JEAN DES CARS

Pasionant!
– LE PARISIEN

SCEPTRUL ȘI SÂNGELE

REGI ȘI REGINE ÎN TUMULTUL CELOR DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE

TREI

Jean des Cars

Sceptrul și sângele

Regi și regine în tumultul celor două Războaie Mondiale

Traducere din franceză de
Irina Negrea

TREI
2016

COLECȚIE COORDONATĂ DE
Livia Szász

LE SCEPTRE ET LE SANG
Rois et reines dans la tourmente des deux guerres mondiales
Autor: Jean des Cars

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90 ; Fax: +4 0372 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN ePUB: 978-606-719-968-0
ISBN PDF: 978-606-719-969-7
ISBN Print: 978-606-719-830-0

Editori: Silviu Dragomir, Vasile Dem. Zamfirescu
Director editorial: Magdalena Mărculescu
Redactor: Ondine Cristina Dascălița
Designul copertei: Faber Studio
Director producție: Cristian Claudiu Coban
Dtp: Florin Paraschiv
Corectură: Lorina Chițan

Ilustrația copertei: Guliver/Getty Images:
© Hulton Archive / Stringer; © Apic / Contributor;
© Keystone-France / Contributor; © UniversalImagesGroup / Contributor;
© Photo 12 / Contributor; © ullstein bild / Contributor.
Pe copertă (de la stânga la dreapta, de sus în jos): împăratul Franz Joseph al Austro-Ungariei,
țarul Nicolae al II-lea al Rusiei, împăratul Wilhelm al II-lea al Germaniei și rege al Prusiei,
prințesa Elisabeta a Angliei (viitoarea regină Elisabeta a II-a), regele Victor Emanuel al III-lea al Italiei,
regele George al V-lea al Marii Britanii, Irlandei de Nord și împărat al Indiei, regele Carol I al României,
regina Maria a României cu nepotul ei, prințul Mihai, viitor rege al României.

elefant

Pentru întreaga mea familie iubită.

Și în amintirea bunicilor mei care,
asemenea atâtor milioane de bărbați și femei,
au trăit sfârșitul unei lumi și mi l-au povestit.

Pentru Monique.
Pentru totdeauna.

CUVÂNT-ÎNAINTE

În vara anului 1914, Europa este în majoritatea ei monarhică: nouăsprezece dintre cele douăzeci și două de state independente sunt regate, imperii, principate sau mari ducate[1]. Există doar trei republici, care constituie aproape niște excepții: Franța (din 1870), Portugalia (din 1910) și Confederația Elvețiană, al cărei regim este deopotrivă prezidențial și parlamentar. Unsprezece state vor intra în război, opt vor participa involuntar la conflagrație, căci neutralitatea anumitor monarhii, cum ar fi Belgia sau Luxemburg, nu le va permite să scape de o invazie și, după caz, de lupte armate sau de o rezistență alături de Aliați. Dintre republici, Franța este singurul stat care se va implica în conflict de la bun început, dat fiind că Portugalia nu va intra în război decât în primăvara anului 1916, în timp ce Elveția, fără abatere de la regulă, își va păstra neutralitatea tradițională. Exceptând Franța, Primul Război Mondial se naște din înfruntarea suveranilor și a guvernelor lor contra altor împărați, altor regi și altor miniștri care se consideră obligați prin alianțele și interesele lor. Avem de-a face, așadar, cu un „război al monarhilor“. Rivalitățile politice, militare și comerciale se grefează pe diverse certuri personale, fără a uita convingerile religioase, adesea determinante. Acești oameni sunt în fruntea unor țări, uneori imense din punct de vedere teritorial, cu destine străvechi sau recente și cu o geografie adesea complexă și instabilă, îndeosebi în Europa Centrală și de Sud, unde Imperiul Otoman, în declin începând din 1830 și care nu poate fi considerat european, se căznește să își păstreze ultimele zone de influență în Europa. În 1912 și în 1913, două războaie, numite „balcanice“, constituie un fel de repetiție regională a unui conflict care va deveni mondial.

Din punct de vedere diplomatic, Europa este împărțită în două blocuri, constituite la sfârșitul secolului al XIX-lea sau la începutul secolului al XX-lea. Pe de o parte, Tripla Alianță (sau Puterile Centrale), inițiată de Bismarck pentru a izola Franța, cuprinde Imperiul German, Imperiul Austro-Ungar și regatul Italiei (acesta fiind din ce în ce mai reticent, din cauza expansiunii sale coloniale în Libia, pentru care se înțelege cu Franța, Marea Britanie și Rusia, Aliați cărora li se va alătura în 1915, rupând aderarea la cauza Berlinului și a Vienei). De cealaltă parte, ca reacție la Tripla Alianță, au fost semnate acorduri bilaterale: Alianța franco-rusă, Antanta Cordială (între Franța și Marea Britanie), Convenția anglo-rusă. Aceste tratate vor

duce, în final, la formarea Triplei Înțelegeri, numită și Antanta (Franța, Rusia, Marea Britanie). Se poate remarca însă că aceste coaliții nu au exclus unele resentimente sau chiar atitudini de indiferență: astfel, Italia nu avea niciun fel de simpatie pentru aliații ei germano-austrieci, iar Parisul și Londra nu au susținut Sankt-Petersburgul în războiul dezastruos purtat de Rusia contra Japoniei. Ambițiile coloniale, care prelungesc naționalismele, vor pune în lumină grave antagonisme. Mergând până la ură.

Dincolo de declarații, comportamente și decizii publice, acești suverani nu sunt decât niște conducători încoronați reprezentând statul lor. Întrebându-ne, în continuare, care au fost motivele Primului Război Mondial și ale înlănțuirii de tensiuni și incidente ce au condus la o apocalipsă, trebuie să nu uităm că monarhii dinainte de 1914 sunt în primul rând niște ființe umane, cu viața lor intimă, ezitările lor, manevrele lor pentru a se informa, alegerile lor, puterile lor mai mult sau mai puțin reale, influențele lor adesea esențiale, personalitățile lor, obsesiile, temerile lor și credința în simbolul, suprem și sacru, pe care îl întruchipează de secole, de decenii sau de câțiva ani. Ca o circumstanță excepțională: acești suverani, care se vor uni sau se vor lupta — și, uneori, vor schimba tabăra în timpul ostilităților —, sunt aproape toți înrudiți prin legături de sânge, iar soțiile lor întăresc adesea aceste alianțe. Unii dintre ei se aseamănă fizic în mod tulburător, atunci când barba și mustața sunt de rigoare. Se întâlnesc cu prilejul unor vizite oficiale, căsătorii sau aniversări, fiecare dintre monarhi arborând, printr-o curtoazie uneori inoportună, uniforma și decorațiile celuilalt. „Bună ziua, dragul meu văr.“ „Respectele mele, scumpa mea nepoată.“ Și, câteva săptămâni, uneori câteva zile după aceste festivități forțate, se vor ataca și se vor cotropi unii pe alții. Astfel, „războiul regilor“ va fi o incredibilă reglare de conturi în familie, la scara unui continent; și va fi exportat chiar foarte departe, dincolo de oceane și mări, conform logicii colonizării.

Dar acești bărbați și aceste femei care împărtășeau existențele lor, cine erau ei, cine erau ele? De la năzuință la întunecarea minții, de la curaj la nevolnicie, de la ranchiună la abnegație, care au fost secretele lor? Care au fost viețile lor personale, iubirile, tăria și slăbiciunile lor? Ce consecințe au avut luptele, victoriile, înfrângerile, speranțele de pace asupra lor înșiși și asupra celor apropiați lor? Conștientizau ei sau nu consecințele deciziilor lor? Au fost ei oare, pur și simplu, depășiți de evenimente și incapabili să oprească angrenajul?

Ceea ce propune, așadar, această lucrare este o privire esențialmente umană asupra celor două Războaie Mondiale, precum și asupra perioadei interbelice inițial promițătoare, apoi brutale și zbuciumate odată cu ascensiunea totalitarismelor. Două lumi se vor prăbuși, două tratate de pace vor da naștere unor noi blocuri. Câteva monarhii vor fi înlăturate, unele vor supraviețui, altele vor triumfa, câteodată tardiv. Chiar și cele care vor fi rămas neutre, ca regatele scandinave sau

Spania, nu vor fi scutite de uriașe bulversări sociale, economice și culturale.

La o sută de ani după 1914, zece state europene din douăzeci și opt, dintre care șapte sunt membre ale Uniunii Europene, sunt în continuare monarhii, în principal constituționale. Înrădăcinate în tradiție, dar reprezentând poli de stabilitate în aceste vremuri de incertitudine, majoritatea se bucură de o popularitate reîmprospătată și, adesea, de o întinerire prin acești regi și aceste regine din secolul al XXI-lea, care constituie fundamentul autorității publice. Și conferă un chip viitorului pe care îl făuresc.

Jean des Cars

În timpul războiului din 1914–1918, doi suverani balcanici poartă același prenume:

Ferdinand I, rege al României din 1914 până în 1927. Este din dinastia Hohenzollern-Sigmaringen.

Ferdinand I, rege al Bulgariei sau „țarul bulgarilor“ din 1908 până în 1918. Este din dinastia Saxa-Coburg-Gotha.

De la sfârșitul războiului și continuând în perioada interbelică, alți suverani poartă același prenume:

Alexandru I al Greciei domnește din iunie 1917 până în octombrie 1920.

Alexandru I al Iugoslaviei domnește din 1921 până în 1934. Fiul său, Petru al II-lea, se va căsători, în 1944, cu Alexandra a Greciei, fiica lui Alexandru I al Greciei și a Aspasiei Mános. Fiecare dintre cei doi soți are drept tată un Alexandru I (al Iugoslaviei pentru Petru al II-lea și al Greciei pentru Alexandra).

---

[1] Nu s-au luat în calcul Vaticanul, Stăreția din Malta, Principatul Andorra și Republica San Marino.

1

Anii periculoși (1908–1914)

La 78 de ani, în 1908, el este decanul monarhilor europeni. Franz Joseph domnește asupra imperiului Austriei începând din 1848 și este, de asemenea, rege al Ungariei, din 1867. Soția lui, celebra și imprevizibila Sisi, l-a ajutat mult să recucerească inimile maghiarilor și să facă din Budapesta egala diplomatică a Vienei. Cu țeasta de timpuriu pleșuvă și cu obrajii devorați de favoriți lungi, purtând mereu o uniformă strâns ajustată pe talie (monarhul se consideră un soldat și doarme pe un pat de campanie), împăratul-rege este foarte apreciat de milioanele de supuși răspândiți pe un imens teritoriu, de nouă ori mai mare decât Austria actuală, unde se vorbesc aproximativ cincisprezece limbi și unde o autentică toleranță permite să coabiteze cinci religii, în cultele lor, dar și în conștiințe.

Văduv de zece ani, Franz Joseph este în continuare iubit și respectat

Viața personală a lui Franz Joseph a fost marcată de trei drame. În 1867, fratele său Maximilian, efemer împărat al Mexicului, a fost împușcat de revoluționarul Juarez, la Querétaro. Apoi, în zorii zilei de 30 ianuarie 1889, moartea, enigmatică și considerată scandaloasă, a singurului fiu pe care i l-a dat Sisi, arhiducele moștenitor Rudolf, al cărui trup neînsuflețit a fost descoperit în pavilionul de vânătoare de la Mayerling, a alimentat supoziții și teorii contradictorii, la care părinții, copleșiți de durere, n-au reacționat decât prin tăcere. O tăcere surprinzătoare. În fine, în 10 septembrie 1898, asasinarea la Geneva a împărătesei-regine Elisabeta (Erzsébet, în Ungaria) l-a cufundat pe suveran într-o amărăciune inconsolabilă. Anarhistul care a ucis-o pe Sisi pe cheiul Mont Blanc — o victimă celebră, aleasă la întâmplare — a amplificat mitul acestei frumuseți neîmblânzite, capricioase, dar vizionare. Drama, care a răvășit Europa, l-a lăsat pe Franz Joseph în fața unei solitudini oficiale, încremenit în simțul datoriei și căinându-se în sinea lui: „De nimic nu voi fi fost

cruțat.“ Și totuși, își sacrificase mulțumirea sufletească, asigurând-o pe eterna călătoare: „Prefer să te știu fericită departe de mine, decât nefericită lângă mine…“ Sisi, soție prea absentă și foarte criticată din acest motiv, ajunsese să admită că soțul ei avea nevoie de consolări. O și alesese, într-un fel, pe aceea care avea s-o înlocuiască pe lângă soțul ei, talentata actriță Katharina Schratt — deși natura exactă a acestei relații nu a fost niciodată stabilită cu adevărat. Când această glorie a Burgtheater (echivalentul Comediei Franceze) a amenințat, în 1900, că nu se va mai vedea cu el, Franz Joseph a fost distrus la gândul de a se trezi și mai singur. Actrița era la o cotitură din carieră și din viața ei de femeie. Capriciile ei, pretențiile ei profesionale deja imposibil de satisfăcut nu i-au ameliorat reputația la curte. Chiar dacă nu i s-a reproșat prietenia intimă cu suveranul, care trecuse prin atâtea grele încercări în viață, s-a considerat totuși că această femeie de rând, făcând pe confidenta indispensabilă, nu-și juca tocmai bine rolul. Mai grav, arhiducesa Marie Valerie, ultima fiică a lui Franz Joseph cu Sisi (pe care aceasta o numea „singurul meu copil“, fiindcă putuse să o crească personal), nu prea o apreciază pe doamna Schratt, temându-se că din disperare tatăl ei s-ar putea recăsători cu ea. De fapt, pe vremea când trăia împărăteasa, relațiile erau, oricât ar părea de ciudat, mai clare și mai simple în ambiguitatea lor demnă de o piesă vieneză de Arthur Schnitzler. Dacă, pe timpul când trăia Sisi, trioul liniștea spiritele, duoul care a urmat îngrijora familia imperială. Oricum, după un an, Katharina revenise în inima bătrânului monarh, un pic mai împlinită la trup. Cel puțin, ea nu ținea regimul nebunesc al lui Sisi care friza anorexia!

Împăratul rămâne foarte iubit — nu și de slavi, însă —, fiindcă este un om demn și curajos. Întâiul birocrat al imperiului său, categoric lipsit de geniu, dar muncitor și disciplinat, se trezește dimineața la ora 4:30, pentru a studia dosarele. În ciuda greșelilor și a eșecurilor sale, Franz Joseph întruchipează un model al grandorii. Și, cum s-a întâmplat adesea, nenorocirile lui familiale i-au amplificat popularitatea. Știe, la fel ca miniștrii săi, că atașamentul față de persoana lui este un factor de coeziune într-un imperiu multinațional. Fiindcă preferă trăsurile cu cai automobilelor, lumea îl consideră ostil progresului, dar nu este adevărat: nu numai că a acceptat să îi fie înregistrată vocea pe cilindrul de ceară al unui fonograf cu pâlnie, dar a și donat terenul necesar pentru a se putea construi, în centrul Vienei, clădirea Secession, faimoasa „varză aurită“ pe care Gustav Klimt a imaginat-o drept simbol al curentului Art Nouveau la confluența dintre veacuri. Chiar dacă acest curent, care reunește artiști prodigioși, nu este pe gustul împăratului, Franz Joseph nu l-a interzis și nici nu l-a combătut. L-a îngăduit… trăgând draperiile unei încăperi din palatul Hofburg, dacă nu voia să vadă un exemplu al esteticii urbane revoluționare, mai exact clădirea Casei de Economii proiectată de Adolf Loos, a cărei geometrie simplă înfruntă arhitectura încărcată a palatului imperial.

Viața politică a împăratului a fost întunecată de două eșecuri usturătoare: pierderea provinciilor Lombardia și Veneto după înfrângerile de la Magenta și Solferino în 1859, contra trupelor lui Napoleon al III-lea, apoi umilința de la Sadova, în 1866, care a pecetluit superioritatea militară a Prusiei. De atunci, dubla monarhie austro-ungară, instituită în 1867, și-a deplasat ambițiile spre regiunile dunărene și sudul Balcanilor. O modalitate de a extinde Ungaria. Suveranul se gândește să răspundă revendicărilor naționalităților negermanofone din imperiul său. Congresul de la Berlin (13 iunie-13 iulie 1878) i-a acordat lui Franz Joseph un mandat de administrare a provinciei otomane Bosnia-Herțegovina, ceea ce i-a displăcut profund țarului Rusiei, Aleksandru al II-lea, care se consideră ocrotitorul slavilor din sud, în special al sârbilor ortodocși, și dorește să își mențină influența în regiune. Deși opuși, împăratul și țarul vizează același obiectiv: eliminarea turcilor din Balcani.

Lovituri de teatru: Austro-Ungaria anexează Bosnia-Herțegovina... și Ferdinand I devine țarul bulgarilor!

La începutul lunii octombrie 1908, la Budapesta, Franz Joseph are o întrevedere amicală și secretă cu prințul Ferdinand I al Bulgariei. Un personaj straniu. Născut la Viena, având acum 47 de ani, acesta este, după tată, un Saxa-Coburg-Gotha din ramura catolică; mama lui fiind fiica regelui Franței, Ludovic Filip. Purtând prenumele de Clémentine, acesteia îi plăceau atât de mult intrigile (o trăsătură foarte frecventă la cei din familia Orléans), încât fusese poreclită în glumă „Clémentine de Medici“, ceea ce o amuza copios! Dar, în realitate, își făcea griji pentru fiul ei cel mic, preferatul ei, care era prea timid și delicat, prea pasionat de botanică; îl alinta „Ferdy dragă“ și îi căuta un tron, căci — nu avea ea nicio îndoială — merita din plin să domnească... Exact atunci, în anii 1880, Bulgaria trecea printr-o perioadă tulbure, pe drumul sinuos al unității, fiind hărțuită de revendicările rușilor și influențele turcești, de la conflicte teritoriale până la dispute religioase. Multipla Bulgarie era sfâșiată de diversitatea bulgarilor. Prințul german Alexandru de Battenberg dăduse greș și abdicase; din nou, bulgarii așteptau un stăpân. „Clémentine de Medici“, care dispunea de o formidabilă rețea de informatori, a intervenit și l-a propus pe fiul ei. Poate că nici nu i-a cerut părerea, dar oricum n-ar fi admis ca acesta să nu fie de acord. Triumful lui Clémentine a venit, așadar, în 7 iulie 1887, când Marea Adunare Națională a Bulgariei a ales candidatura lui Ferdinand, fiul ei rafinat, care în mod evident a sosit însoțit de mama sa. „Destul de urât din cauza unui nas prea proeminent, dar cu o splendidă prestanță și moștenind superbii ochii albaștri luminoși ai familiei Orléans, Ferdinand avea 26 de ani în momentul când a urcat pe tronul Bulgariei. Inteligent, foarte cultivat, amator de parfumuri, de flori frumoase și, de asemenea, se spune, de băieți frumoși, prințul avea deja

calitățile atribuite îndeobște unui împărat bizantin din perioada decadentă sau unui pașă oriental."[2] Anglia și Austro-Ungaria au susținut candidatura sa, prințul Ferdinand are rude la mai multe curți regale din Europa. La Sofia, lumea este flatată și premierul Stambulov, fiu de hangiu și fost seminarist, considerat în scurt timp drept un „Bismarck bulgar", se bucură dinainte gândindu-se la „ceea ce aceste legături dinastice prestigioase puteau aduce țării lui prea noi într-o Europă prea veche".[3]

Îi rămânea acum lui Clémentine să găsească o soție pentru fiul ei, ceea ce le putea închide gura răuvoitorilor, care pomeneau de posibila bisexualitate a prințului. Clémentine s-a priceput să șteargă toate urmele, fiind la fel de eficace în această misiune ca și în cea precedentă. Fiu docil, Ferdinand s-a însurat, în 1893, cu prințesa Maria Luiza de Bourbon-Parma, strănepoata ultimului rege al Franței și al Navarrei, Carol al X-lea, pe care Revoluția din 1830 îl izgonise de pe tron. O mamă Orléans, o nevastă Bourbon: prințul îi unea, în fine, pe monarhiștii francezi! Principatul bulgar, al cărui suveran avea sânge german, a devenit astfel cea mai franceză dintre dinastiile balcanice la răspântia secolului al XIX-lea și al XX-lea. Pioasa prințesă Maria Luiza, rămasă profund catolică și, de aceea, prea puțin bulgară, a avut patru copii în decurs de șase ani și a murit în 1899, la nașterea celei de-a doua fiice. Înainte de a fi desemnat la tronul Bulgariei, Ferdinand a fost permanent protejat de Viena și a servit chiar drept ofițer al Habsburgilor. De când se instalase la Sofia, nu primise consimțământul țarului rus Aleksandru al III-lea, un colos a cărui putere de convingere era atât de mare, încât mai multe state europene manifestaseră același dispreț față de Ferdinand. Această ignorare fusese chiar la originea unui incident la Paris, când ducele d'Aumale, unchiul lui Ferdinand din partea mamei, nu îl salutase pe nepotul său când se întâlniseră. Prințul Bulgariei se simțise ofensat. Ducele d'Aumale, în vârstă de peste 70 de ani, avea, desigur, vederea proastă, dar nu-i lipsea prezența de spirit. Nepotului său impertinent, i-a răspuns:

— Eu sunt ca Europa, nu te recunosc.[4]

Prințul Bulgariei, multă vreme disprețuit de vecinii lui încoronați, s-a reconciliat, în cele din urmă, cu Sankt-Petersburgul, grație unui gest pe care țarul Aleksandru al III-lea l-a apreciat: Ferdinand își botezase primul fiu, Boris, conform ritului ortodox, ceea ce era normal pentru o dinastie bulgară, mai ales aflată la început de drum. De atunci înainte, Ferdinand avea să cântărească avantajele pe care le ofereau susținerea din partea rușilor și, respectiv, din partea Austro-Ungariei. Chiar și cu riscul de a-și renega simpatiile. Și de a le trăda. De la această versatilitate, pe care Europa Centrală o observă cu neliniște, i se trage o nouă poreclă, lansată de verișoara lui vecină, prințesa moștenitoare Maria de România: „Foxy Ferdy". Ferdinand I devine „vulpoiul din Balcani". De acum înainte, va fi respectat. Acesta

este triumful postum al mamei sale, cea mai avizată povățuitoare a lui, decedată la Viena cu un an în urmă și care fusese foarte populară prin inteligența și generozitatea ei. O Medici, dar și o Metternich.

Motivul pentru care Franz Joseph discută cu Ferdinand la Budapesta, la începutul lunii octombrie 1908, chiar dacă din motive personale nu are o părere prea bună despre el, este o știre alarmantă care a sosit de la Înalta Poartă. Acesta avea să fie unul dintre primele declanșatoare ale angrenajului infernal. S-a aflat că, la Constantinopol, în iulie, diverși intelectuali și ofițeri otomani, reuniți sub numele de „Junii Turci“, l-au obligat pe sângerosul sultan Abdul-Hamid al II-lea să restabilească libertatea de expresie și de întrunire, și urmau, negreșit, să îl constrângă să abdice. Se spunea că Junii Turci intenționau să organizeze alegeri în imperiu. Exista riscul ca somnolenta tutelă otomană asupra Bosniei-Herțegovina să se trezească, dăunând ambițiilor austro-ungare. Pentru Franz Joseph este necesar, așadar, să își consolideze de urgență mandatul, anexând pur și simplu această provincie. Ferdinand I profită de ocazie pentru a negocia un schimb de servicii reciproc avantajoase cu bătrânul împărat. Prințul aprobă anexarea Bosniei-Herțegovina contra recunoașterii unui titlu pe care și-l arogă: țar al bulgarilor. Bulgaria devine, în sfârșit, o monarhie. Acest acord este întru totul secret. De aceea, în 5 octombrie 1908, bătrânul împărat surprinde Europa incluzând oficial Bosnia-Herțegovina în imperiul său și încălcând astfel simplul mandat de gestiune pe care îl primise la Congresul de la Berlin. În aceeași zi de 5 octombrie, Ferdinand I profită de moment pentru a declara independența totală a Bulgariei, până atunci fărâmițată în trei provincii sub regimuri diferite — un mozaic umilitor și insuportabil. Se întrevede deja revenirea Bulgariei Mari, care, în secolul al XIV-lea, era atotputernică în Balcani. Și, cu sprijinul lui Franz Joseph, prințul se proclamă țar al bulgarilor; după independență, reunificarea ar trebui să fie mai simplă. În 12 octombrie, Ferdinand, călare pe un armăsar, înconjurat de opt mii de cavaleri, este aclamat pe străzile Sofiei presărate cu flori, în special trandafiri. În lungi alaiuri pitorești, țăranii au coborât din munți și mitropolitul oficiază o slujbă în aer liber.

Regele Petru I al Serbiei este furios: Viena îi gâtuie țara!

Franz Joseph credea că nu vor exista reacții la decizia sa, dar se întâmplă exact invers: anexarea va provoca o criză majoră. Dacă Rusia nu protestează este fiindcă fusese semnat un acord secret între țarul din Sankt-Petersburg și suveranul austro-ungar: Nicolae al II-lea accepta anexarea în schimbul sprijinului austriac față de dorința lui de a controla accesul la Strâmtori; dar, ulterior, guvernul lui Nicolae al II-lea va nega această tranzacție. În același timp, sârbii și grecii din Macedonia, printre alții, sunt furioși din cauza felului cum Habsburgii și-au însușit acest teritoriu. Fără

să fi cumpănit, de fapt, efectele, Franz Joseph a provocat prima scânteie. În realitate, este o dublă scânteie: crește prezența Austro-Ungariei în Balcani și trebuie să se țină seama de Bulgaria, ceea ce este exasperant pentru Rusia. Anexarea Bosniei-Herțegovina obligă principalele state europene și pe conducătorii lor să ia atitudine, să își aleagă aliații sau inamicii. Iar câțiva monarhi care, peste șase ani, vor fi antrenați în conflictul mondial domnesc deja. Decizia lui Franz Joseph a aprins un fitil lent. Medicii se nelinișteau din cauza bronșitelor lui recurente, în timp ce bătrânul împărat și miniștrii lui se pregăteau să pună Europa în fața unui fapt împlinit.

Stupefiat și foarte nemulțumit de anexare, regele Petru I al Serbiei, în vârstă de 64 de ani, nu pregetă să își manifeste frustrarea. Și el își făcea planuri în privința Bosniei-Herțegovina, nu numai fiindcă participase, în 1875, la insurecția provinciei contra turcilor, dar mai ales din cauză că teritoriul beneficia de ieșire la Marea Adriatică. De fapt, decizia brutală a lui Franz Joseph, percepută ca o lovitură de stat, izolează Serbia și o gâtuie din punct de vedere economic. Pe Dunăre, canonierele austriece și sârbești sunt deja față în față și există temerea că incidentul s-ar putea agrava.

Născut la Belgrad în 1844, Petru I a ajuns la tron ca urmare a asasinării, în 10 iunie 1903, a regelui Alexandru I, din dinastia Obrenović, și a reginei Draga, fostă curtezană cu o reputație dubioasă, luată în căsătorie în 1900. Execuția lor, care a fost săvârșită cu sălbătăcie și furie, într-o cămăruță de lângă dormitor, unde cei doi se refugiaseră pe jumătate dezbrăcați, a însemnat o ușurare pentru populația sătulă de domnia autocratică a lui Alexandru și de dificultățile economice, mai ales că mulți nu fuseseră de acord cu mariajul regelui. Trebuie subliniat că acest puci sângeros a fost pus la cale de tânărul locotenent Dragutin Dimitrijević, poreclit Apis, care, în 3 martie 1911, va fi unul dintre fondatorii unei organizații secrete despre care vom mai vorbi, Mâna Neagră… La o lună după eliminarea violentă a cuplului detestat și a acoliților lui, Adunarea Națională l-a desemnat pe Petru drept rege. Noul monarh aparține familiei Karagheorghević, care își ia astfel revanșa.

Exilat în 1858 când tatăl său a fost forțat să abdice, crescut în Franța, francofil, Petru I a fost elev la Saint-Cyr în 1862 și ofițer, servind, sub un nume de împrumut, în Legiunea Străină, cu prilejul Războiului Franco-Prusian din 1870–1871. Încoronat la Belgrad abia în 22 septembrie 1904, Petru I a susținut o politică antiaustriacă. A făcut din regatul său farul opoziției slave contra Habsburgilor, sprijinindu-se pe Rusia și pe Franța. Aceasta din urmă îi furnizează armament fabricat la uzinele din Creusot, în timp ce monarhul liberal, cu mustățile lui impresionante și idei sociale progresiste, dezvoltă viața literară și intelectuală la Belgrad. Vrând să fie aproape de popor și de grijile acestuia, se plimbă singur, în civil, pe străzile Belgradului, vizitând ateliere, școli și spitale. Dă dovadă de o autentică simplitate, „lăsând în cărțile de oaspeți sau pe tabla neagră din clase aceeași propoziție tulburătoare prin modestia

ei: «Regele Petru a fost aici»“[5].

Măritându-și fiicele, prințul Muntenegrului este „socrul Europei“

În 1883, Petru I al Serbiei se căsătorise cu prințesa Zorka, fiica mai mare a prințului Nikola al Muntenegrului. Aceasta îi adusese pe lume soțului ei cinci copii, născuți în Muntenegru, dintre care trei au supraviețuit; dar mama lor a murit foarte tânără, în 1890. Petru I era, așadar, văduv de paisprezece ani, în momentul încoronării. Din punct de vedere diplomatic, grație acestei căsătorii, Muntenegru a putut să devină cunoscut în afara asprelor lui hotare muntoase. O șansă pentru această țară mică, legată de regatul Serbiei în secolul al XIV-lea, dar al cărei teritoriu făcuse parte ulterior din Imperiul Otoman, timp de patru veacuri, până în 1878. Pentru mulți, Muntenegru, descris de Pierre Loti ca o „mare împietrită în furia ei“, este un stat minuscul, demn de o operetă, pe care nimeni nu îl ia în serios, cu un suveran care speră să impună respect măritându-și fetele cu alți monarhi sau prinți europeni disponibili. Pe cinci dintre ele le și mărită cu prinți din familiile dinastice, fiind poreclit de aceea „socrul Europei“[6]. Această politică matrimonială ambițioasă, copiată exact după cea practicată de Habsburgi, va fi cea mai frumoasă reușită a lui, iar Europa, multă vreme sceptică, ba chiar batjocoritoare, va vedea cum crește notorietatea Muntenegrului, care nu va fi doar o agenție matrimonială.[7]

La anunțarea anexării, Petru I al Serbiei, susținut de Sankt-Petersburg, protestează împotriva lui Franz Joseph și a guvernului său, însă Franța îi recomandă o atitudine mai moderată. La rândul său, Imperiul Otoman, umilit de decizia Vienei, anunță boicotarea produselor austro-ungare. Istanbulul nu mai are cum să ajungă la Sarajevo, ceea ce este un semn rău pentru Înalta Poartă. În fața acestei crize, care este reacția țarului Rusiei? Slăbit după prima revoluție din 1905 și dezastrul naval din strâmtoarea Tsushima în apele teritoriale ale Japoniei, constrâns să acorde concesii liberale și să accepte o a treia Dumă (adunare consultativă), Nicolae al II-lea continuă să susțină alianța franco-rusă, inițiată de tatăl său, Aleksandru al III-lea, fiind în interesul ambelor țări. Ceea ce îl preocupă în Balcani este ideea de a putea avea acces la Strâmtori, eterna obsesie a diplomației ruse. Țarul îl însărcinează pe ministrul său de externe, Izvolski, în funcție din 1906, să îi propună lui Franz Joseph un „târg neizbutit: acceptul Rusiei pentru anexarea Bosniei-Herțegovina de către Viena [unde aceasta se temea de intensificarea tulburărilor provocate de sârbi] în contrapartidă cu susținerea din partea Austro-Ungariei a cererii Rusiei de revizuire a Convenției Strâmtorilor, pentru a putea permite trecerea bastimentelor rusești“[8]. De la bun început, această tranzacție era sortită eșecului, iar Serbia începe să piardă susținerea Rusiei. Țarul, dezamăgit, îl înlocuiește pe ministru cu adjunctul acestuia. În realitate, Nicolae al II-lea, suveran

cu mentalitate de mic-burghez, pasionat doar de viața de familie, este foarte marcat de maladia singurului său fiu, țareviciul Aleksei, în vârstă de 4 ani, care suferă de hemofilie. Țarina Aleksandra, prințesă germană și nepoată a reginei Victoria, trăiește și ea cu spaima permanentă a unei hemoragii care îi putea fi fatală băiețelului. Retrași și interiorizați, cuplul imperial, cele patru fiice ale lor — marile ducese Olga, Tatiana, Maria, Anastasia — și țareviciul Aleksei viețuiesc într-un fel de cocon familial izolat de realități și de viața de la curte. Această situație de claustrare îndurerată îi permite călugărului-tămăduitor Rasputin să exercite asupra lor o influență tot mai mare, considerată drept dezastruoasă.

Eduard al VII-lea, căruia îi plac franțuzoaicele, făurește „Antanta Cordială“

Unul dintre monarhii care domnesc în acel sfârșit de vară a anului 1908 are informații foarte pertinente despre amenințările care planează asupra geopoliticii europene și, în consecință, asupra păcii. Este vorba despre Eduard al VII-lea, rege al Marii Britanii și al Irlandei, care se află, de asemenea, în fruntea unui imperiu puternic. Deși a ajuns la vârsta de 67 de ani, nu domnește decât din 1901, anul în care mama sa, Victoria, a plecat — în fine! — să se odihnească în pace alături de scumpul ei prinț Albert. În spatele unei reputații de mare petrecăreț și amator de plăceri senzuale (aventurile lui galante pariziene sunt legendare), Eduard al VII-lea s-a dovedit a fi un diplomat de excepție, trecând dincolo de prerogativele sale constituționale. În 8 aprilie 1908, cu prilejul sejurului său uzual la Biarritz, regele i-a încredințat lui Herbert Asquith mandatul de prim-ministru. Această desemnare, în apartamentul suveranului de la Hôtel du Palais, pe teritoriu francez, este percepută ca o nesocotire a protocolului monarhiei britanice. Dar situația era urgentă și, oricum, regele repetase adesea, pe un ton jovial, că el se simțea în Franța „ca acasă“!

Cu tact, Eduard al VII-lea a reorientat politica externă a Londrei, îndeosebi în domeniul militar și naval, făurind Antanta Cordială, care nu va exista decât grație lui. Folosindu-și farmecul personal, puterea de convingere și abilitatea caracteristică, monarhul britanic a întors opinia publică franceză în favoarea sa, în ciuda litigiului colonial african („incidentul“ de la Fashoda, Războiul Burilor), și a obținut un triumf cu prilejul uneia dintre vizitele sale la Paris. Silueta lui impunătoare, vorbele de duh și priceperea în treburile statului — care îi surprinde pe premierii săi — se armonizează bine cu reluarea fastului specific curții de la Palatul St. James, o tradiție aproape uitată în ultimii ani de viață ai reginei Victoria, care se izolase în doliul ei. Diferența dintre mamă și fiu se măsoară, de asemenea, în relațiile cu Berlinul. Eduard al VII-lea s-a distanțat de impetuosul său văr, kaizerul Wilhelm al II-lea, al cărui vis de a face din Germania o mare putere maritimă îi neliniștește continuu pe britanici, dornici să nu piardă supremația flotei lor.

Guvernul Majestății Sale e vrednic de numele său, din moment ce Downing Street îi cere suveranului să tempereze proiectele rudei sale fanteziste și imprevizibile. Legăturile de sânge ar putea fi utile. Cât despre relațiile cu Rusia, acestea sunt apropiate ca în familie, din moment ce Eduard al VII-lea este căsătorit cu Alexandra a Danemarcei — foarte frumoasă, dar surdă (nu și oarbă însă în fața escapadelor soțului ei) —, care este cumnata lui Aleksandru al III-lea și, prin urmare, mătușa lui Nicolae al II-lea.[9]

Pentru a da un suflu nou unor contacte senine și pozitive cu nepotul său țarul, pe care îl întâlnește la Reval, în 10 iunie 1908, regele îl numește amiral onorific al Royal Navy.[10] O decizie care îl face să tușească pe premier, îndrăznind să atragă atenția că ar fi trebuit să fie consultat și guvernul; la care Eduard al VII-lea ripostează cu mult spirit că, dacă e vorba să te folosești de rubedenii pentru a evita conflictele, el este foarte bine plasat pentru a fi ambasadorul propriei sale persoane și a bunelor sentimente. La jumătatea lunii august, după o întrevedere furtunoasă și fără rezultate, în Germania, cu Wilhelm al II-lea, care se arată evaziv și paradoxal, Eduard al VII-lea sosește în Austria, la Bad Ischl, unde este primit de Franz Joseph, fermecător și glumeț, în confortabila sa Kaiservilla. În fiecare an, de 18 august, împăratul vine aici pentru a-și serba ziua de naștere. La dejun, Eduard al VII-lea încearcă să-l convingă pe monarhul austro-ungar să facă presiuni asupra lui Wilhelm al II-lea, pentru a-l determina să înceteze cursa înarmării flotei germane. Conversația este cordială, dar fără vreun rezultat pe plan politic. Singura amintire demnă de reținut este propunerea pe care regele Angliei și Irlandei i-a făcut-o lui Franz Joseph, invitându-l să descopere plăcerile unei plimbări cu automobilul, o noutate pentru acesta, care era un om pasionat de cai. Din politețe, se va declara mulțumit de această „experiență“. Eduard al VII-lea, cum îi era obiceiul, a râs în gura mare, fumând un trabuc enorm…

Regele Angliei descoperă duplicitatea împăratului habsburgic

Continuându-și călătoria spre Boemia, unde se duce cu regularitate la o cură balneară în celebra stațiune Marienbad, Eduard al VII-lea are o discuție, la sfârșitul lui august, care îl uluiește și îl pune pe gânduri. Corespondentul la Viena al publicației *Times*, William Steed, îl asigură că Austro-Ungaria se pregătește să anexeze Bosnia-Herțegovina. Jurnalistul are certitudinea că informația lui, incredibilă cum pare, este exactă. „Nu-mi vine să cred așa ceva, îi declară regele, fiindcă s-ar bulversa întregul echilibru european. Împăratul Franz Joseph nu mi-a spus nimic în acest sens. Nu-mi vine să cred așa ceva.“[11] După cum se știe, este adevărat. Regele se consideră trădat, și nu mai contează că scrisoarea adresată în nume personal de Franz Joseph, remisă de ambasadorul Austro-Ungariei chiar în

ziua anexării, 5 octombrie, se referă la prietenia „intimă și tradițională“ care îi leagă și în virtutea căreia Franz Joseph ține să îl anunțe „personal în privința unei decizii importante pe care este nevoit să o ia“. Eduard al VII-lea este furios. Își manifestă nervozitatea agitându-și brățara de argint. Vasăzică, această vizită la Bad Ischl nu era decât o capcană! Niciodată nu va mai merge acolo. Regele a înțeles că această anexare era genul de lovitură neașteptată de care se temea el, o scânteie în „butoiul cu pulbere al Balcanilor“, potrivit expresiei premonitorii a lui Bismarck.

Negreșit, în acel moment, succesorul reginei Victoria este singurul șef de stat care poate estima cel mai bine consecințele hotărârii spectaculare a lui Franz Joseph. Dar ce spune lumea la Berlin? Există doar puține reacții, ceea ce nu este nicidecum surprinzător. Tripla Alianță funcționează, nimeni nu îl va contraria pe bietul Franz Joseph. Totuși, tăcerea kaizerului este întotdeauna îngrijorătoare, dar nu la fel de mult ca declarațiile lui, în general zgomotoase, contradictorii, paradoxale și nesăbuite. Spre deosebire de Eduard al VII-lea, suveran care rămâne în limitele constituționale în ciuda câtorva nebunii amuzante, Wilhelm al II-lea este un monarh care dispune de mari prerogative, considerându-se moștenitorul unei puteri absolute și unicul stăpân adevărat al Imperiului German; nu se abține să spună ceea ce gândește, sporind astfel gafele, încurcăturile, mojiciile și sfidările, o trăsătură de caracter pe care o deplângea deja bunica lui, regina Victoria. Și nu era singura care să-și fi făcut griji din această cauză. Wilhelm a avut întotdeauna un comportament imatur, spre marea mâhnire a tatălui său, Frederic al III-lea, care nu a domnit decât nouăzeci și nouă de zile în 1888, fiind răpus prematur de un cancer la laringe.

De când a urcat pe tronul Hohenzollernilor la vârsta de 29 de ani, imprevizibilul kaizer, care a început prin a-l demite pe Bismarck, are talentul de a deranja pe toată lumea, inclusiv guvernul și țara sa, și asta cu bună știință! Trebuie să precizăm — și este important — că Wilhelm al II-lea nu este incompetent, dar ajunge repede să fie criticat pentru stilul său de a domni și de a interveni în locul guvernului. Este inteligent, dar zăpăcit, dezordonat și veleitar. De fapt, stăpânul Germaniei imperiale suferă de un teribil complex. Nașterea sa la Berlin, în 1859, a fost dificilă, iar din această cauză a rămas cu brațul stâng atrofiat. Se căznește să ascundă cât mai bine defectul fizic, dar suferă mult din acest motiv, mărturisind: „Este o infirmitate iremediabilă… O leziune căreia nu i s-a dat atenție pe moment, dar care s-a dovedit incurabilă ulterior, privându-mă de o deplină libertate de mișcare.“ Totuși, asta nu-l împiedică să fie un bun călăreț și un strălucit țintaș.

Complexat fizic, kaizerul are tot mai multe apariții spectaculoase

Wilhelm al II-lea compensează acest handicap, făcând un spectacol din prezența sau

trecerea sa. Dincolo de discursurile-fluviu, călătoriile fastuoase și aparițiile sale de-a dreptul teatrale, regizate astfel încât să-l scoată în evidență, în uniforme extravagante mascându-i brațul inert, purtând pe cap o cască, pe care este fixată o acvilă cu aripile desfăcute, și având obrajii barați transversal de vârfurile încârligate ale mustăților lungi, suveranul este impulsiv, versatil și orgolios. Lumea îl consideră agresiv și belicos când, în realitate, el este înainte de toate stângaci în gesturi și cu un temperament mai degrabă pașnic. Kaizerul este mai ales irascibil, derutant și știe să fie, în toate împrejurările și în decurs de câteva clipe, dezagreabil după ce a fost șarmant. Un om cu tulburări de comportament, care este la putere. Totuși, în ciuda extravaganțelor lui, Wilhelm al II-lea întruchipează o nouă generație de suverani, îmbinând romantismul (accentuat!) al strămoșilor săi cu modernismul unei lumi transformate treptat prin dezvoltarea tehnicii.

Grație tunătorului kaizer, 28 octombrie 1908 rămâne o dată memorabilă atât în istoria europeană, cât și în cea a presei. În acea dimineață, *Daily Telegraph* din Londra, cotidian conservator moderat, al cărui succes se datorează parțial și prețului foarte mic cu care este vândut, publică o „convorbire“ cu Majestatea Sa imperială. Fără îndoială, vexat de reapropierea lui Nicolae al II-lea de Anglia, care venea după Antanta Cordială franco-britanică încheiată cu patru ani în urmă, kaizerul mărturisește cu multă candoare că și el, deși este un împărat german, iubește Anglia și englezii! Se ridică împotriva procesului de intenție care i se face. Acest text este o adevărată declarație de dragoste făcută Albionului, la care împăratul admiră chiar și arta de a trăi. Wilhelm al II-lea se jură că e sincer: „Falsitatea și minciuna sunt străine de firea mea.“ Și totuși, acesta nu este un „interviu“, ci o mașinație orchestrată chiar de către kaizer. Wilhelm al II-lea nu s-a întâlnit cu niciun jurnalist: în secret, a adunat pur și simplu diverse remarci, după un sejur privat în Marea Britanie, în continuarea unei călătorii oficiale. La origine, este vorba despre o relatare a unor conversații pe care un ofițer superior britanic le-a considerat interesante. Desigur, kaizerul a trimis o variantă prelucrată a acestui text cancelarului von Bülow, pentru a obține părerea acestuia. Dar dracul și-a băgat coada și aici: șeful guvernului fiind în vacanță, nu a citit această lungă pledoarie anglofilă, cerând în schimb serviciilor din subordine să studieze textul cu atenție. Teancul de foi „scrise neciteț“ se plimbă într-un du-te-vino de la un serviciu la altul și, în cele din urmă, aparatul birocratic imperial nu găsește nicio obiecție contra publicării materialului: o șansă nesperată pentru *Daily Telegraph.* Nu se refuză o asemenea exclusivitate. Afacerea poate fi considerată un exemplu spectaculos de „rateu“ mediatic la începutul secolului al XX-lea, întrucât demonstrează incompetența serviciilor oficiale, care nu s-au priceput să deceleze că Wilhelm al II-lea conversase cu el însuși! Dintr-un scandal în altul.

O serată veselă în onoarea lui Wilhelm al II-lea se transformă în dramă

Cancelarul von Bülow aruncă răspunderea asupra suveranului, care se împotmolește în explicații confuze. Conținutul prozei kaizerului este exploziv: Wilhelm al II-lea pretinde, printre altele, că datorită lui englezii au ieșit victorioși în Africa de Sud cu prilejul Războiului Burilor, deși inițial sprijinise cauza acelor „viteji nordici“ care erau burii, trimițând, în 1896, o depeșă de susținere șefului lor, Kruger, descendent dintr-o familie berlineză! În spatele acestei exagerări, apare ridicolul unei fanfaronade inepte, provocând atât mânia britanicilor, cât și a germanilor, precum și discreditarea personală a kaizerului care înțelege, dintr-odată speriat, ce dezastru a declanșat în opinia publică. Se pune problema să i se limiteze puterile. Unii se îndoiesc de deplinătatea facultăților lui mintale: cum altminteri să fi comis o asemenea gafă monumentală, care le întrece pe toate celelalte dinainte? „Legătura de încredere și de respect care exista între națiune și monarh pare sfâșiată pentru prima oară de la crearea Imperiului German.“[12] Se impune urgent ca suveranul să gândească înainte de a se exprima și să se asigure că întotdeauna cancelaria aprobă enunțurile sale. Dar cum să poți controla un comportament atât de necugetat, care oscilează între naivitate și aroganță? Foarte afectat de contestarea legitimității sale, rănit în orgoliul său, nepotul reginei Victoria este deprimat. Pe urmă, pleacă însă la vânătoare în Bavaria. Din nefericire, serata organizată pentru Majestatea Sa imperială la reședința prințului von Fürstenberg, care trebuia să fie distractivă, s-a transformat într-o farsă grosolană, apoi în dramă.

Administratorul casei regale a dorit să se inspire din frivolitatea vieneză în anecdotele, cupletele deocheate și numerele de cabaret alese. Gazdele prințului nu știu nici ele ce să mai imagineze pentru a-l distra pe Wilhelm al II-lea, care rămâne taciturn și foarte abătut. Șeful administrației regale militare, generalul von Hülsen-Haeseler, amintindu-și de numerele și improvizațiile comice pe care kaizerul le aprecia, mai ales când era la bordul iahtului imperial *Hohenzollern*, împrumută idei din acel repertoriu. Și sosește travestit în balerină cu o fustiță încrețită din tul roz! Cine a pomenit de frivolitatea vieneză? Dar, vai! Generalul nu apucă să mai parodieze un balet romantic: se sufocă și se prăbușește, murind din cauza unei crize cardiace. Are 56 de ani. Wilhelm al II-lea are senzația că e urmărit de fatalitate. Reîntors la Berlin, stă în pat, evocă spectrul abdicării. O singură persoană poate atunci să-l ajute să-și recapete încrederea în el însuși și să redobândească un părelnic echilibru: soția lui, căreia el îi spune „Dona“, născută Augusta de Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg, într-o familie deposedată de către însăși Prusia de faimoasele ducate daneze aflate la originea războiului din 1864. Wilhelm, pe atunci prinț moștenitor, s-a însurat cu ea în 1881. O căsătorie de conveniență, dar și

din dragoste, binecuvântată cu șapte copii: șase băieți și o fată. Aristocrată cu maniere simple, Dona este, potrivit soțului ei, „un model perfect de virtuți creștine și germanice“. O stimează sincer, dar regretă că a rămas o provincială. Împărăteasa Augusta, supusă, răbdătoare, se ocupă de opere caritabile și nu exercită nicio influență politică asupra lui Wilhelm al II-lea. În schimb, rigorismul ei luteran se dovedește a fi un inconvenient diplomatic. Astfel, soția lui Wilhelm al II-lea o detestă pe verișoara ei Aleksandra a Rusiei, căreia nu-i poate ierta faptul că s-a convertit la religia ortodoxă; lucrul acesta nu poate contribui la apropierea dintre Hohenzollerni și Romanovi, în timp ce relațiile anglo-germane sunt înveninate de construirea accelerată, sub autoritatea amiralului Tirpitz, a unei flote imperiale germane menite să rivalizeze, dacă nu chiar să întreacă Royal Navy. Tot la fel, Augusta îl urăște pe ciudatul rege al Belgiei, Leopold al II-lea, atât pentru afacerismul lui în Congo, cât și pentru firea lui de afemeiat, în special în relația cu o franțuzoaică, devenită amanta lui în 1900, care e cu patruzeci și opt de ani (!) mai tânără decât el, dar cu care a avut — spre stupefacția generală! — doi fii… „Cu ajutorul lui Dumnezeu“, susține el. „Cu ajutorul aghiotantului“, răspund caricaturiștii!

La mijlocul lunii noiembrie, când Wilhelm al II-lea, foarte deprimat, îl primește pe cancelarul său la Potsdam, devotata și merituoasa Augusta este cea care iese în întâmpinarea musafirului. Îl așteaptă pe a cincea și, totodată, ultima treaptă a terasei Noului Palat, un monument baroc cu patru sute de camere și trei sute douăzeci și două de ferestre. Lui von Bülow, care a venit să îl implore pe suveran să își tempereze intervențiile și să asculte de guvernul său, împărăteasa îi spune:

— Să fiți foarte bun și blând cu kaizerul. Este complet distrus.[13]

Soția kaizerului este îngrozită de haremul sultanului

Împărăteasa a fost întotdeauna afabilă și demnă, chiar și în 1898, cu prilejul vizitei cuplului imperial la Constantinopol. Ca o dovadă a interesului manifestat față de Imperiul Otoman, kaizerul și-a asumat responsabilitatea de a reorganiza armata de ieniceri a acestuia și de a obține acordul pentru construirea căii ferate care urma să lege Bosforul de Bagdag. O obligase, de asemenea, pe Dona să accepte invitația sultanului de a-i vizita haremul. Inițial, împărăteasa refuzase. Dar împăratul insistase, Dona cedase și, ieșind înmărmurită din harem, declarase: „Dumnezeule! O grămadă de femei grase în toalete de la Paris, care nu le vin bine deloc. Mănâncă toate dulcețuri și praline, și par să se plictisească rău.“

Slăbit pe plan personal, constrâns de acum înainte să respecte limitele constituționale ale puterii pe care o deține, Wilhelm al II-lea, într-o primă etapă, nu reacționează la anexarea Bosniei-Herțegovina. Dar, ulterior, cu cât aprobă mai ostentativ politica aliatului său Franz Joseph, cu atât încearcă mai mult să

domolească animozitățile potențiale ale Sankt-Petersburgului.

Austro-Ungaria a reușit, așadar, în acțiunea ei de expansiune teritorială, considerată inadmisibilă de unele țări. Următorul asalt contra Imperiului Otoman va veni din partea unei țări, din punct de vedere politic mult mai tânără printre statele europene, dar avidă să își extindă și ea zona de influență. În 29 iulie 1900, cel de-al patrulea rege al Italiei, Umberto I, fusese asasinat la Monza de către un anarhist. Ucigașul, un oarecare Gaetano Bresci, voia să răzbune astfel reprimarea violentă a manifestațiilor muncitorești din urmă cu doi ani, reproșându-i regele ordinul de a fi folosite tunurile contra greviștilor.

Umberto I se angajase să consolideze monarhia, respectând constituția, și se arătase fidel Triplei Alianțe, care dicta politica externă adoptată de Roma, Viena și Berlin. Fiul său, Victor Emanuel al III-lea, îi urmase la tron, la vârsta de 31 de ani. Croit parcă după imaginea regatului său, considerat pe atunci drept „cel mai mic dintre marile state“, noul suveran este foarte scund, chiar și conform normelor epocii: nu măsoară în înălțime decât 1,53 metri și suferă din cauza acestui dezavantaj fizic, în timp ce vărul său din partea tatălui, seducătorul Amedeo al II-lea de Savoia-Aosta, are impunătoarea statură de 1,98 metri. Moștenitorul tronului se consideră un pitic și știe că lumea așa îl vede. Foarte conștiincios în studiile lui militare și științifice, a început ulterior să adune o impresionantă colecție de monede.

În octombrie 1896, când era încă prinț de Napoli, Victor Emanuel, în vârstă de 27 de ani, acceptase în cele din urmă să se însoare. Până atunci, acest proiect nu părea nicidecum să-l entuziasmeze, mai ales că alții voiau să decidă pentru el cine avea să-i devină soție. Mama lui, semeața Margherita de Savoia, „avea idei preconcepute în privința dinastiilor străine: «Familia Orléans poartă ghinion; Belgia, așijderea. Austriacă nu vreau, iar englezoaică, nu se poate să avem», căci regina Victoria ar refuza ca vreuna dintre nepoatele ei să renunțe la protestantism“[14].

Într-adevăr, regina Margherita pretindea ca nora ei să fie catolică. O candidată franceză fusese eliminată fiindcă, deși regalistă, era șovină. Într-un final, îndreptându-și privirea spre țărmul răsăritean al Adriaticii, mama lui Victor Emanuel alesese pentru fiul ei: viitoarea regină a Italiei va fi prințesa Elena a Muntenegrului, cea de-a patra fiică „exportată“ de această țară superbă, dar săracă și cu un acces anevoios.

Elena, în vârstă de 23 de ani, ortodoxă, însă numaidecât convertită la religia romano-catolică din ordinul soacrei ei, este frumușică, agreabilă, veselă, sănătoasă, foarte cultivată. Are ochi superbi și un ten proaspăt, grație aerului de munte. Vorbește mai multe limbi străine și are talent la pictură și desen, pe care le-a studiat la Dresda. Este înaltă, mult mai înaltă decât regele. Căsătoria, oficiată la Roma, la bazilica Santa Maria degli Angeli, adusese zâmbetul pe buzele curtenilor; în schimb, mama Elenei, furioasă că fiica ei renunțase la religia Bizanțului, refuzase să asiste la

ceremonie. Fratele miresei și surorile ei, în afară de Ana, lipsiseră de asemenea. În familia de Savoia, unele comentarii nu cruțau originea rustică a miresei muntenegrene, cu intenția de a sugera că era vorba de o mezalianță. La ieșirea de la mesa nupțială, ducesa de Aosta, născută prințesă de Orléans și considerându-se superioară viitoarei regine a Italiei, a prezentat-o unei prietene, printr-o formulă incisivă:

— Verișoara mea, păstorița…

Victor Emanuel al III-lea este mic de stat, dar cu o ambiție imensă

Prezența sa fizică prea discretă se răsfrânge cumva asupra unei (presupuse) lipse de ambiție, în cazul lui Victor Emanuel al III-lea? Sănătatea sa șubredă și firea nervoasă îl obligă oare să-și cruțe forțele? Noul rege va duce un trai modest și simplu, de o austeritate ce amintește de un monarh nordic. Dar, cum se întâmplă adesea la bărbații scunzi, voința lui este imensă. Muncitor, sobru, trezindu-se devreme și culcându-se tot devreme, regele reduce la minimum ceremonialul în toate acțiunile vieții lui publice, interzicând paradele și rigurozitatea etichetei. Pentru a-și proteja viața de familie, suveranii au renunțat chiar la Palatul Quirinale propriu-zis, preferând o reședință învecinată, mai degrabă burgheză decât regală, Villa Savoia. Chiar dacă suveranii cinează în tête-à-tête, fiecare mănâncă puțin și repede. Victor Emanuel al III-lea este la fel de meticulos în funcțiile lui regale — foarte limitate, dar pe care ține să le vadă respectate —, ca și în pasiunea lui de numismat.

Ca și tatăl său, este decis să nu intervină de o manieră autoritară în treburile statului, atât din respect pentru constituție, cât și în virtutea temperamentului său. Este bănuitor, mefient și detestă excesele, extravaganțele, mulțimile. Mai târziu, va suferi mult din cauza unei reprezentări a puterii care punea preț pe valorile spectaculare și excesive. Însă regele, cu ochii lui vioi, mustața arcuită și bărbia voluntară, nu este un timid. Este un mediator. Cea mai mare plăcere a lui este să conducă un automobil (are vreo zece mașini, în principal mărci franțuzești, în fostele grajduri ale tatălui său) și să se plimbe astfel prin Roma fără să fie recunoscut, cu fața ascunsă sub o caschetă de șofer și ochelari cu rame îmbrăcate în piele. Depășind arareori 60 de kilometri pe oră, regele nu cade pradă beției vitezei. Va fi mândru să îl plimbe pe Nicolae al II-lea cu un Fiat de 24 CP, țarul Rusiei fiind obișnuit cu automobilele Renault. Regina îl însoțește adesea în escapadele lui motorizate, fericită să meargă la un picnic inopinat. Lui Victor Emanuel al III-lea îi plac bucuriile simple.[15]

De la încoronarea lui ca monarh, Italia s-a apropiat din punct de vedere diplomatic de Franța și Marea Britanie. Regele a continuat să-și manifeste mefiența față de Austria. Nu poate concepe ca orașele Trieste și Trento să fie dominate de

Habsburgi, la fel cum i se pare inacceptabil ca Alsacia și Lorena să fie supuse dinastiei de Hohenzollern. Tripla Alianță este un supliciu pentru regele Italiei, care se consideră amenințat și umilit de aliatul său! Când Wilhelm al II-lea și cancelarul său veniseră în vizită oficială în 1 mai 1903, kaizerul nu rezistase tentației de a-și alege o escortă formată din ofițeri uriași. În fața acestei suite de bărbați impunători, măsurând uneori peste doi metri înălțime, von Bülow, consternat, considerase că gestul împăratului era de o răutate stupidă. Ce rost avea să-l umilească astfel pe Victor Emanuel al III-lea, amintindu-i că era aproape un avorton?! Dar, mai ales, era inutil, dat fiind că regele își organizase și el o gardă formată doar din bărbați voinici! „Gluma subtilă“ a lui Wilhelm al II-lea nu își atinsese scopul.

Oaspeților săi, regele le spusese:

— Italia nu poate lăsa Austria să se extindă în Balcani și pe coasta Adriaticii: este o chestiune de supraviețuire pentru dinastia noastră.[16]

Cancelarul german se făcuse, atunci, avocatul Habsburgilor, ceea ce era surprinzător:

— Austro-Ungaria nu are niciun fel de ambiție teritorială în Albania și Macedonia. Are doar câteva drepturi asupra Bosniei-Herțegovina, care i-au fost acordate la Congresul de la Berlin în 1878.

Când, tot cu prilejul acelei audiențe, kaizerul l-a asigurat că el dorea pacea și potolirea răzvrătiților sârbi, unguri, români sau de alte naționalități, Victor Emanuel al III-lea și guvernul său nu au fost nicidecum convinși. Peste cinci ani, în 1908, cu prilejul unei întâlniri la Veneția cu regele Italiei, kaizerul avea să refuze orice discuție pe tema situației din Balcani.

Ar fi fost totuși necesar să se abordeze subiectul. Criza balcanică a surprins Europa, ba chiar și pe Wilhelm al II-lea, furios, la fel ca Eduard al VII-lea, că aflase despre anexare aproape în același timp cu toată lumea. Franz Joseph îi păcălise. Dar cine să se fi gândit atunci că acesta era doar un început? Era un seism. Și avea să fie urmat de noi unde de șoc.

1911. Stupoare: regele Italiei intră în război contra Imperiului Otoman

Era absolut necesar să se discute despre Balcani, deoarece — să nu uităm — Italia își făcea planuri pentru coastele maritime aflate vizavi de țărmurile sale, la Marea Adriatică: Albania, în continuare provincie otomană, care este râvnită și de Serbia, în căutarea unei ieșiri la mare. Dar mai presus de toate și de mai mulți ani deja, o altă coastă maritimă turcă, vizavi de țărmul Italiei, dar de data aceasta în Africa de Nord, stârnește apetitul regatului Casei de Savoia: Tripolitania, Fezzanul și Cirenaica (Libia actuală). Unificată târziu, Italia, un stat mic, dar cu un trecut imens, nu are un imperiu colonial. Roma dorește să își extindă influența și să redobândească măcar o

parte din posesiunile ei antice, care se află încă sub dominație otomană în Africa de Nord.

Astfel, încă din vara anului 1902, „Roma și Parisul au convenit în mod secret: în cazul unei redistribuiri majore a teritoriilor, Franța va prelua controlul asupra Marocului, în timp ce Italia va avea mână liberă în Libia. [...] Aceste acorduri fac parte dintr-o politică de concesiuni menite să slăbească influența Triplei Alianțe asupra Italiei, care este componenta cea mai puțin solidă a coaliției. Și, de asemenea, tot în logica acestor manevre, țarul Nicolae al II-lea a acceptat «pactul de la Racconigi» încheiat cu Victor Emanuel al III-lea în 1909, prin care Rusia recunoaște interesele speciale ale italienilor în Libia, în schimbul susținerii din partea acestora a revendicărilor rușilor asupra Strâmtorilor Bosforului“.[17]

În contextul european de expansiune colonială generalizată, nu este de mirare dacă și statul cel mai recent creat își caută partea sa, venind cu visul de a reconstitui provincia Africa din vremea romanilor. Ideea refacerii unui trecut glorios dă greutate demersului Italiei. Trebuie reamintit că tentativa Italiei de a cuceri Etiopia în anii 1880 se soldase cu victoria abisinienilor în 1896. Alți italieni vor reveni acolo mai târziu. Încetul cu încetul, opiniei publice din Peninsula Italică i s-a indus ideea unor cuceriri teritoriale, însă de data asta se pune problema de a ataca Imperiul Otoman pe un nou front, după cel din Balcani. Pretextul a fost găsit cu ușurință în iunie 1911, când au fost dezvăluite de către guvernul britanic „măsurile vexatorii“ cărora se presupunea că le-ar fi căzut victime cetățenii italieni rezidenți la Tripoli. Premierul lui Victor Emanuel al III-lea se asigură că Londra, Parisul și Sankt-Petersburgul vor susține orice intervenție pentru salvarea italienilor supuși unor rele tratamente. Este adevărat că Franța și Marea Britanie sunt deja prezente în bazinul mediteraneean, prima în Maroc și Tunisia, a doua în Cipru. Cât despre Rusia, cu un teritoriu atât de imens, țarul nu are obiective în zonele de dincolo de mări. Totuși, deși de ani de zile mișcările naționaliste din Balcani încearcă să îi alunge pe turci din regiune, ambiția de a ataca provinciile din Africa de Nord supuse Constantinopolului va atârna mult mai greu în balanță. Această schimbare de localizare va fi determinantă: „Atacând Tripoli, Italia a lansat procesul care va duce la război“, subliniază în mod just Christopher Clark. Și tot el reamintește observația făcută, în 1924, de Miroslav Spalajković, fost șef de cabinet la Ministerul Afacerilor Externe sârb: „Evenimentele care au urmat nu au fost decât urmarea logică a acestei prime agresiuni“[18].

Chiar dacă nu cunoaște amănunțit dosarele politice interne ale țării sale, Victor Emanuel al III-lea cultivă relații strânse cu miniștrii săi și va susține în totalitate decizia șefului de guvern, Giovanni Giolitti, de a ataca Libia, o regiune mai mult sau mai puțin autonomă a Imperiului Otoman. Aidoma majorității suveranilor din timpul său, regele Italiei este pasionat de politica externă, pe care o ridică la rangul de domeniu rezervat. După lansarea unui ultimatum la sfârșitul lunii septembrie

1911, în 3 octombrie, flota italiană bombardează Tripoli. Pe de o parte, această operațiune militară, considerată drept minoră la acea vreme, constituie în realitate unul dintre declanșatoarele conflictelor ce vor urma. Pe de altă parte, este vorba despre un război întru totul modern, din moment ce se folosește armament nou, cum ar fi mitralierele, dar și avioane și dirijabile în primele bombardamente aeriene din istorie. În 5 octombrie, trupele regatului lui Victor Emanuel al III-lea (douăzeci de mii de oameni) debarcă la Tripoli. Printre ofițerii otomani care se disting în respingerea, la Tobruk, a forțelor italiene de zece ori mai numeroase decât ale lor, se remarcă Mustafa Kemal, în fruntea unui detașament de beduini libieni. Trebuie să subliniem, de asemenea, că deși Italia a avut grijă să obțină susținerea diplomatică a Antantei (Franța, Marea Britanie, Rusia), în mod ciudat nu a urmărit același lucru și în privința aliaților ei direcți din Tripla Alianță, Germania și Austro-Ungaria.

Deși nu controlează decât fâșia de coastă, supusă adesea unor asalturi armate din partea turcilor, Victor Emanuel al III-lea semnează, în 5 noiembrie 1911, un decret prin care declară suzeranitatea Italiei asupra Libiei. Gestul regelui italian reprezintă o bulversare geopolitică semnificativă. Deja lumea s-a schimbat mult și unii dintre iluștrii ei conducători nu mai există: tiranicul Leopold al II-lea a murit în 17 decembrie 1909, după trei zile de când se însurase cu amanta sa franțuzoaică, atât de vulgară, dar atât de planturoasă. Nepotul său (fiul fratelui său Philippe, conte de Flandra), Albert I, este noul rege al belgienilor. În Rusia, președintele Consiliului de Miniștri, Stolîpin, un om foarte influent, care era ultima șansă de reușită a regimului țarist, este grav rănit de un anarhist într-un teatru din Kiev și moare după cinci zile de agonie, în 5 septembrie 1911. Ucigașul beneficiase de complicități îngrijorătoare. În Marea Britanie, Eduard al VII-lea sucombase, în 6 mai 1910, în urma unor crize cardiace, murmurând în timp ce-și dădea sufletul: „Nu voi renunța, voi continua, voi munci până la capăt“. În urmă cu cincisprezece luni, cu prilejul ultimei sale vizite oficiale la Berlin, regele, care știa să fie atât de jovial, fusese exasperat de nenumăratele incidente protocolare ridicole, dar grăitoare; la fel ca el, regina Alexandra detesta rigorile prusiene, însă era esențial să fie amândoi amabili și surâzători. Din cauza unei greșeli de protocol și a unei încurcături în program, regele s-a înfuriat constatând că era în întârziere: încă se căznea, laborios, să îmbrace uniforma de mareșal german, când fanfara gărzii de onoare imperiale interpreta deja... *God Save The King!* O situație de tot râsul, însă Eduard al VII-lea, palid și obosit, nu râsese. Nu mai suporta această ipocrizie vestimentară și, fără îndoială, nu era singurul, căci cum să-ți imaginezi că, purtând uniforma unei monarhii vecine, chiar și cu titlu onorific, ai putea avea rețineri să intri în război contra acelui regat, după ce ai fost primit în vizită acolo?! Doar Wilhelm al II-lea era înnebunit după aceste metamorfoze de garderobă. Cu cât făcea paradă de mai multe uniforme, oricare ar fi fost ele, cu atât se extazia mai profund de așa-zisele lor virtuți

pacificatoare. Chiar și când pericolul părea exclus: astfel, în 3 septembrie 1912, pornind într-o vizită oficială în Elveția și sosind în gara din Zürich, kaizerul a descins din trenul său special îmbrăcat în comandant al armatei elvețiene, fiind întâmpinat pe peron de președintele Confederației, Ludwig Forrer, desigur în haine civile, cu jobenul în mână și menționând neutralitatea țării sale în discursul pe care îl avea pregătit. Lumea s-a mai liniștit, considerând că, de fapt, kaizerul era mai mult fanfaron decât belicos.

Noul rege al Marii Britanii voia să fie ofițer de marină

Fiul lui Eduard al VII-lea este noul suveran britanic, sub numele de George al V-lea. Pentru a asista la încoronarea sa la Londra, în 22 iunie 1911, un american a plătit suma de 25 000 de lire ca să închirieze un apartament situat pe traseul cortegiului. Cine știe dacă marii dispăruți de pe scena istoriei, cu toții oameni de înaltă valoare, nu ar fi putut să împiedice viitorul cataclism? Încep să se impună alții, cum ar fi regele Petru I al Serbiei, în vizită oficială la Paris în septembrie 1911. Quai d'Orsay a fost transformat într-un veritabil palat regal, iar mulțimea entuziastă îl aplaudă pe fostul elev de la Saint-Cyr, bărbatul care a luptat ca voluntar în războiul din 1870. La rândul său, prințul Nikola al Muntenegrului, încurajat de faptul că are gineri atât de prestigioși, a respins, în 28 august 1910, denumirea de principat pentru țara sa și s-a proclamat rege sub numele de Nikola I, în acord cu Parlamentul, ca să nu mai depindă de Înalta Poartă sau de Serbia. Iată-l, așadar, egalul dinastic al vecinilor și ginerilor săi. Un leu și o acvilă cu două capete sunt armoariile de pe drapelul național. Încă din 1906, noul rege se mândrește că bate propria monedă, *perperul*, iar acum o modifică. Și nu există dubiu că, din capitala sa pitorească, Cetinje, unde s-a născut, un târgușor rustic cocoțat la o altitudine de 670 metri, va face ca lumea să vorbească despre el. Cetinje se formase în veacul al XV-lea, în jurul unei mănăstiri, iar de atunci turcii îi dăduseră foc de trei ori. Orășelul — unde se îngrămădesc aproape cinci mii de locuitori — are un farmec vetust; de acum înainte, vor exista aici nenumărate legații străine (diplomații se plâng că stau înghesuiți!), aproape mai numeroase decât locuințele, înstărite și burgheze, ale marilor familii locale. Dacă țara regelui Nikola I nu are decât circa 230 000 de locuitori, în schimb fiica sa Elena, regina Italiei, domnește prin căsătorie asupra unui număr de 30 de milioane de italieni. Este un adevăr pe care tatăl ei nu pierde niciodată ocazia să îl reamintească oaspeților săi, atunci când îi primește în vizită în modestul său palat din Cetinje, „conacul" său. Pentru ridicarea orașului la rangul de capitală de regat, Nikola I, fost elev al liceului Louis-le-Grand din Paris, împodobește străzile cu ghirlande de flori și arcuri de triumf, luminate electric, grație progresului tehnicii. Cu o asemenea explozie de fast și strălucire, se zvonește, fără dovezi, că ar fi la mijloc fapte venale. Nu cumva domnitorul din Muntenegru și-a vândut fiicele? Clevetitorii uită însă

drumul parcurs de când Congresul de la Berlin, în 1878, îi permisese să dubleze suprafața și populația țării, care semăna cu o subprefectură franceză din zilele noastre.

Joi, 14 martie 1912, la Roma, Victor Emanuel al III-lea, acompaniat de soția sa, scapă cu viață dintr-un atentat în timp ce se îndreaptă spre Panteon pentru a asista la o slujbă religioasă în memoria tatălui său. Un zidar anarhist, în vârstă de 21 de ani, îmbrăcat elegant, a tras două focuri de armă asupra regelui, fără să-l nimerească. Regele, care domnește de doisprezece ani, se bucură de o imensă popularitate, întrucât viața sa este întru totul dedicată îndatoririlor de monarh și fericirii familiei sale. Poporul este indignat, mai ales la gândul că tatăl regelui, Umberto I, fusese ținta a trei atentate, cel de-al treilea fiindu-i fatal. Victor Emanuel al III-lea și regina Elena sunt aclamați, iar mulțimea scandează „Trăiască Savoia!“, în timp ce cortegiul oficial ajunge înapoi la Quirinale, după ce suveranii s-au deplasat la căpătâiul unui ofițer căzut de pe cal în timpul busculadei.

În 18 octombrie 1912, pentru a pune capăt costisitorului război din Libia, Italia și Imperiul Otoman semnează, într-un hotel de lângă Lausanne, Tratatul de la Ouchy. În fața amenințărilor flotei italiene în Marea Egee (Roma trimisese și opt submarine în direcția Bosforului), guvernul turc cedează regatului Italiei provinciile Tripolitania și Cirenaica. Înalta Poartă pierde astfel ultimele ei posesiuni africane. În contrapartidă, Italia restituie insula Rodos și cele aproximativ douăzeci de insule ale Dodecanezului, pe care le cucerise fără nicio dificultate. Pacea s-a încheiat atât de rapid, fiindcă o serie de state balcanice intenționează să profite de înfrângerea militară a otomanilor pentru a elimina autoritatea sultanului din restul teritoriilor sale europene. Există obsesia de a grăbi sfârșitul „bolnavului Europei“, cum este considerat de multă vreme Imperiul Otoman. Așa se explică de ce războiul mutat de Italia în Libia a incitat și încurajat revendicările patriotice din sudul Europei. Era o ocazie care trebuia fructificată. După anexarea Bosniei-Herțegovinei și a Libiei, naționalismele, ideile liberale și răzvrătirea populațiilor creștine au un dușman comun, Imperiul Otoman. Toate acestea vor transforma insurecțiile cronice în războaie balcanice. Iar acestea, la rândul lor, vor aprinde focul în „butoiul cu pulbere“…

1912: regele Muntenegrului declanșează Primul Război Balcanic

Să fie vorba oare de un complex de inferioritate? În 8 octombrie 1912, atunci când războiul italo-turc nu s-a încheiat încă, Muntenegru cutează să atace Imperiul Otoman, cotropind Albania: Nikola I pornește ostilitățile contra guvernului sultanului, imitându-l pe ginerele său, Victor Emanuel al III-lea. Raymond Poincaré,

pe atunci președinte al Consiliului de Miniștri francez, este îngrijorat de această îndrăzneală și ambiție a celui mai recent monarh din Balcani, considerând că „regele este plin de prăpăstii, ca Muntenegru“. Dar cel care a declanșat mașinăria infernală exclamă:

— Voi da foc lumii dacă așa îmi ține mie de cald!

Cotropește nordul Albaniei, regiune învecinată, a cărei populație, deși în mare parte musulmană, se răscoală mereu contra Porții Otomane. Riga de operetă, care stârnea râsul pe scenele teatrelor de pe bulevard, scoate din minți cancelariile. De fapt, în urmă cu o săptămână, incitase deja Bulgaria, Serbia și Grecia să lanseze un ultimatum la adresa otomanilor, cerând evacuarea Macedoniei și a marelui port Salonic care, situat la vest de Bosfor, constituia una dintre porțile de acces spre Europa pentru o importantă populație turco-islamică, sosită acolo încă de la sfârșitul Evului Mediu. Acest segment etnic izgonise triburile slave spre munți, o situație care nu mai putea să continue. Peste două zile, trupele Muntenegrului, constând din treizeci și șase de mii de soldați, despre care puține persoane în Europa Occidentală ar fi putut bănui că există, vor fi prima armată a Ligii Balcanice — din care mai fac parte sârbii (apropiați sub toate aspectele de muntenegreni), bulgarii și grecii — care bombardează pozițiile otomanilor.

Această coaliție primește binecuvântarea Rusiei, țarul Nicolae al II-lea sperând, ca de obicei, într-o înfrângere a turcilor care i-ar deschide calea de acces la Strâmtori. Totuși, ca ocrotitor al slavilor, este îngrijorat de rivalitățile dintre membrii ligii, dar și mai mult din cauza unei foarte grave hemoragii a fiului său. Însă datoria sacră de a-și susține frații este atât de puternică încât, cum spunea sir Arthur Nicholson, ambasadorul Majestății Sale britanice la Sankt-Petersburg, ieșind de la o întrevedere cu Nicolae al II-lea, „este incontestabil că tradiția pe care a moștenit-o de la bunicul său, țarul eliberator [Aleksandru al II-lea], și influența membrilor familiei imperiale, care au intrat în alianțe [matrimoniale] cu dinastiile greacă, sârbă și muntenegreană, nu ar putea precumpăni greu asupra deciziilor sale“.

La rândul său, Franz Joseph, direct vizat de acest conflict, pronosticheează o victorie a Ligii și se pregătește să joace rolul de arbitru între învingătorii care, consideră el, cu siguranță vor ajunge să se sfâșie între ei. În acest sens, are dreptate, întrucât Turcia este învinsă rapid, bătând în retragere până la 30 de kilometri de Constantinopol, sub asaltul bulgarilor. Chiar dacă rezultatul era previzibil, rapiditatea cu care se produce surprinde pe toată lumea. Regele Muntenegrului dobândește galoane de suveran cuceritor asediind Scutari, în Albania. Drapelul său, ridicat pe zidurile cetății, îi aduce elogii din partea sârbilor. Regele speră să obțină însă stima și susținerea rușilor. Nu spusese Aleksandru al III-lea, odinioară, că Nikola al Muntenegrului era „singurul prieten adevărat al Rusiei?“ De acum înainte, pretinde să fie luat în serios și să nu se mai limiteze la un rol secundar. Dar

constatând că, la Sankt-Petersburg, impetuozitatea lui începe să deranjeze, se retrage din Scutari; problema Albaniei va fi lăsată pe altă dată.

Luptele încetează în 3 decembrie 1912, când Imperiul Otoman se recunoaște învins: trupele turcești au fost prea dispersate, iar intendența nu și-a făcut datoria. Grecia nu participă la armistițiu. O conferință de pace începe la Londra, în 1 ianuarie 1913. În timpul acestor dezbateri, care vor dura cinci luni, două evenimente monarhice provoacă valuri de sentimente contradictorii.

În Rusia, Nicolae al II-lea celebrează dinastia Romanovilor într-un entuziasm înșelător

În dimineața de 21 februarie 1913, o salvă de artilerie trezește orașul Sankt-Petersburg. Capitala vibrează, fără însă ca stratul gros de gheață care acoperă Neva să se fisureze. Treizeci și una de lovituri de tun sunt trase din Fortăreața Petru și Pavel: așa debutează impresionanta aniversare a trei sute de ani de când primul Romanov a urcat pe tronul Rusiei. La Catedrala Maicii Domnului din Kazan, patriarhul împreună cu un sobor de înalte fețe bisericești se pregătește să oficieze o slujbă de mulțumire, marcând începutul ceremoniilor religioase. În lungul prestigioasei artere Nevski Prospekt, soldații formează o barieră umană, iar mulțimea încearcă să-i zărească pe suverani și pe membrii familiei lor în cortegiul imperial. Țareviciul Aleksei suferă, cu chipul schimonosit de durere. Lumea se teme pentru acest băiat de nouă ani, care poate avea oricând o hemoragie, chiar dacă manipulările „tămăduitorului“ Rasputin par să îl țină în viață. Moștenitorul este slăbit și este purtat în brațe de un cazac voinic, cu țeasta rasă. Mama lui Aleksei, țarina Aleksandra, cu o diademă pe cap și o ținută impunătoare, contemplă scena cu o privire îngrijorată, temându-se că fiului ei i s-ar putea face rău în orice clipă. Un coșmar. Pentru popor, împărăteasa dă impresia că afișează un „dispreț glacial“, cum spunea prințesa Radziwill. Țarul Nicolae al II-lea speră ca lumea să uite că fusese poreclit „Nicolae sângerosul“ după înăbușirea sălbatică a unei manifestații pașnice în sinistra „Duminică roșie“ din 1905, o confuzie tragică lăsând o pată neagră asupra domniei lui.

Peste două zile, are loc un bal somptuos în sala coloanelor din Palatul Adunării Nobilimii. Apoi, la teatrul Mariinski, invitații asistă la o reprezentație a operei *Viață pentru țar* de Glinka, părintele muzicii rusești. În al doilea act, în timpul mazurcii dansate de baletul imperial, monarhul o aplaudă pe Pavlova și pe eterica balerină Kșesinskaia, fosta amantă a lui Nicolae pe vremea când era încă marele duce moștenitor. Alegerea acestui spectacol este simptomatică: acțiunea se desfășoară în 1613, când țarul Mihail I Romanov a smuls de la Polonia independența Rusiei. Această lucrare muzicală ocupă un loc esențial în cultura rusă, marcând nașterea operei naționale și preamărind epopeea Romanovilor. Poporul se așteaptă ca

Nicolae al II-lea să acorde o amnistie generală pentru delictele politice, însă va fi decepționat: țarul consimte să elibereze doar câțiva infractori de drept comun. Aniversarea continuă cu numeroase festivități în diverse orașe, dar și la Moscova, unde la Kremlin familia imperială este obiectul unei imense curiozități și al multor așteptări.

În 1913, economia Rusiei se redresase. O oarecare bunăstare era vizibilă, deși inegal repartizată; alfabetizarea făcuse progrese substanțiale, din moment ce numărul celor neștiutori de carte scăzuse cu 25% în cincisprezece ani. Prestigiul european al imperiului este confirmat odată cu, bunăoară, turneele triumfale ale trupelor baletului rus la Paris și la Londra, sau cu terminarea liniei ferate transsiberiene, grație unor împrumuturi a căror acoperire financiară demonstrează încrederea în reformele care simbolizează progresul. Legendarul Transsiberian pare să deschidă noi perspective. Moneda națională este stabilă, garant al seriozității. Flota din Marea Baltică, traumatizată după înfrângerea de la Tsushima contra Japoniei, s-a refăcut cu cinci cuirasate, patruzeci și nouă de contratorpiloare și douăzeci și trei de torpiloare. Aviația maritimă este la început de drum. La Sankt-Petersburg, există deja 2 855 de automobile, dintre care 221 sunt în proprietatea statului și 328 sunt taxiuri. Telefonul a început să se răspândească, Rasputin dând numeroase „consultații“ grație acestui aparat instalat la el cu prioritate. Chestiunea agrară — cea mai delicată problemă — este parțial rezolvată prin Banca Țărănească de Stat, care permite imensei populații rurale să dobândească, pe credit, loturi de pământ pe care statul le-a cumpărat de la marii moșieri. Începând din 1905, 9,5 milioane de hectare au trecut astfel în proprietatea țăranilor. Această politică inteligentă nu este suficientă, desigur, pentru a soluționa toate dificultățile cotidiene ale unei țări atât de vaste, însă redistribuirea dă primele roade.

Festivitățile acestui tricentenar atestă, așadar, renașterea unei elan național. Trei veacuri de istorie se perindă în memoria și sufletul poporului, prezentate ca un șir neîntrerupt de victorii și reușite diverse. În realitate, această reconciliere este artificială, căci niște evenimente ca răscoala de pe *Potemkin*, în 1905, sau blocajele politico-sociale și greșelile regimului nu pot fi șterse sau iertate prin serbări și baluri. De fapt, Nicolae al II-lea organizează niște festivități ce creează iluzia unei false realități.

În Grecia, suveranul, erou al Războiului Balcanic, este victima modestiei sale

În 18 martie 1913, la ora 18:30, regele George I al Greciei este ucis la Salonic de un bolnav mintal, cu câteva luni înainte de a aniversa cincizeci de ani de domnie. Înalt, subțire, cu o mustață fină și ochi cenușii parcă mereu surâzători, suveranul avea obiceiul să facă o plimbare în fiecare după-amiază. Ținând la intimitatea sa, dăduse

drumul escortei, ca adeseori. Îi plăcea să hoinărească, cu bastonul în mână. Așa era văzut la Paris, unde fusese poreclit „regele bulevardului“. Asasinul lui, un oarecare Alexandros Schinas, anarhist grec, nu i-a lăsat nicio șansă: regele, împușcat în tâmplă, a murit pe loc. Orașul este împietrit de durere. Prințul danez fusese desemnat ca viitor rege la vârsta de 17 ani, de către Adunarea Națională a Greciei, unde persista dezordinea după obținerea independenței și detronarea suveranului precedent, un bavarez, regele Otto de Wittelsbach, unchiul lui Sisi, care fugise din țară pe un bastiment al Royal Navy. Soția regelui defunct era marea ducesă Olga a Rusiei, iar tatăl său fusese un consilier influent al țarului Aleksandru al II-lea. Căsătoria lui, în 1867, fusese celebrată la Sankt-Petersburg, în capela Palatului de Iarnă. Regele George era discret, serios, agreabil și respectat, căci cu prilejul încoronării sale obținuse ca Anglia să restituie Greciei Insulele Ionice. Chiar dacă înfruntase adversități politice, „regele elenilor“ (titlul pe care și-l alesese pentru a identifica persoana sa cu aspirațiile naționale ale poporului grec), avusese de curând un triumf: în urmă cu cinci luni, în 9 noiembrie 1912, intrase în Salonic, redevenit Thessaloniki, după ce fortăreața turcă predase armele în ajun. Regele era unul dintre învingătorii emblematici ai Războiului Balcanic. De atunci, regele George ținuse neapărat să se stabilească în acest oraș cucerit de la dușmanul secular al țării. Fiul său, Constantin, care îl însoțea în 9 noiembrie 1912, o zi de mare bucurie pentru țară, îi urmează la tron, la vârsta de 44 de ani. S-a acoperit de glorie în fruntea armatelor grecești, cucerind Salonicul, la est, și eliberând, la vest, Epirul și Ianina. Un succes deplin, inclusiv pentru marina greacă, obținând Chios, Samos și Lesbos. Soția noului suveran grec, născută Sofia a Prusiei, este sora kaizerului Wilhelm al II-lea. Războiul i-a obligat să-și părăsească micul palat din Atena, unde le place să trăiască simplu, cu cei șase copii ai lor, trei băieți și trei fete.

1913: țarul bulgarilor își trădează foștii aliați… și este învins!

În 30 mai 1913, Conferința de la Londra obligă Imperiul Otoman să recunoască pierderea teritoriilor sale europene și să se retragă la est de Adrianopol (astăzi Edirne, frontiera bulgaro-turcă). Totuși — și lucrul acesta este foarte important — Înaltei Porți nu i se contestă teritoriul Istanbulului (Constantinopol), oraș turcesc în Europa, nici controlul Strâmtorilor. Pacea impusă în Balcani este fragilă, fiindcă împărțirea prăzii otomane, îndeosebi între Serbia, Grecia și Bulgaria, nu este rezolvată. Niciunul dintre statele învingătoare nu este satisfăcut. Albania este declarată independentă cu statutul de „principat suveran și ereditar sub protectoratul marilor puteri“, privând Serbia, încă o dată, de un acces maritim, ceea ce convine pe deplin Austro-Ungariei. Ferdinand al Bulgariei se întoarce contra aliaților săi, cerând o ieșire la Marea Egee, mai precis Salonicul și Tracia, sub

dominație greacă. Petru I al Serbiei menține prezența trupelor sale într-o regiune revendicată de bulgari, care sunt susținuți de Franz Joseph. Marile puteri sperau să fi stins incendiul balcanic. Dar focul mocnește în continuare…

Acest nou conflict începe în noaptea de 28 spre 29 iunie 1913. Constantinopolul se bucură de discordia dintre foștii lui adversari, sperând să-și recapete o parte din teritoriile pierdute, printre care Adrianopolul, ceea ce se va întâmpla în iulie, permițând astfel Imperiului Otoman să își mențină prezența în Europa. Din cauza Bulgariei și, mai ales, a monarhului ei, asistăm, așadar, la o spectaculară răsturnare a alianțelor: Muntenegru, Serbia, Grecia, Turcia și o țară nou-venită, România, sunt în război contra Bulgariei. Cu prilejul primului conflict balcanic, Ferdinand al Bulgariei respectase o veche datină a țării: pătrunzând pe teritoriul cucerit de armatele sale, călcase în picioare fanioanele și armele luate de la inamic, iar presa ilustrase amplu această scenă. Ferdinand dorise negreșit să demonstreze astfel luptătorilor săi că el era un adevărat bulgar. Țarul, prea sigur de el, avusese proasta inspirație de a se întoarce împotriva aliaților săi. Acest oportunism îl conduce la catastrofă. În mai puțin de o lună, Bulgaria este zdrobită în luptă și trebuie să încheie pacea prin Tratatul de la București, în 10 august. Condițiile tratatului sunt foarte dure pentru regimul de la Sofia, care pierde numeroase teritorii cucerite în anul precedent, ceea ce antrenează migrația unui număr de circa cinci sute de mii de oameni: Macedonia este împărțită între Serbia și Grecia, Adrianopol este restituit turcilor, iar valea Dobrogei meridionale, de la Dunăre la Marea Neagră, revine unui regat a cărui independență fusese, de asemenea, recunoscută prin Congresul de la Berlin: România. În 1912, Franz Joseph îi interzisese să se angajeze în Primul Război Balcanic, pentru a nu consolida forțele Serbiei, cu care România avea relații bune. Aceasta rămăsese, așadar, neutră, fără să vrea, dar frustrată că nu putea obține o rectificare a hotarelor și, mai ales furioasă, că nu a putut pune mâna pe Macedonia. Însă lucrul cel mai rău era lipsa de considerație din partea Vienei și a Berlinului.

Carol I al României, un german auster, are o soție excentrică

Peste câteva luni, în 1913, România nu putea să nu se cufunde în infernalul cazan balcanic. Monarhia ei s-a născut, și ea, din descompunerea Imperiului Otoman, dar și din înfrângerea rușilor în Războiul din Crimeea în 1855 și din viziunea, foarte îndrăzneață, deși deja veche, a lui Napoleon al III-lea. Intervenția sa fusese decisivă pentru a uni, *de facto*, principatul Moldovei și al Valahiei. Și, ca de obicei, se căutase în Almanahul Gotha un prinț disponibil pentru a domni în principate. Tot ca de obicei, primii candidați au fost înlăturați prin comploturi, lupte între partide și o instabilitate ministerială endemică. Decizia de a găsi un prinț străin pentru a conduce o țară nouă este lesne de înțeles, deși delicată, în condițiile în care pentru

un suveran autohton este aproape imposibil să scape de influențele, sinecurile și rivalitățile de familie care, uneori, datează din Evul Mediu, dacă nu chiar din timpul ocupației romane, știut fiind că istoria s-a scris adesea pe axa Marea Baltică–Marea Neagră. Trebuia să fie identificat un candidat de necontestat.

După ani de zile de haos, de tutele mai mult sau mai puțin apăsătoare din partea Rusiei și a Austriei, fără a omite rolul Franței, care este încă salutat de românii din secolul al XXI-lea, un miracol se produsese în persoana unui bărbat a cărui înscăunare, din inițiativa lui Napoleon al III-lea, datează din 1866 și care, în 1908, în momentul anexării Bosniei-Herțegovina, este în continuare în fruntea țării! Această minune are un nume: Carol I, născut prinț Karl von Hohenzollern-Sigmaringen, din ramura catolică a dinastiei prusiene.[19] Ascensiunea sa s-a desfășurat în trei etape: întâi principe domnitor prin plebiscit (o consultare rezervată oamenilor slab instruiți), a devenit Alteță regală în 1878, apoi rege al României în 1881. Europa recunoaște rapid legitimitatea lui. Este o mare diferență față de vărul, vecinul și mai târziu adversarul său, Ferdinand I al Bulgariei. Doi germani pe două tronuri balcanice, dar doi monarhi cum nu se poate mai neasemănători. Împreună împlinesc visul fostului rege al Prusiei și primului împărat german, Wilhelm I, care dorea „un Hohenzollern la izvoarele Dunării și un altul la gurile ei".

În 1913, Carol I domnește de patruzeci și șapte de ani, un record în convulsiile Europei Centrale, cu hotarele ei atât de mișcătoare. Și, ca o onoare semnificativă, la el acasă, în capitala București, înfrumusețată de arhitecți și urbaniști francezi, s-a semnat pacea ce punea capăt celui de-al Doilea Război Balcanic, care fusese rapid și la care România luase parte, fiind unul dintre statele învingătoare. Grație lui Carol I, acest stat, care nu exista în urmă cu cincizeci de ani, a devenit cea mai importantă țară din Balcani. Monarhul are de ce să fie mulțumit. Nu prea înalt, nici seducător, dar sever, conștiincios și organizat, cel care era încă prințul Karl von Hohenzollern-Sigmaringen avea 27 de ani la înscăunarea sa ca principe domnitor, când i s-a încredințat acest nou stat. Ofițer în armata prusacă, își folosise calitățile de ostaș pentru a făuri o națiune modernă. Cuvintele lui de ordine sunt rigoare, abnegație, eficacitate. Știe că, după atâtea dezordini, el trebuie să întruchipeze ordinea. Este respectat în mod unanim, este temut adesea, este admirat uneori. Are barba căruntă și nu prea râde de felul lui, fiindcă nu a ajuns monarh ca să se distreze. Se strecoară cu abilitate printre obstacolele care sunt etnia lui germană (promisese solemn să nu lupte contra politicii șefului familiei, adică vărul său Wilhelm al II-lea, care îi dăduse voie să accepte Coroana română), vecinătatea austriacă și ambițiile rușilor. În războiul ruso-turc din 1877, Carol nu se mulțumise să permită trecerea prin țară a trupelor lui Aleksandru al III-lea: îl primise personal pe țar și fusese comandantul primelor detașamente ale unei armate române, obținând capitularea otomanilor după bătălii interminabile și asediul Plevnei[20], apoi un marș asupra Constantinopolului. Aceste succese militare i-au dat posibilitatea să recâștige

simpatia opiniei publice șocate de sentimentele lui germanofile în timpul Războiului Franco-Prusian din 1870. Populația îl acuzase că uitase de Napoleon al III-lea și, obligat prin sângele familiei, Carol fusese pe punctul de a abdica. Alegând un mare ministru liberal, Ion Brătianu, provenit din burghezia opulentă, pe care l-a însărcinat să modernizeze țara, Carol impusese egalitatea de tratament față de importanta comunitate evreiască, adesea detestată, pe motiv că era creditoarea țărănimii. Suprimarea discriminării antisemite, până atunci prevăzută prin Constituția din 1866, nemulțumise opinia publică.

Auster, dar pragmatic, Carol se însurase, în 1869, cu o persoană care era exact opusul său. Originară din Renania, prințesa Elisabeta de Wied era o intelectuală, cunoscută mai târziu sub pseudonimul literar de Carmen Sylva. Cea mai artistă dintre suverane, seducea sau exaspera, dar nu lăsa pe nimeni indiferent. Neplăcându-i dragostea fizică, considera că mariajul ei era o „uniune fondată pe devotament reciproc, pe sentimentul datoriei și pe dorința fierbinte de a acționa cât mai bine unul față de celălalt și față de națiunea asupra căreia domnea soțul ei". „Era regală în manierele ei, extravagantă în vestimentație, făcând pe oracolul după pofta inimii, pătimașă în sentimente, nesocotită în faptele ei, dar întotdeauna conștientă de efectul pe care îl producea, iar acesta era punctul ei slab."[21]

Carmen Sylva confundă țăranii cu niște cirezi de vaci!

Regina este emfatică, regizându-și teatral gesturile, necontenind să își comenteze emoțiile sau să își noteze gândurile, cu prilejul meditațiilor ei în pădure. Extravagantă? Bineînțeles, cu acel delicios simț al spectacolului, atât de răspândit în *Mitteleuropa*. Insuportabilă? Adesea. Generoasă? O inimă de aur. Capricioasă? Evident! Originală? Mai rău: un pic fistichie. De altfel, regina se declara republicană, dar „deși îndrăgostită de arte și literatură, regina Carmen Sylva nu disprețuia onorurile regale și își lua foarte în serios rolul de suverană"[22]. Singura ei pasiune este ea însăși, personaj romantic și feeric jucând rolul de regină, deosebit de tumultuoasă. Soțul ei, lipsit de fantezie, a neglijat-o, deși a rămas foarte atașat de ea. Totuși, ar fi nedrept să nu înțelegem recrudescența excentricităților ei. Într-adevăr, după căsătoria ei mixtă — din moment ce ea era protestantă, iar Carol era catolic —, s-a decis, conform constituției, ca urmașii lor să fie crescuți în credința ortodoxă. Dar vai! Micuța prințesă Maria, născută în 1870, murise la vârsta de 4 ani, răpusă de febră tifoidă. O dramă absolută, dublată de o problemă dinastică, deoarece cuplul nu a mai avut niciun alt copil. După diverse tratative în familie, Carol I și soția lui, răvășiți de pierderea unicului lor copil, au adoptat un nepot, Ferdinand de Hohenzollern-Sigmaringen, al doilea fiu al unui frate de-al regelui.

Regina Elisabeta a devenit un personaj despre care întreaga Europă vorbea cu un amestec de milă și amuzament. Astfel, în octombrie 1883, a vrut să-i primească

onorabil la Sinaia, la castelul Peleș, aflat în construcție, pe primii călători ai trenului Orient-Express, inaugurând linia ferată Paris-Constantinopol. Regina le scrisese un poem, pe care au trebuit să-l asculte, stând în picioare: o lungă, prea lungă elegie, slăvindu-i pe pelerinii unei noi arte de a trăi. Apoi, regina a fost văzută, înveșmântată complet în alb, în semn de doliu după micuța Maria, stând nemișcată la prora iahtului regal, cu care cobora pe Dunăre. Și fluturând un șervet de masă (!) pentru a-i saluta, credea ea, pe țăranii veniți în fugă să o vadă trecând: dar era vorba de o cireadă de vaci! Regina era mioapă. Dar, ulterior, a avut un comportament și mai original, la Constanța, unde avea o reședință de vară. Într-o noapte — avea adesea insomnii —, a ieșit pe terasă în cămașă de noapte, strigând printr-o portavoce pentru a ura drum bun vaselor care plecau pe mare! În 14 septembrie 1912, în același loc, regina a primit în vizită niște artiști francezi: ilustratorul Georges Scott și soția lui, cântăreață la Opéra-Comique. Cu părul alb foarte bogat, îmbrăcată într-o rochie amplă, suverana semăna cu o eroină de basm. Le-a explicat oaspeților ei, cu lux de amănunte, tot ce conținea cutia ei de lucru. Aceștia au rămas impresionați și uimiți. Chiar dacă diplomații aflați la post în București se amuzau de ciudățeniile ei, nu trebuie să uităm elanul cultural pe care regina l-a insuflat la curtea regală a României. Aici îi primea pe sentimentalul Pierre Loti, ale cărui cărți le traducea în română, și pe spectaculara Sarah Bernhardt, pentru a declama din repertoriul ei teatral. Capitala României a devenit „micul Paris din Balcani“, unde lumea trăia după moda franceză. Nu lipsea decât un scandal pentru a se vorbi mai grav despre familia regală a României.

Prințul Ferdinand, moștenitor desemnat al tronului, nu avea nimic în comun cu unchiul său regele. Născut în 1865, era timid, slab, rebel față de regulamentele militare, și părea să se teamă de suveran. În copilărie, nu avusese parte de tandrețe. Ferdinand s-a îndrăgostit repede de o doamnă de companie a reginei, Elena Văcărescu. Aceasta era descendenta unui puternice familii din Valahia, care susținuse renașterea națională și literară a României. Elena Văcărescu era și ea scriitoare, exprimându-se în mai multe limbi, iar unul dintre volumele ei de poezii fusese premiat de Academia Franceză în 1886; laureata avea 20 de ani și era foarte inteligentă. Idila ei cu Ferdinand a încântat-o pe regină, care a încurajat legătura dintre ei. Spera, poate, să vadă o dezmințire a afirmației ei: „Eu nu cred în posibilitatea unei iubiri fericite“. O iubire la curtea regală! Când a aflat de această relație romantică, regele Carol s-a înfuriat, susținut fiind și de membrii guvernului, înnebuniți cu toții la gândul unei căsătorii ce ar fi putut declasa dinastia aflată la început de drum. De la Londra la Roma, de la Sankt-Petersburg la Viena, toată lumea râdea amuzată. Trebuia evitată, cu orice preț, o căsătorie care ar fi putut aduce o familie românească pe tronul regatului. Constituția stipula că prințul moștenitor nu putea să se însoare cu o româncă, de teamă să nu favorizeze vreun clan. Toate eforturile, consimțite de douăzeci de ani, riscau să fie anihilate prin

intrigile celei care era prezentată drept o aventurieră. O capcană pe care inocentul Ferdinand nu o sesizase.

Scandal la București: regina este exilată la Veneția cu doamna ei de onoare!

Au avut loc scene înspăimântătoare, iar regele Carol, inflexibil, i-a despărțit pe îndrăgostiți și a exilat-o un timp pe regină la Veneția, însă suverana a cerut să fie acompaniată de doamna ei de onoare, pe care nu o considera vinovată de nimic. La hotelul Danieli, care adăpostise în urmă cu o jumătate de veac o iubire romantică furtunoasă[23], sosirea și, mai ales, sejurul reginei Elisabeta împreună cu Elena Văcărescu au provocat un scandal mai mare decât cel dinainte, înconjurat de comentarii ambigue. Despărțit de Elena Văcărescu, supravegheată îndeaproape de agenții regelui, naivul prinț Ferdinand a fost trimis în misiuni militare îndepărtate, pentru a-l face să uite de suferința lui din dragoste, în timp ce părinții lui și Carol făceau o listă cu prințese, astfel încât moștenitorul, după ce-i venea mintea la cap, să-și poată alege neapărat o soție adecvată. Monarhia română era de dată prea recentă ca să-și poată permite fantezii matrimoniale. Însă Carol I nu prevăzuse că regina, ofensată de aceste considerente dinastice, care spulberaseră o poveste de iubire cum ea nu trăise niciodată, avea să rămână atât de multă vreme departe de București. Plecase de aproape trei ani! În continuare la fel de furios, s-a dus după ea, iar regina, foarte iubită, a fost aclamată când s-a întors la București. Lumea resimțise lipsa manierelor ei pitorești, deși adesea deranjante, și dusese dorul profundei ei amabilități.

De la Balmoral, regina Victoria i-a scris fiicei ei mai mari, în 25 septembrie 1894: „Sper și mă rog la Dumnezeu ca totul să meargă bine, iar Carol să aibă grijă de ea“.[24] Se pare că, măcar în public, Elisabeta nu i-a reproșat niciodată soțul ei regele acest exil forțat. Elena Văcărescu a plecat la Paris, unde era deja cunoscută în cercurile literare. A avut succese și numele ei a fost asociat, un timp, cu cel al premiului Femina.

Misiunea de a o descoperi pe viitoarea regină a României i-a revenit lui Wilhelm al II-lea, încântat de prilejul de a uita un timp de compromisurile politice și de paradele solemne. Nu a căutat prea departe, din moment ce a propus-o pe una dintre verișoarele lui, încântătoarea și inteligenta Maria a Marii Britanii, în vârstă de 16 ani. Pe lângă avantajul de a fi atât de fermecătoare, legăturile ei de familie aveau atuul de a spori prestigiul coroanei române. Dinspre partea mamei, Maria a Marii Britanii era nepoata țarului Aleksandru al II-lea al Rusiei, iar dinspre partea tatălui, era o nepoată a reginei Victoria, care o alinta „Missy“. Tatăl ei era ducele de Edinburgh, devenit ducele domnitor de Saxa-Coburg-Gotha. Și, întrucât acesta era un vasal al lui Wilhelm al II-lea, iar ea era înrudită și cu regele Belgiei, Leopold al II-

lea, strategia kaizerului a însemnat un succes diplomatic complet. Ce s-ar fi făcut lumea fără el? Și Wilhelm al II-lea nu s-a lipsit de plăcerea de a le reaminti tuturor acest lucru!

Căsătoria a avut loc în ianuarie 1893, la castelul Sigmaringen, care își înalță nenumăratele turnuri pe o colină din Jura Suabă, în sud-vestul Germaniei. Leagăn al dinastiei, apoi fief al ramurii catolice a ilustrei case de Hohenzollern, castelul, cu larga sa panoramă spre valea înaltă a râului Neckar, pare descins din legende. La mijlocul secolului al XIX-lea, fusese reconstruit în stil neogotic. O pastișă scrupuloasă, pe care Carol I o va reproduce la rândul său clădind Castelul Peleș, pe versanții munților Carpați. În imensul edificiu decorativ care este Sigmaringen — unde nu se mai păstrează nimic din vechiul rol defensiv —, existase speranța că regina Victoria, prințul de Wales — viitorul Eduard al VII-lea — și ducele de York — viitorul George al V-lea — vor asista la ceremonie. Dar aceștia s-au abținut să vină, considerând pesemne că festivitățile erau prea germanice pentru o prințesă engleză. Maria devenise româncă și era adorabilă îmbrăcată în costum național. Mătușa ei Elisabeta — care se refugia în scrierile ei, deși îi plăcea să repete: „Mai bine să nu scrieți, dacă se poate“ — a instruit-o pe tânăra soție asupra îndatoririlor ei față de noua ei țară și față de soțul ei căruia i se spunea „Fernandino“, sau cu malițiozitate „Nando“. Dar, foarte repede, regina a început să se comporte ca o guvernantă autoritară, supraveghind preocupările tinerilor căsătoriți și copleșindu-i cu sfaturi. Fără îndoială, amintirea copilului care îi murise era de neșters în sufletul reginei Elisabeta, care își revărsa asupra lor instinctul matern. Faptul că prinții moștenitori au avut șase copii a însemnat pentru ea un amestec de martiriu și bucurie. În 1900, la nașterea Mariei, viitoarea regină a Iugoslaviei, Elisabeta a fost scandalizată că nepoata și nora ei recursese la cloroform. Când Ferdinand s-a îmbolnăvit de febră tifoidă, Elisabeta „nu a fost de niciun ajutor, dar a anunțat aproape în fiecare zi că nepotul ei era pierdut, ca și cum spera să-l vadă mort“.[25] Prin moartea fiicei ei, regina suferise cea mai cumplită lovitură cu putință. De ce să treacă doar ea prin așa ceva? Ferdinand a scăpat cu viață, însă îmbătrânise teribil.

Totuși, Elisabeta știa să fie și hazlie; dar foarte repede, veselia ei devenea forțată, ceea ce stânjenea pe toată lumea. În 16 septembrie 1896, când Franz Joseph, pe care Carol I îl respecta și îl iubea, a venit la București pentru niște serbări magnifice, regina a redevenit Carmen Sylva, lirică și autoritară în timpul picnicului din poiana unde pășteau vacile domeniului regal. Mânată de impetuoasa nevoie de a fi farul indispensabil al spiritului, a condus conversația (nimeni altcineva nu ar fi cutezat!), l-a deranjat pe bătrânul împărat, vizibil descumpănit de cuvintele ei un pic prea elevate, deplasate sau absconse, în timp ce Carol I rămânea tăcut. Delirul verbal al soției lui era imposibil de stăpânit. De mult vreme, regele prefera să tacă. La această femeie care putea să fie atât de agreabilă, fascinând anturajul, regăseai exaltările nostalgice și depresive ale celeilalte Elisabete (Sisi), care venise să o vadă, și un pic

din acel talmeș-balmeș romantic și fascinant al vărului ei vizionar, defunctul Ludovic al II-lea al Bavariei.

În timpul răscoalei din 1907, regele României obține calmul în țară și o serie de reforme

În toți acești ani, Carol I permisese înfăptuirea unor progrese considerabile în România, mizând abil pe alternanța guvernelor liberale și conservatoare, după modelul britanic. În afară de infrastructura indispensabilă (drumuri, canale, poduri, căi ferate), monarhul, un organizator înnăscut, dezvoltase industria alimentară și încurajase începuturile exploatării petroliere, România devenind chiar a treia țară exportatoare de țiței din lume. Totuși, populația rurală, majoritară în această țară de aproximativ șapte milioane de locuitori, se simțise neglijată, dată la o parte din calea prosperității. Bucureștiul strălucea de evenimente inedite, cum ar fi demonstrațiile de aeroplane, dar viața era sumbră și mizerabilă la țară. Dacă în 1906, cei patruzeci de ani de domnie ai suveranilor fuseseră sărbătoriți printr-o mare expoziție, unde regina și prințesa Maria aleseseră să prezinte opere ale unor artiști reprezentativi ai curentului Art Nouveau, care înflorea în Europa, la începutul anului 1907, răscoalele țărănești violente din Moldova, îndreptate contra comunității evreiești, acuzată de monopolizarea pământurilor, au devastat proprietățile agricole. Două guvernări succesive au fost incapabile să restabilească liniștea în nord-estul țării. S-a cerut intervenția regelui, singurul care întruchipa autoritatea supremă în stat. Carol I a pus armata, de care era mândru, să tragă în răsculați. Represiunile s-au soldat cu morți. Monarhul risca enorm, căci tulburările de acum erau ca un ecou al tragicei „Duminici roșii“ din 1905 la Sankt-Petersburg, din cauza căreia țarul fusese poreclit „Nicolae sângerosul“, iar legătura sa cu poporul fusese grav afectată de sângele vărsat. Dar niciun fel de reproș nu i s-a făcut lui Carol I, care salvase monarhia încă fragilă și restaurase puterea în stat. Ordinea s-a reinstalat după două luni, iar opinia publică, satisfăcută de revenirea la pace, a subliniat că regina, de un calm surprinzător, susținuse revolta prin scrierile ei — era un demers îndrăzneț, căci soțul ei îi interzisese orice luare de poziție politică. Mesajul de compasiune al reginei a fost bine primit de către rege și popor. Mai mult chiar: regele a solicitat și a obținut o reformă a sistemului agricol. Din păcate, în anul următor, reușita sa în rezolvarea acestei grave crize interne a fost întunecată de lovitura urâtă pe care i-a dat-o Franz Joseph anexând, pe neașteptate, după cum s-a văzut, Bosnia-Herțegovina. Carol I a fost stupefiat de această trădare, care destrăma alianța lui secretă din 1883 cu Austro-Ungaria și Germania. Iar favorurile Vienei față de Bulgaria îl exasperau.

Înfrângerea Bulgariei în 1913 și intrarea în scenă a României victorioase în al Doilea Război Balcanic, apoi Tratatul de la București au impus regatul lui Carol I drept un exemplu reușit în Europa Centrală atât de instabilă. De atunci înainte,

diplomația trebuia să țină cont de România. Iar Carmen Sylva putea și ea să revină, în fine, la pasiunile ei literare, artistice și muzicale? Ea așa spera, invitându-l pe îndrăgitul Pierre Loti să vină să-i citească la Sinaia ultima lui carte, *Dezamăgitele*, pentru care ea îi mulțumise, asigurându-l de fidelitatea ei. Dar Carol I s-a opus vizitei, căci prezența acestui ofițer de marină, fardat la față ca o prostituată dintr-un bordel din Bosfor și purtând — culmea! — pantofi cu toc înalt, îi era categoric insuportabilă.

Regina a fost dezamăgită, cum fusese și în urmă cu patru ani, în 27 octombrie 1909, când aviatorul Louis Blériot nu putuse să facă o demonstrație aeriană cu aparatul său de zbor în fața Majestăților Lor regele și regina, din cauza unei pene de motor, provocată de explozia carterului. Peste trei zile însă, motorul fiind înlocuit, eroul francez al primei traversări aeriene a Mânecii a putut să efectueze câteva zboruri în fața suveranilor și a unei mulțimi entuziaste, care a venit în fugă la hipodromul din București. A fost un frumos moment de sărbătoare, sub patronajul familiei regale. Carol I l-a decorat pe Louis Blériot cu crucea de comandor al Ordinului Coroanei României. Elisabeta era atât de entuziasmată, încât a vrut să-l onoreze și ea pe aviator. În mod inevitabil, i-a scris un poem. Și, bineînțeles, l-a declamat în public. Lumea a ascultat-o cu respect, căci era un ritual. După calea ferată și vaporul, avionul era subiectul tehnic care îi insufla poetei exaltate dorința de a călători în tot felul de locuri, precum și cele mai frumoase vise, spunea ea. Carmen Sylva vedea în aviator un „om-pasăre“. Acesta a ascultat cu recunoștință cuvintele stranii, dar afectuoase. I se spusese, de altfel, să se aștepte ca regina României să glorifice negreșit superba lui cucerire a văzduhului. Blériot a rămas aproape o săptămână la București, iar când a plecat, regina a petrecut din priviri avionul care se îndepărta spre vest.

Relațiile cu Franța se dezvoltaseră și în alte domenii. Tunurile forjate la Creusot erau preferate celor fabricate de Krupp și, la cererea regelui care le purta pică aliaților săi germano-austrieci, fiindcă îl dăduseră la o parte în 1908 și 1912, mai mulți dintre generalii săi se pregătiseră în marile școli militare franceze. Începând din 1912, exista o alianță universitară franco-română, însuflețită de asemănarea sonoră, uneori înșelătoare, dintre cele două limbi.

1913: Carol I, foarte bolnav, suferă, dar domnește cu dârzenie

Succesul diplomatic al Tratatului de la București din 10 august 1913 și respectul care i se cuvenea de acum înainte României ar fi trebuit să prelungească sentimentul de satisfacție la curte. Din păcate, de un an, în mod vizibil regele Carol I era bolnav. Suferea de ficat — era un cancer — „și în ciuda unor crize din ce în ce mai dureroase, refuza să stea la pat. Urmând un regim alimentar foarte sever, slăbea și

se vlăguia. Suporta durerea cu stoicismul caracteristic de care dădea dovadă în tot ce făcea“.[26] Starea de epuizare a monarhului, rămas de o admirabilă demnitate, și timiditatea urmașului său la tron o incitau pe Carmen Sylva să lase tocul jos pentru a-și pune coroana, a îndeplini funcțiile tradiționale de soție a unui suveran domnitor și a înfrunta realitatea. Prințesa Maria, nora ei, considera că era și de datoria ei să procedeze la fel. În spatele respectării protocolului și a instituțiilor, viitorul monarhiei era în mod neoficial în mâinile celor două femei. Conferința de pace de la Londra, începută în 29 iulie 1913, recunoscuse un nou stat, Albania, căreia înfocatul rege al Muntenegrului fusese obligat să îi restituie cea mai glorioasă cucerire a lui din Războiul Balcanic, Shkodër, fost Scutari. De altfel, din punct de vedere geografic, Albania și Muntenegru sunt foarte asemănătoare, ambele țări având forme de relief muntoase, foarte greu accesibile. Albania era „țara vulturilor“, frumoasă, dar sălbatică. Fostă parte a Imperiului Roman de Răsărit, Albania se aflase alternativ sub dominația majorității stăpânitorilor din sudul Adriaticii: bulgarii, sârbii în Evul Mediu, otomanii în veacul al XV-lea, prinții de Anjou, regii din Napoli, venețienii în veacul al XVI-lea când ocupau portul Durrës, și în sfârșit, din nou, reprezentanții sultanului. În prima treime a secolului al XIX-lea, unii guvernatori, ca de pildă pașa din Ianina, ajuns celebru grație talentului lui Alexandre Dumas-tatăl în *Contele de Monte-Cristo*, se răzvrătiseră împotriva Constantinopolului, contribuind la obținerea independenței Greciei. În 1913, Albania, în continuare provincie otomană, era râvnită din numeroase direcții, în special de Serbia, care pândea să-și asigure astfel accesul la mare, pentru a se răzbuna pentru anexarea Bosniei-Herțegovina. La Berlin, Wilhelm al II-lea era exasperat de aceste revendicări și răspunsese guvernului lui Franz Joseph că el „nu va consimți niciodată să sacrifice soldați germani pentru a salva o turmă de capre albaneze“.[27] În 25 octombrie, sub presiunea Vienei, Serbia a fost constrânsă să se retragă din Albania, ceea ce a ascuțit și mai mult furia Serbiei contra Austro-Ungariei.

Albania, căreia i se amputase partea de nord atribuită Serbiei, adică provincia Kosovo atât de dragă sârbilor, devenise o curiozitate pitorească, așa cum doar Balcanii puteau oferi. Chipurile independentă, Albania era în realitate sub controlul unei Comisii internaționale, în care otomanii erau majoritari. Țara avea statutul de principat, dar fără un monarh în frunte. Candidații nu se îngrămădeau la tron, dat fiind că sărăcia țării era prea puțin atrăgătoare. Se căuta omul providențial care, conform cerințelor, trebuia să fie înstărit, creștin și, în mod ciudat, de preferință protestant. În circa zece veacuri, Albania adoptase aproape toate religiile. Acesta este contextul în care regina României a avut ideea de a găsi întâi o prințesă pentru foarte modestul tron albanez, ceea ce i se părea mai ușor decât să caute un viitor soț al acesteia. O tânără, Sophie de Schönburg-Waldenburg, o orfană aflată sub protecția ei și a cărei bunică era româncă, i s-a părut candidata ideală. Regina intelectuală și-a luat rolul de pețitoare fără să caute prea departe: a decis că Sofia se

va mărita cu al doilea fiu al fratelui ei, prințul Wilhelm de Wied. Acesta era chipeș, surâzător, mustăcios, voinic cu o voce blândă și mult mai înalt decât ea. Ofițer prusac pe care nimeni nu îl cunoștea în afară de regina Elisabeta, Wilhelm de Wied avea 37 de ani și mătușa lui îl iubea mult. Regele Carol I, pe care îl lăsau deja puterile, a acceptat ideea soției lui. În fond, mariajul ar însemna o lecție dată lui Franz Joseph și lui Wilhelm al II-lea, care îl trădaseră.

Căsătoria lui Wilhelm cu Sophie a fost organizată rapid în 30 noiembrie 1906, de către suverana României, la castelul Peleș. Acesta semăna din ce în ce mai mult cu descrierea din *Castelul din Carpați*, un pasionant roman al lui Jules Verne, publicat în 1893. Invitații au rămas impresionați de vastitatea holului de onoare, cea mai somptuoasă sală de recepție a reședinței, cu lambriuri din lemn de nuc, având peste șase mii de figuri sculptate în basoreliefuri și statuete. Și, la fel ca în castelele fantezistului Ludovic al II-lea al Bavariei, tehnica era un auxiliar al visului, căci tavanul din sticlă, ornat cu vitralii alegorice și heraldice, era mobil, putând fi acționat fie manual, fie printr-un motor electric. În sala de arme, care tocmai fusese terminată, cu tavanul ei din casete de stejar ornamentate, o fabuloasă colecție de arme albe și de foc — peste patru mii de piese —, din secolul al XIV-lea până în secolul al XVII-lea, i-a uluit pe oaspeți. Nimănui nu-i era frig deoarece, chiar dacă imensul șemineu fals nu emana decât o iluzie decorativă, un omagiu adus Renașterii germane, încălzirea centrală fusese instalată din 1883, ca o precauție înțeleaptă pentru un castel clădit la o altitudine de 1 000 de metri. Dejunul fusese servit în sufrageria oficială, pentru treizeci de tacâmuri. În fosta sală de muzică, transformată cu un an în urmă în salon literar, regina — cum era de așteptat! — recitase un poem, iar lumea înțelesese de ce Pierre Loti spunea despre poeta încoronată: „Știe să se resemneze la orice, dar nu și la o atmosferă normală“.

Uitată, sălbatică, neștiută, Albania independentă își așteaptă prințul

Această căsătorie a fost un triumf pentru Carmen Sylva, care și-a manifestat astfel simțul politic, adesea ocultat de elucubrațiile ei literare. Faptul că nepotul ei nu se arăta entuziasmat de destinul care i se pregătea i se părea neglijabil. Marile puteri adoptaseră rapid candidatul, chiar și fără voia lui, fiind „agreat de Europa“, cum se spunea, pe considerentul că, rezolvând cât mai repede această chestiune, se diminua riscul reaprinderii vechilor antagonisme. Wilhelm credea acest lucru. Dar, din nou, se nesocotea importanța unei țări minuscule și austere, care avea totuși imensul avantaj pe care toți vecinii ei, niciodată mulțumiți, urmăreau să-l dobândească: un acces maritim. Și însemna, de asemenea, iluzia că fricțiunile dintre minorități puteau fi controlate într-un stat de dimensiuni liliputane. Franța, fără originalitate și fără entuziasm, și-a dat acordul. Lumea spera, cum se întâmplase în

urmă cu o jumătate de veac în România și în Bulgaria, că un prinț germanic putea întruchipa monarhul ideal. Și ce mai conta dacă prințul, care urma să domnească în Albania, un gentleman neamț elegant, pe care lumea îl admirase în jachetă la hipodrom, nu trebuia să se aștepte că va beneficia „de un palat în această țară unde țăranii locuiesc în colibe mizerabile și unde chiar și nobilii n-au decât o căsuță sărăcăcioasă și deloc decorativă“, cum spunea un ziarist danez, trimis special al publicației *L'Illustration* și unul dintre puținii oameni care au ajuns să cunoască misterioasa și nevoiașa Albanie. O țară complexă, de asemenea. Într-adevăr, Wilhelm de Wied, prinț de religie luterană, va domni într-o țară de confesiune islamică, rebotezându-se Vidi, de vreme ce ultimii soldați ai Înaltei Porți, care plecaseră după cinci veacuri de prezență otomană, lăsau în urmă o importantă comunitate musulmană. La Berlin, Wilhelm al II-lea era încântat că o rudă de-a lui, un protestant, ajunsese să fie în Albania protectorul islamului, o onoare pe care el însuși o revendicase pentru sirieni, deplasându-se la Damasc. Ca o curiozitate suplimentară: ordinea în Albania avea să fie plasată sub autoritatea unei jandarmerii… olandeze! Mama lui Wilhelm era născută Maria de Orania-Nassau, prințesă a Țărilor de Jos. Această unitate va fi comandată de maiorul Lodewijk Thomson, care luptase în Africa de Sud și în Grecia. Maiorul sosise în octombrie 1913. Prima lui misiune era să îi oblige pe albanezii care nu făceau parte din forțele de ordine să restituie armele pe care le dețineau. O iluzie, într-o țară aprigă și vexată de uitarea în care fusese lăsată.

În 7 martie 1914, prințul Vidi, debarcând de pe un vas austriac de război, își face o intrare solemnă în Durrës, noua capitală albaneză și port la Adriatica, care se mândrea odinioară cu un amfiteatru roman, cel mai vast din Balcani, cu o capacitate de cincisprezece mii de spectatori. Wilhelm și soția lui se instalează într-un palat venețian destul de dărăpănat. Suveranul, informat prost de Viena și, mai ales, cu un anturaj necorespunzător, face greșeala de a-l numi pe Essad Pașa ministru de război, fără să știe că acesta visase și el la tronul său mânat de niște diplomați inconștienți. Învins de Muntenegru cu un an în urmă, Essad Pașa instigă tot timpul la revoltă, încurajat negreșit și finanțat probabil de Serbia. Rapid, ținând seama de gafele prințului, atmosfera devine propice insurecției. După doar două luni de existență oficială, Albania cade pradă anarhiei. Dar Comisia internațională — care trebuie să achite solda gărzii prințului! — este mai interesată de vizita oficială la Paris a regelui George al V-lea al Marii Britanii și a soției lui, regina Mary, sosiți în 21 aprilie pentru a zecea aniversare a Antantei Cordiale; alianța reală a succedat lichidării diferendelor coloniale. Capitala Franței a rezervat o primire entuziastă urmașului la tron al lui Eduard al VII-lea; pe Champs-Élysées, sute de mii de parizieni l-au aclamat pe fostul ofițer de marină și filatelist pasionat și au pândit pălăria reginei, pentru a încerca să-i vadă chipul. Președintele Raymond Poincaré a avut grijă ca suveranul britanic și soția sa să fie cazați într-un somptuos apartament

din Quai d'Orsay. Această călătorie, care vine după vizita lui Poincaré la Londra, în urmă cu nouă luni, liniștește opinia publică; oamenilor le place să creadă că pacea în Europa nu depinde decât de existența unor excelente relații franco-britanice.

Prințul Albaniei dezamăgește populațiile și deranjează pe toată lumea

Dar cum să ignori Balcanii și ineluctabila dezintegrare a posesiunilor otomane din Europa, unde Albania este un ultim exemplu îngrijorător? În 19 mai 1914, suveranul german ordonă arestarea lui Essad Pașa. Insurgenții musulmani, purtând pe cap fesul tradițional, sunt furioși și pornesc amenințători într-un marș spre Durrës. În 23 mai, la ora 5 dimineața, prințul Vidi și soția lui, el într-o uniformă surprinzătoare, ea toată în alb, urcă panicați la bordul unei vedete și se refugiază pe vasul italian *Misurata*, trimis de regele Victor Emanuel al III-lea. În urma unei medieri făcute de italieni, cuplul princiar, recăpătându-și sângele rece, se reîntoarce la reședința sa, la ora șapte seara. Suveranul și suita lui sunt discreditați. Susținerile rivale, din partea Italiei și a Austriei, exasperează populația, căreia i se promisese independența. Izbucnesc noi răscoale, jandarmeria reacționează: intervenția armată se soldează cu morți. Printre ei, maiorul Thomson, ucis cu armele în mână în zorii zilei de 15 iunie, după cum relatează jurnalistul Arthur Moore, corespondent al *Times*. Comisia internațională este neputincioasă. Din punct de vedere teoretic, „principat suveran ereditar și neutru", Albania este în acel moment cel mai spectacular, cel mai pretențios și cel mai consternant exemplu de naivitate occidentală în fața unui conglomerat de triburi încă medievale și de înfruntări religioase inextricabile și seculare. Realitățile locale au fost total ignorate, deși ar fi trebuit să fie cunoscute, pentru a le putea domina. Tratativele dintre jandarmerie și insurgenți ajung la un rezultat: insurgenții obțin tot ce vor și jandarmii sunt eliberați din funcție. Prințul, care nu știe niciun cuvânt albanez (la fel ca soția lui de altfel), s-a arătat trufaș, necunoscător al complexităților orientale, creștin gata să pornească războiul sfânt, solicitând ajutorul triburilor catolice din nord, care sunt o minoritate puternică. Două sute de malisori (albanezi catolici) alcătuiesc garda princiară creștină în jurul palatului, ceea ce constituie o provocare pentru musulmani. Și totuși, malisorii, considerând că sunt prea puțini la număr, refuză să îl apere pe prinț. În fine, Wilhelm se crede într-o curte domnească germană de pe timpuri, iar anturajul său format din mari moșieri îi irită pe țăranii năpăstuiți, care suspectează influența unor sfetnici străini. Wilhelm de Wied nu s-a priceput să facă față, nici să se impună, iar lipsa lui de fermitate este catastrofală. Chiar dacă pentru albanezi el și-a luat titlul de rege, și Sofia pe cel de regină, Comisia internațională nu le recunoaște această înălțare în grad.

La începutul verii, domnia prea puțin glorioasă a prințului Vidi pare în

suspensie. Ambasadorul Franței, Joseph de Fontenay, trimite o depeșă la Quai d'Orsay: „Prințesa se agață cu disperare de coroana Albaniei". Regina Elisabeta a României primește aproape zilnic scrisori angoasate de la nepoata sa prințesa Sofia, care se crede regină. Ce-o să se mai întâmple la Durrës? Cumva Carmen Sylva a fost prost inspirată? Marile puteri s-au săturat de acest amatorism, fără să admită însă că poartă și ele răspunderea, în bunele lor intenții și în alegerea pretendentului. „Țara vulturilor" este un nou butoi cu pulbere în marele butoi cu pulbere al Balcanilor. Suntem în 30 mai 1914.

---

[2] Guy Gauthier, *Les Aigles et les Lions*, France-Empire, 1996.

[3] *Ibid.*

[4] *Ibid.*

[5] Jean-Christophe Buisson, *Le Roman de Belgrade,* Monaco, Éditions du Rocher, 2010.

[6] În 1889, Milica, a doua fiică a lui Nikola I al Muntenegrului, s-a măritat cu marele duce Petru Nicolaievici Romanov, vărul țarului Aleksandru al III-lea. În același an, sora ei cea mai mică, Anastasia, se căsătorește cu George Maximilianovici de Leuchtenberg (urmaș al Joséphinei de Beauharnais), de care va divorța în 1906, pentru a se recăsători cu marele duce Nicolai al Rusiei, viitorul comandant suprem al armatelor imperiale rusești din 1914 până în 1915. Din cauza divorțului, Anastasia este prost văzută la curtea din Sankt-Petersburg, în special de către țarina Aleksandra. A patra fiică, Elena, devenise în 1896 soția regelui Victor Emanuel al III-lea al Italiei. Astfel, această strategie nupțială i-a permis „socrului Europei" să se îndepărteze de Austria, apropiindu-se de Rusia și de Italia, cea de-a doua fiind, din punct de vedere geografic, țara de vizavi. În fine, Ana, al șaptelea copil al suveranilor din Muntenegru, s-a măritat cu Francis Joseph de Battenberg, fratele cel mai mic al prințului german Louis Alexander de Battenberg, cunoscut mai târziu sub numele, anglicizat în 1917, de Mountbatten, tatăl lordului Louis Mountbatten, unchiul viitorului duce de Edinburgh, soțul suveranei britanice Elisabeta a II-lea. Monarhul din Muntenegru era atât de mândru de mariajele fiicelor lui, încât le prezenta drept singura „marfă de export" a țării sale!

[7] Principatul Muntenegrului, care avea să devină regat în 1910, a servit drept sursă de inspirație autorilor celebrei operete *Văduva veselă*, a cărei premieră a avut loc la Viena în 31 decembrie 1905. Muzica a fost compusă de Franz Lehár, austriac de origine ungară; libretul scris de Léo Stein și Victor Léon fiind o adaptare a unei comedii de Henri Meilhac, *Atașatul de la ambasadă*. Personajul Danilo poartă prenumele tatălui lui Nikola I, prințul Muntenegrului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

[8] Hélène Carrère d'Encausse, de la Academia Franceză, *Nicolas II, la transition interrompue*, Fayard, 1996.

[9] Inițial, prințesa Alexandra a Danemarcei îi fusese promisă moștenitorului tronului britanic, ciudatul duce de Clarence, fiul cel mai mare al reginei Victoria. A existat bănuiala, în acea vreme, că acesta ar fi faimosul „Jack Spintecătorul" care, în anii 1880, asasina și spinteca prostituatele din East End, cartierul londonez populat de oameni nevoiași. Ducele de Clarence a murit în 1892 de sifilis, conform zvonurilor, din cauza unei pneumonii, conform unei versiuni oficiale mai acceptabile.

[10] Reval este vechiul nume al orașului Tallinn, astăzi capitala Estoniei. Când a avut loc această întâlnire dintre Nicolae al II-lea și Eduard al VII-lea, Estonia era provincie rusă, din anul 1710, de pe vremea domniei

lui Petru cel Mare.

[11] Sir Sidney Lee, *King Edward VII*, Londra, 1925–1927, 2 volume, reluat de Antoine d'Arjuzon, *Édouard VII*, Perrin, 2004.

[12] Charles Zorgbibe, *Guillaume II*, Éditions de Fallois, 2013.

[13] *Ibid.*

[14] Ghislain de Diesbach, *Les Secrets du Gotha*, Julliard, 1964, reeditare la Perrin, 2012.

[15] Cuplul va avea cinci copii, născuți între 1901 și 1914, patru fete și un băiat. Acesta, sub numele de Umberto al II-lea, va fi timp de nicio lună, în 1946, ultimul rege al Italiei; a fost căsătorit cu Marie José a Belgiei.

[16] Charles Zorgbibe, *op. cit.*

[17] Christopher Clark, *Les Somnambules*, traducere din engleză în franceză de Marie-Anne de Béru, Flammarion, 2013. Racconigi, la sud de Torino, este un castel clădit în 1670, restaurat la începutul secolului al XX-lea, și al cărui parc a fost desenat de Le Nôtre; era reședința de vară a Casei de Savoia. Viitorul rege Umberto al II-lea s-a născut acolo, în 1904.

[18] *Ibid.*

[19] Candidatura fratelui său Leopold de Hohenzollern-Sigmaringen la tronul Spaniei a fost pretextul Războiului Franco-Prusian din 1870.

[20] Pleven, în bulgară.

[21] Ghislain de Diesbach, *op. cit.*

[22] *Ibid.*

[23] Iubirea dintre George Sand și Alfred de Musset.

[24] Citat din Gabriela Badea-Paun, *Carmen Sylva*, editura Via Romana, 2011.

[25] *Ibid.*

[26] Guy Gauthier, *op. cit.*

[27] *Ibid.*

2

Sarajevo între pace și război (28 iunie–28 iulie 1914)

A fost mereu un luptător. Pentru a supraviețui, pentru a se impune și pentru a fi lângă femeia pe care o iubește. Pare viguros, un pic grosolan la înfățișare și cu ochi cenușii-albăstrui, care au ceva dur. Are o privire fermă, autoritară. O mustață stufoasă cu vârfuri răsucite, părul tuns perie deja încărunțit, iată, în acest început de vară 1914, portretul arhiducelui Franz Ferdinand, 51 de ani, nepotul și succesorul desemnat al bătrânului împărat-rege Franz Joseph. Moștenitorul tronului Austro-Ungariei dă impresia că este mefient, în alertă, cu ochii în patru tot timpul. Se poate intui un caracter dificil, inflexibil, poate și fiindcă nu-i deloc plăcut să fii un succesor desemnat din lipsă de altcineva mai bun. A fost nevoie de o tragedie răsunătoare, pentru ca el să întruchipeze acum viitorul dinastiei Habsburgilor care domnește autoritar asupra unei mari părți din Europa de șapte secole, printre glorii și înfrângeri.

Franz Ferdinand nu era primul pe linie succesorală.[28] Două drame îi schimbaseră destinul. Moartea, pe cât de subită, pe atât de enigmatică, a vărului său primar Rudolf, în 30 ianuarie 1889, în pavilionul de vânătoare de la Mayerling, în mijlocul pădurii vieneze, bulversa dubla monarhie, dar și viitorul.[29] Întrucât cuplul imperial nu mai avea alt fiu, tronul trebuia să îi revină arhiducelui Karl Ludwig, un frate mai mic al lui Franz Joseph. Însă Karl Ludwig ducea o viață retrasă, neinteresându-l viața politică și treburile militare. Îl pasionau artele, filosofia și ținea mult la viața de familie, din păcate marcată de grele încercări: de două ori văduv, se recăsătorise cu o prințesă din Portugalia. Nimeni nu credea, de fapt, că arhiducele ar putea accepta povara puterii supreme. A murit la 63 de ani, fără să se fi comportat vreodată ca un viitor suveran. De atunci, fiul său cel mare, Franz Ferdinand, născut în 18 decembrie 1863, devenise noul moștenitor, dar așteptase șapte ani, pentru ca acest titlu să-i fie acordat în mod oficial.

Franz Ferdinand, un arhiduce tuberculos, rebel și

neiubit

În adolescență suferise adesea de fierbințeli, tuse epuizantă și transpirații abundente noaptea. Medicii, nelămuriți și în dezacord, ca aceia ai lui Molière, conchiseseră în final că Franz Ferdinand se molipsise de tuberculoză de la mama lui, Maria Annunziata, o prințesă Bourbon din Napoli. Maladia i-a fost diagnosticată cu adevărat la sfârșitul anului 1895, iar tânărul a trebuit să ducă o luptă permanentă împotriva ei, a înfruntat-o curajos, însă cerând ca timp de mai multe luni să fie eliberat din postul de comandă pe care îl avea în armată, pentru a se putea îngriji.

La recomandarea medicilor, a călătorit mult, în special în țările însorite, unde condițiile erau propice pentru a-i grăbi însănătoșirea. Dar fusese nevoit să îmbine escalele medicale cu vizitele protocolare — și turistice. În Egipt, în luna decembrie, în glumă și pentru a-i face pe plac fotografului curții de la Cairo, arhiducele se strecurase în sarcofagul gol al faraonului Amenhotep al III-lea. În locul chipului îmbălsămat al mumiei, nu se vedeau decât mustățile stufoase ale lui Franz Ferdinand! Un anacronism într-o țară unde religia antică impunea ca suveranii și preoții să fie bine bărbieriți! Într-o atmosferă mult mai demnă, moștenitorul îl reprezentase pe împărat la jubileul reginei Victoria la Londra și la Windsor. În călătoria sa prin lume, a ajuns în Japonia, de unde a venit cu niște colecții superbe, în Siria, Palestina, Corsica, Algeria și chiar la Monaco, unde discutase pe teme de oceanografie cu prințul Albert I, prestigios explorator marin. Din pacheboturi în trenuri, a traversat Statele Unite, apoi s-a reîntors în Europa, însă a ajuns prea târziu la Viena pentru a-și mai revedea tatăl, care murise în 19 mai 1896.

Chiar dacă reușise să învingă boala de plămâni, Franz Ferdinand rămăsese cu dificultăți respiratorii, care îl făceau să fie agitat și adesea ursuz, dar și cu sechele psihologice ce i-au agravat starea de neliniște. Arhiducele avea impresia că era dat la o parte și își suspecta anturajul — ale cărui rânduri se împuținaseră înainte de convalescența sa — care, credea el, îl considerase ca și condamnat. „Nu îi scăpase faptul că mulți, anticipând apropiatul său sfârșit, se îndreptau spre fratele lui, arhiducele Otto, care devenea noul moștenitor al coroanei, dacă el murea prematur.“[30] Impresia că era marginalizat și prea puțin stimat, inclusiv de către Franz Joseph, îl umplea de amărăciune. Iar de acest complex de inferioritate nu avea să mai scape niciodată.

În același timp, în această grea încercare, Franz Ferdinand dăduse dovadă de un curaj și de o voință exemplară. În primăvara anului 1898, revenise în armată cu gradul de general de cavalerie; punându-se la dispoziția comandamentului suprem, se consacrase cu ardoare organizării și modernizării armatei austro-ungare, atât terestră, cât și navală. Însă nepotul împăratului nu-i avea la inimă pe unguri, bănuindu-i de o conspirație republicană contra Habsburgilor, și considera că dubla monarhie șubrezise puterea în loc să o consolideze. Cât despre ofițerii unguri, mulți

dintre ei nu suportau ideea că arhiducele le vorbea în germană (nu cunoștea limba maghiară) și nu îi răspundeau decât în ungurește, atrăgându-i atenția că regina Erzsébet (Sisi) avusese eleganța de a învăța limba lor. În schimb, arhiducele vorbea ceha și petrecea numeroase sejururi în Boemia, fără a uita fostul său comandament de la Praga.

În aceeași perioadă, la Viena, se instalase la Palatul Belvedere, pe care i-l oferise suveranul. Un edificiu magnific, clădit între sfârșitul secolului al XVII-lea și prima treime a secolului al XVIII-lea, după dorința prințului Eugen de Savoia, soldat și mecena legendar, care, după ce fusese umilit la curtea de la Versailles, unde devenise adversar al lui Ludovic al XIV-lea, trecuse în slujba Habsburgilor, pe care îi onorase bătându-i pe turci. Compozitorul Anton Bruckner avusese în palat o locuință de serviciu. În 1894, când era comandant al garnizoanei din Praga, la un bal, Franz Ferdinand făcuse cunoștință cu o aristocrată cehă, contesa Sofia Chotek — tatăl diplomat decedat, familie numeroasă, foarte onorabilă, dar rămasă fără bani. Imediat, Sofia i s-a părut diferită de toate prințesele care îi fuseseră scoase în cale — uneori ostentativ —, pe parcursul lungii lui călătorii. Sisi, care ținea mult la Franz Ferdinand și era scârbită de căsătoriile aranjate și nefericite din anturajul ei, îl pusese în gardă: „Ascultă sfatul meu: să nu te însori decât cu cea pe care o iubești, dar să nu fie din sângele nostru, altminteri vei avea niște copii groaznici“. Iar Franz Ferdinand nu are cum să nu aprobe avertismentul, căci exemplul fratelui său, Otto, este de tristă notorietate la Viena: nu e nici pe departe un soț model, iar căsnicia lui e haotică, însă la curte s-au văzut și cazuri mai urâte, inclusiv cu defunctul Rudolf, care petrecea multe nopți la țigănci deocheate. Moștenitorul, despre care nu se cunoaște decât o veche relație cu o actriță, este fermecat de simplitatea Sofiei, silueta ei zveltă, ochii ei negri frumoși, inteligența ei. Se poate spune ca a fost o iubire fulgerătoare. Din cauza dificultăților financiare ale familiei ei, Sofia a fost nevoită să devină doamnă de onoare a unei mătuși morocănoase a lui Franz Ferdinand, arhiducesa Isabella, căreia obișnuiește să-i citească, și al cărei soț este comandantul unui corp de armată de la Pressburg[31]. Franz Ferdinand și Sofia se plac, însă din cauza bolii arhiducelui și a lungii lui călătorii nu au posibilitatea să se vadă. Își scriu. Apoi, se revăd, sub pretexte familiale, însă sunt foarte discreți, grijulii să nu își dezvăluie sentimentele. Nimeni nu poate bănui că între ei începuse o frumoasă poveste de dragoste. Și, ca într-o operă de Mozart sau o comedie bulevardieră, doar o confuzie face ca lumea să afle de dragostea lor…

Într-o zi din vara anului 1898, când arhiducele și-a uitat ceasul de buzunar pe un teren de tenis al castelului Haltburn, obiectul găsit a fost predat stăpânei casei. De câtva timp deja, arhiducesa, care are trei fete de măritat, consideră că nepotul ei ar fi o partidă ideală pentru fiica ei mai mare, Maria Cristina. Această verișoară a lui Franz Ferdinand ar fi — mama ei nu are nicio îndoială! — o viitoare împărăteasă perfectă. Și, categoric, arhiducele vine atât de des la castelul Haltburn, tocmai

fiindcă este îndrăgostit de ea! Arhiducesa vrea să se convingă de acest lucru și desface capacul ceasului, așteptându-se să găsească înăuntru un portret al Mariei Christina. Catastrofă! Ceasul de buzunar al arhiducelui ascunde în interior o fotografie a Sofiei Chotek! Mătușa lui Franz Ferdinand nu leșină, dar se înfurie rău! Cum e posibil? Această Sofia Chotek, fără avere și dintr-o familie banală, de-abia mai răsărită decât o servitoare, a cutezat să se lase sedusă de viitorul împărat-rege? Și acesta și-a permis să abuzeze de ospitalitatea mătușii lui în timpul vizitelor lui ipocrite, tușind nervos tot timpul, dar nu și când nerușinata de Chotek îi înfășura o eșarfă în jurul gâtului? Și toate astea sub acoperișul ei! Reacția este imediată: detestabila Sofia este alungată de la castel, Franz Ferdinand este tratat drept un derbedeu și, în fața unei afaceri atât de scandaloase, arhiducesa cere de urgență o audiență la Franz Joseph, pentru a rezolva definitiv această situație extrem de gravă. Doar șeful familiei imperiale, în grandoarea sa, poate să judece această nelegiuire și să-i cumințească pe vinovați. Sau să-i pedepsească.

Franz Ferdinand o iubește pe Sofia: nu vrea să se însoare decât cu ea! Și nu cedează…

Împăratul este un om metodic și a avut mult de pătimit din cauza turbulențelor amoroase care i-au afectat pe cei din familia lui. Tragedia care a dus la moartea lui Rudolf, indiferent de motive, rămâne o pată de neșters pe onoarea Habsburgilor. Și asasinarea lui Sisi, în 10 septembrie 1898, la Geneva, a fost pentru el o cumplită lovitură, care l-a marcat iremediabil. Chiar dacă nu se cunosc detaliile precise ale întrevederii lui cu Franz Ferdinand — întrucât s-a desfășurat fără martori —, se știu în schimb consecințele. Împăratul vrea ca statutul familial, fixat în 1839, să fie respectat: niciun membru al dinastiei nu poate să se căsătorească fără acordul său. Dar în acest caz, este vorba despre succesorul său la tron, iar problema se complică din cauza compromisului austro-ungar din 1867, care a stabilit o distincție. Astfel, chiar dacă legea austriacă interzice o căsătorie morganatică, legea ungară permite acest gen de alianță matrimonială. Dar ce coșmar diplomatic ar fi o regină a Ungariei, care să nu poată fi și împărăteasa Austriei! Și această situație imposibilă s-ar răsfrânge de aceeași manieră și asupra copiilor care ar urma să se nască: nici ei nu ar putea figura pe lista de succesiune la tron! „Ca să nu mai pomenim de complicațiile juridice la care monarhia ar fi expusă, în cazul în care această chestiune ar prevala, un motiv suplimentar pentru Franz Joseph de a rămâne ferm în împotrivirea lui față de acest mariaj.“[32] Franz Ferdinand este la fel de intransigent ca unchiul său, împăratul și regele Austro-Ungariei: nu se va însura decât cu Sofia Chotek. Ea este femeia vieții lui. Foarte nemulțumit și agasat de acest risc de destabilizare, Franz Joseph își spune că e poate doar o iubire trecătoare, un flirt mai deranjant decât aventurile sentimentale cărora le pot cădea victime niște burlaci.

Așa că hotărăște să mai aștepte. Se știe că arhiducele îndrăgostit are o aliată la curte în persoana mamei lui vitrege, arhiducesa Maria Tereza, a treia nevastă a tatălui său. Îndrăgindu-l pe fiul ei adoptiv, pe care îl apreciază pentru curajul și onestitatea lui, ea îl sprijină, iar împăratul ține cont de părerea ei. Dar, chiar dacă existaseră deja căsătorii morganatice în familia imperială, niciodată o asemenea problemă nu apăruse în cazul unui viitor împărat. Respingând vociferările arhiducesei indignate că fiica ei nu fusese aleasă, mizând pe timp, acest măreț factor de luminare a minții, suveranul îi acordă un răgaz de un an nepotului său pentru a reveni pe calea convenienţelor. Crede că Sofia este o creatură fatală. Se înșală: este o persoană înțeleaptă, iar Franz Ferdinand nu este un seducător, nici un afemeiat (spre deosebire de Rudolf), ci bărbatul unui singure femei. Nu vor mai exista altele în viața lui. Timp de doi ani, bătrânul monarh și moștenitorul său rămân pe pozițiile lor. Și toate presiunile, amenințările, povețele imperative și alte reproșuri nu vor avea niciun efect. Încă o dată, dragostea zguduie imperiul din temelii.

În aprilie 1900, Franz Ferdinand îi scrie lui Franz Joseph: „Dorința mea de a mă însura cu contesa nu este efectul unui capriciu, ci este dictată de cel mai profund sentiment cu putință, de adversități și suferințe îndurate timp de mulți ani… Căsătoria cu contesa este mijlocul de a face din mine, pentru tot restul vieții mele, ceea ce vreau și se cuvine să fiu: un om fidel îndatoririlor sale și fericit. Fără această căsătorie, voi duce un trai mizerabil, cum este deja cazul, și care mă va uza prematur… Nu pot consimți la o altă căsătorie și nu o voi face, fiindcă ideea îmi repugnă. Îmi este imposibil să mă cunun cu o altă femeie, fără dragoste, și să o fac nefericită, în timp ce inima mea aparține contesei și îi va aparține pentru totdeauna“. Această misivă foarte frumoasă și sinceră este totodată îndrăzneață și protocolară, dacă ne raportăm la felul cum se încheie: „Majestatea Voastră să binevoiască a-mi îngădui să îi mai spun încă o dată că nu trebuie să creadă că mariajul meu va dăuna monarhiei. Îmi permit să remarc foarte respectuos că voi fi mai în măsură să îmi îndeplinesc îndatoririle față de monarhie prin această căsătorie căci, grație ei, voi deveni un om dornic să acționeze și fericit, care va tinde cu toate forțele sale spre binele comun, punându-mă în slujba lui“.

Franz Joseph nu pare nicidecum impresionat de acest angajament, însă încăpățânarea nepotului său ar putea să aibă repercusiuni politice imense, suscitând idei de emancipare. Umbra incidentului de la Mayerling și a discreditării care a împroșcat dinastia nu poate să fie ignorată. Câteva ultime tentative de conciliere sub aspect religios (Sofia este profund catolică, la fel ca Franz Ferdinand), prin intermediul unor autorități ecleziastice, stârnesc furia lui Franz Ferdinand, dăunătoare atât pentru sănătatea lui, cât și pentru reputația curții. Se ajunge la vociferări!

Arhiducele este exasperat. Împăratul se decide, dar trebuie de asemenea să evite o situație de tip apocaliptic care ar face ca, la moartea lui Franz Ferdinand,

unul dintre fiii acestuia să fie recunoscut drept suveran în Ungaria, dar nu și în Austria! Ar însemna distrugerea atâtor eforturi și rezultate care permiseseră, în mare parte grație lui Sisi, unirea celor două coroane și reconcilierea, atât cât era posibil, dintre austrieci și unguri. Germania imperială, printre alte state, s-ar bucura de această șubrezire a dinastiei Habsburgilor. Împăratul este convins de asta.

În 28 iunie 1900 la Viena, în atât de complicatul palat Hofburg, fix la ora douăsprezece la amiază (și bineînțeles împăratul era de o punctualitate maniacă!), în prezența întregii familii imperiale, a șefilor de guvern austriac și, respectiv, ungar și a miniștrilor afacerilor externe din cele două țări, a cardinalului-arhiepiscop al Vienei și a primatului Ungariei, Franz Ferdinand semnează actul de renunțare, în germană și în ungară, a contesei Chotek și a viitorilor lor copii la succesiune. Căsătoria este morganatică. Nici soția și nici urmașii ce se vor naște nu fac parte din familia imperială, iar această excludere este definitivă.

În această ceremonie glacială, există doi oameni nefericiți: Franz Joseph, fiindcă trebuie să accepte un matrimoniu care nu îi convine (judecând după tonul sec cu care citește istoricul document!), și Franz Ferdinand, umilit de ceea ce a început să semene cu o degradare morală. Singura consolare aparentă — dar înșelătoare —, împăratul îi va acorda contesei Sofia Chotek titlul de prințesă de Hohenberg. O promovare care induce în eroare, întrucât „în ierarhia protocolară, ultima dintre arhiducese continuă să fie plasată înaintea prințesei de Hohenberg“[33]. Dar cel mai mare rău a fost evitat: arhiducele se va însura cu femeia pe care o iubește, fără să trebuiască să renunțe la tron.[34]

De fapt, această zi pune în evidență o foarte profundă dramă familială, dinastică și diplomatică. Este vorba despre un conflict între generații: pe de o parte, un monarh vârstnic și, în mod visceral, legat de tradiții, iar pe de altă parte, succesorul său lucid și conștient de urgența anumitor reforme. Iar dragostea a fost cea care a săpat această prăpastie. Neîndoielnic, Franz Joseph resimte și el o amărăciune suplimentară în viața sa intimă, din moment ce „prietena“ lui Katharina Schratt îl bombardează cu reproșuri zgomotoase, îi face scene (teatrale, bineînțeles!), pretinde privilegii artistice, roluri majore, se comportă ca o divă din ce în ce mai capricioasă pe măsură ce cariera ei intră în declin. Și, lucru mai grav, amenință să rupă relația cu împăratul, deși știe că e atât de singur…

În Boemia, un mariaj din dragoste este boicotat de familia imperială

Este de la sine înțeles că Franz Ferdinand părăsește Viena cât mai repede cu putință. Arhiducele se îndreaptă spre castelul Reichstadt, din nordul Boemiei[35]. Castelul aparținuse tatălui său, iar văduva acestuia locuiește aici pe timpul verii. Maria Tereza, care îl încurajase întotdeauna pe fiul ei adoptiv în atitudinea lui fermă, i-a

propus să oficieze căsătoria la castel, într-o atmosferă cât mai puțin apăsătoare cu putință. Nimic fastuos, niciun fel de protocol, o ceremonie intimă. Nu este vorba despre o manifestare publică, ci despre un act particular. Și, mai ales, ambianța nu va mai aminti cu nimic atmosfera de tribunal sancționând decizia arhiducelui, după ce împăratul a dat citire, pe un ton răspicat și sever, condițiilor stricte ale renunțării la drepturile cuvenite urmașilor săi. La Reichstadt, în 30 iunie, arhiducele, purtând uniforma de ceremonie a unui general de cavalerie, și Sofia, într-o rochie simplă din satin, suferă totuși o ofensă suplimentară: în afară de stăpâna casei și fiicele ei, niciun membru al familiei imperiale nu este de față. Un ordin al șambelanului curții a precizat că, ținând seama de decesul unei prințese Hohenzollern, va fi respectat un doliu de douăsprezece zile, făcând imposibilă orice participare a membrilor dinastiei la niște „serbări“! Într-adevăr, există și decese oportune… Nici nu se știe, fără acest doliu, cine ar fi asistat la căsătorie, cutezând să-l sfideze pe împărat. Familia Sofiei este prezentă, desigur. O sărbătoare considerată, poate cu regret de unii invitați, drept „burgheză“. Cununia este oficiată de preotul din Reichstadt, asistat de doi călugări capucini.

După liturghia citită în capela castelului, singura referire la casa de Habsburg este imnul imperial, ascultat cu un amestec de mirare și respect. Imediat ce dejunul a luat sfârșit, cuplul proaspăt căsătorit pleacă la castelul preferat al lui Franz Ferdinand, Konopiště, situat la aproximativ cincizeci de kilometri la sud de Praga. În 1887, Franz Ferdinand cumpărase de la prinții de Lobkowitz acest străvechi castel baroc, care era dărăpănat, iar apoi efectuase acolo lucrări de restaurare impresionante[36]. Arhiducele optase pentru o reîntoarcere estetică la obârșiile medievale ale primei fortărețe clădite la sfârșitul veacului al XIII-lea. Pune să se reconstruiască în colțurile edificiului patru turnuri rotunde, cu acoperișuri conice roșii, plus un turn mare, la intrare. Castelul este înconjurat de păduri și lacuri, precum și de un parc în stil englezesc. Lui Franz Ferdinand îi place mult să locuiască la Konopiště și, fiind un mare vânător, a adunat deja aici sute de trofee și o colecție de arme, continuând tradiția foștilor proprietari. Era esențial ca voiajul său de nuntă să înceapă la reședința lui de la cehi, din moment ce s-a însurat cu o contesă din neamul lor.[37] Dar, deși are prieteni printre nobilii din Boemia, arhiducele se îndoiește cumva de lealitatea lor. De altfel, viitorul suveran se întreabă adesea care sunt sentimentele reale ale celor unsprezece naționalități diferite, vorbind unsprezece limbi oficiale, care reprezintă populațiile din imperiu. Dar acum e momentul să se bucure de triumful dragostei, de intimitatea și liniștea sufletească la care cuplul aproape că nici nu mai spera, ținând seama de refuzul lui Franz Joseph. Un refuz care l-a pus greu la încercare pe arhiduce, în aceste luni de conflict, până la încheierea acelei tranzacții care l-a afectat profund. Dar această bucurie vor să i-o împărtășească și arhiducesei Maria Tereza, îngerul lor păzitor, căreia îi sunt recunoscători pentru mulțumirea sufletească de acum; arhiducele îi scrie despre

seninătatea care îi umple inima, după amărăciunea dinainte: „Sunt sănătos și mai puțin nervos [...]. Suntem amândoi nespus de fericiți, iar această fericire, ție ți-o datorăm în primul rând. Unde am fi noi astăzi, dacă tu nu ai fi îmbrățișat cauza noastră, de o manieră atât de nobilă și emoționantă?“ Tânărul soț vorbește despre fericirea lui, afirmând că „Sofia este o comoară“. Și are încredere în viitor: „Am gravat, în adâncul ființei mele, certitudinea că amândoi vom fi nespus de fericiți împreună până la capătul zilelor noastre“. Sofia are 32 de ani, soțul ei 37. Potrivit criteriilor vremii, nu mai sunt prea tineri; alegerea lor este, prin urmare, bine chibzuită.

În timpul îndelungatei crize dintre împărat și nepotul său, Franz Joseph nu o primise niciodată pe Sofia, și asta în ciuda cererilor repetate venite din partea neobositei lui cumnate, arhiducesa Maria Tereza. După căsătorie, prezentarea la curte a prințesei de Hohenberg trebuia să aibă loc. Dar Franz Joseph nu s-a grăbit. Îi era cumva teamă să nu cadă pradă farmecului celei pe care o exclusese din dinastie? Îi era frică să nu se fi înșelat? Sau poate o asemenea întrevedere i se părea de neconceput? Până la urmă, a recunoscut că o audiență ar fi ceva normal. Un reflex mai mult birocratic decât afectiv, după cum demonstrează raportul — cuvântul e adecvat! —, pe care îl întocmește conștiincios, în stil funcționăresc, și i-l trimite Katharinei Schratt, după audiența pe care a acordat-o cuplului. O relatare concisă, acidă și, bineînțeles, lipsită de afecțiune. „La invitația mea, nepotul meu Franz mi-a prezentat-o pe soția sa. Totul a decurs foarte bine, ea era naturală și modestă, dar nu mai pare prea tânără.“ Unde e înfocatul împărat romantic de odinioară, care îi trimitea mii de trandafiri din serele de la Schönbrunn iubirii lui, fascinanta Sisi? O cascadă de tragedii au făcut din suveran un birocrat, care nu mai crede în sentimente. Pentru a se proteja. Observațiile lui sunt juste, însă se poate intui că își reproșează în sinea sa că, până la urmă, cedase în fața acestei forțe fără-de-armată care este dragostea.

Sfidându-l pe împărat, arhiducele devine și un opozant politic

La Viena, instalat la Belvedere, ale cărui două edificii, Belvedere de Sus și Belvedere de Jos, numite astfel din cauza pantei care le desparte, îndulcită însă de grădini superbe, cuplul trăiește o fericire personală desăvârșită. Li se nasc trei copii: Sofia (24 iunie 1901), Maximilian (29 septembrie 1902) și Ernst (27 mai 1904). Din păcate, în noiembrie 1908, prințesa aduce pe lume un copil născut mort, iar de atunci înainte orice speranță a unei noi sarcini i-ar pune viața în primejdie. Copiii lor poartă numele de Hohenberg, care, de altfel, fusese ales odinioară de către tatăl lor, pe vremea când era celibatar și încerca să călătorească incognito. Trebuie remarcat că, spre deosebire de majoritatea membrilor dinastiei și, mai ales, a arhiducilor,

Franz Ferdinand este un părinte exemplar, care pune mare preț pe viața de familie. Când îndatoririle funcției nu îl obligă să plece din Viena, arhiducele are grijă să petreacă momente cu copiii săi, în timpul zilei, începând cu micul dejun. Aceștia au o copilărie fericită, răsfățați de niște părinți care se iubesc și care îi țin departe de rigiditățile protocolare de la Hofburg. Belvedere este un model de armonie intimă. Mesele în familie sunt sfinte și, întotdeauna, alături de copii. Dejunurile și cinele private sunt fără fast, iar bucătăria onorează mâncărurile tradiționale, în special celebrul *Tafelspitz*, rasol de vită cu care se delectează și împăratul, pentru care maestrul bucătar al renumitului hotel Sacher, vizavi de operă, a elaborat cea mai fidelă rețetă. Un indiciu arată că arhiducele nu mai suferă atât de mult de plămâni: când iese de la masă, un trabuc îi completează siesta.

Sofia încearcă să îndulcească relațiile cu Franz Joseph, dar se lovește de resentimentele nepotului împărătesei Maria Luiza, a doua nevastă a lui Napoleon. Acesta, prinț de Montenuovo, este un maniac al etichetei, care pretinde a fi păstrătorul tradiției. Poartă o luptă permanentă contra Sofiei, amintindu-i cu răutate că ea nu va putea niciodată să se așeze în aceeași caleașcă alături de soțul ei, și nici măcar să stea lângă el în loja imperială de la operă. Din cauza lui Montenuovo, Viena este o permanentă sursă de ofense. Totuși, cu finețe, prin răbdare și tenacitate, prințesa de Hohenberg reușește să învingă ostilitățile familiei, eludând refuzurile marelui maestru de ceremonii. Nu este acceptată, este tolerată, comportamentul ireproșabil fiind cea mai bună armă a ei. Și există temerea că, în ciuda angajamentului său solemn de a respecta constituția Austriei care nu recunoaște soțiile morganatice, Franz Ferdinand visează totuși ca într-o bună zi să pună coroana pe creștetul nevestei lui și să facă din fiul său cel mare viitorul împărat-rege al Austro-Ungariei.

Prințesa, care veghează cu atenție la educația descendenților, este considerată în ochii lumii drept povățuitoarea permanentă a soțului ei, ceea ce îi aduce necazuri suplimentare. Împăratul îl ține pe succesorul său la tron departe de treburile politice, încredințându-i responsabilități militare. Este o greșeală din partea lui Franz Joseph, pe care o comisese deja și față de fiul său Rudolf, căci cele două domenii, politica și armata, sunt adesea strâns legate, cum s-a întâmplat de pildă după anexarea subită a Bosniei-Herțegovina de către suveranul Habsburg, în 1908, și tensiunile din Balcani care au urmat de aici. Arhiducele este autoritar, bănuit de a fi chiar autocrat, și i se suie sângele la cap cu ușurință. Cabinetul imperial nici nu se miră: Franz Ferdinand, înalt și deja îngroșat un pic la trup, are fălci puternice și bărbia proeminentă a Habsburgilor. Potrivit unora, această morfologie denotă o energie pusă în slujba ideilor fixe. Acestea se rezumă, spune lumea, la vânarea asiduă a slăbiciunilor monarhiei. Are un glas limpede și persuasiv. Pe scurt, este un bărbat hotărât și muncitor.

Strategia lui Franz Ferdinand deranjează, dar este eficace: arhiducele se

amestecă în treburile imperiului, criticând adesea politica unchiului său, pe care îl consideră a fi timorat și nerealist. Astfel, înfierând atât cercurile liberale, cât și francmasonii și comunitatea evreiască, pe care o consideră uneori prea întreprinzătoare — deși fidelă împăratului —, Franz Ferdinand îi scrie uneori, în numele catolicismului, direct papei pentru a împiedica numirea unui episcop dubios. Utilizează presa (Rudolf acționase la fel) și face turul curților monarhiilor din Europa, pentru a-și impune punctul de vedere. Se încumetă chiar să trimită depeșe ambasadorilor aflați la post în străinătate, pentru a contracara unele instrucțiuni oficiale. În câțiva ani, Belvedere devine un fel de contra-guvern opus cancelariei, considerată prea temătoare în fața evenimentelor și a rivalităților naționaliste. Trebuie subliniat că, deși este cunoscut pentru firea lui colerică, arhiducele nu are nimic din spiritul unui conservator obtuz. Privește cu interes — și chiar simpatie — extraordinara reînnoire artistică plămădită în creuzetul artelor care este Viena din acea vreme și unde înfloresc, alături de alții, oameni talentați și novatori ca Gustav Klimt și Egon Schiele. De fapt, felul în care Franz Ferdinand își asumă cu atâta abnegație rolul de viitor monarh, într-o Europă Răsăriteană în fierbere din cauza destrămării Imperiului Otoman și a dorințelor nestăpânite pe care acest lucru le suscită, denotă implicit voința lui de a se impune, pentru a putea șterge mezalianța care i-a fost reproșată. Suferă în continuare din această cauză, pentru soția lui și pentru el.

În 1905, când Franz Joseph a consimțit, în fine, ca Franz Ferdinand să se ocupe de treburile imperiului, moștenitorul îl reprezintă pe împărat la manevrele imperiale. Din proprie inițiativă, îl destituie pe fostul șef de stat-major, baronul von Beck-Rzikowsky, pe care îl înlocuiește cu mareșalul von Hötzendorf, care la rândul său fusese concediat de ministrul afacerilor externe, contele von Ährenthal. Motivul pentru care Franz Ferdinand îl îndepărtase pe general erau intrigile Quirinalului, la care bănuia că acesta se pretase. Roma protestase, însă arhiducele nu greșea.

Se ocupă activ să reformeze armata și forțele navale. Impunând o nouă repartizare a corpurilor de armată, creează o artilerie teritorială, mărește contingentul trupelor și dezvoltă marina de război. În felul acesta, puterea militară a dublei monarhii este consolidată. Aceste rezultate îi conferă o foarte mare popularitate. În timpul crizei din 1908–1909, tot legată de Bosnia-Herțegovina, arhiducele este adeptul unei acțiuni contra Serbiei, în care vedea declanșatorul potențial al unei teribile explozii. Dincolo de această intuiție, Franz Ferdinand este un personaj interesant și tulburător. Nu încape nicio îndoială că, urmărind să extindă Austria catolică, respectându-i totodată pe ortodocși și protestanți, arhiducele visează în secret să o suie pe soția lui pe tronul de împărăteasă și să îl pregătească pe fiul său cel mare pentru demnitatea supremă întruchipată de Habsburgi de atâtea veacuri. De aici, și renumele de conducător gata să plece la război, ceea ce este fals. Franz Ferdinand nu dorește decât pacea, dar privește cu

luciditate rivalitățile lipsite de discernământ. Departe de a fi un susținător al monarhiei absolute, se declară adeptul convins al sufragiului universal, cel mai bun mijloc de a consolida coroana. Această mentalitate îl opune împăratului, lăudat pentru pacifismul său și respectarea diversității culturale a popoarelor din imperiu; un pacifism care, în realitate, se apropie mai degrabă de o atitudine de prudență forțată, după dezastrul de la Sadowa, în 1866, când Prusia a zdrobit Austria. O pedeapsă implacabilă, care nu poate fi uitată. Franz Joseph a suferit prea mult din cauza războiul, pentru a nu dori pacea. Știe că este fragilă. Și din acest motiv, în timpul Războaielor Balcanice, a refuzat să-și implice monarhia într-un conflict armat. În 11 decembrie 1912, împăratul i-a interzis lui Franz Ferdinand să intre în război. Chiar și limitată, angajarea în luptă ar risca să degenereze într-un conflict generalizat. Un război european? Coșmarul absolut… Peste o lună, moștenitorul turbulent revine la o atitudine pacifistă, însă rămâne mefient, fiindcă Serbia a ieșit întărită politic din cele două conflicte, iar Austria este slăbită.

Berlin, 24 mai 1913: ultima întâlnire de familie a monarhiilor

O dată memorabilă se cuvine să fie reținută categoric în relațiile de conveniență din acea vreme: ziua de sâmbătă 24 mai 1913. Retrospectiv, având distanța necesară, istoria i-a atribuit o valoare excepțională. Este, într-adevăr, ultima oară când majoritatea suveranilor se întâlnesc înainte de cataclism. La castelul regal din Berlin, un splendid edificiu baroc terminat în 1716, avusese loc în urmă cu două zile căsătoria civilă și religioasă a prințesei Victoria Luise a Prusiei, singura fiică a lui Wilhelm al II-lea și a Augustei, cu prințul Ernest Augustus de Cumberland, al cărui tată, ducele de Cumberland, a fost deposedat de drepturile sale asupra ducatului de Hanovra, dar de care ar urma în curând să se bucure din nou. Acest matrimoniu germano-britanic (regele Marii Britanii și al Irlandei poartă și azi patronimul de Saxa-Coburg-Gotha) explică prezența lui George al V-lea (care vorbește încă englezește cu un accent nemțesc!), a soției sale, regina Mary, dar și a lui Nicolae al II-lea al Rusiei și a țarinei Aleksandra. În Sala Albă a castelului Hohenzollernilor, un fastuos dineu de gală îi reunește pe acești oaspeți prestigioși. Imperiul German primește în vizită Imperiul Rus și Imperiul Britanic. Monarhii au venit la aceste festivități, odată cu cincizeci de mari duci, mari ducese și prinți ai unor case domnitoare. La sosirea lor cu vaporul, miercuri 21 mai, George al V-lea era în haine civile, elegant, purtând pe cap o gambetă și ținând în mână umbrela obligatorie. În trenul special care îi conduce pe suverani la Berlin, regele îmbrăcase uniforma de general prusac, barată cu cordonul oranj al ordinului Acvilei Negre. La sosirea lui, Wilhelm al II-lea nu se lăsase mai prejos nici el în materie de curtoazie vestimentară: purta uniforma roșie de la Royal Dragoons, iar pe cap o cască aurie cu

o cureluşă sub bărbie și o coamă neagră pe creștet. O sosire spectaculară, ca de obicei. Țarul Nicolae al II-lea li se alăturase și el a doua zi. Această nuntă reunea trei suverani, care domneau peste o jumătate din lume, trei veri.

La serbarea fastuoasă de sâmbătă, uniformele domnilor (fiecare în ținuta sa de gală, de data asta!), diademele doamnelor și livrelele, în stilul veacului al XVIII-lea, purtate de valeți, alcătuiesc un spectacol somptuos. Kaizerul o felicită pe fiica sa: „Tu ai avut extraordinara șansă de a putea să dai curs înclinației inimii tale". Protocolul planului imensei mese luminate de candelabre uriașe le-a dat multă bătaie de cap celor mai buni experți de pe Wilhelmstrasse. De remarcat că Wilhelm al II-lea a revenit la forma ascuțită la vârfuri și belicoasă a mustăților lui în formă de „W", inițiala prenumelui său, pe care fusese nevoit, o vreme, să le scurteze din cauza unei arsuri, în timpul unui sejur în Corfu, la fosta reședință a lui Sisi, palatul *Achilleion*. Cumpărase palatul de la Franz Joseph, după șapte ani de la asasinarea împărătesei. Faima mitologică a lui Ahile îl inspiră mult pe kaizer. Povestește, cu emfază, recenta lui croazieră în Mediterana, la bordul navei *Hohenzollern*. Însoțit de Augusta și de fiica lor (care tocmai se măritase), savura plăcerea de a asculta imnul imperial, când urca pe iahtul său și, de pe pasarela acestei superbe ambarcațiuni, scruta orizontul. Cu prilejul acestui dineu, asemănarea dintre bărboșii Nicolae al II-lea și George al V-lea, așezați pe aceeași latură a mesei, cu trei invitați între ei, este frapantă. În afara delicatelor chestiuni de familie (sănătatea țareviciului, sănătatea lui Franz Joseph), treburile politice, diplomatice și militare oferă diverse teme de conversație. Și de îngrijorare. Ceea ce se întâmplă în Albania este deplorabil, mediocru și periculos; prințul de Wied îl dezamăgește mult pe Wilhelm al II-lea. La Sankt-Petersburg, majorarea cu trei procente a bugetului militar al Rusiei a fost adoptată în 3 mai, după expulzarea deputaților social-democrați, care ajunseseră să se păruiască în Duma de stat. La Londra, Camera Lorzilor a refuzat, din nou, să acorde drept de vot femeilor; sufragetele sunt exasperate! Dar în capitala britanică, nu treburile europene îngrijorează opinia publică și guvernul lui George al V-lea: discuțiile despre statutul Irlandei sunt foarte încordate, legea privind *Home Rule* divizează Parlamentul și există temerea că s-ar putea ajunge la un război civil. În Boemia, Franz Ferdinand se căznește să calmeze tensiunile dintre germanofoni și cehi. La Belgrad, influența Rusiei asupra Serbiei devine tot mai fățișă de la o zi la alta. Invitații se despart. „Nu aveau de unde să știe că această nuntă avea să fie pentru ei ultima ocazie de a se întâlni înainte de Primul Război Mondial."[38]

La începutul anului, cu prilejul unui banchet la Potsdam, Wilhelm al II-lea, dezamăgit, îi mărturisise ambasadorului Franței, Jules Cambon, pe un ton calm: „Toate aceste conflicte sunt înveninate de certuri personale..."

În 17 august 1913, la zece zile după sfârșitul celui de-al Doilea Război Balcanic, Franz Ferdinand este numit inspector general al armatelor imperiale și regale, situându-se astfel în vârful ierarhiei militare în urma lui Franz Joseph. O

recunoaștere a meritelor sale, după atâta vreme! În ciuda divergențelor dintre ei, împăratul regăsește în nepotul său prototipul soldatului, cum fusese dintotdeauna și el (nu mereu victorios…), și poate să spere că îl va răzbuna pentru umilințele suferite în fața italienilor și a prusacilor. În 16 octombrie 1913, la Berlin și Viena se comemorează centenarul bătăliei de la Leipzig, supranumită Bătălia Națiunilor, care s-a terminat cu înfrângerea lui Napoleon. Un violent incident verbal are loc între Franz Ferdinand, foarte furios, și șeful statului-major general, din cauza unei întrebări, politicoase, dar și deplasate, pe care Wilhelm al II-lea i-a pus-o subalternului arhiducelui. Acesta nu a tolerat ca autoritatea sa să fie eludată.

Țarul ar vrea să-și mărite una dintre fiice cu prințul României

În urmă cu patru luni, în februarie, Aleksandr Izvolski îi sugerase lui Nicolae al II-lea să strângă relațiile cu România, pentru a scoate acest regat de sub influența Puterilor Centrale, oprind astfel extinderea Triplei Alianțe. Românii, ortodocși de rit bizantin, constituie a doua populație ortodoxă după cea a Rusiei. Se organizase, așadar, o călătorie a tânărului Carol la Sankt-Petersburg. Fiul cel mare al prințului moștenitor Ferdinand și al principesei Maria (înrudită și ea cu Romanovii, pe linie maternă) făcuse cunoștință cu marile ducese Olga și Tatiana, în speranța că una dintre ele avea să-i placă viitorului suveran al României. Principesa Maria, sincer dezolată, avusese însă mari rețineri în privința unui eventuale căsătorii, din cauza hemofiliei transmise de împărăteasa Aleksandra fiului ei. La această întemeiată prejudecată, se mai adăugase cu prilejul călătoriei impresia — confirmată — că familia imperială trăia complet retrasă la Țarskoe Selo, însingurată, izolată de lume, sub odioasa influență a lui Rasputin. Falsul călugăr, un manipulator abil, care reușise să se facă indispensabil, diriguia totul. „Carol, pe atunci în vârstă de 21 de ani, avea o alură semeață în uniforma lui militară; iar fizicul său de prinț înalt și subțire, zvelt și robust în același timp, blond cu ochi luminoși, cu o mustață abia mijită și bine tunsă sporindu-i șarmul, nu putea decât să încânte pe toată lumea.“[39] La rândul ei, marea ducesă Olga, prima născută între fiicele țarului, având acum 18 ani, cu obraji largi și pomeți proeminenți, nu e lipsită de farmec.

Țarul își dă seama repede că tinerii nu resimt niciun fel de atracție, nici măcar simpatie, unul pentru celălalt. Și conchide de aici că dragostea va decide ce urmează să recomande politica. Altfel spus, vor mai aștepta… Nu mult timp!

La începutul lunii iunie 1914, după un sejur la Palatul Livadia, în Crimeea, Nicolae al II-lea și familia sa se îmbarcă pentru o croazieră pe Marea Neagră, având drept motiv nu numai relaxarea. Dacă îndeobște călătoriile țarului în afara Rusiei (cum se întâmplase în 1901, când se deplasase la Paris și la Compiègne) erau dictate de diplomație și de convergența punctelor de vedere între două țări aliate, de data

asta se pare că există o justificare de natură privată pentru această transhumanță familială. Dar în cazul Romanovilor, cum e valabil pentru orice dinastie domnitoare, comportamentul personal are cauze și consecințe publice. Țarul decide că Olga și Carol trebuie să aibă o nouă șansă de a se cunoaște mai bine. Cine știe dacă anotimpul estival, pe Marea Neagră, nu va fi poate mai eficace decât o iarnă rusească, pentru a face să încolțească în inimile lor un interes reciproc?! Complotul este naiv, dar politic, sub pretextul unei escale în portul românesc Constanța. În 14 iunie 1914, iahtul imperial rus *Standart* este la chei pentru o escală de paisprezece ceasuri. Un program stabilit minut cu minut, epuizant, fiind vorba acum de a recupera timpul pierdut. Adolescența este atât de schimbătoare… Printre martorii acestui maraton forțat, prințesa Martha Bibescu, viitoare glorie a vieții literare francofone, este îngrozită de aerul aproape rătăcit al țarului și al țarinei. Nicolae al II-lea pare absent, Aleksandra, lividă, pășește ca o somnambulă, „părând că ascultă fără să audă și că privește fără să vadă“.[40]

Tedeum oficiat în două limbi (rusă și română) la catedrală, banchet la prefectură, paradă militară, cortegiu în Constanța în vehicule deschise, pentru ca poporul să îl poată vedea pe țar alături de familia lui, primirea suveranilor români (ceai englezesc servit la ora 16:00) și a suitei lor la bordul iahtului *Standart*, recepție la vila reginei poete, de unde, noaptea, aceasta ține cuvântări vapoarelor aflate în trecere: totul în căldura verii, când riști să te prăbușești de oboseală. Nicolae al II-lea va scrie: „Am stat în picioare tot timpul. Regele este plin de veselie, nu la fel și regina, care este în schimb de o gentilețe absolută“. Dar nici vorbă să cedezi: regele Carol, deși suferind, s-a deplasat cu întreaga curte și cu tot guvernul său, căci vizita țarului este o ocazie extraordinară și o adevărată onoare pentru coroana României. În această zi fierbinte din toate punctele de vedere, prințul moștenitor și marea ducesă sunt foarte studiați de toată lumea. Ca din întâmplare, sunt așezați mereu unul lângă celălalt, însă acest tertip protocolar mai mult îi irită decât îi amuză.

Participanții la festivități remarcaseră, cu surprindere, cât de bronzate la față erau Olga și Tatiana. Pentru ele, chiar dacă nu era în pas cu moda, acest ten era normal: viața în aer liber, înotul, băile de soare făceau parte întotdeauna din programul de vacanță al familiei imperiale. Toate astea îl încântau pe Nicolae al II-lea (departe de ochii celorlalți, se scălda uneori în pielea goală cu ofițerii săi!); foarte bun înotător, era fericit cu copiii săi. Un zvon susținea că Olga și Tatiana își înnegriseră dinadins obrajii ca să semene cu niște țărănci! În realitate, ținuseră neapărat să se bronzeze bine, ca să-i displacă prințului moștenitor! Cele patru mari ducese sunt foarte poznașe, iar Anastasia este cea mai nebunatică. Și le-a reușit! Olga nu i-a plăcut lui Carol. Și această vizită a țarului Rusiei în regatul României a contrariat atât Viena, cât și Berlinul. În schimb, rezultatul le-a convenit de minune țarului și țarinei, care nu prea voiau să se despartă de Olga, fiind dornici să nu destrame coconul familial, atât de benefic micuțului Aleksei.

12–13 iunie 1914: Franz Ferdinand îl primește pe Wilhelm al II-lea la Konopiště

După câteva incidente mărunte între un împărat și un viitor împărat, două temperamente vulcanice, amândoi recunoscuți pentru caracterele lor integre, relațiile lor se calmaseră. Dacă impunătorul kaizer nutrea, poate, îndoieli, chiar și dispreț la adresa răposatului și desfrânatului Rudolf — împreună cu care petrecuse totuși câteva seri agitate la Viena —, cu Franz Ferdinand, în schimb, își găsise întotdeauna afinități. Și unul, și celălalt se fereau de slavi și unguri. De la anturajul arhiducelui, împăratul german știe prea bine că rasa germanică, așa cum era de rigoare atunci să fie numită, nu-i are decât pe Habsburgi drept apărători în Balcani. Prin urmare, eforturile lor trebuie susținute, mai ales că ultimele conflicte au modificat harta influențelor în regiune. Wilhelm al II-lea a ținut să-l liniștească pe moștenitorul lui Franz Joseph, atunci când i-a declarat: „Germania va fi întotdeauna alături de Austria!“

Încă din primăvară, Franz Ferdinand și ai săi sunt la Konopiště, unde se simt fericiți, departe de curtea ostilă și clevetitoare, care persistă să vadă în prințesa de Hohenberg aproape o uzurpatoare. Într-un fel, e ca și cum ar acuza-o că ar fi vrut să intre prin efracție în familia imperială, iar faptul că i se interzice să primească onorurile militare îi amintește invariabil că rămâne în ochii lor o paria. La ceremonii, dacă soțul ei lipsește, prințesa are dreptul să pășească la brațul unui șambelan. Fericirea ei, fericirea lor agasează în permanență.

De la Schönbrunn vin vești îngrijorătoare; Franz Joseph suferă din nou de bronșită. O recidivă a bolii. De trei ani, de fiecare dată, lumea se teme de tot ce poate fi mai rău. Însă robustețea legendară a împăratului îl salvează și de astă dată. La 84 de ani, rezistența lui fizică ține de domeniul miraculosului. Dacă supraviețuiește este negreșit și grație celor două leacuri cu adevărat eficace pentru el: munca — „ușoară“, cum se spune, deși împăratul continuă să se trezească la ora patru dimineața — și numeroșii săi nepoți, care reprezintă ultima lui încântare autentică. Prezența lor afectuoasă îl consolează pentru absențele Katharinei Schratt, întrucât aceasta, eliberată în fine de orice angajament în teatru, călătorește mult, frecventând chiar și Cazinoul din Monte Carlo, fiindcă e pasionată de jocurile de noroc. Îngrijorat de sănătatea împăratului, Franz Ferdinand este gata să plece cât mai repede la Viena, însă alerta a trecut. Împăratul s-a însănătoșit și se pregătește să plece la îndrăgita lui vilă de la Bad Ischl, ca în fiecare an în acest anotimp. Un bust al lui Sisi este în continuare pe biroul lui. Acolo, își va serba împlinirea vârstei de optzeci și patru de ani, în 18 august. O tradiție pe care nimic nu o poate știrbi.

În 12 iunie 1914, Wilhelm al II-lea sosește la Konopiště, împreună cu Augusta; chipul ei apare sub o pălărie albă, purtând deasupra o pană enormă. O vizită fără

protocol, cu copii în costum de marinar sau fuste în culori luminoase. Franz Ferdinand este în civil, cu un costum închis la culoare în ciuda căldurii de-afară, însă purtând pe cap o canotieră, iar Sofia este îmbrăcată în alb. Wilhelm al II-lea, în ținută câmpenească și cu o pălărie asortată, vizitează tot. Atmosfera este cu precădere familială. Senzația persistă și azi, când vizitezi castelul. Ai impresia că musafirii tocmai au plecat. Camerele copiilor comunică direct cu cele ale părinților, ceea ce e un lucru rar pentru acea vreme. Wilhelm al II-lea se arată stupefiat și, neîndoielnic, un pic invidios pe trofeele de vânătoare care ornează galeriile, culoarele și chiar tavanele, la Konopiště. Tabloul este de neînchipuit: foarte bun țintaș, capabil să nimerească dintr-o împușcătură cu carabina o monedă aruncată în aer, arhiducele se poate lăuda cu cifra uluitoare de 274 889 capete de vânat cu prilejul partidelor de vânătoare oficiale, dintre care 18 799 într-un singur an! Wilhelm al II-lea este impresionat, când află că Franz Ferdinand are un palmares de șase mii de cerbi, o mie de capre-negre și o sută de vulturi!

Dar nepotul lui Franz Joseph mai are și un alt motiv de mândrie pe domeniul său de sute de hectare: parcul cu trandafiri de la Konopiště, foarte renumit, este în plină splendoare; tufele se succed între aleile bine întreținute. Kaizerul, cu bastonul în mână, la fel ca arhiducele, este încântat de această plimbare; pasiunea lui pentru trandafiri este foarte cunoscută. La Sanssouci, vechiul castel din Potsdam, urmărește cu atenție munca grădinarilor și a arhitecților peisagiști, însărcinați să întrețină un frumos univers vegetal, care nu mai are nimic de-a face cu compozițiile baroce din timpul lui Frederic al II-lea. La Konopiště, în această zi de vară, se discută despre reîmpăduriri, colecții de arme și ceasuri. Franz Ferdinand a mobilat castelul cu numeroase suvenire din ducatul Modena, în special din Villa d’Este. Într-o galerie, statuete înfățișându-l pe Sfântul Gheorghe — nu mai puțin de 3 750! — îi uluiesc pe musafiri.

Dar este clar că suveranul Hohenzollern nu a venit doar pentru o simplă vizită de curtoazie. Este însoțit de amiralul von Tirpitz, comandantul Marinei Imperiale Germane și adevăratul întemeietor al flotei imperiale din ordinul împăratului, care era obsedat de supremația Marii Britanii pe mări și oceane. Tirpitz a făcut din Germania a doua putere maritimă mondială. Franz Ferdinand îl ascultă pe oaspetele său împăratul care, cunoscând suspiciunile arhiducelui la adresa italienilor ce visează la o tardivă grandoare colonială, îi face elogiului lui Victor Emanuel al III-lea și îl sfătuiește să se ducă să discute cu el. Arhiducele refuză. Nu are încredere în acest aliat sud-alpin al Triplei Alianțe. Presimte, cu o rară clarviziune, că anumite alianțe nu sunt sigure și, în secret, caută să obțină sprijinul Rusiei, pentru a potoli ambițiile panslaviste ale sârbilor. La despărțire, împăratul și moștenitorul s-au pus de acord în multe privințe. Au progresat în chestiunea minorităților, adevăratul butoi cu pulbere. Nu se vor mai revedea niciodată.

După plecarea lui Wilhelm al II-lea, Franz Ferdinand și Europa află din presă un

incident, aprioric minor și ridicol, dar care pune în lumină paroxismul susceptibilităților din Balcani. Regele Ferdinand I al Bulgariei se amuză adesea conducând locomotiva trenului Orient-Express de câte ori acesta traversează teritoriul bulgar. Face un ritual din asta și, din clipa în care trenul trece frontiera, se postează să-l aștepte, împreună cu șoferul său. Pentru asta, Majestatea Sa își pune un combinezon de mașinist (a comandat combinezonul la Paris, dintr-un material alb, care în câteva clipe se înnegrește din cauza funinginii și a zgurii!), se urcă în cabina locomotivei, luând locul mașiniștilor, inițial stupefiați, dar după aceea învățați cu acest capriciu. Acționează pârghia de a admisie a aburului, spintecă văzduhul cu șuierături imperative. Dar, pardon, sire, Orient-Express nu este o jucărie, chiar dacă „regele trenurilor este trenul regilor". Se produc zgâlțâituri și hurducături, demarări căznite și frânări brutale, călătorii se plâng. La fel și Compagnie des Wagons-Lits, cu un respect agasat. Lumea se teme de un accident. Dar ce mai contează! Țarul bulgarilor trimite o decorație reprezentanților căilor ferate! Însă în 20 iunie 1914, iese la iveală o cu totul altă chestiune. *L'Écho de Bulgarie*, cotidian ce apare la Sofia în franceză, de doi ani, scrie despre umilința căreia i-a căzut victimă suveranul ucenic feroviar. La un moment dat, acesta s-a mulțumit să fie doar pasager, ocupând liniștit compartimentul 7 și 8 dintr-un vagon de dormit, în timp ce suita s-a instalat în compartimentele 5 și 6, iar un aghiotant stă de gardă pe coridor. Trenul se deplasează de la Belgrad la Sofia. Controlorul, un sârb, aflând de prezența regelui, vrea să se convingă. De ce? Mister. Încearcă să deschidă ușa compartimentului în mod provizoriu regal, dar este dat la o parte de către aghiotant. Regele nu poate fi deranjat! Furios, controlorul oprește garnitura de tren între gările Pirot și Sukhovo. Suita regală protestează, cerând ca trenul să se pună în mișcare imediat. Alertat de acest ultraj, președintele Consiliului de Miniștri al Bulgariei îl convoacă pe ambasadorul Serbiei la Sofia. Diplomatul își exprimă cele mai sincere regrete și îl asigură că a fost doar o exagerare. Directorul Căilor Ferate din Serbia recunoaște că a fost vorba de „exces de zel și, mai ales, de lipsă de tact". Peste trei zile, prea curiosul șef de tren este scos la pensie, iar guvernul bulgar și cabinetul regal se declară „satisfăcute de această măsură". Totuși, sub titlul *O îndrăzneală incredibilă*, editorialul jurnalului nu se oprește aici: „Ni s-a spus că acest amploaiat, deosebit de distins, a ales, drept sport preferat, să îi molesteze pe bulgarii nevoiți să traverseze Serbia. Dacă așa ceva s-ar întâmpla în administrația bulgară, s-ar auzi un mare tămbălău în presa europeană! Dar, fiind vorba de un sârb, punem pariu că se va trece totul sub tăcere!" Urmează comentarii iritate despre presupusa reputație de „brute" a bulgarilor, care ar fi înconjurați de „vecini binevoitori și omenoși"! Balcanii sunt o gigantică și diabolică problemă de vecinătăți, unde toate manipulările rămân posibile…

Încă din mai 1914, Franz Ferdinand știe deja că va fi asasinat…

Pentru moștenitorul lui Franz Joseph, vara 1914 se anunță încântătoare. A venit, în sfârșit, momentul pentru odihnă și vacanță cu Sofia și copiii. Dar înainte, arhiducele trebuie să asiste la mari manevre de trupe în Bosnia-Herțegovina. Acestea figurează de multă vreme în program, pentru a testa capacitatea operațională a trupelor austro-ungare pe terenul muntos din regiune. Întrucât se știe că, în virtutea funcției lui de inspector general, arhiducele are datoria să se deplaseze în capitala provinciei, Sarajevo, sârbii lansează amenințări la adresa lui. Este exact cum prevăzuse moștenitorul: populațiile sârbe din Bosnia sunt ațâțate și influențate de Serbia, umilită din 1908. Sarajevo se află doar la vreo sută de kilometri de granița sârbească. Dat fiind că a primit informații alarmante, Franz Ferdinand cere o audiență la împărat. Acesta îl convinge pe nepotul său să nu își anuleze călătoria. Chiar dacă Franz Joseph îi lasă posibilitatea de a decide, ce ar gândi totuși supușii dintr-o regiune recent încorporată în Imperiu, dacă viitorul lor suveran ar considera, cu dispreț, că e inutil să îi viziteze? Îi e oare teamă? Franz Ferdinand este curajos, dar lucid. Cu puțin timp înainte de plecare, cuplul moștenitor îi primise la cină, la Belvedere, pe Carol de Habsburg cu soția lui, născută Zita de Bourbon-Parma. Cei doi se căsătoriseră în 1911 și aveau deja doi copii. Din 1 noiembrie 1906 și de la moartea tatălui său Otto, Carol, nepot al lui Franz Joseph (bunicul său și împăratul fuseseră frați), era al doilea moștenitor al tronului, după unchiul său Franz Ferdinand. Cu prilejul acelei cine la Belvedere, arhiducele îi mărturisește lui Carol presentimentul său: va fi asasinat. Și în fumoar, când cei doi se retrag la un trabuc, îi arată niște documente care îi sunt destinate, dacă lui i s-ar întâmpla o nenorocire. Zita va dezvălui, mai târziu, că aceste misterioase documente nu au mai fost găsite niciodată… Ne putem gândi că se refereau la o transformare a dublei monarhii.[41]

Riscurile pe care le anticipează Franz Ferdinand nu se referă la manevrele militare propriu-zise, pe care le va urmări și le va inspecta la sfârșitul lunii iunie. În schimb, vizita sa oficială la Sarajevo și un orar precis au fost anunțate cu prea mult timp înainte. Orașul este sediul guvernământului militar austriac în Bosnia-Herțegovina, iar comandantul garnizoanei este un ungur. Un semn de rău augur. Dar, dincolo de importanța politică a acestui voiaj, Franz Ferdinand vede în această ocazie un motiv de a-și onora soția: aceasta urmează să-l însoțească. Alături de el, Sofia va avea dreptul, în fine, la onoruri militare pe teritoriul austriac. De mai multe luni, cuplul a călătorit în Europa și a fost bine apreciat. Au fost primiți la Berlin cu deferențe deosebite. La București, regele Carol I a cucerit inima lui Franz Ferdinand, acordându-i Sofiei onorurile care i se refuzau la Viena. Sejurul la Sinaia a fost atât de încântător, încât prințesa de Hohenberg simțise că devine „româncă“, în ciuda

diferenței de religie. Trebuie reamintit că regina Elisabeta, conform *Memoriilor* principesei Maria, „avea o slăbiciune pentru căsătoriile morganatice“. O tratase pe soția arhiducelui ca pe o… arhiducesă, motiv de a-i reaminti uzanțele pe care le aștepta la curtea de la Viena. Și în noiembrie 1913, la Londra, apoi la Windsor, regele George al V-lea îi întâmpinase cu căldură, chiar dacă vizita lor avea un caracter privat. Regina Mary fusese entuziasmată de prințesa Hohenberg, o femeie la fel de înaltă ca soțul ei, un pic trupeșă din cauza perioadelor de sarcină, dar nu lipsită de farmec, cu un ten pentru care multe doamne ar fi putut să o invidieze — și cu niște superbi ochi întunecați, exprimând doar blândețe.

La această obsesie a lui Franz Ferdinand de a încerca mereu să impună prezența oficială a soției lui, se adaugă o incredibilă serie de coincidențe dintre care una, aprioric fericită, va contribui, ca și altele, la tragedie. Duminica de 28 iunie 1914 marchează, cu o diferență de două zile, a paisprezecea aniversare a căsătoriei lor, or ar fi de neconceput să nu sărbătorească evenimentul împreună. Dar asta nu-i totul. Este totodată și aniversarea „dureroasei renunțări a lui Franz Ferdinand la drepturile dinastice ale soției sale și ale copiilor lor viitori, acceptată în urmă cu paisprezece ani. Și mai grav însă este faptul că, pentru sârbi, ziua aceasta coincide cu comemorarea cumplitei bătălii de la Kosovopolje (Câmpia Mierlei) unde, în urmă cu cinci sute douăzeci și cinci de ani, în iunie 1389, armata sultanului Murad I nimicise Imperiul Sârb. În fine, este, de asemenea, prima aniversare a păcii semnate după victoria Serbiei asupra Bulgariei, în al Doilea Război Balcanic. A uita aceste două date constituie două afronturi. Amintirea lor nu face decât să incite patimile naționaliștilor sârbi, în viziunea cărora vizita arhiducelui pare o provocare. Astfel, această călătorie devine un amestec exploziv de elemente personale, istorice și politice, însă nimeni nu s-a priceput — nu a vrut? — să țină cont de asta. Ceea ce echivalează cu aprinderea unui nou fitil în butoiul cu pulbere.

Franz Ferdinand nu fusese de acord niciodată cu anexarea provinciei otomane și, împreună cu Wilhelm al II-lea, își intensificase demersurile de împăcare a spiritelor la Belgrad. Se împotrivise chiar și ministrului afacerilor externe al unchiului său, avertizându-l în privința furiei sârbilor:

— Ne-am făcut niște dușmani din slavi.

Arhiducele știe că sârbii nu vor ierta niciodată această lovitură și se vor răzbuna, instigând animozitățile populațiilor recent anexate. Mătușa lui, împărăteasa Elisabeta, atât de frumoasa și criticata Sisi, declarase încă din 1890 — prin urmare, cu douăzeci și cinci de ani înainte de această călătorie la Sarajevo:

— Furtuna va izbucni în Balcani…

Nimeni nu o ascultase pe această suverană hoinară, obsedată de subțirimea taliei ei (sub 50 centimetri în circumferință!), anorexică, capricioasă, ale cărei veșnice absențe din Viena îi iritaseră atât de mult pe austrieci și îi mulțumiseră la fel de mult pe unguri, din moment ce la ei se ducea. Ce treabă avea ea să-și bage nasul?

Cu câteva zile înainte de plecarea spre Bosnia-Herțegovina, aghiotantul lui Franz Ferdinand este informat că pe străzile din Sarajevo a fost semnalată prezența unor anarhiști. Prin oraș, circulă amenințări scrise și epistole anonime. Aghiotantul cere să se ia măsurile de rigoare. Dar acestea sunt derizorii, limitându-se la o sută douăzeci de polițiști — într-un oraș de aproximativ 55 000 de locuitori —, care vor fi plasați pe traseul cortegiului. În jurul orașului, există aproape șaptezeci de mii de soldați, dar poliția nu este meseria lor. Înainte de a pleca, Franz Ferdinand îi spusese unuia dintre apropiații săi: „Nu m-ar mira să mă aștepte acolo câteva gloanțe trase de sârbi.“[42]

Anunțarea tuturor detaliilor vizitei le-a permis anarhiștilor să se organizeze. Cine sunt aceștia? Din 1911, la Belgrad s-a format, din inițiativa unor ofițeri, o societate secretă după modelul carbonarilor italieni. Numele ei: Mâna Neagră. Deviza ei: „Unitate sau moarte“. Este foarte legată de francmasonerie. Scopul ei este să creeze, prin toate mijloacele, o Serbie mare. La Belgrad, Mâna Neagră a recrutat și a format trei ucigași, printre care și un sârb din Bosnia, Gavrilo Princip, cu nume predestinat, care nu are încă 20 de ani. Acestui comando, antrenat la Belgrad, i s-au dat, în 27 mai, bani, șase grenade de fabricație sârbă, confundate adesea cu niște bombe, patru pistoale Browning încărcate, model 1910, calibru 9 mm scurt, ultimul răcnet în materie de arme de mână. Aceste pistoale fuseseră fabricate și cumpărate în Belgia, în urmă cu șase luni. Celor trei li se furnizaseră, de asemenea, capsule cu cianură pentru a se sinucide, în cazul în care erau prinși. Grație unui itinerariu pregătit minuțios și a unor complicități la frontieră, sosiseră deja la Sarajevo. Alți trei conspiratori, recrutați la fața locului, li se alăturaseră acum. Toți se pregătiseră timp de aproape o lună. Cei șase avuseseră timp să citească atent apelul primarului din Sarajevo, lipit pe ziduri și chemând populația să își manifeste bucuria pe traseul cortegiului oficial. O altă greșeală! Mai mult, complotiștii nu se ascund și bravadele lor favorabile Serbiei ar fi trebuit să trezească bănuiala unei poliții demne de acest nume. Să remarcăm că în 1910, cu prilejul vizitei lui Franz Joseph, un dispozitiv considerabil fusese adus la fața locului. Moștenitorul său nu are dreptul la aceleași măsuri de precauție. Adevărul ne obligă să amintim că joi, 25 iunie, Franz Ferdinand și Sofia, veniseră, inopinat la Sarajevo, doar pentru a face un tur prin oraș. Ambianța era veselă și populația părea să dezmintă orice temeri. Mulțimea, veselă și curioasă, voia să vadă, să atingă și să asculte acest cuplu, a cărui poveste de dragoste conjugală era atât de emoționantă. Prezența Sofiei era foarte apreciată.

Sarajevo, 28 iunie 1914: dragostea este prima victimă a ucigașului

În dimineața de duminică, după manevrele militare, Franz Ferdinand și soția lui părăsesc hotelul din sudul orașului și se urcă într-un tren special, pentru a parcurge

un scurt traseu. Din cauza unei frâne care se încinge în vagonul-salon, garnitura de tren este oprită. O întârziere de șapte minute. Nu este grav, însă exact întârzierile și decalările de program vor face din această zi o dramă, preludiu al unui haos mondial. Cuplul este transferat la bordul expresului Belgrad-Viena, în care este rechiziționat în acest scop un vagon de clasa întâi; vagonul are numărul… 13. Fatalitate? La gara din Sarajevo, iluștrii oaspeți sunt așteptați de un convoi format din șapte automobile, toate particulare, puse la dispoziția autorităților militare. Soare strălucitor, lume multă și curioasă. Cu numeroasele lui minarete (există chiar și „Moscheea Împăratului“) și căsuțe din lemn înconjurate de grădini, orașul se așterne la o altitudine de 600 metri într-un peisaj magnific, înconjurat de munți împăduriți, cu piscuri înalte de peste 1 500 metri. Franz Ferdinand, în uniformă de ceremonie (dolman albastru, pantalon închis la culoare), are pe cap o cască umbrită de un enorm mănunchi de pene verzui, asemenea celor purtate de trupele vânătorilor de munte în Italia. Sofia este în alb; voaleta elegantei pălării trebuie să o protejeze de praf. Cuplul ia loc în a treia mașină decapotabilă, împreună cu generalul guvernator al Bosniei. Este ora 10:10. Cortegiul se pune în mișcare. Cei șase asasini sunt pe poziții. Unul dintre ei întreabă în mulțime:

— Unde este arhiducele?

— În a treia mașină!

Nu există nicio posibilitate de eroare, știe toată lumea! Unul dintre conspiratori, tipograf de meserie, lansează o grenadă, pe care o amorsase lovind-o de stâlpul unui felinar, aruncând-o sub automobilul în care se află Franz Ferdinand. Grenada ricoșează pe capota vehiculului. Douăsprezece secunde se scurg între amorsare și deflagrație: grenada nu explodează decât sub a patra mașină. Acesta este primul atentat de la Sarajevo. Două persoane sunt rănite ușor și alte douăzeci se sperie, dar în ciuda acestei tentative de asasinat, nu se decide niciun fel de modificare a programului. Inconștiență? Prostie? Arhiducele ricanează:

— Facem pariu că acest flăcău va primi o decorație, în chip de pedeapsă?

Sofia, răvășită la față, este mai palidă decât rochia de pe ea. Cortegiul se deplasează în continuare, până la primărie. Între timp, aruncătorul de bombe a fost arestat și aproape linșat. Răcnea „Trăiască Serbia!“ și se considera deja un erou. Patru dintre complicii lui consideră că au dat greș și dispar. Doar Princip crede că mai are încă o șansă. La primărie, o fetiță, aleasă din importanta comunitate evreiască, trebuie să-i ofere un buchet prințesei. Primarul, care întâmpină cuplul și suita acestuia, începe să rostească un discurs pregătit de câteva săptămâni. Această alocuțiune marchează, probabil, apogeul vieții lui.

— Alteța Voastră imperială și regală, Alteța Voastră (nuanță restrictivă pentru Sofia), cu prilejul binevoitoarei vizite cu care Altețele Voastre au considerat demn să onoreze capitala țării noastre, inimile noastre sunt pline de fericire…

Furios, Franz Ferdinand îl întrerupe:

— Domnule primar, ce rost are acest discurs? Eu am venit la Sarajevo într-o vizită amicală și cineva a aruncat cu o bombă în mine! Este rușinos!

Nefericitul primar a rămas ca trăsnit, cu gura căscată. Se pare că, impresionat de venirea arhiducelui moștenitor, a confundat explozia grenadei cu o salvă de onoare! Ducesa, plină de blândețe, se apropie și murmură câteva cuvinte la urechea soțului ei. Se poate înțelege furia lui, căci primarul era în a doua mașină. Dar ce, era surd? Orb? Cretin? Sofia pledează cauza primarului ghinionist, care continuă să fie consternat și vexat. Arhiducele pare să ezite, apoi, mai calm, citește ce pregătise și încheie, improvizând câteva cuvinte deopotrivă demne și bizare:

— Am primit cu nespusă plăcere mărturia nepieritorului dumneavoastră atașament față de Majestatea Sa, bunul nostru împărat și rege, și vă mulțumesc din tot sufletul, domnule primar, pentru ovațiile entuziaste pe care poporul ni le-a adresat, soției mele și mie. Afirm acest lucru cu multă convingere, mai ales când văd expresia de bucurie a oamenilor pentru eșecul atentatului.

Arhiducele dorește apoi să îi viziteze la spitalul militar pe ofițerii răniți. O intenție lăudabilă, dar funestă, fiindcă pentru acest lucru cortegiul este nevoit să reia o parte din traseul de la venire. Franz Ferdinand îl întreabă pe guvernator, pe un ton fatalist:

— Credeți că vor mai fi și alte atentate împotriva mea?

Generalul ridică din umeri: orice pericol a fost îndepărtat!

Franz Ferdinand dorește ca soția lui se meargă la reședința guvernatorului, în compania șambelanului său, pentru a putea să-și revină de pe urma șocului. Dar Sofia refuză să se despartă de soțul ei. Totuși, ar fi înțelept să aștepte ca armata să ia măsuri pentru evacuarea străzilor. Franz Ferdinand nu e laș. Și nici răbdător. Nu stă să aștepte. Oferă brațul soției sale. Cuplul, salutat de un gard viu dublu, format din personaje în frac și mănuși albe (unii, cu fes pe cap, salută militărește), coboară cele cinci trepte ale scării.

Este ora 10:45. Se ia decizia (totuși!) de a evita centrul orașului, mergând pe cheiul râului Miljacka, unde domiciliază în special sârbi ortodocși, romano-catolici și evrei, în timp ce musulmanii locuiesc pe coastele colinelor. Dar din acest moment nu mai este vorba doar despre prostie și incompetență. Situația e mult mai gravă, din moment ce nimeni nu se gândește să îl anunțe pe șoferul primului automobil că ruta s-a schimbat. Și, în continuare, nu există escortă! Astfel, atunci când mașina, care se deplasa probabil cu viteză, încetinește pentru a vira la dreapta, pe strada din fața podului, generalul guvernator îi dă ordin să meargă drept înainte. Așadar, automobilul aproape s-a oprit, în fața unei măcelării. În acea clipă, Princip, care se află acolo… din întâmplare, este gata să intervină. Să arunce o grenadă? Operațiunea este prea vizibilă și, mai ales, prea lentă. Ucigașul ar fi repede reperat. Atunci, scoate revolverul și îl îndreaptă spre Franz Ferdinand și Sofia. Dintre toți complotiștii, el este, cu siguranță, cel mai bun trăgător, după ce s-a antrenat luându-

și drept țintă trunchiuri de copac. Mic de statură (1,60 metri), cu ochii scăpărând de ură, purtând pălărie pe cap, Princip trage. Două detonări, două tiruri precise. Întâi este atinsă Sofia, apoi soțul ei. Guvernatorul, înnebunit, îi vede pe arhiduce și pe soția lui brusc înțepeniți pe locurile lor și zbiară la șofer să se urnească din loc. Mașina demarează în viteză, dar este prea târziu. Cu o batistă, aghiotantul șterge sângele care curge de pe buzele arhiducelui. Ducesa, lividă, respirând greu, nu înțelege…

— Pentru numele lui Dumnezeu, ce s-a întâmplat?

Se spune că a încercat să se arunce între soțul ei și asasin. Apoi, Sofia alunecă pe banchetă, cu capul între genunchii soțului ei. Franz Ferdinand murmură numele ei de alint:

— Sopherl! Sopherl! Să nu mori! Trăiește pentru copiii mei!

Acestea sunt ultimele lui cuvinte, deși unii martori susțin că arhiducele ar mai fi adăugat, văzând spaima celor din jur:

— Nu e nimic…

Presentimentul său, pe care i-l împărtășise lui Carol, cu prilejul cinei lor la Belvedere, în urmă cu câteva săptămâni, era, din păcate, întemeiat! Primul glonț a trecut prin caroseria automobilului și a nimerit-o pe Sofia în burtă. O baltă de sânge îi întinează acum rochia. Își dă duhul foarte repede după aceea, în timp ce este transportată la Konak, reședința guvernatorului. Al doilea glonț l-a străpuns în gât pe Franz Ferdinand, i-a retezat vena jugulară și i s-a înfipt în coloana vertebrală. Arhiducele moare. Mulțimea dezlănțuită a tăbărât pe Princip. Bătut, trântit pe jos, călcat în picioare, e ca o zdreanță însângerată de lovituri de sabie. Mulțimea se dezlănțuie și pe străzi, devastând prăvălii, dughene, intrări în imobile, distrugând vehicule. Franz Joseph va cere guvernului de la Viena să despăgubească victimele acestor distrugeri. Polemici nesfârșite zguduie poliția, organizatorii cortegiului, statul-major. Se va merge până într-acolo încât a-l acuza pe marele maestru de ceremonii de la curte, inflexibilul prinț Montenuovo, pe motiv că ar fi făcut presiuni asupra autorităților locale pentru ca prințesa de Hohenberg să nu aibă dreptul la aceleași onoruri ca arhiducele, ceea ce se consideră că ar fi redus mijloacele de protecție cuvenite cuplului.

Nimeni nu-și poate imagina deocamdată că aceste două gloanțe vor provoca moartea a peste zece milioane de oameni.[43] Nu a fost asasinată doar Vechea Europă — care nu-și va mai reveni niciodată după acest șoc —, ci în primul rând o frumoasă poveste de dragoste. Arhiducele și soția lui erau inseparabili în viață; au rămas la fel și în moarte. Știind că Sofia nu avea să aibă niciodată dreptul de a fi înhumată în impunătoarea Criptă a Capucinilor, la Viena, Franz Ferdinand poruncise să se construiască la castelul Artstetten (proprietate a tatălui său pe malurile Dunării, unde copilărise) o criptă cu fața spre pădure. Înhumarea lor a avut loc noaptea, în timpul unei furtuni wagneriene și într-o semiclandestinitate șocantă, ca și cum,

dincolo de rușinea unei mezalianțe, această căsătorie ar fi abătut nenorocirea asupra Casei de Austria. Arhiducele nu a avut dreptul decât la onorurile rezervate înaltului său grad militar. Preaiubita lui Sofia și el se odihnesc alături pe veci. La sfârșitul discuției lui secrete cu arhiducele Carol, la Belvedere, Franz Ferdinand, care era uneori de un umor morbid, îi vorbise despre mormântul lui, râzând în hohote:

— Eu stau liniștit! Cavoul de la Artstetten este acum terminat[44].

Stupefiat, Imperiul este înspăimântat: va supraviețui oare Franz Joseph?

Sosit la Bad Ischl în aceeași zi, Franz Joseph se pregătește să îi facă o vizită Katharinei Schratt în vila unde aceasta locuiește — o chestiune de decență, însă toată lumea știe că artista pensionată stă la Villa Felicitas. Nimic nu ar trebui să tulbure fermecătoarea stațiune termală, care este locul de întâlnire a societății aristocratice austriece, într-o atmosferă legănată de melodiile lui Franz Lehár, stabilit acolo de doi ani. Kaiservilla este desigur închisă pentru public, când suveranul vine acolo. Nu s-a făcut încă amiază. Contele Paar, principalul aghiotant al Majestății Sale, se prezintă în micul birou al lui Franz Joseph unde, pe o canapea roșie moarată, împăratul obișnuiește să își facă siesta după un dejun frugal. Paar este descompus la față. Ține în mână o depeșă anunțând tragedia de la Sarajevo. Acest ofițer avusese deja, în 10 septembrie 1898, ingrata misiune de a-i comunica suveranului decesul lui Sisi la Geneva, după un ceas de agonie. Împăratul murmurase: „De nimic, efectiv, nu voi fi fost cruțat…“ Într-adevăr. După șaisprezece ani, repetă:

— Iarăși? Iarăși? Pot să spun acum că de nimic nu am fost cruțat în viață!

Franz Joseph se prăbușește pe micul său fotoliu cu caneluri, „lovit parcă de o descărcare electrică“, cum spune Paar, el însuși încremenit în poziție de drepți. Bătrânul monarh, a cărui familie pare blestemată, are două reacții succesive. Există o diferență enormă între drame. Dacă moartea lui Rudolf, urmată mai târziu de pierderea lui Sisi îl cufundaseră într-o durere iremediabilă, de data asta, după consumarea șocului înfiorător, suveranul va avea un aer grav, însă fără tulburarea sufletească sau amărăciunea la care te-ai fi putut aștepta în cazul acestui om demn, copleșit de atâtea catastrofe dinastice. Un fel de resemnare, urmată de o prudență față de voința destinului, căci lucrul cel mai semnificativ este reacția sa de împărat și de rege creștin, care prevalează asupra sentimentelor lui de suveran și unchi îndoliat. Se ridică în picioare, pășește prin cameră și îngână:

— Este oribil. Nu-l înfrunți pe Dumnezeu fără să nu-ți primești pedeapsa. O putere mai înaltă a restabilit ordinea pe care eu nu mă pricepusem să o mențin.[45]

A doua zi, Marie Valerie, ultima născută dintre copiii lui Franz Joseph și Sisi, va observa că tatăl ei pare ușurat. O funebră eliberare. Desigur, suferința este teribilă,

însă împăratul a reacționat ținând seama de viitorul imediat care se numește Carol, noul său succesor la tron, un nepot cu care el se înțelege bine — în timp ce cu Franz Ferdinand, înfruntarea era aproape permanentă, fiindcă acest moștenitor avea idei, prea multe idei reformatoare, fiind în același timp un catolic riguros și ostil ungurilor. Unchiului său nu-i pusese decât probleme, începând cu căsătoria lui pe care împăratul o considera nedemnă de rangul lui.

Două certitudini se conturează. Prima este că tristețea nu se manifestă decât la câțiva apropiați ai cuplului ucis. Curtea de la Viena, guvernul și poporul nu-l plâng pe arhiducele care nu era prea apreciat în afara cercurilor militare. În Ungaria, lumea se bucură că a scăpat de un dușman. Totuși, curajul și energia lui erau incontestabile, fiind un om care se pusese întru totul în slujba statului. A doua realitate este că în persoana sa a fost vizată, de fapt, dubla monarhie, urmărindu-se doborârea ei. Iar din punct de vedere politic și diplomatic, lucrul acesta este mult mai grav. Contele Berchtold, ministru al afacerilor externe, foarte afectat — fiind singurul din guvernul de la Viena care regretă asasinarea lui Franz Ferdinand —, îi va spune ambasadorului Franței venit să prezinte condoleanțele Republicii:

— Arhiducele era busola după care se orienta tot ce ținea de vechea Austrie… A fost acuzat pe nedrept că punea la cale o politică agresivă contra Rusiei. Dimpotrivă, arhiducele s-ar fi arătat rusofil, dacă ar fi domnit.

Pentru moment, există însă neliniști în privința sănătății lui Franz Joseph. Zvonul decesului său se răspândește în Viena în momentul revenirii lui aici. Însă este văzut în picioare, stoic, apoi pășind cu mersul lui suplu la funeraliile defuncților, oficiate în Catedrala Sfântul Ștefan. Și cu acest prilej, sunt evidente meschinăriile protocolare ale marelui maestru de ceremonii, care s-a înverșunat întotdeauna să o coboare pe prințesa de Hohenberg la „rangul“ ei de doamnă de onoare, și care poruncește atunci ca mănușile ei albe și evantaiul negru să fie depuse pe sicriu, amintind astfel, considera el, adevărata ei condiție. Carul ei mortuar, ca un dric obișnuit, nu face parte din recuzita curții. Situația este și mai urâtă, când maestrul de ceremonii vrea să le interzică celor trei orfani să se reculeagă în fața părinților lor așezați în coșciug — chiar și uniți în moarte, soții asasinați nu sunt cruțați de josnicia răuvoitorilor. Indignat, arhiducele Carol interzice această odioasă ofensă. El este noul moștenitor și impune o eleganță morală.

Dar trebuie studiată de urgență reacția adecvată la complotul urzit de sârbii din Belgrad aparținând Mâinii Negre, care au complici în Bosnia-Herțegovina. Niște executanți cu rolul de a șterge urmele.

Europa se întreabă: este Serbia adevărata și singura vinovată?

Să notăm că în lista nenumăratelor asasinate politice se va vorbi mai mult, cu prioritate, despre „atentatul de la Sarajevo“ decât despre cele două victime ale lui. În după-amiaza de 28 iunie, kaizerul este informat și el de producerea tragediei. În urmă cu cinci zile, o escadră britanică i-a făcut o vizită de curtoazie la Kiel, pe malul Mării Baltice. Wilhelm al II-lea este în continuare acolo, navigând destins la bordul iahtului *Hohenzollern*. Majestatea Sa stă rezemată cu coatele de parapet. Din cauza vântului, amiralul Müller, șeful cabinetului naval al împăratului, este obligat să urle cumplita veste, înainte de a-i înmâna telegrama. Kaizerul se simte distrus. Cum ar fi putut să nu se gândească în acele clipe la discuțiile lui cu Franz Ferdinand, la Konopiště — n-au trecut decât două săptămâni de atunci —, când cei doi bărbați se reconciliaseră (înainte, negreșit, de un nou scandal!) și vorbiseră despre sârbi, cu siguranță susținuți de Rusia, fratele lor mai mare ortodox? Regretaseră, poate, că nu sancționaseră Serbia în urmă cu cinci ani. Dar se pune problema de a afla dacă regele Petru I sau guvernul său fuseseră informați, și chiar — cea mai rea dintre ipoteze — dacă nu cumva aceștia fuseseră instigatorii atentatului. Dar, în urmă cu patru zile, în 24 iunie, regele Petru I, un monarh liberal și popular, în vârstă de 70 de ani, foarte obosit și sătul de luptele politice interne, uscățiv la față în spatele faimoaselor lui mustăți albe, tocmai abdicase în favoarea celui de-al doilea fiu al său, Alexandru, 26 de ani, cu titlul de prinț regent. Născut în exil în Muntenegru, crescut în Rusia, Alexandru este adeptul unui regim autoritar. Deocamdată, tatăl lui se retrage oficial, însă în secret, bulversat, urmărește atent reacțiile Europei și ale opiniei publice sârbe. Dintr-o serie de depeșe află că, la Belgrad și în țara sa, stupefacția este mai puternică decât compasiunea. Și, rapid, regele se declară sigur că guvernul său, condus de Nikola Pašić, nu a finanțat asasinarea lui Franz Ferdinand, fiind vorba de o reacție clandestină la provocarea reprezentată de această vizită; dar nu toată lumea este de aceeași părere cu Petru I.

Împăratul Germaniei este atât de tulburat de ceea ce el consideră drept un „sacrilegiu“, încât nu se simte în stare să asiste la funeraliile lui Franz Ferdinand. Va fi șocat când va afla că, la procesiunea funebră, „un splendid car mortuar, cu roți aurite și purtând deasupra coroana arhiducală, a transportat coșciugul prințului moștenitor“, în timp ce „sicriul, foarte simplu, al soției lui, purtând o coroană minusculă, venea în urmă pe un dric scund și modest“. „Un dric modest“? Ce dovadă de prost gust în această umilire postumă! O atitudine cu atât mai inadmisibilă, cu cât Franz Joseph consimțise până la urmă să o ridice pe prințesa de Hohenberg la rangul de ducesă, ultima treaptă înainte de titlul de arhiducesă.

Revenit de urgență la Berlin, kaizerul se înfurie pe ambasadorul său la Viena și pe miniștrii săi, care îi recomandă prudență și calm. Wilhelm al II-lea tună mânios:

— Trebuie să terminăm odată și cât mai repede cu sârbii ăștia!

În veacul precedent, cancelarul Metternich, artizan al Congresului de la Viena și care fusese poreclit „vizitiul Europei“, din moment ce el o conducea, dovedindu-se

la un moment dat mai degrabă realist decât diplomat, rezumase problema: „Trebuie ca Serbia să fie turcă sau austriacă“.

Wilhelm al II-lea are răspunsul. În 5 iulie, împreună cu cancelarul său Bethmann Hollweg, asigură Austro-Ungaria de fidelitatea necondiționată a alianței sale. Ambasadorul austriac la Berlin, contele Szőgyény-Marich, îi remite o scrisoare de la Franz Joseph aprobând eliminarea Serbiei, care urzește comploturi și nu provoacă decât dezordine în Balcani. La care Germania răspunde, într-o telegramă, că ar fi regretabil „să lăsăm să treacă această ocazie atât de favorabilă pentru noi“. Altfel spus, chiar dacă arhiducele nu era iubit, numele său trebuie răzbunat. Atentatul de la Sarajevo este în acest sens pretextul legitim.

Suveranii au opinii diferite, în privința întrebării dacă un conflict ar putea rămâne doar regional

În România, regele Carol I, foarte slăbit fizic și, în ciuda injecțiilor cu morfină, suferind din cauza cancerului care îi mistuie stomacul, este scandalizat de acest dublu asasinat. Nu prea mai iese din camera lui, iar regina poetă nu pleacă de lângă el. Îi este devotată, ceea ce nu înseamnă însă că îi dă pace! Regina îi ține teorii ciudate, brusc favorabile intereselor germano-austriece, uitând de francofilia și anglofilia ei. Între două crize dureroase — pe care le simte ca pe niște lovituri de pumnal —, Carol I îi dă soției lui același răspuns imuabil, pe care îl rostește mereu de ani de zile:

— Este absurd, Elisabeta… Absurd!

O platoșă contra fabulațiilor soției lui, veșnic excentrică. Van Gogh, cuprins de nebunie, s-ar fi recunoscut în una dintre cugetările despre suferință ale reginei. Este oare Carmen Sylva pe cale de a-și pierde mințile? Și ea?

Dar, informat de proiectele de răzbunare ale Austriei, Carol I le dezaprobă. Se documentează, ajungând și el la această concluzie, pe care o notează în jurnalul său: „Știu că guvernul sârb este străin de atentat; nu s-a dovedit că asasinatul ar fi fost pregătit la Belgrad“. Spus pe șleau, este o treabă oribilă, însă Franz Joseph nu are motive să ceară satisfacție. Wilhelm al II-lea, convins de contrariu, îi convoacă pe șefii militari, fiindcă miniștrii sunt în vacanță. Cancelarul Germaniei se străduiește din răsputeri să îl convingă pe împărat să își continue cura de relaxare în croaziera lui în Scandinavia. Întrevederea durează două ceasuri! Șeful guvernului insistă ca Austria să dea impresia că acționează singură. Astfel, în cazul în care situația s-ar înrăutăți, kaizerul ar putea interveni ca arbitru. Acesta își arată toate fațetele de personaj teatral, de la fanfaron amenințător până la eroul romantic depresiv. Dar pleacă, în fine, în 6 iulie: este ora 9:15 când Majestatea Sa imperială urcă la bordul vasului *Hohenzollern*. Cancelarul Bethmann Hollweg respiră mai ușurat: dacă suveranul său ar fi renunțat la croaziera lui estivală uzuală, Europa ar fi interpretat

acest gest drept un semnal de mare gravitate. Înainte spre nord, așadar, unde magicele nopți albe îl așteaptă pe Wilhelm al II-lea. Acesta afirmă că, indiscutabil, conflictul va rămâne localizat. Și că țarul Rusiei, care are multe griji, nu va mișca.

Țarul află și el vestea tot în timpul unei croaziere, cu iahtul său *Standart*, pe o Mare Baltică, din câte se vede, foarte frecventată de suverani în această vară. Nicolae al II-lea consideră — și nu greșește — că dintotdeauna în Balcani comploturile, asasinatele și alte omoruri politice sunt frecvente. Încă un conflict intern. Este teribil, dar nu există motive de îngrijorare. Dacă țarul vrea să pară atât de sigur, negreșit pentru a se convinge pe sine însuși, este fiindcă fiul său, țareviciul, când s-a îmbarcat pe vas și-a scrântit o gleznă și, așa cum există permanent temerea, din cauza unei hemoragii i s-a înnegrit piciorul. Copilul urlă de durere. Rasputin nu e la bord, însă doctorul Botkin reușește să-l potolească pe băiat, existând astfel speranța că hematomul se va resorbi. Împărăteasa este chinuită de griji. Oare coșmarul acesta nu se va termina niciodată? Nicolae al II-lea reflectează la drama de la Sarajevo, apoi, cumva mai liniștit grație ameliorării — relative — a stării de sănătate a fiului său, decide să continue plimbarea pe mare.

Când ajunge în apele teritoriale ale Rusiei, află de furia belicoasă a Vienei, negreșit încurajată de Berlin. Dacă țarul este surprins, ne putem gândi că starea lui Aleksei i-a perturbat grav puterea de discernământ. Ca adeseori. Or Serbia este legată de Rusia printr-un tratat, și Rusia la rândul ei este legată de Marea Britanie și Franța. Să fie posibilă oare o conflagrație europeană? Nicio reacție în acest sens la Londra. George al V-lea, încoronat în urmă cu trei ani, îl primește pe premierul său liberal, Herbert Asquith, în funcție de șase ani. Acesta recomandă calmul, iar regele, care nu are temperamentul tatălui său, Eduard al VII-lea, nu concepe să își iasă din rolul său constituțional. Gentleman, timid, rigid, punctual până la manie, fostul ofițer de marină se întoarce la colecțiile lui de timbre, cerând să fie informat fără zăbavă de evoluția lucrurilor. În afară de condoleanțele oficiale și corespondența privată, uzuală în asemenea circumstanțe, insularitatea britanică seamănă mai degrabă a indiferență.

În Albania, acest eșantion balcanic unde Austria și Italia își măsoară influențele, jalnicul prinț Vidi trăiește ferecat în palatul său din Durrës. „Un exilat interior“, spune Guy Gauthier. Persoana lui nu mai contează. Din punct de vedere politic și diplomatic, e ca și dispărut. Un profesor universitar american, observând această ciudățenie care este „țara vulturilor“ în plină anarhie, rezumă eșecul lui Wilhelm de Wied: „Albania poate foarte bine să fie considerată o glumă“.[46]

În Italia, regina Elena este însărcinată cu al cincilea copil, viitoarea Maria Francesca de Savoia. Victor Emanuel al III-lea este într-o situație complexă, din moment ce regatul său este atât un aliat, cât și un rival al Austriei, mai precis dinspre partea Albaniei. Condoleanțele oficiale nu pot șterge sentimentul unei… vești bune! Regele, al cărui tată a pierit sub împușcăturile unui anarhist, este

stânjenit și scandalizat când i se povestește, la sfârșitul după-amiezii, că spectatorii ieșind de la un cinematograf au aplaudat descoperind ediția specială a ziarelor. De ce? Fiindcă Franz Ferdinand îi considera pe italieni la fel de puțin fiabili ca și pe unguri. „La încheierea unei conversații cu ambasadorul Serbiei, un jurnalist italian rezumă astfel sentimentele lui: «Mulțumim, Serbia!»“[47]

După vreo zece zile, amenințarea represaliilor circulă în cercurile apropiate puterii la Viena și la Berlin. În alte părți, chiar dacă lumea condamnă grozăvia atentatului, nimeni nu vrea să creadă că ar putea exista consecințe la nivelul întregii Europe. Ministrul afacerilor externe al lui Victor Emanuel al III-lea îi declară ambasadorului Serbiei la Roma: „Aceste crime sunt atroce, însă pacea lumii nu va avea de suferit din cauza lor“.

Depeșele diplomatice sunt edificatoare: găsim în ele monumente de ipocrizie, de teamă, de naivitate și, de asemenea, de dezinformare, care vor varia în timpul lunii iulie. De asemenea, se observă că monarhul poate fi pe aceeași lungime de undă cu opinia publică din țara sa sau, dimpotrivă, opus ideilor guvernului sau ale poporului. Se știe astăzi, așa cum subliniază Christopher Clark, că „diversitatea acestor reacții sugerează că atentatul este perceput sub unghiuri diferite, în funcție de poziția diverselor țări pe eșichierul geopolitic“.[48]

Republică înconjurată de monarhii — dacă exceptăm Confederația Elvețiană —, Franța, cel puțin în aparență, nu este agitată de zvonuri, supoziții și ipoteze privind responsabilitățile dramei, negreșit fiindcă Balcanii sunt departe și mereu de neînțeles. Trebuie spus că procesul doamnei Caillaux urmează să înceapă curând la Curtea cu Juri a Departamentului Senei. Pentru presă, acest scandal este o afacere ideală: în urmă cu trei luni, soția ministrului de finanțe a tras șase gloanțe în directorul ziarului *Le Figaro*, care publicase scrisorile de dragoste trimise de ea lui Joseph Caillaux, pe vremea când acesta era căsătorit cu prima soție. Pe de o parte, asasinarea arhiducelui și a soției lui în Balcani, unde situația este atât de complicată, constituie o problemă evident foarte gravă, însă presa se întreabă dacă Viena nu exagerează acuzând Belgradul. Pe de altă parte, un fapt divers senzațional la Paris este un noroc nesperat: o femeie celebră, care îl omoară pe patronul unui mare ziar, promotorul unei campanii de defăimare a soțului ei, este un subiect de roman. Și atât de franțuzesc! În urmă cu trei luni, doamna Caillaux își ascunsese revolverul în manșon. Un subterfugiu de femeie de lume, care pasionase sau scandalizase opinia publică. Putere, politică, pasiune, subiectul este tratat în feluri diferite în paginile ziarelor, însă întotdeauna acordându-i-se mai multă importanță decât morții lui Franz Ferdinand. Atentatul? Un fapt divers îndepărtat. Conflictul austriac-sârb? Încă o poveste din Balcani…

Rusia, 16 iulie: Nicolae al II-lea îl primește pe Raymond

Poincaré. Război sau pace?

Președintele Republicii Franceze, un loren de 54 de ani, ales cu un an în urmă, vine în vizită oficială în Imperiul Țarist, însoțit de președintele Consiliului de Miniștri, René Viviani, născut în Algeria, fost avocat și socialist, de asemenea. În această criză încărcată de incertitudini, Franța este singurul stat nemonarhic preocupat de consecințele atentatului, fiindcă are acorduri cu unii suverani și guvernele lor. Alianța franco-rusă, inițiată în urmă cu douăzeci de ani între două state, pe care totul le separa pe plan politic, a fost consolidată, însă Republica ține să recunoască importanța pe care o acordă Rusiei imperiale, devenită fervent francofilă. Raymond Poincaré are multă experiență în treburile publice — a fost de mai multe ori ministru, titular al portofoliului de la externe și președinte al Consiliului de Miniștri. Republican moderat, purtând cioc, Poincaré ține în mod special, începând din 1912, la legăturile dintre Paris și Sankt-Petersburg, dar și la relațiile cu Londra, în ciuda unui vechi litigiu colonial, stins prin Antanta Cordială. Când este primit de țar, în această a doua călătorie pe care o efectuează în decurs de doi ani, demnitarul patriot se vrea campionul alianței sacre, fiind ferm în privința Germaniei. Oaspetele oficial, dezolat că vizita sa a căzut într-un moment atât de prost, face întâi conversație mondenă, lăudând farmecul și eleganța țarinei. Apoi, întreținându-se separat cu țarul, află opinia acestuia care nu crede că vărul său, Wilhelm al II-lea, vrea războiul, în ciuda atitudinilor lui deconcertante și a furiilor tipice:

— Doar dacă nu și-a pierdut complet uzul rațiunii, Germania nu va îndrăzni niciodată să atace Rusia, Franța și Marea Britanie reunite. Cât despre împăratul Franz Joseph, atât de încercat de greutățile vieții, tot ce-și mai dorește este să moară în pace…

Dar președintele Franței nu știe că Nicolae al II-lea e pe punctul de a decreta o mobilizare parțială.

De fapt, el a venit în Rusia ca să-l asigure pe Nicolae al II-lea de sprijinul său, de unde porecla nedreaptă a președintelui francez, în frac, joben și mănuși albe (deși îi place să poarte și șapcă), de „Poincaré-război“, deși el a venit să stingă incendiul. Nicolae al II-lea, care îl primește în uniformă militară, apreciază inteligența lui superioară, vastele lui cunoștințe și dezinteresul său. Cei doi bărbați se tatonează.

La Palatul din Peterhof, pe țărmul Mării Baltice, sclipind de splendoare în luciul sidefiu al nopților albe, fostul avocat Poincaré se înclină în fața împărătesei Aleksandra și constată că Nicolae al II-lea e mândru de entuziasmul pe care l-a declanșat venirea președintelui, în timp ce Europa ezită în contradicțiile ei. Poincaré ar vrea să se convingă că nu are motive de îngrijorare. Peste două zile, la tabăra militară de la Krasnoe Selo, a fost întâi emoționat de fervoarea care îl înconjoară pe țar în mijlocul unei păduri de drapele, icoane și aclamații, în timp ce șaizeci de mii de oameni defilează într-o ordine impecabilă, în ținută de vară. Nicolae al II-lea pare

să se fi apropiat de popor, adevăratul popor rus. Urmează un prim dineu de gală. Vizita oficială a lui Raymond Poincaré durează o săptămână. Înainte de a pleca înapoi la bordul pachebotului *France*, Poincaré acordă o audiență ambasadorului Franței, Maurice Paléologue, un om scund pe care marele duce Mihail, un uriaș, general și comandant suprem al armatelor imperiale, foarte francofil, era să-l sugrume când l-a strâns în brațe în numele frumoasei alianțe franco-ruse! Paléologue va consemna impresiile sale de la ultimul dineu de gală, când împărăteasa stătea la dreapta președintelui: „Cu o constelație de diamante pe creștet, purtând o rochie decoltată din brocart alb, este destul de frumoasă la înfățișare. La cei 42 de ani ai săi, are o figură și o alură agreabilă. Încă de la primul fel servit, începe o conversație cu Poincaré. Dar foarte repede surâsul îi îngheață pe față, pomeții i se fac mărmurii. Tot timpul, își mușcă buzele. Și respirația gâfâită face să scânteieze rețeaua de briliante care îi acoperă pieptul. Până la sfârșitul dineului, care este lung, țarina luptă vizibil contra unei angoase isterice“.[49] Ambasadorul adăugă că, fără doar și poate, tragedia sănătății țareviciului nu contește să tortureze sufletul mamei lui. Poincaré se teme că această dramă permanentă tulbură poate și puterea de judecată a țarului în ceea ce privește gravitatea situației. A doua zi, francezul îl primește pe ambasadorul Austro-Ungariei. Tonul lui Poincaré este conciliant:

— Cu un pic de bunăvoință, această afacere sârbă este ușor de rezolvat. Dar tot la fel de ușor se poate și înrăutăți. Serbia are prieteni foarte afectuoși în poporul rus. Și Rusia are o aliată, Franța. Ce de complicații periculoase!

Reprezentantul lui Franz Joseph, contele Szápáry, nu spune nimic. Trăsăturile lui par încremenite. Lui Maurice Paléologue, Raymond Poincaré îi mărturisește peste câteva clipe:

— Nu mi-a făcut o impresie prea bună această întrevedere. E limpede că ambasadorul primise consemnul să tacă. Austria ne pregătește o lovitură de teatru!

Nicolae al II-lea este prea optimist, Wilhelm al II-lea prea imprevizibil, Franz Joseph prea umilit și George al V-lea prea absent. Doar Poincaré conștientizează toate riscurile. Dar, în același moment, la Londra, autoritățile britanice, până atunci foarte rezervate, încep să se agite. Regele George al V-lea îi declarase lui Wilhelm al II-lea că între ei nu va exista niciodată vreun conflict. Nu între veri! Însă ministrul său de externe, lordul Edward Grey, informat de intențiile lui Franz Joseph de a adresa un ultimatum Serbiei, îl roagă pe ambasadorul german, prințul Lichnowski, pacifist convins, să îl pună pe Wilhelm al II-lea să intervină pentru ca Austro-Ungaria să nu facă un gest ireparabil. Răspuns furios din partea lui Wilhelm al II-lea, nemulțumit că Marea Britanie a îndrăznit să se adreseze direct guvernului său:

— E tipic pentru englezi să dea ordine pe un ton moralizator și condescendent!

În plină noapte, aflându-se că Raymond Poincaré călătorește pe mare, se ia decizia de a aștepta ca acesta să ajungă în Franța, pentru ca ultimatumul să fie

trimis la Belgrad. Fatala numărătoare inversă a început. Cine ar putea să o oprească?

23 iulie 1914: Franz Joseph adresează un ultimatum Serbiei

În urmă cu patru zile, împăratul a cerut Consiliului de Miniștri să studieze textul documentului, pe care el l-a aprobat în data de 19 iulie. Contele Berchtold, ministru al afacerilor externe, va nota în *Memoriile* sale impresia pe care i-a făcut-o bătrânul suveran în acel ceas dramatic: „Împăratul conștientiza perfect profunda gravitate, aș zice chiar tragismul acestei clipe istorice… Oricât de dificil i-a fost poate să ia această decizie, știind negreșit că va duce la grele consecințe, a făcut acest lucru cu demnitate și calm, ordonând, fără șovăire, să fie adusă la îndeplinire“.

Dacă Franz Joseph se arată atât de inflexibil, aceasta se întâmplă din cauza primelor rezultate ale anchetei, prea puțin satisfăcătoare, și a reacțiilor iritante ale Belgradului. La trei zile după atentat, poliția austro-ungară l-a arestat pe unul dintre conspiratori, Danilo Ilić, naționalist sârb infiltrat în cercurile bosniace. Pentru autoritățile de la Viena, n-a fost o surpriză. În schimb, faptul că guvernul sârb, după ce anunțase un doliu oficial de opt săptămâni, îl redusese la opt zile era o insultă. Și era intolerabil ca populația, întărâtată de presă, să se dezlănțuie contra Habsburgilor. Acest mod de a marca moartea lui Franz Ferdinand este indecent. Indolența anchetatorilor este, de asemenea, inadmisibilă. Totuși, nu este găsită nicio dovadă tangibilă a unei implicări reale a Serbiei. Pentru bătrânul împărat, lipsa de zel și de rezultate agravează odiosul asasinat al moștenitorului său.

Ce spune acest ultimatum de tristă notorietate, trimis în acea zi de sâmbătă, 23 iulie 1914, și redactat în limba franceză? Pe scurt, este vorba despre două documente, o notă diplomatică și ultimatumul propriu-zis, ambele fiind adresate Belgradului, dar fiind expediate în același timp la Berlin, Sankt-Petersburg, Paris, Londra și Roma. Altfel spus, reacția lui Franz Joseph privește toată Europa. Acesta este un prim aspect grav. Al doilea este că Viena acordă Serbiei patruzeci și opt de ore pentru a răspunde. Patruzeci și opt de ore, niciun minut în plus… în ciuda unei cereri de prelungire, formulată de ruși, dar rămasă fără răspuns. Viena pretinde ca Serbia să îi pedepsească aspru pe toți supușii săi care s-au dedat la o propagandă antiaustriacă și — lucrul cel mai delicat — ca poliția austriacă, împreună cu alte autorități imperiale, să colaboreze cu poliția sârbă, pentru a-i căuta pe toți complicii vinovaților.

Luni, 25 iulie, Franz Joseph, în continuare la Bad Ischl, ține neapărat să nu își modifice programul. La Kaiservilla, din fântâna de marmură albă curge, de treizeci de ani, apa captată de sub ghețari. În sala trofeelor unde i-a primit pe regele Eduard al VII-lea și pe împărăteasa Eugénie, suveranul îi primește la dejun, cum era stabilit,

pe prințul Ernest Augustus al II-lea de Hanovra, duce de Cumberland, și pe soția sa, Thyra, prințesă a Danemarcei, al căror fiu Ernest s-a căsătorit cu Victoria Luise, fiica lui Wilhelm al II-lea. Un alt exemplu de melanj dinastic. Anturajul împăratului remarcă totuși că acesta este un pic „distrat“. În acest timp, ministrul său de externe, contele Berchtold, a sărit în primul tren care face legătura dintre Viena și Bad Ischl. Pe parcursul după-amiezii, încep să se facă presupuneri despre reacțiile posibile la trimiterea ultimatumului. Se are în vedere tot ce poate fi mai rău. Dar nu pretutindeni.

Cancelarul german:

— Țarul nu poate să acorde sprijinul său unor regicizi.

Ministrul britanic al afacerilor externe:

— Tonul și termenul ultimatumului sunt deplorabile.

Wilhelm al II-lea:

— O conferință internațională cu Germania, Anglia, Italia și Frața? Inutil!

Și, când cancelarul său își prezintă demisia, kaizerul i-o refuză, urlând:

— Dumneata mi-ai pregătit ciorba asta, așa că soarbe-ți-o!

Ministrul rus al afacerilor externe, Sazonov, adresându-se ambasadorului Austro-Ungariei în Imperiul Țarist:

— Voi vreți războiul!

Ambasadorul german la Paris, Wilhelm von Schoen, comunică la Quai d’Orsay — unde interimatul afacerilor externe este asigurat de Raymond Poincaré — că doar Viena și Belgradul sunt în conflict. Nu se pune problema de alianțe și, prin urmare, nici de intervenții străine.

Bad Ischl, la mijlocul după-amiezii. Kaiservilla, o construcție neoclasică galbenă, pare aurită sub razele soarelui. Contele Berchtold, care a sosit și el, consideră că împăratul este „preocupat și agitat“. Cumva așteptarea aceasta insuportabilă i-a afectat rezistența nervoasă? A primit deja răspunsul de la Belgrad prin telegraf? Și cum este? Da, l-a primit, exact la ora 17:50, cu zece minute înainte de expirarea termenului. Și este cum nu se poate mai conciliant: Serbia acceptă aproape în întregime cerințele lui Franz Joseph. În afară de una: prezența unor polițiști și agenți austrieci pentru a ancheta în Serbia, ceea ce Belgradul consideră drept o ingerință în treburile sale interne. Rezervele formulate de Belgrad, din dorința legitimă de a-și apăra independența, devin, în ochii lui Franz Joseph, un refuz de a coopera. O condiție, o singură condiție… Este oare îndeajuns pentru a salva pacea? Este oare suficient pentru a declanșa un război? Va fi întâi un război al depeșelor secrete, al cuvintelor ambigue, al știrilor false și, apoi, adevărate în ziare, al atitudinilor care vor oscila între determinare, ezitare, neliniște și resemnare, fie ea sinceră sau simulată. Pentru Franz Joseph și miniștrii săi, răspunsul este insuficient, iar refuzul de a permite accesul polițiștilor și al anchetatorilor aleși de Viena este suspect. Și dacă asta ar fi ca urmare a unei intervenții rusești? Planează îndoiala…

Se știe astăzi că ministrul rus Sazonov a recomandat Serbiei să accepte toate cererile Vienei, cu excepția celor care ar aduce atingere independenței sârbe. De ce? Dacă Serbia refuză prezența anchetatorilor austrieci, civili și militari, nu o face doar din orgoliu național. Este o restricție foarte abilă care pare secundară ca importanță, în condițiile în care Belgradul dă impresia că a acceptat punctele esențiale. În realitate, guvernul lui Nikola Pašić era întru totul la curent cu planul de asasinare a arhiducelui moștenitor. Doi ofițeri sârbi au organizat din punct de vedere tehnic recrutarea, antrenarea, înarmarea și deplasarea celor trei conspiratori sârbi, printre care și Princip. Deasupra acestor doi ofițeri se afla redutabilul șef al serviciilor de informații militare sârbe, dar totodată membru fondator al Mâinii Negre, colonelul Dragutin Dimitrijević, un individ voinic și pleșuv, supranumit „Apis" (care fusese deja complice, în 1903, la asasinarea shakespeariană a lui Alexandru I, ultimul rege din dinastia Obrenović). Guvernul era informat de aceste lucruri, așa cum atestă o serie de documente ale premierului Nikola Pašić. Dar, și dacă era de acord, în principiu, cu visul lui Apis de a forma un regat iugoslav, șeful guvernului sârb s-a opus, se pare, la punerea în practică a atentatului, temându-se de reacția Vienei. A dat ordin, așadar, ca Princip și cei doi complici principali ai săi să fie arestați la frontiera austro-sârbă, dar, cu un cabinet dezordonat ca firele din barba lui, Nikola Pašić a fost trădat. Apis era cel mai tare. Este puțin probabil — dar totuși posibil, ținând seama de starea sănătății și de vârstă — ca regele Petru I să nu fi știut nimic despre complot.[50]

La începutul serii, Imperiul Austro-Ungar rupe relațiile diplomatice cu Serbia, iar ambasadorul austriac părăsește Belgradul, fugind ca un hoț până la gară, povestesc martorii. Nu se va liniști decât la graniță, dar această plecare a baronului Giesl nu este nici glorioasă, nici coerentă. Împăratul semnează un decret de mobilizare parțială (opt corpuri de armată), ceea ce este conform planului stabilit de statul-major. Pentru Franz Joseph, cu cât problema se va rezolva mai repede printr-o operațiune militară în Serbia, cu atât și riscurile de extindere a ostilităților vor fi mai mici. O reglare de conturi regională. Dar este asta o viziune realistă?

Din cauza lui Franz Joseph, Petru I al Serbiei iese din refugiul lui

26 iulie. Regele Suediei, Gustav al V-lea, 56 de ani, este foarte dezamăgit că vizita președintelui Poincaré și a președintelui Consiliul de Miniștri francez în Scandinavia, la întoarcerea lor din Rusia, a fost anulată. Campion de tenis (joacă sub pseudonimul de Dl G.), suveranul deplânge faptul că sportul nu poate calma crizele politice. Neutralitatea nordică este, în mod evident, odihnitoare. În timp ce lumea așteaptă decizia finală a Vienei, bunele maniere își păstrează încă drepturile, căci mobilizarea nu înseamnă neapărat război. Franz Joseph este informat de o

problemă mondenă și diplomatică deopotrivă: în această zi de 26 iulie, mareșalul sârb Radomir Putnik, 67 de ani, erou al războaielor dintre sârbi și otomani de la sfârșitul secolului trecut, se tratează de reumatism în una dintre renumitele stațiuni balneare ungare. Un hazard supărător! La Budapesta, se pune problema imediat de a-l lua ostatic! Împăratul, gentilom, șocat de aceste apucături de militari neciopliți, cere să fie eliberat, iar apoi să fie condus înapoi până la frontiera sârbă, cu onorurile cuvenite rangului său! Oamenii se poartă frumos înainte de a se spinteca.

27 iulie. Franz Joseph transmite prin telegramă o notă la Belgrad, în atenția ministrului sârb al afacerilor externe: „Întrucât guvernul regatului Serbiei nu a răspuns satisfăcător la nota remisă anterior de către ambasadorul Austro-Ungariei la Belgrad în data de 23 iulie 1914, guvernul imperial și regal se vede nevoit să se ocupe nemijlocit de salvgardarea drepturilor și a intereselor sale, și de a recurge, în acest scop, la forța armelor. Austro-Ungaria se consideră, așadar, din acest moment în situație de război cu Serbia“. Război! Nikola Pašić, șeful guvernul sârb, spune: „Cauza noastră este justă. Dumnezeu ne va da victoria“. Își face curaj, dar, cum subliniază Jean-Christophe Buisson, este „conștient că, după cele două Războaie Balcanice, armata lui a rămas vlăguită“.[51]

Prințul moștenitor Alexandru, care exercită funcția de regent, lansează o proclamație către armată: „Soldați, nu există datorie mai sfântă pe lume decât aceea de a-ți apăra vatra, bătrânii și oamenii neajutorați. Nădăjduind, așadar, în mila Proniei cerești și în dreptul nostru, să pășim acum înainte, convinși că vom câștiga victoria care va împodobi cu noi lauri stindardele noastre.“[52] Furios, bătrânul rege Petru I iese din odăile sale, gonindu-i pe medicii disperați, care îl imploră să se odihnească. El, să se odihnească într-un asemenea moment? Niciodată! Se urcă pe cal și pleacă să dezlănțuie entuziasmul trupelor sale.

— A trecut vremea medicilor, acum e vremea tunarilor! urlă el, deja în galop.

Franz Joseph, în continuare la Bad Ischl, poate oare să spere că acest război va rămâne limitat la cele două monarhii? El, care a pierdut atâtea teritorii… Solferino, Magenta, Sadowa… În reședința sa de la Villa Giusti, Victor Emanuel al III-lea este reticent. Desigur, Tripla Alianță îl obligă pe regele Italiei să ia poziție, însă pentru a recupera Trieste și Trento, prețul nu este cumva prea ridicat? La Londra, George al V-lea se întrerupe din clasarea meticuloasă a colecției lui de timbre. Război? Nu se poate! Cabinetul trebuie să evite conflictul prin toate mijloacele. Cu siguranță, așa ar fi recomandat și regina Victoria uzând de una dintre cele trei prerogative ale sale, aceea de „punere în gardă“. Este ceea ce ar fi recomandat, de asemenea, chiar și Eduard al VII-lea care, în ciuda intervențiilor lui cam neconstituționale, era un prea bun cunoscător al Balcanilor pentru a nu-și fi dat seama că această ură dintre austrieci și sârbi este, în realitate, un angrenaj.

28 iulie, ora 10 dimineața. La Berlin, Wilhelm al II-lea, furios, află că un ziar anunță mobilizarea în Germania, ceea ce este fals. Kaizerul îi transmite lui Franz

Joseph, printr-o notă scrisă de mână, că „orice motiv de război s-a stins, însă o garanție că promisiunile vor fi respectate este incontestabil necesară“. Din păcate, e prea târziu. Insistă, cu ipocrizie, pentru un rezultat „care ar putea fi obținut prin ocuparea temporară a Serbiei“, ceea ce nu este obiectivul Vienei. Și dacă ne gândim că în urmă cu doar douăzeci și patru ore Franz Joseph afirma că o mobilizare armată nu înseamnă război! Insistase asupra acestei nuanțe. Ca să se convingă singur? La București, regele Carol I, care a dezaprobat întotdeauna atitudinea Vienei contra Serbiei, se simte paralizat: Constituția nu îi permite să ia singur decizia intrării în război. În Rusia, Nicolae al II-lea corespondează cu Wilhelm al II-lea prin nenumărate depeșe. „Sper“, scrie încrezător kaizerul, „că mă vei ajuta în eforturile mele de a aplana dificultățile care mai pot încă apărea. Prietenul și vărul tău sincer și devotat, Willy.“ Răspunsul țarului: „În acest moment foarte grav, te chem în ajutor. Un război mârșav a fost declarat împotriva unei țări slabe. În Rusia, indignarea este enormă și eu o împărtășesc. Prevăd că o să fiu în curând depășit de presiunea exercitată asupra mea și că voi fi nevoit să iau măsuri extreme, care vor conduce la război… Îți cer, în numele bunei noastre prietenii, să faci tot ce poți pentru a-i opri pe aliații tăi, până nu se ajunge prea departe. Nicky“. Wilhelm al II-lea nu știa dacă țarul e un om slab sau viclean, dar oricum nu are încredere în el. La palatul din Peterhof, unde familia imperială își încheie cina în liniște, țarina Aleksandra, exasperată și furioasă, îl imploră pe soțul ei să oprească această mașinărie infernală înțesată de minciuni, pretenții, false probleme și pretexte. Și ce păcat că Rasputin nu e acolo pentru a le aduce înțelepciunea lui binefăcătoare!

Bad Ischl, Kaiservilla, 28 iulie 1914: Franz Joseph în fața istoriei

Între cancelariile și cabinetele monarhilor circulă intens și în secret diverse negocieri, propuneri și recomandări. Guvernele lor se evaluează reciproc, personalitățile se desfid. Și își dezvăluie adevărata față. La Londra, George al V-lea sugerează o mediere, cu concursul Franței și al Marii Britanii. Este, de fapt, dorința de a rămâne în afara conflictului. La Berlin, amiralul Tirpitz nu crede în această propunere. O neutralitate britanică? Zău, așa, sire!

— Am cuvântul unui rege, pentru mine e suficient! ripostează kaizerul.

Trebuie să remarcăm că în acest moment, presupusa responsabilitate a Serbiei în atentatul de la Sarajevo nu mai este chestiunea esențială. După peste trei săptămâni de confuzii și amenințări, responsabilitatea declanșării ostilităților capătă mai multă importanță la nivelul statelor-majore ale diferitelor țări. La ora 11 dimineața, Franz Joseph s-a așezat la biroul său, care e simplu, ca el. În fața celui care este împăratul Austriei și regele Ungariei, bustul lui Sisi, care e acolo, ca și cum nu ar mai călători. Hârtii, pene de gâscă, o pendulă, o lampă. În spatele suveranului,

canapeaua unde obișnuiește să își facă siesta. Încăperea este plasată pe colț, în capătul aripii orientale a vilei imperiale, care nu are decât un etaj. În fiecare dimineață, când se trezește sfidând zorile, Franz Joseph consultă barometrul, fixat afară pe balcon. De peste cincizeci de ani, aici, este un obicei menit să impună ordinea, o manie, o precauție care ar trebui să aibă darul de a elimina orice surpriză. Cum va fi vremea? Acolo și în Balcani?

În această dimineață, semnează ordinul de mobilizare a armatelor austro-ungare. La 84 de ani, știe oare monarhul că „furtuna balcanică“ anunțată de soția lui în urmă cu douăzeci și patru de ani nu va fi doar o furtună, ci un interminabil ciclon care va devasta Europa, va sfărâma majoritatea coroanelor, va însângera popoarele și va modifica definitiv lumea? Oare barometrul diplomatic era fiabil? Defect? În fond, fără să știe, Franz Joseph aplicase, cu anticipație, atât în viața personală, cât și în viața sa publică, celebra remarcă a prințului Salina din *Ghepardul*: „Trebuie ca totul să se schimbe pentru ca nimic să nu se schimbe“.

Paradoxul tragic este că moartea arhiducelui Franz Ferdinand, omul care reînarmase Austria pentru a o face mai puternică în ideea de a păstra pacea, avea să pună în mișcare acum cataclismul de care el se temuse atât de mult.

În aceeași zi, la Paris, Henriette Caillaux era achitată de fapta săvârșită de ea, prezentată de avocatul apărării drept o crimă pasională. La anunțarea verdictului, în rândul studenților izbucnesc mici manifestații divergente între partizanii și adversarii politici pentru care doamna Caillaux este, în funcție de punctul de vedere, fie o victimă, fie o eroină. Dar, în afară de aceste încăierări, știrea a trecut, de această dată, aproape neobservată. Opinia publică se teme — sau speră — că va fi război. Însă, din cauza scandalului guvernamental, decizia tribunalului îl obligă pe Joseph Caillaux să demisioneze. Pentru Raymond Poincaré, este singurul motiv de a mai răsufla ușurat în acea zi.

---

[28] Franz Ferdinand era nepotul arhiducelui Franz Karl care, în 1848, renunțase la coroană în favoarea fiului său Franz Joseph, pe atunci în vârstă de 30 de ani.

[29] A se vedea, de același autor, *Rodolphe et les secrets de Mayerling*, Perrin, 2004, reed. «Tempus», 2007 și 2012.

[30] Jean-Paul Bled, *François-Joseph*, Fayard, 1987.

[31] Pe Dunăre, între Viena și Budapesta, orașul a fost capitala Ungariei pe vremea Habsburgilor în secolul al XVI-lea, sub numele de Pozsony, germanizat în Pressburg, în momentul tratatului semnat de Napoleon în 26 decembrie 1805, după victoria de la Austerlitz. Astăzi, sub numele de Bratislava, adoptat în 1919, orașul este capitala Slovaciei.

[32] Jean-Paul Bled, *François-Ferdinand d’Autriche,* Tallandier, 2012.

[33] *Ibid.*

[34] Această căsătorie morganatică i-a servit drept inspirație regelui Eduard al VIII-lea al Regatului Unit. Ar fi dorit să procedeze și el la fel cu doamna Simpson în 1936, dar din cauza ostilității manifestate de familia

regală și popor, precum și a refuzului din partea guvernului, regele a decis să abdice, devenind duce de Windsor. A se vedea, de același autor, *La Saga des Windsor*, Perrin, 2012.

[35] Ca o referire la numele acestui castel, după 1815 fiul lui Napoleon a primit titlul de duce de Reichstadt, acordat de bunicul său împăratul Austriei; dar fostul rege al Romei nu s-a dus niciodată acolo.

[36] Importanta avere a arhiducelui nu provenea doar de la tatăl său, ci și de la familia de Este, care a domnit în Ferrara și Modena în secolul al XVI-lea. În 1771, fiica ultimului duce de Modena se măritase cu arhiducele Ferdinand de Habsburg, ai cărui descendenți stăpâniseră câteva cetăți din Italia de Nord până în 1859. Printre domeniile lor, celebra Villa d'Este, pe malul lacului Como. Patronimul exact al arhiducelui este, așadar, Franz Ferdinand de Austria-Este.

[37] Castelul Konopiště a fost confiscat în 1919 de către noul stat cehoslovac, decizia fiind confirmată de Parlament în 1921. Mai târziu, foștii proprietari ai castelului, urmașii lui Franz Ferdinand și ai Sofiei, au fost deposedați de toate bunurile lor din Austria, fiind apoi deportați la lagărul de concentrare de la Dachau, deoarece s-au opus anexării Austriei la Germania nazistă. Konopiště a devenit proprietatea, contestată, a Republicii Cehe. Din 2007, domeniul face obiectul unui proces judecătoresc de retrocedare, intentat de prințesa Sofia de Hohenberg, strănepoata lui Franz Ferdinand. În 2014, cazul se afla în fața Curții Europene de la Strasbourg.

[38] Catrine Clay, *Le Roi, l'empereur et le tsar*, traducere în franceză de Marie Boudewyn, Lattès, 2007, reed. «Tempus», Perrin, 2008.

[39] Lily Marcou, *Le Roi trahi, Carol II de Roumanie*, Pygmalion, 2002.

[40] Ghislain de Diesbach, *La Princesse Bibesco, la derniere orchidée*, Perrin, 1986.

[41] Arhiducele considera că Ungaria avea o pondere prea mare și dorea o reechilibrare în folosul, pe de o parte, al cehilor și, pe de altă parte, al slavilor din imperiu, îndeosebi croații, slovenii și bosniacii. Această ipoteză făcea din Franz Ferdinand o persoană detestabilă pentru Serbia care, la rândul ei, visa la o Iugoslavie, adică la unirea tuturor slavilor din sud.

[42] Jean-Louis Thiériot, *François-Ferdinand d'Autriche,* Éditions de Fallois, 2005.

[43] Princip și alți doi, fiind minori, sunt condamnați la douăzeci de ani de închisoare, ispășind pedeapsa ca deținuți într-o fortăreață, unde supraviețuiesc pe timpul războiului. În 1917, un monument în memoria lui Franz Ferdinand și a Sofiei este ridicat pe locul atentatului. Princip, tuberculos, moare în 1918. Când se creează statul Iugoslavia, monumentul comemorativ este distrus și înlocuit printr-o placă slăvindu-l pe Princip. Cadavrele ucigașilor sunt exhumate și vor avea parte de funeralii naționale. Asasinii au devenit eroi. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în 1941, nemții distrug placa. O paradă militară onorează memoria arhiducelui și a soției lui. După 1945, Tito, conducător al Iugoslaviei socialiste, dă ordin ca placa să fie pusă la loc. În 1992, în timpul războiului care va duce la destrămarea Iugoslaviei, primăria este distrusă. Clădirea va fi reconstruită cu fonduri europene. O placă a fost reamplasată, în același loc, cu un text sec și neutru: „Aici, arhiducele Franz Ferdinand și soția sa Sofia au fost asasinați de Gavrilo Princip, în 28 iunie 1914".

[44] Proprietate a descendenților prințesei de Hohenberg, castelul Artstetten prezintă o remarcabilă expoziție permanentă despre atentatul de la Sarajevo, punând în evidență înlănțuirea imprevizibilă și fatală a incidentelor și a erorilor care l-au precedat și l-au făcut posibil. Trebuie vizionat, de asemenea, filmul *De Mayerling à Sarajevo (De la Mayerling la Sarajevo)* de Max Ophüls (1940), cu Edwige Feuillère și John Lodge. Glonțul care l-a ucis pe arhiduce este păstrat la Konopiště. Automobilul în care se afla cuplul este expus la Muzeul Militar din Viena, unde se poate vedea și uniforma ciuruită și pătată de sânge a arhiducelui.

[45] Philippe Erlanger, *Le Dernier Âge d'or de la monarchie*, volumul 2, Perrin, 1985.

[46] Guy Gauthier, *op. cit.*

[47] *Ibid.*

[48] Christopher Clark, *op. cit.*

[49] Maurice Paléologue, *La Russie des tsars pendant la Grande Guerre,* 3 volume, Plon, 1922.

[50] Austriecii vor avea confirmarea bănuielilor lor încă de la începutul războiului, când vor cuceri Belgradul și vor confisca o serie de documente confidențiale. Iar în 1917, când armata sârbă este refugiată la Salonic și cere o pace separată cu Austro-Ungaria, aceasta va solicita, drept condiție prealabilă, să fie judecați și executați conducătorii complotului de la Sarajevo. „Apis“ va fi împușcat în iunie 1917. A fost nevoie, așadar, să treacă trei ani dintr-un război fără precedent, pentru ca Viena să-i poată pedepsi direct pe cei care purtau răspunderea pentru atentat.

[51] Jean-Christophe Buisson, *op. cit.*

[52] Guy Gauthier, *op. cit.*

3

Aliate? Vrăjmașe? Neutre? Monarhiile în fața războiului (1914–1916)

Cine a pus în mișcare angrenajul infernal? Adesea încheiate în a doua jumătate a secolului precedent, alianțele reflectă rivalitățile dintre marile state europene — mergând până la cuceririle coloniale — și, în același timp, pun în evidență susținerile respective. Împărați și regi, considerându-se obligați prin angajamentele lor, care trebuie să îi și protejeze, nu îndrăznesc să se sustragă de la respectarea clauzelor. În principiu. Guvernele lor, diplomații lor au adesea o viziune diferită de cea a statelor-majore ale armatelor, ceea ce sporește complexitatea situației. După atentatul de la Sarajevo, asistăm la o cascadă de intimidări, demonstrații de forță sau de slăbiciune, neînțelegeri spontane sau organizate, bunăvoințe adevărate sau false, contradicții, ignoranțe și supoziții. „În același timp, războiul nu este inevitabil. Dar un anumit număr de hazarduri, stângăcii, estimări greșite din partea conducătorilor se vor însuma și vor conduce la conflict“[53], subliniază Michel Winock.

Wilhelm al II-lea și Franz Joseph comit aceeași eroare: socotesc amândoi că Rusia nu va îndrăzni să se lanseze într-un război, când doar cu zece ani în urmă, în 1904, conflictul contra Japoniei s-a încheiat printr-un dezastru și a servit drept pretext revoluției într-un final eșuate, din 1905. Un sever semnal de alarmă. De atunci, chiar dacă progresele economice sunt reale — vizita lui Raymond Poincaré atestă redobândirea încrederii Franței —, țarul are interesul mai degrabă să salveze pacea decât să pună mâna pe arme. Într-adevăr, imperiul său, care dispune de o excelentă armată, are de fapt două handicapuri reale: unul de natură structurală, imensitatea geografică (de 40 de ori mai mare decât suprafața Franței), ridicând probleme logistice imposibil de rezolvat, în ciuda căii ferate transsiberiene; iar celălalt de natură conjuncturală, o expansiune fiind prea fragilă pentru a înfrunta un război. Rusia ar avea nevoie de douăzeci de ani de pace pentru a fi cu adevărat solidă. Dar ar însemna să uite că, dacă Franz Joseph atacă Serbia, este fiindcă se

vede obligat să își mențină poziția în Balcani și în țările dunărene, din moment ce nu mai poate să intervină în nordul și în vestul Europei Centrale. Or în viziunea lui Nicolae al II-lea, înaintarea Austro-Ungariei în Balcani nu poate decât să fie o nouă amenințare pentru Rusia, care trebuie să susțină Serbia ortodoxă, din solidaritate cu slavii din sud. Între București, Belgrad și Corfu, nu e loc pentru două imperii. Cine va ceda? Naționalismele sunt acute. Franz Joseph a semnat ordinul fatal contra Serbiei, știind că Germania este solidară cu decizia luată de el. Ceea ce însemna deja depășirea cadrului balcanic al conflictului. În mod paradoxal, șefii de stat care participaseră la cele două Războaie Balcanice precedente avuseseră înțelepciunea (și un pic de noroc) de a limita conflictele la o zonă sud-europeană.

28–31 iulie 1914: dueluri telegrafice între doi împărați

La rândul său, Nicolae al II-lea nu a încetat să spere că Wilhelm al II-lea îl va potoli pe împăratul Austriei. Kaizerul afirmă, într-o depeșă adresată lui Nicolae al II-lea, că țarul, ordonând mobilizarea parțială, va purta răspunderea pentru război sau pace. „Nimeni nu amenință onoarea și puterea Rusiei“. Și, a doua zi, pe un ton mai personal: „Pacea poate fi încă salvată de tine, dacă vei consimți să oprești pregătirile militare, care sunt o amenințare pentru Germania și Austro-Ungaria“. Wilhelm al II-lea l-a pus însă, încă din 24 iulie, pe cancelarul Bethmann Hollweg să pregătească în secret un ultimatum la adresa… Rusiei! Acest document a avut nenumărate adnotări și ștersături. O multitudine de minciuni și sfidări, când înțelepciunea unuia dintre actanți ar putea bloca angrenajul. Poruncind mobilizarea parțială, Nicolae al II-lea își atrage criticile kaizerului, care îl avertizează: „Atunci, acțiunea de mediere pe care mi-ai încredințat-o devine inutilă“. Nicolae al II-lea menține starea de mobilizare parțială. Suveranul Romanov mizează în continuare — trebuie spus — pe Hohenzollern, pentru a fi mesagerul păcii între Viena și Belgrad. Prea târziu: în 29 iulie, artileria austro-ungară bombardează capitala sârbă. Aproape șapte sute de mii de oameni înaintează spre Belgrad. Sunt bosniaci, sloveni, croați. În război contra sârbilor.[54] Autoritățile, temându-se că „orașul alb“ ar putea fi repede cucerit, se retrag la Niš, în sud.

Între timp, mobilizarea în Rusia continuă, devenind generală în noaptea de 30 iulie. La Berlin, Wilhelm al II-lea află acest lucru de la ambasadorul său, în 31 iulie. Este consternat, extrem de marcat. Statul-major al armatei sale trebuie aproape să-l constrângă să accepte să decreteze starea de „pericol de război“, ordin care va fi transmis trupelor. Este prima fază a mobilizării. Această decizie pare să fie foarte bine primită de populație. Din acel moment, mecanismul mașinăriei infernale s-a pus în funcțiune. În 1 august 1914, guvernul rus refuză să anuleze ordinul de mobilizare.

În aceeași seară, pe țărmurile sidefii ale Balticii, familia imperială rusă termină

să cineze în sufrageria privată a palatului din Peterhof. În tăcere. Nicolae al II-lea se întreabă dacă, totuși, kaizerul va îndrăzni să-i adreseze un ultimatum. Brusc, intendentul curții cere o audiență la țar. Este extrem de urgent. Nicolae al II-lea iese și revine palid, cu trăsăturile răvășite. Wilhelm al II-lea a îndrăznit! Împărătesei Aleksandra și copiilor, le spune pe un ton neîncrezător și catastrofal în același timp:

— S-a întâmplat totuși. Germania ne declară război!

Un martor din garda imperială, generalul Spiridovici, va scrie: „Țarina făcea eforturi incredibile pentru a nu izbucni în hohote de plâns. Marea ducesă Olga avea ochii în lacrimi“.

Distanța privilegiată a istoriei ne reamintește rolul incontrolabil și terifiant al alianțelor, dacă ne gândim că între Germania și Rusia nu exista niciun fel de conflict direct. Aleksandra este înmărmurită. Se dezlănțuie împotriva lui Nicolae al II-lea, repetându-i că dragul de Rasputin a prezis că războiul va însemna sfârșitul Rusiei, care va fi „înecată toată în sânge“. Culmea ghinionului, vindecătorul nu este acolo, ci în Siberia unde își reface forțele, după ce a fost victima unui nou atentat. Dar, nu se știe cum, Rasputin este la curent cu evenimentele, trimițându-i acum și el telegrame țarului, sub forma de preziceri, anunțând războiul care va fi ca o furtună nimicitoare: „Un nor înfricoșător acoperă Rusia, nenorocire și amărăciuni imense, noapte fără de senin pe o mare de lacrimi nemărginite“. Pentru mentorul-medium al împărătesei, totul e clar; încă din 1908, de la anexarea Bosniei-Herțegovina de către Franz Joseph, el spusese: „Balcanii nu merită osteneala unui război“. Se știe astăzi că țarul a ordonat mobilizarea armatei ca urmare a publicării într-un jurnal german, *Der Lokal-Anzeiger*, a unui anunț despre mobilizarea din Germania. În 30 iulie, informația era falsă! Nu se va stabili niciodată cu exactitate cine a propagat această știre mincinoasă și în orice caz prematură: Wilhelm al II-lea însuși sau un membru zelos al cancelariei? În climatul de supralicitare dintre cei doi suverani care se înfruntă, aceasta este ultima scânteie dinaintea exploziei. Ordinul care a dus la război s-a bazat pe o minciună!

Nicolae al II-lea și familia sa se întorc la Sankt-Petersburg a doua zi dimineață devreme. Aleksandra s-a rugat toată noaptea, fiind deosebit de îngrijorată pentru fiul ei, deoarece nu-și imaginează că băiatul va putea supraviețui haosului. Este supărată pe țar: mobilizarea lui parțială nu putea decât să-l enerveze pe Wilhelm al II-lea și să-l incite să fie agresiv, ceea ce nu era nicidecum dificil! Kaizerul i-a dat douăsprezece ore lui Nicolae al II-lea pentru a anula mobilizarea armatei. Prea târziu. Aleksandra are dreptate: intrarea în război a Rusiei îi conferă un rol zdrobitor care o poate birui, dar nimeni nu vrea să creadă asta. La Palatul de Iarnă, în imensa galerie Sfântul Gheorghe, curtea și corpul diplomatic, în costume de ceremonie, îi întâmpină pe suverani. Emoție, venerație, religie. Icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului din Kazan a fost așezată pe un altar. La ea, se rugase generalul Kutuzov, în 1812, pentru a salva Rusia amenințată de invazia armatei lui Napoleon.

După o sută doi ani de atunci, minunea se va repeta oare? Se oficiază un tedeum. Oficialitățile prezente remarcă evlavia mistică a țarului, dar se îngrijorează de înfățișarea Aleksandrei. Ambasadorul Franței, Maurice Paléologue, o descrie: „Bustul țeapăn, capul sus, buzele vineții, privirea fixă, pupilele sticloase. Uneori, închide ochii, iar fața ei lividă amintește de o mască mortuară.“ Se aude glasul grav al unei înalte fețe bisericești care citește declarația de război semnată de țar. Ostilitățile vor sta sub semnul lui Dumnezeu. Apoi, vocea lui Nicolae al II-lea se vrea fermă. În mod ciudat, plasează angajarea țării sale pe linia apărării pământului rusesc, amenințat, în opinia lui, de o cotropire:

— Declar aici că nu voi semna pacea până când ultimul dușman nu va fi părăsit glia noastră.

Spiritul anului 1812. Dar nu e oare o gravă greșeală? A amplifica un litigiu austro-sârb, făcând din el un conflict european, nu e oare o nebunie? Mulțimea strigă: „Păzește-l, Doamne, pe Țarul nostru!“, iar ofițerii își aruncă în aer caschetele. Marele duce Nicolai, acest uriaș comandant al armatelor imperiale, exclamă: „Trăiască Franța!“ Deja, Rusia știe că va avea nevoie de ajutor. Țarina este înnebunită. În rochie albă, cu ochii umezi, cu pete roșii pe obraji, este impresionantă. Ca împietrită, reușește totuși să înainteze alături de Nicolae al II-lea până la balconul care dă spre imensa piață. Aproape zece mii de oameni îi ovaționează pe suverani. Pentru Nicolae al II-lea, iată în sfârșit, după atâtea eșecuri și greșeli, solidaritatea poporului rus cu dinastia. Atmosfera este incredibilă, căci în mai puțin de un ceas, Rusia dă la spate grevele proletariatului, răscoalele, rebeliunile și mișcările anarhiștilor, pentru a se contopi în această uniune sacră. Deputatul de extremă stângă Kerenski notează că poporul aprobă războiul, că acest război „este al poporului“. Cu un obiectiv: să învingă Germania. Sarajevo, problema diferendului dintre austrieci și sârbi par foarte departe; litigiul a dobândit o dimensiune anormală, astfel încât lumea uită originea lui imediată, atât de departe de Berlin și de Sankt-Petersburg. Rusia este nerăbdătoare. Și aproape unită, dar din motive și cu speranțe diferite. Bunăoară, Lenin speră într-un dezastru militar, singurul care poate fi propice revoluției.

Un alt palat, un alt balcon. Din „castelul de la Berlin“, kaizerul se adresează mulțimilor electrizate. Este aceeași isterie ca la Sankt-Petersburg: din punct de vedere oficial, nu mai există clanuri politice, opozanți, dezacorduri. Iar Wilhelm al II-lea găsește o formulă demnă de a intra în istorie:

— Eu nu mai cunosc partide. Eu nu mai cunosc decât germani.

Este înflăcărat, exaltat, cuceritor, o nouă întruchipare a „regilor-cuceritori“ ai Prusiei, în spiritul memoriei marelui Frederic al II-lea. Kaizerul nu aștepta decât acest moment, chiar dacă mai târziu nu va conteni să repete, în fața milioanelor de morminte: „Eu nu am vrut asta!“ Prea târziu, din nou: duminică 2 august, o ediție specială a ziarului *Berliner Morgenpost* îi cheamă pe germani la arme. Nu s-a aflat

deocamdată că, la Paris, la scurt timp după ora 21:30, deputatul socialist Jean Jaurès, prestigios orator, care termina de cinat la Café du Croissant, este asasinat de un patriot dezechilibrat. Jaurès lupta contra războiului și milita pentru reconcilierea franco-germană. Este prima victimă franceză a unui război în care Franța nu este implicată încă.

Palatul Buckingham, 1 august 1914, ora 1:30 noaptea: George al V-lea este trezit din somn!

În paralel cu intensa corespondență prin telegrame cu vărul său Nicolae al II-lea, în încercarea de a evita războiul, Wilhelm al II-lea voia să verifice și intențiile britanicilor. Regatul Unit îl preocupă profund, fiindcă Wilhelm al II-lea este într-o relație de admirație și de invidie cu această țară, unde are atâtea legături de familie, începând cu bunica lui, regina Victoria, și cu mama lui. Imperiul Britanic este pentru el un model, pe care încearcă să-l egaleze, chiar să-l întreacă. Este aproape sigur că vărul său, regele George al V-lea, nu dorește, în niciun caz, să se amestece în conflictul dintre Austria și Serbia. Această chestiune balcanică nu privește și nici nu interesează Albionul. Astfel, în 30 iulie, ministrul britanic de externe, Edward Grey, îl previne pe ambasadorul Germaniei la Londra că, dacă acest conflict se va limita la Austria, Serbia și Rusia, Anglia nu va face nicio mișcare. Dar dacă Germania și Franța s-ar angaja în dispută, coroana britanică s-ar plasa de partea Antantei, alături de Paris și Sankt-Petersburg. Când această amenințare este transmisă la Berlin, kaizerul are una dintre memorabilele lui crize de nervi. Toți diplomații sunt pentru el niște „jigodii și prăvăliași mizerabili“! De fapt, situația este mult mai complexă. Grey pregetă. Demersul lui este de ordin intelectual: își imaginează chiar că, „în cazul unui război ruso-german, armata franceză și cea germană ar putea rămâne față în față fără să treacă la ofensivă“! Ce aberație! Cât timp ar putea dura așa ceva? Dorința lordului Grey de a păstra neutralitatea britanică merge și mai departe: îl supune la o adevărată tortură pe bietul ambasador al Franței la Londra, Paul Cambon, aflat la post încă din 1898, dându-i de înțeles că Marea Britanie nu va intra în război pentru o problemă balcanică. Ministrul lui George al V-lea este profund tulburat și nu își poate imagina că un mic război balcanic, cum au fost atâtea deja, ar putea să se transforme într-un conflict angajând întregul continent european.

Târziu în noaptea de 31 iulie spre 1 august 1914, anunțul că Germania, ca urmare a mobilizării armatei instituite în Rusia în data de 30 iulie, a declarat starea de „pericol de război“ și va trece, așadar, la mobilizarea trupelor, creează o asemenea panică în cabinetul britanic, încât premierul Herbert Asquith — aflat în funcție din 1908 — se repede, în jachetă, la ora unu noaptea, la Palatul Buckingham și îl roagă pe secretarul particular, apoi pe valetul personal al lui George al V-lea să îl trezească din somn pe rege. Monarhul apare, cu pleoapele mai grele decât de obicei,

în mod vizibil tulburat de această trezire în miez de noapte, privind probabil incredul spre cadranele orologiilor și pendulelor, pe care are grijă să le potrivească întotdeauna un pic în avans față de ora reală, pentru a nu fi niciodată în întârziere… „Bietul rege a fost sculat din pat, iar pentru mine a fost una dintre cele mai stranii experiențe (chiar dacă, așa cum știți, am văzut destule la viața mea) când m-am trezit în fața lui, el îmbrăcat cu un halat de casă maro, peste cămașa de noapte, afișând toate semnele că fusese trezit în prima parte a somnului, și eu citindu-i mesajul și textul răspunsului. S-a mulțumit să sugereze să fac răspunsul mai personal și mai direct, adăugând cuvintele «Dragul meu Nicky» și semnând «Georgie»!“[55] Ce spune această scrisoare care s-ar vrea familiară? Îi cere țarului să oprească mobilizarea armatelor imperiale. Această dorință va rămâne fără efect. Pentru atâta lucru să deranjezi somnul Majestății Sale!

Consternat de atitudinea neintervenționistă spre care înclină cabinetul britanic, ambasadorul Franței îi reamintește lordului Grey că, din 1912, securitatea maritimă a Franței în Marea Mânecii și în Marea Nordului este garantată de Royal Navy, în timp ce Franța are desfășurată o escadră în Mediterana. Și asta, bineînțeles, aplicând prevederile Antantei Cordiale, la care Paul Cambon a muncit mult, acordul fiind încheiat în urmă cu zece ani și impunând Regatului Unit să își respecte obligațiile asumate. Prin urmare, în 1 august 1914, când declară război Rusiei, Wilhelm al II-lea nu este nicidecum lămurit în privința intențiilor Marii Britanii.

Mobilizări ale forțelor armate, angajări în război, ezitări… și o mare absentă

Duminică, 2 august 1914, fără niciun fel de declarație de război, armata germană trece frontiera Marelui Ducat de Luxemburg și pătrunde în Franța, lângă Longwy, un oraș care fusese deja asediat în 1870. Subunitățile de artilerie ale fortului opresc trupele germane. Din acel moment, lucrurile se vor precipita. În aceeași zi, Franța, care în ajun declarase mobilizarea generală, începe să treacă la fapte. În acest moment, guvernul italian este informat de către ambasadorul german la Roma despre starea de război dintre Germania și Rusia. Se așteaptă răspunsul Romei care nu poate lăsa loc de îndoieli, din moment ce Italia este legată de Berlin și Viena prin Tripla Alianță. În seara de 2 august, Germania adresează un ultimatum Belgiei, cerându-i să permită trupelor germane să treacă pe teritoriul ei. În contrapartidă, Wilhelm al II-lea se angajează să păstreze integritatea și independența teritoriului belgian, să evacueze trupele și materialele de război la sfârșitul ostilităților și să ramburseze toate daunele care ar fi ocazionate de această ocupație. Ultimatumul este transmis la ora 19:00 ministrului belgian al afacerilor externe. Belgia are un răgaz de douăsprezece ore pentru a răspunde. Regele Belgiei, Albert I, care convocase deja un consiliu al miniștrilor în urmă cu două zile, nu poate decât să fie

de acord cu premierul său, Charles de Broqueville, și cu întregul guvern: acest ultimatum este inacceptabil. Răspunsul va fi un summum de eleganță și probitate: „Guvernul belgian, acceptând propunerile care i-au fost notificate, ar jertfi onoarea națiunii și ar trăda totodată îndatoririle sale față de Europa“. Mesajul este transmis în 3 august 1914, la ora 7 dimineața. Urmarea este evidentă: a doua zi, Berlinul va declara război regatului lui Albert I.

Tot în data de 3 august, la Londra, lucrurile au evoluat mult, iar ambasadorul Franței, nefericitul de Paul Cambon, care tocmai a trecut prin momente atroce, va putea respira un pic mai ușurat. Și Franța odată cu el.

Tot în data de 3 august, ministrul de externe al Marii Britanii, Edward Grey, face o declarație în Camera Comunelor, anunțând că Royal Navy va apăra coastele Franței contra flotei germane și că Regatul Unit, luând notă de un apel al regelui Belgiei, va apăra neutralitatea regatului belgian. Parlamentul britanic votează imediat un buget de 100 milioane de lire sterline. Dacă situația s-a schimbat este fiindcă pacifiștii din cabinetul de la Londra, deși majoritari, s-au văzut depășiți de entuziasmul celor care consideră că Regatul Unit trebuie să intre în război, printre aceștia numărându-se și primul lord al Amiralității, Winston Churchill, care deține acest portofoliu din 1911. Belgia și Franța știu că, de acum înainte, pot conta pe susținerea Marii Britanii. E preferabil așa…

Într-adevăr, tot luni, 3 august, Wilhelm al II-lea declară război Franței. Ambasadorul său părăsește Parisul, seara, la ora 22:00, cu un tren special. Dar, de acum încolo, încordarea diplomatică nu mai ține cont de uzanțe. Astfel, bătrâna împărăteasă a Rusiei, Maria Feodorovna, văduva lui Aleksandru al III-lea și mama țarului Nicolae al II-lea, care se întorcea la Sankt-Petersburg după ce fusese în vacanță la familia ei daneză, este oprită pe teritoriul german și condusă înapoi până la frontiera cu Danemarca. Nu se mai poartă curtoazia, nici chiar între veri. Starea de război dintre Rusia și Germania anulează relațiile de rudenie. Nicolae al II-lea este furios.

Marți, 4 august 1914, guvernul britanic adresează un ultimatum Germaniei, cerându-i să respecte neutralitatea Belgiei. Ultimatumul este respins imediat de Berlin. Incredibilul s-a produs: cei doi nepoți ai reginei Victoria sunt în război unul contra celuilalt! Legăturile de familie nu au putut face ca Balcanii să nu incendieze Europa.

Principalii actori ai tragediei sunt pe poziții: de o parte, Imperiul Rus, Regatul Unit și prelungirea sa Imperiul Britanic, Republica Franceză, regatele Serbia și Muntenegru. În acest ultim caz, regele Nikola I nu împărtășește entuziasmul poporului său pentru intrarea în război, deoarece presimte că, dacă Serbia este în clanul învingătorilor, apare riscul de a federaliza toți slavii din sud, începând cu micul său regat, care ar dispărea. De cealaltă parte, Imperiul German, Imperiul Austro-Ungar și, lumea uită adesea, Imperiul Otoman, „bolnavul“ a cărui agonie

este la originea deșteptării naționalismelor din Balcani.

Dar există câțiva absenți importanți, începând cu al treilea membru al Triplei Alianțe, Italia, pe care acordurile semnate în 1882 și reînnoite cu regularitate până în 1914 ar fi trebuit să o oblige să intre în război alături de Puterile Centrale. Și totuși, încă din 3 august, regele Victor Emanuel al III-lea a afirmat neutralitatea regatului italian. Franz Ferdinand avusese dreptate să se îndoiască de italieni și de Casa de Savoia. Arhiducele asasinat la Sarajevo știa că Italia aderase la Tripla Alianță pentru a-și manifesta ostilitatea față de instituirea protectoratului francez în Tunisia, prin care fuseseră contracarate ambițiile coloniale ale italienilor în Libia. Ulterior, Italia se apropiase de Franța și Marea Britanie pentru a duce la bun sfârșit anexarea Tripolitaniei. Dar majoritatea poporului italian este pentru neutralitate, considerând că le-ar aduce mai multe avantaje, în special economice, decât eventualele achiziții teritoriale, cum ar fi Trentino și Trieste. Societatea italiană suferă de absența unui ideal comun. Cei care sunt favorabili intrării în război au drept motiv vechiul litigiu cu Austria, inamică a curentului *Risorgimento*. Cât despre Victor Emanuel al III-lea, deși s-a raliat ideii de neutralitate, să nu uităm că este din Casa de Savoia și nepot al lui Victor Emanuel al II-lea, care făurise unitatea Italiei prin război. Gloria militară este, așadar, un element fondator al monarhiei italiene. Regele consideră că rolul său, autoritatea și legitimitatea sa, așijderea, vor avea numai de câștigat de pe urma unei participări la un conflict, care riscă să modifice echilibrul european. Dar, ținând seama de diversele acorduri încheiate cu state care sunt acum în război unul contra celuilalt, situația este paradoxală. Suveranul, care are o viață atât de modestă, încât încearcă să străbată Roma fără să fie recunoscut; care continuă să țină un jurnal personal, cum făcea înainte de a urca pe tron; care mănâncă puțin și repede (dar savurează rețetele muntenegrene ale soției lui), nu poate decât să reflecteze, cu amărăciune, la răsturnările diplomatice. Aproape cu zece ani în urmă, în 4 decembrie 1904, fiul său Umberto, prinț de Piemonte, moștenitor al tronului Italiei, născut după prințesele Yolanda și Mafalda, fusese botezat în marea sală de la Quirinale de către capelanul curții. În afară de bunicii săi, suveranii din Muntenegru, copilul avusese doi prestigioși nași de onoare: regele Eduard al VII-lea al Marii Britanii și împăratul Wilhelm al II-lea al Germaniei, reprezentați de ducele de Connaught și, respectiv, prințul Albert al Prusiei, veniți la Roma. Între monarhii domnea pacea. Și acum, din cauza unei cascade demențiale de alianțe și angajamente, cele două țări aveau să se înfrunte în război! Victor Emanuel al III-lea se află într-o situație incomodă. Fidel deciziei sale, suveranul nu se amestecă direct în treburile statului. Dar neutralitatea guvernului său nu este o trădare, ci are o explicație juridică: Austro-Ungaria a declarat război Serbiei fără să consulte Italia, iar Germania a făcut același lucru cu Franța. Prin urmare, Italia consideră că nu are niciun amestec și că nu este obligată să dea curs deciziilor luate de Viena și Berlin. Regatul Casei de Savoia este, așadar, neutru. Dar pentru cât timp?

De la neutralitățile benevole la neutralitățile silite

Dacă declarațiile de neutralitate făcute de Olanda, Danemarca, Norvegia, Suedia și Confederația Elvețiană, în 9 august 1914, nu surprind pe nimeni, întrucât aceste state sunt absente din toate evenimentele care au produs criza, mult mai uimitor este refuzul de a se angaja al principalilor actori ai Războaielor Balcanice — Grecia, România și Bulgaria. Constantin I, regele elenilor, cumnat al lui Wilhelm al II-lea (s-a căsătorit cu sora acestuia, Sofia), declară imediat neutralitatea Greciei. Are mai multe motive pentru a-și justifica atitudinea: Grecia avusese mult de câștigat și el însuși se comportase glorios în cele două Războaie Balcanice din 1912 și 1913; aceste conflicte avuseseră însă un cost foarte mare pe plan uman, cu mii de morți, și pe plan economic, ceea ce reprezenta un neajuns pentru acest stat tânăr și sărac. Nu e momentul să se lanseze într-un nou conflict. Acest prinț danez adopta astfel atitudinea tuturor verilor săi scandinavi. Relațiile de rudenie foarte apropiate cu kaizerul nu îl constrâng defel. Nu-l agreează pe Wilhelm al II-lea, care are o pasiune vizibilă pentru Grecia antică și eroii ei mitologici, ca Ahile bunăoară, dar nu se arată interesat aproape deloc de recentul regat al Greciei, pe care îl consideră înapoiat. Pe de altă parte, angajarea Imperiului Otoman, inamicul înverșunat al grecilor, alături de Puterile Centrale, nu poate decât să-l întărească în opțiunea pe care a făcut-o. La toate aceste considerente, se cuvine să îndulcim un pic tonul: premierul grec, redutabilul Venizelos, politician reformator de mare valoare care nu visează decât să instituie o republică în Grecia, începe să reverse spre Antanta, și în special Franța, acuzații privind germanofilia regelui său. Învinuirile sunt fără temei, însă munca de subminare și de dezinformare este eficace. Venizelos dă de înțeles că regele Constantin I este neutru, fiindcă are legături personale cu Germania, în timp ce el, premierul, este favorabil intrării Greciei în război de partea Marii Britanii și a Franței. Conflictul dintre cei doi bărbați este fără milă.

În România, Carol I se află într-o situație extrem de dramatică. Sănătatea lui s-a degradat și mai mult; cancerul de care suferă îi consumă ultimele forțe. Întrucât constituția nu îi permite să ia singur decizia de a intra în război, regele convoacă un Consiliu de Coroană la castelul Peleș care, după încheierea unor lungi lucrări de construcție, a căpătat înfățișarea sa actuală. Întrunirea are loc în Sala de Consiliu, recent amenajată, a cărei ornamentație, nu se știe de ce, este inspirată dintr-o sală a primăriei din Lucerna, oraș din centrul Elveției. Sculpturile, marchetăria și tavanul cu casete din lemn conferă încăperii o atmosferă sumbră și încărcată. Ședința este furtunoasă. Dezbaterile sunt conduse de Ion I.C. Brătianu, în vârstă de 50 de ani, șeful Partidului Liberal, cum fusese și tatăl său care purtase tratative pentru independența României la Congresul de la Berlin, în 1878. Regele, care este un Hohenzollern-Sigmaringen, dorește să angajeze regatul său alături de Wilhelm al II-lea, conform unui tratat secret din 1883, care îl leagă de Puterile Centrale. Dar

bătrânul monarh, care pentru această ședință a ieșit din camera unde îndură calvarul bolii, se află astfel în totală contradicție cu majoritatea poporului român favorabil unei intrări în război alături de Marea Britanie și Franța.

„La fel ca în 1871, au avut loc manifestații de ostilitate contra regelui, la București, unde mulțimea cânta *Marseilleza* sub zidurile palatului regal, fluturând drapele franceze.“[56] Principesa Maria susține cu înfocare Franța, Marea Britanie și Rusia, căci e verișoară primară cu George al V-lea și Nicolae al II-lea. Iar unchiul ei, regele Eduard al VII-lea, cel mai francofil dintre suveranii britanici, îi povestise cu bucurie cum iubea el Franța… și pariziencele! Carol I, din punct de vedere fizic foarte slăbit, este, așadar, izolat pe plan diplomatic. Om de onoare, se simte sfâșiat între angajamentul său, familia sa și realitatea opiniei publice din țară. Doar ministrul Petre Carp, șef al Partidului Conservator și germanofil, îl susține. Carol I este în pragul abdicării. Amenință să renunțe la coroană. Pentru a evita această dramă suplimentară care ar fi catastrofală, Consiliul de Coroană propune adoptarea unei neutralități provizorii, care va putea fi revizuită în funcție de evenimente. Regele, cu durere în suflet, cuprins de deznădejde, ratifică această decizie. Se simte dezonorat. Starea de tensiune este insuportabilă. Pentru a-l menaja pe suveran și deși acesta și-a pus oficial semnătura pe declarația de neutralitate a României, ministrul Ioan Lahovary recomandă ca adoptarea poziției neutre să vină din partea Coroanei, și nu a regelui. O eleganță indispensabilă. Și, uitându-se la prințul moștenitor Ferdinand, care face față monarhului, declară cu o voce calmă:

— Avem toată încrederea în patriotismul Alteței Sale regale.

„Cuvinte foarte grave, care scoteau în evidență opoziția nepotului față de unchiul său.“[57]

Acest conflict scoate în evidență o problemă care nu se punea în timp de pace. Toți suveranii din Europa Centrală și Răsăriteană sunt de origine germanică și domnesc în state recent create. Înseamnă asta că au devenit români, bulgari, greci? Între sângele lor și țara lor, care este naționalitatea lor reală? De aceea, războiul este într-adevăr o suferință dinastică, o înspăimântătoare dramă între fidelitate și trădare. Bineînțeles, regina Elisabeta, care este în primul rând o poetă, se plasează într-o situație incredibilă, fiindcă trebuie să pară originală. Deși nu-i plăcea decât ceea ce venea din Marea Britanie sau din Franța, Majestatea Sa devine, într-un elan de lirism wagnerian dezlănțuit, progermană! Fără discernământ! Se proclamă o *Rheintochter* („Fiică a Rinului“) și, așa cum va povesti mai târziu regina Maria în *Memoriile* sale, Carmen Sylva anunță că „venise ziua de glorie a Germaniei, că începea epoca teutonilor. Ei trebuiau să devină stăpânii lumii, spre binele omenirii“. Bietul ei soț nu mai are energia să îi răspundă, ca de obicei, în germană:

— E absurd, Elisabeta!

În această zi de 3 august 1914, Shakespeare s-a invitat la castelul Peleș. Iar în loc să calmeze spiritele, neutralitatea trezește fantomele unor aversiuni uitate.

Răspunsul lui Ferdinand I al Bulgariei, vulpoiul de la Sofia, se lasă așteptat...

El este regele intrigilor, care nu se consideră niciodată obligat prin cuvântul sau semnătura sa. Fiindcă fusese prea lacom la sfârșitul Primul Război Balcanic atribuindu-și prea multe dintre teritoriile râvnite de aliații săi, aceștia se întorseseră contra lui în al Doilea Război Balcanic, în 1913. Serbia și Grecia, cărora li se alătura România (absentă din Primul Război Balcanic în 1912), îl bătuseră măr. Nu numai că se umilise cerând un armistițiu fiindcă armatele lui fuseseră învinse, dar mai mult chiar, prin noul Tratat de la București, Macedonia, care el considera că îi revenea de drept, era din nou împărțită în trei, între Grecia, Serbia și Bulgaria. O altă Polonie. Peste un an, în vara anului 1914, Ferdinand I, excentricul țar al bulgarilor, rumegă încă o dată o răzbunare. Mereu aceeași: să recupereze toată Macedonia, deși, pentru autoritățile de la Atena, această regiune face parte din patrimoniul istoric al Greciei încă de pe vremea lui Alexandru cel Mare. Capricios, inconsecvent și lipsit de caracter, Ferdinand I, în vârstă de 53 de ani, nu are o bună reputație în Europa, nici pe plan politic și nici în viața sa personală. Aceste critici nu sunt deloc noi, din moment ce, deja regina Victoria îl considera incapabil să domnească pe un tron pe care îl considera, cu o formulă nostimă, ca „prea puțin sigur“ cu un asemenea personaj[58]. Potrivit reginei Victoria, Ferdinand nu era vrednic de șansa sa, fiind ușuratic și efeminat. *Shocking!* Vedea în el un suveran slab, purtând o coroană prea recentă pentru a nu se clătina. Ferdinand, născut într-o ramură cadetă a prinților de Saxa-Coburg, prefera botanica echitației și ornitologia gimnasticii, fiind mai degrabă un prinț de salon, monden, dandy înnebunit după festivitățile familiilor nobiliare din Almanahul Gotha, mândru să reprezinte dubla sa ascendență franco-germanică în mariaje, ceea ce îi permisese să călătorească mult, până în Brazilia. Totuși, am greși dacă i-am subestima inteligența. Ferdinand are numeroase talente, cel al limbilor străine (vorbește cinci limbi și s-a exprimat de foarte timpuriu în ungară și italiană), o curiozitate și o competență recunoscută pentru științele naturii. Dar reputației lui de indolență, datorată poate copilăriei petrecute cu precădere în mijlocul femeilor, i se adaugă regretabila lipsă de caracter. Este oportunist, mincinos, versatil și capabil să-și renege cuvântul. Niciun guvern nu poate conta pe el. Toate astea ar fi suficiente pentru a-l discredita, iar disprețul cu care este privit după fapta sa reprobabilă din al Doilea Război Balcanic este sporit prin misterele vieții lui private și zvonurile picante care circulă pe seama lui. De la decesul soției sale în 1899, care îi adusese pe lume patru copii în șase ani de căsătorie, dar murise la nașterea micuței Nadejda, suveranul bulgar nu pare un văduv neconsolat, ci în mod fățiș se arată atras de tineri, blonzi de preferință. Cum își permitea și răposatul rege Ludovic al II-lea de Bavaria, deși avea spectatori, dispare și el subit cu câte un

gentilom din suita lui. Curțile europene își bat joc sau se scandalizează de posibila lui bisexualitate. Wilhelm al II-lea, printre alții, alimentase aceste bârfe și, se spune, își permisese să-i tragă o palmă la fund Majestății Sale Ferdinand I, aplecat la o fereastră! Susceptibil, Ferdinand pretinsese scuze din partea kaizerului. De fapt, suveranul Bulgariei știa foarte bine că un șef de stat, care e celibatar, suscită nenumărate clevetiri și complică protocolul. După nouă ani de văduvie, Ferdinand I se recăsătorise, din conveniență, cu prințesa Eleonore de Reuss-Köstritz. Regele fiind catolic și noua regină fiind de confesiune protestantă, ceremonia avusese loc în două etape, în 28 februarie și 1 martie 1908. La 46 de ani, Ferdinand căuta o a doua mamă pentru copiii lui. Aleasa avea 47 de ani, nu prea zâmbea, era devotată, sinceră și cu o sănătate fragilă. Nu a devenit pentru el o soție, dar a fost o mamă adoptivă atentă și iubită de cei patru copii vitregi; din punct de vedere politic, o figurantă de viță nobilă, capabilă de furii, în special contra României, pe care o acuza, ca și Ferdinand, că trădase Bulgaria! Culmea! Și de un an, visând și ea la o revanșă contra monarhiei de la București, severa regină Eleonore repeta cu o voce aspră:

— Dacă am avea un nou război adevărat cu România, aș fi în stare să mă înham personal la un tun!

În acest început de august 1914, Ferdinand al Bulgariei întrevede în conflictul european o nouă șansă de a anexa Macedonia de Nord și Centrală, atribuite Serbiei, și Macedonia de Sud, dată Greciei. Obsesia suveranului. Începe atunci o perioadă în care „Foxy Ferdy“, vulpoiul care a căzut în propria-i capcană, dă tot ce-i mai bun din el, adică promite totul tuturor. Palatul regal din Sofia este teatrul tuturor compromisurilor. Și nimic nu este anunțat, Ferdinand I crește miza licitației. Va fi oare de partea kaizerului, care își permisese un gest deplasat? Va fi oare de partea britanicilor? Aceștia speră că prințesa Maria a României, fiica ducelui de Edinburgh, va ști să aplaneze contenciosul dintre Sofia și București. Dar, așa cum am văzut, nimeni nu știe cine va avea câștig de cauză, după decizia României de a păstra o neutralitate provizorie. Cât despre Nicolae al II-lea, nu e greu de înțeles dacă nici nu vrea să mai audă de trădătorul de Ferdinand! Acesta așteaptă, negociază, moderează, evaluează, se pune în valoare și nu decide nimic. O târguială secretă. Derizorie. Și lungă. Fiecare beligerant se manifestă prin cuvinte lipsite de amabilitate, ca de obicei. Monarhul e cumva laș? Indecis? Ce vrea el, de fapt? Își cântărește posibilitățile de a-și lua revanșa pentru Macedonia, fiindcă nu concepe să mai piardă. În rest, nici nu-i pasă de altceva. La această idee fixă a lui putem adăuga, potrivit lui Guy Gauthier, o ambiție smintită: „De multă vreme, într-adevăr, regele Bulgariei voia să refacă Imperiul Bizantin și să-și pună pe creștet coroana Constantinopolului“.[59] Cu acest vis nesăbuit, este limpede că Ferdinand nu va putea obține sprijinul Sankt-Petersburgului, și nici măcar iertarea Rusiei căci, dintotdeauna, țarii au urmărit cu foarte multă atenție Strâmtorile care păzesc Marea Neagră. La Sofia, răspunsul monarhului și al guvernului său se lasă așteptat,

Ferdinand al Bulgariei fiind încântat astfel să confere deciziei sale o importanță care, potrivit lui, ar fi riscat să fie omisă. Lumea îl disprețuiește, dar el deține poate victoria asupra Macedoniei…

O intrare în război neașteptată și, adesea, uitată: aceea a… Japoniei!

La aproximativ 10 000 de kilometri de Sarajevo și de sinistrele implicații ale asasinatului, în acest august 1914, imperiul rămas atâta vreme cel mai secret din lume urmărește atent reacțiile și angajamentele occidentale. Din 1912, al o sută douăzeci și treilea împărat al Japoniei, Yoshihito, întruchipează „era Meiji“, adică „ocârmuirea luminată“, inaugurată de tatăl său, care a bulversat structurile tradiționale. Războiul ruso-japonez din 1904–1905 stupefiase Europa din două puncte de vedere: pe de o parte, fără nicio declarație, flota japoneză torpilase șapte nave de război ale lui Nicolae al II-lea în rada din Port Arthur și, pe de altă parte, zdrobitoarea victorie niponă demonstrase că Japonia era cel mai puternic stat asiatic. Câștigase, de asemenea, un război contra Chinei și anexase de curând Coreea. În fața unei modernizări rapide și a unei creșteri demografice spectaculoase (peste 50 milioane de locuitori înainte de 1900), Imperiul Soarelui Răsare încearcă să își extindă influența și stabilește contacte diplomatice cu Europa. În 30 ianuarie 1902, Anglia a semnat un tratat de alianță cu Japonia. Chiar dacă asasinarea lui Franz Ferdinand și declarațiile de război succesive începând cu 1 august nu stârnesc prea mult interes în Japonia, guvernul imperial de la Tokyo, după o oarecare ezitare, vede o posibilitate de intervenție, care va constitui cea mai originală — și cea mai inteligentă! — dintre toate angajările în conflict. Încă din 8 august, Londra primește o propunere de „acțiune comună“ în Extremul Orient.

La fel ca premierul său, George al V-lea, surprins, este circumspect față de oferta japoneză, suspectând intenții hegemonice ascunse, care ar putea deranja interesele britanice dincolo de India. Informat de acest demers, Nicolae al II-lea, uitând atât de rana la cap, provocată de sabia unui samurai cu prilejul vizitei lui oficiale în 1891, cât și de umilitorul său litigiu din urmă cu nouă ani, susține inițiativa niponă, care ar permite deschiderea unui front în Extremul Orient, în regiunea Vladivostok, și protecția marelui port. Opinia publică din Rusia se entuziasmează pentru acest sprijin surprinzător și, sub presiunea Sankt-Petersburgului, Londra acceptă participarea Japoniei la Antantă. În 23 august 1914, este ora douăsprezece la prânz la Tokyo: Imperiul Japoniei, al cărui suveran prezintă originalitatea de a fi deopotrivă de drept divin și de a respecta constituția, declară război Imperiului German, întrucât nu a primit răspuns la un ultimatum trimis în 15 august, prin care se cerea capitularea și predarea navelor de război înarmate de Berlin, care traversau apele din Extremul Orient. Wilhelm al II-lea, se spunea, fusese stupefiat de această

pretenție, iar poziția Rusiei nu ameliorase sentimentele lui față de Nicolae al II-lea.

O curiozitate! În realitate, Japonia intră în război alături de Antanta fără să aibă însă nici cea mai mică intenție de a se bate în Europa. Marea Britanie, acționând drept mandatar, însărcinează Japonia să ia în stăpânire comptoarele și coloniile germane din China și Pacific, în special insulele Mariane, Marshall și Caroline. Astfel, Primul Război Mondial (de acum înainte, poartă într-adevăr acest nume) se desfășoară de asemenea — și foarte rapid — pe terenul coloniilor. Lumea va înțelege repede că pentru Tokyo nu este vorba decât de un pretext pentru a-și mări teritoriul insular și de a obține astfel diverse avantaje. Iar tuturor celor care ar vrea ca Japonia să își arate puterea pe solul european, li se răspunde că se pune doar problema de a menține pacea în Extremul Orient! O capodoperă diplomatică din moment ce, în mod aprioric, riscurile sunt slabe și câștigurile sperate, imense.

Albert I, viteazul rege al belgienilor, ține piept invaziei germane

Încă din 31 iulie, succesorul și nepotul lui Leopold al II-lea, temându-se de invazia germană, convocase Consiliul de Miniștri și decisese, contra părerii guvernului, mobilizarea generală. Marți, 4 august 1914, la ora 8:02, teritoriul belgian este încălcat de trupele lui Wilhelm al II-lea. Cu puțin timp înainte de ora 10:00, când urmează să înceapă ședința Parlamentului, miniștrii sunt informați. În fața Camerelor reunite, Albert I face o declarație; apoi, baronul Charles de Broqueville, șeful guvernului, anunță în mod oficial violarea neutralității Belgiei. Situația suveranului este foarte delicată și chiar penibilă. La vârsta de 39 de ani, este rege de aproape cinci ani. Înrudit cu kaizerul, care tocmai s-a făcut vinovat de o operațiune militară odioasă, regele poartă, printre altele, titlul de duce de Saxa! Soția sa, cu care s-a căsătorit în 1900, născută Elisabeta de Wittelsbach în 1876, ar putea fi afectată în statutul ei de regină prin rudele ei de origine germană. Dar această femeie adorabilă, muziciană și artistă, nu ezită să spună, cu o expresie care va căpăta, mai târziu, și un sens tragic:

— O cortină de fier a căzut între mine și familia mea.

Regină a belgienilor, Elisabeta își reneagă țara de origine. Cine ar fi putut bănui o asemenea energie patriotică la această femeie mică de statură, brunetă și fină care, de când s-a măritat, și-a transformat reședința într-un focar de efervescență culturală belgiană, unde primește pictori, muzicieni, sculptori și scriitori ca Émile Verhaeren și Maurice Maeterlinck. Albert I este înalt, blond, atletic și cu o statură frumoasă, iar amândoi au aceiași ochi albaștri și același caracter integru. Aveau el 23 de ani, iar ea 22 de ani când se îndrăgostiseră unul de celălalt în niște împrejurări triste, la funeraliile ducesei de Alençon, mătușa Elisabetei și sora lui Sisi, care murise arsă de vie în incendiul de la Bazar de la Charité, la Paris, în 4 mai 1897.

În această zi de 4 august 1914, regina se îmbracă în negru, în timp ce soțul ei este în uniformă militară. Regele și regina belgienilor sunt în război, împotriva voinței lor, pentru a încerca să apere regatul, care voia să păstreze pacea. Foarte uniți, având în comun pasiunea pentru munte, părinți a trei copii (Leopold, născut în 1901, Carol în 1903 și Marie José născută în 1906), Albert și Elisabeta știu că o parte a Europei îi consideră drept prinți germani, amintindu-li-se cu viclenie că se căsătoriseră la München. „Eu sunt un Saxa-Coburg […], dar nu pot uita că sunt mai ales belgian." Regele și-a dovedit adesea calitățile de mediator neutru, arbitrând conflicte internaționale, ca acela în care se înfruntaseră Italia și Uruguay. Și nu a contenit să stabilească bune relații cu vecinii săi, făcând dese călătorii la Paris și la Berlin, ceea ce nu-l împiedicase, din prudență, să mărească numărul soldaților din armata sa la 350 000 de oameni, prin reforma militară din 1913. În fața înfruntării, Albert I a declarat răspicat ce dorea: „Trebuie să ne împotrivim Germaniei și să apelăm la puterile statale garante ale Belgiei, imediat ce frontierele țării vor fi încălcate". Dând dovadă de curaj și demnitate, suveranul își asumă din oficiu rolul de avocat al țării sale. Adversitatea îi conferă o legitimitate suplimentară. Dar poziția sa se complică din cauza opiniilor, uneori reticente, ale miniștrilor săi. Indiferent dacă guvernul său este de acord sau nu, regele se bizuie pe articolul 68 al Constituției, care stipulează: „Regele comandă forțele armate terestre și maritime, declară război, semnează tratatele de pace, de alianță și de comerț". Se poate remarca, de asemenea, că Albert I regretă că, în opinia lui, unii monarhi, cum ar fi George al V-lea și Nicolae al II-lea, au renunțat la o parte din puterea lor politică.

Începând din 5 august, regele, comandant suprem al forțelor armate, se deplasează la Louvain, unde este stabilit cartierul său general. Adresându-se soldaților, le spune:

— Veți triumfa, fiindcă voi sunteți forța pusă în slujba dreptății.

Locuind, după caz, la primarul localităților, este însoțit de ofițerii din anturajul său militar și de un singur civil, secretarul său, care este și secretarul reginei. La cererea regelui, regina, la fel ca întreaga curte, a rămas la Bruxelles.

Regina Elisabeta, infirmieră atestată, organizează spitale

La palatul regal, Elisabeta își reia activitatea de infirmieră atestată. Înainte de vârsta de 20 de ani, lucrase în clinica tatălui ei, ducele Karl-Theodor de Bavaria, fratele lui Sisi, un oftalmolog renumit. Pentru descendenta unei familii atât de nobile, o asemenea situație nu era ceva obișnuit înainte de 1900. Regina amenajează un spital în Palatul din Bruxelles, utilat de Crucea Roșie cu o sală de operații, treisprezece saloane pentru bolnavi și răniți, totalizând două sute nouăsprezece paturi, sub dubla conducere a chirurgului Antoine Depage și a doctorului Le Boeuf, medicul regelui.

Regina primește aici primele victime, în 16 august 1914, a doua zi după atacul german asupra forturilor din Liège. Acestea, douăsprezece la număr, clădite în 1890 pentru a forma o centură de apărare la 7 kilometri de centrul orașului, au rezistat timp de patru zile, întârziind cu nouăzeci și șase de ore ofensiva inamicului asupra Franței.

Înaintarea trupelor germane constituie o amenințare pentru Bruxelles. Ambasadorii Franței, Regatului Unit și Rusiei părăsesc capitala. Albert I își mută cartierul general, iar guvernul se retrage la Anvers. În 17 august, Elisabeta părăsește și ea Bruxelles, împreună cu prinții Leopold (13 ani), Carol (11 ani) și prințesa Marie José (8 ani), pentru a se instala la Anvers, în palatul regal, un edificiu din secolul al XVIII-lea, nu prea confortabil și destul de mic. Când își exprimă intenția de a se întoarce la Bruxelles, cartierul general, precum și cele două doamne de onoare, contesa Caraman-Chimay și contesa Van den Steen de Jehay, o sfătuiesc insistent să nu facă acest lucru.[60] Elisabeta se supune, cu părere de rău.

În 19 august 1914, un ministru plenipotențiar al Franței, Antony Klobukowski, este primit de rege la ora 10:30. Majestatea Sa este astfel informată că o serie de mici unități militare franceze, operând în sudul Belgiei, aduc întăriri armatei belgiene, deși forțele armate ale celor două țări nu au reușit încă să-și unească eforturile. Va fi foarte dificil de realizat o joncțiune. În 20 august, regele își instalează cartierul general la Anvers. La ora 2:00, luând decizia de a-și retrage trupele până la forturi, Albert I nu ține seama de intențiile comandamentului francez, care dorește să apere Bruxelles-ul. Regele, inițiator al acestei retrageri, își salvează soldații de la pieire. Președintele Poincaré ia act de situație, spunând: „Sire, nu aveați trupe numeroase pentru a suporta șocul maselor militare enorme care urmau să vă atace“. Chiar dacă nu e renumit ca strateg — ceea ce recunoaște chiar el —, Albert I demonstrează că are calități de comandant de oști, acționând cu calm, ca un matematician și inginer care a avut un lung serviciu activ la grenadieri. În 20 august, Bruxelles capitulează, fără să opună rezistență în fața atacului trupelor generalului von Kluck. Acesta impune orașului o indemnitate de 200 milioane de franci. Bruxelles-ul este cucerit, dar armata a fost salvată.

În 31 august 1914, portul și orașul Anvers sunt bombardate. Familia regală este în pericol. Albert I decide să își trimită rudele în Marea Britanie. La ora 8:00, la gura fluviului Escaut, regina se îmbarcă pe vasul *Jan Breydel*[61], escortat de două crucișătoare și două contratorpiloare ale Royal Navy. Înainte de plecare, însoțindu-l pe fiul său cel mare, Leopold, îmbrăcat în costum de marinar, regele îl ia deoparte pe pasarelă și îi spune:

— Tu vei veghea asupra armatei…

Prințul, căruia pentru prima oară tatăl său i se adresează ca unui adult, este foarte impresionat.[62] Dar, pe vas, din ordinul guvernului, se află și o încărcătură foarte prețioasă, constând dintr-o parte a rezervelor Băncii Naționale a Belgiei, toate

valorile în aur și argint, bilete de bancă, poansoane, clișee pentru fotogravură și valori de stat. Un tezaur care este salvat din calea nemților. Coborând de pe navă la Folkestone, de unde se suie într-un tren spre Londra, regina și copiii ei ajung la castelul Hackwood, în Hampshire, proprietate a lordului Curzon de Kedleston, politician conservator, cancelar al Universității Oxford și fost vicerege al Indiilor, din 1898 până în 1905. Lordul îi întâlnise pe suveranii belgieni pe Coasta de Azur în 1912 și se împrietenise cu ei. Elisabeta, îngrijorată, nu intenționează să rămână multă vreme la el, vrând să fie alături de soțul ei. Dar prinții și prințesa, însoțiți de un ofițer de ordonanță, un preceptor și o guvernantă, sunt acum în siguranță, în mijlocul unui domeniu de 1 000 hectare cu păduri și pajiști.

La Anvers, după noi bombardamente în noaptea de 2 spre 3 septembrie 1914, regele trebuie să depășească divergențele de opinie dintre înaltul comandament și Ministerul de Război. Pentru a coordona efortul diferitelor unități, Albert I înființează un Consiliul Superior de Război, pe care îl prezidează personal. Reîntoarsă la Anvers, Elisabeta, care nu se va mai despărți de soțul ei până la sfârșitul războiului, asistă la diversele tensiuni, enervări și discuții dintre monarhul-comandant militar, respectat de toată lumea, și anturajul său. Văzându-i pe rege și pe inspectorul general al artileriei, care este de asemenea și noul aghiotant al suveranului, regina scrie în agenda sa: „În curte, Albert se plimbă încoace și încolo cu generalul Hanoteau: ca doi lei în cușcă...“ Pentru a susține trupele franco-britanice în timpul bătăliei de pe Marna, regele obligă cinci divizii germane să se retragă de pe frontul francez; ofensiva generalului von Moltke este oprită (grație, de asemenea, unei manevre identice a armatei ruse) și Parisul, care era în mare pericol, este salvat. Regina întreprinde demersuri pe lângă regele George al V-lea și prim-ministrul britanic, obținând acordul lor pentru evacuarea unor refugiați în Marea Britanie. Elisabeta nu își menajează eforturile, dând dovadă de un mare simț practic și verificând fiecare detaliu al operațiunii, alergând de la un spital la o clinică, în mașină sau cu calul. Celor care au răni ușoare, putând să se întoarcă pe front, regina le dă o mică trusă cu nasturi, ață de cusut și ace de siguranță. Este un dar din partea regelui și a reginei.

Guvernul fuge în Franța, suveranii rămân în Belgia

La începutul lunii octombrie 1914, Anvers este o adevărată zonă fortificată, apărată de douăzeci de mii de soldați. O mare confuzie caracterizează această perioadă, însă cuplul regal este foarte sudat. În 3 octombrie, regina se întâlnește cu Winston Churchill, prim lord al Amiralității, care nu a contenit să le ceară Aliaților să trimită arme și întăriri la Anvers, un punct strategic esențial și pentru Marea Britanie. După o întrevedere cu baronul de Broqueville, șef al guvernului și ministru de război, Churchill se întâlnește cu regele, care îl impresionează. „Nu sesizasem în Belgia din

vremea regelui precedent, Leopold, națiunea eroică a regelui Albert.[63]“

Există temerea că Albert I ar putea rămâne închis în fortăreață, căzând prizonier în mâinile germanilor. Elisabeta îl imploră pe rege să plece din Anvers. Cuplul regal ajunge la Oostende. Există peste zece mii de răniți, dintre care mulți într-o stare gravă. Regina este pretutindeni, căutând medici, infirmiere, paturi, cuverturi, pâine și lapte. O întâlnire neașteptată o reține pe suverană: este violonistul și compozitorul belgian Eugène Ysaÿe, reîntors de la Londra, unde și-a pus familia la adăpost. Odinioară, Elisabeta luase lecții de vioară cu acest virtuoz. „Mare bucurie de a ne revedea“, notează ea în agenda ei.

Sâmbătă, 10 octombrie 1914, în timp ce Anversul se predă după zece zile de asediu, regele pornește călare spre Bruges. Regina vine în urma lui cu mașina, aducând o farmacie de campanie, pe care o va distribui. La Bruges, regele se urcă în automobilul reginei. Direcția Oostende. Pentru un timp, se prevede ca armata belgiană să se retragă de pe solul național, în Franța, în regiunea Saint-Omer. Dar, întrucât generalii francezi Foch și Joffre îi promit regelui întăriri, ordinele sunt anulate. În 13 octombrie, Albert stabilește că soldații săi trebuie să apere pozițiile frontului de pe râul Yser. Le cere ca, indiferent unde sunt plasați, să privească în față, căci nu se știe unde va avea loc bătălia. În 15 octombrie, sosind în fermecătoarea stațiune balneară La Panne, rostește la ora 9:00 o alocuțiune care, în aceste momente sumbre, este un ordin către armată și va rămâne în memoria Belgiei: „Țineți minte ca, în pozițiile unde eu vă voi plasa, privirile voastre să se îndrepte doar înainte, și să considerați drept un trădător față de patrie pe cel care va pronunța cuvântul «retragere», fără ca ordinul oficial să fi fost dat în acest sens!“ Apoi, scrie regina, „pe un drum foarte aglomerat, unde trecerea pe poduri și canale este laborioasă printre atâția cai, refugiați care încearcă să plece spre Franța, oameni cărând genți, geamantane, copii, câini, se produce un adevărat exod“. După nenumărate dificultăți și prin ploi torențiale, regina „își petrece noaptea într-o odaie care mirosea a mucegai și era înnegrită toată de muște“. Dar, veselă din fire, Elisabeta gonește muștele cu prosoape ude. „Am râs mult și ne-am culcat foarte târziu.“ În ciuda rezistenței eroice a trupelor franco-belgiene, nemții trec fluviul în apropierea coastei. În fața acestui dezastru, strategia regelui Albert este eficientă și chiar neașteptată: pentru a apăra linia Yser, în 27 octombrie ordonă deschiderea vanelor de la două ecluze; apa acoperă chiar și o linie ferată. Și inundă toată regiunea, de la Nieuwpoort la Diksmuide. Trupele germane, luate prin surprindere de această „maree“ de seară, foarte puternică și neașteptată, se împotmolesc în noroi și trebuie să se retragă. Înaintarea lor în direcția Calais este stăvilită. Inamicul german nu a putut să ajungă la mare, pentru a le tăia francezilor accesul la Marea Nordului, unde debarcă trupele britanice venite în ajutor, iar marea l-a încremenit pe cotropitor în mocirlă. Este un mare succes pentru belgieni. Foch, salutând ingeniozitatea regelui, confirmă că „apărarea liniei Yser era o chestiune de viață și

de moarte“. Suveranii se instalează într-o locuință modestă, vila Maskens, care devine „Vila regală“. Imediat, regina transformă hotelul L'Océan în spital, unde — este aproape incredibil! — instalează opt sute de paturi. Poetul Émile Verhaeren imortalizează momentul, slăvind eroismul monarhilor:

E doar un petic de pământ din infinitul lumii,
Un petic de pământ îngust, atât e doar,
Dar unde regele și regina aici sunt încă
Și cu ei imensa dragoste a poporului toată.

Negreșit, deoarece căsnicia lor este o adevărată poveste de iubire, spre deosebire de majoritatea uniunilor matrimoniale princiare de odinioară, Elisabeta, cea de-a treia regină a Belgiei, este prima suverană care apare în prim-planul vieții monarhice, egală cu soțul ei în îndatoriri și grele încercări. Și ea este „eroina tenace a frontului de la Yser. [...] Iar împreună amândoi, Albert și Elisabeta vor cârmui țara în primele decenii, atât de tumultuoase, ale veacului al XX-lea“[64]. În timp ce, din 10 octombrie 1914, guvernul belgian s-a refugiat în Franța — la Sainte-Adresse, într-un cartier din Le Havre —, suveranii se agață de ultima bucată din teritoriul belgian care nu a fost cotropită. Albert I și Elisabeta domnesc asupra unui regat care se limitează la o plajă și câteva dune. La Panne este capitala improvizată a Belgiei libere. Pentru cât timp oare?

Regele Albaniei pleacă: Wilhelm de Wied era Wilhelm „din vid“!

Acest regat, creat de urgență pentru ca Albania să scape de apetitul Serbiei și al aliaților ei în Războaiele Balcanice, va dispărea la fel de repede cum a fost zămislit de către marile puteri. Acestea fuseseră naive, iar acum nu-și mai amintesc. Cui să-i mai pese de ceea ce se petrece la Durrës? Wilhelm de Wied — regele Wilhelm I —, care fusese susținut financiar de Viena și Berlin, nu mai are resurse. Războiul civil dintre musulmani, ortodocși și catolici îl discreditase; războiul mondial îl șterge din preocupările imperiilor. Gata cu alocația acordată suveranului, gata cu jandarmeria neerlandeză, care s-a repatriat în Olanda. Prințul care a dat greș părăsește această țară deja uitată în războiul care sfâșie Europa. Direcția spre România, unde îl însoțesc soția sa, prințesa Sofia (care ținea morțiș să i se spună „regină“), fiul lor, Carol Victor (1 an), fin al regelui Carol I, și fiica lor, Marie Eleonore (5 ani). Wilhelm I nu abdică, lasă o regență, își propune să revină, ajutat de familia regală din România, din moment ce este rudă cu regina Elisabeta, poeta încurcată în politică, pentru care nu are nicio vocație. Experiența albaneză a durat mai puțin de șase luni, un record de scurtime. Eșecul vine în mare parte din cauză că suveranul, lipsit de charismă, nu are simțul realității și nici capacitatea de a înțelege situația. De fapt, nu

fusese niciodată acceptat. Ar fi fost nevoie de un om cu multă subtilitate, pentru ca poporul să uite că e condus de un străin, care mai e și creștin. Wilhelm nu avea niciun pic de tact și a fost acuzat, pe rând, că ar fi un agent austriac și un partizan italian, deși nu găseai la el nimic din spiritul lui Metternich sau din idealurile lui Cavour. Se poate înțelege de ce observatorii atât de complicatei vieți din Balcani, la fel ca autorii de șansonete și caricaturiștii francezi într-un joc de cuvinte crud, pornind de la patronimul lui, îl porecliseră „Wilhelm din vid“!

Vidul lăsat de el este repede ocupat de intrarea rebelilor la Durrës, într-o atmosferă de calm, apoi printr-o dictatură, sub privirile perplexe ale vecinilor — Serbia, Italia și Grecia. La București, exilații sosesc într-o țară unde regele este muribund. Carol I se stinge din viață în 27 septembrie 1914, la ora 5:00 dimineața, în camera sa din castelul Peleș, de unde nu mai plecase după furtunosul Consiliu de Coroană, care îi smulsese neutralitatea regatului său. Avea 76 de ani, din care domnise patruzeci și opt, aducând statului român recunoașterea pe plan internațional. Comparația cu nepotul șovăielnic al soției lui este covârșitoare. Și totuși, Carol I nu a murit cu sufletul împăcat. Contelui de Wedel, reprezentantul lui Wilhelm al II-lea la funeraliile regelui, regina Elisabeta i-a mărturisit că soțul ei murise „din cauza durerosului conflict moral care îl împiedicase să intre în război de partea Germaniei“.

Peste două zile, succesorul și nepotul său, Ferdinand, acompaniat de soția lui, frumoasa și dinamica regină Maria, depune jurământul de a respecta constituția, în fața celor două Camere reunite ale Parlamentului de la București. Elisabeta-Carmen Sylva nu asistă la învestitură. Nu se știe dacă nu reușește poate să scrie un poem cu modulații de deznădejde… După funeraliile oficiale, se retrage din viața publică, îmbrăcându-se complet în negru, după atâția ani de veșminte albe. Poeta, prietenă cu Pierre Loti, care își regiza aparițiile fantomatice, are acum alură de călugăriță ortodoxă.

Un tren special, transportând sicriul monarhului, pleacă din Sinaia la București, ca apoi să ajungă în Muntenia, oprindu-se la Curtea de Argeș, la poalele munților Carpați. Palatul episcopal și splendida biserică Sfântul Nicolae în formă de cruce grecească, clădită la sfârșitul veacului al XVI-lea, reprezintă comori de artă, evidențiind cu splendoare amprenta bizantină și gusturile Renașterii. Regele defunct restaurase complexul arhitectural în anii 1870. Aceasta este necropola domnească a primilor suverani ai României unificate. În acest loc plin de legende, dorise Carol I să fie înhumat. Elisabeta se instalează în palatul episcopal, vrând să fie cât mai aproape cu putință de mormântul soțului ei, și visează să înființeze un orfelinat. România, în continuare neutră în ciuda nerăbdării reginei Maria de a o vedea angajată în război de partea Antantei, poartă negocieri discrete, pentru a obține cât mai multe avantaje de pe urma unei asemenea decizii capitale.

Țarul Rusiei salvează Parisul în bătălia de pe Marna

Nicolae al II-lea nu se află în fruntea armatelor sale, ceea ce regretă, poate, căci îi place să fie în compania ofițerilor și a soldaților. Nu se simte în largul lui decât în universul lor, unde de altfel a și fost crescut. Și a dat dovadă — ceea ce era de nebănuit — de un real curaj fizic. Omul care va fi comandantul trupelor țarului este unchiul acestuia, uriașul mare duce Nicolai (înalt de doi metri!), 57 de ani, zvelt, cu ochi albaștri și barba îngrijit tunsă, însurat cu prințesa Anastasia de Muntenegru (despărțită de primul ei soț, fiică a regelui Nikola I și soră cu regina Elena a Italiei). Marele duce este o legendă vie, întruchiparea curajului și a prestigiului rus. El este cel care a supervizat toate comenzile de arme fabricate în Franța, la „Manufacture d’armes“ din Châtellerault[65], aducându-și o contribuție binevenită la procesul de producție al acestei prestigioase uzine. Pușca folosită de comandantul rus este franceză, dar cu câteva modificări. Cu doi ani în urmă, marele duce, acompaniat de soția lui, a prezidat alături de Raymond Poincaré marile manevre de la Poitou. Acest generalisim al armatelor imperiale este foarte popular. Nepotul său vrea să păstreze entuziasmul și elanul poporul rus, din momentul declarării războiului. Din acest motiv, țarul schimbă imediat numele Sankt-Petersburgului, care are o consonanță prea germanică. Astfel, capitala este botezată acum Petrograd, un nume rusesc adevărat, dar fără conotație religioasă. Nicolae al II-lea se simte inutil, temându-se să nu fie considerat drept un laș, din moment ce nu și-a revendicat gradul de comandant suprem al armatelor. I se spusese că viața țarului era prea prețioasă pentru a fi expusă pericolului. Dar noua popularitate de care se bucură este ca un balsam pentru el. În 20 august 1914, le mărturisește celor din preajma lui că a constatat „o comuniune de sentimente și idei între el și poporul său în privința conflictului“. Patriotismul este o nouă consacrare pentru el.

Mai delicată pare situația împărătesei Aleksandra, care este germană prin naștere, iar țara ei poartă război împotriva Imperiului Rus. Într-un fel, este în aceeași poziție ca regina Belgiei, dar nu cu același dramatism totuși, ținând seama de faptul că Rusia nu este cotropită. Spre deosebire de Elisabeta a Belgiei, ea nu se va gândi să rupă punțile cu familia sa. Cu toate acestea, țarina va suferi din cauza acestei sfâșieri sufletești. Mai rău chiar: va fi bănuită că este de conivență cu inamicul, cum pățise și Maria Antoaneta, regina Franței supranumită „Austriaca“. O povară în plus pe care Aleksandra, profund depresivă, trebuie s-o îndure, ea care se roagă în permanență, sperând vindecarea, totuși improbabilă, a fiului ei atât de nevolnic, încât un cazac trebuie să îl poarte în brațe. În acest început de război, țarina poate să mai uite de angoase, făcându-se utilă, împreună cu fiicele ei, pentru îngrijirea răniților.

Nicolae al II-lea este fidel alianței franco-ruse. Aflând că înaintarea rapidă a armatei germane amenință Parisul la mijlocul lunii august 1914, țarul le cere

generalilor săi ca trupele rusești să hărțuiască spatele regimentelor germane în Prusia Răsăriteană. Prin urmare, Berlinul se vede obligat să retragă două corpuri de armată și să le trimită înspre nord-est, în loc să susțină planul inițial de încercuire a Parisului. Din acest motiv, trupele lui von Moltke rămân slăbite. Intervenția armatei ruse, adesea uitată sau minimalizată, este decisivă, din moment ce a avut rolul de a reduce forța dispozitivului care se pregătea să sugrume capitala Franței. Bătălia de pe Marna oprește înaintarea armatei germane la mai puțin de 50 de kilometri de Paris. Aducând un omagiu operațiunii militare rusești, care precede sosirea celebrelor „taxiuri de la Marna", mareșalul Foch va scrie mai târziu: „Dacă Franța există încă este în mare parte grație Rusiei, care a permis descleștarea menghinei inamicului pe Marna". Iar mareșalul Joffre va confirma în *Memoriile* sale că „Franța are datoria de a nu uita serviciul pe care ni l-au adus Aliații noștri". Pe biroul lui Nicolae al II-lea, raportul pe care îl aștepta este foarte clar: fără contribuția crucială a rușilor, Franța ar fi fost învinsă încă din vara anului 1914, ca în 1870. Și Parisul ar fi fost asediat. Încă o dată…

Țarul dă piept cu victorii și înfrângeri, împărăteasa devine infirmieră

Aureolate de acest succes, armatele imperiale capătă porecla de „tăvălugul rusesc". Lumea așteaptă triumfuri și minuni de la ostașii ruși. Totuși, contele Witte, fost ministru al căilor de comunicații (noi am spune „al transporturilor"), însărcinat cu construirea Transsiberianului și unul dintre artizanii alianței franco-ruse, căzut în dizgrație din 1906, este foarte neliniștit. Ambasadorului Franței, Maurice Paléologue, care are onoarea de a-i mulțumi lui Nicolae al II-lea pentru reușita operațiunilor militare rusești în bătălia de pe Marna, contele Witte îi spune: „Acest război este o demență. Prestigiul nostru în Balcani, vechiul nostru vis de a-i proteja pe frații de-un neam cu noi? Dar asta e o himeră romantică și demodată! Trebuia să-i fi lăsat pe sârbi să-și încaseze corecția pe care au meritat-o […] Concluzia mea practică este că această stupidă aventură trebuie lichidată cât mai iute cu putință".[66]

Încep să sosească veștile proaste. La sfârșitul lunii august 1914, dezastrul armatei generalului Samsonov la Tannenberg, apoi superioritatea trupelor germane în regiunea dificilă a lacurilor din Mazuria la începutul lunii septembrie se cifrează la 70 000 de morți și 100 000 de prizonieri. Samsonov se sinucide pe câmpul de luptă, rușii sunt izgoniți din Prusia Răsăriteană.

La Petrograd, imensa Galerie a Armelor din Palatul de Iarnă este transformată în spital. Aceeași instalație este organizată în sala de festivități a palatului verde cu alb din Krasnoe Selo. Împărăteasa, la fel și marile ducese, poartă uniformă de infirmiere: văl și fustă albă, bluză gri, crucea roșie foarte vizibilă pe piept. Aleksandra, Olga, Tatiana, Maria și Anastasia nu mai părăsesc Țarskoe Selo, cele

două fiice mai mici ale țarului fiind repartizate la un spital sătesc din apropierea palatului. Pregătirea lor completă ca infirmiere ar fi trebuit să dureze două luni, însă sosirea masivă a răniților impune ca activitatea lor propriu-zisă să înceapă mai repede. Împărăteasa este văzută asistând un chirurg, care amputează picioare și brațe. Aleksandra umblă cu instrumentele sterilizate, pune pansamente, îi spală pe muribunzi. Bârfele curtenilor, care nu își dau seama de gravitatea situației și se declară șocați că împărăteasa Rusiei s-a metamorfozat în infirmieră, nu o tulbură pe țarină. Lui Nicolae al II-lea, îi scrie: „Am îngrijit un bărbat care nu mai seamănă a om. Au rămas doar bucăți din el“. Numeroși răniți sunt stupefiați când află că infirmiera lor este Majestatea Sa împărăteasa. Unii se încumetă să spună: „*Țarița*! Vino lângă mine“. Dar mulți alții, intimidați sau neputând să-i ierte originea germană, rămân tăcuți și urmăresc cu privirea acea siluetă albă printre celelalte asemănătoare ei.

Activitatea împărătesei este foarte eficientă (și dată uitării), având în vedere că în primele trei luni de război țarina a înființat optzeci și cinci de spitale și a organizat douăzeci de trenuri sanitare, foarte bine echipate, pictate cu cruci roșii gigantice pe acoperișul vagoanelor. Aceste convoaie au transportat deja mii de supraviețuitori de pe front. Chiar și tradiționalele ouă de Paști, oferite de familia imperială, sunt decorate cu o cruce roșie și poartă portretele țarinei și ale fiicelor ei îmbrăcate în infirmiere! Pentru Aleksandra, ajutorarea răniților este o nouă vocație. Dacă, în mod bizar, Nicolae al II-lea nu pomenește nimic despre înspăimântătoarele eșecuri suferite de armatele lui, este negreșit și fiindcă se concentrează asupra anunțării veștilor bune, în special în Galiția.[67] Rușii au cucerit Lvov-ul[68] și au alungat trupele austro-ungare.

Dar iată și alte motive de îngrijorare: fără să fi declarat război, Imperiul Otoman bombardează flota rusească din Marea Neagră. Culmea este că atacul este lansat de pe nave cumpărate de la Germania, care au reușit acum să treacă de barajul vaselor franceze și britanice din Dardanele. Această agresiune obligă Rusia, Franța și Marea Britanie să declare război Turciei, întrucât pozițiile britanice în estul Mediteranei se văd amenințate, în special în canalul Suez, iar accesul rușilor în aceeași parte a Mediteranei este tăiat. Cinci imperii sunt implicate într-un conflict mondial! Dar pentru Rusia, care trebuise să își împartă forțele pentru a ajuta Franța, prețul fidelității și al angajării în război este deosebit de greu: la sfârșitul anului 1914, Nicolae al II-lea este informat că în Rusia se înregistrează deja un milion două sute de mii de morți, răniți, prizonieri sau dispăruți. Dar puțini sunt cei care cunosc această înfiorătoare realitate. Va fi nevoie de mobilizarea unor noi trupe.

Franz Joseph beneficiază de lealitatea popoarelor din imperiul său

Relațiile complexe dintre monarhii inamici, care fuseseră uneori apropiate, alteori distante, dar oricum curtenitoare dacă nu puteau fi cordiale, explică anumite reacții. Împăratul Austriei și regele Ungariei, pe care un litigiu vechi de peste jumătate de veac îl opune Rusiei, își desprinde de pe piept frumoasa cruce Sfântul Gheorghe, pe care țarul Nicolae I i-o înmânase în 1849. Urcând cu un an înainte pe tronul Habsburgilor, care se clătina pe atunci, Franz Joseph, în vârstă de 19 ani, fusese nevoit să îl cheme în ajutor pe „țarul de fier“, pentru a înăbuși dur revolta ungurilor. La Viena, tânărul împărat fusese chiar victima unei agresiuni comise de un patriot maghiar, care îi înfipsese un cuțit în gât, numai că lama alunecase pe gulerul uniformei, salvându-l de la moarte. De atunci, în principal din acest motiv și din spirit de solidaritate militară, împăratul n-a mai fost văzut decât în uniformă. Fusese nevoie de o revedere tandră cu Sisi, într-un oraș balnear, pentru ca suveranul să fie zărit în civil, purtând pe cap o gambetă. În ziua declarației de război contra Rusiei, scoțându-și de pe uniformă decorația rusească pe care o purta de șaizeci și cinci de ani, Franz Joseph pecetluiește ruptura totală cu Romanovii. O pagină din istorie este definitiv întoarsă.

Spre marea ușurare a monarhului, diversele etnii integrate în imperiu nu au profitat de ordinul de mobilizare, apoi de primele lupte, pentru a face disidență prin refuzul de a se înrola, sau chiar dezertând. Nu încape îndoială că prestigiul personal al lui Franz Joseph a avut darul de a anula tentativele de rebeliune. Cehi, unguri, croați, sloveni, bosniaci și multe alte populații se arată toți plini de lealitate. Se înregistrează câteva dezertări, dar nu mai multe decât în alte părți. Fără îndoială, de asemenea, este imposibil să te gândești în acele momente la eventualitatea unui război lung, care ar slăbi loialitățile. „Devotamentul față de monarhie a putut din nou să adune laolaltă popoarele Imperiului“, subliniază Jean-Paul Bled[69]. Pentru statul-major și familia suveranului habsburgic, se verifică vechea prezicere a lui Bismarck: „Este suficient ca împăratul Franz Joseph să se suie în șa, și veți vedea că toate popoarele imperiului său îl vor urma“. Cei doi bărbați erau de acord, de altfel, în privința imposibilității aproape totale de a rezolva problemele naționalismelor din Balcani, considerând de aceea că ar fi mai înțelept să nu se amestece. Dar Bismarck murise de șaisprezece ani deja…

Carol, al cărui unchi a fost Franz Ferdinand și al cărui bunic a fost frate cu împăratul Franz Joseph, este noul moștenitor al tronului, dar a fost ținut departe de toate tratativele purtate de împărat și cabinetul său între atentatul de la Sarajevo și ultimatumul adresat Serbiei. Se afla însă lângă împărat la Bad Ischl în momentul declarației de război. Din acea clipă, Franz Joseph va dori ca succesorul său să fie strâns implicat în deciziile guvernamentale. Și îi cere să se instaleze cu Zita și copiii lor, alături de el, la Schönbrunn.

Un împărat bătrân, un arhiduce prea tânăr, un rege al Serbiei înflăcărat

În acel moment, Zita va exercita rolul de stăpână a casei, într-un castel unde locul suveranei rămăsese gol de la moartea lui Sisi. Încă din 16 august 1914, Carol părăsește Viena, plecând pe frontul din Galiția.

Câteva succese îi permit Zitei să îl felicite pe împărat. Acesta îi răspunde: „Da, războaiele mele au început întotdeauna prin victorii și s-au terminat prin înfrângeri. Iar de data asta, va fi mai rău chiar, și se va spune despre mine: «E bătrân, nu mai stăpânește situația. Atunci, vor izbucni revoluții și va fi sfârșitul»“.[70]

Pesemne că, în fața unei asemenea lucidități, tinerei arhiducese i-a înghețat sângele în vine, deși e o persoană plină de curaj și fermitate. Foarte repede, grație inspecțiilor sale pe front, Carol înțelege că natura conflictului a schimbat totul. Zitei, Carol îi scrie: „Oamenii, aici, cred în continuare că o mare bătălie se poate termina în câteva zile, ca altădată la Sadowa. Însă astăzi, bătăliile durează săptămâni de-a rândul, ca actualmente în Franța“.

Carol este lucid, doar că luptele nu se vor măsura în săptămâni, nici chiar în luni, ci în ani întregi. După bătălia de pe Marna, conflictul s-a transformat într-un război de tranșee și poziții fortificate. Deocamdată, armatele austro-ungare sunt desfășurate pe două fronturi; frontul de răsărit, în fața Rusiei, unde, după cele câteva victorii de început, frontul va fi repede străpuns de ruși, ostilitățile derulându-se pe tot teritoriul imperiului. Spre sud și Balcani, al doilea front se referă la Serbia. Și acolo, chiar dacă Belgradul a fost repede cucerit, la fel de repede va fi și cedat. În ciuda celor două Războaie Balcanice dinaintea acestui conflict, armata sârbă se dovedește foarte ofensivă. Dacă la sfârșitul anului, Belgradul salvează onoarea poporului sârb, lucrul acesta se datorează negreșit discursului impetuos al regelui Petru I, în vârstă de 70 de ani. După ce a evocat eroicele lupte de odinioară contra turcilor, bulgarilor și albanezilor, suveranul reînsuflețește energia trupelor lui epuizate, care ar vrea să se retragă la căminele lor: „Patria are nevoie de ocrotirea voastră, ei i-ați jurat, și mie deopotrivă, să vă bateți până la ultima picătură de sânge. [...] Cât despre mine, bătrânul vostru rege, eu rămân aici cu copiii mei pentru a muri pe aceste poziții, căci dușmanul nu va putea să se facă stăpân în Serbia decât peste cadavrele regelui vostru și ale fiilor lui!“[71] Efectul acestor cuvinte mobilizatoare este imediat: 130 de tunuri, 270 de ofițeri și 40 000 de soldați austrieci și unguri sunt capturați, iar, în 15 decembrie 1914, drapelul sârbesc este din nou ridicat pe palatul regal din Belgrad. Categoric, lucrurile nu merg prea bine pentru Imperiul Austro-Ungar.

Wilhelm al II-lea: un împărat fricos și depășit de

evenimente

Schimbările bruște de atitudine, ezitările și lăudăroșeniile lui Wilhelm al II-lea pun pe gânduri statul-major imperial. Este kaizerul capabil să câștige un război altfel decât într-un salon sau cu prilejul manevrelor militare, unde „inamicul“ pierde pentru a face pe plac Majestății Sale? Uniforma extravagantă face din el un conducător de oști? Degeaba repetă el: „Asupra mea, împăratul german, a pogorât spiritul divin. Eu sunt armura lui Dumnezeu, sabia și instrumentul său“, căci eșecul de pe Marna a dus la demiterea din funcții a generalului von Moltke, fără ca împăratul să se fi gândit măcar la propria lui responsabilitate. În realitate, sănătatea kaizerului nu este liniștitoare. Are laringele iritat (negreșit, din cauza vociferărilor, fiindcă mai mult urlă, decât vorbește!), se plânge de frig și de umezeală. Ordonă să i se amenajeze un tren special, înzestrat cu un apartament în toată regula, cu o cadă din aramă, lambriuri de lemn și un parchet etanș, pentru a menține o temperatură convenabilă acestui om, care a ajuns prea sensibil și friguros. Un întreg personal, civil și militar, aflat la ordinele lui, este cazat în alte vagoane ale trenului, un culoar permițând comunicările rapide. Fostul cancelar Bernhard von Bülow, pe care Wilhelm al II-lea îl acuzase că s-ar fi aflat la originea incidentului devastator din *Daily Telegraph*[72], va scrie în *Memoriile* sale că împăratul nu mai părăsește trenul, decât pentru a se cufunda într-o limuzină, care vine în urma garniturii de vagoane imperiale. Amiralul Tirpitz este și mai critic, considerând că Wilhelm al II-lea este de acum înainte inapt să dirijeze operațiunile și că nu iese din pasivitatea lui decât pentru a fi arogant sau a se lăsa potolit de lingușitori. În decembrie 1914, Tirpitz notează: „Împăratul vede peste tot victorii gigantice, dar nu vrea decât să își domolească neliniștea. Potrivit medicului-șef al statului-major, dorința lui este să fie eliberat de orice obligații“. Este limpede că, foarte repede, kaizerul, destabilizat de realitatea unui război pe care pretinde că nu l-a vrut, îi lasă să se înfrunte între ei pe conducătorii militari și politici. Nu mai e războiul lui, ci cel al lui Hindenburg și Ludendorff, cei doi generali care au câștigat victoria de la Tannenberg contra rușilor, care erau totuși mai numeroși decât nemții. Comparația dintre comportamentul letargic al kaizerului și dinamicul rege al Belgiei, Albert I, este apăsătoare pentru prusac. Iar bilanțurile umane sunt deja înspăimântătoare. „În timpul bătăliei pentru controlul asupra orașului belgian Ypres, germanii pierd peste 130 000 de oameni, între 13 și 25 octombrie 1914; englezii și francezii, peste 100 000. Lupta se oprește în 22 noiembrie, prin eșecul unei ultime tentative de străpungere din partea germanilor.“[73] Inamicul este întotdeauna detestat. Wilhelm al II-lea nu scapă nici el de această aversiune, așa cum i se întâmplase și bunicului său, Wilhelm I, în 1870.

Totuși, metodele germanilor de a purta război vor agrava considerabil realitatea conflictului pentru populațiile civile. Zepelinul german, care bombardează Parisul

în 22 martie 1915, constituie o premieră. Vor mai fi multe alte bombardamente, din cauza cărora populația Parisului va fi nevoită să se refugieze în pivnițe. Britanicii îndură aceeași soartă din cauza unor aerostate uriașe, iar Varșovia așijderea. Nemții vor fi, de asemenea, primii care vor utiliza, în aprilie 1915, gazele asfixiante, arme interzise prin Convenția de la Haga. Această escaladare duce la altele de același fel și exacerbează ura de o parte și de cealaltă. Războiul submarin, grație eforturilor permanente ale kaizerului care a cerut dezvoltarea acestei tehnici, va face și el ravagii, nu numai asupra vaselor de război, ci și asupra navelor comerciale și pacheboturilor. Exemplul cel mai traumatizant este, desigur, torpilarea *Lusitaniei*, navă civilă sub pavilion britanic, la opt mile de coasta sud-estică a Irlandei, de către un submarin german, în 7 mai 1915. Acest pachebot cu patru coșuri, aparținând Liniei Cunard, plecase de la New York îndreptându-se spre Liverpool, având la bord 1 900 pasageri și oameni din echipaj, dintre care doar 760 au putut fi salvați. Vasul s-a scufundat, începând cu partea din față, în 18 minute. Acest atac este perceput de către țările Antantei drept o lașitate care provoacă, de asemenea, furia americanilor, întrucât la bord se aflau 120 pasageri de naționalitate americană, dintre care doar 35 au scăpat cu viață. Printre victime, miliardarul Alfred Vanderbilt, care a pierit oferind vesta lui de salvare unei femei. Evident, nu Wilhelm al II-lea ordonase personal torpilarea *Lusitaniei*. Însă politica de teroare maritimă instaurată în Atlantic este opera Germaniei. Pentru adversarii ei, țara este întruchipată de persoana contradictorie a împăratului ei.[74]

Regele Victor Emanuel al III-lea al Italiei renunță la neutralitate

De la începutul războiului, guvernul italian nu a contenit să poarte tratative cu ambele tabere, încercând să crească mizele; Franz Joseph refuză să îi înapoieze lui Victor Emanuel Trieste și Trentino, chiar și o parte din Tirol. Francezii și britanicii se arată mai generoși, iar Italia semnează cu ei un tratat, la Londra, în 26 aprilie 1915. În schimbul angajamentului său, acordul promite Italiei nu numai Trieste și Trentino, ci și Istria, precum și o parte a coastei dalmate, din care, bineînțeles, portul Fiume. Pentru prim-ministrul Antonio Salendra, pe care regele tocmai l-a numit în funcție, se pune problema de a convinge o majoritate mai mult decât reticentă că Italia trebuie să intre în război, și asta după șapte luni de la începerea operațiunilor armate. Naționaliștii sunt lăsați să organizeze manifestații în câteva mari orașe, unde cuvântul de ordine este: „Republica sau războiul". Salendra demisionează, lăsându-l pe rege să aleagă. Victor Emanuel al III-lea refuză demisia premierului, care este numit din nou în funcție și obține puteri depline din partea unei Camere legislative terorizate de posibilitatea unei revoluții. Mobilizarea generală este decretată în 22 mai, iar războiul este declarat în data de 24 mai 1915. Imediat,

Berlinul declară război Romei. Pentru Franz Joseph, furios, proclamând public că Italia a trădat Austria, un nou front se va deschide, așadar, într-o regiune muntoasă, cu acces dificil, dar deja bine apărată de austrieci. Viena constată că războiul contra Italiei vecine este mai popular decât cel contra îndepărtatei Rusii. Și lumea afirmă că armata regelui Italiei nu este suficient pregătită. Pentru aceasta, există două posibilități de traseu: valea râului Adige și valea râului Isonzo. Cea mai mare parte a luptelor se va desfășura pe Isonzo. Chiar dacă înaltul comandament al trupelor este asigurat de generalul Cadorna, regele se consideră personal răspunzător de operațiuni și se instalează cu statul-major la Udine, în Friuli, foarte aproape de front. Pentru cei care nu îl cunosc, Victor Emanuel al III-lea este un om slab. Pentru cei care intră în contact cu el, este un om rezervat, care se comportă cu mult curaj.

Un martor privilegiat al acestor cumplite înfruntări armate le va descrie cu o justețe și o precizie uluitoare. Este un tânăr jurnalist american, luptător trecut în rezervă din cauza unei răni la ochi, șofer de ambulanță la Crucea Roșie italiană.[75] El va rezuma această experiență într-un roman extraordinar, *Adio, arme* (1929). Este vorba, desigur, despre Ernest Hemingway. Romancierul notează: „Erau niște mici automobile cenușii care mergeau foarte repede [...]. Stropeau cu noroi mai rău decât camioanele mari, iar dacă vreunul dintre ofițeri, pe bancheta din spate era mic de tot și așezat între doi generali, fiind atât de mic încât nici nu i se vedea chipul, ci doar partea de sus a chipiului și spinarea îngustă, și dacă mașina aceea gonea deosebit de repede, atunci era foarte probabil ca acolo să fi fost regele.“ Regele Italiei, pe care Wilhelm al II-lea îl consideră caraghios pentru statura lui mică, încearcă întotdeauna să fie *incognito*, însă e mereu recunoscut: într-un grup de bărbați, el e întotdeauna cel mai mărunt ca înălțime. Hemingway continuă: „Stătea la Udine și circula astfel aproape zilnic pentru a vedea cum mergeau treburile. Dar treburile mergeau prost“. Mai departe, Hemingway descrie „luptele în munții din spatele orașului, oțelul podului de cale ferată deformat de obuze, tunelul năruit în apropiere de râu acolo unde se bătuseră, arborii din jurul pieței și bulevardul lung, străjuit de copaci, care ducea la această piață, toate astea fără a mai pomeni de femeile din oraș, regele care trecea cu mașina și căruia îi puteai zări acum figura, gâtul lung și barbișonul cărunt, ca o țăcălie de țap“...

Italienii au superioritatea numerică, însă austriecii țin cu dinții de pozițiile lor. În anul care a urmat rupturii lor cu Tripla Alianță, generalul Cadorna va lansa cinci ofensive în direcția Trieste și Gorizia, nedeplasând frontul decât cu vreo treizeci de kilometri dincolo de frontieră. Remarcăm aici una dintre caracteristicile acestui război de poziții în munți, extrem de ucigaș, descurajant și epuizant pentru trupele care operau în zone povârnite și periculoase.

22 august 1915: Nicolae al II-lea preia comanda

armatelor imperiale ruse

În Rusia, de asemenea, moralul este foarte scăzut. Ofensiva germană din mai 1915 a provocat deruta armatelor țarului, care abandonează Polonia și Lituania. O parte a teritoriului rus este cotropită, iar pierderile omenești sunt imposibil de evaluat, însă numărul morților, al răniților și al prizonierilor se estimează la peste trei milioane opt sute de mii. Însuși mareșalul Hindenburg povestește că, uneori, pentru a putea trage, tunarii trebuie întâi să dea la o parte mormanele de cadavre ale soldaților ruși. Transporturile sunt dezorganizate, aprovizionarea cu arme și muniții este insuficientă. Rusia nu era pregătită pentru un război atât de lung și pe o suprafață atât de întinsă. Țarul se vede nevoit să impună schimbări obligatorii. În iulie, Duma se întrunește, contra opiniei împărătesei și a lui Rasputin. Opoziția constituie blocul progresist și cere un guvern care să aibă încrederea națiunii. Ambasadorul Franței scrie: „Duelul a pornit între casta birocratică și reprezentarea națională. Se vor reconcilia oare? Întregul viitor al Rusiei depinde de asta“.[76]

În loc să le țină piept și să încerce să potolească criza, Nicolae al II-lea socotește că responsabilitatea pentru eșecurile militare îi revine comandantului suprem, unchiul său, marele duce Nicolai. În 25 august 1915, îl revocă din funcție și decide să preia el însuși conducerea armatelor. Toți miniștrii și împărăteasa văduvă Maria Feodorovna îl imploră pe suveran să renunțe la această decizie catastrofală, care îl va îndepărta pe Nicolae al II-lea de capitală și, prin urmare, de centrul politic, din moment ce se instalează la cartierul său general de la Moghilev, pe malurile Niprului. Ideea de a părăsi Petrogradul reprezintă o greșeală foarte gravă a țarului, similară cu aceea comisă de Napoleon al III-lea, când a plecat din Paris în vara anului 1870. Doar împărăteasa și Rasputin, care l-au împins pe țar să ia această hotărâre, sunt încântați. Aleksandra îl urăște pe marele duce Nicolai, care reușise să descopere manevrele și influența dezastruoasă a lui Rasputin. Generalisimul amenințase chiar să-l ucidă el însuși pe impostor. Prin urmare, țarina a avut două motive pentru a-l susține pe soțul ei: eliminarea unui inamic al mentorului ei, de care are nevoie mai mult decât oricând în aceste vremuri tragice, și intenția de a-i da posibilitatea lui Rasputin să salveze Rusia (căci doar călugărul-vindecător, potrivit ei, are această putere). În realitate, țarul își va asuma personal, de acum înainte, responsabilitate eșecurilor militare, în timp ce Aleksandra, sub influența lui Rasputin, va precumpăni greu asupra spiritului soțului ei, căruia îi scrie zilnic, și prin urmare asupra politicii imperiale, pe care ea o vrea cât mai autocratică posibil. Ne-am putea mira de faptul că îl lasă pe fiul ei Aleksei să stea cu tatăl lui la Moghilev în decembrie. Băiatul va rămâne acolo trei luni, înainte de a fi adus înapoi la Petrograd, din cauza unei hemoragii nazale. Nicolae al II-lea vrea să-l inițieze pe moștenitor în viața militară, sperând să liniștească statul-major în privința continuității dinastice și, poate, de asemenea, să se liniștească pe sine însuși în

privința sănătății țareviciului care nu-l împiedică să trăiască această experiență. O hemoragie mai gravă va face necesară revenirea lui pentru un timp la Petrograd, însă apoi se va întoarce la Moghilev. Surorile lui, marile ducese, vor sosi și ele acolo, foarte destinse, într-o atmosferă familială și patriarhală, care contrastează cu realitățile unui război din ce în ce mai dificil. Sosirea la cartierul general a lui Nicolae al II-lea este însoțită de o campanie de propagandă cu afișe, în care țarul este înfățișat ca un cavaler cuceritor al Cnezatului Moscovei din vechime și, în același timp, ca un comandant de oști conducând armatele Rusiei în secolul al XX-lea.

În Marea Britanie, George al V-lea și familia sa sunt în prima linie

Primele trupe britanice debarcaseră pe coastele Belgiei și Franței în noaptea de 7 spre 8 august 1914. Regele și regina Mary sunt oameni ai datoriei. Intrarea în război, de care speraseră atât de mult să poată scăpa, este pentru ei ca o intrare în religie. Suferințele regatului vor fi ale lor. Primul lor sacrificiu este participarea activă a celor doi fii mai mari, Eduard, prinț de Wales, moștenitor al tronului, în vârstă de 20 de ani, și fratele său mai mic, Albert[77], care are 19 ani. După două săptămâni de instrucție militară, Eduard, ofițer în regimentul Grenadier Guards, cere să fie trimis pe front. Guvernul nu este favorabil acestei decizii, deoarece, în mod firesc, prințul constituie o țintă de predilecție. Eduard își argumentează dorința de a participa la război și comportamentul său riscant, prin faptul că moartea lui nu ar afecta coroana, din moment ce el are patru frați, perfect capabili să îl înlocuiască. La această explicație, deopotrivă morbidă și sfidătoare, ministrul de război de atunci, lordul Kitchener, replică ferm:

— Monseniore, nu decesul vostru ar fi lucrul cel mai rău. Eu aș fi mult mai necăjit dacă ați cădea prizonier.

Prințul moștenitor pleacă, așadar, să își facă datoria. În 16 noiembrie, ajunge în Franța la statul-major al comandantului suprem al Forței Expediționare Britanice, sir John French, șef al Statului-Major Imperial începând din 1911, unde se va afla pe front foarte aproape de luptele de pe Somme. Fratele lui mai mic, Albert, proaspăt *midshipman* (aspirant), este repartizat la flota din Marea Nordului, însă din cauza sănătății precare este obligat să renunțe destul de repede la serviciul în marina militară. Este operat întâi din cauza unei apendicite acute, apoi i se pune diagnosticul de ulcer la stomac, o boală de care nu se va vindeca niciodată complet. Inapt pentru serviciul militar activ, Albert lucrează pe lângă tatăl său, cel mai adesea la Sandringham, reședința preferată a lui George al V-lea, și învață sistemul de funcționare a statului. O ucenicie care îi va fi foarte utilă ulterior, în timp ce fratele lui mai mare, Eduard, nu a beneficiat niciodată de o asemenea inițiere.

Regele George al V-lea vizitează frecvent trupele sale care luptă în Franța, unde suferințele și pierderile de vieți omenești sunt grele. Va fi văzut foarte des în inspecție pe front, însoțit de președintele Poincaré, de regele Albert I al Belgiei și de generalul Foch, comandantul suprem al Armatei de Nord. Cu prilejul unei treceri în revistă a regimentelor, în 28 octombrie 1915, calul regelui, deși bine antrenat de mareșalul Haig, se sperie când pe deasupra zboară foarte zgomotos douăzeci de avioane și, ridicându-se pe picioarele dinapoi, îl aruncă din șa pe George al V-lea; din cauza acestei căzături, regele suferă numeroase fracturi, care îi vor provoca neplăceri toată viața, deși nu se va plânge niciodată. Refuză să-i asculte pe medici, care îi recomandă odihnă „până la sfârșitul războiului“! Mereu îmbrăcat într-o uniformă modestă, întruchipând modelul suveranului apropiat de ostașii săi, regele se scuză că nu îi poate ajuta mai mult: „Nu îmi stă în puteri să împărtășesc calvarul vostru, dar sunt cu voi din toată inima și în fiecare ceas“.[78]

Mulțumindu-se cu strictul necesar, regele și regina sunt exigenți cu ei înșiși. Astfel, cuplul regal se supune la aceleași restricții ca restul populației, și asta în toate aspectele vieții, de la reducerea încălzirii și a iluminatului în Palatul Buckingham, până la utilizarea unor inele pentru șervete inscripționate cu numele lor, ca să evite spălatul inutil al unor rufe, optând să nu mai bea vin la masă și luptând contra risipei de apă la îmbăierea Majestăților Lor. Punctualitatea regelui devine manie, iar o întârziere de un minut este considerată o neglijență inacceptabilă, care riscă să te lipsească de un cartof cultivat — războiul te obligă — în parcurile domeniului Windsor. A cere două ouă la micul dejun este mai mult decât o insolență, povestește sir Frederick Ponsonby, martor a trei domnii britanice: este o trădare! Regele și regina nu dau exemplul, ei întruchipează exemplul. Monarhii știu că războiul înseamnă pentru regatul lor costuri de 3 milioane de lire sterline pe zi.

George al V-lea este preocupat, de asemenea, și de situația corpului expediționar trimis în Dardanele. Într-adevăr, la începutul anului 1915, Churchill, deja prim lord al Amiralității, hotărâse să deschidă un nou front contra Turciei, la cererea rușilor care doreau să vină în ajutorul contingentelor lor din Caucaz și, de asemenea, deoarece crucișătoarele germane navigau în Strâmtori și îngreunau legătura dintre Rusia și aliații lor. O tentativă, pur navală, eșuează în martie, soldându-se cu pierderea unui cuirasat francez și a altuia rusesc, scufundate de flota kaizerului. Un corp expediționar, constituit din patru batalioane britanice și un batalion francez, debarcă în aprilie 1915, în două locuri pe peninsula Gallipoli, pe malul european al Dardanelelor, punct strategic în Marea Egee, unde, deja în timpul războiului din Crimeea, francezii și englezii își stabiliseră cantonamentele. Este o manevră pusă la cale de Churchill pentru a ieși din impasul sângeros al frontului de vest împotmolit din toamna precedentă într-un năucitor război de tranșee. Operațiunea este improvizată în câteva săptămâni și reprezintă prima intervenție amfibie din istorie. Forțele turcești, conduse de un general german și de către foarte destoinicul general

Mustafa Kemal, împiedică trupele debarcate să opereze joncțiunea plănuită. Este o operațiune foarte costisitoare în vieți omenești și care nu realizează mare lucru căci, în afară de francezi și britanici, trăiesc aici botezul focului trupe australiene și neozeelandeze, fără ca vreuna dintre unități să reușească să pătrundă adânc pe teritoriul otoman. Ceea ce trebuia să fie o victorie ușoară se transformă în măcel. Frontul s-a stabilizat la 5 kilometri de coastă în iulie 1915. Francezii, regele George al V-lea, guvernul său și Churchill se întreabă: să continuăm operațiunea sau să repatriem trupele debarcate pe peninsulă? Acest infern va dura până în decembrie. Se vor înregistra aproximativ 140 000 de victime de partea Antantei. Din cauza acestui fiasco dureros, Churchill pierde postul de comandant suprem al Royal Navy. George al V-lea, care a trebuit să renunțe la vocația de ofițer de marină când a urcat pe tron, primește cu consternare demisia primului lord al Amiralității, în 15 noiembrie 1915. Și, multă vreme, numele lui Churchill va rămâne legat de acest dezastru.

Ferdinand al Bulgariei intră în război, Petru I al Serbiei este învins

Întrucât Antanta (Franța, Rusia, Marea Britanie) nu i-a dat nicio garanție de extindere teritorială, după luni întregi de negocieri laborioase, regele Ferdinand I al Bulgariei alege în cele din urmă tabăra kaizerului și a lui Franz Joseph. În 14 octombrie 1915, monarhul bulgar declară război Serbiei în speranța de a anexa, în sfârșit, partea sârbă a Macedoniei. Obsesia lui! Acest amator de bijuterii istorice a fost nevoit să renunțe la visul lui nebunesc de a restaura tronul Bizanțului, pe care voia să se instaleze, și asta din cauză că Turcia este aliată cu Puterile Centrale! Cu două săptămâni înainte de a intra în război, regele trimisese deja, în secret, un detașament militar în Macedonia. Drept recompensă pentru angajarea lui în conflict, Ferdinand al Bulgariei a obținut de la Wilhelm al II-lea și de la Franz Joseph un împrumut în valoare de 200 milioane de franci. Este o catastrofă pentru Belgrad. Capitala sârbă este prinsă într-o manevră-clește, între trupele austro-ungare la nord și patru divizii bulgare la sud, compuse din soldați odihniți, care n-au mai luptat din 1913 și care sunt perfect echipați de industria germană de armament. Beneficiind de acest sprijin neașteptat, austriecii recuceresc Belgradul, în timp ce bulgarii înaintează rapid în sud. În zadar, regele Nikola al Muntenegrului încearcă să-i ajute pe sârbi; austriecii încercuiesc imediat armata muntenegreană și o obligă să capituleze în 29 decembrie. Învinsă, armata regelui Petru I al Serbiei, se retrage pe timpul iernii 1915–1916, străbătând piscurile acoperite de zăpadă ale Albaniei, înainte de a coborî spre Corfu. Este un adevărat exod al poporului sârb, civili și militari laolaltă, în zdrențe, într-o îngrămădeală de căruțe trase de boi. O armată de strigoi epuizați de foame și tifos. Din noiembrie până în decembrie, bătrânul rege

Petru I, care susținuse atât de mult moralul Serbiei, este în fruntea unei odisee de o sută douăzeci de mii de ființe fantomatice, „împărtășind suferințele poporului său și mergând în spatele moaștelor voievodului Ștefan, pe care preoții le-au preluat de la mănăstirea Studenica. Osemintele sacre sunt purtate cu evlavie pe umeri de soldați, pe poteci abrupte și înzăpezite, în timp ce ostașii mai viteji cântă imnuri de slavă închinate sfinților și eroilor din trecut.“[79] Deznădăjduit, vârstnicul suveran, care trăise durerea poporului, exclamă: „Bătrânețea mi-a smuls paloșul din mână. Eu, care sunt regele vostru, nu mai am forța să fiu în fruntea armatei mele.“[80] Bietul monarh, cândva viteaz și cuceritor, este atât de abătut, încât trebuie ajutat să se retragă. Un adevărat coșmar. Sosit la Durrës, în Albania, prințul Alexandru al Serbiei, al doilea fiu al regelui, în vârstă de 27 de ani, la fel de francofil ca tatăl său, trimite această telegramă patetică președintelui Poincaré: „Serbia nu mai este, dar armata ei rămâne. Suntem gata să venim să continuăm lupta pe pământul Franței“. Suveranul Muntenegrului se alătură acestei propuneri. Dar Franța face o altă alegere după dezastrul din Dardanele. În timp ce principalul ei aliat în regiune, Serbia, este nimicit, Franța decide să instaleze în Balcani, care sunt pe punctul de a scăpa de sub influența Antantei, o armată botezată „Armata franceză din Orient“, a cărei bază va fi la Salonic, port la Marea Egee pe teritoriul grec.

În Grecia, o luptă fără milă între rege și premierul său

Regele Constantin al Greciei este furios. Fără să se dezică de rudele lui din străinătate (tatăl său era un prinț danez, mama sa o prințesă rusă și soția sa, nepoata reginei Victoria, era sora lui Wilhelm al II-lea), dar refuzând să intre în război, suveranul, care știa cât de mult suferise Grecia de pe urma celor două Războaie Balcanice, alesese neutralitatea, atât dintr-un simț al realității, cât și din convingere, în timp ce șeful guvernului elen, Eleftherios Venizelos, adept al Antantei, făcea presiuni pentru angajarea în conflict. Venizelos este cel mai mare inamic al regelui, insinuând necontenit că acesta ar fi germanofil, cu scopul de a-l discredita. Monarhia greacă devine teatrul unui duel implacabil, premierul neavând decât un țel: să-l compromită pe rege, plăsmuindu-i o imagine defavorabilă de om slab, denigrându-i soția, bănuită că ar fi rămas foarte apropiată de fratele ei, kaizerul. Pentru a dezamorsa zvonurile, regina Sofia răspunde în greaca veche, limbă învățată cu un profesor universitar, atunci când i se vorbește în germană… Suferă din cauza unei permanente rivalități la nivelul înalt al puterii în stat. Este o situație uluitoare, dacă ne amintim că regele, urcat pe tron în 1913, și premierul erau în acea vreme doi eroi greci victorioși în al Doilea Război Balcanic, fiind la apogeul popularității lor și al concordiei dintre ei. De atunci, au ajuns să se urască.

Foarte abilul Venizelos propune să fie trimisă o divizie a armatei grecești, pentru a-i susține pe Aliați în Dardanele, fără a-l informa însă pe suveran. Această măsură

venea ca urmare a instigării autorităților britanice, care promiteau Greciei compensații în Asia Mică. Exasperat, Constantin îl obligă să demisioneze în 5 octombrie 1915. În 7 octombrie, îl recheamă pentru a forma un nou guvern. Abia revenit în funcție, Venizelos, susținut de o victorie electorală, îi anunță pe miniștri, dar tot fără să-l prevină pe monarhul său, că Armata din Orient s-a instalat pe teritoriul grec, la Salonic, de patruzeci și opt de ore. Deși stupefiat și vexat, Constantin nu se opune, cu toate că, oficial, Grecia este neutră.

Regele se află în fața unei probleme delicate. Operațiunea de debarcare a Armatei din Orient, cu materiale de război foarte grele și cu luptători care nu pot trece neobservați (zuavi marocani, tiraliori senegalezi, vânători de munte și infanteriști anamiți), poate fi considerată drept o încălcare a neutralității grecești, ba chiar drept începutul unei angajări indirecte a Greciei. Constantin nu se încumetă să ia măsuri pentru blocarea acestei debarcări, deoarece se teme că Aliații din Antanta ar putea reacționa printr-o blocadă comercială la adresa Greciei, ceea ce ar fi catastrofal. Această ambiguitate, de care Venizelos profită, înveninează zilnic relațiile dintre cei doi bărbați. Disidența internă se transformă în sciziune națională. Regele este într-o situație din ce în ce mai incomodă, căci atunci când Bulgaria a atacat Serbia, suveranul elenilor declarase că el va respecta cea mai strictă neutralitate, deși se angajase să vină în ajutorul aliatului său sârb în caz de război!

Intră în scenă un al treilea bărbat, un francez energic, dur, inteligent, cu temperament puternic, radical-socialist de lângă Carcassone, generalul Sarrail, care a fost îndepărtat de curând din Armata a III-a de către Joffre[81]. Sub comanda lui, francezii au debarcat la Salonic, deși evacuarea lor de la Dardanele nu se încheiase. Sarrail, care este recunoscut drept un republican convins, anticlerical și francmason, ia imediat partea lui Venizelos, pentru a juca un rol mai mult politic decât militar, adevărata lui ambiție. Venizelos se dedă unui campanii din ce în ce mai dure, urmărind cu înverșunare și sistematic denigrarea regelui, ceea ce generalului francez îi convine de minune. La Paris, președintele Consiliului și ministrul afacerilor externe, Aristide Briand, îl susține pe regele Constantin. Foarte preocupat de aceste certuri aproape bizantine, al căror arbitru se consideră, generalul Sarrail îi lasă pe bulgari să zdrobească Serbia; Armata din Orient nu a putut face nimic. Adevăratul obiectiv al lui Sarrail coincide cu cel urmărit de Venizelos: înlăturarea regelui. Acesta se apără, îl demite iarăși din funcție pe Venizelos, care își propune să formeze un guvern antagonist paralel la Salonic, ajutat de Sarrail, pentru a-l răsturna pe Constantin. Sarrail care, cu perversitate, se amestecă în politica internă a Greciei, este susținut de rețelele lui, în timp ce regele îl imploră pe Aristide Briand să îl scape de acest general, pe care atât Aliații, cât și însuși Joffre vor să îl recheme la vatră. Între timp, suveranul furios a semnat decretul de dizolvare a Parlamentului și preia personal conducerea Consiliului de Miniștri. Va rezista oare? Și cine va învinge?

Credincios Alianței franco-ruse, țarul trimite trupe în Franța

Este o decizie personală a lui Nicolae al II-lea, îngrijorat de o ofensivă germană care se pregătește la Verdun. Franța trebuie să fie ajutată. În 13 februarie 1916, o primă brigadă rusă (opt mii de oameni, două regimente) începe un periplu incredibil. Plecate din Moscova, câteva trenuri transsiberiene speciale sosesc, după o călătorie de cincisprezece zile, la Dairen, în Manciuria. Ofițeri și soldați ai țarului se îmbarcă pe vapoare franceze și rusești cu destinația Franța, via Hong Kong, Singapore, Colombo, Port Said și canalul Suez. În 20 aprilie 1916, vasele ajung la Marsilia, unde nimeni nu se aștepta să le vadă. În numele alianței, primii combatanți ruși debarcă pe solul francez. Cele două regimente se instalează la Mailly-le-Camp, în Champagne. În 26 mai, primesc vizita președintelui Poincaré, emoționat de gestul lui Nicolae al II-lea. Cele două brigăzi sunt la ordinele generalului Palițîn, atașat militar pe lângă ambasada rusă la Paris, și ale generalului Zankevici. În iunie, trupele rusești se antrenează în vederea plecării pe front și se regrupează la Mourmelon (Marna). În 7 iulie, cele două regimente, atașate Corpului 17 al armatei franceze, intră pe frontul de luptă.

Momentul cel mai așteptat este defilarea din 14 iulie, când parizienii rămân surprinși, nefiind la curent cu prezența rușilor. Când lumea află această știre extraordinară, ostașii țarului sunt aclamați pe marile bulevarde și pe Champs-Élysées, mai mult chiar decât scoțienii cu cimpoaiele lor. Cărțile poștale ilustrând Alianța dintre Imperiu și Republică sunt la mare căutare. În urmă cu două sute de ani, cazacii hămesiți ai țarului Aleksandru I defilau în același loc, împreună cu englezii, pentru a ocupa Parisul. Uniformele lor insolite făcuseră senzație printre femei. De data asta, mulțimea strigă: „Trăiască țarul! Trăiască Rusia!“ Telegrama trimisă de la ambasadă la cartierul general de la Moghilev îl liniștește pe Nicolae al II-lea. Încă de a doua zi, ostașii lui participă la primele lupte. În 5 septembrie, Divizia 212 de infanterie germană lansează atacuri puternice contra rușilor; prima brigadă pierde șase sute de oameni (uciși și răniți). Pentru prima oară în doi ani de război, sângele rusesc curge pe pământ francez. La Petrograd, unde e o penurie generală — vânzarea de votcă este de acum înainte interzisă, iar această măsură este evident foarte prost primită! —, ideea absurdității războiului capătă proporții în mediul muncitoresc. Incapacitatea țarului în rolul său de comandant suprem este flagrantă și nu i se recunosc decât calitățile de bun tată, soț iubitor, dar prea supus soției lui „de origine germană“, care este sub influența omniprezentului Rasputin. O idee tulbură spiritele, deja agitate de propaganda revoluționară: și dacă țarul nu declarase război decât pentru a liniști Franța, care era incapabilă să se apere singură? Bătălia de la Marna demonstrase acest lucru…

1916: România, unde regina poetă se stinge din viață, intră în război. În sfârșit!

De multă vreme, regina Elisabeta, acum văduvă a lui Carol I, suferă de tulburări de vedere. Cu puțin timp înainte de Crăciun, în 1915, este operată de cataractă pentru a patra oară, de către același chirurg. Dacă primele trei intervenții nu aduseseră nicio ameliorare, aceasta în schimb este o reușită. La 73 de ani, își recapătă vederea. Dar ca să vadă *ce*? Pe cine? O Europă însângerată, unde poeții nu au putut împiedica acest cataclism? O doamnă din Rusia, cu care corespondează, îi confirmă că țara ei numără deja aproape 2 milioane de morți, 4,5 milioane de mutilați, și că nicio familie din Rusia nu a fost cruțată de asemenea nenorociri. Pentru noul an, ministrul cultelor vine să îi facă o vizită de curtoazie, iar regina văduvă, neputincioasă, dezgustată, ruptă de viață, îi spune:

— De ce nu mă lăsați să mor? Nu vedeți că în lumea asta eu nu mai am niciun rost și niciun rol de jucat?[82]

Un guturai se dovedește a fi o pneumonie, care o răpune în două zile. În 18 februarie 1916, în atelierul ei încălzit insuficient, la mansarda palatului regal din București, se stinge din viață Carmen Sylva, prietena pădurilor. Moare ca o artistă, acolo unde scria, picta și slăvea arta sa și a nenumăraților ei prieteni și admiratori, în mijlocul cărților ei, dintre care unele fuseseră prefațate de Pierre Loti, ofițerul de marină cu obrajii fardați în roz, cu buzele rujate și cu pantofi cu tocuri înalte, pe care ea îl primise la Peleș. Amândoi aveau în comun sentimentul de a nu se simți în largul lor nicăieri. Regina defunctă nu are dreptul decât la funeralii normale, în biserica de la Curtea de Argeș, cu o slujbă ortodoxă și un serviciu religios protestant. După căutări dificile, cum ceruse Elisabeta cu limbă de moarte, a fost găsit și sicriul unicei sale fiice, micuța Maria, al cărei deces, când avea doar câțiva ani, îi provocase Elisabetei o amărăciune sufletească de neșters. Prințesa își va dormi somnul de veci alături de părinții ei. Dar la sfârșitul ceremoniei, un aghiotant îi șoptește la ureche regelui Ferdinand că Wilhelm al II-lea îl trimisese de la Berlin pe unul dintre fiii săi, prințul August Wilhelm, pentru a-l reprezenta la înmormântarea reginei Elisabeta. O modalitate de a-i reaminti regelui României ascendența sa germană și solidaritatea dorită cu kaizerul, deși Bucureștiul continuă, în mod oficial, să păstreze o laborioasă neutralitate. Dar abuzurile săvârșite de armata kaizerului în Belgia și intensificarea războiului cu submarine, de care Wilhelm al II-lea pare atât de mândru, au ajuns să-l exaspereze pe Ferdinand. În 27 august 1916, regele României semnează decretul prin care regatul său declară război Austro-Ungariei. Ședința Consiliului de Coroană este tensionată și tumultuoasă, așa cum fusese și aceea când Carol I fusese nevoit să accepte decizia de neutralitate a țării.[83] Și la fel ca atunci, ministrul germanofil Petre Carp este singurul care încearcă să-l determine pe

Ferdinand să revină asupra hotărârii, care lui i se pare deopotrivă o trădare și un gest sinucigaș, lansându-i regelui această provocare:

— Hohenzollernii nu pot fi învinși!

Acesta răspunde glacial:

— Vă înșelați, domnule Carp… Eu am învins deja unul: pe mine însumi.

Memorabilul răspuns al unui mare rege. Ce luptă cumplită în sufletul celui despre care se credea că avea să fie aliatul Berlinului și al Vienei, dacă renunța la neutralitate! Soția sa, regina Maria, nepoata lui Eduard al VII-lea, încercase să-l influențeze militând necontenit în favoarea Antantei. Nu se putea imagina în ipostaza de soție a unui suveran care ar lupta contra Angliei, atât de victoriană încă, nici contra Rusiei vărului ei Nicolae al II-lea, care o alinta „Missy". Au ajutat-o mult și cerințele politice ale prim-ministrului Ion I.C. Brătianu, care voia ca Antanta să promită României anumite teritorii, pe care Austro-Ungaria i le sustrăsese. De doi ani, guvernul negocia, vânzând grâu și petrol celor două blocuri beligerante, de preferință Berlinului. În cele din urmă, a obținut promisiunea anexării regiunilor pe care România le solicita, în schimbul participării ei la război. Printre acestea, Transilvania. Era exclus ca faimosul conte Dracula să nu fie român! În munții unde se plăsmuise legenda acestui personaj tulburător și fascinant, trupele române au trecut frontiera fixată odinioară de Viena. Intervenția armată se impunea de urgență, căci la „Verdun luptele făceau prăpăd din februarie: Joffre își încheia telegramele referitoare la România prin «acum sau niciodată»!"

Astfel, decizia curajoasă a lui Ferdinand constituie o sinteză de interese politice, militare și economice, îmbinate cu rațiuni de ordin sentimental. Data acestei intrări în război a României nu era întâmplătoare: a doua zi, 15/28 august, ortodocșii sărbătoreau ziua Sfintei Maria Mare, așadar, era ziua onomastică a frumoasei regine Maria. Furia lui Franz Joseph este pe măsura consternării sale. Nu-și putea închipui că un Hohenzollern avea să devină noul său adversar. Din delicatețe, premierul român insistase ca declarația de război să nu se refere la Germania. Subterfugiul este eficace: Wilhelm al II-lea, stupefiat și el, declară război României în aceeași zi de 28 august 1916. Kaizerul este considerat drept agresor, însă se simte atât de vexat de atitudinea „regelui neloial", încât îl scoate din genealogia familiei și îl lipsește de toate decorațiile germane pe care le primise. Pentru Sigmaringen, este ca o moarte civilă, Ferdinand nu mai există. Iar Wilhelm al II-lea, furios pe deasupra și din cauză că înaltul comandament german nu prevăzuse că România ar putea să se constituie într-un nou inamic, îl demite din funcție pe șeful statului-major, generalul von Falkenhayn, care purta o căciulă mare de blană ornată agresiv cu un cap de mort…

Dar, din păcate, dacă inițial Ferdinand I și armata lui înregistrează victorii în Transilvania, forțând trupele austro-ungare să se retragă pe o porțiune de peste 100 de kilometri, după câteva săptămâni situația capătă o întorsătură dezastruoasă: Rusia, deja sfâșiată de lupte interne, își reduce susținerea armată, iar Bulgaria se

alătură trupelor lui Franz Joseph. Batalioanele române sunt învinse treptat în octombrie, iar o escadrilă austro-germană bombardează Bucureștiul. Regele Ferdinand și regina Maria își pun toate speranțele în misiunea franceză condusă de generalul de divizie Henri Berthelot, trimis de urgență de către Joffre, după ce deținuse funcția de șef al statului-major.[84] Moralul soldaților români crește, dar după patru luni de lupte inegale, Bucureștiul este din nou bombardat. România varsă lacrimi de durere pentru cincizeci de mii de victime deja. Maria, în venele căreia curge sânge de englez, repetă cu perseverență că Marea Britanie și Franța vor birui până la urmă. Nicio clipă regina nu regretă decizia luată în cele din urmă de soțul ei. Însă cuplul regal trebuie să părăsească Bucureștiul, refuzând să capituleze, și se refugiază în Moldova, singura parte din teritoriul român rămasă neocupată. Convoaie halucinante se îndreaptă spre munții acoperiți de zăpezi, cum se întâmplase în Serbia în anul precedent. Regina împarte șampanie din lăzile curții regale. Dar contra tifosului, vinul regilor este neputincios. Generalul Berthelot, foarte destoinic și viteaz, conducând două mii de ofițeri francezi, își continuă misiunea de reorganizarea a comandamentului și a efectivelor armatei române. Regele și regina îi sunt foarte recunoscători pentru eforturile depuse și pentru autoritatea de care dă dovadă în mijlocul dezastrului. În depărtare, zările ard în flăcări: sunt puțurile de petrol incendiate de experți britanici, pentru ca oamenii kaizerului și cei ai lui Franz Joseph să nu poată folosi combustibilul la automobilele și camioanele lor. La sfârșitul anului 1916, războiul din Balcani scoate în evidență o imensă harababură, ale cărei consecințe sunt imprevizibile.

21 noiembrie 1916: despărțirea lui Franz Joseph de o lume care îi scapă de sub control

Viena, castelul Schönbrunn, a treia toamnă a unui război despre care lumea sperase că avea să fie scurt…, dar care îi sugerase împăratului-rege, încă din 18 august 1914, ziua când aniversase optzeci și patru de ani de viață, o reflecție pesimistă, împărtășită unuia dintre apropriații săi: „Oare războiul acesta ne va fi favorabil? Totul pare să indice contrariul“. O imensă nenorocire, provocată și prin contribuția lui, se abătuse asupra celor șapte veacuri de istorie ale dinastiei de Habsburg. Și asupra Europei. De la începutul lunii noiembrie, robustețea lui Franz Joseph cedase locul unei mari oboseli, fără îndoială de origine pulmonară, manifestată prin slăbiciune, febră persistentă și accese de tuse. Apoi, întrucât remediul său absolut era munca, își reluase activitățile; lumea remarcă însă că omul acesta atât de curtenitor, care întotdeauna se ridica în picioare când primea vizitatori, se mișcă acum anevoios. Îi este greu să se salte din fotoliu; au apus de mult vremurile când își asculta oaspeții stând în picioare, cu mâinile încrucișate la spate. În seara de 20 noiembrie, suveranul pare extrem de slăbit, iar medicii se alarmează. Ce este de

făcut? Nimic, căci pacientul nu își va schimba obiceiurile. Mergând la culcare, îi spune valetului său de cameră, Eugen Ketterl, să îl trezească a doua zi la ora trei și jumătate. De la începutul ostilităților, a devansat cu un ceas orarul său, deja legendar, de a se scula cu noaptea-n cap. Aidoma multor ostași, suveranul Habsburg ține să își facă datoria fără zăbavă. Într-un fel, se poate spune că Franz Joseph și-a petrecut viața trezindu-se devreme; birocrația nu dă răgaz nimănui.

În 21 noiembrie, noaptea, Franz Joseph, întâiul funcționar al dublei monarhii, citește dosarele, depeșele și rapoartele, care i-au fost pregătite, și semnează documentele care necesită iscălitura sa. În fața lui, deasupra biroului, un portret al scumpei sale Sisi, decedată în urmă cu optsprezece ani, însă atât de prezentă prin tablourile și fotografiile ei. O ironie în plus pentru această soție și suverană, renumită pentru perioadele ei de absență. Adesea, când privește imaginea ei, ochii i se împăienjenesc de lacrimi. Prea multe drame au lovit dinastia lui. Împăratul-rege lucrează metodic, conștiincios, verificând cele mai mici detalii, dar mai lent decât înainte. Nu spusese chiar el, glumind: „Eu sunt ultimul monarh din vechea școală“? Și, dacă ar fi să ne raportăm doar la longevitatea lui la conducerea imperiului, Franz Joseph nu are competitori: domnește de șaizeci și opt de ani.

La ora zece dimineața, capelanul curții îi dă sfânta împărtășanie. Pentru un catolic evlavios, nu este acesta semnul că sfârșitul vieții omenești este aproape? Pentru a masca această îngrijorare, clericul îi amintește că Sfântul Părinte, papa Benedict al XV-lea, îi adresează Majestății Sale imperiale și regale o binecuvântare specială, care în mod ritualic este precedată de euharistie, un lucru care nu ar avea de ce să îl neliniștească pe monarh. Acesta nici nu mai are puterea, poate, să se întrebe dacă Benedict al XV-lea, ale cărui multiple medieri de pace au eșuat, este de partea unei tabere sau a celeilalte. Franz Joseph se împărtășește în aceste momente, fiindcă medicii presimt că i se apropie sfârșitul; febra a crescut, într-adevăr, la 39,5 grade. Venind la el în acea seară, fiica lui, Marie Valerie, se sperie văzând cât de roșu la față e tatăl ei și ce voce stinsă are. Când îl primește pe moștenitorul tronului, arhiducele Carol, și pe soția acestuia, Zita, Franz Joseph nu reușește să se ridice. Este sfâșietor să-l vezi așa de neputincios pe suveranul care făcea față celor mai grele încercări, întotdeauna stând neclintit în picioare. Epuizat — a ațipit de câteva ori în timpul zilei —, Franz Joseph este ajutat de doi valeți pentru a merge la culcare. Lui Eugen Ketterl, îi spune cu un glas pierit:

— Mâine, la ora trei și jumătate.

Acesta va fi cel din urmă ordin al său. După un ultim acces de tuse, se stinge în camera unde se născuse în urmă cu optzeci și șase de ani. Marie Valerie, copilul cel mai apropiat de tatăl ei și de mama ei Sisi, închide ochii suveranului, care, aidoma lui Ludovic al XIV-lea și reginei Victoria, avusese o lungă domnie. Născut într-un an de revoluții în Europa (1830), împins spre tronul imperial în timpul altui an de revoluții (1848), Franz Joseph și-a extins imperiul, în ciuda unor înfrângeri, a sperat

să îl fortifice grație caracterului multietnic al acesteia, însă l-a șubrezit nesatisfăcând revendicările naționaliștilor.

Schönbrunn, Viena și Imperiul intră în doliu. Perdele negre, obloane închise, lumini puține, toamna grăbește venirea iernii și împresoară cu tăcere imensa durere. Demnitari și rude se perindă în camera unde se odihnește în moarte Franz Joseph, încremenit în uniforma sa de paradă — ca altădată în amărăciunile lui —, tunică albă, pantaloni roșii cu vipuști aurii. Trupul neînsuflețit al suveranului a fost depus pe patul său de campanie, din fier. Un pat de soldat, simplu cum era și el. În cele trei zile, când mulțimea vieneză trece pe la căpătâiul defunctului, războiul, într-o stagnare epuizantă, pare oprit. În realitate, o epocă întreagă dispare, timpul unui veac apus. Noul împărat și rege, Carol, nepot al suveranului răposat, are un gest de o eleganță distinsă. Dă ordin să fie anunțată o persoană absentă de lângă catafalc, dar care fusese atât de prezentă în viața intimă a străunchiului său: Katharina Schratt. Carol cere ca prințul Montenuovo, veșnicul și refractarul mare maestru de ceremonii, să fie cel care să-i telefoneze fostei actrițe, pentru a veni să se reculeagă lângă defunct. Au rămas de tristă amintire meschinăriile sordide prin care acest cerber al etichetei întinase funeraliile lui Franz Ferdinand și ale soției sale. Ne putem imagina, așadar, că a o invita acum pe amanta-prietenă-confidentă (aleasă de împărăteasa Sisi!), care nu este, în opinia lui, decât o fostă cabotină, constituie în viziunea lui culmea scandalului și a vulgarității. Demnitarul maniac este totuși nevoit să trimită o mașină pentru a o aduce pe doamna Schratt, care locuiește într-o casă de lângă elegantul pavilion Gloriette din parcul Schönbrunn, unde îl primea pe Franz Joseph. Este aproape, dar totuși reprezintă refugiul atâtor secrete. Doamna Schratt sosește în anticameră. Protocolul îi interzice accesul în camera mortuară. O așteaptă acolo împăratul Carol, singurul care poate rupe bariera convenienţelor: „Noul suveran o conduce personal lângă trupul neînsuflețit. Acolo, într-un ultim gest de tandrețe, în timp ce murmură o rugăciune, Katharina așază între mâinile împăratului defunct doi trandafiri albi, culeși din sera de pe Gloriette Gasse“.[85] Apoi Zita, noua împărăteasă (și ea a avut eleganța de a se da la o parte în fața Katharinei Schratt), se apropie cu fiul lor cel mare, Otto, în vârstă de 4 ani, cu un buchet de violete în mână. Timp de câteva momente, anticamera reunește trei generații de Habsburgi desemnate să domnească.

După cinci zile de priveghi, trupul neînsuflețit al lui Franz Joseph este transportat până la capela palatului Hofburg, unde mulțimea s-a perindat prin fața unor munți de flori; apoi, funeraliile solemne sunt oficiate în 30 noiembrie 1916, în catedrala Sfântul Ștefan. Orașul este împietrit de durere și respect. Pe străzile ninse ale Vienei, este o interminabilă procesiune, în timp ce clopotul mare al catedralei, celebrul „Pummerin“, turnat în 1711 cu bronzul de la o sută optzeci de tunuri turcești, bate dangătul funebru. În spatele masivului car mortuar, Carol, purtând uniformă și mantaua bleu rezervată generalilor de armată, cu chipiul înalt sub

brațul drept, înaintează alături de Zita, înveșmântată complet în negru. Voalul și rochia cernită, contopite parcă, îi ascund chipul și trupul, lăsând să se vadă doar vârfurile pantofilor. O apariție impresionantă înaintând sub un soare pal. Între Carol și ea, Otto, în mod ciudat îmbrăcat în alb, dar cu o cravată și un centiron negru, poartă un coif cu panaș. Tronul are un nou moștenitor, arhiducele Otto.

Asistând la parada regimentului de gardă călare, un copil de zece ani, născut în partea pe atunci austriacă a Poloniei, va spune, mult mai târziu, că era „un spectacol de neuitat“. Copilul va deveni unul dintre cei mai mari cineaști de la Hollywood, realizând pelicule aparținând atât genului *film noir*, cât și comedii: este vorba despre Billy Wilder, care s-a născut în imperiul lui Franz Joseph. Dar spectacolul pierde din grandoare, când unuia dintre caii înhămați la carul funebru, cel de-al optulea, i se face rău: un semn de rău augur pentru viitorul Austro-Ungariei…

17 decembrie 1916: țarina este distrusă, Rasputin a fost ucis!

Petrograd. Rasputin avea dreptate, armata duce lipsă chiar și de strictul necesar, soldații suferă de frig și foame. Ofensiva reușită a generalului de cavalerie Brusilov contra austriecilor datează de șase luni deja. A fost o manevră de diversiune la momentul respectiv, însă de atunci, imobilismul unui război care, în Rusia la fel ca în alte părți, pare absurd și fără rost, devine descurajant. În Rusia din vremea lui Nicolae al II-lea, pacifismul face progrese datorită unei propagande eficiente. Rusia în timp de pace era o mare iluzie care înflorea pe credit, Rusia în timp de război nu este decât o mare deziluzie, pentru ea însăși și pentru aliații ei. Faptul că Rusia a pierdut deja două milioane de oameni este cel mai dureros bilanț cu putință. Țarina Aleksandra — care este, potrivit anturajului ei, „îmbibată cu veronal“ (un medicament cu proprietăți hipnotice, comercializat de câțiva ani) — pare „beată de oboseală“. Capitala, unde există aproximativ patru sute de mii de muncitori legați de industria de război, pare supusă, asemenea suveranei, influenței dezastruoase a vindecătorului Majestății Sale. Iar aceasta ascultă de el, mai ales că avea și dreptate. Este penurie până și de cărbuni, necesari pentru a alimenta cazanele locomotivelor. Circulă zvonuri după zvonuri, răspândind teoria că împărăteasa, cu mintea rătăcită, este înconjurată de agenți germani — ceea ce este fals — și că soțul ei, țarul, este întru totul supus voinței ei — ceea ce este în mare parte adevărat. Însă există un fapt incontestabil: în 20 ianuarie 1916, Nicolae al II-lea a numit un nou șef de guvern: Stürmer. Or, chiar dacă prenumele lui este Boris, patronimul său este german. Aleksandra i-a scris țarului această recomandare nesăbuită: „Să nu-i permiți să-și schimbe numele, fiindcă i-ar dăuna“. În aceste vremuri de război contra Reichului și kaizerului, această alegere a părut o provocare insolentă. La fel ca soția lui, Nicolae al II-lea consideră că acest nume de rezonanță germanică nu are

niciun efect asupra opiniei publice, fiindcă „se vor obișnui toți cu el". O gravă eroare… În 1 noiembrie 1916, țarul l-a revocat, dar răul se produsese deja. Rasputin decide în toate privințele, fie că e vorba de treburile de stat sau de biserică, învârtește afaceri comerciale dubioase și se dedă unui desfrâu sexual confirmat de poliție, care, la cererea împărătesei, îl supraveghează pentru a-l proteja! Departe de Petrograd, în cartierul său general, Nicolae al II-lea nu-și dă seama că, în țară, planează bănuiala că Wilhelm al II-lea și-ar fi infiltrat agenți care subminează autoritatea țarului Romanov. Până și împărăteasa văduvă a lui Aleksandru al III-lea îl imploră pe fiul ei să ia decizii pe cont propriu și să îi scoată din minte soției lui obsesia că Rasputin ar fi un făcător de minuni.

Aleksandra ripostează spunând că va porunci să fie deportați în Siberia toți cei care îi vor răul vraciului binefăcător. Începând cu sfârșitul anului 1916, este evident că împărăteasa, fermecată politic și psihologic de mașinațiile sfetnicului ei universal, este capabilă de cele mai groaznice nesăbuințe. Rasputin îi bagă în cap că ea deține cu adevărat puterea, că în ea Ecaterina cea Mare și-a găsit o nouă întrupare! Marele duce Nicolai, foarte lucid, dar pe care țarul îl îndepărtase din funcția de comandant suprem al armatelor țariste, îi spusese deja lui Rasputin, care cerea să îl viziteze la statul-major:

— Vino cât mai repede… Ca să te spânzur!

Mai mulți înalți demnitari au ajuns la concluzia că Rasputin este răspunzător pentru nenorocirile abătute asupra poporului rus. Printre aceștia, marele duce Dimitri și deputatul Vladimir Purișkevici, membru influent al Dumei și apărător al monarhiei în pericol, repetă fățiș că „revoluția este o amenințare și că, dacă situația continuă la fel, un mujic va conduce Rusia". Aceasta este și convingerea lui Felix Iusupov, unul dintre cei mai seducători și bogați bărbați din Rusia — mai mult chiar decât țarul —, care s-a însurat cu Irina, o nepoată de-a lui Nicolae al II-lea. Iusupov, cu trăsături nobile și fine, care obișnuia să se îmbrace cu rochiile mamei lui, era homosexual; grație soției lui, o superbă și prestigioasă moștenitoare, a putut ajunge foarte apropiat de familia imperială. Nefiind chemat sub arme și complexat de faptul că nu își putea sluji patria ca ostaș, Felix Iusupov decide să îl elimine pe Rasputin. Este o datorie de salvare publică.[86]

Ceea ce ne interesează aici este reacția cuplului imperial și a opiniei publice, după producerea dramei. Aleksandra este într-o stare înspăimântătoare, plângând moartea „unui sfânt care îmi salva fiul". Nicolae al II-lea îl trimite pe marele duce Dimitri să lupte în război pe frontul din Persia și îl surghiunește pe Iusupov pe moșiile îndepărtate ale acestuia. Evenimentul este catastrofal, având nu numai efectul de a-i discredita pe suverani, ci și de a diviza opinia publică din Rusia. În Petrograd, lumea răsuflă ușurată: impostorul nu va mai umili pe nimeni. Generalul Janin, șeful misiunii militare franceze, constată surprins că „vestea a provocat în rândul ofițerilor o bucurie năvalnică și zgomotoasă. O bătălie câștigată și o sută de

mii de prizonieri nu i-ar fi însuflețit mai mult“. Deciziile aberante și măsurile greu de înțeles, pe care Nicolae al II-lea, slab din fire, le luase sub influența blestematului de Rasputin exasperaseră statul-major al armatei. Aleksandra, sfâșiată de durere, bântuie ca o somnambulă și poruncește ca trupul „binefăcătorului“ său să fie îngropat pe domeniul Țarskoe Selo. În mediul rural însă, lumea este scandalizată. Un prinț a ucis un mujic, un om care oglindea sufletul poporului rus și care îl salvase pe țarevici. Un asemenea tămăduitor nu putea să fie un ticălos. Șocat la gândul că una dintre rudele sale, marele duce Dimitri, putuse să participe la acest complot sordid, Nicolae al II-lea pleacă de la Moghilev și se izolează în palatul său de la Țarskoe Selo. Nu profită de această ultimă șansă de a asculta opinia Dumei, de a admite principiul unei monarhii constituționale. În urmă cu două luni, regele George al V-lea, foarte îngrijorat de delirul care pusese stăpânire pe vărul său și pe Aleksandra, îi adresase țarului, prin intermediul ambasadorului britanic la Petrograd, sir George Buchanan, un mesaj secret, cu al cărui conținut diplomatul era la curent. Îl implora pe Nicolae al II-lea să recâștige încrederea poporului. Cu maximă urgență. Dar țarul nu înțelesese. Uimit, pusese această întrebare deconcertantă:

— Vreți să spuneți că eu trebuie să recâștig încrederea poporului meu sau că poporul trebuie să recâștige încrederea mea?

Era deja prea târziu. Dacă este să dăm crezare unei scrisori lăsate de Rasputin la domiciliul lui, înainte de a se duce la palatul lui Iusupov, vindecătorul afacerist se arătase profetic, știind că urma să fie asasinat. Blestemându-l pe țar, i se adresa astfel: „Dacă voi fi ucis de oameni din popor, de frații mei, tu, țarul Nicolae, vei trăi. Vei rămâne pe tron și copiii tăi vor trăi. Dacă voi fi ucis de niște boieri, de niște aristocrați, sângele meu va curge peste toată Rusia. Tu și copiii tăi nu veți trăi mai mult de încă doi ani, Rusia se va prăbuși și va fi învinsă“.

Deși Nicolae al II-lea nu a avut niciun rol în asasinarea lui Rasputin, la două luni după moartea acestuia, la Petrograd va izbucni revoluția. Tămăduitorul era totuși un profet.

Budapesta, 30 decembrie 1916: insolita încoronare a lui Carol și a Zitei

Noul împărat al Austriei, Carol I, nu face un secret din faptul că îi este groază de război, un război pe care el nu l-a dorit, nici nu l-a declarat, dar care acum se dovedește catastrofal, cu peste un milion de morți de partea Imperiului Austro-Ungar, care se vede nevoit să lupte pe un triplu front (cu Rusia, Serbia, Italia), să facă față infernului de la Verdun, coșmarului de pe râul Somme, ceea ce nu mai lasă loc decât certitudinii că doar pacea, fie ea și separată, ar putea stăvili această hecatombă care durează de optsprezece luni. Inspecțiile pe care le-a făcut pe toate fronturile l-

au convins că monarhia Habsburgilor riscă să fie înlăturată dacă această conflagrație va mai continua. Nepotul lui Franz Joseph declară: „Voi face totul pentru a pune capăt cât mai repede cu putință grozăviilor și nenorocirilor acestui război, pentru a readuce popoarelor mele binefacerile păcii, de care sunt lipsite cu cruzime, și asta de îndată ce onoarea armatelor noastre, condițiile de viață din statele noastre și din țările aliaților lor fideli, precum și înverșunarea dușmanilor noștri îmi vor fi permis acest lucru".

Totuși, fără să uite de mefiența ungurilor, privilegiați însă în Imperiu — la Budapesta, lumea se bucurase zgomotos de atentatul de la Sarajevo —, Carol și Zita consideră că este urgent să strângă legăturile dublei monarhii. Imediat ce a ajuns pe tron, Carol l-a primit pe premierul Ungariei, contele Tisza. „Foarte demn în ținuta lui de gală, acesta era singurul care se îmbrăca în negru, potrivit tradiției calvine."

Șeful guvernului i-a propus imediat tânărului suveran să accepte solemnitatea ceremoniei de încoronare, pentru ca ungurii să nu se simtă abandonați. Situația este dificilă atât în interior, cât și în exterior, având în vedere că naționaliștii cehi cer transformarea statului dualist, iar unii emigranți din Boemia s-au pus în slujba Antantei, formând un Consiliu Național al Cehilor și Slovacilor.

Într-un timp-record, ținând seama de împrejurări (penurie, sărăcie, descurajare), se organizează încoronarea monarhilor apostolici ai Ungariei. Aplicând compromisul austro-ungar din 1867, Carol I de Austria trebuie să devină Carol al IV-lea al Ungariei și Zita regină, cum fusese strălucitoarea Sisi, venerată de maghiari. Trebuie să înțelegem importanța fastuosului ritual regal, incredibil în ciuda războiului. O încoronare, în timp ce Europa este nimicită în foc și sânge! Au fost prevăzute trei zile de ceremonii, pentru a reînsufleți uniunea dintre Cisleithania (Austria) și Transleithania (Ungaria) — Leitha fiind râul care separă cele două entități. Înaltul prelat al Ungariei oficiază ceremonia religioasă, de o importanță politică excepțională, în catedrala Mátiás, pe colina din Buda. Austria trebuie să dea încredere Ungariei... și să îi reînsuflețească fidelitatea. Festivitățile se desfășoară exact în același loc unde Franz Joseph, străunchiul lui Carol, și Sisi deveniseră, și ei, suverani apostolici ai Ungariei, în urmă cu aproape o jumătate de veac. Un mozaic, care poate fi văzut și azi în stânga altarului principal, a imortalizat scena. Și, la fel ca odinioară, caleașca de gală a fost scoasă din grajdurile de la Schönbrunn, pentru a fi demontată și transportată cu șalandul pe Dunăre. Superbele roți aurite masive au fost fixate în niște ambalaje protectoare solide. La Budapesta, somptuoasa trăsură, acum reasamblată, este trasă de opt cai albi. Când coboară din trenul lor special, suveranii sunt salutați prin treizeci de salve de tun. Mulțimea aclamă tinerețea lor (29 și, respectiv, 24 de ani). Pretutindeni, drapele tricolore maghiare (roșu, alb și verde) atestă încrederea populară. Micuțul Otto, cel mai mare dintre cei patru copii ai cuplului (la acea vreme), este îmbrăcat cu o uniformă albă, ca prinț regal al Ungariei, și poartă pe cap un coif cu panaș alb. În 2008, arhiducele Otto de Habsburg

își amintea perfect de ritualul impus tatălui său, deși nu mai revenise la Budapesta decât după șaptezeci și doi de ani: „Noul rege trebuie să urce călare o movilă, apoi să îndrepte sabia spre cele patru puncte cardinale pentru a-și exprima jurământul de a apăra regatul“.[87] Regele, regina și prințul pozează pentru fotografia oficială a încoronării lor. În acest sfârșit de decembrie 1916, susținerea Ungariei este esențială, întrucât intrarea Italiei în război de partea Aliaților, în anul precedent, a fost un dezastru pentru Habsburgi. Între 1912 și 1914, Carol fusese comandantul Regimentului 39 de infanterie. Era pe timp de pace, dar deja lui nu-i plăcea războiul; iar apoi, când a fost ridicat la gradul de general, vizitele sale pe front îl traumatizaseră sufletește.

Mai mult decât orice, în 30 decembrie 1916, Carol, împărat și rege, se vrea un soldat al păcii.

---

[53] Michel Winock, *1914–1918*, Perrin, 1998.

[54] „Printre ei, viitorul Tito“, amintește Jean-Christophe Buisson, *op. cit.*

[55] Christopher Clark, *op. cit.*

[56] Guy Gauthier, *op. cit.*

[57] Gabriel Badea-Păun, *op. cit.*

[58] Stanley Weintraub, *Victoria, an Intimate Biography*, New York, Truman Talley Books/E.P. Dutton, 1987; traducere franceză: *Victoria, une biographie intime*, Robert Laffont, 1988.

[59] Guy Gauthier, *op. cit.*

[60] Luc Schepens și Émile Vandewoude, *Albert et Élisabeth*, *1914–1918*, Éditions du Crédit communal, 1984.

[61] Vapor care asigură serviciul poștal și transportul de pasageri pe Canalul Mânecii.

[62] Mărturie a regelui Leopold al III-lea în 1976, *in* Luc Schepens și Émile Vandewoude, *op. cit.*

[63] Winston Churchill, *Mémoires de la Grande Guerre*, volumul 1, *1911–1915*, traducere din engleză, revizuită, prescurtată și adnotată de Antoine Capet, Tallandier, 2014.

[64] Christophe de Fossa et Henri Van Daele, *Six reines*, Racines, 1996.

[65] La Châtellerault (Vienne), în clopotnița bisericii Sfântul Ioan Evanghelistul, se află în continuare un „clopot franco-rus“, mare de peste 2,6 tone, oferit în 1897 de Nicolae al II-lea, purtând în medalion efigiile celor patru artizani ai Alianței franco-ruse: tatăl său, țarul Aleksandru al III-lea, Nicolae al II-lea însuși și președinții francezi Sadi Carnot și Félix Faure. Nicolae al II-lea, temându-se de conflictul germano-francez, poruncise să fie gravate pe clopot, în rusă și în franceză, cuvintele: „Sunați vestind pacea și frăția între popoare“. Potrivit unei tradiții locale, se spune că, la declararea războiului, canonicul din Villeneuve, în amvon, ar fi apostrofat clopotul, care tocmai sunase: „Taci odată, mincinosule!“

[66] Maurice Paléologue, *op. cit.*

[67] Astăzi, regiune în sudul Poloniei.

[68] Astăzi, în Ucraina, centru al mișcărilor naționaliste ucrainene.

[69] *Op. cit.*

[70] Jean Sévillia, *Zita, impératrice courage*, Perrin, 1997.

[71] Jean-Christophe Buisson, *op. cit.*

[72] Vezi *supra*, p. 28.

[73] Michel Winock, *op. cit.*

[74] În ciuda emoției provocate în opinia publică, Thomas Woodrow Wilson, președintele Statelor Unite, nu adresează Germaniei decât proteste. Înainte de plecarea pachebotului de la New York, ambasadorul german la Washington îi pusese în gardă pe căpitan și pe unii pasageri: submarinele amiralului Tirpitz primiseră ordin să atace toate navele britanice aflate în apele teritoriale ale Marii Britanii. Germania a justificat scufundarea vaporului, afirmând că *Lusitania* transporta și muniții. Războiul submarin s-a intensificat.

[75] Unii americani se angajează astfel în conflictul armat cu mult înainte de intrarea în război a Statelor Unite în aprilie 1917.

[76] Citat de Hélène Carrère d'Encausse, *op. cit.*

[77] Viitorul rege George al VI-lea, tatăl reginei Elisabeta a II-a.

[78] Kenneth Rose, *King George V*, New York, Alfred Knopf, 1994.

[79] Philippe Conrad, *La Nouvelle Revue d'histoire*, ianuarie-februarie 2014.

[80] Guy Gauthier, *op. cit.*

[81] Général Sarrail, *Mon Commandement en Orient*, ediție adnotată și comentată de colonelul Rémy Port, cuvânt-înainte de François Cochet, Saint-Cloud, Éditions Soteca, 2012.

[82] Gabriel Badea-Păun, *op. cit.*

[83] Traian Sandu, *Histoire de la Roumanie*, Perrin, 2008.

[84] Michel Roussin, *Sur les traces du général Berthelot*, Guéna-Barley, 2013.

[85] Jean-Paul Bled, *François-Joseph*, Fayard, 1987.

[86] Pentru detaliile acestei aventuri rocambolești, care a suscitat atâtea semne de întrebare, a se vedea, de același autor, *La Saga des Romanov* (Plon, 2008, numeroase reeditări). Din unele arhive britanice desecretizate și descoperite recent rezultă că, în eventualitatea în care conspiratorii — printre care se afla și un medic, Lazovert, însărcinat să injecteze cianură în prăjiturile oferite lui Rasputin, pe care Iusupov îl invitase la palatul său de pe canalul Moika —, fie de frică ori din stângăcie, ar fi ratat ținta, Rasputin tot ar fi fost lichidat de o altă manieră. Cu acordul regelui George al V-lea, se pare că guvernul britanic, convins că Rasputin, un individ venal, era în solda Germaniei, ar fi trimis un agent secret pentru a-l executa. Conform acestor documente, se pare că tirul precis al trimisului britanic l-ar fi ucis pe Rasputin, care era doar rănit, când fugea din palat. Într-adevăr, un glonț de fabricație engleză a fost găsit în țeasta mortului.

[87] Mărturie a Alteței Sale imperiale și regale, arhiducele Otto de Habsburg, consemnată de autor, în 2008.

4

Agonia imperiilor (1917–1918)

A doua iarnă de război este mai aspră decât prima și, mai ales, pare interminabilă. Aidoma conflictului. Oboseala s-a preschimbat în epuizare și într-o disperare provocată de stagnarea pe liniile frontului, la care se adaugă dezorganizarea, penuria și raționalizarea impusă în câteva țări, îndeosebi în Rusia, unde clocotul revoluționar vizează însăși persoana țarului. În Irlanda, o insurecție, posibil încurajată de Germania, s-a ridicat contra coroanei britanice; austriecii sunt foarte afectați de dispariția împăratului Franz Joseph, al cărui succesor vrea să oprească războiul. În Franța, bătălia de la Verdun a atins uluitoarea cifră de 700 000 de morți (338 000 germani, 364 000 aliați), iar autoritatea militară este contestată la anumite niveluri prin primele mișcări pacifiste. Debandada în rândul armatelor adverse în Balcani, teroarea răspândită de submarinele germane, cele cinci luni de lupte pe Somme — unde, din octombrie, frontul a devenit un infern, cu rafale de vânt puternice, ploi torențiale, apoi noroaie amestecate cu zăpadă — reprezintă șocuri repetate, care nu pot duce decât la deznădejde, din moment ce orice avantaj obținut este repede pierdut. Cel mai adesea, adversarii s-au vlăguit reciproc. În septembrie 1916, britanicii au folosit, pentru prima oară, tancuri pe câmpul de luptă. Nemții au intrat în București în 6 decembrie. În 12 decembrie, kaizerul Wilhelm al II-lea a făcut o ofertă de pace, pe care Antanta a respins-o. Cum niciuna dintre cele două tabere nu pare capabilă să învingă în luptă sau să convingă pe căi diplomatice, înseamnă oare că acest coșmar nu are sfârșit?

În misiune la Petrograd, prințul moștenitor al României pare lipsit de luciditate

Deși Bucureștiul nu a fost cucerit fără lupte de apărare și cu toate că rezistența trupelor a fost plină de curaj, prințul moștenitor Carol este foarte marcat de plecarea precipitată a curții, a guvernului și a administrației la Iași, un oraș situat în

nordul țării, între podișul și câmpia Moldovei. Un oraș simbol, căci aici, din 1912, o serie de monumente comemorează făurirea României unite. Dar zdrobirea armatei române, cu mii de morți și zeci de mii de prizonieri, a fost pentru Carol o confirmare a slăbiciunii, dacă nu chiar a inexistenței, partidelor politice, într-un context istoric unde doar coroana pare solidă. Mai târziu, Churchill va rezuma adevărul, reamintind că trupele române intraseră în Transilvania ca o armată eliberatoare… înainte de a fi zdrobite, fiindcă oamenii care guvernau România „erau pregătiți pentru victorie, și nu pentru război“[88]. Regina Maria, despre care se spunea, înainte de a se căsători, că era „cea mai frumoasă prințesă din Europa“, dă dovadă de un curaj, o energie și o fermitate remarcabile. Este înaltă, brunetă cu ochi albaștri, elegantă și distinsă, iar numeroasele graviditāți — în 1913, avea deja cinci copii — nu i-au știrbit cu nimic din farmec și frumusețe. Este considerată o persoană cu un temperament puternic și se spune că ar fi avut mai mulți amanți, ceea ce a făcut ca legitimitatea ultimilor ei copii să fie pusă la îndoială… Totuși, alături de regele Ferdinand, care se spune că ar fi fost invidios pe prestigiul ei, regina Maria înfruntă cu dârzenie grelele încercări. Sub vălul de infirmieră, care organizează spitale pentru răniți, sau în costum național românesc, nepoata reginei Victoria întruchipează perfect țara ei de adopție, dând dovadă de un simț politic care, adesea, îl contrazice pe cel al regelui, ternul Ferdinand. La începutul anului 1917, regina, care este și o nepoată a țarului Aleksandru al II-lea, este foarte îngrijorată din cauza zvonurilor alarmante și a informațiilor contradictorii care sosesc din Rusia. Rasputin asasinat, țarina înnebunită de durere, încât se pune problema de a o trimite la o mănăstire, o propagandă muncitorească acerbă militând pentru încetarea războiului și înfăptuirea revoluției, toate acestea o tulbură pe regina Maria. Pentru a menaja susceptibilitatea regelui, însărcinează un emisar să pledeze pe lângă Ferdinand în favoarea plecării ei la Petrograd. Regele refuză, dar acceptă ca fiul său Carol și Ion Brătianu, șeful Partidului Liberal și în câteva rânduri președinte al Consiliului de Miniștri, să se deplaseze în Rusia — căci România, care s-a pronunțat în favoarea Antantei, are nevoie de ajutorul rușilor… iar teritoriul țării este pe trei sferturi ocupat de trupele kaizerului. Delegația ajunge la Petrograd în 13 ianuarie 1917, la patru zile după ce Nicolae al II-lea l-a numit pe prințul Golițîn, unul dintre oamenii săi de încredere, șef al guvernului — al treilea în decurs de un an —, dar fără aprobarea Dumei.

Vizita prințului moștenitor și a ministrului liberal este un monument de orbire! Țarul crede că situația este gravă, dar că lucrurile se vor rezolva. Revine la cartierul său general, unde atmosfera nu este atât de tulbure ca la Petrograd, încredințat că se bucură în continuare de încrederea armatei sale. Aleksandra, purtând doliu după Rasputin, înfricoșată și teatrală, este înnebunită de rujeola de care s-au molipsit copiii ei și se cufundă în rugăciuni cucernice. Brătianu are convingerea că revoluția nu este iminentă, iar Carol crede că Rusia imperială este solidă! Mai rău: consideră

că este mai bine organizată decât înainte! Și mai rău încă, ideea unei căsătorii cu marea ducesă Olga i se pare oportună (!), întrucât în acest fel România ar putea conta pe Rusia, pentru a trăi vremuri mai puțin dificile!

De fapt, realitatea este catastrofală. Armata începe să se revolte. Țarul fiind marginalizat, țarina și o clică de nesăbuiți conduc politica, iar reputația nefastă a Aleksandrei se înrăutățește de la o zi la alta. Ambasadorul Franței, Maurice Paléologue, notează că „țarina nu este suficient de normală pentru a proiecta un sistem politic… Ministrul de interne, Protopopov, este victima unor obsesii și, cu siguranță, va trebui să fie închis foarte curând“, confirmând o declarație anterioară a conducătorului liberal Miliukov, într-un discurs rostit în Duma: „Incapacitatea guvernului frizează crima de înaltă trădare“. Informate de situație, Franța și Anglia trimit delegații la Petrograd, pentru a afla ce se întâmplă de fapt. Trimișii guvernului francez și, respectiv, britanic îi sugerează insistent țarului să formeze un guvern responsabil, care să aibă votul de încredere din partea Dumei. Președintele acesteia, Rodzianko, îi repetă suveranului că este necesară susținerea Parlamentului, pentru a obține și sprijinul populației: „Sire, nu împingeți poporul să trebuiască să aleagă între Majestatea Voastră și patrie“.

Nicolae al II-lea nu reacționează! Ambasadorul francez și cel britanic conchid că Rodzianko pregătește cu bună știință căderea țarului. Și că Aliaților le va fi imposibil să acționeze pentru a-l salva.

La începutul lunii februarie 1917, „cele două țări erau pe marginea prăpastiei, dar curtea Romanovilor visa la o căsătorie regală. Maria vedea în acest eveniment o binefacere trimisă din ceruri“.[89] Pentru regina Maria, esențial era ca fiul său Carol, „mâna ei dreaptă“, să o ajute în munca de infirmieră… Un consternant amalgam de fantasme și amăgiri!

3 martie 1917: la Petrograd, revoluția îl constrânge pe Nicolae al II-lea să abdice

De o lună, prețul produselor alimentare a continuat să crească. Din cauza mărfurilor insuficiente, majoritatea magazinelor — brutării, măcelării și lăptării — s-au închis. Capitala suferă de foame, la fel ca întreaga Rusie. În 23 februarie 1917[90], municipalitatea decide raționalizarea pâinii; ultimele brutării, slab aprovizionate, sunt jefuite. Venind din cartierele muncitorești, grupuri de femei se îndreaptă spre primărie, scandând aceeași revendicare: „Pâine! Pâine!“. Cazacii călare împrăștie cu greutate manifestația. De la mișcările de stradă din octombrie 1789 în Franța, nu a mai existat revoluție fără femei. A doua zi, furioase, femeile revin la atac, de data asta cu forțe sporite, fiindcă li s-au alăturat și muncitori din uzine. În a treia zi, celebra arteră Nevski Prospekt este plină de mulțimi agitând pancarte și banderole: „Jos țarismul! Jos războiul!“ Manifestanții sunt și înarmați — ceea ce nu s-a mai

văzut vreodată —, desigur modest, cu câteva revolvere, răngi de fier, sticle și pavele. Soldații trec de partea răsculaților, masacrându-i pe ofițerii care încearcă să se interpună. „Cu răscoalele, Rusia țaristă s-a învățat de la începutul secolului. Însă e ceva nou ca armata să se alăture insurecției.“[91]

În 23 februarie 1917, fluturând steaguri roșii, trupele răzvrătite defilează în centrul Petrogradului, de data asta în urma cazacilor, elita gărzii imperiale, odinioară credincioasă suveranului. Civilii și soldații cer ca puterea să treacă în mâinile Dumei. În aceeași dimineață, la cartierul general din Moghilev, generalul Alekseev, șeful statului-major, a primit o telegramă de la Rodzianko, președintele Dumei: „La Petrograd, instituțiile guvernamentale nu mai funcționează. Singura modalitate de a evita anarhia este abdicarea țarului în favoarea fiului său“. Generalul, care n-a mai dormit de câteva nopți, sensibil la ideile republicane, crede că poate salva Rusia prin plecarea lui Nicolae al II-lea. La Petrograd, se zvonește că un soviet cu un guvern provizoriu ar negocia instaurarea unui nou regim. Mulțimea se adună în fața Palatului Taurid, unde se află sediul Dumei (o imensă imagine a țarului, fotografiat în picioare, este în continuare la locul ei, în spatele biroului președintelui), iar unii deputați se întreabă dacă insurgenții au venit ca să-i aclame sau să-i masacreze. Un strălucit avocat de 36 de ani, Aleksandr Kerenski, ales deputat în 1912, confirmă instituirea unei noi puteri în stat. Nicolae al II-lea suportă acum consecințele celei mai mari greșeli comise în război: țarul abandonase capitala; la rândul lui, țarul este abandonat. La cartierul general, curg telegramele. Țarul așteaptă câteva ore — o altă greșeală — înainte de a porunci ca trenul său special să pornească în direcția Țarskoe Selo. Nicolae al II-lea nu a înțeles că Rusia, sleită de puteri, nu-l mai vrea. Speră să recapete controlul asupra situației prin autoritarism, dând ordin ca patru regimente, pe care le consideră fidele, să se îndrepte spre Petrograd, pentru a înăbuși insurecția și a suspenda Duma. Toate ordinele lui sunt nu numai inutile și desuete, ci și neaplicate. Căci, chiar dacă monarhia există încă, nimeni nu i se mai supune.

Destinul se arată atunci sub forma unei necesități feroviare. Pentru a nu stingheri marșul unităților militare trimise cu trenul la Petrograd — este ceea ce muncitorii de la căile ferate îi explică țarului, iar el le dă crezare —, traseul trenului imperial este modificat. O schimbare de linie, din toate punctele de vedere. Nicolae al II-lea devine ostaticul câtorva acari, închis în trenul său, pe care nu-l mai stăpânește. Realitate sau capcană? Drept urmare, garnitura de tren este deturnată spre Pskov, la aproximativ 200 de kilometri la sud-vest de Petrograd. La o distanță de șase ore, pe calea ferată... Încă o îndepărtare, involuntară, dar edificatoare. La Pskov, un oraș renumit pentru minunatele sale icoane și considerat drept un vechi rival al Novgorodului, se află cartierul general al frontului de nord. Trenul imperial ajunge aici în 1 martie 1917, seara, la ora 20:00. Pe peron, generalul Russki, comandantul suprem al armatelor de pe frontul de nord, îl imploră pe Nicolae al II-

lea să accepte o serie de concesii, dar se îndoiește că se va face auzit. Celui care este încă împăratul Rusiei, îi spune că ar fi zadarnic să se împotrivească acestei imense mișcări populare. Alekseev, care știa deja că autocrația țaristă era condamnată, trimite o depeșă comandanților celorlalte patru mari armate imperiale. Nu le pune o întrebare, ci le trimite o afirmație: „Abdicarea lui Nicolae al II-lea este indispensabilă pentru a restabili liniștea în țară și a permite continuarea războiului". Această motivație explică abisul care desparte Petrogradul de armatele din jurul capitalei. Dacă Petrogradul va cere abdicarea și pacea imediată, cei mai apropiați dintre generalii țarului, debarasați de el și de incompetența lui, intenționează să continue luptele. De fapt, în iarna anului 1917, este încă imposibil de intuit care dintre cele două tabere va câștiga: aliații Rusiei sau coaliția condusă de Berlin și Viena. Jocurile nu s-au făcut încă. Răspunsul sosește la începutul după-amiezii, punând în evidență o atitudine unanimă, din moment ce Russki împărtășește același punct de vedere. Este vorba despre un ultimatum. Armata îi cere comandantului ei suprem — o iluzie în plus — să abdice. În vagonul-salon, Nicolae al II-lea păstrează tăcerea. Apoi, cu un glas ferm, de care nimeni nu-l mai credea în stare, îi anunță pe membrii statului-major, aflați în poziție de drepți:

— M-am hotărât. Renunț la tron în favoarea fiului meu.

Apoi, izolându-se în biroul său de la mijlocul vagonului, dictează un text șambelanului. O liniște desăvârșită învăluie aceste zece minute istorice. În mod oficial, judecând după documentul respectiv, este după-amiază, ora 15:00. Textul — o pagină — este dactilografiat pe o foaie de hârtie obișnuită, fără monogramă, în compartimentul de tren al aghiotanților. Înainte de a-l citi și a-l iscăli, Nicolae Romanov se închină de câteva ori, conform tradiției ortodoxe. Se gândește el oare la icoanele ocrotitoare pe care Aleksandra i le trimitea cu regularitate din partea lui Rasputin, pentru a binecuvânta chiar și o deplasare cu trenul imperial? În această zi de 3 martie 1917, nimeni din exterior nu îl poate vedea pe nefericitul fost împărat făcând acest gest de creștin credincios, întrucât perdelele de la vagonul-salon sunt coborâte complet. Ca pentru un tren funebru… Nicolae al II-lea, al nouăsprezecelea țar al dinastiei Romanov, aflată la conducerea Rusiei din 1613, a încetat să mai domnească, după douăzeci și trei de ani de când a urcat pe tron. Fatalist, resemnat, pare indiferent. Este din acest moment ostaticul generalilor săi.[92] Actul de abdicare nu va fi publicat decât în 4 martie 1917.

Nicolae al II-lea este obligat să abdice… de două ori! Și tot nu este de ajuns…

Intervine medicul său. Acesta îi amintește că boala de care suferă țareviciul este incurabilă și că — premoniție — familia imperială riscă să fie separată. Ceea ce ar fi insuportabil pentru acest tată iubitor și atent. Atunci, pentru a nu fi privat de

prezența lui Aleksei și a nu adăuga un calvar familial traumatismului politic, fostul țar ia din nou tocul și printr-o întoarcere juridică, abdică a doua oară, în numele fiului său, în favoarea fratelui lui, marele duce Mihail, care era fiul preferat al lui Aleksandru al III-lea și este cu zece ani mai tânăr decât Nicolae. Marele duce Mihail este un om afabil, simplu și pasionat de muzică, pe care nu l-au interesat niciodată treburile statului. Relațiile dintre cei doi frați nu erau ușoare, de când, în 1912, Mihail, contra voinței fratelui său mai mare, se însurase cu fermecătoarea Natalia Șeremetievskaia, o femeie frumoasă și ambițioasă din Sankt-Petersburg, divorțată de două ori. Țarina Aleksandra era indignată de acest mariaj, iar familia, furioasă, nu voia să mai audă de acest cuplu. Îndepărtat de la succesiunea la tron, marele duce Mihail, împreună cu soția lui, părăsiseră Rusia, însă, odată cu declararea războiului, fratele cu comportament „scandalos“ revenise în țară pentru a-și face datoria și comandase întâi așa-numita divizie „Sălbatică“, apoi Corpul 2 de cavalerie.

Putea fostul țar să fi procedat altfel? Nu avea de ales. Este foarte mâhnit însă că fiul său nu îi poate urma la tron. Atâta dragoste, atâtea suferințe, angoase și sacrificii pentru a ajunge acum la eliminarea forțată, din rațiuni medicale, a țareviciului îl umplu pe Nicolae de o amărăciune apăsătoare, cu mult mai adâncă, desigur, decât propria-i abdicare. Și, contrar presupunerilor, numeroși deputați regretă că în acele momente coroana nu a fost așezată pe creștetul lui Aleksei, în cadrul unei inevitabile regențe. Parlamentarul monarhist Gușkov, trimis de la Petrograd, special pentru a fi martor la abdicare, îi mărturisește chiar, sincer îndurerat, fostului său suveran:

— Noi contam pe persoana tânărului Aleksei pentru a contribui la o transmitere lină a puterii…

Pentru mulți parlamentari monarhiști, un copil, foarte frumos, chiar și plăpând din cauza sănătății precare și beneficiind de compasiunea pe care o inspiră suferința, ar fi fost un semn de continuitate. Însă realitatea este complet diferită. Prin voința fratelui său, marele duce Mihail îi urmează la tron nepotului său care, din punct de vedere juridic și timp ce câteva momente, îi urmase tatălui său. În privința acestei proceduri, extrem de rare în istorie, trebuie avut în vedere un anumit detaliu. Așa cum subliniază Hélène Carrère d’Encausse, „actul final de abdicare este datat 2 martie și poartă o indicație orară falsă, ora 15:00, deși totul s-a făcut abia seara. Dar, printr-un artificiu, împăratul a ținut să marcheze că decizia a fost luată de el singur și că presiunile Dumei nu au avut niciun fel de contribuție în această privință“.[93] De luni întregi, suveranul știa că soarta lui era pecetluită. „Revoluția a venit ca moartea unui prieten care fusese bolnav ani și ani de zile“, va spune Sydney Gibbs, profesorul de engleză al copiilor țarului, la Țarskoe Selo. Țarul știa prea bine acest lucru, în timp ce Aleksandra, isterică, dădea vina pentru insurecție pe cei care îl omorâseră pe Rasputin, acest „om sfânt căruia Dumnezeu îi glăsuia“.

Când s-a retras din viața publică, Nicolae al II-lea a adoptat o atitudine care nu e lipsită de grandoare. În tăcerea așternută peste trenul său imobil, preschimbat în închisoare, această a doua abdicare reprezintă ultimul act de voință al autocratului. Câte pendule și orologii nu au dat timpul înapoi pentru a se potrivi cu istoria oficială?! Toți cei de față sunt impresionați, iar cei doi trimiși ai Dumei abia reușesc să mai vorbească. În continuare impasibil și amabil, cum era în timpul audiențelor și în viața sa privată, fostul țar le strânge mâna și coboară. Trenul pleacă imediat în direcția Moghilev, cartierul general al armatelor din sud, înspre Ucraina. Ambasadorul Franței, Maurice Paléologue, va scrie cu justețe: „Istoria numără puține evenimente atât de solemne, de o semnificație atât de profundă, de o însemnătate atât de enormă. Dar, dintre toate evenimentele pe care le-a consemnat, există vreun altul care să se fi desfășurat în forme atât de simple, atât de obișnuite, atât de prozaice și, mai ales, cu o asemenea indiferență, o asemenea modestie din partea eroului principal?“ Nu regăsim la Nicolae Romanov nici mânie, nici amărăciune, ci doar o aprobare deosebit de nobilă, fără demonstrații emoționale, care nu ar fi fost nicidecum onorabile. Suferă oare în sinea lui sau, dimpotrivă, resimte o eliberare? Este pasivitatea lui oare o formă de ispășire? S-a gândit oare la mama lui, Maria Feodorovna, care, în urmă cu doi ani, părăsise curtea imperială, plecând la Kiev, ca să nu-l mai vadă pe Rasputin, acest flagel care, în opinia ei, avea să provoace sfârșitul Romanovilor? Pentru țarina Aleksandra nu conta ce spuneau soacra ei, sora ei, și nimeni altcineva, oricum. În mintea ei, demasca mereu spioni, vedea mincinoși pretutindeni, nu ținea cont de niciun avertisment. Nu asculta decât de Dumnezeu, care îi vorbea prin vocea blajină și persuasivă a lui Rasputin. Abia seara, află și Aleksandra că nu mai era împărăteasă. De două zile, comunicațiile cu trenul țarului și statul-major erau întrerupte. Și în continuare copiii aveau rujeolă. Unde era oare bietul Nicky?

Aleksandra urlă:

— Nu se poate! Nu e adevărat! E o nouă născocire a ziarelor! Eu cred în Dumnezeu și mă bizui pe armată. Nu e posibil ca Dumnezeu și armata să ne fi abandonat într-un moment atât de grav!

Dar, ca de obicei, țarina se înșală. Religia — să spunem biserica — nu joacă niciun rol vizibil în această revoluție. Această absență este cu atât mai surprinzătoare, cu cât, îndeobște, credința ortodoxă ritmează în mod fundamental viața rușilor, însă este posibil ca, din cauza unor compromisuri pe care înaltele fețe bisericești le făcuseră cu Rasputin, autoritatea lor spirituală să fi fost întinată. Mai târziu, Aleksandra va pretinde că, dacă ea ar fi fost lângă scumpul ei Nicky, ar fi împiedicat un asemenea deznodământ. Nicidecum, căci prin misticismul ei exaltat și temperamentul ei isteric, prezența țarinei ar fi îngreunat atmosfera din tren și ar fi făcut și mai penibilă o scenă care, în definitiv, rămăsese atât de demnă. Nimeni nu o mai respectă de fapt pe Aleksandra, care i-a cerut soțului ei — iar acesta dăduse

curs rugăminții ei — surghiunirea lui Felix Iusupov și a marelui duce Dimitri, deși opinia publică răsufla ușurată de eliminarea unui impostor care profita de dramele războiului și de femeile singure într-un oraș rămas aproape fără bărbați. Împotriva fostei împărătese izbucnește ura poporului. După „Maria Antoaneta austriaca“ și „Eugenia spaniola“, cetățeanca Romanov este analizată și considerată drept „Aleksandra nemțoaica“. Nu fusese niciodată iubită, dar acum este detestată. Diverși civili „suspecți“, apropiați chipurile de fosta țarină, sunt percheziționați pe stradă. Se răspândește psihoza inamicului german. În 7 martie 1917, fosta împărăteasă și copiii ei sunt arestați la Țarskoe Selo. A doua zi, Nicolae Romanov este prins la Moghilev și adus înapoi la Petrograd. Familia imperială se află sub strictă supraveghere la Palatul Aleksandru de la Țarskoe Selo, în versiunea oficială „pentru a asigura protecția împăratului detronat și a soției lui“.

Vestea abdicării țarului este primită cu mare bucurie de populația din Petrograd. În cazărmi, soldații își aruncă în aer șepcile și chipiele, în timp ce în lungul celor patru kilometri și jumătate ai bulevardului Nevski Prospekt, emblemele țariste sunt arse pe ruguri, în adevărate autodafeuri. La Paris, cursul rublei și al titlurilor de valori rusești, care avuseseră de suferit din cauza situației dezastruoase a frontului, urcă brusc. Mediul bancar își recapătă optimismul. La Berlin, lumea se teme întâi de anarhie, dar apoi apare posibilitatea prăbușirii armatei ruse, care ar fi favorabilă Germaniei, așa că există motive de bucurie. Situația rămâne complicată însă, întrucât Duma a numit un guvern provizoriu, condus de prințul Lvov, notoriu pentru legăturile lui cu francmasoneria; acesta intră în conflict cu sovietul din Petrograd, ale cărui cuvinte de ordine sunt preluate în toată țara. Această dublă putere, născută din insurecție, nu reușește să definească politica de urmat: menținerea imperiului sau adoptarea unui alt regim? Pacea cu Germania sau continuarea războiului? A doua întrebare este decisivă.

Care va fi soarta „cetățenilor Romanov“? Și care monarhie europeană îi va găzdui?

Sovietul din Petrograd este dezlănțuit. Pe străzile acoperite de zăpadă, muzicanți, uneori improvizați, răcnesc o *Marseilleză muncitorească*, iar referirile la Revoluția Franceză sunt tot mai numeroase. În timp ce familia Romanov era plasată sub o pază severă, o ultimă negociere secretă începea la Petrograd. Într-o clădire impozantă de pe Strada Milionarilor, care se întinde de-a lungul Noului Ermitaj, doisprezece bărbați s-au întrunit pentru a afla decizia marelui duce Mihail. Fratele fostului țar s-a instalat aici. Va accepta el oare să succeadă fratelui și nepotului său? Poate Duma să permită această soluție? Patriotismul mai are nevoie oare de o coroană? Pentru unii, cum ar fi Kerenski, ministru de justiție al guvernului provizoriu, bun orator popular și membru al partidului socialist revoluționar, opus

bolșevicilor și partizan al continuării războiului alături de Antanta, venirea la putere a noului țar nu ar face decât să ațâțe ura maselor. Pentru alții, cum ar fi Gușkov, marele duce nu se poate sustrage de la datoria sa, însă trebuie consultat poporul reunit în adunarea constituantă. Se au în vedere două titluri posibile: regent al Imperiului sau, mai în vogă, protector al Națiunii. Unul dintre martorii la discuție va relata ambasadorului Franței că „această idee ingenioasă, care putea încă salva totul, i-a provocat lui Kerenski o criză de nervi, o dezlănțuire de invective și amenințări, în fața cărora toți cei de față au rămas îngroziți“. Confuzie, haos, înfruntări verbale violente… Marele duce se ridică și se îndreaptă spre încăperea de lângă salon. Kerenski țâșnește în picioare, barându-i aproape calea:

— Monseniore, promiteți-ne că nu vă veți consulta cu soția!

— Stați liniștiți, soția mea nu este aici în acest moment. A rămas la Gatcina.

Frumoasa mare ducesă, fostă contesă Brasovo, care șocase atât de mult curtea imperială prin divorțul ei, are renumele de a-și domina soțul și de a se amesteca în toate. Kerenski și alți acoliți ai săi nu suportă ideea ca o femeie de teapa ei să îl influențeze încă o dată pe acest om, a cărui legitimitate nu atârnă decât de un fir. Cinci minute mai târziu, reîntors în salon, marele duce, foarte calm, patriot, elegant și curajos — numai calități care nu i se recunoșteau până atunci! —, declară:

— Am decis să abdic.

Într-adevăr… Cu un scris ordonat și înclinat, prințul își redactează abdicarea. I se smulge promisiunea că va fi doar o abdicare provizorie și constituțională, ultimul cuvânt urmând să revină poporului rus. În 3 martie 1917, Imperiul Rus a încetat să mai existe, Rusia nu mai este o monarhie.[94] Hazard sau coincidență, primul și ultimul Romanov, luând laolaltă toate ramurile dinastiei care au deținut puterea timp de trei sute patru ani, poartă același prenume: Mihail.

Printre toate întrebările, urgente și dramatice, pe care și le-au pus cei care au înlăturat autoritatea imperială și vor să guverneze Rusia, există o dilemă deosebit de delicată, mai ales că are două aspecte: ce să facă, totuși, cu Romanovii? Cine poate decide soarta lor? În acest început de martie 1917, guvernul provizoriu și sovietul (consiliul delegaților din partea muncitorimii și a armatei) nu s-au pus de acord. La patru zile după abdicarea sa, fostul țar cere guvernului provizoriu să fie lăsat să plece în Anglia, cu familia lui. Această destinație este logică, ținând seama că George al V-lea este un văr al lui Nicolae. În afară de uimitoarea lor asemănare fizică (care i-a amuzat mult odinioară), au același temperament de oameni afabili și timizi. Iar Aleksandra era nepoata preferată a reginei Victoria. David Lloyd George este premierul britanic, începând cu sfârșitul anului 1916. Transmiterea puterii între predecesorul său, Asquith, și noul locatar de la Downing Street 10, un afemeiat notoriu, a fost atât de dezagreabilă, încât regele s-a văzut nevoit să intervină pentru a pune capăt unor meschinării infantile. În cabinetul de război pe care îl conduce, Lloyd George reușește cu abilitate să-i lase pe politicieni să prevaleze asupra

militarilor. Examinând cererea guvernului provizoriu de la Petrograd, primită în 22 martie, premierul britanic nu se arată prea entuziasmat de venirea Romanovilor, dar legăturile de rudenie ale acestora cu familia regală pledează pentru găzduirea lor. Aflând de solicitarea primită, regele George al V-lea se întreabă: Nicolae al II-lea este primul monarh detronat ca urmare a acestei conflagrații. Cum trebuie procedat? Și dacă s-ar afla chiar el, într-o bună zi, într-o situație similară? Suveranul și prim-ministrul său sunt la unison în materie de ipocrizie, ținând să precizeze că guvernul Majestății Sale britanice răspunde la o inițiativă a guvernului rus. Londra pare, așadar, generoasă, însă se precizează că guvernul provizoriu de la Petrograd este cel care va asigura condiții de trai decente fostei familii imperiale! Costurile vieții în exil vor trebui să fie suportate de Rusia, indiferent de guvernul aflat la putere. Romanovii nu vor fi acceptați decât dacă autoritățile de la Petrograd vor acoperi cheltuielile aferente, deoarece opinia publică din Marea Britanie, greu încercată de război și restricții, nu ar putea înțelege o asemenea generozitate materială.

Dar sovietul se împotrivește cu fermitate plecării Romanovilor. În opinia acestuia, Nicolae al II-lea a fost un „tiran“, cum fusese și Ludovic al XVI-lea. Prin urmare, trebuie băgat la închisoare, judecat și, din moment ce este vinovat — ceea ce e mai presus de orice dubiu! —, trebuie condamnat la moarte și executat. În plus, ar fi o imprudență să le permită Romanovilor să trăiască în afara Rusiei. Cine știe dacă țarul detronat nu ar putea să se întoarcă din străinătate, așa cum făcuse Ludovic al XVIII-lea în 1815? Pentru soviet, potrivit lui Francis Bertie, ambasadorul britanic în Franța, Nicolae și Aleksandra sunt niște criminali; împărăteasa, fiind germană nu numai prin naștere, ci și prin temperament, este vinovată; soțul ei este și el vinovat, din cauza slăbiciunii de care a dat dovadă, supunându-se acestei nebune. Raționamentul este simplist, dar eficient.

Din spirit de precauție, diverși muncitori și soldați raliați sovietului, temându-se că o evadare a Romanovilor ar putea fi organizată de rudele lor engleze, ordonă blocarea căii ferate care duce la Murmansk, dincolo de cercul polar. Această arteră feroviară, dată în folosință la începutul războiului, făcea posibilă reaprovizionarea Rusiei de către aliații ei. Sovietul trebuie să facă totul pentru ca Romanovii să nu se sustragă judecății poporului. După câteva zile de chibzuință, regele George al V-lea transmite, prin secretarul său particular, o notă în atenția ministrului britanic al afacerilor externe, din care reiese o duplicitate cum nu s-ar fi putut mai fină și subtilă: „Majestatea Sa nu poate să nu se gândească, ținând seama de pericolele voiajului, dar și de alte considerente mai generale, că nu ar fi rezonabil ca familia imperială să se stabilească în țara noastră“. Astfel, Lloyd George care, la început, a fost pe punctul de a se lăsa convins în privința detaliilor practice ale exilului discutând cu Petrogradul, nu mai are motive să nu adopte, ulterior, poziția evazivă a suveranului său: „Guvernul Majestății Sale nu insistă asupra ofertei sale inițiale de

ospitalitate acordată familiei imperiale“. O capodoperă de rea-credință! Oscar Wilde notase deja acest aspect în *Portretul lui Dorian Gray*: „Tartuffe a emigrat în Anglia și s-a apucat de lucru“. Dar din partea Danemarcei, de la familia soției regelui Eduard al VII-lea și a împărătesei văduve, mama țarului detronat, există cumva mai multă compasiune? Nu. Aceste înrudiri încrucișate nu sunt de niciun ajutor: Copenhaga refuză să îi adăpostească pe Romanovi pe pământul danez. Neutralitatea politică se extinde și la sentimente. La sfârșitul lunii martie, reședința forțată a Romanovilor, pe care nimeni nu-i vrea, se transformă în captivitate. Nu vor părăsi Rusia. Kerenski verifică aproape zilnic că întreaga familie este prezentă la apel. Tonul s-a schimbat. De acum înainte, părinți, copii și personalul aferent sunt prizonieri; Kerenski, deși ministru de justiție, este el însuși supravegheat de soviet. Este bănuit că ar avea sentimente de simpatie față de fostul țar, cu care discută adesea. I se întâmplă chiar, printr-un lapsus edificator, să îi spună „Sire“…

În Grecia, duelul dintre rege și premier începe să semene cu un roman-foileton!

La sfârșitul anului 1916, între Atena și Salonic[95], războiul mondial înseamnă, înainte de toate, un conflict permanent între regele Constantin și fostul său prim-ministru Venizelos. Acesta, așa cum afirmase, a constituit un guvern advers disident cu sprijinul Franței, mai precis al generalului Sarrail. Republican înverșunat, Venizelos nu visează decât să doboare monarhia elenă, în continuare neutră, pe care o bănuiește pe nedrept că ar avea simpatii germanice, întrucât regina este sora kaizerului. Pentru a intra în război de partea Antantei, are nevoie de Armata din Orient a generalului Sarrail. Acesta a permis ca trupele române să fie zdrobite de Germania, Austro-Ungaria și Bulgaria, nu a fost nicidecum agresiv contra Bulgariei și se arată din ce în ce mai implicat în politica greacă, lucru care nu i se ceruse. În orașul Thessaloniki, cartierul general al Aliaților în Grecia, Sarrail este și un personaj foarte monden. Este văzut frecvent în saloanele înaltei societăți, împreună cu foarte tânăra lui soție, ceea ce îl face pe Clemenceau să remarce în glumă: Sarrail are două fronturi de apărat! Dar, din cauza înverșunării împotriva regelui Constantin și, implicit, împotriva guvernului regal legitim, capătă pe drept cuvânt porecla de „Bazaine din Salonic“. Mașinațiile perfide ale generalului Sarrail și tensiunea pe care o întreține pentru a-l înlătura pe rege sunt cunoscute și la Paris, unde mareșalul Joffre, șeful statului-major, și cercurile politice de dreapta încearcă să se descotorosească de Sarrail. Dar Joffre este îndepărtat, iar celălalt adversar al lui Sarrail, Aristide Briand, președintele Consiliului de Miniștri, demisionează și el. Sarrail, care a scăpat de dușmani la Paris, are mână liberă în Grecia pentru a obține abdicarea regelui Constantin. În 11 iunie 1917, sub presiunea lui Sarrail, care debarcă în Pireu, și a lui Venizelos, Aliații lansează un ultimatum regelui și

guvernului regal. Antanta cere încetarea neutralității Greciei, fără ca populația să fie consultată. În fața acestui ultimatum, care i-a fost prezentat de către înaltul comisar francez Charles Jonnart, suveranul preferă să se retragă în 12 iunie, abdicând în favoarea celui de-al doilea fiu al său, prințul Alexandru, în vârstă de 24 de ani, care nu a fost pregătit pentru această sarcină. Partida pare, așadar, terminată: șah la rege, care se îmbarcă împreună cu familia și fiul său cel mare, adevăratul moștenitor (care se numește „diadoh“ în monarhia greacă), pe un crucișător francez, ajunge pe teritoriul Italiei, apoi în Elveția, locul său de exil. Dar chiar dacă Venizelos, redevenit premier al guvernului legal, anunță că declară război Germaniei, Austro-Ungariei, Bulgariei și Imperiului Otoman (ceea ce este mult pentru Grecia), rivalul fostului rege nu a reușit totuși să răstoarne monarhia, ceea ce era ideea lui fixă. Șah la republică, dar jocul nu s-a încheiat, iar tânărul rege este ostaticul vicleanului Venizelos.

1917, pacea separată: o mare idee deja lansată de cel mai mic dintre state, Muntenegru…

Este un an crucial. Din seria de evenimente decisive care se desfășoară în 1917, trebuie să amintim marea întindere a fronturilor pe care se luptă armatele, adesea într-un război cam imobil, însă nicidecum lipsit de cruzime. Înfruntările au loc atât în Rusia, cât și în Orientul Apropiat, în Franța, în Italia și în Balcani, fără a omite războiul cu submarine, arma atât de temută a Germaniei, intensificat și mai mult din ianuarie 1917. Prezența în conflagrație a unor state imense nu trebuie să arunce un con de umbră asupra țărilor cu teritorii mici. În acest sens, Muntenegru este cel mai semnificativ exemplu, în general uitat în acest haos gigantic. Din cauza alianței cu Serbia, acest mic regat fusese cotropit și înfrânt de Austro-Ungaria. Regele Nikola I, acum în vârstă de 76 de ani, atât de mândru că tulburase apele în Balcani și intrase în istorie în 8 octombrie 1912 declarând război Imperiului Otoman, îndurase din păcate, la începutul anului 1916, dezamăgirea provocată de ocuparea capitalei sale, Cetinje, și fusese nevoit să capituleze. Profund umilit de această înfrângere, încercase să negocieze o pace separată cu Viena, în 10 ianuarie, fiind refuzat de Franz Joseph. Inițiativa monarhului muntenegrean a fost însă prost primită de populație, care vedea în acest demers un gest de lașitate. Nikola I era acuzat că nesocotise mândria patriotică a armatei lui. Peste o săptămână, reînnoise propunerea, însă condițiile puse de Austro-Ungaria erau prea dure. Atunci, în 20 ianuarie 1917, bătrânul monarh își luase rămas-bun de la golful Kotor, părăsindu-și definitiv țara, și distrus se îmbarcase spre Italia, unde regele Victor Emanuel al III-lea, ginerele său, și fiica sa, regina Elena, urmau să-l primească, dar nu pentru mult timp, întrucât intenționa să se exileze în Franța. Lumea a considerat, cu severitate, că inițiativele lui fuseseră nefericite și dezordonate, cum se întâmplase adesea în

timpul domniei lui. Dar după treizeci de luni de război, când nu se întrevedea niciun deznodământ, cum să condamni iremediabil un asemenea demers?! Ideea unei păci separate este reluată de către împăratul și regele Carol de Habsburg, desigur cu mult mai mare amploare. Se știe că succesorul lui Franz Joseph, suveran pacifist — ceea ce nu exclude curajul —, fusese îngrozit de imaginea atâtor răniți, mutilați și morți. Dar încă din 1916, monarhul avea certitudinea că dubla monarhie și Germania urmau să piardă războiul. Era inutil și absurd să mai continue. Presimțea prăbușirea Habsburgilor și spera să evite acest final, desolidarizându-se de înverșunarea lui Wilhelm al II-lea sau, mai exact, a cancelarului și a statului-major german.

Inițiativa sa este îndrăzneață, întrucât îi antrenează pe doi frați ai soției lui, Zita, cumnații săi prinții Sixte și Xavier de Bourbon-Parma, care luptă ca ofițeri în armata regelui Belgiei, Albert I.[96]0 Așadar, din punct de vedere militar, aceștia sunt adversarii lui Carol, iar cazul ilustrează sfâșietor complexitatea relațiilor dinastice într-un război în care au ajuns să se înfrunte membrii aceleiași familii. Dar unde ar fi putut să fie abordat un asemenea proiect dacă nu în cea mai neutră și cea mai tihnită dintre republici, Elveția? Și cu cine ar fi putut să fie studiat cu atenție și, desigur, cu cea mai mare discreție? Cu o persoană din anturajul lui Raymond Poincaré, care era în continuare năpăstuit cu porecla lui de „Poincaré-război“. După o oprire la Paris, Sixte și Xavier sosesc la Neuchâtel în 29 ianuarie 1917 și se duc la vărul unui prieten sigur, pe rue du Pommier numărul 7. „Au călătorit incognito, sub numele de contele și vicontele de Mercoeur, un patronim pe care îl folosea în mod uzual contele de Chambord, unchiul lor. Dar pașapoartele lor indică numele lor adevărate și au fost vizate la Legația Elveției la Paris. Berna este la curent cu venirea lor.“[97] Mama prinților, ducesa de Parma, îi primește a doua zi, la Hôtel Bellevue. Ducesa îi scrisese reginei Belgiei, Elisabeta, exprimându-și dorința de a-și întâlni fiii, căci din cauza evenimentelor, nu se mai văzuseră de la începutul războiului. „Purtând negru, după moartea lui Franz Joseph, a călătorit sub numele de Sepibus, care îi aparținea uneia dintre doamnele ei de onoare din cantonul Valais. Fiilor ei, le înmânează o fotografie a suveranei belgiene, pe care o admiră, și o cutie cu bomboane de ciocolată.“[98] Prinții primesc informația că, în numele Austro-Ungariei, Carol dorește pacea. Iau notă de planul lui, ale cărui puncte principale vizează ca Alsacia și Lorena să fie restituite Franței, iar Belgia și Serbia să își recapete independența. Revenind la Paris, cei doi frați au o întrevedere cu Jules Cambon, fost ambasador la Londra, ajuns acum secretar general pe Quai d’Orsay. Acestuia, îi expun proiectul cumnatului lor. „În 13 februarie, Carol îl informează pe Wilhelm al II-lea despre sondajele pe care le-a lansat în rândul Aliaților, fără a divulga însă numele intermediarilor; dar germanii, care dispun de servicii de informații deosebit de eficiente, află imediat de intrarea în scenă a prinților de Parma.“[99] Un emisar al lui Carol se întâlnește cu cumnații acestuia, în ziua următoare. „Acest trimis, contele

Erdődy, care călătorește sub numele de «domnul Louis» și se dă drept un medic din Zürich, este un om de afaceri ungur, frate de lapte cu împăratul Carol. Un ins scund, rotofei, prost îmbrăcat, cu alură vulgară, ofițer de jandarmerie; din cauza unor răni mai vechi, scrie cu dificultate."[100] El este mesagerul între prinți și cuplul imperial. La primele cereri formulate de Carol, se adaugă ideea unui armistițiu secret cu Rusia și aceea a unui regat al slavilor din sud (de fapt, deja o „Iugoslavie"), condus de un Habsburg, în asociație cu Austro-Ungaria. Pentru Carol, a venit momentul să îl informeze despre acest demers pe ministrul său al afacerilor externe, contele Czernin. Etapa următoare este foarte delicată, întrucât necesită un voiaj al celor doi prinți la Viena. Înainte de asta, au loc noi întâlniri la Neuchâtel, pentru a analiza câteva modificări ale proiectului, unele cerute de Carol, altele de ministrul său, cu scopul ca Austria să nu fie dezavantajată. Amendamentele împăratului lasă loc de nuanțe, care nu se regăsesc în cerințele ministrului, prea puțin conciliant.

Paris, Palatul Élysée, 5 martie 1917. Din august 1914, președintele Poincaré a schimbat patru președinți ai Consiliului de Miniștri, a format cinci guverne și a numit patru miniștri de război. De aproape un an, i-au parvenit zvonuri de pace venind de la adversari, însă pentru acest loren, soluția trece obligatoriu prin înfrângerea celeilalte tabere. „Proclam că pentru noi pacea trebuie să vină prin victoria Aliaților."[101] Dar, ecourile tratativelor eliminând necesitatea acestei victorii au căpătat amploare, ceea ce îl contrariază. Totuși, îl primește pe prințul Sixte, care îi înmânează nota ministrului Czernin. Poincaré o consideră inadmisibilă. O a doua audiență, peste trei zile, este mai destinsă, dându-se citire propunerilor lui Carol. În prealabil, președintele a avut o întrevedere cu Aristide Briand, șeful guvernului și ministru al afacerilor externe. La condițiile care nu sunt negociabile, s-a adăugat incredibila ideea de a ceda Rusiei Constantinopolul. Dar, în cele din urmă, Poincaré respinge definitiv cererea suveranului Habsburg și notează, în 8 martie 1917, în jurnalul său: „Cum crede Austria că ar putea să eludeze Germania pentru a ne da nouă înapoi Alsacia și Lorena?" O întrebare evident rațională, pentru acest om născut la Bar-le-Duc în 1860, pe vremea când cele două provincii erau franceze. Poincaré mai adaugă: „Intențiile împăratului Carol sunt poate excelente, dar Germania are încă puterea să paveze un infern cu ele". De fapt, Poincaré, furios de răspândirea unui activism al renunțării și știind că războiul a indus o epuizare atât morală, cât și fizică (la Operă, oamenii stau la coadă câte o oră pentru… un kilogram de cărbuni!), „se arată extrem de preocupat de mișcările de protest care apar în mai multe regimente"[102].

Misiunea lui Sixte a eșuat. Eventualitatea unei păci este compromisă de pacifism. Reapare necesitatea unui voiaj la Viena. Este foarte periculos, punându-se întrebarea cum ar putea cei doi frați, ofițeri ai unei țări neutre, să pătrundă pe un teritoriu inamic? La Geneva, la hotelul Beau-Rivage, discută toată noaptea despre acest lucru. Și se încumetă să riște, emisarul garantându-le că nu se vor întâlni decât

cu cuplul suveran și cu ministrul Czernin, în cel mai mare secret cu putință. Negreșit, a contribuit la această decizie și o scrisoare a împărătesei Zita, adresată fratelui ei Sixte: „Gândește-te la toți acești nenorociți care trăiesc în infernul tranșeelor, care mor acolo cu sutele în fiecare zi, și vino“. Așadar, întreprind o călătorie foarte primejdioasă, în compania emisarului lui Carol. Evident, poartă haine civile și, din cauza frigului, și-au ascuns fața în gulerul ridicat al paltoanelor. Două pașapoarte false, din ordinul Vienei, le-au fost remise de ambasada Austro-Ungariei la Berna, unde nu se cunoaște adevărata identitate a destinatarilor. Un tren de la Geneva la Liechtenstein, o mașină de la Vaduz la frontiera austriacă, emoția și teama clandestinității… Schimbă trenul din nou și ajung la Viena în 22 mai 1917, foarte târziu. Emisarul îi ascunde la el. A doua zi, seara, cei trei bărbați ajung, în plină noapte, la castelul Laxenburg, la zece kilometri la sud-vest de Viena, un edificiu refăcut la începutul secolului al XVII-lea. Sisi îi născuse aici pe copiii ei Gisela și Rudolf; tot aici, Rudolf și soția sa, Stéphanie a Belgiei, își petrecuseră noaptea nunții. Iar, de la moartea lui Franz Joseph, cuplul imperial își avea reședința în acest loc.

22 martie: în apropiere de Viena, în toiul nopții, împăratul Carol își asumă un risc enorm…

O parolă murmurată încet, niciun nume rostit în bezna neagră, de unde vizitatorii sunt preluați de un căpitan, credincios împăratului, dar care nu cunoaște identitatea acestor nou-veniți. Iată-i în salonul împărătesei. Încăperea este slab luminată. Ce bucurie să se revadă după o despărțire atât de lungă și după atâtea primejdii! Zita nu rămâne, totuși, decât un sfert de ceas. Carol se plimbă de colo colo prin cameră, cu un aer juvenil, chiar dacă Xavier va scrie mai târziu: „Primul lucru care mă frapase intrând era că începuse să încărunțească“. Împăratul dorește ca Germania să se asocieze propunerii lui de pace, dar dacă acest lucru nu se va întâmpla el va acționa separat. Intră apoi ministrul Czernin, înalt, slab, glacial. Tonul discuției se schimbă, vorbele ministrului sunt tăioase și demontează argumentele lui Sixte. Împăratul se retrage câteva momente cu el într-o altă încăpere și revine apoi, cu un aer preocupat. A doua zi seara, o nouă întrevedere permite întocmirea unei scrisori esențiale, datată din 24 martie, redactată într-o franceză excelentă și care ar putea fi o operă colectivă, deși este semnată de împăratul-rege Carol.[103] Suveranul se angajează personal, și nu trebuie să se uite faptul că nu el a fost cel care a trimis primul ultimatum Serbiei, și nici nu a fost el cel care a decretat mobilizarea generală, și cu atât mai puțin cel care a declarat războiul, care lui îi inspiră atâta groază. În schimb, el este cel care are curajul — și simțul practic — de a încerca să oprească acest masacru absurd și care pare fără ieșire. În textul său, Carol aduce un omagiu vitejiei și calităților militare ale Franței, susține personal revenirea Alsaciei

și Lorenei la vechea suveranitate, acceptă reinstaurarea monarhiei în Serbia, dar cu condiția să fie interzise societățile oculte care, sub pretextul naționalismului, au aruncat în aer butoiul cu pulbere. În fine, în privința Rusiei, întrucât situația este instabilă și incertă din cauza revoluției care a izbucnit la Petrograd, decizia se mai amână. Scrisoarea, destinată Aliaților din Antanta, este strict confidențială. Dacă s-ar afla conținutul propunerilor, ar fi un dezastru, întrucât Carol s-ar vedea nevoit să dezmintă totul (o artă pe care Talleyrand o practicase cu subtilitate!) și să se arate și mai fidel față de aliații lui. Pe scurt, această scrisoare purtătoare de pace are potențialul de a dinamita totul...

Instabilitatea politică în Franța continuă prin demisia cabinetului Briand — vor exista patru guverne în opt luni! —, punând în evidență divergențele de opinie privind strategia războiului, în timp ce ideea unei păci se strecoară, încetul cu încetul, în cugetele oamenilor. Miniștrii francezi se schimbă, întâlnirile sunt bulversate, iar Raymond Poincaré trebuie să jongleze cu o agendă de lucru aproape imposibil de respectat. În 31 martie 1917, șeful statului îi acordă o nouă audiență lui Sixte, care îi aduce o scrisoare de la împăratul-rege Carol, prin urmare o negociere de la putere statală la putere statală. Însă șeful guvernului care abia a fost numit, Alexandre Ribot, republican de centru stânga, refuză să aibă o întâlnire cu prințul de Bourbon-Parma. Demisia lui Aristide Briand, care nu este ostil propunerii Habsburgilor, nu poate decât să compromită procesul de pace, întrucât Ribot este un apropiat al lui Clemenceau, iar acesta nu vrea să audă decât de război și, în niciun caz, de o pace propusă de către un dușman încoronat. Poincaré are mai multă noblețe, presimțind că Puterile Centrale nu sunt poate atât de solid legate între ele pe cât s-ar părea, însă el nu deține pârghiile de decizie ale președintelui Consiliului de Miniștri. De aceea, președintele Republicii are în vedere o vizită la Londra, pentru a discuta aceste lucruri cu regele George al V-lea. Poincaré nu poate uita banchetul organizat în onoarea sa de către suveran la Palatul Buckingham, în 25 iunie 1913. Monarhul britanic ridicase paharul pentru a ura fericire și prosperitate Franței, apoi președintele răspunsese felicitându-se pentru Antanta Cordială care avea rolul de a „preveni conflicte între marile puteri ale căror consecințe ar fi incalculabile“. Poincaré consideră că a venit momentul să îl avertizeze pe regele George al V-lea de ceea ce s-ar putea întâmpla, însă Ribot se opune acestei decizii. El, acest „vulpoi bătrân“, vrea să discute primul despre aceste chestiuni cu omologul său britanic, Lloyd George. Inițiativa este, așadar, blocată din partea franceză, în numele repartizării prerogativelor puterii în stat, conform constituției. Ca un neobosit cruciat al păcii, împăratul Carol organizează o întâlnire austro-germană.

3 aprilie 1917: în apropiere de Frankfurt, Wilhelm al II-

lea refuză pacea propusă de Carol

Wilhelm al II-lea este stăpânul casei, din moment ce această întâlnire la vârf are loc pe teritoriu german, în apropiere de Frankfurt, la Bad Homburg. Din 1840, această stațiune termală a ajuns celebră în Europa, datorită fraților Blanc, doi francezi care au deschis aici un cazinou[104]. Castelul este reședința de vară a regilor Prusiei deveniți împărați germani. Pe kaizer, îl amuză atmosfera cosmopolită din Bad Homburg, unde se află, printre altele, o biserică rusească și un surprinzător templu siamez. Împreună cu cancelarul său și cu generalii Hindenburg și Ludendorff, Wilhelm al II-lea îl primește pe aliatul său austro-ungar, însoțit de contele Czernin în redingotă și de șeful statului-major, Arz. Împăratul Carol a ținut ca Zita să vină cu el. Împărăteasa Austriei și regină a Ungariei străbate sute și sute de kilometri cu soțul ei, pentru a-i ajuta pe răniți, a organiza cantine cu mâncare caldă destinată soldaților, din care gustă și ea, pentru a-i mângâia pe cei care nu mai au familie, pentru a lupta contra lasitudinii care i-a cuprins pe ostașii din întregul imperiu. Augusta, împărăteasa Germaniei, este prezentă și ea. Știe prea bine că, de un an, soțul ei nu se mai ocupă de coordonarea operațiunilor, militarii devenind indispensabili pentru cancelar. Sunt luni de zile de când kaizerul nu mai joacă rolul de comandant de război, cum și-ar dori să fie, pregătindu-se, în schimb, în mesajul său de Paște, să anunțe o importantă reformă electorală, în timp ce la orizont se profilează prima mare grevă de după 1914. Cele două doamne au în comun faptul că sunt discrete, curajoase, evlavioase și își iubesc soții. În plus, amândouă obișnuiesc să spună ce gândesc. Astfel Zita, adresându-se soției kaizerului, îi spune:

— Imaginează-ți, dragă Augusta, cum ar fi ca o bombă să cadă pe acest palat… Gata cu împărații, cu împărătesele, cu generalii!

Zita nu are de înfruntat, ca Augusta, furiile kaizerului ei, urmate de deprimări, ci, alături de Carol, militează pentru pace în numele creștinismului, de unde și-au atras și mulți adversari. Iar dacă, în mod oficial, Augusta nu are nicio influență politică asupra soțului ei, împărăteasa, susținută de Kronprinz și de înaltul comandament, cere revocarea cancelarului Bethmann Hollweg, „considerat prea slab și prea reformator“[105]. Vor obține demisia lui în trei luni, demonstrând astfel complicitatea Kronprinzului și aservirea politicienilor în fața militarilor. Zita și Carol, în schimb, conlucrează mereu. Un duo indisociabil. La această întâlnire de la Bad Homburg, cele două femei nu participă la discuțiile politice, care sunt tensionate. Degeaba îi propune Carol lui Wilhelm al II-lea să dea Alsacia și Lorena, în schimbul Galiției (partea austriacă a Poloniei, de aproape două veacuri), și zadarnic insistă ca statul-major să înțeleagă că trupele austro-ungare, epuizate, demoralizate, nu vor mai fi capabile să lupte încă o iarnă, ceea ce impune încheierea urgentă a păcii; nimeni nu-l ascultă. Nici kaizerul, nici anturajul său nu vor să accepte argumentele lui. Carol și Zita pleacă de la această întâlnire mai

îngrijorați decât oricând, Berlinul nu vrea să înțeleagă că Hohenzollernii și Habsburgii vor pierde tot. Pentru cuplul imperial, în fața acestei obstinații, nu mai rămâne decât opțiunea de a încerca o pace fără Germania. „În cele din urmă, vom fi nevoiți poate să ne urmăm propria cale. Dar înainte de asta, va trebui să ne străduim din răsputeri. Poate că vom reuși.“[106]

În trenul special care îi conduce la Viena, Carol și Zita, asemenea multora dintre personalitățile implicate în căutarea unei soluții de pace sau în continuarea ostilităților, nu au aflat deocamdată că la Washington, în 2 aprilie 1917, la 13:18 ora locală, Congresul Statelor Unite a votat intrarea țării în război, de partea Aliaților. De o lună, strategii kaizerului îl asigurau că intrarea în război a americanilor nu constituia o reală amenințare. Doar în februarie 1917, submarinele germane, *U-Boote*, al căror număr crescuse de la douăzeci și cinci la o sută cincizeci, scufundaseră trei sferturi de milion de tone, intrând aici nave de război, comerciale sau neutre, inclusiv ambarcațiuni din apele teritoriale britanice. Iar statul-major al kaizerului plasa Statele Unite, din punct de vedere militar, la același nivel cu Danemarca, Țările de Jos sau Chile! De fapt, Wilhelm al II-lea nu anticipase impactul pe care torpilarea *Lusitaniei*, în urmă cu doi ani, îl avusese asupra opiniei publice de dincolo de Atlantic. O caricatură va ilustra acest resentiment, transformat în dorință de răzbunare odată cu intensificarea războiului cu submarine. Wilhelm al II-lea este înfățișat privind sosirea primilor soldați americani în Lumea Veche și întrebându-l pe unul dintre consilierii săi din flota imperială:

— Câte vase a trebuit să scufundăm ca să-i aducem în Europa?

— Unul singur, *Lusitania*, răspunde ofițerul.

În realitate, în ciuda declarațiilor de neutralitate, Statele Unite, încetul cu încetul, începuseră să îi aprovizioneze pe Aliați cu alimente, materii prime și muniții. Europa Antantei a devenit o piață de desfacere. Președintele Wilson le-a dat voie băncilor americane să acorde împrumuturi de două miliarde de dolari britanicilor și francezilor. La Londra, întorcându-se de la Palatul Buckingham unde l-a informat oficial pe George al V-lea despre decizia americanilor, premierul Lloyd George declară:

— America a făcut un mare pas spre statutul de putere mondială.

În acest răstimp, ideea păcii, care nu poate fi sinonimă cu o atitudine de slăbiciune, câștigă teren. La Paris, publicația *Le Temps*, într-un articol comentat de presa vieneză în 8 martie 1917, reamintește că, după o serie de victorii importante, Napoleon a fost primul care s-a întrebat dacă nu era timpul ca lumea să se gândească la pace. Sixte continuă lupta. „Negreșit, este mai tenace decât fratele său. Cu ochii negrii și tenul lui smead, seamănă cu maică-sa, având alură de spaniol sau italian. Vivacitatea care îl caracterizează este de fiecare dată atenuată printr-o politețe rafinată și o urbanitate perfectă.“[107]

23 mai 1917: la Palatul Buckingham, George al V-lea este furios pe Wilhelm al II-lea

Până în această primăvară, suveranul britanic a fost reticent în privința considerentelor familiale în război. Dar iată că împăratul Carol îi încredințează prințului Sixte misiunea de a sonda intențiile regelui Angliei, la șase săptămâni după decizia SUA și în timp ce Royal Navy amplasează baraje de mine de-a curmezișul Mării Mânecii. Premierul Lloyd George, în frac și joben, îl acompaniază desigur pe prinț, care trebuie să rămână incognito în palat. O mică scară, o anticameră, un salon unde se află lordul cancelar, un aghiotant, un ofițer de marină. Nu trec nici două minute și un valet deschide o ușă. Încă o scară, un lung coridor și, în sfârșit, biroul regelui. Printre numeroase fotografii de familie și suvenire de la bunica lui, regina Victoria, un surprinzător tablou cu Napoleon trecând Alpii! Acceptabil, atâta vreme cât nu trece dincolo de Canalul Mânecii… George al V-lea iese în întâmpinarea musafirilor săi. „Este în uniformă kaki de mareșal, încălțat în cizme cu pinteni. Strângeri de mână. Cuvinte de bun venit. […] [Regele] spune că îi cunoaște pe Carol și Zita. În fine, intrăm în miezul subiectului. Lloyd George îmi cere să-i arăt regelui scrisorile de la Carol.“[108] În timp ce suveranul le citește, prințul îi studiază atât pe el, cât și pe premier: statul și guvernul, cele două pârghii ale puterii. George al V-lea „este de statură mijlocie; părul a început deja să i se mai rărească; are un fizic agreabil, mâini nervoase, mereu în mișcare, o voce puternică; vorbește ca un om care nu se grăbește. Atitudinea lui Lloyd George este respectuoasă, dar fermă. Nu arată ca un tribun popular atotputernic, ci ca un englez de viță veche, așa cum trebuie să fie, dând dovadă de mult respect și de supunere față de augustul său suveran“. George al V-lea precizează că o pace cu Germania este absolut exclusă și că nu se poate pune problema decât a unei păci separate cu Austria. Or această ipoteză fusese deja eliminată cu prilejul unei întâlniri care ar fi trebuit să rămână secretă, în Savoia, în gara Saint-Jean-de-Maurienne, în 19 aprilie, între britanicul Lloyd George, francezul Alexandre Ribot (ostil Habsburgilor) și ministrul italian al afacerilor externe, Sonnino, și el un dușman de moarte al Austriei. Sonnino, care aflase de inițiativa împăratului Carol, a respins ideea de pace, pe motiv că Italia nu ar recupera ceea ce i se promisese în 1915, când intrase în război, adică o serie de teritorii ca Tirolul de Sud, Trieste, Dalmația. Dar în același moment, șeful statului-major italian, generalul Cadorna, intrase în legătură cu Austria, fără ca Sonnino să fie la curent, însă cu acceptul regelui Victor Emanuel al III-lea. În această ipoteză, Italia renunța la pretențiile ei. Dublu joc, dublu risc de a pierde…

În biroul său, George al V-lea se înflăcărează: Germania trebuie zdrobită, declară el, furios pe militarismul prusac. „Regele subliniază după aceea că el nu are niciun fel de aversiune față de Austria, că Austria se poartă frumos cu prizonierii civili

englezi și că o pace separată ar fi categoric o lovitură dură și mortală pentru Germania."[109] Se discută apoi despre o invitație a regelui Victor Emanuel al III-lea al Italiei pentru o întâlnire, la Compiègne, a șefilor de stat — britanic, francez și italian —, precum și a șefilor lor de guvern. Această reuniune nu va avea loc niciodată. Audiența se încheie printr-o evocare a situației din Rusia, unde guvernul provizoriu a propus „pacea fără anexări și fără sancțiuni“. Bolșevicii cheamă la „înfrățirea maselor de soldați ai țărilor beligerante“, iar manifestațiile pacifiste se înmulțesc. Pacea, cerută cam pretutindeni, nu este cea dorită de împăratul Carol, iar prințul Sixte, în ciuda eforturilor sale, nu cunoaște dedesubturile jocurilor politice și ale ideologiilor.

Atitudinea compătimitoare a cuplului regal britanic față de păturile sociale defavorizate le-a adus monarhilor o mare popularitate. Simplitatea suveranei, care ascunde o mare timiditate, se potrivește armonios cu afabilitatea soțului ei. Regina Mary, care se obișnuiește cu orice, dacă are umbreluța ei de soare sau, după caz, umbrela de ploaie și — singurul ei lux — cele douăzeci de șiraguri de perle, este foarte recunoscătoare pentru devotamentul femeilor, care i-au înlocuit pe bărbați în uzine, ateliere și birouri. Deși considerată autoritară și nu prea mămoasă cu copiii ei — o chestiune de disciplină —, în fiecare zi, spre seară, li se dedica întru totul când erau mici. Îi învăța să cânte refrene la modă, le citea cărți de istorie și îi iniția în tainele tapiseriei, ceea ce, în opinia ei, te deprinde să fii răbdător.

În toate împrejurările, regina impresionează prin calmul și comportamentul ei, invariabil îmbrăcată cu rochii modeste și fuste lungi, care stau ca mulate pe trupul acestei femei înalte și subțiri.

17 iulie 1917: regele Angliei își reneagă originea germană!

Londra, marți 17 iulie 1917, cabinetul de lucru al lui George al V-lea. Războiul a ajuns la aproape trei ani de lupte, suferințe, eforturi, victorii scump plătite și eșecuri tragice. Începând din 8 iunie, au debarcat primele contingente americane, întâi la Liverpool, apoi la Boulogne. Astfel, conflictul a căpătat o anvergură cu adevărat mondială. Încă de la începutul ostilităților, opinia publică britanică începuse să respingă tot ceea ce era german, inclusiv câinii ciobănești germani. În Statele Unite, Legea spionajului, adoptată în 1917, consideră drept suspect, sau chiar vinovat de sabotaj, pe orice individ care, indiferent unde și sub orice formă, tinde să aprecieze sau să susțină un element germanic. În Marea Britanie, a mânca varză acră a devenit un gest provocator: din solidaritate cu Alsacia-Lorena sub ocupație, acest aliment a fost interzis. Expresia germano-americană *hot dog* este înlocuită printr-o sintagmă surprinzătoare, *liberty sausage*, „cârnatul libertății“! De la bun început, un apropiat al familiei regale fusese victima acestui boicot: amiralul Battenberg, prim

lord al Amiralității, tatăl viitorului ultim vicerege al Indiilor, lordul Louis Mountbatten. Numele comandantului suprem al Royal Navy avea o consonanță mult prea germanică. Din această cauză, lordul trebuise să renunțe la funcția sa încă de la începutul războiului. Iar faptul că suveranul de la Palatul Buckingham era de origine germană nu trecea neobservat. Din 1714, odată cu regele George I, pe tronul Angliei domneau monarhi din Casa de Hanovra. Iar legendara regină Victoria, care avea să-și „anglicizeze“ atât de puternic regatul, se măritase cu Albert de Saxa-Coburg-Gotha, consolidând astfel și mai mult ramura germană a dinastiei. În această zi de marți, nepotul ei și, totodată, al doilea fiu al lui Eduard al VII-lea, care domnește de șapte ani, se pregătește să întruchipeze, pentru prima oară, spiritul de rezistență britanic. El este regele care spune *nu*: *nu* evocării unui trecut dinastic și *nu* prezentului care îi amenință viitorul; dintre toate rudele sale din familiile princiare ale Europei, Wilhelm al II-lea este persoana pe care George al V-lea o detestă cel mai mult, de când a încălcat neutralitatea Belgiei.

Venit de dincolo de Atlantic, corpul expediționar american își pune, de asemenea, întrebări în privința ascendenței germanice a monarhiei britanice. Este dificil să li se explice soldaților, care nu știu nimic despre monarhiile din Europa, că împărații și regii, aproape toți rude apropiate, sunt în război unii contra altora. Deja, în august 1898, lordul Salisbury, prim-ministru în timpul reginei Victoria, îi scria unui prieten, împărtășindu-i din neliniștile lui: „Ce spectacol ciudat prezintă Europa! Un viitor, cum nu se poate mai incert, depinde de voința a trei sau patru oameni doar!“[110] George al V-lea își dă seama că, pentru soldații veniți din Wyoming sau din Kansas, bunăoară, pentru a-i ajuta pe britanici, francezi și belgieni, lucrurile nu sunt simple. Chiar și eroicul rege al Belgiei, Albert I, care își conduce personal armata, deși țara lui este ocupată aproape în totalitate, este și el un Saxa-Coburg-Gotha, provenind din această mică, dar străveche casă princiară din Franconia superioară. Iar regina s-a născut germană! Și George al V-lea este văr primar cu kaizerul! Regelui Marii Britanii, această anomalie i se pare din ce în ce mai incorectă, știut fiind că sute de mii de morți, răniți, gazați, mutilați sunt victime ale lui Wilhelm al II-lea. Milioane de supuși din Imperiul Britanic, militari și civili deopotrivă, sunt șocați, sătui de această bizarerie care grevează asupra sentimentului lor patriotic.

Prin intermediul jurnalului oficial al curții, *Court Circular*, George al V-lea anunță că renunță la toate titlurile și numele lui germane. Un detaliu la începutul acestui comunicat este elocvent: regele a fost „fericit să informeze Consiliul de hotărârea sa de a respecta numele casei și familiei sale, și de a sista toate titlurile lui germane“. Oare într-adevăr George al V-lea a fost „fericit“ de această spectaculară schimbare de identitate, el care vorbește englezește… cu accent german? Și-a ales, așadar, un nou nume: Windsor. Consiliul privat s-a ținut la Palatul Buckingham, în prezența unor personaje importante, printre care ducele de Connaught, arhiepiscopul de Canterbury, lordul cancelar, prim-ministrul Lloyd George, precum

și lordul Curzon, fost vicerege al Indiilor. George al V-lea știe cât de mare este ponderea declarațiilor oficiale pentru opinia publică. De aceea, a instaurat chiar și tradiția urărilor de Crăciun și a comunicatelor radiofonice importante, adresate popoarelor din Imperiu. Este conștient că pentru supușii britanici (englezi, galezi, scoțieni și irlandezi) nu mai este acceptabil ca familia regală să simbolizeze efortul de război, cu un patronim de consonanță germanică. Înainte de 1914, nu-i era rușine să fie german. Acum… Dar nu e un pic cam târziu, după trei ani de război? Această revoluție patronimică era urgentă!

Proclamația regală este publicată a doua zi în toate ziarele anglofone. *Times* îi consacră o coloană din șase, între succesul repurtat de francezi la Verdun și pe Meuse, retragerea rușilor după ultima ofensivă a lui Kerenski, trimiterea unor noi unități armate americane în Franța și programul spectacolelor londoneze. Wagner nu a fost scos încă din repertoriu, opera *Tristan și Isolda* urmând să aibă două reprezentanții la Covent Garden, vineri și sâmbătă. Regele încheie: „Începând cu ziua proclamației noastre regale, casa noastră și familia noastră se vor numi și vor fi cunoscute sub numele de casa și familia de Windsor […] Pentru noi înșine și pentru toți urmașii noștri, folosirea gradelor, titlurile, demnitățile și onorurile de duce și ducesă de Saxa, prinț și prințesă de Saxa-Coburg-Gotha și alte denumiri germane nu ne mai aparțin“. *God Save the King*. Încă din vara anului 1914, George al V-lea îi trimisese deja înapoi decorațiile germane impetuosului său văr.

Deși tardivă, inițiativa regală este curajoasă și eficace. Și originală. Nu este vorba de a ascunde, grație unei succesiuni sau unei căsătorii, un nume vechi în spatele unuia nou, alegând un alt patronim și blazon. Este vorba aici de o ruptură intenționată față de o ascendență familială, dar dinastia rămâne aceeași. Doar trecutul dinastic este renegat. Dar poate oare să fie șters prin această îndrăzneață transfuzie? Ingeniozitatea lui George al V-lea este în alegerea noului nume, cel mai britanic cu putință, incontestabil, recunoscut, credibil și, mai ales, atât de evocator: Windsor! În comentariul său, editorialistul de la *Times* consideră că Majestatea Sa „nu putea alege un nume mai adecvat, căci Windsor este *par excellence*[111] reședința suveranului și a fost asociat mai mult timp decât orice altă reședință regală cu bucuriile și viețile regilor și reginelor Angliei“. Prestigiosul cotidian britanic, fondat în 1785 în timpul domniei unui monarh de Hanovra, enumeră dinastiile care s-au succedat de la Wilhelm Cuceritorul, amintind că toate au fost legate de Windsor, „uneori spre avantajul Națiunii, alteori spre dezavantajul ei“. Astfel, regina Victoria, ultima reprezentantă a casei de Hanovra, și soțul ei, prințul Albert, un Saxa-Coburg-Gotha, sunt îngropați acolo. La fel și Carol I, un Stuart decapitat din ordinul lui Cromwell, se odihnește la Windsor, iar călăul său politic avusese grijă să întrețină castelul. Toți monarhii au iubit acest castel, au făcut lucrări de restaurare și modernizare. Jurnalistul este entuziasmat: „Pentru prima oară în lunga sa istorie, Windsor devine eponimul unei dinastii“. Și cu mult umor, trecând de toate

corecturile, editorialistul se bucură: „Această epocă este propice inovației“.

Aflând de alegerea regelui, Wilhelm al II-lea râde în hohote:

— Nu știam că Shakespeare a scris *Nevestele vesele din Saxa-Coburg*!

Astfel, Windsor este ridicat la rangul de nume național; simbolizează nouă dinastii și treizeci și opt de suverani, dobândind o nouă semnificație, aceea a legăturii indisolubile dintre familia regală și țara sa. Geniul liniștit al lui George al V-lea, despre care se spunea că era un om șters și tern, este de a fi intervenit la timp, în momentul în care patriotismul interzice orice îndoială. De acum înainte, ca prin farmec, Windsor simbolizează uniunea națională. Monarhul constituțional, care nu dispune decât de prerogative — acestea nu sunt neglijabile și, de la Victoria, sunt și respectate —, poate avea o influență considerabilă. Este o forță nescrisă, care poate fi mai eficientă decât un cadru politic precis. Și, pentru a confirma această decizie istorică, George al V-lea își corectează accentul german, care va deveni discret, căci intonațiile lui guturale, la limita caricaturii, îi făceau un deserviciu. Eforturile lui vor fi recompensate, peste doi ani, printr-o frumoasă remarcă făcută de Sacha Guitry. În 1 iunie 1919, acesta juca în fața familiei regale piesa sa *Tatăl meu avea dreptate*, cu Yvonne Printemps. Autorul-actor va confirma patriotismul lingvistic al monarhului: „Dintre toți regii pe care mi-a fost dat să-i cunosc, el este singurul care să fi avut aerul de a fi de aceeași naționalitate cu supușii săi“.

Vara 1917: în România, cuplul regal înfruntă un dușman și un aliat dezamăgitor

De la arestarea fostului țar Nicolae al II-lea, trupele rusești care se află în România trec de partea mișcării revoluționare. Încetul cu încetul, amestecându-se cu soldații români, ajung să-i influențeze. În Moldova, unde s-au refugiat familia regală și curtea, au loc adunări populare, care cer abolirea monarhiei și formarea sovietelor. Închisorile sunt atacate, eliberând deținuții, iar pancartele manifestanților militează pentru condiții de viață mai bune pentru țărănime, supusă până atunci marilor moșieri. Regele Ferdinand reacționează în 5 aprilie, reamintind populației că dinastia sa este română, și nu germană, și le promite țăranilor că vor fi stăpânii pământului pentru care s-au bătut. „Eu, regele vostru, voi fi primul care voi da exemplu. Veți avea, de acum înainte, o mare participare la treburile statului.“ Ferdinand reia declarațiile reformatoare ale unchiul său, Carol I. Cu aceste cuvinte, cuplul regal redobândește o popularitate reală. Însă ideile progresiste venite din haosul Rusiei agită spiritele. Ferdinand și Maria sunt sinceri, dar pot ei oare să lupte contra unei avalanșe de steaguri roșii care vor să înlăture monarhia? Iași, capitala provizorie a regatului, unde se află cea mai veche universitate din România, devine o replică a Petrogradului. Regina Maria dă dovadă de un curaj care îi descumpănește pe manifestanți, când, într-o seară din aprilie 1917, niște soldați ruși

împresoară vagonul-salon al trenului regal unde se află suverana. „Păreau amenințători și, pentru a dezamorsa situația, dispunând de o rezervă de cartușe de țigări, regina le-a împărțit personal de la ferestrele vagonului. Pentru ea, acest incident a fost ca o victorie personală.“[112] Regina impresionează și prin naționalismul ei, fiindcă a scris o carte despre România, intitulată *Țara mea*, și acum le spune rușilor, care visează la comunism, că bunicul ei, Aleksandru al II-lea, țarul eliberator, abolise șerbia în 1861. Temperamentul ei este cunoscut și relațiile cu amanții ei au demonstrat că regina nu acceptă să se lase dirijată sau influențată. „Potrivit mărturiei contelui de Saint-Aulaire, ambasadorul Franței la Iași, regina a ajuns chiar să fie ovaționată: «Ah! Ce păcat că n-am avut și noi o împărăteasă ca tine! Am fi păstrat-o și am fi fost gata să murim pentru ea!»“[113] Dar țarina Aleksandra nu devenise niciodată cu adevărat o rusoaică, în timp ce regina Maria, a cărei mamă era rusoaică, adoptase cu trup și suflet România. În vara anului 1917, regina Maria devine simbolul rezistenței române într-o țară izolată politic, aflată în mare parte sub ocupația armatelor austro-ungare și amenințată de o revoluție urzită de ruși, deși ar fi trebuit să fie aliații României.

Susținerea Rusiei, din ce în ce mai slabă sau suspectă, ajunge să fie mai amenințătoare decât trupele Vienei și ale Berlinului. De fapt, din punct de vedere militar, România, prinsă între doi adversari, nu se poate bizui decât pe ea însăși. La începutul lunii august 1917, rușii încep să se retragă, lăsând țara pradă armatelor austro-ungare. La Iași, panica se abate asupra familiei regale, care își face bagajele în pripă. Dar unde să plece? În mod paradoxal, regina nu vede decât o soluție, Rusia, vrând să ajungă la Rostov-pe-Don. Această inconștiență se explică prin faptul că prea puține vești de încredere au parvenit la Iași; situația dinastiei este haotică, iar prințul moștenitor Carol trimite depeșe optimiste părinților lui de îndată ce cel mai mărunt sat a fost recucerit. Prințul nu greșește în măsura în care, grație misiunii militare franceze conduse de generalul Henri Berthelot, de aproximativ zece luni, acest ofițer remarcabil reușește să comande, să reorganizeze și să înzestreze armata română. Regele Ferdinand rămâne încrezător și o asigură pe soția lui că nimeni nu-i va despărți, reluând trista iluzie a lui Nicolae al II-lea, pentru care esențial este ca familia lui să rămână unită… chiar și în captivitate.

Totuși, se produc două minuni. Acestea sunt bătălia câștigată la Mărăști în 25 iulie 1917 și, mai ales, bătălia de la Mărășești, din 6 până în 19 august, într-o regiune viticolă, cu munți vulcanici. Luptele vitejești se soldează cu victime de ambele părți. În rândul trupelor române, luptă chiar și femei, care au îmbrăcat uniforme de bărbați. Este vorba despre fapte eroice de neuitat, mai ales că aceste victorii au fost câștigate și cu concursul nesperat al rușilor, deși țara lor este în plină descompunere! Din nefericire, aceste succese sunt fără viitor. De la revenirea lui Lenin la Petrograd și debandada armatelor rusești în fața înaintării germane, efervescența revoluționară nu mai poate fi stăpânită, iar România nu poate decât să

se teamă de răspândirea acestei influențe.

August 1917: din motive de siguranță, fostul țar și Romanovii sunt trimiși în Siberia…

La începutul lunii, o telegramă trimisă de sovietul Armatei a IX-a rezumă astfel starea de panică: „Ofensiva se transformă într-o catastrofă fără precedent, care amenință să distrugă Rusia revoluționară“. Kerenski, care după răzvrătirile bolșevicilor a devenit șeful guvernului provizoriu, se căznește să continue lupta alături de Aliați. Continuă să fie, de asemenea, garantul securității fostului țar și a familiei sale. Îngrijorat de agitația bolșevică și de regresul militar, se decide să îi transfere pe Romanovi la Tobolsk în Siberia și, mai ales, departe de front. Kerenski vrea totodată să își consolideze autoritatea. Pentru a dejuca orice tentativă anarhistă sau orice complot contrarevoluționar, ordonă să fie rechiziționate două trenuri de la Compagnie internationale des wagons-lits, care înainte de război erau repartizate traficului Transsiberianului de lux. Familia imperială este grupată într-o singură garnitură de tren, fără să se știe însă în care dintre ele. Unul dintre trenuri este o momeală: pe vremea când erau la putere, țarii Rusiei călătoreau astfel pentru a scăpa de atentate — din care avuseseră loc câteva. Acoperișurile și părțile laterale ale vagoanelor celor două trenuri sunt marcate cu embleme ale Crucii Roșii… japoneze, fiindcă, printr-o incredibilă răsturnare a istoriei, Japonia a devenit aliata Rusiei!

O impresionantă escortă (trei sute douăzeci și șapte de oameni) îi supraveghează pe Romanovi, care au devenit ostaticii Revoluției. Cele două trenuri pleacă din Țarskoe Selo, în 1 august 1917, primul la ora 6:00 dimineața, al doilea peste un ceas. Așa începe tragica odisee a Romanovilor. După ce trec munții Urali, care, din vremea Ecaterinei a II-a, marchează granița dintre Europa și Asia, la Tiumen, primul oraș întemeiat de colonizarea rușilor în Siberia în 1586, călătorii se îmbarcă pe un vas, pe râul Tobol. În 5 august, trec prin dreptul localității Pokrovkoie, satul natal al lui Rasputin, ceea ce o răscolește pe Aleksandra, care e mai palidă decât de obicei. A doua zi, ajung la Tobolsk și sunt închiși în fosta reședință a guvernatorului, o casă dărăpănată pe malul apei. A fost nevoie de o săptămână pentru a străbate cei aproximativ 1 500 kilometri ai acestui traseu. Toamna siberiană fiind scurtă (în medie, cam trei săptămâni), iarna se instalează brutal, iar condițiile captivității sunt foarte dure: temperatura coboară la minus 38 de grade Celsius! Este ger, ninge, Nicolae taie lemne pentru a aprinde focul. Jignirile și umilirile temnicerilor îi năpăstuiesc pe prizonieri. Fostul suveran, în uniformă și acum, este somat să își scoată epoleții de ofițer. O degradare morală suplimentară.

În acest loc, Nicolae și ai săi află de Revoluția din Octombrie, confiscarea Palatului de Iarnă și a puterii de către bolșevici, înlăturarea lui Kerenski și dorința

lui Lenin de a semna pacea cât mai repede; din moment ce revoluția a triumfat definitiv, continuarea războiului a devenit inutilă. Aflând că tratativele pentru armistițiu sunt purtate între plenipotențiari bolșevici și germani, fostul suveran are sentimentul de rușine al patriotului trădat. Când, într-o gazetă locală, citește confirmarea că aceste negocieri sunt foarte avansate, Nicolae își exprimă dezgustul. În jurnalul său, notează: „Nu mă așteptam la un asemenea coșmar. Cum au putut îndrăzni aceste canalii de bolșevici să își împlinească visul de a propune inamicului să încheie pacea, fără să consulte poporul și, mai ales, într-un moment când adversarul ocupă un vast teritoriu din țara noastră?“ Ne putem imagina că fostul țar are sentimentul că s-a jertfit degeaba… Aleksandra scrie și ea prietenei și confidentei ei Anna Vîrubova, care i-l recomandase pe Rasputin pentru binefacerile lui. Fosta împărăteasă, așezată într-un fotoliu cu rotile, admiră tăria sufletească a soțului ei, așa cum subliniază Henri Troyat: „[Nicolae] este, pur și simplu, minunat. Atâta blândețe și mărinimie, deși suferă necontenit pentru patrie! […] Toate lucrurile pământești ne părăsesc unul câte unul, case și bunuri distruse, prieteni dispăruți… Trăim de pe o zi pe alta. Dar Dumnezeu este în toate, iar natura nu se schimbă niciodată. În jurul meu, văd biserici, coline, lumea minunată! Volkov [valetul de cameră al familiei imperiale] mă împinge în fotoliul meu cu rotile până la biserică, pe cealaltă parte a străzii. Sunt oameni care se înclină în fața noastră și ne binecuvântează, alții care nu îndrăznesc s-o facă. Mă simt bătrână — oh! atât de bătrână! —, dar eu sunt în continuare maica Rusiei noastre… și o iubesc cu toate păcatele și grozăviile ei… Doamne, îndură-te de Rusia! Doamne, salvează Rusia noastră.“[114] Cu degetele înghețate, mișcând anevoios andrelele, țarina tricotează ciorapi noi pentru Aleksei, căci cei din picioare i s-au găurit, „pantalonii lui Nicolae sunt peticiți, lenjeria fetelor e zdrențuită“. Ceea ce nu știu prizonierii este că în Franța, numeroși soldați ruși răsculați, trecuți de partea Revoluției, trimiși în lagărul La Courtine (Creuse), au refuzat să facă instrucție. Diverse comitete de soldați au cerut să se întoarcă în Rusia. După un ultimatum, trupele franceze au încercuit lagărul. În 9 septembrie 1917, trei mii de oameni, rămași fideli alianței franco-ruse și jurământului față de țar, trebuie să restabilească ordinea. Dar nu e suficient. În 16 septembrie, artileria trece la atac. În 18 septembrie, forțele loialiste intră în lagăr. În rândul răsculaților, au fost zece morți și patruzeci și patru de răniți. Judecați, majoritatea dintre soldații răzvrătiți sunt internați în lagăre din Africa de Nord. Revoluția rusă nu cruță Franța.

Sfârșitul anului 1917: după Caporetto, mânia lui Victor Emanuel al III-lea și zvâcnetul italienilor

Pe timpul verii, câteva ofensive italiene se concentrează în valea Isonzo, un fluviu care izvorăște în Alpii Iulieni și se varsă în golful Trieste. De la intrarea în război a

regatului lui Victor Emanuel al III-lea, între armatele lui și cele austro-ungare se desfășoară un conflict permanent. În august 1917, a unsprezecea bătălie de pe Isonzo, pe cursul mijlociu al fluviului, le permite italienilor să cucerească muntele San Gabriele, deschizând drumul prin vale, putând astfel să pună mâna pe o formidabilă artilerie și să ia o mie șapte sute de prizonieri. Dar aceste ofensive sunt prea scump plătite. Victoria nu poate masca realitatea situației, pe care regele o cunoaște încă din primăvară. Acest om meticulos, rezervat, nu crede în gloria de moment. În ciuda acestei victorii, dezertările sunt numeroase în această regiune muntoasă, agitația este în creștere, materiile prime lipsesc, prețul pâinii urcă tot mai mult, agricultura suferă fără mâna de lucru necesară. La Torino, efervescența muncitorească a fost dur reprimată: s-a pomenit cifra de cincizeci de morți, iar elanul pacifist ia amploare. Monarhul, care suferă de un complex de inferioritate atât fizic, cât și politic, se întreabă: în fața atâtor suferințe, făcuse oare bine renunțând la neutralitate, în urmă cu doi ani? Dar rămânând pe front, unde poate fi văzut — în mașina sa — aproape zilnic, regele se bucură de considerația soldaților săi.

Dar Italia va fi victima evenimentelor din Rusia: întrucât negocierile pentru un armistițiu au dus la dezertarea mai multor unități, armatele austro-germane, degajate de pe frontul rusesc, se întorc împotriva frontului italian. Sub comanda lui von Below, trupele austro-germane lansează un atac surpriză în 24 octombrie 1917, contra armatei a II-a și a III-a a Italiei. Cincisprezece divizii se năpustesc într-o breșă deschisă pe o porțiune de 50 de kilometri. La fel ca pe frontul de vest, folosesc gaze și lansatoare de flăcări, provocând panica și retragerea trupelor generalului Cadorna. Acesta, tăios și despotic, nu a ținut cont de informațiile alarmante ale cercetașilor, transmise ofițerilor săi. Dezastrul poartă numele de Caporetto, un sat de pe Isonzo, pe care italienii îl ocupau din 1915.[115]

Luată prin surprindere, Armata a II-a este bătută. A doua zi, 25 octombrie 1817, austro-germanii reușesc o străpungere pe 20 de kilometri. În 27 octombrie, Cadorna ordonă retragerea. În a douăsprezecea bătălie de pe Isonzo, Italia înregistrează 10 000 de morți și 30 000 de răniți, lăsând în urmă 293 000 de prizonieri, peste 3 000 de tunuri (jumătate din artileria ei), importante rezerve de arme, materiale de război și alimente. În *Adio, arme*, Ernest Hemingway va scrie: „A avut loc retragerea, metodică, prin umezeală, lugubră. Noaptea, pe drumurile unde înaintam lent, am întâlnit trupe care mergeau prin ploaie, cai care trăgeau mașini, catâri, camioane, și toate astea se îndepărtau de front. Nu era mai multă dezordine decât atunci când înaintam“.

Chiar dacă la Caporetto s-a produs cea mai mare înfrângere a italienilor din timpul războiului, armata nu este distrusă și frontul se va stabiliza pe râul Piave, începând din 9 noiembrie. Noul guvern cere demisia lui Cadorna, așteptând procesul său. Frontul de pe Piave este apărat, datorită sprijinului celor unsprezece

divizii franco-britanice și al americanilor. Este un punct strategic esențial, deoarece austro-germanii nu sunt decât la aproximativ patruzeci de kilometri de Veneția. În rândul trupelor trimise de regele George al V-lea, se află fiul său cel mare, prințul de Wales, în vârstă de 24 de ani, viitor rege Eduard al VIII-lea și viitor duce de Windsor, care este repartizat la corpul expediționar canadian începând din octombrie 1917; va rămâne acolo până în iulie 1918, într-o atitudine îmbinând curajul și inconștiența. Dar cât farmec! În mod paradoxal, umilirea italienilor va avea un efect revigorant. „Redeșteptând amintirea cotropirilor austriece din secolul al XIX-lea, dezastrul de la Caporetto a provocat în Italia un imens zvâcnet național.“[116] Lucrul acesta este deosebit de important, ținând seama că tentativele de pace separate — printre care cea a împăratului Carol — au eșuat: Franța, în persoana lui Georges Clemenceau, chemat să conducă guvernul în noiembrie 1917, este inflexibilă; Clemenceau nu va accepta pacea, decât decurgând dintr-o victorie. „Tigrul“, republican anticlerical, refuză să îi rămână cumva îndatorat unui monarh catolic care, culmea, are o nevastă Bourbon. Războiul continuă, nu și pentru Rusia însă, care semnează un armistițiu, în 15 decembrie 1917, la Brest-Litovski, nod feroviar la frontiera poloneză, însă ocupat de nemți din 1915. Încep tratativele, unde delegația rusă este condusă de Lev Troțki.

Februarie 1918: doi regi pe frontul italian și prințesa Marie José în gondolă…

Suveranii belgieni au acceptat invitația transmisă de regele și regina Italiei, însă regina Elisabeta face întâi un popas la Menton, pentru ca fiul ei, prințul Leopold, să se mai întremeze, fiind foarte slăbit din cauza unei gripe de care s-a îmbolnăvit la începutul lunii ianuarie 1918. Este prima vizită, de la începutul războiului, pe care regele Belgiei o întreprinde în Italia. Albert I ajunge la Battaglia, în apropiere de Padova, de unde urcă în munți și inspectează trupele. În 7 februarie 1918, asistă la atacurile simulate ale unui batalion de asalt, care nu îi face „o impresie prea bună“. Regele a venit să se convingă de „zvâcnetul italian“. Având calități de conducător militar mai mult decât regele Italiei, Albert I notează în jurnalul său, *Carnete de război*: „Considerăm că armata italiană este mai disciplinată decât a noastră; trupele se prezintă mai bine; convoaiele se deplasează în ordine. Dar nu se observă acea perfecțiune a trupelor engleze…“ Aceste treceri în revistă au loc în prezența prinților moștenitori respectivi, Leopold și Umberto. Apărarea de coastă și antiaeriană a Veneției este importantă, iar o escadrilă franceză îi prezintă lui Albert I un nou tip de hidroavion. Dar, pe lângă aceste obligații, regina Elena a Italiei le-a pregătit copiilor și un pic de distracție. Umberto, 14 ani, și prințesa Marie José, 12 ani, fac o plimbare în gondolă, deși câteva canale sunt încă înghețate. Dar chiar și într-o iarnă de război, când totul pare încremenit, cum să nu simți farmecul

Veneției? Regina Elisabeta îi fotografiază pe adolescenți, ca „un crochiu al unei idile ce se va concretiza peste doisprezece ani“. Ajungând regină a Italiei, Marie José va nota: „În tinerețe, am crescut cu ideea că într-o zi mă voi mărita cu Umberto, moștenitorul tronului Italiei. Această perspectivă căpătase în mintea mea de fetiță forma unui vis de aur dintr-un basm frumos. Mama îmi întreținea această speranță. Îmi vorbea despre un prinț fermecător, pe care îl descria în termeni atât de atrăgători, încât a ajuns să întruchipeze pentru mine perfecțiunea însăși“.[117]

Aprilie 1918: Romanovii sunt separați pentru a fi transferați într-un loc secret…

Se întâmplă lucrul de care se temea fostul țar: temnicerii vor să îi împartă pe membrii familiei în două grupuri și să îi trimită în altă parte. De ce? Negreșit, se gândește Nicolae, din cauza tratativelor de pace angajate cu Germania, dar despre care el nu mai știe nimic. Însă bolșevicii, care par neliniștiți, nu se pot pune de acord asupra noii destinații. Iakovlev ar vrea să îi ducă pe prizonierii lui la Moscova, care a redevenit capitala țării, poate pentru a fi judecați. Dar Aleksei este foarte bolnav, paralizat de ambele picioare, care sunt pline de hematoame. Deocamdată, nefiind transportabil, trebuie întâi ca starea lui să se amelioreze. Totuși, se pare că se are în vedere o plecare, dar deținuții nu obțin niciun răspuns la întrebările lor. Sunt impresionați când niște țărani le aduc de mâncare. Preceptorul, Pierre Gilliard, care reușește să scrie în jurnalul său, spune: „Seara, la ora zece și jumătate, urcăm să bem ceaiul. Împărăteasa este așezată pe divan, cu două dintre fete lângă ea. Au plâns atât de mult, încât sunt umflate la față. Fiecare dintre noi își ascunde suferința și se căznește să pară calm. Avem senzația că dacă unul dintre noi cedează, îi va trage după el pe toți ceilalți. Împăratul și împărăteasa au un aer grav și sunt tăcuți. Se simte că sunt pregătiți de orice jertfă, inclusiv cu prețul vieții lor, dacă Dumnezeu, în căile sale numai de el știute, vrea acest lucru pentru mântuirea țării. Niciodată parcă nu ne-au arătat atât de multă bunătate și solicitudine. Această profundă liniște sufletească, această credință miraculoasă care îi animă se răsfrânge asupra noastră“. A doua zi, Nicolae, Aleksandra și Maria pleacă, cred ei, spre Moscova. Sunt puși să urce în niște *tarantas*, cărute rustice fără banchete și fără arcuri — cum folosise și Mihail Strogoff, eroul romanului cu același nume, de Jules Verne. Alunecând pe zăpada moale, escortați de călăreți taciturni, prizonierii revin la Tiumen și se suie într-un tren, crezând în continuare că se îndreaptă spre Moscova. Aleksei, Olga, Tatiana și Anastasia rămân la Tobolsk. În cele din urmă, primul grup ajunge la Ekaterinburg, un oraș pe versantul oriental al Uralilor. De ce Ekaterinburg? Fiindcă atunci când, în 30 aprilie 1918, trenul lor trece prin această localitate, sovietul local, „foarte roșu“, îl confiscă. Orașul, dominat de bolșevici, deține astfel niște ostatici importanți, o adevărată monedă de schimb în cazul unui

atac contrarevoluționar. Până aici, soarta rezervată lui Nicolae Romanov și alor săi nu era fixată. Acum, situația se schimbă. Membrii familiei imperiale sunt conduși spre o colină din centrul orașului. Aici, îi așteaptă o clădire albă, cu două etaje, foarte bine păzită. Este un imobil „cu destinație specială"... Casa Ipatiev, după numele fostului proprietar, un căpitan de la trupele de geniu. Înconjurată cu garduri de lemn și flancată de gherete, clădirea devine noua închisoare a Romanovilor. Aceștia intră, sunt percheziționați, amenințați cu munca silnică. Dar pentru ei, răul cel mai mare este despărțirea de ceilalți membri ai familiei, cu care nu se vor revedea decât peste câteva săptămâni. O bucurie prea scurtă, însă. Nicolae află că, în 3 martie 1918, la Brest-Litovsk a fost semnată pacea între Puterile Centrale și guvernul sovietelor. Fostul țar este profund îndurerat de condițiile acestei păci, care este sărbătorită drept o strălucită victorie în Imperiul German. Astfel, Lenin a impus „o pace rușinoasă", prin care Rusia pierde Polonia, Țările Baltice, Finlanda, Ucraina, o parte din Belarus și alte teritorii. Comitetul Central al partidului bolșevic a încheiat această pace într-o atmosferă dramatică. Rusia nu mai este în război contra puterilor străine. Este în război contra ei înseși.

Mai 1918: trandafirii Bosforului îi vor salva oare pe Carol și Zita?

Guvernul austriac, la insistențele suveranului, analizează o nouă posibilitate de pace separată. Președintele Wilson reamintește condițiile sale enunțate în mesajul către Congres, în 8 ianuarie 1918, un plan de pace într-o declarație numită în „Paisprezece Puncte", cerând în mod special ca toate popoarele neaustriece din Imperiu să obțină autonomia. În mod aprioric, aceste principii corespund cu programul lui Carol, însă din stângăcii în trădări, de la intermediari la negociatori, nu se ajunge la niciun rezultat. Un ministru german, bun cunoscător al monarhiei Habsburgilor, scrie: „În Austro-Ungaria domnește dezordinea". Cuplul imperial este totodată victima unei campanii, am zice noi, „de dezinformare": Carol este prea catolic, prea religios pentru spiritele umaniste legate de francmasonerie. Zita este când o Bourbon, prin urmare franceză, când o Parma, prin urmare italiancă. Acesta-i motivul pentru care se ocupă în special de răniții italieni? Este austriacă? Este unguroaică? Eficientă, calomnia sădește îndoiala în mintea unora.

În acel moment, Carol se gândește să facă o vizită la Constantinopol pentru a-și liniști aliatul îngrijorat, Imperiul Otoman. O călătorie incredibilă, dacă ne gândim bine. În 19 mai 1918, trenul imperial, format din vagoane suplimentare ale Orient-Expressului, se oprește la gara Sirkeci din Constantinopol, pe care Junii Turci îl numesc Istanbul, după numele vechiul cartier Stambul. Carol este într-o uniformă roșie de mareșal ungur, având pe cap un panaș alb gigantic, cu o capă cu guler de blană și o egretă de nestemate pe calpac. Cuplul imperial este însoțit de ministrul

austro-ungar al afacerilor externe. Împăratul-rege are o alură frumoasă. „Când lansează salutul tradițional în turcă («Bună ziua, soldați!»), oștenii îi răspund într-un glas: «Să trăiți!».“[118] Peronul gării dispare sub covoare somptuoase, iar femeile aruncă o ploaie din petale de roze. Iluștrii oaspeți sunt primiți de ministrul de război, aflat în funcție din 1914, Enver Pașa, un general germanofil, format în armata prusacă, membru al mișcării Junilor Turci care îl detronaseră pe sultanul Abdul-Hamid al II-lea, și veteran al Războaielor Balcanice. Carol și Zita sunt acompaniați de fiul lor cel mare, Otto. Zita va povesti că a fost fascinată de acest spectacol nemaiîntâlnit al Bosforului în sărbătoare. Sultanul Mehmed al V-lea oferă o recepție cu mii de invitați la splendidul palat din marmură albă Dolmabahçe. Lui Carol, i se rezervă discuțiile politice, iar Zitei — vizitarea Haremului. Corpul expediționar austro-ungar defilează în fața suveranului. Oare Zita și soțul își amintesc cum turcii fuseseră opriți de două ori la porțile Vienei? Toate astea sunt de domeniul trecutului. Sultanul și împăratul încearcă să își salveze popoarele, însă lupta lor este pierdută. Ultimul dineu diplomatic, la ambasada austriacă, mai lasă loc cumva de iluzii? Mai poate cineva să se amăgească, în aprilie 1918, că Austro-Ungaria este în continuare o mare putere, deși soldații ei sunt lihniți de foame, au o greutate corporală, în medie, de 50 kilograme și au ajuns să își mănânce caii care au murit de inaniție, nemaiavând furaje? Este vorba despre o țară la capătul resurselor, care încearcă, prin toate mijloacele, să pună capăt războiului. Erich Feigl observă că acest voiaj uimitor avea drept scop, potrivit Zitei, să „îi convingă pe conducătorii Imperiului Otoman de necesitatea susținerii marelui proiect menit să aducă pacea cât mai repede cu putință“[119]. Sultanul Mehmed al V-lea moare peste șase săptămâni, fără să mai vadă căderea Imperiului Otoman, anunțată drept ineluctabilă de două veacuri deja. Pentru împăratul Carol, ultima tentativă de pace separată cu Franța a fost zădărnicită de Clemenceau: acesta a predat agenției de presă Havas conținutul negocierilor secrete pe care i-l înmânase Poincaré. Divulgarea acestui proiect este ca un seism. La Berlin, este considerat drept o trădare, iar Carol va trebui să se deplaseze la cartierul general al lui Wilhelm al II-lea, la Spa, în Belgia, pentru a dezminți informațiile și a adopta o atitudine ofensivă. Cât de amar este eșecul acestui plan laborios! Austro-Ungaria nu mai poate continua războiul, dar Clemenceau nu va manifesta niciun fel de milă sau înțelegere.

Mai 1918: la București, curajoasa regină Maria preferă exilul capitulării…

Pacea de la Brest-Litovsk impresionase autoritățile române. De la prăbușirea Rusiei imperiale, România se simte izolată. Ideea de a semna pacea cu Puterile Centrale agită spiritele la curte și în guvern. Britanicii și italienii consideră că ar fi o soluție înțeleaptă, însă la Paris, Clemenceau, furios, se opune acestei renunțări. Atunci, în 7

mai 1918, într-o atmosferă de mare amărăciune, premierul român semnează ceea ce se va numi al patrulea Tratat de la București. Prevederile documentului sunt catastrofale pentru țară. România cedează o zonă din Carpați în favoarea Austro-Ungariei, Dobrogea în favoarea Bulgariei și, mai ales, se supune din punct de vedere economic Germaniei imperiale, rupând toate legăturile ei cu Aliații, de partea cărora ar fi vrut să se situeze. Chiar dacă România păstrează la Marea Neagră portul Constanța și anexează Basarabia de la Ucraina, acestea nu sunt decât niște firave consolări. Furioasă, printre altele, de amputarea Carpaților, regina Maria îl imploră pe regele Ferdinand să nu ratifice această convenție înjositoare. Fără parafa regală, tratatul este inaplicabil. Ferdinand o ascultă pe nevasta lui, care amenința să plece în exil, decât să accepte capitularea. Regina speră ca Aliații să aprecieze atitudinea ei.

26 mai 1918: ofensivă germană în Champagne. Parisul la cheremul lui Wilhelm al II-lea?

Kaizerul este mereu în mișcare. Se deplasează, odată cu statul-major și armata, în trenul său special de culoare verde-închis. Străbătând în lung și-n lat regiunile ocupate de armatele lui în Belgia și în Franța când rețeaua de căi ferate îi permite acest lucru, Wilhelm al II-lea vrea să aibă impresia că el este în continuare stăpânul Germaniei, deși, de multă vreme, de treburile statului se ocupă Ludendorff și Hindenburg. Ordinele pe care le dă Wilhelm al II-lea se referă în principal la existența sa în decorul războiului. Această iluzie este întreținută prin ceremonialul pe care împăratul îl impune în călătoriile lui, îndeosebi în Picardie, în Ardeni și, la sfârșitul lunii mai 1918, în Champagne. Sala de baie a trenului imperial conține o enormă bijuterie: o cadă din aramă, lustruită cu grijă după fiecare îmbăiere a suveranului, într-o apă foarte fierbinte; așa se pregătește el de culcare. Această cadă de baie, „a găsit-o la Bruxelles, în 1914, iar de-atunci nu s-a mai despărțit niciodată de ea“[120]. În vagonul-restaurant, diferiți oaspeți — de la mareșalul curții la medicul-șef, care participă toți la călătorie — sunt poftiți la masă în ultimul moment. În birou, hărțile imense înfățișează un univers cucerit în numele Reichului. Aici, Saint-Quentin. Colo, Laon. Sosirea trenului este un preludiu, pe cât de spectacular, pe atât de sinistru, în care kaizerul pune în scenă ceea ce va fi interpretat de alții.

Acest teatru mobil este conectat la lumea reală prin cabinele telegrafice, unde se aud păcăniturile mesajelor codificate. Cu diviziile repatriate de pe frontul rusesc, după pacea de la Brest-Litovsk, cu armele noi și aviația germană, Ludendorff lansează a doua ofensivă în noaptea de 26 spre 27 mai 1918, în Champagne, între Reims și Soissons. În direcția Parisului, înaintarea frontului este puternică. În 29 mai, nemții au ajuns la 5 kilometri de Marna! Marna! Simbolul unei revanșe ce trebuie luată. Râul este traversat în 30 mai, la Dormans și la Château-Thierry. La

Paris, panica este atât de mare, încât generalul Pétain, comandantul suprem, cere guvernului să plece din capitală și să pregătească retragerea. Pare să se repete situația din vara anului 1914. Kaizerul se și vede la Paris! În sfârșit! Dar peste trei săptămâni, diviziile Aliaților, dintre care cinci americane, îi constrâng pe germani să bată în retragere. Ofensiva este un eșec, iar Wilhelm al II-lea află că germanii se revarsă înapoi în dezordine, iar unii soldații refuză chiar să mai lupte. Ludendorff numește aceste momente „zile de doliu". Vrea să își dea demisia, însă împăratul refuză să o accepte. „Kaizerul se consultă zile întregi cu mareșalul curții, căruia îi cere uneori, pe un ton disperat, să îi salveze coroana!"[121]

Noaptea de 16 spre 17 iulie 1918: Romanovii sunt asasinați la Ekaterinburg

De când au fost aduși în casa Ipatiev, fostul țar, fosta împărăteasă și copiii lor trăiesc într-o atmosferă insuportabilă, sub autoritatea comandantului Avdeev, un alcoolic violent și obtuz la minte, care îl acuză pe Nicolae că a supt sângele poporului. Fostul țar rămâne amabil, politicos, închis în carapacea demnității și a bunei-creșteri. Când au nevoie să meargă la toaletă, fostele mari ducese au parte de cele mai abjecte comentarii. Pe Aleksei, care nu poate nici acum să meargă, îl ține în brațe tatăl lui, când au voie să facă scurte plimbări prin curte. Suita Romanovilor este formată din cinci persoane: doctorul Botkin, bucătarul Haritonov, ajutorul de bucătar Siednev, valetul Trupp și camerista Demidova. Ceilalți membri ai anturajului au fost expediați înapoi la Tiumen sau băgați la închisoare. Aleksandra, în mod special, le displace gardienilor, care o poreclesc „nemțoaica general", nerecunoscându-i statutul de împărăteasă a Rusiei. Semeață și plină de morgă, Aleksandra vorbește foarte puțin. A slăbit mult, și nu poate mânca decât macaroane și ciulama. Fetele sunt drăguțe, discrete, își fac patul singure, se ocupă de menaj și au grijă să fie cât mai bine îmbrăcate. Olga, 22 de ani, este duioasă și citește tot ce poate. Tatiana, 20 de ani, înaltă și zveltă, se mișcă grațios, ca o dansatoare. Le dă ordine surorilor ei, care au poreclit-o, în glumă, „guvernanta". Maria, 18 ani, este cea mai durdulie, cu niște ochi foarte mari. Anastasia, 16 ani, e un adevărat băiețoi, poznașă, cu talentul de a imita. Aleksei, 13 ani, este înconjurat cu dragoste de toți. Este atât de plăpând. În mod ciudat, corespondența pe care o primesc, în mod neregulat, nu este deloc cenzurată. Astfel, din scrisori, dar și din conversațiile cu temnicerii lui, Nicolae este cât de cât la curent cu situația exterioară. În țară, condițiile sunt dramatice: războiul civil a luat locul războiului mondial. În fața „roșilor", sunt acum „albii", ceea ce e un element nou. O speranță? Poate. Există generali dârji, ca Denikin, care a adunat voluntari în sud și a preluat conducerea lor, în aprilie. Se spune că ar vrea să atace Ekaterinburg, el, care asistase fără de părere de rău la abdicarea lui Nicolae al II-lea, dar pe care excesele bolșevicilor îl dezgustă. Se mai vorbește și despre amiralul

Kolceak, comandantul suprem al flotei din Marea Neagră în 1916, care a demisionat la începutul revoluției și a organizat acțiuni de luptă contra bolșevicilor. În Siberia, a format o legiune de patruzeci de mii de foști prizonieri și dezertori austro-ungari. Controlează partea orientală a liniei Transsiberianului și se spune că ar veni și el să atace Ekaterinburg, unde gara este plasată pe această cale ferată principală. Toate aceste zvonuri îi fac și mai dezagreabili pe supraveghetorii casei Ipatiev. Nu se mai pune problema de a-l duce pe Nicolae la Moscova, pentru a fi judecat. Din acest punct de vedere, Revoluția pare pe punctul de a eșua, întrucât de la Urali la Volga, bolșevicii sunt măturați de la putere. Dar statele aliate Rusiei au uita de angajamentele lor? Se află că japonezii au cucerit Vladivostokul, că cincisprezece mii de britanici au debarcat la Murmansk și că aprovizionarea Moscovei a devenit imposibilă. Cercul se strânge, iar Ekaterinburg este în centrul lui. Doar Aleksandra, având în memorie prezicerile lui Rasputin, presimte că familia nu va putea fi eliberată la timp. Captivi, Romanovii vor fi masacrați. În jurnalul ei, împărăteasa scrie, cu o luciditate rece: „Îngerul se apropie…“ Dacă Ekaterinburg este amenințat, Romanovii sunt pierduți.

Marți, 16 iulie 1918. A sosit un nou comandant al casei Ipatiev: Iurovski, un om meticulos și feroce, trimis de Lenin. Spre seară, Tatiana citește din Biblie mamei ei. Prizonierii iau cina la ora 20:00; Aleksei poate mânca ouă. La miezul nopții, sub pretextul izbucnirii unei insurecții, Iurovski dă buzna în odăi pentru a pune „familia la adăpost“. Toată lumea, inclusiv servitorii, se îmbracă în grabă. Nimeni nu vorbește. Nicolae are barba încărunțită. Îl poartă pe fiul său în brațe, ca o cruce de infinită tandrețe. Comandantul îi pune pe ostatici să coboare la subsol. O scară cu douăzeci și trei de trepte. Un uimitor simbol derizoriu: țarul a domnit douăzeci și trei de ani… Încăperea e goală, murdară, cu un tapet de hârtie învechit. Ce trebuie să aștepte aici? „Niște automobile“, îi răspunde sec Iurovski lui Nicolae. Acesta cere scaune, i se aduc trei; Nicolae, soția lui și fiul lor se așază pe ele. Anastasia ține în brațe un cățel, micul spaniel al Tatianei. Camerista strânge o pernă pe burtă. Liniște. O așteptare cumplită, la lumina pâlpâindă a unei lămpi cu gaz. La ora 3:15, zgomot de vehicule afară; se aud voci din debaraua alăturată. Intră unsprezece bărbați înarmați. Se va afla că sunt, majoritatea, letoni și prizonieri austro-ungari.

Comandantul, care a pus la cale totul încă din ajun, anunță:

— Nicolae Aleksandrovici, prietenii tăi au încercat să te salveze, dar nu au reușit. Suntem obligați să te împușcăm. Viața ta s-a încheiat.

Alexandra își face semnul crucii, a înțeles ce urmează. Nicolae nu a auzit bine:

— Ce?

Ultimul său cuvânt. El este executat primul. De la mică distanță, șeful trăgătorilor îi împușcă pe Nicolae și Aleksei, care alunecă de pe scaune. Țipete, împușcături, toți ostaticii sunt asasinați. Dacă mai trăiesc încă, sunt străpunși cu lovituri de baionetă. Aleksei respiră încă. Iurovski ochește cu revolverul său Nagan

și trage încă două gloanțe în copilul care zace într-o baltă de sânge. S-a terminat. În două minute, din ordinul lui Lenin, puterea bolșevică și-a reglat conturile cu Romanovii și cu trei veacuri de istorie, simbolurile vechii Rusii. Rasputin vestise: „Când eu voi fi mort, Rusia va cădea în ghearele diavolului“.

Scandal la Curtea României: prințul moștenitor dezertează pentru a se însura!

Regele Ferdinand și regina Maria nu aveau nevoie de acest scandal familial, când situația țării era în continuare gravă în acest început de septembrie 1918. De câteva luni, fiul lor Carol s-a îndrăgostit de o tânără dintr-o excelentă familie română de fanarioți[122]. Numele ei este Ioana Maria Valentina Lambrino, dar toată lumea îi spune „Zizi“. Prințul moștenitor o iubește atât de pătimaș, încât se decide să se însoare cu ea. Știu amândoi că un mariaj clandestin va avea grave consecințe: un viitor suveran trebuie să obțină aprobarea guvernului pentru a se căsători și nu are voie, în niciun caz, să se însoare cu o tânără dintr-o mare familie română, pentru a nu exista riscul acaparării puterii de către clanuri interne. Tatăl său, Ferdinand, avusese parte de aceeași experiență dureroasă, când trebuise să renunțe la Elena Văcărescu. Lucru și mai grav, cei doi amorezi decid să plece pe furiș din România, pentru a se căsători la Odessa, așadar, în Rusia. Dar prințul este înrolat în armată. Prin gestul său, cumulează nesupunerea cu dezertarea.

Căsătoria lor secretă este oficiată în 19 august 1918, având drept martori pe un prieten, care îi însoțise în fuga lor, și doi militari austrieci. Asta mai lipsea! E ca în romane. Luna lor de miere va dura zece zile. Niște emisari îi aduc pe miri înapoi la frontieră, unde îi așteaptă trenul regal. Regina e și ea prezentă, explicându-i lui Carol că nu și-a respectat îndatoririle de moștenitor, nesocotind legea monarhică, și nici datoria de ostaș, abandonând postul de comandă în armată, într-o perioadă atât de critică. Vinovatul este condamnat la șaptezeci și cinci de zile de închisoare, într-o mănăstire din munți. Aceasta este pedeapsa pentru dezertare. Cât despre căsătorie, trebuie obținută de urgență anularea ei, întrucât prințul ar putea fi privat de statutul său de moștenitor al coroanei. Membrii guvernului și comandanții armatei, indignați de o asemenea frivolitate, cer să i se retragă dreptul de succesiune la tron. Războiul nu este un spectacol de operetă! Aparent, este destul de simplu. În practică, problema este mai complicată, Carol fiind în continuare îndrăgostit. Regele Ferdinand, după ce i-a trecut mânia, a făcut tot ce-a putut pentru a-și salva fiul, slăbit și disperat. Regina îl imploră pe Carol să se despartă de această fată, care nu e pentru el. O mamă îndurerată vorbind cu fiul ei, care nu conștientizează reputația catastrofală pe care a dobândit-o, din cauza unei iubiri trecătoare, cum crede Maria. Carol acceptă să nu se mai vadă cu tânăra timp de șase luni. Dar, imediat ce este eliberat, se întoarce să trăiască împreună cu Zizi. Numai că justiția nu îi va lăsa așa…

Campanie victorioasă a Armatei din Orient: regina Maria își ia revanșa

Regina Maria a României avusese dreptate să respingă Tratatul de la București căci, începând din septembrie 1918, Armata din Orient, acum sub comanda generalului Franchet d'Espèrey, răstoarnă situația. În 15 septembrie, străpunge frontul bulgar, cu unități armate franco-sârbe și elene. Pozițiile bulgare, fortificate de doi ani și jumătate, sunt bombardate de aviația franceză și sârbă. În 30 septembrie, Bulgaria cere un armistițiu de pace. Serbia și România sunt pe cale de a fi eliberate, iar frontul sudic al Rusiei este menținut. În 3 octombrie 1918, susceptibilul țar al Bulgariei, speriat de marșul trupelor lui răsculate care se îndreptau spre Sofia, își asumă responsabilitatea înfrângerii și abdică în favoarea fiului său, Boris al III-lea. În ceea ce îl privește, prințul Alexandru al Serbiei, care părăsise insula Corfu unde trăia în exil, alăturându-se Armatei din Orient, participă strălucit la eliberarea țării sale, în fruntea unor trupe franco-sârbe. Își face o revenire triumfală la Belgrad, în 1 noiembrie 1918. Clemenceau cere regelui României să denunțe Tratatul de la București pe care nu-l semnase, pentru a putea întoarce armele contra Berlinului și Vienei, momindu-l cu condiții foarte avantajoase în tratativele de pace, care devin ineluctabile de acum înainte. În 9 noiembrie 1918, regele Ferdinand adresează un ultimatum austro-ungarilor, cerându-le să evacueze teritoriul României. În 10 noiembrie, regele și guvernul său declară război Puterilor Centrale. De fapt, acestea au început deja să se retragă prin Transilvania; armata română, formată și organizată de generalul Berthelot, va urmări trupele austro-ungare pe cuprinsul acestui teritoriu revendicat de România, printre alții, cu prilejul negocierilor cu Aliații. Și, în 1 decembrie 1918, regele Ferdinand și regina Maria vor fi văzuți conducând parada victoriei la București. „Regina Maria purta cu mândrie pe uniforma ei crucea de război pe care i-o decernase Clemenceau.“[123] Din cauza complexității situațiilor, armistițiile din Balcani au avut loc mai târziu decât în vestul Europei.

Victor Emanuel al III-lea al Italiei, ajutat de trupele Aliaților, repurtează victoria de la Vittorio-Veneto

La sfârșitul lunii octombrie 1918, armata austro-ungară din Veneto este grav slăbită de răzvrătirile și dezertările soldaților cehi și slavi din sud. În acord cu regele, generalul Diaz declanșează, în 24 octombrie, o puternică ofensivă pe fluviul Piave, la est de Treviso. Fluviul este traversat în zori. În seara de 29 octombrie, avangărzile italiene intră în orașul Vittorio-Veneto, fondat în 1866 prin unirea celor două târguri. Din acest moment, retragerea austriecilor, care pierduseră deja treizeci de mii de

prizonieri, se transformă într-o totală derută. În seara de 30 octombrie, comandantul austriac i-a transmis lui Diaz intenția sa de a cere armistițiul. Bătălia victorioasă de la Vittorio-Veneto șterge rușinea de la Caporetto. În seara de 3 noiembrie 1918, în apropiere de Padova, în Villa Giusti unde regele își stabilise reședința și își instalase statul-major după ce țara sa intrase în război, se semnează pacea dintre regatul Italiei și Imperiul Austro-Ungar. Pentru Victor Emanuel al III-lea, această victorie decisivă reprezintă simbolul eroismului combatanților italieni în război.

Lumea Habsburgilor se prăbușește: împăratul Carol I al Austriei renunță la coroană

În domnia lui atât de lungă, marcată de nenumărate grele încercări și drame, Franz Joseph nu a avut parte de tot ce putea fi mai rău: sfârșitul puterii dinastiei lui. Sfârșitul unei lumi, cea a lui Carol Quintul, a Mariei Tereza și a Congresului de la Viena. Armistițiul semnat cu Italia nu este decât urmarea unor catastrofe, pe care succesorul său la tron încercase să le evite. Omul acesta, care a înfăptuit o importantă operă socială, întrucât el a creat premisele asigurării de sănătate, ale înființării primului minister al sănătății din Europa și ale protecției locatarilor, a avut mai multe reușite ocupându-se de bunăstarea populațiilor decât în strategia politico-militară. Cu cincisprezece zile înainte de semnarea armistițiului, publicase, în 16 octombrie 1918, un manifest care viza transformarea dublei monarhii în stat federal. Era prea târziu: din acest moment, Imperiul era deja dezintegrat cu complicitatea Aliaților și redat naționalităților. În 29 octombrie 1918, Boemia și Moravia se uniseră într-o Republică cehoslovacă; iar în 1 noiembrie 1918, republicanii își impuseseră decizia în Ungaria. Răzvrătiri izbucniseră în aproape toate orașele din Imperiu, și în special la Viena. Mulțimea flutura steaguri roșii și scanda lozinci de esență bolșevică.

Castelul Schönbrunn, 11 noiembrie 1918. Într-un salon decorat cu stampe japoneze pe fond albastru, mobilat cu dulapuri lăcuite și vase japoneze de porțelan, bântuie poate încă umbrele figurilor celebre din trecut — Mozart, Napoleon și fiul său, ducele de Reichstadt. Carol I scrie pe o foaie de hârtie cu un creion. După o ezitare, copiază textul primit de la premier și ministrul de interne. Suveranul Carol I de Habsburg-Lorena renunță să mai exercite puterea în calitate de împărat al Austriei. Împărăteasa Zita este furioasă. Îmi va vorbi, exact peste șaizeci și patru de ani, în 10 noiembrie 1982, despre două erori comise îndeobște în legătură cu acest eveniment istoric, precizându-mi că ea ar fi preferat să moară decât să-l vadă pe soțul ei cum acceptă să fie îndepărtat de la putere. El, care implorase necontenit să fie oprit acest război pe care nu el îl declarase, să fie făcut vinovat acum pentru înfrângere?! Câtă nedreptate! Și nu este vorba despre o abdicare, ci despre o

renunțare. Și chiar dacă în acele momente Carol I dispare de pe scena publică austriacă, dorește totuși să-și păstreze legitimitatea în Ungaria, unde rămâne rege: Carol al IV-lea. Dar oare opera înfăptuită cu atâta răbdare de Habsburgi va putea dăinui după o asemenea amputare? Răspunsul este cunoscut a doua zi: Austria adoptă regimul republican. Cu subtilitate, un politician observă: „Iar acum, Austria este o republică fără republicani". Împăratul-rege este singurul șef de stat — implicat, fără voia lui, într-un conflict armat —, care să fi cerut oprirea imediată a ostilităților, deoarece cunoștea prea bine punctele vulnerabile ale Imperiului său în care existau paisprezece etnii diferite, cinci religii, numeroase minoritățiii susceptibile și turbulente. Intoleranți, Aliații nu au contenit să-l denigreze pentru „pacifismul retrograd" și „fetișismul religios", de care considerau că dădea dovadă. Vor continua să îl critice și după căderea sa.

Foarte rapid, Carol, Zita și copiii lor sunt rugați să părăsească Viena. Li se repartizează drept reședință castelul Eckartsau, un pavilion de vânătoare situat la 30 de kilometri, pe malul Dunării, unde nu s-a făcut nicio pregătire pentru găzduirea lor. Este o iarnă geroasă, încălzirea este deficitară. Condițiile lor de trai sunt foarte dure. Viitorul este sumbru. Oare ce le mai rezervă soarta? În asemenea împrejurări, cum să nu te gândești la coșmarul de la Ekaterinburg?!

Este anunțată abdicarea lui Wilhelm al II-lea, pe care el nu o acceptă...

În orașele principale din Germania — Berlin, München, Nürnberg — revendicările revoluționare câștigă teren. În nord, flota s-a răzvrătit la Kiel în 4 noiembrie 1918, iar steagul roșu este arborat pe toate navele. Cu rapiditate, insurecția s-a extins la Bremen, Hamburg și Lübeck. În 9 noiembrie 1918, kaizerul, pentru care trenul a devenit principala sa reședință, se află în continuare în Belgia, la Spa. La cartierul său general de la Villa Fraineuse, Wilhelm al II-lea ține ședință. Cu menajamente, i se spune că nu se mai poate conta nici măcar pe trupele staționate la Spa. Și nimeni nu se încumetă să-i dezvăluie că există planuri de a fi arestat. Sosește Kronprinzul, foarte nervos, fiindcă a fost fluierat și huiduit. Îi reproșează vehement tatălui său că nu e în stare să stăpânească situația și că nu dă dovadă de autoritate. Consiliul întrunit în ziua următoare, în 10 noiembrie, este și mai crud pentru împărat. Zvonul circula din ajun. Hindenburg îndrăznește să îi spună Majestății Sale că nu se mai așteaptă decât abdicarea lui. Mai rău chiar, armata nu se mai supune ordinelor lui! În aceeași zi, de la Berlin, prin telefon, cancelarul Max von Baden confirmă că monarhia nu poate fi salvată decât dacă Wilhelm al II-lea abdică imediat. Întrucât nicio formulă nu-l mulțumește, Max von Baden, din proprie inițiativă, difuzează un manifest: „Împăratul-rege a luat decizia de a renunța la tron. Cancelarul imperiului rămâne în funcție, până când problemele legate de abdicare vor fi rezolvate prin

instituirea unei regențe". Realitatea este mult mai dură, ținând seama că în Germania a fost proclamată republica. Imperiul German nu mai există. Suveranii, regii, prinții, marii duci care dispuneau de o autonomie, pe care le-o îngăduise împăratul, sunt înlăturați.

Kronprinzul a înțeles: în haine civile, va pleca în Țările de Jos, la bordul unui vapor. Wilhelm al II-lea este furios din cauza manifestului răspândit de cancelar și, întorcându-se la trenul său, refuză să se urnească din loc. După o noapte agitată, acceptă în cele din urmă să plece spre Țările de Jos. Trenul se pune în mișcare, însă se oprește foarte repede. Fostul kaizer este somat să coboare și să urce în unul dintre automobilele care îl așteaptă, aceeași măsură aplicându-se și ofițerilor din escorta sa. La ora 7:00 dimineața, ajunge la frontiera olandeză de la Eijsden, spre marea surprindere a vameșilor și a polițiștilor, care nu au primit nicio instrucțiune în acest sens. Wilhelm al II-lea, care de felul lui era veșnic grăbit și agitat, va trebui să aștepte ceasuri întregi până ce regina Wilhelmina a Țărilor de Jos să se decidă să îi acorde azil și să îi găsească un loc de găzduire demn de un împărat, fie el și detronat. Va dura mult timp. La începutul după-amiezii, în ziua de 10 noiembrie, trenul imperial primește autorizația de a intra în gara din Eijsden. Wilhelm al II-lea și suita sa se instalează în el; vor rămâne peste noapte acolo. A doua zi dimineața, la ora 9:00, în această zi memorabilă de 11 noiembrie 1918 când, peste câteva ceasuri, se va semna armistițiul de la Rethondes într-un alt tren (vagonul-restaurant al trenului mareșalului Foch), vagoanele trenului imperial pleacă înspre Amerongen, în provincia Utrecht. Un aristocrat olandez, contele Bentinck, a acceptat într-adevăr să își pună castelul la dispoziția împăratului exilat. Soția acestuia, Augusta, scumpa lui Dona, va ajunge și ea aici peste câteva zile, epuizată, disperată, venind de la Potsdam.

Rămâne de îndeplinit o ultimă formalitate, care e și cea mai dureroasă: semnătura lui Wilhelm al II-lea pe actul de abdicare, care nu a fost încă oficializat. Documentul a fost întocmit de guvernul Ebert, care l-a trimis la Amerongen. Kaizerul nu își va pune semnătura pe acest act decât în data de 28 noiembrie 1918. Era dificil, probabil, pentru Wilhelm al II-lea să accepte ideea că dinastia de Hohenzollern, veche de cinci veacuri, din care s-au ridicat regii Prusiei și, apoi, împărații germani, trebuie să renunțe la putere într-o dimineață neguroasă din noiembrie 1918. Și, totuși, în Europa, rămâne un Hohenzollern care poartă în continuare coroana de rege: vărul renegat, căruia Wilhelm al II-lea îi retrăsese toate titlurile și decorațiile când se plasase de partea Antantei, în 1916. Acest supraviețuitor al dinastiei, Ferdinand I al României, își salvase tronul și, mai ales, avea să își mărească semnificativ regatul, în afara oricărei influențe germanice. Ce ironie a istoriei!

22 noiembrie 1918: suveranii belgieni revin triumfal la Bruxelles

Regele Albert I se ridicase contra cotropitorului cu tot ce-i rămăsese din armată, pentru a continua să lupte alături de Aliați. Nu fugise în străinătate, refuzase exilul. Condusese operațiunile militare în Flandra și pe frontul de vest. Rezistase în țara sa, aproape integral ocupată de trupe străine, și asigurase, când era necesar, continuitatea treburilor politice ale statului, fiind simbolul națiunii, în ciuda divergențelor de opinie dintre cele trei mari partide, a rivalităților de natură lingvistică și a ocupării capitalei Bruxelles, unde guvernul militar german își stabilise sediul. Timp de patru ani, el a fost comandantul suprem al unui regat, a cărui neutralitate fusese grav încălcată, și simbolul puternic al rezistenței naționale. De la începutul războiului până la armistițiul din 11 noiembrie 1918, el a fost cel mai demn suveran, prin continuitatea îndeplinirii îndatoririlor sale, fiind susținut în permanență de regină, care a fost îngerul bun al tranșeelor. În ceasul victoriei, regele Albert I și-a meritat din plin supranumele de „Regele Cavaler“, întruchipând astfel strălucitul exemplu al unei țări mici. „Un paradox, Germania este intactă, în timp ce Belgia este complet devastată. Înainte de război, era o țară neutră; după conflagrație, Belgia este eliberată de neutralitatea ei“, constată Patrick Roegiers.[124]

Monarhul, în uniformă și cu cască pe cap, călare pe un cal alb (deși nu se consideră un bun călăreț), însoțit de regina Elisabeta, care a slăbit mult, călărind ca o amazoană, și de prinții regali, își face o intrare triumfală în Bruxelles, în mijlocul unei veselii generale. Poporul nu a uitat că în 4 august 1914, într-o atmosferă entuziastă asemănătoare, suveranul și familia regală veniseră la Parlament. În fața Camerelor legislative, regele declarase că el nu își va trăda niciodată jurământul constituțional și că „o țară care se apără va fi respectată de toți: această țară nu piere“. În această zi de 22 noiembrie 1918, regele a revenit în fața Parlamentului, pentru a aduce salutul armatei victorioase și dovada că el și-a respectat angajamentele. La Paris, în Camera Deputaților, Paul Deschanel aduce un omagiu regelui belgienilor, printr-o „prietenie care va dăinui la fel de mult ca onoarea, morala și justiția“. Prin prestigiul pe care l-a dobândit, puterea monarhului a crescut, iar Albert I beneficiază de o extraordinară popularitate, ceea ce nu îl împiedică să fie un suveran modest, liberal, care nu vrea în niciun caz să fie un erou. Și totuși Belgia îi datorează atât de mult.

Semnarea armistițiului, în poiana de la Rethondes, și toate celelalte acorduri bilaterale pun capăt celor patru ani de război. Rămâne să fie negociate și semnate tratatele care vor consfinți crearea unei noi Europe, născută din prăbușirea celor trei imperii. Imperiul Otoman supraviețuiește încă, nu se știe pentru cât timp, însă nu mai este european.

Trebuia făcută încercarea de a încheia pacea…

---

[88] Lili Marcou, *Carol II, le roi trahi*, Pygmalion, 2002.

[89] *Ibid.*

[90] Până la începutul anului 1918, se folosea calendarul pe stil vechi, numit „iulian“, care era în vigoare în Rusia. Acesta are un decalaj, în minus, de treisprezece zile, față de calendarul „gregorian“; calendarul iulian fusese folosit și în alte țări, ca de pildă Bulgaria, până în 1916, și România, până în 1919. Existența acestei diferențe temporale explică de ce în Rusia se vorbește îndeobște despre Revoluția din februarie și Revoluția din octombrie, în timp ce, conform calendarului utilizat în Occident, acestea s-au desfășurat în martie și, respectiv, în noiembrie. Pentru claritate, reținem aici datările potrivit calendarului gregorian.

[91] Dominique Venner, „Les improbables révolutions de 1917“, *Nouvelle Revue d'histoire*, septembrie-octombrie 2007.

[92] Hélène Carrère d'Encausse, *op. cit.*

[93] *Ibid.*

[94] În contradicție cu ceea ce se afirmă în mod repetat și unanim, ultimul țar, din punct de vedere juridic, nu este Nicolae al II-lea, ci fratele său Mihail, care nu a domnit decât o zi și a cărui singură decizie a fost renunțarea la tron. Acest ultim suveran, Mihail Alexandrovici Romanov, nu s-a lăsat păcălit de ideea „reînnoirii“ despre care i se vorbea, realizând că de fapt era o „revoluție“. Plecând apoi spre soția lui, care se afla la Gatcina, o reședință imperială pe malul Mării Baltice, în scurt timp Mihail va fi arestat acolo. Surghiunit la Perm, pe versantul vestic al Uralilor, va fi condus într-o pădure și împușcat de bolșevici în 13 iulie 1918, cu trei zile înainte de execuția fratelui său. Ce straniu destin pentru acest om, care fusese moștenitorul coroanei atâta timp cât fratele lui nu avea un copil de sex bărbătesc și care, peste treisprezece ani, a fost desemnat urmaș la tron din cauza aceluiași copil. Renunțarea la tron a marelui duce Mihail este publicată în 4 martie 1917.

[95] Reintegrat în Grecia, în provincia Macedonia, în 1912, după Primul Război Balcanic, orașul Salonic și-a recăpătat numele antic Thessaloniki. Dar utilizarea ambelor denumiri, Salonic (în turcă, Selanik) și Thessaloniki, rămâne foarte frecventă și astăzi.

[96] La începutul războiului, prinții au avut autorizația de a ieși din Austria pentru a veni în Franța, unde voiau să se înroleze în armată. Din cauza prevederilor din legea exilului referitoare la descendenții fostelor familii domnitoare din Franța, propunerea lor a fost refuzată. Regele Belgiei a primit favorabil cererea lor de a se angaja în armata sa. Prinții au luptat ca locotenenți de artilerie, în bateria 84. Albert I este, de altfel, la originea câtorva tentative de pace separate.

[97] Amintiri inedite ale lui Maurice Boy de La Tour.

[98] *Ibid.*

[99] Jean Sévillia, *Le Dernier Empereur*, Perrin, 2009.

[100] Amintiri inedite ale lui Maurice Boy de La Tour.

[101] Raymond Poincaré, *Au service de la France: neuf années de souvenirs, 1912–1921*, 11 volume, Plon, 1926–1934.

[102] Maxime Tandonnet, *Histoire des présidents de la République*, Perrin, 2013.

[103] Jean Sévillia, *op. cit.*

[104] Renumele de care se bucura stațiunea Bad Homburg l-a determinat pe prințul Charles al III-lea de Monaco să ceară familiei Blanc să promoveze cazinoul înființat de el în Monte-Carlo, noul cartier elegant și monden

al principatului, ce-i poartă de altfel numele, Charles (Carlo).

[105] Christian Baechler, *Guillaume II d'Allemagne,* Fayard, 2003.

[106] Emilio Vasari, *Kaiserin und Königin*, München, Verlag Herold, 1976.

[107] Amintiri inedite ale lui Maurice Boy de La Tour.

[108] Erich Feigl, *Zita de Habsbourg, mémoires d'un empire disparu*, prefață de François Fejtö, traducere de Jacques Denis și Georges-Albert Salvan, Criterion, 1991.

[109] *Ibid.*

[110] Andrew Roberts, *Salisbury, Victorian Titan*, Londra, Weindenfel & Nicolson, 1999.

[111] În franceză în text. *The Times*, miercuri 18 iulie 1917.

[112] Lily Marcou, *op. cit.*

[113] *Souvenirs du comte de Saint-Aulaire,* Paris, 1945.

[114] Henri Troyat, de l'Académie française, *Nicolas II, le dernier tsar,* Flammarion, 1991.

[115] Astăzi în Slovenia, Caporetto se numește Kobarid.

[116] Pierre Milza, *Histoire d'Italie,* Fayard, 2013.

[117] Luc Schepens și Émile Vandewoude, *op. cit.*

[118] Jean Sévillia*, op. cit.*

[119] Erich Feigl, *op. cit.*

[120] Marc Blancpain, *op. cit.*

[121] *Ibid.*

[122] Fanar era cartierul grecesc din Constantinopol, locuit de descendenți ai unor ilustre familii bizantine. Cuvântul *fanar* venea de la farul care lumina intrarea în port.

[123] Guy Gauthier, *op. cit.*

[124] Patrick Roegiers, *La Spectaculaire Histoire des rois des Belges*, Perrin, 2007.

5

De la iluziile de pace la un nou cataclism (1919–1939)

Imediat ce armistițiile au fost semnate, Parisul devine capitala unde se vor negocia tratatele de pace. Dar lumea uită, adesea, ce primire le-a rezervat Parisul suveranilor din țările învingătoare. Joi, 28 noiembrie 1918, regele George al V-lea și cei doi fii ai săi, prințul de Wales (viitorul Eduard al VIII-lea) și prințul Albert (viitorul George al VI-lea), sunt întâmpinați în gara din Bois de Boulogne, iar apoi se deplasează pe Champs-Elysées, în aclamațiile mulțimii. Un tedeum este oficiat la biserica Madeleine, de către cardinalul Amette, arhiepiscopul Parisului, împreună cu cardinalul Luçon, arhiepiscopul de Reims, și, ceea ce este ieșit din comun, cardinalul Bourne, arhiepiscop de Westminster. Regele este prima personalitate din tabăra Aliaților al cărui nume va fi dat unei artere pariziene după victorie: Avenue de l’Alma devine Avenue George V. Președintele Republicii, Raymond Poincaré, care are o mare stimă față de suveranul britanic, este vexat de faptul că Clemenceau primește toate onorurile, după ce a anunțat armistițiul în Camera Deputaților. Șeful statului, pe care „Tigrul“ a încercat încontinuu să îl marginalizeze, își ia revanșa. Astfel, Raymond Poincaré organizează la Palatul Elysée primul mare dineu de după război. În onoarea regelui, au fost aduse tapiserii, care fuseseră depozitate în provincie, pentru mai multă siguranță. Iar, la capitolul protocol, reapare fracul; această vestimentație, de asemenea, fusese lăsată deoparte în anii sumbrii de război. George al V-lea este foarte emoționat, nu mai venise la Paris din aprilie 1914.

Sâmbătă, 30 noiembrie 1918, regele și fiii săi părăsesc Parisul, evocând, negreșit, memoria lui Eduard al VII-lea, care se zbătuse atât de mult pentru formarea Antantei Cordiale. Alianța de-atunci își dovedise eficacitatea. Raymond Poincaré continuă să rămână în prim-plan, primind, în calitate de șef al statului, și alți suverani. În 5 decembrie 1918, Albert I, regele Belgiei, însoțit de regina Elisabeta și de fiul lor, ducele de Brabant (viitorul Leopold al III-lea), sunt oaspeții președintelui francez la Elysée. Se mai întâlniseră în împrejurări mai triste. În 13 martie 1916, la cartierul general al regelui, în La Panne, Raymond Poincaré, acompaniat de soție,

voise să se vadă cu suveranul „pentru a pune capăt zvonurilor dezonorante care circulau în Franța și în Anglia despre «trădarea» din partea regelui Albert și, mai ales, a reginei Elisabeta, pe seama căreia se susține pe nedrept că s-ar fi dus în Elveția pentru a se întâlni cu un emisar german“[125].

Chiar dacă surd, Clemenceau aude ceea ce i se raportează după ședința Consiliului de Miniștri de a doua zi, 6 decembrie 1918. Se discutase despre sosirea președintelui Wilson, în săptămâna următoare. Era un eveniment excepțional, în primul rând fiindcă niciodată un președinte american în exercițiu nu plecase atât de departe de Statele Unite. Președintele Wilson va lipsi de la Washington pentru o lungă perioadă de timp, ceea ce putea bloca viața politică americană. Apoi, prezența sa avea să complice sarcinile protocolului, întrucât locatarul de la Casa Albă este în același timp șef de stat și șef de guvern, două funcții care, în Europa, sunt în general separate. Anturajul lui Wilson este îngrijorat de faptul că acesta va fi „singurul șef de stat participând la tratativele de pace, ceilalți oficiali urmând să fie premieri sau miniștri ai afacerilor externe. Prestanța sa va avea de suferit din această cauză“[126]. Prestanța președintelui Republicii Franceze, așijderea. Aflând de acest melanj inedit de statut și funcție, mai ales în asemenea circumstanțe, lorenul reacționase. Lui Raymond Poincaré i se păruse totul „foarte șocant“ și insista să participe și el la Conferința de pace, „la fel ca regele Angliei“[127]. Din această remarcă se poate simți amărăciunea lui Raymond Poincaré, pe care „cel mai bun“ dușman al său, Clemenceau, îl ținea cât mai mult la o parte; singura lui consolare — și mândrie! — era că „Tigrul“ nu fusese primit de regele Albert I, decât abia în urmă cu trei luni, în 7 septembrie 1918, în apropiere de Dunkerque. De altfel, Clemenceau avusese ocazia să se convingă de competența suveranului, care cunoștea bine situația frontului, un „conducător excelent, pe care l-am văzut de o fermitate admirabilă în cele mai dificile zile“, fiind totodată un spirit cultivat, „la curent cu orice: război, politică, arte și știință“.

La Londra, George al V-lea este furios în sinea lui, din cauza ingratitudinii președintelui Wilson

În 14 decembrie 1918, Parisul i-a făcut o primire triumfală președintelui american Woodrow Wilson, care sosise în ajun la Brest, la bordul vasului *George Washington*. Idealist, acest democrat, fiu de pastor prezbiterian, a declarat: „Pentru mine, este un privilegiu să pot contribui în Franța la o pace, care va permite progresul în întreaga lume“. Apoi, întrucât președintele Poincaré îi trimisese un tren special, domnul Wilson a călătorit în vagonul-salon prezidențial până la gara Bois de Boulogne. Un dejun era oferit la Senat, împreună cu Raymond Poincaré și mareșalul Foch. Președintele american a fost aclamat de sute de mii de oamenii, unii veniți de la mare depărtare. În onoarea sa, fostul Avenue de l’Empereur, până în Place de

l'Alma, a primit numele lui.

Apoi, în 20 decembrie 1918, regele Italiei, Victor Emanuel al III-lea, și fiul său Umberto s-au bucurat de aceeași înflăcărare populară, însă în Place de l'Opéra. Acest monarh, a cărui țară renunțase în 1915 la o alianță anterioară și alesese tabăra Aliaților, ținea neapărat să primească toate beneficiile care îi fuseseră promise. Ca un acont simbolic, un bulevard din Paris a fost botezat Avenue Victor Emanuel III, în apropiere de rondul Champs-Elysées[128]. Axele Parisului s-au aliniat după ora victoriei.

Întrucât deschiderea Conferinței de Pace este decalată, regele George al V-lea și regina Mary îi invită la Londra pe președintele Wilson și soția sa Edith. Sunt găzduiți la Palatul Buckingham, iar populația îi întâmpină cu același entuziasm ca la Paris. Acest sejur poartă totuși amprenta unei note discordante, chiar dacă nemărturisită public. Regele este scandalizat că, în discursul rostit la dineul de gală, președintele american nu a spus niciun cuvânt despre participarea Marii Britanii la război, nici despre sacrificiile armatei și ale populației civile. A fost șters Imperiul Britanic din memoria americanilor? George al V-lea își manifestă această nemulțumire de față cu secretarul său personal, la fel de șocat și el de omisiunea lui Wilson, care nu putea fi pusă doar pe seama aterosclerozei cerebrale, din moment ce alocuțiunea sa fusese scrisă dinainte:

— Nu puteam să-l sufăr! Un profesor rece și academic, un om odios, spune suveranul.

Dar nimeni, la momentul acela, nu află de mânia lui îndreptățită.[129]

Regii învingători nu sunt poftiți la pacea de la Versailles…

Conferința de Pace se deschide la Quai d'Orsay, duminică, 19 ianuarie 1919, o dată simbolică, deoarece în urmă cu patruzeci și opt de ani, Imperiul German fusese proclamat la Versailles; Wilhelm I, regele Prusiei, devenise împărat. Doar țările învingătoare sunt poftite în Salonul Orologiului. Țările învinse au fost, așadar, ținute deoparte: Germania, Austro-Ungaria, Turcia și Bulgaria nu vor avea nimic de spus. Soarta lor va fi stabilită fără ele și fără posibilitatea vreunei negocieri. Cât despre Rusia, aliată principală la începutul războiului, nu este nici ea invitată: guvernul Rusiei, născut din Revoluție, nu este recunoscut de marile puteri. În plus, Rusia este sfâșiată de un război civil foarte violent, între „roșii“ și „albi“. Restul lumii izolează această nouă republică, prin ceea ce s-a numit „cordonul sanitar“.

În superbele saloane de la Quai d'Orsay, cei „Patru Mari“ (italianul Orlando, britanicul Lloyd George, americanul Wilson și francezul Clemenceau) inventează noua Europă. Pe rămășițele fostului Imperiu Austro-Ungar, sunt recunoscute noi state: o republică — Cehoslovacia, precum și regatul sârbilor, croaților și slovenilor,

păstorit de regele Petru I al Serbiei, în vârstă de 74 de ani, suferind de crize de apoplexie, însă rămas o figură legendară. Uneori, discuțiile sunt crâncene; ministrul italian părăsește conferința în 24 aprilie 1919, deoarece președintele Wilson a refuzat să valideze angajamentele asumate de Franța și Marea Britanie. Punctul de dezacord cel mai acut este portul Fiume, la Marea Adriatică, pe care Italia îl revendică. Zadarnic. Ministrul va reveni la masa tratativelor, însă această gravă divergență nu va rămâne fără urmări.

Plenipotențiarii ajung la o înțelegere. Un prim acord referitor la Germania este pus la punct. În 27 aprilie 1919, delegația germană este convocată la Versailles, la hotelul Trianon Palace; iar în 7 mai, delegația este pusă în fața „diktatului" (cum îl va numi Hitler). Ziarele sunt impresionate de condițiile draconice, se miră că germanii nu au fost invitați la negocierile care îi privesc direct și titrează: „Vor semna oare?" În cele din urmă, *vor semna* în 28 iunie 1919, când se împlinesc exact cinci ani de la atentatul comis la Sarajevo. Ceremonia se desfășoară în Sala Oglinzilor din castelul de la Versailles, exact în locul unde fusese proclamat Imperiul German. Clemenceau savurează această revanșă simbolică. Niciunul dintre monarhii aliați nu este invitat, fiind doar reprezentați prin delegațiile lor.

Totuși, tratativele nu s-au terminat. Vor mai continua timp de câteva luni, concretizându-se prin încheierea altor tratate, printre care Tratatul de la Saint-Germain-en-Laye (10 septembrie 1919) și Tratatul de la Trianon (4 iunie 1920), care ratifică dezmembrarea Austro-Ungariei, precum și Tratatul de la Neuilly (27 noiembrie 1919), sancționând sever Bulgaria, și Tratatul de la Paris (28 octombrie 1920), favorabil României. Tratatul de la Sèvres (10 august 1920), care oficializează dispariția Imperiului Otoman, deși menține regiunea Constantinopolului în noua Turcie, provoacă imediat furia lui Mustafa Kemal. Aceste tratate sunt discutate, redactate și încheiate într-un spirit fraternalist și umanist, care se va dovedi naiv, ignorând realitățile etnice și religioase, ceea ce va duce imediat la rivalități, susceptibilități și frustrări. Niciunul dintre vechile litigii naționaliste nu este reglementat prin Tratatul de la Versailles, nici prin celelalte convenții ulterioare. Viziunea idealistă a plenipotențiarilor omite faptul că în Europa Centrală și Răsăriteană nimic nu este simplu. Candoarea lui Wilson, curtoazia și onestitatea sa nu pot compensa o necunoaștere a terenului istoric și geopolitic. Nu venise decât o dată în Marea Britanie, în Franța și în Italia, și vorbește foarte prost franceza și germana.

Dar chiar și în timpul acestor discuții menite să clădească pacea, războiul continuă în unele părți din Europa. Astfel, armata română, urmărind armata austro-ungară care se retrăgea în derută, ocupă în continuare o parte din Ungaria. La Budapesta, se petrec evenimente grave. Béla Kun, un apropiat al lui Lenin și fondator al Partidului Comunist Ungar, a răsturnat guvernul provizoriu condus de contele Mihály Károlyi, a pus mâna pe putere în martie 1919 și exercită cu ferocitate

„dictatura proletariatului“. Populația Budapestei nu suportă măsurile impuse cu forța, iar dictatorul fanatic se dezlănțuie într-o teroare sângeroasă, care va afecta negativ multă vreme imaginea comunismului. Béla Kun decide să ia înapoi teritoriile ungare ocupate de români, însă armata sa „roșie“ este înfrântă de o ofensivă a trupelor române, energice și eficiente. În 3 august 1919, Béla Kun trebuie să fugă. Se refugiază la Viena, apoi în Rusia bolșevică, în momentul în care armata română intra în Budapesta. Va fi nevoie de o negociere cu Aliații, pentru ca românii să se retragă din capitala ungară, pentru a face loc trupelor contrarevoluționare ale unui personaj surprinzător, Miklós Horthy, în vârstă de 52 de ani și provenind dintr-o familie de nobili calvini. Fost aghiotant al lui Franz Joseph în 1909, Miklós Horthy este ultimul amiral al flotei austro-ungare.

Regina României seduce Parisul și negociază în secret la Versailles...

Regele Ferdinand l-a trimis la Paris pe premierul său, Ion I.C. Brătianu, strălucit negociator care, în 17 august 1916, obținuse acordul Rusiei, Franței, Marii Britanii și al Italiei pentru a recunoaște revendicările teritoriale ale României, dintre care cea mai importantă era Transilvania, pe atunci sub administrație austro-ungară — o regiune pe care, potrivit unui zvon jignitor, premierul britanic Lloyd George ar fi fost incapabil să o situeze pe o hartă în 1919! Încă de la deschiderea Conferinței de Pace, Brătianu constată că trasarea frontierei cu Ungaria, care i se prezintă, nu este în conformitate cu convenția din 1916. Aproximativ 30 de kilometri au fost deplasați în folosul maghiarilor. Inadmisibil! Brătianu este vehement. Își arată furia, ca un preambul al retragerii sale, pe care o vrea spectaculară. La începutul anului 1919, scaunul României, care face parte dintre învingători, este, așadar, gol. Un lucru grav.

Atunci, ambasadorul Franței la București, contele de Saint-Aulaire, la post din 1916 și foarte bine informat despre situația României, propune ca regina Maria să pledeze personal cauza țării ei la Paris, îndeosebi pe lângă Clemenceau, care apreciase — și recompensase — clarviziunea suveranei, curajul și patriotismul ei, ținând seama că ea îl oprise pe rege să parafeze catastrofalul Tratat de la București, față de care ea se împotrivise. „Flatată, a acceptat, dar cu condiția ca vizita ei să păstreze un caracter neoficial. Și-a organizat misiunea ca pe o călătorie de agrement, luându-le cu ea pe cele trei fiice, fiind o bună ocazie de a le scoate în lume și, poate, de a-i găsi un soț Elisabetei, care avea 24 de ani.“[130]

Plecând din București în 1 martie 1919, regina are surpriza, în gara Laroche-Migennes, să vadă că, în vagonul de dormit special amenajat, apare în zori celebra jurnalistă și scriitoare Colette, corespondent trimis de publicația *Matin*. Colette vrea să-i ofere flori „celei mai frumoase regine din Europa, cea care în timpul unui război greu și al unei captivități semețe, a cucerit inimile tuturor“ [...] „Ziua a rămas

cenușie, însă regina Maria poartă cu ea lumina ei. Strălucirea părului de aur, claritatea trandafirie și lăptosă a tenului neasemuit, flacăra din ochii ei imperiali și duioși, în fața unei asemenea apariții rămâi mut de admirație." Suverana se întreabă cum a putut Colette să urce în vagonul ei, care fusese atașat la trenul expres, în București. Se declară fericită că merge la Paris:

„— Gândește-te… N-am mai fost decât o singură dată, și atunci nu mă simțeam bine.

Colette îi vorbește reginei despre literatură și o felicită că a venit.

— Ce mult vă va iubi Parisul, doamnă!

— Aș! Nu sunt decât cea dintâi funcționară a țării mele, și nicidecum cea mai bine plătită!"[131]

Suverana ajunge la Versailles, într-o ambianță în care dezbaterile se împotmolesc. Frumusețea ei, farmecul, autoritatea și prestigiul de care se bucură conferă singura notă regală și feminină acestor discuții purtate de bărbați în jachetă, papion și pantaloni în dungi. Un pic de romantism în severitatea concentrată a plenipotențiarilor. O situație originală — fără să fie un emisar oficial al guvernului, regina este în primul rând o ambasadoare a noii Românii, o țară pe care puțini oameni o cunosc. Farmecul ei cucerește Parisul. Nu este ea un amalgam de sânge albastru al acestei Europe bulversate de război, nepoată a reginei Victoria, a țarului Aleksandru al II-lea și verișoară a regelui George al V-lea, care, potrivit unor capete princiare, ar fi fost cândva foarte îndrăgostit de ea? Și suverana unui stat care, grație ei, a făcut alegerea bună? Încântată și emoționată de succesul pe care îl are, de faptul că este oaspetele multor ambasadori, regina va scrie în jurnalul ei: „Toată lumea mă înconjoară cu admirație, sunt tratată ca o eroină, mi se iau interviuri, sunt fotografiată, onorată, invitată". În 10 martie 1919, este primită la Élysée de către președintele Poincaré, care îi decernează distincția Grand-Croix de la Légion d'honneur[132]; apoi, este aleasă membru corespondent al Academiei de arte frumoase. Dar regina nu a venit doar pentru mondenități. Ea are o îndatorire și trebuie să o îndeplinească.

Lui Clemenceau, îi face plăcere să stea de vorbă cu această femeie dârză, dotată cu un simț politic, pe care rar îl întâlnește la omologii săi, dar a cărei reputație în dragoste este aventuroasă, din moment ce se spune că ultimii doi copii ai ei nu ar fi făcuți cu regele Ferdinand… O anecdotă povestea că într-o dimineață, regele, plecând devreme la vânătoare, s-ar fi întâlnit cu prințul Știrbei, amantul prezumtiv al reginei, ieșind discret din camera suveranei. „Cei doi bărbați, la fel de surprinși și jenați, se opriseră, apoi Știrbei îl salutase pe rege, care se prefăcuse că nu îl recunoaște. Atunci, Știrbei își rostise numele. Regele îi răspunsese cu răceală: «Domnule, eu nu vă cunosc, dar ca să ieșiți la o asemenea oră din apartamentele reginei, nu puteți fi decât duhovnicul sau medicul ei»."[133] Ceea ce demonstra că, fără să fie o personalitate puternică, Ferdinand era foarte educat și spiritual.

Pe de altă parte, președintele francez al Consiliului de Miniștri este îngrijorat din cauza bolșevismului și vede în România un regat garant pentru securitatea Franței în Europa Centrală. Cu prilejul întrevederii lui Clemenceau cu regina, aceasta cere pentru țara ei întregul Banat, regiune vestică din jurul Timișoarei, întinzându-se până spre Serbia, care cândva aparținuse Ungariei. Un subiect sensibil, un exemplu perfect în ceea ce privește complexitatea acestor granițe noi, dar în litigiu de multă vreme. Suverana insistă ca Dunărea să fie linia de demarcație. Clemenceau este stupefiat de îndrăzneala reginei:

— Poftim?! Majestatea Voastră dorește tot Banatul până la malurile Tisei? Dar asta e partea leului!

— Tocmai din acest motiv am venit să vorbesc cu vărul lui, Tigrul![134]

Oricât de radioasă ar fi personalitatea reginei Maria, fermecătoarele ei calități nu pot fi de ajuns pentru a obține satisfacție: dar teama de o contaminare bolșevică în Europa pledează în favoarea ei. De altfel, Rusia sovietelor, contrariată, nu va recunoaște diversele întregiri ale teritoriului României, acordate prin tratatele din 1919 până în 1920. România Mare va înflori pe ruinele imperiilor defuncte ale Habsburgilor și Romanovilor. Sejurul reginei la Paris și discuțiile din anticamerele Conferinței sunt, așadar, un autentic succes diplomatic. Feminitatea și pasiunea ei au fost argumente atât de puternice, încât regele Belgiei, Albert I, „cu limbajul libertin tipic soldaților“, ar fi declarat: „La ea, toată politica vine din postament“.[135]

Regina Maria a României nu e doar diplomată, ci și pețitoare

Revenind la București, suverana aureolată de triumful ei dă peste o gravă problemă familială. Fiul ei Carol este în continuare la fel de îndrăgostit de Zizi Lambrino, atât de pătimaș chiar, încât aceasta este însărcinată. În 7 ianuarie 1920, cuplul regal obține de la prințul moștenitor promisiunea de a pune capăt relației lui cu Zizi. Într-adevăr, deși are 26 de ani, Carol este mai degrabă ușuratic, din moment ce are deja o nouă amantă, Maria Martini. A doua zi, Zizi anunță nașterea unui fiu, pe care îl numește Carol Mircea. Drept răspuns, primește o scrisoare de despărțire de la tatăl copilului, fără nicio aluzie la acest copilaș „născut dintr-un tată necunoscut“! Este o dură lovitură pentru Zizi. Vor urma ani întregi de procese pentru recunoașterea paternității și obținerea de despăgubiri. În acest context deloc strălucit, suveranii se gândesc că ar fi judicios ca fiul lor nestatornic să stea un timp departe de regat, făcând o lungă călătorie prin lume, acea inițiere de rigoare a tuturor prinților moștenitori. Carol va vizita piramidele faraonilor, unde va fi primit de către mareșalul Allenby, învingător al Imperiului Otoman și înalt comisar britanic. Va merge la vânătoare de tigri, călărind pe un elefant, la maharajahul din Patiala. Și la Tokyo, unde va fi primit de către prințul moștenitor Hirohito.

La sfârșitul periplului său, la Lucerna în Elveția, se întâlnește cu mama sa, regina Maria, care, după ce a apărat interesele țării la Versailles, se ocupă acum să-și căsătorească și copiii, ceea ce este un alt mod de a face politică. La Lucerna, trăiește în exil familia regală a Greciei, compusă din regele Constantin, regina Sofia, diadohul George, fratele acestuia, Paul, și prințesele Elena și Irene. Este o situație ciudată, din moment ce monarhia nu a fost abolită la Atena, doar că regele Constantin a preferat, pur și simplu, să dispară: al doilea fiu al lui, Alexandru I, domnește în Grecia din 1917, sub supravegherea acerbă a premierului Venizelos. Acest politician viclean face tot posibilul pentru a-l izola politic pe rege, obligându-l să aibă o apariție de marionetă și interzicându-i orice contact cu familia sa din Elveția. Această strategie a redus monarhia la un rol de „vitrină".

George, fratele lui Alexandru, care era moștenitorul prezumtiv și ar fi trebuit să domnească, este atras de mai mulți ani de fiica mai mare a reginei Maria. Nu a primit însă încurajări… Își reînnoiește cererea în căsătorie și, de data asta, propunerea este acceptată cu bucurie. Dar regina României are și alte intenții ascunse, din moment ce îl invită numaidecât pe viitorul ei ginere și pe cele două surori ale lui să vină să viziteze Carpații în compania lui Carol. Toți se îmbarcă imediat în trenul regal, pornind spre Sinaia și castelul Peleș. Un al doilea mariaj greco-român este pus la cale de regina Maria: i se pare că prințesa Elena a Greciei, poreclită Sitta, ar fi o soție ideală pentru fiul ei, Carol. Însă toată această mică societate visând la căsătorii într-o Europă pe timp de pace va călători în scurt timp în sens invers, în același tren regal, de la Sinaia la Lucerna. Regele Alexandru I al Greciei a murit la Atena în 25 octombrie 1920, în vârstă de doar 27 de ani. Familia îndoliată îi întâmpină pe regina Maria și pe prințul Carol, care, în ciuda acestor triste împrejurări, cere mâna prințesei Elena de la tatăl ei, regele Constantin, în continuare detronat, și primește consimțământul acestuia. Un doliu, un mariaj, așa e viața. Ce s-a întâmplat la Atena? O poveste incredibilă și ridicolă, înainte de a se încheia tragic…

Regele Alexandru I al Greciei a murit din cauza unei mușcături de maimuță!

În urmă cu o lună, Grecia, care își mărise cu o treime suprafața prin integrarea unor teritorii anterior otomane, sărbătorise această victorie în cadrul unor festivități grandioase la Atena. Tânărul suveran, în uniformă albă, mergând între premierul Venizelos și președintele Camerei legislative, Souphoulis, amândoi în jachetă, era ovaționat de două sute de mii de persoane adunate pe stadion. Aproximativ cincizeci de arhimandriți, coruri și fanfare formau alaiul regelui, ale cărui apariții publice erau atât de rare… O apoteoză. Era prima oară când Alexandru I beneficia de o asemenea popularitate, întrucât puterea politică era strict în mâinile

premierului său, care se comporta pe ascuns ca un inamic al familiei regale, arogându-și toate pârghiile de conducere. A doua zi monarhul, devotat rolului său, dar plictisindu-se, izolat în palatul regal Tatoi, de lângă Atena, unde se simțea ca un ostatic încoronat al lui Venizelos, vrusese să apere pe unul dintre câinii lui preferați, contra atacurilor unei maimuțe din menajeria sa. Furioasă, maimuța l-a mușcat de picior pe Alexandru I. Foarte repede, rana s-a infectat, provocând o septicemie. Profesorul Fernand Widal, o somitate medicală franceză, a fost adus la Tatoi. Medicul i-a făcut regelui o autovaccinare, pentru a-i forma anticorpi și a opri infecția generalizată. Dar febra mare persista. În absența unei ameliorări, un alt francez, profesorul Delbet, chemat urgent la căpătâiul regelui, a propus ca acesta să fie operat, punând problema unei amputări. Venizelos, intransigent, a refuzat ca mama regelui să vină la căpătâiul fiului ei. Starea suveranului s-a înrăutățit și, după patru săptămâni de agonie, Alexandru I al Greciei s-a stins din viață, în 25 octombrie 1920, în palatul Tatoi, unde văzuse lumina zilei. Nu domnise decât trei ani și jumătate, ca un rege exilat în propria-i țară.

Poporul era consternat de această dispariție neașteptată, dar și de accidentul stupid care provocase decesul. Marile familii dinastice erau în doliu, întrucât defunctul fusese strănepotul reginei Victoria, al regelui Christian al IX-lea al Danemarcei, nepotul lui Wilhelm al II-lea al Germaniei, înrudit cu țarul Nicolae al II-lea și cu regele George al V-lea. Drama a lăsat în urmă o situație personală, dar și politică extrem de delicată. În ziua când urcase pe tron, în 1917, Alexandru I îi mărturisise tatălui său că era îndrăgostit de o tânără foarte frumoasă, Aspasia Mános, cu care voia să se însoare. Regele Constantin însă îi ceruse fiului său să aștepte întâi ca pacea să revină în Grecia, care în cele din urmă intrase în război de partea Aliaților. Departe de Aspasia, Alexandru îi scrisese, însă corespondența fusese interceptată de serviciile secrete ale maniacului de Venizelos, care era însă prieten cu tatăl tinerei. Sătul să mai aștepte, Alexandru se întâlnise cu iubita lui și se căsătorise în taină cu ea, în 17 noiembrie 1919. Secretul a fost divulgat însă din stângăcia arhimandritului care oficiase cununia. Regele Alexandru I nu respectase Constituția, deoarece se căsătorise fără să aibă permisiunea tatălui său, a guvernului și a patriarhului ortodox grec. Era un scandal care îi convenea lui Venizelos, din moment ce discredita și mai mult casa regală. La moartea lui Alexandru I, în ochii guvernului grec, Aspasia este doar o văduvă fără coroană: nu este regină, dar este gravidă. I se spunea „doamna Manos“. Venizelos, din ce în ce mai odios, nu dă voie familiei regale să asiste la funeraliile lui Alexandru I. Bunica acestuia, regina mamă Olga, văduva lui George I, și Aspasia sunt singurele rude cărora li se permite să fie prezente la înmormântare, alături de oficiali civili și militari, în catedrala din Atena.

Situația politică este, așadar, încordată. Cine îi poate urma la tron regelui decedat? Fratele său cel mic, Paul, dacă tatăl lui, regele Constantin, exilat în Elveția, nu se opune acestei decizii. Altminteri, cine ar putea să fie regent? Venizelos

urmărește să complice cât mai mult lucrurile, pentru a înlesni instaurarea unei republici, un regim politic pe care el îl susține. Prințul Paul anunță că el nu va urca pe tron, atâta timp cât tatăl său, regele Constantin, și fratele lui mai mare, diadohul George, sunt în viață. Un impas. În acel moment, au loc alegeri, unde monarhiștii câștigă, iar Venizelos, contrar oricăror așteptări, este respins de noul Parlament, pierzând funcția de prim-ministru. Grecia fără Venizelos? E ceva de neconceput, susțin adepții lui, care afirmă că fostul premier va reveni negreșit la putere. Între timp, Venizelos pleacă la Paris, unde are numeroși susținători.

La Atena, veselie surprinzătoare pentru o restaurație regală... neașteptată

În aceste condiții, poate oare regele Constantin să părăsească Lucerna și să revină la Atena? Climatul este favorabil întoarcerii sale, întrucât noul guvern a abolit legea care prevedea pedeapsa cu doi ani de închisoare pentru cei care pronunțau numele Constantin! Imediat, fotografia lui reapare pe prima pagină a ziarelor, iar la Atena au loc manifestații publice cerând organizarea unui plebiscit. Scrutinul are loc în 5 decembrie 1920. Cu o majoritate zdrobitoare, poporul grec aprobă readucerea pe tron a fostului suveran. Este vorba de o rară alternanță, din moment ce regele Constantin îi succede fiului său, Alexandru, care și el îi succedase tatălui său! Capitala este pavoazată pentru întoarcerea monarhului după o mie trei zile de exil. Grecii se entuziasmează ușor și uită repede. Oratorii declară că poporul l-a plâns pe regele Constantin timp de trei ani, iar în cuvântarea sa primarul Atenei, Tsohas, nu se sfiește să se creadă un nou Homer: „Poporul tău, Sire, nu a contenit în noaptea națională care a durat peste trei ani, să facă din lacrimile lui diamante prin care să scrie măreața dată de azi. Pe buzele oamenilor nu era decât un singur cuvânt: vino!" Iar pancartele agitate de atenieni nu se lasă nici ele mai prejos, proclamând: „Ave, Cezar Constantin!" Pe străzile Atenei, răsună un cântec popular: „Cu un asemenea Constantin, cu un asemenea rege, noi vom intra în Constantinopol și în Sfânta Sofia". Refrenul face aluzie la o legendă, care spunea: „Constantin a pierdut Constantinopolul, un alt Constantin îl va lua înapoi". Ce greșeală fatală! Aceasta este fantasma unei Turcii înfrânte și a unei Grecii, suficient de puternice acum pentru a recupera teritoriul pe care Tratatul de la Sèvres i-l refuzase: Constantinopolul.

Pretextul unui nou război greco-turc este furnizat de însuși Mustafa Kemal, omul forte al noului regim turc; acesta refuză prevederile Tratatului de la Sèvres, prin care Greciei i se acordă întregul teritoriu al Turciei din Europa, cu excepția Constantinopolului. Grecii sunt bătuți crâncen în Asia Mică, de către o armată turcă, reorganizată în mod remarcabil de același Atatürk. Războiul durează până la deruta armatelor grecești în august 1922. Grecia va pierde definitiv Tracia, pe care o primea prin Tratatul de la Sèvres. Și, din cauza înfrângerii, o nouă revoluție, fără vărsare de

sânge, îl va alunga din Atena pe regele Constantin, în 27 septembrie 1922.

De data aceasta, fiul său mai mare este cel care, într-un regat atât de șubrezit, își pune coroana pe creștet, sub numele de George al II-lea; între timp, acesta se însurase, în 27 februarie 1921 la București, cu logodnica lui, Elisabeta, fiica mai mare a regelui Ferdinand și a reginei Maria a României. O fiică regină a Greciei, iată o mare mulțumire pentru țelurile politico-matrimoniale ale acestei suverane, care îl înfruntase pe Clemenceau. Regatul elenilor se afundă într-o criză înspăimântătoare, victimă a ceea ce Churchill va numi, în *Memoriile* sale, „nebunia învingătorilor“[136]. O tragedie greacă, pe care același Winston Churchill o va analiza cu cinismul său uzual: „Nu exagerăm, poate, remarcând că un sfert de milion de oameni au murit din cauza acestei mușcături de maimuță“.

Soarta diferită a celor doi împărați detronați

Chiar dacă Wilhelm al II-lea a obținut acordul reginei Wilhelmina a Țărilor de Jos, care îl primește în exil, fostul kaizer are toate motivele să se simtă amenințat. Lloyd George, premierul britanic, și Clemenceau voiau să fie judecat ca „principal criminal de război“. În schimb, președintele Wilson nu vrea să facă din el un martir. „În cele din urmă, articolul 227 din Tratatul de la Versailles declară că puterile aliate și asociate îl pun sub acuzare publică pe Wilhelm al II-lea de Hohenzollern, fost împărat al Germaniei, pentru ofensă supremă contra moralei internaționale și autorității sacre a tratatelor.“[137] Germanii protestează împotriva acestei măsuri, pe care o consideră rușinoasă. Vor semna totuși tratatul. În 15 ianuarie 1920, statele semnatare, aplicând prevederile tratatului, cer Olandei extrădarea fostului kaizer. În 5 martie, guvernul suveranei neerlandeze reamintește că țara sa, nefiind semnatară a Tratatului de la Versailles, are dreptul să refuze extrădarea și confirmă azilul politic al lui Wilhelm al II-lea. În toată această perioadă, fostul kaizer și-a păstrat calmul și și-a pregătit apărarea, așteptându-se la tot ce putea fi mai rău. Dar nu același lucru se poate spune despre soția sa Dona, foarte afectată de această amenințare; fosta împărăteasă nu poate să nu compare situația lor cu soarta tragică a Romanovilor, căci soțul ei era încă împărat al Germaniei, când s-a semnat Tratatul de la Brest-Litovsk, și ar fi putut să ceară și — poate — să obțină transferarea în Germania a Romanovilor, cu care era înrudit, țarina Aleksandra fiind o nepoată a reginei Victoria. Un sentiment de culpabilitate o macină pe Dona. Fosta împărăteasă este distrusă sufletește, suportând greu situația sa. Angoasată, își imaginează că soțul ei va fi răpit și executat, la fel și ea, fără a mai pomeni de copiii lor, căci asasinii de la Ekaterinburg nu avuseseră nicio milă…

Wilhelm al II-lea și soția lui plecaseră de la Amerongen, pentru a se instala, în 15 mai 1920, într-un mic castel, Doorn, pe care îl cumpăraseră, lângă Utrecht. Acolo, vor primi, peste opt săptămâni, o veste tragică pentru familia lor: fiul lor cel mai

mic, Joachim, se sinucide în iulie 1920, după eșecul unui complot monarhist, într-un pavilion de vânătoare de lângă Potsdam. O mare durere.

Înainte de sosirea foștilor suverani, noua lor reședință, Doorn, cu un domeniu de 60 hectare, fusese complet renovată, fiind mobilată și decorată somptuos: trenuri întregi încărcate cu mese, fotolii, canapele, paturi, tapiserii, casete cu argintărie, opere de artă și sipetele cu bijuterii sosiseră de la castelele regale din Berlin și Potsdam, cu autorizația noului guvern german. Wilhelm al II-lea îndrăznise, pur și simplu, să îi scrie președintelui Republicii de la Weimar, pentru a cere să îi fie restituite „bunurile sale și cele ale familiei lui". Germania nu pregetă să îi dea satisfacție, vărsându-i 6,5 milioane mărci-aur! „Un prim transfer, care a fost urmat de multe altele până în 1924: începând din această dată, o pensie de 50 000 mărci-aur i-a fost plătită în fiecare lună, chiar și în cele mai grave momente ale crizei financiare din Germania."[138] Inflația uriașă din anul 1923 nu-l afectează nicidecum, chiar și atunci când 20 000 de mărci valorează cât 3,20 franci! Va primi veniturile domeniilor lui germane, o avere enormă permițându-i un nivel de trai similar cu statutul său anterior. Fostul kaizer nu suferă consecințele niciunei răfuieli publice, nu este umilit în niciun fel, duce o viață burgheză foarte înstărită. Fără niciun fel de activitate politică, Wilhelm al II-lea se apucă să-și scrie *Memoriile*. Moștenitorul dinastiei Hohenzollern va avea grijă să se pună într-o lumină avantajoasă și să sublinieze temperamentul său „nebelicos".

Dar nimic nu poate domoli amărăciunea din sufletul Donei. Fosta împărăteasă se stinge din viață în 11 aprilie 1921 și este înmormântată la Potsdam, în mausoleul regal al Palatului Nou. Un monument în amintirea ei va fi ridicat, de asemenea, la Koblenz, în apropiere de malul Rinului, iar un bust va fi expus la Baden-Baden. Augusta rămâne fără îndoială cea mai puțin cunoscută dintre soțiile suveranilor — împărați și regi — angrenați în război; fusese pusă în umbră de personalitatea excentrică a soțului ei, chiar și după prăbușirea Imperiului German. La moartea scumpei sale Dona, Wilhelm al II-lea, într-o primă etapă, pare atât de îndurerat, încât există temeri că și-ar putea pune capăt zilelor. Dar această depresie spectaculară nu durează mult, așa cum se întâmplă întotdeauna în cazul lui. Foarte repede, se recăsătorește, la vârsta de 63 de ani, în 15 septembrie 1922, cu o aristocrată văduvă, Hermine de Reuss, care este cu treizeci de ani mai tânără decât el și are cinci copii. Această a doua căsătorie a fostului împărat nu a fost prea bine văzută! Și este de mirare cum fiul cel mai mare al lui Wilhelm al II-lea și al Donei, Kronprinzul, obține aprobarea să revină în Germania. Statul german face tot posibilul pentru a satisface pretențiile împăratului detronat.

Ce contrast, în comparație cu soarta rezervată foștilor suverani austro-ungari, Carol și soția sa Zita! Dacă Franz Joseph a declarat război Serbiei, succesorul său, Carol, a cerut necontenit oprirea conflagrației, cel puțin cu Franța. Inițiativa sa, negreșit stângace, naivă, dar generoasă, a fost sabotată și conflictul a durat cu

optsprezece luni în plus decât ar fi trebuit, în mare parte din cauza Franței. Fostul împărat Carol este acuzat, de parcă el era singurul răspunzător pentru acest conflict armat, ajungând să fie privat de mijloace materiale și în scurt timp expulzat din țară. Deosebirea de tratament între împăratul Hohenzollern și împăratul Habsburg este o nedreptate greu de explicat. Fostul kaizer trăiește într-un exil plin de îndestulare, prin bunăvoința țării sale învinse; împăratul austro-ungar va supraviețui, umilit, strâmtorat financiar, apoi sărac, și trimis de învingători pe o insulă de unde el nu va mai reveni niciodată.

Dar în acea perioadă, atât Germania, cât și Austria trec prin vremuri grele, cu imense dificultăți economice și financiare, iar viitorul rămâne incert. Bolșevismul amenință cele două republici, fragile încă. Lumea nu se poate răzbuna pe Wilhelm al II-lea, dar se răzbună pe Carol I. „Austria este ceea ce rămâne“ după fărâmițarea Imperiului în noi state, spusese Clemenceau. Nu mai rămânea nimic pentru Habsburgul catolic. În duminica de 23 martie 1919, spre seară, în timp ce Béla Kun tocmai prelua puterea comunistă în Ungaria, Carol, Zita și cei cinci copii ai lor (ultimul, Karl Ludwig, are un an) sunt somați să părăsească Austria. Zita este din nou însărcinată. Sute de simpatizanți, majoritatea țărani și foști soldați, sunt pe peronul gării din Kopfstetten. Mulțimea se îndesește odată cu lăsarea întunericului; curând, sunt aproape două mii de oameni. Răniți de război, în uniformă, stau în poziție de drepți. În tăcere. La cererea regelui George al V-lea și din ordinul lordului Balfour, ministrul britanic al afacerilor externe, o insolită escortă de polițiști englezi a însoțit familia expulzată și îi dă onorul. În urmă cu câteva ceasuri, la sfârșitul liturghiei oficiate în capela de la Eckartsau, s-a cântat *Gott Erhalte*, imnul imperial. „Este ultima oară când va fi cântat pentru un împărat al Austriei pe pământul strămoșilor săi.“[139] Așadar, într-o capelă se încheie șapte veacuri de istorie percepută drept contopirea dintre o dinastie și un popor.

Trenul special, cu trei vagoane-salon, un vagon-restaurant-bucătărie și mai multe vagoane platformă pentru a transporta două mașini și două furgoane, pleacă spre vest, în direcția Elveției, care a acceptat să îl găzduiască pe fostul împărat, ca „persoană particulară“, împreună cu ai săi. A doua zi, la ora 15:00, după ce a urcat pantele abrupte ale masivului Arlberg, garnitura de tren sosește la Feldkirch, la frontiera elvețiană. Din întâmplare, un martor ocular este pe peron. Și ce martor! Este Stefan Zweig, viitorul autor al *Lumii de ieri*, care se opusese și el războiului. Scriitorul îi recunoaște pe foștii suverani care se pregătesc să treacă frontiera. Amintirile lui sunt răscolitoare: „Am recunoscut prin fereastra vagonului statura înaltă a împăratului Carol, alături de soția sa în veșminte negre, împărăteasa Zita. Am tresărit: ultimul împărat al Austriei, moștenitorul dinastiei care cârmuise țara timp de șapte sute de ani, pleca din imperiul său! Împăratul! Acest cuvânt întrupase toată puterea, toată bogăția, fusese simbolul perenității Austriei și, încă din copilărie, învățaserăm să rostim aceste silabe cu venerație. Și acum, îl vedeam pe succesorul

lui, ultimul împărat al Austriei, părăsind țara ca un proscris. Toți cei care ne înconjurau simțeau Istoria, Istoria universală în acest tragic spectacol“.[140]

Spre deosebire de Wilhelm al II-lea, Carol nu poate revendica bunurile sale de la Republica Austria, fiindu-i confiscate. Câteva bijuterii personale, amanetate la un moment dat, îi ajutaseră să obțină un credit bancar, însă linia de finanțare se încheiase. Zita îi scrisese mamei ei, ducesa de Parma, proprietară a castelului Wartegg, lângă lacul Constanța, nu departe de granița austriacă. Acolo, familia imperială găsește confort și mângâiere, dar și titlurile de valoare, pe care un intermediar onest (un escroc se prezentase deja!) li le păstrase. În 11 aprilie, Carol îi scrie regelui George al V-lea, în franceză, ca să-i mulțumească pentru sprijinul său și concursul logistic „pe care i l-a acordat coroana Angliei“.

Dar Wartegg este prea mic și Carol nu se simte în largul lui. La scurt timp după aceea, fostul împărat închiriază, în 20 mai 1919, pentru doi ani, fosta vilă a prințului Jérôme Bonaparte la Prangins, în apropiere de Nyon. Zita va naște aici alți doi copii.

De două ori, Carol își pune toate speranțele în fidelitatea ungurilor

La noua sa reședință, Carol nu este supravegheat. Astfel, există condiții pentru a pune la punct o rețea de contacte, în vederea restabilirii efective a monarhiei în Ungaria, întrucât Carol al IV-lea nu renunțase la prerogativele sale de rege. În martie 1921, intrând clandestin în Franța, ia trenul la Strasbourg, ajunge la Viena, apoi, în compania unui prieten ungur, trece frontiera. La Budapesta, eșecul terorii comuniste l-a adus la putere pe amiralul Horthy, care și-a luat titlul de regent. Carol este convins că acesta îi va reda tronul. Se întâlnește cu el la palatul regal, în 27 martie 1921. Însă fostul aghiotant al lui Franz Joseph nu este grăbit să dea curs cererii lui Carol, cum credea acesta. Horthy refuză să îi predea puterea, pretextând că Ungaria ar fi imediat cotropită de trupe străine, care ar împiedica restaurația. Carol îl asigură că el are sprijinul Consiliului de Miniștri francez, în persoana lui Aristide Briand. Horthy se arată mai conciliant și promite restaurația în termen de trei săptămâni. Dar, peste câteva ceasuri, ministrul de război al Ungariei îi comunică lui Carol că „în interesul statului, regentul nu poate ceda puterea“.

În octombrie 1921, împreună cu Zita, Carol încearcă o nouă revenire, cu avionul de această dată. Regentul ripostează cu focuri de armă. Înnebunit de această amenințare cu războiul civil, cuplul renunță, cei doi suverani devenind prizonierii regentului. Aliații învingători reacționează la această nouă situație. Trebuie împiedicată revenirea Habsburgilor. Li se impune un nou surghiun. George al V-lea nu se poate opune deciziei guvernului condus de Lloyd George, care tocmai a reglementat dureroasa chestiune irlandeză și a pus capăt intervenției britanice în războiul civil rus. Problema apărută în Ungaria pică foarte prost. În 7 noiembrie

1921, la bordul crucișătorului *Cardiff* al Royal Navy, Carol și Zita sunt conduși spre insula Madeira. Fostul monarh avusese timp să îi scrie președintelui Poincaré, pentru a-i spune că statele formate ca urmare a dezagregării înverșunate a Imperiului Austro-Ungar erau artificiale și neviabile. Exilații debarcă pe pământ portughez în 19 noiembrie, instalându-se inițial confortabil într-o anexă a hotelului Reid, Villa Victoria. La începutul lunii ianuarie 1922, Zita pleacă în Elveția, de unde revine cu copiii în 2 februarie. Banii împuținându-se, familia renunță la locuința costisitoare de la Reid și se mută într-o casă pusă la dispoziție de un portughez bogat, vila „Quinto do Monte“. Din păcate, așa cum sugerează și denumirea, casa este situată pe înălțimile din Madeira, în umezeala și negura care ascund adesea splendorile acestei grădini tropicale din inima Atlanticului.

Duc o viață de mari privațiuni, alimentele și încălzirea fiind deficitare. Carol se deplasează cu bicicleta, se extenuează și răcește. Este slăbit, de asemenea, din cauza încercărilor grele și a lașităților cărora le-a căzut victimă. Banii sunt puțini, trebuie făcute economii la orice. Bronșita de care suferă Carol, care are febră 40 de grade, se dovedește a fi o pneumonie. Fostul împărat-rege se stinge din viață în 1 aprilie 1922, după cinci luni pe insulă, în vârstă de 35 de ani. Zita, împărăteasă timp de doi ani, văduvă la 30 de ani, mamă a șapte copii și gravidă cu al optulea, se trezește într-o situație catastrofală. Omagiul cel mai surprinzător adus ultimului suveran Habsburg vine din partea unui scriitor, care nu putea fi bănuit de simpatii monarhiste, Anatole France, academician francez și beneficiar al Premiului Nobel pentru literatură, care scrie: „Împăratul Carol a oferit pacea: este singurul om onest care a apărut în cursul acestui război și nimeni nu l-a ascultat… Un rege al Franței, da, un rege ar fi avut milă de bietul nostru popor vlăguit, extenuat, nemaiputând să continue. Dar democrația este fără inimă și fără suflet. În slujba puterilor banului, este necruțătoare și inumană“.

Republica Franceză recunoaște o femeie adoptată drept prințesă moștenitoare de Monaco

Prințul Albert I de Monaco, savant oceanograf de renume mondial și pacifist, care i-a luat apărarea căpitanului Dreyfus, fusese indignat de brutalitatea ostilităților germane în Franța și în Belgia. După bombardarea catedralei din Reims, care îl îngrozise, prințul de Monaco trimisese înapoi kaizerului toate decorațiile germane pe care le primise. În octombrie 1918, aflându-se la Paris, suveranul monegasc, în vârstă de 76 de ani, scrie contra împăratului Germaniei un rechizitoriu de o sută șaptezeci de pagini, pe care îl face public, editându-l ulterior, după ce pacea va fi semnată. Conform tradiției, fiul său Louis s-a înrolat în armata Franței în timpul războiului. Căpitanul Grimaldi s-a făcut remarcat prin fapte de vitejie la Chemin des Dames în 1917, fiind citat de trei ori pe ordinea de zi a regimentului pentru curajul

său în lupte. Tatăl este îngrijorat de celibatul prelungit al fiului său și, mai ales, din cauza faptului că, în cazul în care ramura domnitoare s-ar stinge fără urmași, un prinț german, descendent al unei mătuși a lui Albert, ar putea revendica tronul monegasc. După patru ani de război cumplit, o asemenea transmitere a dreptului de succesiune ar fi inacceptabilă pentru Franța. Pe ascuns, prințul Albert I informează autoritățile franceze. Chiar dacă, prin articolul 436, Tratatul de la Versailles confirmă relațiile franco-monegasce, textul nu prevede nimic despre modul de reglementare în cazul lipsei unui moștenitor direct sau adoptiv.

La vârsta de 48 de ani, prințul moștenitor Louis este în continuare celibatar. Are însă o fiică nelegitimă, în vârstă de 20 de ani, pe nume Charlotte, care va fi viitoarea mamă a prințului Rainier al III-lea. Destinul ei este rupt parcă dintr-un roman fabulos, în acest mic stat foarte romantic! La sfârșitul secolului precedent, Louis, ofițer al Legiunii Străine, își făcea serviciul militar în Algeria, unde a cunoscut o tânără frumoasă, Marie-Juliette Louvet, de care s-a îndrăgostit. Aceasta era fiica unei lenjerese din localitatea Constantine, născută Joséphine-Elmire Piédefer. Iubita „prințului soldat“ este divorțată, după ce fusese măritată cu un fotograf „de nuri“, cum se spunea pudic pe atunci. Din dragostea ei pătimașă cu Louis Grimaldi, se naște la Constantine, în 30 septembrie 1898, o fetiță, Charlotte. Fructul unei iubiri imposibile. În ciuda discrepanței sociale, prințul Louis, asumându-și responsabilitățile, recunoaște copilul. Tatălui său, Albert I, îi cere permisiunea să se însoare cu amanta sa, pentru a reglementa această situație delicată. Dar suveranul refuză această mezalianță. Louis nu renunță. Îi asigură cea mai bună educație fiicei lui, în pensioane franceze. La declararea războiului, tatăl ei o aduce la palat, apoi se înrolează în armata franceză. Charlotte este drăguță, plină de viață, independentă, dar suferă din cauza atitudinii rezervate pe care bunicul o are față de ea. Adesea, este singură în palat cu servitorii, deoarece prințul preferă să se retragă pe vaporul său, în port, viața la palat părându-i-se o necuviință pe timp de război. Charlotte transformă palatul în spital, îi ajută pe răniți, le compune scrisorile și veghează la căpătâiul muribunzilor. Prin abnegația și mărinimia ei câștigă admirația locuitorilor din Monaco, care descoperă în ea o tânără învăluită în mister. Se povestesc multe lucruri despre ea.

În cele din urmă, situația geopolitică îi va permite să intre oficial în familia Grimaldi. Prințul Albert I, știind că Parisul nu va admite niciodată ca un văr german să devin suveran în Monaco, înțelege că este în joc acum destinul principatului. Doar Charlotte, care are douăzeci și ceva de ani, poate face ca statul monegasc să nu fie înghițit de Republica Franceză. Din punct de vedere juridic, Charlotte este înfiată de către tatăl ei natural. Ceremonia se desfășoară la Paris, în 16 mai 1919. Nași sunt președintele Republicii, Raymond Poincaré, foarte apropiat de prințul Albert I, și ministrul afacerilor externe, Stephen Pichon, fost deputat radical, membru al cabinetului lui Clemenceau și ambasador în China. În prezența lor, Charlotte este

recunoscută de Republica Franceză drept moștenitoare a casei domnitoare de Monaco. Prezența familiei Grimaldi pe Stânca din Monaco, fortăreață cunoscută din 1297, poate continua. Principatul trăiește![141]

Vara anului 1921: regii din vremea Războaielor Balcanice se sting din viață

Dacă prin acordurile de pace se desființaseră trei imperii, aceleași documente prevăzuseră crearea unui nou stat — regatul sârbilor (cei mai numeroși), al croaților și al slovenilor[142], proclamat în 1 decembrie 1918 prin Tratatul de la Saint-Germain-en-Laye. Ideea de a-i reuni pe slavii din sud, un vechi vis, fusese statuată în 20 iulie 1917 printr-o declarație comună, numită Pactul din Corfu, semnat între guvernul sârb al lui Pašić, refugiat în acea vreme în Corfu, și doctorul Ante Trumbić, președintele comitetului iugoslav, exilat la Londra. Acest document pusese bazele unei uniuni a sârbilor, croaților, slovenilor și muntenegrenilor într-o monarhie constituțională, federală, ereditară, sub dinastia Karagheorghević. În denumirea ei oficială, noua monarhie nu menționează prezența muntenegrenilor, care fac parte totuși din noua entitate statală! Ce se întâmplase de fapt? Bătrânul rege Nikola I al Muntenegrului, care avusese proasta inspirație în timpul războiului de a încerca o pace separată cu Austro-Ungaria, gest pe care poporul său îl considerase drept o trădare, fugise la unul dintre ginerii săi, regele Italiei. După încheierea păcii, se exilase în Franța, întâi la Mérignac, lângă Bordeaux, apoi la Cap d’Antibes. În 1 decembrie 1918, Adunarea legislativă muntenegreană îl detronează și votează unirea micului regat Muntenegru cu regatul Serbiei, mărit prin Croația și Slovenia.

Bătrânul monarh turbează de furie, urlând că a fost lovitură de stat, dar uitând de inițiativele lui ambigue și de mașinațiile lui pitorești, chiar și pentru Balcani, dar care dăunaseră monarhiei lui. Poporul său este curajos, el este fantezist. În vila sa „Les Liserons“ din Cap d’Antibes, regele Nikola I moare la 81 de ani, în 1 martie 1921, răpus de o hemoragie cerebrală. Văduva lui, regina Milena, mai trăiește aproape încă doi ani. Născut în 1840, Nikola al Muntenegrului fusese un actor esențial în Războaiele Balcanice, când Europa se bătea pentru fâșiile europene ale Imperiului Otoman. Marea lui reușită, așa cum am văzut, fusese măritișul fiicelor lui, în special Zorka, care se căsătorise cu regele Petru I al Serbiei, dar și Elena, care devenise regina Italiei, Anastasia și Milica măritându-se cu doi mari duci ai Rusiei: două regine, două mari ducese… Dar ginerii domnitori, Victor Emanuel al III-lea și Petru I al Serbiei, nu se deplasează la funeraliile acestui socru prea extravagant. Sunt prezenți doar cei doi mari duci ai unei Rusii acum dispărute. Opereta se termină prost[143]…

Peste cinci luni, un alt personaj esențial al istoriei europene de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea părăsește scena. Este vorba

despre ilustrul și legendarul Petru I, rege al Serbiei, care în urmă cu doi ani devenise și regele croaților, slovenilor și muntenegrenilor. Nimeni nu poate uita liberalismul său, spiritul de dreptate, respectul față de democrație, dar nici curajul său eroic în sprijinul Franței în 1915, atunci când, bolnav și cu toate că se retrăsese în favoarea fiului său cel mai mare, Alexandru, regele revenise să însuflețească trupele sârbe vlăguite, în miezul uneia dintre cele mai cumplite ierni din război. Grație simplității și modestiei, fusese supranumit de popor „unchiul Petre“, iar pentru fermitatea și dârzenia lui, „regele eliberator“. Victimă a unei ultime crize de apoplexie, văduv de treizeci și unu de ani, regele Petru I se stinge la Belgrad, în 16 august 1921, la vârsta de 77 de ani. Paisprezece milioane de supuși sunt în doliu. Ceremonia funebră se desfășoară în catedrala Sfântul Mihail din Belgrad, leagăn al Bisericii Ortodoxe Sârbe. După glasul profund al patriarhului și vocile înălțătoare ale corului, se aude *Marșul funebru* de Chopin. Toate națiunile europene și-au trimis reprezentanți la funeraliile regelui. Ultimul drum al monarhului defunct se desfășoară într-un tren special, în direcția satului Topola, la aproximativ 80 de kilometri la sud de Belgrad, într-o regiune muntoasă cu celebre podgorii. Din acel loc pornise, în 15 februarie 1804 răscoala familiei Karagheorghević contra otomanilor. În 1912, regele Petru I poruncise să se construiască aici o biserică din marmură albă și un mausoleu, unde monarhul își doarme somnul de veci, alături de suveranii și strămoșii din dinastia sa.[144]

La 33 de ani, Alexandru al Iugoslaviei devine cel mai tânăr rege din Europa

La pregătirile pentru funeraliile regelui Petru I, în 22 august 1921, se remarcă absența fiului său Alexandru. Regentul, care este și prinț moștenitor, se află la Paris, unde venise pentru a se asigura de susținerea diplomatică a Franței, fiindcă este îngrijorat de situația din țară, unde au avut loc două atentate. Primul atentat l-a vizat pe Alexandru, care era într-o mașină cu premierul Nikola Pašić. Grenada aruncată de un insurgent ricoșează pe caroseria automobilului și explodează un pic mai departe, omorând câțiva trecători.[145]

La câtva timp după aceea, un fost ministru de interne este asasinat, în timp ce se plimba cu familia. Cele două atentate au un punct comun: autorii respectivi sunt susținători activi ai ideilor comuniste. La instigarea regentului Alexandru, Pašić obținuse votarea urgentă a unei legi prin care se interzicea partidul comunist împreună cu ziarele și sindicatele aferente. Pašić, care se bazase întotdeauna pe sprijinul monarhiei Romanovilor, este îngrijorat de propagarea războiului civil rus în Balcani.

Alexandru își prelungise sejurul la Paris, nu numai din cauza discuțiilor politice, ci și fiindcă se îmbolnăvise foarte grav, molipsindu-se probabil de unul dintre virușii

care loviseră armata sârbă în timpul războiului. Medicii îi interzic să se dea jos din pat. La primirea telegramei prin care era anunțat decesul suveranului, Alexandru, fiu și succesor la tron al lui Petru I, care își venera tatăl, nu pregetă nicio clipă. Reușește să ajungă la Belgrad în ziua funeraliilor, care este și ziua când Parlamentul îl proclamă oficial rege. De peste douăzeci de ani, nu există nicio femeie în monarhia sârbă. Planul de căsătorie a lui Alexandru cu marea ducesă Olga a Rusiei a fost zădărnicit de revoluția bolșevică. Ideea unui mariaj al lui Alexandru cu o prințesă din casa de Orléans — sugerată de Raymond Poincaré, care nu-și uită vechea meserie de avocat, gata mereu să valideze atât căsătorii, cât și divorțuri princiare —, nu este acceptată. Cum ar putea Alexandru, regent și viitor suveran (fratele său mai mare, George, a renunțat la drepturile sale), să scape de farmecele de pețitoare ale reginei Maria a României, irezistibila „Missy“? Așadar, cu prilejul Conferinței de Pace, suverana preferată a lui Clemenceau, întâlnindu-l pe prințul Alexandru, remarcase discreția lui, aerul serios, accentuat prin ochelarii pe care îi purta, și un bun simț de om din popor, dobândit poate prin faptul că se născuse la Cetinje, în Muntenegru. Regina Maria i-o prezentase, în 1921, pe cea de-a doua fiică a ei, care purta același prenume ca ea. Pentru a nu le confunda pe mamă și fiică, aceasta fusese poreclită „Mignon“, fiindcă mama ei, aflându-se la rudele ei din Gotha, în Turingia (Germania răsăriteană), o adusese pe lume după ce asistase la o reprezentație a operei *Mignon*, inspirată dintr-un roman de Goethe, pus pe note de Ambroise Thomas.

Prințesa Maria fusese primită sărbătorește, la fel ca părinții ei, la Paris, apoi la Dinard, pe Coasta de Smarald, unde întâlnise o importantă colonie de ruși exilați, în special pe unchiul ei, marele duce Kiril, cu soția. Maria este frumoasă, are ochi luminoși și zâmbetul mamei ei; foarte modernă și entuziastă, îi plac automobilele și avioanele. Pe scurt, o seducătoare strănepoată a reginei Victoria, în mod categoric de neevitat în mariajele capetelor încoronate. Regina Maria îl invită pe Alexandru să petreacă Crăciunul la Sinaia, în 1921, aici anunțându-se logodna cu prințesa Maria și căsătoria, prevăzută pentru vara anului 1922.

Prin prezența la Paris a suveranei României, în paralel cu Conferința de Pace, funcționează aici și o agenție matrimonială a familiilor dinastice din Europa: în februarie 1921, fiica ei Elisabeta s-a măritat cu prințul George al II-lea al Greciei, apoi fiul ei, prințul Carol, s-a însurat cu Elena a Greciei. La Quai d’Orsay, unde există o atitudine foarte favorabilă Serbiei, apar motive de bucurie prin aceste alianțe matrimoniale, dar și speranța că Belgradul și Bucureștiul vor renunța astfel la revendicările lor teritoriale. O speranță de pace balcanică? Așa s-ar putea crede, din moment ce căsătoria, celebrată la Belgrad în 8 iunie 1922, apropie două țări, care au izbutit să păstreze pacea între ele, în acest cazan în fierbere al Balcanilor.

La Belgrad, în iunie 1922, o nuntă feerică, demnă de alte vremuri…

Invitații, martorii și contemporanii vor păstra multă vreme în amintire această nuntă regală din capitala sârbă în straie de sărbătoare. „Orașul alb“, una dintre cele mai vechi așezări din Europa, se află la răspântia dintre Occident și Orient, un statut similar cu cel al Vienei. Ceremonialul este fastuos și romantic. Suntem în Bizanț? În Evul Mediu? Au fost în aceste regiuni lupte crâncene timp de patru ani? Ne aflăm în citadela supranumită „regina Balcanilor“, dar, în împrejurările momentului, un pic și în Austria unde tânărul Franz Joseph o întâmpina cândva pe Sisi, exact cum în ajun, în 7 iunie, și logodnica din România a sosit pe Dunăre, la bordul unui iaht alb, *Ștefan cel Mare*, singurul autorizat să navigheze acum până la frontieră. În mici ambarcațiuni, domnișoare de onoare, îmbrăcate în alb, completează fermecătorul alai. „Mignon“, salutată de toate autoritățile civile și religioase, este condusă la vechiul palat. A doua zi, Alexandru vine să își ia mireasa. Monarhul a ținut să fie respectată identitatea diverselor provincii din regatul său, prin prezența unor călăreți purtând flamurile respective. Și, în semn al uniunii, în fața catedralei Sfântul Mihail, un cavaler muntenegrean, călare pe un cal negru, poartă drapelul casei regale sârbe. „Maria a României sosește cu tatăl ei, regele Ferdinand, într-o trăsură la care sunt înhămați șase cai albi. Este întâmpinată de patriarhul Dimitri, cu barba lui argintie și mitra aurie pe cap, înconjurat de preoți în odăjdii colorate.“[146] Contează prea puțin că, la ieșirea din catedrală, soarele se retrage în spatele unei ploi fine, care cade peste voalul miresei, brodat și tivit cu fir de aur. „Nuntă cu ploaie, semn de bunăstare“, spune o zicală, valabilă și în Franța, unde lumea se bucură de aceste festivități nupțiale. Urmează tradiții din țările ortodoxe - dulciuri amestecate cu grâu, apoi pâine albă și vin. Maria ia în brațe un copilaș, îl sărută și îl ridică deasupra mulțumii: este un orfan de război, pe care ea îl va adopta, și un semn vestind fecunditatea. Tânăra mireasă este o adevărată bucurie pentru poporul sârb, fiindcă la Belgrad, de treizeci și doi de ani, nu mai fusese văzută nicio regină a Serbiei. Și ce ușurare sufletească pentru acest rege, care nu avusese parte decât de război, incertitudinea zilei de mâine și înverșunate rivalități politice!

Totuși, serviciile britanice de informații fuseseră prevenite de posibilitatea unui atentat în ziua căsătoriei regelui, pus la cale de comuniștii sârbi. Se cunoștea chiar și numele posibilului asasin. Neliniștile de la Palatul Buckingham erau determinate de faptul că prințul Albert, al doilea fiu al regelui George al V-lea, urma să îl reprezinte pe tatăl său la nunta regală. Foreign Office nu luase în serios amenințarea, socotind poate că era mai puțin grav să pui în pericol viața unui fiu mai mic, decât pe cea a moștenitorului coroanei! Albert era așadar prezent, exact în spatele trăsurii, pe un cal irlandez deosebit de nervos, provenind din grajdurile regale sârbe. Dar, în acea

zi, nu s-a petrecut nicio dramă. Cuplul regal, care preferă simplitatea, în locul luxului oficial, se instalează în vila Dedinje, la sud-vest de Belgrad, într-un univers de grădini și flori agreat de tânăra regină Maria, care a moștenit de la tatăl ei, regele Ferdinand I, pasiunea pentru horticultură. Această reședință, pe care regele Alexandru a construit-o pe banii lui în mijlocul unui vast parc natural, este înconjurată de o fermă și de grajduri. Înăuntru, se află și o sală de cinema, amintind de sala amenajată de regele României în castelul Peleș, unde, de două ori pe săptămână, se vizionau peliculele pe care frații Pathé, inventatorii primului jurnal de actualități filmate în 1909, le trimiteau de la Paris, cu trenul Orient-Express.

La fel ca mama ei, regina Maria a României, fiica ei este foarte fecundă. Trei copii se vor naște, trei fii, pe care dornic să respecte specificul național, suveranul îi va boteza cu un prenume sârbesc (Petar, în 1923, viitorul Petru al II-lea), croat (Tomislav, în 1928) și sloven (Andrej, în 1929). Duminică, 21 octombrie 1923, este celebrat la Belgrad botezul primului lor fiu, prințul moștenitor al Serbiei. Arhiepiscopul Belgradului este asistat de patru episcopi și un preot rus atașat la curtea regală. Prințul Albert de Windsor, ajuns între timp duce de York și care s-a însurat cu o aristocrată scoțiană, Elizabeth Bowes-Lyon (viitoarea regină, mama Elisabetei a II-a), a revenit la Belgrad nu numai din curtoazie, pentru a reprezenta familia regală britanică, ci și fiindcă el este nașul copilului. Al doilea fiu al lui George al V-lea ține copilul în brațe, lângă cristelniță. Dar prezența prințului Albert la cele două ceremonii, nunta și botezul, are și o rațiune politică: la instigarea lordului Curzon, ministrul britanic al afacerilor externe, Regatul Unit nu vrea să lase Franței monopolul susținerii regelui Alexandru. Coroana britanică vrea, de asemenea, să fie în prima linie, pentru a aproba și încuraja începuturile acestei tinere și importante monarhii balcanice.

În Italia, Victor Emanuel al III-lea se confruntă cu criza de la Fiume

Regele Italiei, șef al unui stat victorios, nu are totuși prea multe motive să se bucure de urmările imediate ale războiului. Foștii combatanți trăiesc în mizerie, burghezia este ruinată prin deprecierea monedei naționale, iar puternica agitație proletară ar putea duce la preluarea puterii de către bolșevici. Peste toate aceste neajunsuri, un cumplit sentiment de nedreptate nemulțumește întreaga țară: Aliații nu își respectaseră angajamentele făcute în 1915, când regatul Italiei intrase în război de partea lor. Președintele Wilson nu acceptase să dea Italiei portul Fiume, la Marea Adriatică, repartizându-l în schimb noului regat al sârbilor, croaților și slovenilor. În acest moment, intervine pe scena publică un personaj ieșit din comun, Gabriele D'Annunzio. Poet, romancier, dramaturg, acesta cunoscuse, înainte de război, o glorie literară care depășea cu mult granițele Italiei. Slăvind hedonismul și bețiile

dionisiace, D'Annunzio căpătase faima de personaj imoral, dar își fascina admiratorii și, mai ales, admiratoarele. Dar acest decadent renumit s-a transformat brusc într-un naționalist feroce, plin de o înflăcărare — printre altele în momentul cuceririi Libiei în 1912 — căreia îi dă glas în poemele sale *Canzoni della gesta d'oltremare* (*Cântece de vitejie de peste mări*). Încă din 1914, pledează pentru angajarea țării sale în conflict și devine eroul Italiei în timpul războiului. Aviator și marinar, *commandante* D'Annunzio zboară deasupra Vienei și bombardează Muntenegru. În 12 martie 1916, rănit într-un accident de avion, rămâne fără un ochi și, câteva luni, este aproape orb. Consideră că pacea este inacceptabilă și nedreaptă pentru țara lui. În 12 septembrie, în fruntea grenadierilor lui din Sardinia, cucerește în numele Italiei orașul și portul Fiume, la Marea Adriatică. Instituie acolo regența unei mici republici independente, unde legionarii săi în cămăși negre nu trec neobservați. Se proclamă protector al artelor. Un tratat, semnat la Rappalo, în 12 noiembrie 1920, între Italia și regatul sârbilor, croaților și slovenilor, face din Fiume un stat liber. Armata regulată asediază Fiume. D'Annunzio capitulează în 26 decembrie 1920, dar este tratat cu cea mai mare considerație, căci, înainte de a fi naționalist, este o glorie națională. Primește onoruri, un titlu princiar și i se oferă domeniul Vittoriale, pe colinele din Gardone Riviera, lângă Lago di Garda.

1922: pentru a evita răscoala, regele îl numește șef al guvernului pe Benito Mussolini

Epopeea întruchipată de viața lui D'Annunzio este studiată și invidiată de un personaj care, deși a atins deja o oarecare notorietate, visează la gloria lui Gabriele D'Annunzio, dar și la putere. Benito Mussolini, născut în 1883 într-o familie rurală săracă, dintr-un tată fierar și o mamă învățătoare, crește în cultul revoluțiilor din secolul al XIX-lea. Înscris în partidul socialist la vârsta de 17 ani, după o scurtă ședere în Elveția de unde este expulzat fiindcă a organizat o grevă (și unde a frecventat cercurile revoluționare bolșevice și s-a inițiat în marxism), conduce un săptămânal socialist în Romagna și preia, în 1912, coordonarea ziarului oficial al partidului socialist italian, *L'Avanti*, la Milano. În 1914, se desprinde de partid, întrucât este favorabil intrării în război. Va fi simplu soldat în cumplitele bătălii de pe Isonzo, fiind grav rănit în 1917. În 1918, formează primele fascii italiene de luptă, nuclee embrionare ale partidului fascist. Aspirațiile lui sunt deopotrivă naționaliste și marcate de un socialism republican. În 1919, partidul lui numără deja 17 000 de membri și, în ciuda unui eșec usturător în alegeri, vocea sa începe să se facă auzită. Intră în luptă contra extremei stângi, iar la Congresul de la Roma, în 1920, partidul său fascist înființează o organizație sindicală. La sfârșitul anului 1920, partidul lui Mussolini are 300 000 de membri, numărul lor crescând la 700 000 în 1922. Burghezia și industriașii încep să se bazeze pe el, fiindcă pare a fi „o pavăză contra

bolșevismului“. Cu un uimitor simț al formulelor oratorice, Mussolini declară: „Eu sunt reacționar și revoluționar, în funcție de împrejurări“.

În iulie 1922, partidele de extremă stângă declanșează o grevă generală. Mussolini ripostează mobilizându-și adepții și îi constrânge pe adversarii săi să anuleze greva. Această lovitură de forță impresionează pozitiv mediul afacerilor și burghezia activă, Mussolini dobândind o popularitate din ce în ce mai mare. La Congresul de la Napoli, în 18 octombrie 1922, cel care era numit deja „Ducele“ cere dizolvarea Parlamentului și participarea sa la putere. Dar, mai ales, organizează o demonstrație de forță, cu un marș asupra Romei din 27 până în 29 octombrie 1922. Regele Victor Emanuel al III-lea ar fi putut să înăbușe această mișcare scoțând armata, dar cu riscuri foarte mari, așa că, în dimineața de 28 octombrie ia decizia de a refuza să semneze decretul de stare de urgență, „pentru a evita vărsarea de sânge“, și îi propune lui Mussolini să formeze un nou guvern. Îi telefonează la Milano; Mussolini răspunde: „Negru pe alb. Să mi se trimită o telegramă. Imediat ce o primesc, mă sui în avion“[147]. În 3 octombrie 1922, la ora 11:15 dimineața, la Quirinale, Mussolini, care a ajuns în cele din urmă cu trenul, se prezintă în cămașă neagră în fața regelui Victor Emanuel al III-lea și îl roagă pe suveran să îi scuze această ținută neprotocolară. Apoi, se spune că ar fi rostit această frază intrată în legenda teatrală a fascismului: „Sire, aduc Majestății Voastre Italia de la Vittorio-Veneto“, o referire la cea mai mare victorie a italienilor în războiul mondial.

Intrând în Roma, milițiile organizează o paradă triumfală. La 39 de ani, Mussolini devine nu numai prim-ministru, ci și ministru de interne și ministru al afacerilor externe — domeniu sensibil, care îl pasionează pe rege, dornic să urmărească atent toate dosarele aferente. A doua zi, noul om forte al monarhiei italiene pozează în fața ziariștilor; este fotografiat în ținută convenabilă, cu cămașă, cravată și ghete albe. Numindu-l pe Duce, Victor Emanuel al III-lea, fidel reputației sale de mediator, a semnat ultimul său act politic personal, pentru mulți ani de-atunci înainte. Regele, în aparență resemnat, iar șeful guvernului, triumfător, sunt doi oameni complet diferiți, chiar și din punct de vedere fizic, dar care vor trebui să se înțeleagă și să se completeze.

În realitate, sunt două sălbătăciuni care se vor pândi reciproc.

După război, George al V-lea este cuprins de remușcări: ar fi putut oare să-l salveze pe țar?

La Conferință de Pace, cu excepția mareșalilor și a generalilor învingători dar, uneori, rivali, lumea britanică este reprezentată prin doi oameni care se bucură de popularitate și mult respect. Unul este Lloyd George, ministru al armatei, care coordonase forțele în vederea victoriei și fusese numit la Downing Street; acesta obținuse și o altă pace, odată cu crearea statului liber al Irlandei, sperând astfel să

închidă o rană deschisă de patruzeci de ani. Celălalt erou al războiului este monarhul. George al V-lea și familia sa avuseseră o conduită exemplară. Regele a inspectat cele șapte baze navale, a făcut la rând patru sute cincizeci de inspecții militare, a vizitat trei sute de spitale; mai mult chiar, de cinci ori vizitase trupele engleze în Franța, străbătând regiunile bombardate. Și, la fel ca regina Mary, printre alte restricții, suprimase consumul de alcool în palatele regale. O măsură exemplară! Dar perioada care a urmat imediat după război a fost dificilă, nu în ultimul rând din cauza mișcărilor muncitorești, dar mai ales a unei suferințe cumplite care lovește familia regală: John, în vârstă de 14 ani, al șaselea copil al regelui și al reginei, se stinge din viață.

Cu conștiinciozitate, dar fără risipă, suveranii reiau lucrările la Castelul Windsor. Regina Mary, care este pasionată de istoria artei și ar fi vrut să conducă un muzeu, pune să fie reinstalate armurile și trofeele pe scara mare, retapetează sălile de protocol cu mătase moarată și restaurează tablouri care, deși puse la adăpost, au fost afectate totuși din cauza proastelor condiții de conservare în cei patru ani de război. Regina este deosebit de atentă la întreținerea colecțiilor, dar și la reconstituirea cronologică a încăperilor castelului, pentru a sublinia importanța simbolică a edificiului odată cu adoptarea patronimului Windsor. Poate și fiindcă ea este de origine germană și trebuie să facă uitată această umbră a trecutului.

În momentul în care, bizuindu-se pe dorința de pace a opiniei publice, premierul britanic pune capăt intervenției britanice în războiul civil din Rusia, regele are mustrări de conștiință că nu le-a venit în ajutor Romanovilor. Regele — așadar, vărul țarului detronat, care îi seamănă fizic aproape ca un frate geamăn — și guvernul își pasaseră mingea dintr-o parte în cealaltă, punând întrebări, dar fără să aducă vreo soluție. Unde ar putea trăi Romanovii? În ce condiții? Cu ce mijloace financiare? De fapt, abandonarea familiei Romanov în mâinile sovietelor corespundea unei lasitudini care cuprinsese țara, deja copleșită de propriile ei nenorociri în 1917. Chiar dacă influența revoluției de la Petrograd fusese considerată periculoasă, numeroși supuși britanici, atașați de crezul monarhiei parlamentare, nu erau favorabili primirii unui țar, socotit autoritar și mic burghez, de fapt depășit de misiunea sa și de situație. Sir George Buchanan, care era ambasador la Sankt-Petersburg, era sever judecându-l pe Nicolae al II-lea: „Nenorocirea lui a fost că s-a născut autocrat, deși firea lui nu se potrivea acestui rol. Întregul sistem social mergea prost, iar el, bietul împărat, nu era în niciun caz capabil să remedieze răul“[148]. Totuși, George al V-lea resimte ca pe un reproș tragedia de la Ekaterinburg și baia de sânge din subsolul casei Ipatiev.

La începutul anului 1919, văduva lui Aleksandru al III-lea, împărăteasa mamă a lui Nicolae al II-lea, este în viață. Soră a reginei Alexandra, care este mama lui George al V-lea, aceasta este, așadar, mătușa regelui. George al V-lea află că, după peregrinări dramatice, aceasta se află în Crimeea în mijlocul unei mulțimi de

refugiați, care fug din calea războiului civil și a nemților în retragere. În această primăvară, când deznodământul luptei dintre „albi“ și „roșii“ este încă incert, Crimeea a devenit locul unde se concentrează haosul rusesc. În ciuda avizului negativ al premierului său, George al V-lea va face tot posibilul pentru a o repatria pe mama țarului. O telegramă este trimisă, prin intermediul Royal Navy, la care regele ține atât de mult, fiindcă fusese căpitan de fregată. În 17 aprilie 1919, comandantul forțelor navale britanice din Marea Neagră ajunge în Crimeea, se prezintă la mama lui Nicolae al II-lea, aducând un mesaj al regelui George al V-lea. Socotind că împărăteasa văduvă este în pericol, regele a dat ordin ca plecarea ei să fie organizată imediat. Un mic vas de escortă, *Marlborough*, trebuie să o ia din Crimeea. Maria Feodorovna refuză inițial, apoi acceptă și îi invită pe toți ai ei să o urmeze. Vestea plecării ei se răspândește și mii de persoane dau buzna, implorând să fie evacuate și ele. Printre refugiați, se află prințul Felix Iusupov, principalul instigator al asasinării lui Rasputin, și soția lui, Irina, nepoată a țarului. Dar nu a fost prevăzut nimic pentru evacuarea acestor hoarde. Cu grandoare, împărăteasa văduvă anunță că ea nu va pleca, dacă aceia care vor să facă același lucru nu vor urca la bord. Urmează un schimb de telegrame codificate cu Londra, guvernul și regele. Amiralitatea ia măsurile necesare: a doua zi, mai multe vase ale Royal Navy intră în portul Ialta.

În picioare, la prora vasului britanic, Maria Feodorovna, plângând, privește cum rămâne în urmă peninsula Crimeea, ultima imagine a Rusiei sfâșiate. Este însoțită de optsprezece persoane, membrii ai familiei imperiale și servitorii lor, îmbarcați pe *Marlborough*. Constantinopol, Malta, apoi, în fine, baza navală de la Portsmouth, unde sunt primiți cu onoruri. Trenul regal îi conduce apoi la Londra, unde suveranii, printr-un emoționant protocol, îi așteaptă pe acești supraviețuitori scăpați din anarhia care a pus stăpânire pe Rusia. O parte din anturajul Mariei Feodorovna se instalează provizoriu la Palatul Buckingham. Cuferele, deschise în mod ceremonios în sala tronului, nu conțin decât obiecte fără valoare: lopeți, hamuri și indicatoare feroviare rusești scoase din uz! O glumă a partizanilor lui Lenin, care scotociseră prin bagaje și le goliseră. George al V-lea va porunci ca văduva lui Aleksandru al III-lea să primească o pensie anuală de 10 000 de lire sterline, iar arhiducesa Xenia, sora lui Nicolae al II-lea — o pensie de 2 400 de lire sterline pe an. Suveranul îi permite mătușii lui să locuiască la Frogmore House, în parcul domeniului Windsor, într-o clădire din 1684, construită pe vremea dinastiei Stuart și a regelui Carol al II-lea al Angliei. Diverse rente sunt fixate, de asemenea, pentru servitorii care luaseră calea exilului. George al V-lea nu ar fi putut proceda altfel. Nu putea uita că lașitatea manifestată de coroană, în complicitate cu cea a guvernului permiseseră într-o oarecare măsură producerea dramei în Imperiul Țarist și pătaseră pentru multă vreme onoarea monarhiei britanice.[149]

Suveranii și prinții își reiau călătoriile de agrement și... în scopuri diplomatice

În Belgia, rezistența eroică a monarhilor, alături de dârzenia poporului, adusese o imensă glorie acestei mici țări. Dar regatul a rămas asemenea unui nesfârșit câmp de ruine, împănat cu mine și obuze nedetonate, un real pericol pentru orice tentativă de lucrări agricole. Louvain, Namur și Charleroi au avut de suferit enorm, iar zona bătăliei din bazinul Yser prezintă imagini demne de infernul dantesc. Marcată de sfâșietorul dezastru lăsat în urmă de război, Belgia începe lupta de reconstrucție, având-i în frunte pe Albert I și, mai ales, pe regina Elisabeta. Patru, din cei nouă ani de domnie a lor, au fost în vreme de război.

„Elisabeta se apucă de treabă cu dârzenie. Coboară în mine, vizitează locuințele muncitorilor și merge în uzine, inaugurează sanatorii și centre în aer liber pentru copii. Din inițiativa ei, este creată, în 1920, Fundația națională a invalizilor de război, precum și Fundația medicală Regina Elisabeta."[150] Pe timp de pace, ca și pe timp de război, energia disciplinată și devotamentul suveranei sunt exemplare.

Revine apoi timpul marilor călătorii, pe care conflagrația mondială le zădărnicise atâția ani. În 1919, cuplul regal face o vizită oficială în Statele Unite, fiind primit de președintele Wilson, a cărui forță fizică și politică scăzuse mult. Suveranii belgieni descoperă Marele Canion al fluviului Colorado și vizitează o rezervație de indieni hopi. În 1920, Albert I și Elisabeta ajung în Brazilia. Un periplu de două luni, imortalizat în suvenire, de la fotografii cu regele în costum de baie pe plaja din Copacabana (atât de diferită de Oostende!) până la cadouri primite, printre care un superb sipet decorat somptuos, oferit de guvernatorul statului Minas Gerais.[151]

Dar pentru regină, cea mai fascinantă călătorie înseamnă verificarea la fața locului a unei vechi pasiuni: Egiptul antic. De multă vreme, regina Elisabeta a urmat cursuri de egiptologie, interesându-se de universul faraonilor și cultul morților la vechii egipteni. Mormântul unui faraon foarte tânăr, pe atunci necunoscut, Tutankhamon, fusese descoperit recent de britanicul Howard Carter, în Valea Regilor, aproape de Luxor. Este un eveniment arheologic de răsunet mondial. Regina primește permisiunea, cu totul excepțională, de a asista la deschiderea mormântului și a comorilor vechi de trei mii trei sute de ani, grație faptului că a frecventat cursurile profesorului Jean Capart, care predă la Universitatea din Liège și la cea din Bruxelles. Profesorul îi servește drept ghid pentru această vizită. Pasionată de studiul vechilor dinastii de faraoni, regina creează o fundație de egiptologie. De asemenea, suverana Belgiei va călători și în India, unde se inițiază în yoga și alte aspecte ale filosofiei indiene. Idealurile ei artistice sunt o confirmare a unei mari deschideri spirituale.

În Marea Britanie, prințul de Wales, fiul cel mai mare al lui George al V-lea și al

reginei Mary, este în acea vreme un personaj foarte iubit, captivând mulțimile prin farmecul său irezistibil. Fără să fie prea înalt, moștenitorul tronului are trăsături fine și o mare mobilitate a expresiei, trecând incredibil de repede de la tristețe la un surâs dezarmant. Aceste schimbări bruște de atitudine îi descumpănesc adesea pe interlocutorii săi, deși ar putea fi puse și pe seama unei bucurii de a trăi, nu tocmai ușor de înțeles după patru ani de război. Cu acordul guvernului, prințul de Wales reprezintă țara în nenumărate vizite oficiale în Canada, Australia, India, Noua Zeelandă și Africa de Sud unde, mereu cu altă uniformă și altă vestimentație de la o călătorie la alta (este un simbol al eleganței), aduce imaginea proaspătă a unei monarhii vii, reunind diversele popoare ale Imperiului Britanic. Mamei lui i-ar fi plăcut ca fiul ei să urmărească mai atent treburile politice — dar fără să se amestece direct — în Marea Britanie, însă regele și premierul au optat să îi încredințeze rolul clasic de ambasador al coroanei, învestit cu o misiune de diplomat regal. Eduard nu a trebuit să se lase rugat pentru a realiza acest circuit prin lume. Nu este deja, de fapt, pentru el o modalitate de a fugi de realități?

Dar, deși sărbătorit pretutindeni, Eduard este depresiv din fire și se satură repede de această „meserie“ de prinț de Wales, o corvoadă epuizantă, punctată de recepții și discursuri, unde nu poate să spună ce gândește. Escorta prințului are dificultăți în a masca firea lui imatură, instabilă, uneori infantilă, adesea indiscretă, dar capabilă de o generozitate impresionantă față de cei care i-au făcut un serviciu. Astfel, adesea îl despăgubește, din banii lui, pe vărul său Louis Mountbatten care îl însoțește, nevrând ca acest strălucit ofițer de marină să fie nevoit să își rupă din soldă pentru achitarea unor cheltuieli neprevăzute. Gestul este plin de curtoazie. Încearcă oare Eduard să cumpere astfel tăcerea anturajului, care se spune că ar fi fost martor la unele dintre jocurile lui bizare, mai degrabă jenante prin anumite deghizări?! În anii 1920, viața privată a prințului de Wales face obiectul multor comentarii, adesea zeflemitoare sau răuvoitoare. Un singur lucru constituie un motiv de neliniște pentru părinții săi și pentru opinia publică: Eduard nu este căsătorit, deși fratele lui mai mic, ducele de York, s-a însurat în 1923 cu lady Elizabeth Bowes-Lyon, o aristocrată scoțiană pasionată de poveștile cu fantome.[152] În această perioadă, cumnata sa îl susține pe Eduard, considerând că tatăl acestuia, George al V-lea, era un „autocrat cu spirit îngust“, ceea ce este o opinie cam dură. Ulterior, își va schimba părerea, exprimându-și toată admirația pentru socrul ei care îndurase, fără să se plângă, atâtea grele încercări.

Regele regretă că Eduard este atât de emotiv, influențabil, uneori capricios ca un copil. Când îi vorbește succesorului său desemnat despre datorie, Eduard pare îngrozit, cu privirea fixă, cufundat în nu se știe ce gânduri. Rapoartele primite de rege despre călătoriile fiului său nu fac decât să îl îngrijoreze pe George al V-lea pentru viitorul coroanei britanice. Singurul aspect pozitiv al comportamentului lui Eduard este apropierea lui de lumea muncitorilor și de familiile modeste, care au

avut mult de suferit din cauza războiului, îndurând și acum privațiuni. Prințul dă dovadă de sincere preocupări sociale, pe care nimeni nu le poate pune la îndoială, chiar și în mijlocul unei existențe jalonate de umbre.

În Grecia, regele George al II-lea este acuzat, pe nedrept, de greșelile tatălui său

În timpul exilului pe care suveranul îl trăise împreună cu tatăl său, din 1917 până în 1920, fiul cel mare al lui Constantin fusese ferit de realitățile perfide ale vieții politice. Educat un timp la Berlin (mama lui, Sofia a Prusiei, este sora kaizerului), George este militar de carieră, dar, în mod paradoxal, lumea armatei, manipulată de Venizelos, va fi cea care i se va opune. Exilul fostului președinte al Consiliului de Miniștri nu este decât o lungă pregătire în vederea revenirii în țară. Trebuie să amintim că George al II-lea devine rege, deoarece tatăl său fusese obligat să plece în exil. Rolul lui ca suveran este menținerea monarhiei, care este însă aspru contestată, din cauza evidentei responsabilități a dinastiei în deznodământul catastrofal al campaniei din Asia Mică împotriva turcilor. George al II-lea moștenește această înfrângere. „Grecia este în acel moment divizată în două tabere ostile neînduplecate.“[153] Pe de o parte, tabăra regelui, în palatul său, iar pe de altă parte tabăra juntei militare în sediul revoluției. Mai mult decât limpede!

Situația se agravează odată cu semnarea Tratatului de la Lausanne, în 24 iulie 1923, care confirmă faptul că Turcia recuperează definitiv Asia Mică și Tracia răsăriteană. În ochii opiniei publice, regele poartă răspunderea acestui dezastru diplomatic, deși el nu a avut niciun rol. Manifestațiile antimonarhiste se înmulțesc. Pentru a restabili ordinea și încrederea în coroană, generalul Ioannis Metaxas încearcă o lovitură de stat regalistă, care nu avea cum să fi fost instigată de rege. Tentativa dă greș, având drept efect destabilizarea și mai accentuată a instituției monarhice.

Alegerile care au loc în decembrie 1923 sunt câștigate de candidații lui Venizelos care, triumfând, se întoarce la Atena, cu acordul regelui. Acesta nu se lasă amăgit atunci când i se propune un referendum privind menținerea monarhiei. Toate acuzațiile îl vizează personal? Regele decide să se retragă, fără să abdice, și încredințează regența unui amiral. În 19 decembrie 1923, împreună cu soția sa, regina Elisabeta, se îmbarcă spre Constanța și România, țara Elisabetei. Regele, cu o pălărie de fetru pe cap, poartă un costum cu veston bleu. Regina are un taior gri-deschis și o pălărie asortată. Voalul pălăriei fiind ridicat, se poate vedea că are ochii roșii de plâns. Părând mai afectată decât soțul ei, regina se sprijină pe un baston negru înalt. Regele este foarte palid și caută să scurteze această scenă penibilă de adio. Ca în toate ocaziile importante în lumea mediteraneeană, mulțimea s-a strâns pe cheiul din Pireu, de unde, la ora 16:30, vaporul *Daphni* ridică ancora, în avanport.

O mare de batiste flutură în vânt, cincisprezece salve de onoare, sirene, o plecare glorioasă: greu să mai înțelegi ceva, doar că mulțimile de oameni sunt versatile! Sau, poate, o remușcare tardivă a cuprins populația, care începe să înțeleagă că regele nu putea să fie răspunzător pentru gravele erori ale tatălui său? Ori lumea reacționează așa fiindcă în această zi este Sfântul Nicolae, o mare sărbătoare religioasă a țării? *Daphni* este un vas comercial modest, fără condiții de lux, dar traversarea nu trebuie să dureze mai mult de patruzeci și opt de ore.

În 25 martie 1924, Parlamentul grec votează abolirea monarhiei, fără să fi consultat electoratul. În 13 aprilie, un plebiscit aprobă, cu 70%, instaurarea republicii. Dar nașterea noului regim este însoțită de durerile rivalităților în țară, iar Grecia se afundă într-o instabilitate permanentă, urmărită cu îngrijorare de Marea Britanie; Venizelos nu rămâne președinte al Consiliului de Miniștri decât o lună, iar amiralul regent se proclamă președinte al Republicii. Se plătesc polițe peste polițe.

Regele George al II-lea și soția lui sunt primiți minunat în România; prințul Știrbei, consilier al regelui Ferdinand și prieten apropiat — foarte apropiat, se spune! — al reginei Maria îi găzduiește pe domeniul său de la Buftea, la circa douăzeci de kilometri de capitală, unde în afară de palat se află și capela Sfânta Treime, o construcție din cărămizi roșii și cu turnulețe crenelate, în apropiere de lac. În acest loc, fusese încheiat rușinosul Tratat de la București, în 7 mai 1918, pe care regina Maria insistase benefic ca soțul ei să nu-l semneze. Curtea regală, guvernul și înalta societate fac tot posibilul ca George al II-lea și Elisabeta să uite de suferințele exilului, ceea ce nu elimină însă neînțelegerea lor conjugală, apărută sau agravată prin faptul că nu au copii. Regina Maria, supărată că talentul ei de pețitoare ar fi putut să dea greș, consideră că fiica ei este prea excentrică și îl susține pe ginerele ei. George al II-lea decide despărțirea și pleacă la Londra. Aici, descinde și se instalează la elegantul Brown's Hotel, în cartierul Mayfair, unde, discret și modest, asimilează rapid mentalitatea și obiceiurile politice englezești, nu la fel de incoerente, dar mult mai subtile decât convulsiile grecești. Este văzut uneori cu familia regală la Windsor, la Balmoral sau la Sandringham, reședința privată și favorită a regelui George al V-lea. Și, peste câțiva ani, după ce George al II-lea nu s-a văzut decât arareori cu Elisabeta, în ciuda tuturor intervențiilor reginei Maria, procedura de divorț se va încheia, lăsându-l pe fostul rege singur și fără moștenitor. Are 34 de ani.

Din cauza unei legături scandaloase, prințul moștenitor Carol al României este forțat să renunțe la drepturile lui dinastice

Din cauza războiului, regele Ferdinand și regina Maria fuseseră privați de încoronare. Ceremonia, conform ritului bizantin, se desfășoară în sfârșit în 15

octombrie 1922 la Alba Iulia, unde se semnase, în 1918, actul de alipire la România a Transilvaniei, care anterior făcuse parte din Ungaria. Acest loc simbolizează nașterea României Mari, având în vedere că tratatele de la Saint-Germain și Trianon confirmaseră dublarea suprafeței regatului. România se impune acum drept cel mai puternic și cel mai respectat stat din Balcani. Monarhul a trebuit totuși să se opună unei reforme agrare, care era prea favorabilă orientărilor comuniste. Fidel unui program liberal, regele dă țării o nouă constituție, care prevede sufragiul universal.

La 57 de ani, suveranul este obosit, dar are alături de el o soție remarcabilă, decorată și onorată de Franța, unde este o personalitate literară. Frumoasă, voluntară, extrem de inteligentă, regina Maria își fascinează toți contemporanii. A câștigat toate luptele. Chiar *toate*? Politica ei matrimonială nu este o reușită completă: dacă Alexandru al II-lea al Serbiei și „Mignon“ au o căsnicie fericită, celelalte două căsătorii aranjate cu familia regală din Grecia sunt niște eșecuri. George al II-lea și Elisabeta se despart, iar căsnicia prințului moștenitor Carol cu sora lui George al II-lea, prințesa Elena a Greciei, merge prost. Celebrată la Atena în 10 martie 1921 (la douăsprezece zile după cununia lui George cu Elisabeta la București), căsătoria începuse totuși sub cele mai bune auspicii. Mireasa era frumoasă, prințul părea sedus, iar un mic prinț, cu prenumele de Mihai, în amintirea voievodului Mihai Viteazul care, în anul 1600, făurise prima mare unire a românilor, se născuse peste șapte luni. Rușine aceluia ce de rău gândește! Băiatul era născut prematur. Va fi singurul lor copil. Carol a rămas la fel de flușturatic, înșelându-și cu dezinvoltură tânăra soție. Începând din 1923, lipsa de înțelegere dintre cei doi soți nu mai poate fi ascunsă, Elena manifestând o răceală care îl nemulțumește pe Carol; îi reproșează lipsa de maniere și îi închide ușa acestui soț pe care îl consideră grosolan. El este înfocat și suportă greu faptul că soția lui este atât de puțin entuziastă din punct de vedere fizic. Ea respinge temperamentul puternic al acestui soț insațiabil.

Totuși, se pare că nici Elena nu ar fi întru totul nevinovată, din moment ce se zvonește că ar avea o idilă cu un prinț din Casa de Savoia, un seducător văr a regelui Victor Emanuel al III-lea al Italiei. Elena este foarte des plecată. Greșeli de ambele părți? Poate. În orice caz, o incompatibilitate. Carol, într-adevăr, este nesăbuit în aventurile lui. O nouă legătură amoroasă, după multe altele, face să vorbească întregul București. Noua amantă a prințului moștenitor este mai spectaculară decât cele dinainte. Nu trece neobservată și nici nu vrea să fie discretă. Chiar dacă va încerca să ascundă felul cum l-a cunoscut pe Carol, negând apoi evidențele și plăsmuind o poveste foarte romantică, înfățișarea ei fizică nu lasă loc de interpretări. Cu părul ei roșu, pielea smântânie, ochii verzi, gura senzuală, nasul cam mare și o dantură cabalină, noua amantă are un mers lasciv și vulgar, privind în jur cu un aer disprețuitor. Magda Lupescu (prenumele ei adevărat este Elena) este o persoană comună, dar foarte abilă și provocatoare cu bărbații. O curtezană,

din categoria de rând. Nu se știe exact de când datează relația lor, care devine însă evidentă în februarie 1925. În vară, prințul își petrece vacanța cu soția și fiul lor Mihai la Sinaia, ca de obicei, iar Magda Lupescu se instalează într-o casă în apropiere de reședința regală. Prințesa Elena este la curent, regina Maria de asemenea; și amândouă sunt furioase. O excelentă ambianță de vacanță!

În noiembrie 1925, prințul moștenitor reprezintă familia regală a României la funeraliile reginei mamă Alexandra a Marii Britanii, văduva lui Eduard al VII-lea, mama lui George al V-lea. După câteva zile petrecute la Londra, Carol ajunge la Paris, în 2 decembrie: pe peronul Gării de Nord îl așteaptă Magda Lupescu. Escortat de ofițerul său de ordonanță, prințul rămâne la Paris într-un hotel de pe Champs-Élysées, împreună cu amanta, trăind pe picior mare, în văzul lumii. Fără să-și anunțe familia (care cunoaște totuși situația, prin intermediul ambasadei), Carol pleacă împreună cu Magda Lupescu la Milano, apoi la Veneția. La hotelul Danieli, Carol primește o telegramă înștiințându-l că părinții lui sunt foarte nemulțumiți și urmează să îi trimită un mesaj. De fapt, premierul a redactat în numele lui Carol un act de renunțare la drepturile sale de succesiune la tron, iar prințul va trebui să îl semneze. Este pedeapsa aplicată acestui fiu inconștient de guvernul exasperat și monarhii disperați. În 28 decembrie 1925, Carol semnează renunțarea, cu lacrimi în ochi, „livid și mușcându-și buzele". Odată cu acest act, prințului i se interzice să revină în România timp de zece ani. Noul moștenitor al coroanei României este, așadar, fiul său Mihai, care nu a împlinit 5 ani. Această incredibilă decizie are mai multe rațiuni. Una dintre ele este de natură politică: prim-ministrul liberal Brătianu nu apreciază deloc că prințul Carol, spre deosebire de tatăl său, se amestecă prea mult în politică și, mai ales, susține Partidul Național Țărănesc, rival al Partidului Național Liberal, care urmărește progresul economic al României. În plus, „Constituția din 1923 [...] acorda un loc important puterii legislative și limita prerogativele monarhiei"[154]. Celălalt motiv este legat de persoana doamnei Lupescu. Fiică a unui negustor evreu din Basarabia, Elena Lupescu are o reputație detestabilă, fiind divorțată de un ofițer român, pe care îl înșelase fără rușine. Și colecționează amant după amant.

Cine este enigmatica doamnă Lupescu, poreclită în străinătate „lupoaica din Carpați"?

Doamna Lupescu este inteligentă și depravată, înzestrată cu un formidabil instinct de supraviețuire. Tactica ei amoroasă este foarte bine pusă la punct: pentru a găsi un nou soț, bogat de această dată, după ce și-a demonstrat talentele față de amantul pe care l-a ales, se preface că e fragilă, sensibilă, suferindă. Spune că are nevoie de un bărbat puternic, fiindcă ea e atât de slabă. Lui Carol, pe care l-a îmbrobodit cu viclenie, îi scrisese în 16 septembrie 1925: „Îți scriu din pat, căci sunt bolnavă de trei

zile, absența ta mi se pare nesfârșită, număr fiecare zi, fără vești de la tine, decât ce aflu din ziare…“ Negreșit, amanta vrea să-l facă să creadă pe Carol că aparțin amândoi aceleiași lumi. Ca din întâmplare, descoperă că are aceleași gusturi ca el. Cum, e nefericit acasă? Va fi fericit la ea. La ei acasă!

După renunțarea la tron, Carol și Magda revin la Paris. Aici, închiriază o vilă la Neuilly, ducând o viața relativ modestă (o cameristă, o bucătăreasă, un șofer). Banii nu lipsesc. O rentă regală, venituri de la un domeniu și acțiuni de la întreprinderi românești înfloritoare le permit să aibă un trai decent. Dar mondenitățile cuplului devin prea stridente, iar familia Magdei îl primește cu brațele deschise pe fostul-viitor rege, care trebuia să-și refacă viața. Carol cade în cursă: „lupoaica din Carpați“, cum a poreclit-o presa străină, și-a înfipt ghearele în instabilitatea lui afectivă pentru a profita de acest prinț debusolat, redându-i încrederea de sine. Satisfăcându-i simțurile exacerbate. Și profitând de pe urma lui. Întrucât România este pivotul noii Europe, iar regina Maria este admirată ca o legendă vie, idila amoroasă este pe prima pagină a ziarelor. Un prinț care renunță la țara sa, ce subiect de reportaj!

Un nou scandal: Zizi Lambrino pretinde ca prințul Carol să îl recunoască pe fiul lor!

În timp ce regele Ferdinand, bolnav incurabil, era abătut din cauza situației fiului său și a consecințelor aferente, vâlva stârnită în jurul celei care provocase acest haos atrage atenția fostei iubiri a lui Carol, Zizi Lambrino. Această tânără, pentru care dezertase din armată, pe care o luase de nevastă clandestin — dar mariajul fusese anulat — și care, mai ales, afirma că avea un fiu cu prințul, reușește să îl convingă să aibă o întâlnire cu ea la Paris. Motivul este cum nu se poate mai legitim: Carol nu îl recunoaște nici acum pe acest fiu, primul pe care l-a avut, Mircea. Scena, petrecută într-un celebru hotel de lângă Luvru, este penibilă. Zizi pretinde recunoașterea paternității și bani. Carol, inconștient și exasperat în același timp, promite orice, numai să scape de femeia aceasta insistentă. Ce de amintiri urâte, în fond! Prințul, da, este afemeiat. Dar va trebui oare să plătească toată viața pentru o greșeală din tinerețe? Era în timpul războiului… Furioasă, Zizi Lambrino îl dă în judecată pe prinț și îi cere, în fața justiției franceze, în martie 1926, suma de 10 milioane franci francezi. La București, această reluare a vechiului scandal îngrozește cuplul suveran, care consideră — și nu este singurul — că este vorba de un șantaj. Dar este și o răzbunare din partea lui Zizi, care și-așa suporta greu ideea că prințul Carol o părăsise. Iar acum, faptul că renunțase la drepturile dinastice pentru o altă femeie este de-a dreptul insuportabil pentru ea. Și, mai ales, Mircea este leit Carol! Invocându-se argumente juridice (nulitatea primei căsătorii, incompetența unui tribunal francez de a judeca o cauză care s-a derulat în străinătate), acțiunea doamnei Lambrino este respinsă.

Regele Ferdinand, foarte slăbit și afectat de atitudinea iresponsabilă a fiului său, se stinge din viață în noaptea de 19 spre 20 iulie 1927, la castelul Peleș, la Sinaia. De luni de zile, nu mai era un secret că suferea de cancer la colon. Zile și nopți la rând, a fost vegheat de regina Maria și de fiicele lui. În mod evident, Carol, care nu avea dreptul să intre în România, nu a putut participa la funeraliile tatălui său. Ferdinand și fiul său nu putuseră să se revadă decât o sigură dată, în secret, la Paris. Un moment de intensă emoție. Conform dispozițiilor stipulate prin actul de regență din 4 ianuarie 1926, tânărul prinț Mihai, Mare Voievod de Alba Iulia, moștenește coroana. În vârstă de 5 ani, va fi asistat de un Consiliu de Coroană constituit din prințul Nicolae, unchiul său, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române și președintele Curții de Casație. Acest triumvirat se va dovedi deosebit de ineficient.

Prim-ministrul Brătianu moare după patru luni de la decesul regelui Ferdinand. Acești doi bărbați făuriseră țara și imaginea ei, cu concursul prețios al reginei Maria, cea mai celebră suverană din Europa Centrală. Grație regelui și șefului său de guvern, România a încheiat acorduri cu Cehoslovacia, Regatul sârbilor, croaților și slovenilor, Polonia în 1921 și cu Franța în 1926. Viața politică, economică, socială și culturală cunoaște un avânt remarcabil. Industrializarea s-a dezvoltat, aviația este una dintre cele mai prezente din Europa și, în ciuda concurenței, exportul de petrol se situează deja pe locul șapte în lume, chiar dacă țara rămâne eminamente rurală și se estimează că 80% din populație este analfabetă.

Magda Lupescu, care își cunoaște bine interesele și are relații cu câțiva prieteni puternici și fideli de-ai lui Carol, ar vrea să poată interveni în treburile interne ale statului, dar știe că este încă prematur. Totuși, spre sfârșitul anului 1927, resimte lipsa banilor, căci tatăl ei nu-i mai trimite nimic, în ciuda insistențelor ei. Scrie, gândindu-se cu groază că ar putea să nu-l mai vadă pe Carol: „Sunt o exilată, o izgonită, o surghiunită din țara unde m-am născut, din țara pe care o iubesc… Situația mea nu-i deloc ușoară. Carol este fericirea mea, tot ce am eu pe lume. Va veni oare o vreme când nu-l voi mai vedea? Nu vreau să mă amăgesc. Această eventualitate este singura soluție la problemele noastre.“[155] Cu o abilitate de curtezană profesionistă, pretinde că l-ar lăsa pe Carol să se întoarcă la nevastă, dacă el dorește asta, nevrând să treacă drept o femeie care le strică altora casa. Dar imediat după aceea, schimbă tonul, socotindu-se indispensabilă: „Nu! Locul meu este aici cu el!… Are nevoie de mine, de dragostea mea, de tot ce-i pot eu da!“ Iar Zizi Lambrino, de tot ce-i poate lua ea. Două rivale.

Cu toate acestea, părerile rămân împărțite în privința lui Carol — atunci, ca și mai târziu. Căci, dacă armata și poporul îl admiră, politicienii în schimb se feresc de înclinațiile lui spre socialism, unii mergând până la a-l porecli „Carol bolșevicul“. Pe de altă parte, dușmanii lui Carol, îngrijorați de popularitatea lui tot mai mare, în ciuda absenței din țara unde este proscris, se gândesc să-l izoleze, incitându-l să divorțeze, pentru ca astfel să nu mai aibă nicio legătură cu România, și mai ales să

nu mai aibă motiv să revină în țară. Deși Carol nu a vrut cu adevărat să se despartă de soția și mama fiului său legitim, divorțul este pronunțat în 21 iunie 1928, din vina prințului, pentru părăsirea domiciliului conjugal. Prințesa Elena, răsuflând ușurată, îi trimite o telegramă explicită mamei ei: „Salvată în sfârșit dintr-un coșmar".

Calea este liberă pentru „lupoaica din Carpați"…

Lovitură de teatru la București: Carol, prințul expulzat, se întoarce. Trăiască Carol al II-lea!

Istoricul și academicianul francez Pierre Gaxotte spunea despre teatru că este ca „o regină care are neplăceri". Formula ar putea să se aplice reginei Maria. Odată cu moartea soțului ei Ferdinand și cele două divorțuri ale copiilor, opera ei se fisurează. Noul guvern nu-i mai acordă aceeași atenție ca înainte și i s-a confirmat că ea nu va fi niciodată regentă, în ciuda prestigiului european de care se bucură. Instinctul îi dictează atunci să se reapropie de Carol, acest fiu lipsit de tandrețe în copilărie și care a avut exemplul inevitabilului Știrbei în viața intimă a mamei lui. Dacă este revoltat, are negreșit motivele lui, căci, în fond, ce exemplu edificator a avut sub ochi? O regină adorată și respectată de toată Europa, de la diplomați la romancieri, dar în același timp o mamă prea distantă cu el sau prea îndrăgostită de glorie. Cu finețe, știind cât de mult este regretată absența fiului ei de cei din mediul rural și din armată, în timp ce criza economică începe să atingă producția de cereale, regina Maria îi sugerează noului premier să îl lase pe fiul ei să se întoarcă acasă, desigur nu ca prinț moștenitor care s-a acoperit de scandal, ci ca persoană particulară, pentru a putea să se ocupe de domeniul lui; Carol nu va avea niciun fel de activitate politică. În realitate, temându-se să nu-l piardă definitiv pe fiul ei, reginei îi e frică în același timp să nu fie și ea respinsă încetul cu încetul. Ceea ce ar fi de neconceput pentru o femeie atât de activă, care va scrie în *Jurnalul* ei această maximă inspirată parcă din Nietzsche: „Fiecare renunțare, fiecare umilință, fiecare lacrimă contribuie la formarea unui caracter". Sângele care curge în venele ei, cel al Victoriei și al lui Aleksandru al II-lea, a ferit-o de banala postură de mamă regală. La 53 de ani, verișoara lui Wilhelm al II-lea este o femeie politică. Făcând turul familiei ei, se convinge că Elisabeta este o susținătoare înfocată a fratelui ei. Ceilalți au păreri împărțite.

În 20 iulie 1927, prințul Mihai fusese proclamat rege de către Parlamentul din București; primise jurământul de credință al celor trei regenți și, alături de mama lui, prințesa Elena, băiețelul salutase milităreste reprezentanții poporului. Mihai îi urma oficial la tron tatălui său, în viață, dar „absent".

Deși nu era prezent în țară, acesta a dat motive să se vorbească din nou despre el, dar nu în legătură cu viața lui privată. Este vorba despre o proclamație către poporul său, întocmită acasă la un prieten român, care locuia în Marea Britanie, în

Surrey. Carol a aranjat să fie transportate cu avionul mii de exemplare din apelul său. Stanley Baldwin, premierul regelui George al V-lea, este nevoit să îl roage pe Carol să părăsească teritoriul britanic, unde acceptase că nu va avea niciun fel de activitate politică. Aflându-se în Cipru, mama lui află de această tentativă a fiului ei, care afirmă că renunțarea din 1925 îi fusese smulsă contra voinței lui. Situația internă se agravează, Partidul Național Țărănesc aflat la putere este depășit de evenimente. Numele lui Carol este pe buzele multora, care speră că el ar putea redresa situația din țară. Chiar și defectele lui, reale sau presupuse, devin calități. Lui Carol îi plac femeile? Eh, și ce dacă, e ceva foarte normal! Se spune că s-ar droga? E o calomnie. Și în fond, în ciuda erorilor lui, Carol este singurul capabil să potolească spiritele și să restabilească încrederea. „Lupeasca“, având rețelele ei și persoane care îi sunt obligate, constată speranța crescândă pe care o suscită Carol. Ea și Carol își împart timpul între Paris și castelul Bellême, din Perche, unde stau mult. La Bellême, în aprilie 1930, un emisar al prim-ministrului Maniu negociază cu Carol revenirea lui în țară ca regent, dar cu condiția ca doamna Lupescu să nu îl însoțească și să nu se întoarcă niciodată în România. Vicleană, lupoaica devine vulpe. Magda se arată resemnată, afirmând că ea nu făcuse decât să îl consoleze pe prințul nefericit și că se va retrage, dacă un nou destin îi este hărăzit. Cu un tupeu fantastic, în fața ziariștilor, îndrăznește să spună: „În ziua în care lui Carol i se va da înapoi tronul la care are dreptul, eu voi dispărea pentru totdeauna și nu se va mai auzi niciodată de mine“.

Minte, Carol o lasă să mintă. Cei doi amanți sunt în cârdășie. Întoarcerea prințului proscris este rocambolescă: o călătorie cu automobilul, sub un pașaport fals, până la frontiera austriacă, apoi un avion, solid, dar lent, un aparat Farman al Companiei franco-române, pilotat de francezul Marcel Lallouette, aprovizionări cu combustibil laborioase, un zbor de noapte foarte periculos deasupra Carpaților și, în fine, aeroplanul aterizează la București, în 6 iunie 1930, la ora 22:05. Câțiva ofițeri complici îl așteaptă. Este numit „regele picat din cer“.

8 iunie 1930: fostul prinț scandalos și proscris devine Carol al II-lea al României

Cu o escortă formată din două regimente, Carol ajunge la palatul regal. Din acel moment, totul se petrece foarte repede. În 7 iunie 1930, prim-ministrul demisionează. A doua zi, regența este dizolvată, iar Parlamentul, cu excepția liberalilor, votează readucerea pe tron a prințului paria. În caleașcă și îmbrăcați în uniformă de ceremonie, Carol și fratele său Nicolae sunt aclamați pe străzile Bucureștiului. Domnia lui Carol al II-lea începe pe fondul unei mari mișcări de fervoare populară, urmând la tron după fiul său, care, fiind minor, nu a domnit efectiv.

Și doamna Lupescu? După ce, în mod spectacular, se afundase în abisurile disperării și jurase că era gata să-și jertfească dragostea pentru fericirea poporului român, primește, la capătul a șase săptămâni de incertitudini, o primă scrisoare de la Carol al II-lea, în 21 iulie. O așteaptă să vină! Intrarea în România a amantei discreditate va fi clandestină. Se pare că a ajuns la Sinaia între sfârșitul lunii august și începutul lunii septembrie 1930. Într-o primă etapă, se ascunde. Ca o lupoaică. Hăituită. În acest răstimp, regele, la fel de chipeș, supranumit „Casanova de la Dunăre“, foarte seducător cu ochii lui albaștri și surâsul șarmant, are de rezolvat câteva probleme de familie urgente. Vrea în primul rând să se apropie de fiul său, Mihai, care are acum 9 ani, nu și-a mai văzut tatăl de cinci ani și a auzit, probabil, numai de rău despre el. Elena este glacială, dar dă dovadă de bunăvoință pentru a se ocupa de viitorul fiului lor, încredințat tatălui. Mama se stabilește la Florența unde, primind o pensie importantă de la fostul ei soț, își cumpără o vilă. S-a convenit că îl va putea primi acolo pe fiul ei, timp de două luni pe an. Cât despre regina Maria, fiind la o cură în Bavaria Superioară, după o călătorie la Viena, a ratat întoarcerea fiului ei risipitor. Nu ajunge în țară decât în 12 iunie și se aruncă în brațele eroului ei. Știuse ea întotdeauna că fiul ei se va întoarce. Dar, cu amărăciune, înțelege foarte repede că ea nu va avea niciun fel de putere politică.

Ducele de Brabant și prințesa Astrid a Suediei se căsătoresc de două ori în șase zile

Belgia, 1926. Înspăimântătoarele traumatisme ale războiului sunt încă dureroase pe câmpurile de luptă de odinioară. În urmă cu trei ani, din cauza unei inflații năucitoare, când Germania a întârziat cu livrările datorate ca reparații de război, Belgia și Franța ocupaseră regiunea Ruhr. Este de neconceput ca regele Albert I și regina Elisabeta să traverseze teritoriul german pentru a se duce la Stockholm. Așadar, voiajul este întreprins pe mare, la bordul vasului *Princesse Marie José*. Traversarea este agitată, dar comandantul, Adrien de Gerlache de Gomery, este un strălucit marinar, care participase la expedițiile navei *Belgica* din Antarctica, apoi din Groenlanda.

Dar de ce această vizită la Stockholm? Fiindcă prințul Leopold, moștenitor al tronului Belgiei, se va însura cu fermecătoarea prințesă Astrid a Suediei. Întrucât viitoarea soție este de confesiune luterană și din dorința de a evita posibile polemici, din moment ce o viitoare regină a Belgiei nu poate fi de religie protestantă, regele și guvernul au ajuns la un compromis: o primă oficiere civilă a căsătoriei va avea loc la Stockholm în 4 noiembrie 1926, urmată de o ceremonie luterană. O a doua celebrare a căsătoriei, conform ritualurilor catolice, se va desfășura peste șase zile, la Bruxelles. Astfel Astrid, deși ulterior (în august 1930) avea să se convertească la catolicism, nu-și va fi renegat credința, putând totodată să fie regină a Belgiei.

Prințesa este fiica prințului Carol al Suediei, unul dintre cei trei fii ai regelui Oscar al II-lea și strănepotul tumultuosului mareșal napoleonean Bernadotte, care devenise rege al Suediei. Astrid, al cărei prenume înseamnă „frumusețe divină“, este nepoata regilor Gustav al V-lea al Suediei, Christian al X-lea al Danemarcei, Haakon al VII-lea al Norvegiei și, totodată, o rudă apropiată a lui George al V-lea. Această prințesă descinde din țara sirenelor, a pădurilor, a legendelor nordice și a poveștilor lui Andersen. În 1925, a împlinit 25 de ani. Frumoasă, rezervată, poate complexată din cauza staturii înalte, Astrid are ochi verzi frumoși. Nu are un renume de intelectuală, dar e pasionată de artele culinare și de copii. A studiat puericultura, cot la cot cu colegii ei, în perfectă simplitate, potrivit sobrietății protocolare ce caracterizează monarhiile scandinave. Semn distinctiv: îi place să conducă mașina, un Citroën 5 HP, ceea ce în acea vreme constituie o formă de libertate încă rară. Îi place și aviația. Vine prima oară în Belgia, la Spa, unde este prezentată reginei Elisabeta, fără să știe că autoritățile belgiene și suedeze poartă deja tratative diplomatice la cel mai înalt nivel, în vederea căsătoriei ei cu tânărul duce de Brabant. Regele Albert I a primit acest proiect cu simpatie. La sfârșitul anului 1925, prințesa era la Paris, la o prietenă, unde urma cursuri de istoria artei. Astrid îi mărturisise că făcuse cunoștință cu un bărbat care o impresionase enorm, „Monsieur Philippe“, cum obișnuia să se prezinte, pretinzând că era profesor de franceză. Venind împreună cu mama lui într-o vizită la familia regală a Suediei, necunoscutul nu era altul decât prințul Leopold. Foarte repede, s-a îndrăgostit nebunește de Astrid; ea a ezitat un timp, din cauza diferențelor religioase și lingvistice. El îi vorbește în engleză, ea are prea puține cunoștințe de franceză. Regina Elisabeta va preciza: „Este cu adevărat o căsătorie din dragoste. Nimic nu fusese pregătit“. Sentimentele nu au legătură cu contactele politice.

Această dragoste fulgerătoare este un exemplu molipsitor: fetițe belgiene primesc prenumele de Astrid. Presa ridiculizează talentele de gospodină ale prințesei, dar subliniază, în sfârșit, că îi place să citească. În dimineața căsătoriei, la Stockholm, se semnalează un eveniment dinastic fără precedent: patru regi, Gustav al V-lea, Christian al X-lea, Haakon al VII-lea și Albert I iau liftul împreună. În aceeași dimineață, suveranul belgian, mare amator de plimbări și dornic să scape de constrângerile etichetei, pleacă singur, la ora 7, ca să descopere orașul Stockholm, fără să fie însoțit. Când revine de la promenadă, santinela palatului acceptă cu greu că acest domn în civil și cu o pălărie ponosită pe cap este într-adevăr Majestatea Sa regele belgienilor, căruia se cuvine să i se dea onorul! Apoi, „Belgia descoperă că are un suflet romantic: când Astrid sosește în rada portului Anvers, iar tânărul prinț Leopold se repede să o îmbrățișeze, întregul popor adoptă bucuria lui“[156]. Călătoria până la Bruxelles este triumfală. Miercuri, 10 noiembrie, slujba de cununie se desfășoară sub bolțile înalte ale catedralei Saints-Michel-et-Gudule. Sublimă, într-o rochie de lamé argintiu încrustată cu crini, Astrid poartă o parură dintr-o superbă

coroniță de flori de portocal, cu un voal drapat din dantelă de Malines. Cu figura prelungă și gâtul subțire, mireasa pare și mai înaltă. Este prima nuntă regală care beneficiază de o „acoperire mediatică“, mai ales că Astrid este cea mai frumoasă prințesă din Europa. Toate curțile regale sunt reprezentate. George al V-lea l-a delegat pe fiul său, ducele de Gloucester. Chiar și împăratul Taisho (născut prințul Yoshihito) al Japoniei a trimis felicitări. Belgia vede în această căsătorie o promisiune de fericire: regatul a evitat o gravă criză financiară, capitalurile revin, iar francul belgian s-a stabilizat în raport cu lira sterlină.

15 septembrie 1928: Zogu I transformă Republica Albania în regat

Biata Albanie! Ce s-a mai întâmplat cu ea în haosul războiului? În 3 septembrie 1914, jalnicul eșec al prințului de Wied lăsase în urmă o țară în stare de anarhie. Țara Acvilelor era o momeală, o miză pentru statele angajate în conflictul armat. Un general turc preluase puterea, cu sprijinul Italiei, ocupând coasta adriatică și punctele strategice, care făceau din ea o adevărată colonie italiană. La sfârșitul războiului, Victor Emanuel al III-lea și guvernul său propuseseră împărțirea Albaniei între greci, sârbi și italieni. Președintele Wilson se opusese însă, presimțind noi dispute balcanice. Italienii „autorizează totuși, în decembrie 1918, întrunirea unui Congres la Durrës și formarea unui guvern provizoriu. O delegație este trimisă la Versailles, pentru a asista la Conferința de Pace“[157]. Întrucât guvernul nu este capabil să organizeze acest stat incert, un nou Congres se reunește în ianuarie 1920 și alege Tirana drept capitală. Francezii, apoi italienii părăsesc teritoriul, iar peste trei luni, Albania are mândria de fi admisă în noua Societate a Națiunilor. Este independentă, dar sub autoritatea cui?

Numele lui este Ahmed Muhtar Bey Zogolli, fiu al unui șef de trib musulman, care se răsculase contra Imperiului Otoman; este unul dintre cele mai noi și mai originale personaje apărute în complexa perioadă interbelică. Născut în 1895, a fost crescut la curtea sultanului Abdul-Hamid al II-lea și a studiat la Școala militară de la Viena. A participat la conflictele balcanice, însă austriecii, ferindu-se de el, l-au izolat în timpul războiului; el a profitat de acest lucru, pentru a-și aprofunda cunoștințele despre cultura apuseană. În fruntea unor patrioți munteni, a participat la ultimul Congres albanez. La vârsta de 27 de ani, fiind ministru de interne, eliberează Tirana, devine comandantul armatei și se bucură de o mare popularitate. În 1922, Ahmed Zogolli renunță la patronimul său turcesc și devine Zogu. Așa începe extraordinara lui ascensiune politică. În decembrie 1922, ajunge prim-ministru. Opoziția este furioasă. Fan Noli, arhiepiscop ortodox de Scutari, admirator al revoluției bolșevice, organizează o mișcare revoluționară și pune stăpânire pe Tirana, în 10 iunie 1924. Zogu se exilează la Belgrad. Întrucât „prelatul roșu“ nu reușește să își impună

reformele considerate democratice și nu este recunoscut de celelalte state, care erau îngrijorate de această situație ciudată, Zogu, al cărui nume complet înseamnă „fiul păsării“, zboară rapid, cu trupele sale, spre Tirana, unde intră triumfal în 14 decembrie 1924. „Arhiepiscopul bolșevic“ (!) este alungat; se adoptă o nouă Constituție.

În 21 ianuarie 1925, este proclamată republica, iar peste zece zile Zogu este ales președinte, pe o perioadă de șapte ani. În vârstă de 30 de ani, este cel mai tânăr președinte din lume. Zogu, care beneficiază de un prestigiu considerabil, îi recompensează pe camarazii săi de arme, le acordă grade și pensii, iar pe adversarii săi îi bagă la închisoare. Dar cum poate să funcționeze această țară aridă, fără o exploatare susținută a resurselor? Prezența italienilor este decisivă, aceștia construind drumuri, amenajând porturi, trimițând consilieri în ministere. O misiune militară italiană permanentă este instalată în 1927; arhitecți aleși de Roma redesenează Tirana, conform esteticii monumentale fasciste. Albania este un adevărat protectorat italian, supravegheat cu atenție de Mussolini, care îi acordă un sprijin atât moral, cât și material.

Întrucât calmul a revenit în țară, iar treburile statului prosperă, Zogu decide să transforme republica în regat, proclamându-se rege în 1 septembrie 1928, sub numele de Zogu I. O sută una salve de tun anunță urcarea sa pe tron. Suveranul, care are 33 de ani, poartă emblema unei acvile pe uniforma sa. Diplomații, cum ar fi însărcinatul cu afaceri al legației franceze, se prezintă în Adunarea legislativă îmbrăcați cu jachetă și purtând joben. Este adoptat Codul civil francez. Considerat drept salvatorul națiunii, noul monarh vrea să fie „regele albanezilor“ și le ridică la rangul de prințese pe mama și pe sora lui. Europa înregistrează, din punct de vedere diplomatic, transformarea regimului în Albania, iar regele Victor Emanuel al III-lea, într-un fel nașul acestei modificări, transmite călduroase felicitări. În schimb, Wilhelm de Wied protestează, argumentând că, în incontestabilul *Anuar diplomatic Gotha*, el este cel care figurează în continuare drept șef al casei regale a Albaniei! Din nou… „Wied“!

Ce-i mai lipsește Albaniei italienizate? O regină! Zogu, firește, alege o prințesă italiană, Giovanna de Savoia, fiica lui Victor Emanuel al III-lea, care refuză, deoarece Zogu este musulman. Aceasta se va mărita în 1930 cu regele Boris al Bulgariei. Se va vorbi, apoi, despre un proiect de logodnă cu arhiducesa Adelheid, prima fiică a foștilor suverani Carol și Zita, dar este prea tânără, așa că nici nu se pune problema de a o căsători. Consilierii regali își continuă căutările. Considerând că menghina fascistă era prea constrângătoare, regele albanezilor încearcă să se apropie de Grecia și de Iugoslavia, recent creată; dar, lucru mai grav, expulzează misiunea militară italiană. Ducele consideră gestul drept o mare ingratitudine și taie mijloacele de subzistență atât de vitale fragilei Albanii, care exportă aproape 69% din resursele ei în Italia, de unde importă 37% din bunurile necesare. În 22 iunie

1934, o escadră italiană se instalează în fața orașului maritim Durrës (care fusese rebotezat Durrazo). Un avertisment? O amenințare? Mai rău: este programată anexarea Albaniei de către Italia, iar „în 1936, armata albaneză trece, *de facto*, sub controlul Italiei, prin intermediul unor consilieri“[158].

În timp ce nori grei se adună pe cerul Europei, se întrevede și o scurtă perioadă de zile senine: grație consilierilor săi sosiți la Budapesta, regele Zogu și-a găsit, în sfârșit, regina, în persoana tinerei contese ungare Geraldine Apponyi, de 23 de ani. Supranumită „trandafirul Ungariei“, prințesa este foarte frumoasă, aparține unei familii ilustre, care dăduse câțiva șambelani la curtea lui Franz Joseph. Cunoaște bine toate casele imperiale și regale europene, iar mama ei, americancă, descinde dintr-o familie scoțiană emigrată în veacul al XVII-lea. Înaltă, zveltă, cu ochi de un albastru intens și cu păr blond, această aristocrată cosmopolită este bogată, sportivă și cultivată. Ce să-ți dorești mai mult? Invitată la Tirana, la balul de Anul Nou, contesa ungara este întâmpinată de „un bărbat înalt și subțire, foarte elegant, care stătea de vorbă cu șeful unei misiuni diplomatice străine“. „S-a întors spre mine“, povestește ea, „și, întâlnindu-i privirea pentru prima oară, am simțit o stranie tulburare. Avea ochi albaștri pătrunzători.“[159] Geraldine cere să se mai gândească zece zile. Este uluită, fascinată.

În ziua nunții, Geraldine își face intrarea în palat într-o rochie comandată la Mademoiselle Chanel, brodată cu dantele, fir de argint și perle, având o trenă de cinci metri. Mulțimea este numeroasă: șaizeci de mii de persoane în costume tradiționale au coborât din munți și s-au alăturat locuitorilor din Tirana. Mireasa fiind catolică, ceremonia este doar civilă. Importanța politică a evenimentului reiese din faptul că unul dintre martorii regelui este contele Ciano, ministrul afacerilor externe al Italiei și ginere al Ducelui, iar, pe de altă parte, cancelarul Hitler oferă drept cadou de nuntă un superb automobil Mercedes. În această mașină, cuplul pleacă în luna de miere. Festivitățile memorabile, aducând culori și miresme din Orient, dansuri și chiuituri, durează trei zile și trei nopți. În 27 aprilie 1938, în numele dragostei, Albania regală a căzut în capcana dictaturilor.

În 1929, regele Italiei recunoaște un nou stat: Cetatea Vaticanului

În timp ce Mussolini obține rezultate spectaculoase în organizarea muncii (trenurile sosesc la timp!) și amplifică marile lucrări (asanarea regiunii mlăștinoase „Agro pontino“ din Italia centrală, urbanizarea Romei, construcții de drumuri rapide și poduri, șantiere arheologice), impunând totodată un regim foarte autoritar, Victor Emanuel al III-lea observă, poate cu o oarecare admirație, succesele premierului său. Și, la fel ca regina Maria a României, își mărită fiicele. În 9 aprilie 1923, fiica mai mare, Yolanda, se căsătorește cu un aristocrat italian, contele Calvi di Bergolo. O

serbare somptuoasă este organizată la Palatul Quirinale, unde participă marii demnitari, printre care „domnul Mussolini”, în redingotă, fără decorații. În 10 octombrie 1925, după o fastuoasă recepție, în primăvară, pentru a celebra jubileul de argint al regelui, este rândul prințesei Mafalda: se mărită cu un prinț german, nepot al lui Wilhelm al II-lea, Philipp von Hessen-Kassel. Din câte se pare, războiul, chiar dacă amintirile lui nu s-au șters, nu a lăsat animozități între marile familii. Și, chiar dacă nu mai deține nicio funcție, prințul de Hessen păstrează prestigiul fostei case dinastice. Firește, Ducele este prezent în alaiul nupțial, oferind brațul unei prințese germane. Cu mândrie.

Cel mai mare succes al regelui și al lui Mussolini în politica externă este rezolvarea „chestiunii romane“, rămasă în suspensie din 1859. Roma și statele pontificale fuseseră anexate de regatul Italiei. Casa de Savoia avea relații delicate cu papa, care refuza să îl primească pe suveran. De când a preluat puterea, Mussolini s-a arătat extrem de conciliant; considera că era esențial să există o bună înțelegere cu Sfântul Părinte, care avea o influență atât de mare asupra opiniei publice italiene. Ducele dorea să ajungă la un acord cu Pius al XI-lea, ceea ce le-ar da posibilitatea tuturor catolicilor să adere la fascism, împiedicându-l astfel pe papă să-l mai atace. Discuțiile au început în noiembrie 1926, în cea mai mare discreție. În ianuarie 1929, Mussolini negociază personal acordul. Regele Victor Emanuel al III-lea a fost informat permanent de evoluția tratativelor; Mussolini îl ținea zilnic la curent, solicitându-i părerea și ținând seama de ea.

Se poate spune că acordurile de la Laterano sunt opera comună a regelui și a lui Mussolini. În 11 februarie 1929, la palatul Laterano, construit în 1586 din ordinul papei Sixt al V-lea, cardinalul Gasparri, secretar de stat al Sanctității Sale Pius al XI-lea, și șeful guvernului italian, Mussolini, semnează un tratat format din trei părți. Din punct de vedere diplomatic, regatul Italiei recunoaște existența juridică a Cetății Vaticanului, suveranitatea ei pe teritoriul de 44 hectare, care este o enclavă în teritoriul italian, și se angajează să asigure libertatea comunicațiilor externe ale noului stat. Vaticanul recunoaște regatul Italiei, cu Roma drept capitală. Cu titlu de despăgubire teritorială, Italia plătește Sfântului Scaun 750 milioane de lire și titluri de stat în valoare de 1 miliard cu o dobândă de 5%. Pe plan religios, catolicismul este recunoscut drept „singura religie a statului italian“, învățământul catolic este obligatoriu în școala primară și secundară. Printre efectele civile ale dreptului canonic, divorțul este interzis în Italia. Moneda Vaticanului este acceptată în restul Italiei.

Acordurile de la Laterano constituie un imens succes, atât pe plan intern, cât și în materie de politică externă, întrucât reglementează șaptezeci de ani de litigii și sporesc prestigiul Italiei. Reconcilierea Sfântului Scaun cu Casa de Savoia este pecetluită oficial joi, 5 decembrie 1929, prin vizita lui Victor Emanuel al III-lea și a reginei Elena. Din 1871, doar suveranii necatolici, aflați în trecere la Roma, erau

admiși în audiență pontificală, deoarece Sfântul Scaun nu le recunoștea șefilor de stat catolici dreptul de a accepta ospitalitatea „uzurpatorilor“ de la Quirinale. Vizita suveranilor belgieni în 1922 — cu prințul Leopold — și cea a suveranilor spanioli în 1923 fuseseră niște excepții. Încă din primele ore ale dimineții, după ce suveranii au primit onorurile trupelor italiene, o mulțime enormă se adună pentru a zări cele șapte automobile care, la ora 10:40, sosesc în Piața Sfântul Petru. Guvernatorul Cetății Vaticanului, Garda elvețiană și jandarmeria pontificală dau onorul cuplului regal, când intră în statul Vatican. Victor Emanuel al III-lea, în uniformă de general cu epoleți albi, și regina Elena, de asemenea în alb (doar suveranele catolice au dreptul să fie în alb) și purtând pe creștet o mantilă, pășesc în urma prințului Ruspoli, „Grand Maestro del Sacro Ospizio“, și a monseniorului Dominioni, majordom al Sanctității Sale, până la apartamentele papei. Sunt poftiți în sala Tronetto („mic tron“), unde, în mod intenționat, jilțul nu este prevăzut cu un podium. În picioare, papa, înveșmântat în alb, dar cu umerii și brațele acoperite de pelerina roșie tivită cu hermină, îi roagă pe musafirii săi să se așeze. Audiența durează douăzeci de minute. Pius al XI-lea oferă daruri și își exprimă profunda satisfacție de a-i primi pe monarhi. Apoi, cuplul regal se duce să se reculeagă la mormântul Sfântului Petru. Este ora douăsprezece și un sfert la prânz, când regele și regina pleacă de la Vatican pentru a primi la Quirinale, în numele reciprocității diplomatice, pe secretarul de stat și nunțiul apostolic, primul ambasador al Sfântului Scaun în Italia. A doua zi, prințul de Piemonte, Umberto, și două dintre surorile lui, Giovanna și Maria Francesca, sunt la rândul lor primiți de către Pius al XI-lea.

Ianuarie 1930: moștenitorul tronului Italiei se însoară cu prințesa Marie José a Belgiei

Vizita suveranilor belgieni la Roma în 1922 nu a fost doar prilejul unei întâlniri cu Pius al XI-lea, ci și cu familia regală a Italiei. Proiectul de a-l uni matrimonial pe foarte chipeșul Umberto, viitor rege al Italiei, cu strălucitoarea și seducătoarea Marie José, singura fiică a suveranilor de la Laeken, era foarte dorit de mama tinerei, regina Elisabeta. În acest an al centenarului Belgiei independente, ceremonia se desfășoară la Quirinale, în Capela Paulină, în 18 ianuarie 1930. Mirii impresionează prin eleganță și rafinament, cucerind inimile tuturor. Sunt doi tineri moderni, din perioada postbelică, amatori ai sporturilor de iarnă. Alura lui Umberto este în contrast total cu cea a tatălui său, pe care fizicul l-a defavorizat dintotdeauna. Marie José a moștenit-o pe mama ei; fiind crescută într-o societate cu pretenții înalte, îi place să se înconjoare de artiști și intelectuali; are talent la scris și, sub niciun chip, nu ar concepe să se despartă de pianul ei. Cuplul va avea patru copii: Maria Pia (1934), Vittorio Emanuele, singurul lor fiu (1937), Maria Gabriella (1940) și Maria Beatrice (1943).

Octombrie 1930: căsătorit cu Giovanna de Savoia, regelui Bulgariei îi plac locomotivele!

Încă o nuntă la curtea Italiei! Regele Boris al III-lea, la fel ca George al II-lea al Greciei, devenise suveran prin retragerea tatălui său. Țara lui, Bulgaria, este în tabăra statelor învinse în 1918, micșorată din punct de vedere teritorial prin tratatele de la Neuilly și de la San Stefano, în folosul vecinelor ei, Serbia și România. Regele Ferdinand abdicase și se retrăsese în Germania, la Coburg, unde era leagănul dinastiei lui. Fiul său, Boris al III-lea, născut în 1894, primise de foarte tânăr o coroană întinată de înfrângerea în război. Monarhia bulgară este o ciudățenie: dintre toate Puterile Centrale, este singura care supraviețuiește. Foarte neexperimentat, Boris al III-lea îl lasă, cu prudență, să guverneze pe premierul său, Stamboliiski, lider al Partidului Țărănesc, care câștigase alegerile în 1919. Acest politician cu „mână de fier“ conduce o țară uitată, promulgând legi favorabile mediului rural, nu contestă tratatele și întreține relații amiabile cu cei doi vecini triumfători, România și Regatul sârbilor, croaților și slovenilor.

Din păcate, în 1923, o insurecție de dreapta îl înlătură pe Stamboliiski. Situația în Bulgaria este foarte agitată până în 1925. Comuniștii încearcă să preia puterea, dar nu reușesc. Urmează o perioadă de „teroare albă“. Câteva atentate vizează persoana regelui. Boris III-lea nu reacționează. Bulgaria are o situație grea, dar regele se va însura, iar evenimentul va declanșa o mare bucurie în țară. În 25 octombrie 1930, în Bazilica Superioară a Sfântului Francisc din Assisi, se căsătorește cu a treia fiică a suveranilor italieni, prințesa Giovanna de Savoia, care are 22 de ani; el are 36 de ani. Suveranul, mic de statură, slab, are o siluetă suplă și agilă. René Ristelhueber subliniază că „fața lui, ca un oval alungit, un pic aplatizată la tâmple, avea creștetul bombat, cu o calviție prematură. Ceea ce frapa la el, în afară de nasul coroiat, destul de bourbonian, erau ochii mici, de un verde cenușiu, care îi înviorau paloarea figurii. Foarte mobili, ochii aceștia scotoceau tot timpul în jur. Privire alunecoasă, se spunea, fiindcă niciodată nu se fixa pe ceva“.[160] Lumea îl consideră viclean, deși el este un om foarte spiritual și rafinat. Regele este asemenea unei enciclopedii vii, fiind o personalitate distinsă și recompensată de mai multe universități europene — ceea ce este rar în acea vreme pentru un suveran —, care apreciază lucrările sale în domeniul fizicii și al științelor naturii. Boris al III-lea este, în același timp, un bun ostaș, fiind atașat, printre altele, pe lângă statul-major al generalului Ludendorff în 1914. Dar este un solitar din fire, rămas orfan de mamă, când nu avea decât cinci ani.

De la tatăl său, un om atât de original, a moștenit pasiunea de a conduce locomotivele, amintind astfel, dar cu competență, de isprăvile prea puțin convingătoare ale țarului bulgarilor care, înainte de război, își permitea să preia

comanda Orient-Expressului când traversa Bulgaria — spre marele pericol al călătorilor și al garniturii de tren! Frenezia feroviară a fiului său îi face să zâmbească pe mulți. Lui, nu-i pasă de cei care îl ridiculizează. Aceștia rămân uimiți când regele, un burlac atât de timid, se însoară cu o prințesă atât de rafinată, frumoasă și cultivată (Giovanna vorbește mai multe limbi străine, printre care și rusa), care e și o bună muziciană.

De trei ani, regele Boris al III-lea fusese de mai multe ori oaspetele suveranilor italieni. Și apreciase personalitatea fiicei lor mai mici, Giovanna. La Roma, alături de ei, regăsise și amintiri despre mama lui, născută prințesă de Parma. Căsătoria este mixtă din punct de vedere confesional, regele fiind creștin ortodox. Unul dintre artizanii ceremoniei este chiar „delegatul apostolic în Bulgaria, Angello Roncalli, viitorul papă Ioan al XXIII-lea“[161]. Trena miresei nu este purtată de domnișoare de onoare, ci de trei ofițeri bulgari. Tatăl mirelui, fostul țar Ferdinand, în vârstă de 69 de ani, a venit la nunta fiului său în uniformă de ceremonie, șchiopătând, sprijinit într-un baston, dar oferind brațul drept reginei Italiei. Sunt prezenți membri ai multor familii regale (prințul de Piemonte este martorul surorii lui), dar toată lumea remarcă în special prezența lui Mussolini, și el în uniformă, ostentativ, înconjurat de întregul guvern italian și de președintele bulgar al Consiliului de Miniștri. Ducele manifestă o vie simpatie față de Bulgaria. O modalitate de a compensa sprijinul acordat Belgradului și Bucureștilor la Conferința de Pace de la Paris și de a întări influența Italiei într-o monarhie balcanică fragilă.

1931: eveniment neașteptat în Spania, unde este proclamată Republica, iar Alfonso al XIII-lea se retrage

În timpul războiului, Spania fusese neutră, păstrând aceeași atitudine și după aceea, deși se considera că armata țării avea o admirație pentru trupele kaizerului. Situată din punct de vedere geografic în partea opusă Balcanilor, în sud-vestul Europei, țara fusese zguduită de teribilele războaie carliste în secolul al XIX-lea — patru înspăimântătoare războaie civile timp de aproape patruzeci de ani, care duseseră la instaurarea unei republici pe durata a câtorva luni —, apoi, în 1902, pierderea umilitoare a unor colonii esențiale, cum ar fi Cuba, Porto Rico și Filipine, în urma războiului hispano-american din 1898. Regatul iberic nu era interesat și nici în măsură să intervină ca aliat sau ca adversar al unei puteri statale angajate într-un război născut în urma unui conflict de origine balcanică. Palatul regal fusese transformat, pe cât se putea, în birou de informații pentru familiile răniților și ale victimelor, care aveau rude și cunoștințe spaniole.

Totuși, în 1917, în contextul răspândirii răzvrătirilor în rândul combatanților și pe fundalul revoluției de la Petrograd, se declanșase o grevă generală, pe care guvernul o înăbușise cu asprime. Fiu postum al lui Alfonso al XII-lea mort la 28 de

ani, Alfonso al XIII-lea a urcat pe tronul Spaniei în 17 mai 1902, la vârsta de 16 ani, după regența tumultuoasă a mamei sale, Maria Cristina de Austria. La el, totul avea să se întâmple foarte repede. Printr-o decizie absolut excepțională, infantul, născut la șase luni după moartea tatălui său, a fost proclamat rege chiar în ziua când a venit pe lume. Imediat, a fost poreclit *el rey niño*, „regele copil“, atunci când a fost prezentat în pielea goală, pe o tipsie de aur, la curtea din Madrid. Se povestește cum granzii regatului, deloc zgârciți cu replicile sarcastice, l-ar fi auzit pe președintele Consiliului adăugând, după un protocolar „Domnilor, avem un rege. Trăiască regele“, un comentariu mai ironic: „Avem cantitatea cea mai mică de rege, cu putință!“ Și, totuși, este tratat ca un suveran, din moment ce, la un an și jumătate, prezidează (!) deschiderea Cortesurilor (Parlamentul), inaugurează Expoziția Universală de la Barcelona la vârsta de doi ani, apoi la șapte ani (ceea ce este mai normal) este încredințat unor ofițeri însărcinați cu instruirea lui, conform unui program clasic, alternând învățământul școlar și educația fizică. Se spune că sănătatea regelui este precară, că are nevoie de îngrijiri atente, însă tânărul monarh va găsi în sport modalitatea de a-și mări vigoarea fizică. Se dovedește a fi un om inteligent și generos; mamei lui, când îl întreabă dacă are o dorință, îi răspunde:

— Să îi grațiezi pe prizonieri...

În timpul războiului, într-un demers pe care noi îl vom numi umanitar, luase inițiativa de a face schimb de prizonieri. Nimeni nu cutează să îl contrazică. „Această educație îi făurește un caracter impulsiv și imperios, care nu suportă contradicția. Crescând, manifestă un mare interes pentru tot ce este legat de armată, colecționează uniforme — asemenea kaizerului și prințului de Wales —, adoră defilările, paradele și fanfarele.“[162]

Cu rapiditate, chiar dacă fuseseră acordate libertatea presei și de asociere, la fel și sufragiul universal, în 1888 și, respectiv în 1890, Alfonso al XIII-lea deplânge înapoierea țării sale, care resimte acut pierderea definitivă a imperiului colonial, împotmolită în indolența administrativă și absența unor măsuri de urgență, înlocuite cu diverse campanii jalnice. Prin formație, este un poliglot desăvârșit, un teolog care are bune cunoștințe științifice și un sportiv perfect, dar și un vânător pasionat. Fără să fie chipeș, are mult farmec și maniere alese. Protocolul, în viziunea lui, devine teatral — o formă de curtoazie —, ceea ce nu îl împiedică însă să fie foarte popular. Rege din ziua în care s-a născut, pretinde ca lumea să nu uite acest detaliu. Curajul său fizic este verificat prima oară cu prilejul vizitei lui oficiale în Franța, în 31 mai 1905. După ce în ajun, la dineul oferit în onoarea sa de către Émile Loubet, președintele Republicii, Alfonso al XIII-lea a salutat, într-o franceză ireproșabilă, relațiile excelente franco-spaniole, în seara următoare, ieșind de la un spectacol de gală la Operă, nu s-a speriat când o bombă, aruncată de un anarhist, a explodat sub caleașca în care se afla împreună cu președintele Loubet. Regele se ridică imediat și strigă: „Nu este nimic, domnilor, liniștiți-vă. Trăiască Franța!“

Alfonso al XIII-lea are 19 ani.

Exact peste un an, regele se însoară cu prințesa Victoria Eugenia de Battenberg, în vârstă de 19 ani, poreclită Ena. Fiică a prințesei Beatrice a Regatului Unit și a douăzeci și treia nepoată a reginei Victoria, mireasa este și fina fostei împărătese a francezilor, Eugénie, văduva lui Napoleon al III-lea. Cu un an în urmă, aceasta aranjase o întâlnire în Anglia între Alfonso al XIII-lea și Victoria. Tinerii se revăzuseră la Biarritz și, ca de obicei, regele nu pregetase prea mult ca să-i ceară mâna. Uniunea lor matrimonială pusese o problemă, deja întâlnită în istoria Angliei și a Spaniei, prințesa fiind anglicană, iar Majestatea Sa spaniolă de religie romano-catolică. Eduard al VII-lea, cu simțul său diplomatic foarte fin, intervenise și prințesa se convertise. Totodată, îi spusese nepoatei lui: „Ena, să știi că nu te duci într-o țară de tihnă și huzur. Dacă accepți această căsătorie, să nu vii să mi te plângi mai târziu!“[163] Nu trebuia uitat litigiul din Gibraltar!

În 25 mai 1906, viitoarea regină sosise cu trenul de la Irun. Mulțimea era atât de numeroasă și atât de curioasă pe parcursul traseului, încât deplasarea alaiului fusese mult încetinită. În 31 mai, după ceremonia nupțială de la San Jéronimo el Real din Madrid (trena miresei măsoară 4,30 metri, iar mantoul, brodat cu fir de argint, 4,50 metri), mirii urcă într-o trăsură pentru o plimbare de doi kilometri pe străzile pavoazate ale Madridului, îndreptându-se spre *Palacio de Oriente*, cum se mai numește Palatul Regal. În lungul traseului cuplului regal, se află heralzi în costume medievale, granzi de Spania purtând pălării tradiționale și veșminte de ceremonie, demnitari înfășurați în cape elegante. În dreptul numărului 84 pe Calle Mayor, un buchet de flori este aruncat dintr-un balcon de la etajul patru al clădirii. În buchet, era ascunsă o bombă, care explodează într-un nor gros de fum, omorând servitori, valeți în livrea din secolul al XVIII-lea, trei ofițeri și nouă soldați. În total, douăzeci și opt de victime, o sută de răniți și un cal cu burta spintecată. Perechea regală este teafără. Uniforma de căpitan-general a regelui este sfâșiată, colanul ordinului Lâna de Aur este rupt, iar picături de sânge pătează rochia miresei. Alfonso al XIII-lea, care nu și-a pierdut calmul, sare jos, dându-i mâna soției lui care tremură speriată. Văzând cât este de palidă, îi spune:

— Haide… Nu e momentul să leșini aici…

Și o conduce la o trăsură goală, numită „de respect“, care se află în spate — nu se știe niciodată… —, în care mirii ajung apoi la palatul regal, în ovațiile mulțimii. De la asasinarea Elisabetei de Austro-Ungaria (Sisi), la Geneva, în 10 septembrie 1898, epoca este jalonată de atentate. Cel de acum ar fi putut să fie mult mai devastator, căci asasinul intenționase inițial să arunce bomba în biserică, unde pătrunsese cu o autorizație falsă. Vinovatul, fiu de postăvar, va fi prins peste două zile. Îl va ucide pe jandarmul care l-a arestat și se va sinucide. În aceeași zi, balul care era prevăzut să aibă loc este înlocuit, în semn de doliu, printr-o ceremonie în memoria victimelor. A doua zi după-amiaza, suveranii și invitații lor asistă la o mare coridă. Fermecătoarea

regină Victoria Eugenia arborează tradiționala mantilă din dantelă albă. Cuplul regal, în picioare, este aclamat de mulțimea din tribune. Această „nuntă însângerată“, deja întâlnită în istoria monarhică, sporește popularitatea suveranului. Din păcate, Victoria Eugenia nu împărtășește pasiunea pentru tauromahie a soțului ei. Va asista la coride, închizând ochii sau cu ochii deschiși, dar în spatele unui lornion cu lentile opace! Regina, o frumusețe britanică tipică, înlătură treptat rigiditățile curții din Madrid, care rămăsese închistată în eticheta încă habsburgică a soacrei ei. Una dintre cumnatele ei, lucidă, dar și idealistă, observă că „prezența noii regine a început foarte repede să influențeze moravurile palatului. Un aer de mondenitate, un spirit mai lejer, mai feminin într-un cuvânt, a început să circule în vastele saloane. De-abia instalată, Victoria Eugenia a devenit imediat arbitrul modei madrilene, iar grație ei au început să se schimbe nenumărate obiceiuri, care ne plasau la coada Europei“. Regina se fardează, fumează, se scaldă, bineînțeles, pe coasta bască spaniolă, joacă golf și seduce prin farmecul și silueta ei — și impune, firește, deprinderea de a bea ceai. Cât despre rege, între un meci de polo și o cursă într-un automobil sport al anilor 1920, Alfonso al XIII-lea este un suveran la fel de modern ca soția lui. Purtând o caschetă din piele, îl ia pe mareșalul Lyautey în bolidul său. Poate, când fac un popas, discută și despre Maroc?

Alfonso al XIII-lea și soția lui nu se înțeleg deloc. Căsnicia și viața lor privată sunt foarte repede adumbrite de moștenirea genetică a reginei Victoria: hemofilia. Boala este constatată în 1907, la botezul primului lor copil, Alfonso. Potrivit vechii tradiții a Regilor Catolici, prințul de Asturia este circumcis; intervenția provoacă hemoragia caracteristică bolii și o cufundă pe regină într-o profundă depresie. Dacă, în cazul cuplului imperial Romanov, hemofilia țareviciului îi unise pe Nicolae și Aleksandra în greaua lor încercare, pentru regele și regina Spaniei boala copilului accentuează neînțelegerile dintre ei. Dezinvoltura de sorginte vieneză a suveranului, pe care o moștenise de la mama lui, dispare sub amărăciunea suferinței. Alfonso al XIII-lea are viața lui, Victoria Eugenia operele ei de binefacere, regina reorganizând Crucea Roșie. Uniți, par blestemați: în 1908, al doilea fiu al lor este surdo-mut. Vor mai avea apoi două fete și un băiat, care din fericire au fost feriți de hemofilie.[164] Dar, vai! Boala nu îl cruță pe ultimul lor fiu născut, Gonzalo. Trei copii foarte bolnavi din cei șase pe care i-au avut… Unul dintre ei va muri la 19 ani. Un coșmar, și mari dificultăți cu privire la succesiunea la tron.

Din punct de vedere politic, popularitatea regelui a început să scadă în 1910. În anul precedent, o insurecție la Barcelona l-a avut drept instigator pe un pedagog anarhist, Francisco Ferrer. Procesul lui, urmat de condamnarea la moarte, în 1909, declanșaseră manifestații în toată Europa (cincizeci de mii de persoane la Paris, în fața ambasadei Spaniei). Regele refuzase să îl grațieze, poate și deoarece condamnatul era mentorul autorului atentatului care îi îndoliase nunta. Apoi,

apăruseră facțiuni separatiste (îndeosebi în Catalonia), republicani socialiști, răscoale și diverse junte. În 1921, o insurecție în regiunea munților Rif din Marocul spaniol dusese la o campanie dezastruoasă.

În 1923, Alfonso al XIII-lea, sătul de tulburări sociale, aprobase dictatura generalului Miguel Primo de Rivera. Apoi, în 1925, când dictatura a pierdut specificul militar, a apărut speranța că Spania ar putea să-și revină. Așa s-a întâmplat, dar și opoziția s-a consolidat în egală măsură. Nesuportând să nu mai fie în prim-plan, din cauza regimului autoritar aflat la putere, regele a făcut greșeala de a cădea la învoială cu adversarii celui pe care îl numise în fruntea guvernului. În fața opoziției populare, Primo de Rivera demisionase în 28 ianuarie 1930, plecând la Paris, unde avea să moară la scurt timp după aceea. Regele, menținând dictatura, transformând-o în Directorat Civil, l-a numit pe generalul Berenguer, care nu era capabil să protejeze monarhia.

Suveranul, categoric neinspirat, a provocat noi alegeri cu caracter de plebiscit. În 14 aprilie 1931, la alegerile municipale monarhiștii au fost votați de trei sferturi din electorat, dar republicanii au triumfat în marile orașe din Catalonia, Țara Bascilor, în provincia Huesca și în La Rioja. Un martor va spune: „Spania, care se culcase monarhistă, s-a trezit republicană“, pentru a doua oară, chiar dacă un pic surprinsă. Republica a fost proclamată fără să se fi vărsat nicio picătură de sânge spaniol, ceea ce părea un miracol! De fapt, Alfonso al XIII-lea a refuzat să dea ordin armatei să împrăștie mulțimea din apropierea palatului. A preferat să se retragă, dar fără să abdice. Monarhia este suspendată, regele renunța provizoriu la tron și pleca la Paris. Cu puțin timp înainte de a urca pe tronul Spaniei, în 1902, adolescentul de atunci scrisese în jurnalul său intim un program de reforme, care i se păreau urgente, însoțite de un sfat profetic pentru el, dacă ar da greș: „Pot să fiu un rege care nu guvernează, care să fie guvernat de miniștrii lui și, în cele din urmă, condus la frontieră…“ Alfonso al XIII-lea, acompaniat de onoruri militare, salutat cu deferență, fără glorie, dar cu demnitate, a plecat ca un grande de Spania.

1934. Teroare la Marsilia: regele Alexandru I al Iugoslaviei este asasinat!

Ar fi trebuit să fie o primire entuziastă, simbolizând reunirea popoarelor care trăiseră aceleași traume dureroase ale războiului. Era prima vizită oficială în Franța a regelui Alexandru I, unificatorul monarhiei popoarelor sârbilor, croaților și slovenilor sub numele de Iugoslavia, din 1929, urmând la tron tatălui său, regele Petru I. În această zi de 9 octombrie 1934, la ora 16:00, de pe crucișătorul *Dubrovnik* înconjurat de douăzeci de nave franceze, cobora suveranul, în uniformă și cu bicorn pe cap, pe Quai des Belges, fiind întâmpinat de ministrul afacerilor externe, Louis Barthou, și de ministrul marinei, Piétri. La ora 16:10, convoiul, care înainta încet din

cauza mulțimii foarte dense, se îndreaptă spre monumentul închinat soldaților Armatei din Orient, morți pe câmpul de luptă; aici, regele urma să depună o jerbă. Împingându-se printre membrii serviciului de ordine, un necunoscut a sărit agil pe treapta mașinii, care nu fusese ridicată, ceea ce nu putea decât să ușureze manevrele ucigașului, mai ales că și geamurile erau coborâte. Necunoscutul a tras cu pistolul în monarh și în ministru, rănindu-i grav. Șoferul, blocând mașina, l-a înșfăcat pe agresor, polițiștii s-au năpustit și ei, iar locotenent-colonel Piollet, care mergea călare paralel cu automobilul Coupé Delage, l-a lovit cu sabia de mai multe ori. Omul a căzut jos, dar continuând să golească încărcătorul revolverului său Mauser. A urmat o învălmășeală de nedescris. Atins de două gloanțe în piept, regele a alunecat, inert și plin de sânge, pe podeaua automobilului. Barthou, cu brațul stâng acoperit de sânge, acolo unde îl străpunsese un glonț, coborâse din mașină. Transportat imediat în cabinetul prefectului, unde medicii au sosit în fugă, regele s-a stins din viață la ora 17:00, fără să-și mai fi recăpătat cunoștința. Se pare că deruta serviciului de ordine și mulțimea de gură-cască făcuseră dificilă administrarea primelor îngrijiri necesare Majestății Sale Alexandru I, care leșinase. Condus la spitalul Hôtel-Dieu, ministrul Barthou, a cărui stare nu fusese considerată gravă, ceea ce reprezintă încă o năucitoare dovadă de incompetență, are nevoie de o transfuzie. Dar hemoragia fusese prea puternică: ministrul a decedat la ora 17:30.

Mulțimea s-a dezlănțuit împotriva asasinului, pe care l-a târât, în agonie, până la postul de poliție. A murit și el, fără să fi fost interogat. Asupra lui, a fost găsit un pașaport pe numele de Petrus Kaleman, născut la Zagreb, capitala Croației. În vârstă de 35 de ani, făcea parte, probabil, dintr-o organizație naționalistă croată de ustași, adepți ai separatismului, având legături cu Germania și Italia, care își instalaseră tabere de pregătire în Ungaria; atentatul fusese pregătit minuțios, se pare. Emoția era imensă, stupefacția totală, iar opinia publică părea indignată de tragica neglijență a poliției marsilieze, deoarece amenințările la persoana regelui erau cunoscute, îndeosebi Siguranței — inadecvat numită în situația respectivă —, emanând de la rețelele croatului Ante Pavelić, care nu accepta unirea popoarelor iugoslave și îi reproșa suveranului că îi privilegia pe sârbi.

Incredibila discrepanță dintre minuțiozitatea maniacă a programului de protocol și insuficiența măsurilor de protecție, cu polițiști plasați la intervale prea mari pe traseu, provoacă o mânie contra guvernului. La fel de revoltător este și amatorismul escortei, care a fost incapabilă să pună un garou pe brațul ministrului Barthou. Chirurgul, așa-zis de serviciu, trebuie să străbată doi kilometri de la domiciliul lui până la spital! Ministrul, în vârstă de 72 de ani, nu se gândise că nu era obligatoriu ca naționalismele să se lupte doar pe terenul pe care și-l dispută. Barthou urmărea să izoleze Germania și voia să strângă legăturile Franței cu statele din vechea Mică Antantă. Ministrul se întorcea dintr-o serie de vizite oficiale la Praga, Budapesta și Belgrad. Acumularea neglijențelor la nivelul autorităților fusese

încurajată, de fapt, de această declarație a ministrului: „Regele este un prieten al Franței. Trebuie ca oamenii să îl poată vedea“.

Dar atentatul de la Sarajevo nu fusese o lecție suficientă pentru omenire? Autoritățile franceze se fac vinovate de exces de încredere. Seara, omagiile sunt unanime pentru a saluta persoana suveranului, asasinat la vârsta de 46 de ani, urcat pe tronul tatălui său, regele Petru I, în 17 august 1921.

Tragedia intră și în istoria presei: prin procedeul belinografiei, fotografia, un pic mișcată și neclară, dar impresionantă, făcută de fotograful Geoffroy, de la patru metri de victimă, este publicată în ediția specială a ziarului *Paris-Soir*, la două ore după atentat, datorită reflexelor unui tânăr secretar de redacție, Pierre Lazareff. Acest document excepțional va face înconjurul lumii! În acest timp, regina Maria, care își scurtase programul oficial, fiindcă suferea de o litiază, era în tren venind din Elveția și urma să se întâlnească la Marsilia cu regele. Cu toate menajamentele posibile, prefectul departamentului Doubs îi comunică înfiorătoarea dramă, când trenul oprește în gara din Besançon. Prințul moștenitor Petru, în vârstă de 11 ani, se află în Anglia, de unde va pleca spre Franța, în aceeași seară, împreună cu bunica lui, regina văduvă a României. Trenul special, în care regele și ministrul ar fi urmat să călătorească la Paris, a plecat din Marsilia cu perdelele trase. Șeful de brigadă al vagonului-restaurant a notat pe meniul gastronomic pregătit pentru oaspeți, această observație laconică și funebră: „Dineu neservit“...

1934–1935: Belgia este lovită de două tragedii îngrozitoare

Fatalitatea se înverșunează asupra familiei regale belgiene, cufundând autoritățile și populația într-o stupefacție tragică și într-o mare durere. Nenumărate presupuneri și ipoteze încearcă să găsească o explicație pentru două morți subite, fără nicio legătură între ele. În 17 februarie 1934, regele Albert I și-a pierdut viața în zorii celei de-a douăzeci și cincea aniversări a domniei lui pe tronul Belgiei. Profitând de câteva momente libere, suveranul plecase cu automobilul pentru a escalada stâncile de la Marche-les-Dames, în apropiere de Namur. Monarhul belgian era un alpinist experimentat, iar muntele era pasiunea lui. Valetul său, Théophile Van Dyck, rămas la mașină, a fost cuprins de îngrijorare văzând că regele întârzie, mai ales că era așteptat la Bruxelles. Dar, abia după lungi căutări, întreprinse de ofițeri de ordonanță, jandarmi și țărani din părțile locului, baronul de Wiart a găsit, la ora 2 noaptea, trupul neînsuflețit al regelui. La cap, avea o rană adâncă, iar moartea survenise probabil instantaneu. Conform primelor constatări, se pare că suveranul, ajuns pe piscul numit Vieux-Bon-Dieu, s-ar fi sprijinit, pentru a merge și mai sus, pe un bolovan mare care, desprinzându-se, a provocat căderea monarhului pe o distanță de aproximativ zece metri, spre o platformă stâncoasă de mai jos. Se

presupune că, apoi, trupul regelui ar fi ricoșat și s-ar fi rostogolit la vale, alți 49 de metri. Întreaga țară, încremenită de durere, își plânge „Regele Cavaler“, care prin vitejia lui, în clipe tragice, a știut să-și apere onoarea și regatul.

Devenise o figură legendară începând din 4 august 1914, când în ovațiile mulțimii se dusese la Parlament pentru a se plasa în fruntea rezistenței naționale, ridicându-se împotriva invaziei germane care încălcase neutralitatea Belgiei. La patru zile după această înfiorătoare descoperire de la Marche-les-Dames, oamenii au început să se perinde la catafalcul regelui, pentru a-i aduce un cuvenit omagiu. Mulți dintre vechii supuși ai regelui, pătrunși de emoție, au așteptat răbdători, adesea peste un ceas, într-un șir care se întindea pe o distanță de cel puțin un kilometru. În 22 februarie, cu puțin timp înainte de ora 11:00, când clopotele de la Saint-Jacques-sur-Coudenberg băteau funebru, cortegiul funerar a părăsit palatul regal. Sicriul, plasat pe un afet de tun, era străjuit de patru miniștri și patru generali. Mulțimea, adunată pe traseul cortegiului, nu a putut să-și înăbușe tristețea văzând cum calul favorit al regelui, pășind cu capul în pământ, părea să participe la suferința poporului. De pe esplanada din fața bisericii Sainte-Gudule, oamenii urmăreau liturghia oficiată de monseniorul Van Roey, în prezența tuturor capetelor încoronate din Europa și a membrilor corpurilor legislative, ascultând glasurile emoționante ale coralei Saint-Rombaut, cântând în galeria lăcașului de cult. O ultimă rugăciune de iertare a păcatelor este rostită la Notre-Dame-de-Laeken unde se odihnește pe veci trupul vrednicului de amintire „Rege Soldat“, condus de prințul Leopold, care este noul suveran al Belgiei, sub numele de Leopold al III-lea.[165]

În 29 august 1935, regele Leopold al III-lea și regina Astrid se aflau în Elveția, în vila lor Haslihorn, pe malul Lacului celor Patru Cantoane, în apropiere de Lucerna. Înainte de a reveni la Bruxelles, unde se află deja copiii lor, suveranii au programat o ultimă excursie. Ca o delectare suplimentară, regele, căruia îi place să conducă mașina prin locuri încântătoare, a cerut să fie adus automobilul Packard 120 al soției lui, un roadster superb și puternic, cu pneuri cu jante albe. Este mașina ideală pentru o escapadă de două zile. În fine, nu tocmai, din moment ce acest automobil decapotabil are doar două locuri, ceea ce înseamnă că Pierre Devuyst, șoferul reginei, care nu conduce în această dimineață, va sta pe bancheta din spate, destul de incomodă. Bagajele sunt bine ancorate și, după două zile de ploaie, cerul s-a limpezit.

Plecarea este fixată la ora 9:00. Regina nu se așază la volan, ci în dreapta, pe „locul mortului“. Regele este fericit să poată șofa. Vizibilitatea este perfectă, traficul redus. Totuși, carosabilul este încă umed și alunecos. După aproximativ cincisprezece minute de la plecare, pe o porțiune de drum drept care duce în târgul Küssnacht am Rigi, destinul, deghizat în imprudență, lovește dur. Regina verifica itinerarul pe harta desfăcută pe genunchi. Din nefericire, regele, care mergea cu 70 de kilometri pe oră, s-a aplecat ca să o ajute pe soția lui să identifice ceea ce căuta.

Două secunde, poate trei, de neatenție. Mașina a derapat pe asfaltul ud, în momentul când intra într-un viraj. Șoferul a pierdut controlul volanului, a accelerat pentru a redresa mașina, dar s-a produs exact contrariul: vehiculul s-a afundat într-un făgaș săpat de trecerea cirezilor, s-a lovit de un parapet, apoi de un copac, de încă unul, s-a rostogolit de câteva ori și s-a oprit în cele din urmă printre trestiile de pe malul lacului. Și drama s-a produs: Astrid a fost azvârlită din mașină (o centură de siguranță ar fi salvat-o negreșit), murind probabil pe loc. Buimac, regele și-a revenit în simțiri: avea o coastă ruptă, răni pe mâini și față. Clătinându-se, s-a repezit înainte împreună cu șoferul care nu putuse să facă nimic. A strigat, poate, disperat: „Astrid! Astrid! Astrid!“?

O mașină a oprit. Era de la Securitatea elvețiană care, cu discreție, potrivit uzanței, venea în urma cuplului regal în deplasările prin Elveția. Un medic a sărit să dea primul ajutor. Dar era prea târziu: frumoasa, sublima, minunata regină Astrid se stinsese din viață. Nu împlinise încă 30 de ani.

Pentru a înțelege șocul acestei știri, trebuia să ne amintim că, în urmă cu un an și jumătate, Belgia plângea moartea regelui Albert I. Chiar dacă națiunea nu mai era în doliu, durerea rămânea sfâșietoare. Sfârșitul subit, atât de stupid, al reginei adulate și admirate era de neconceput. Au fost puse sub semnul întrebării împrejurările accidentului. Presupunerile au mers până la a bănui că fusese mâna unor agenți ai lui Hitler, care ar fi sabotat mașina. Dar expertiza vehiculului nu a lăsat loc de îndoială: cauza accidentului a fost doar imprudența regelui. După chipul regelui alpinist, a venit rândul portretului reginei Astrid, care a fost publicat pe prima pagină a edițiilor speciale, în chenar negru. Regină timp de doar un an și jumătate, nu a provocat dezamăgiri sau critici în acest scurt interval. Belgia a fost traumatizată. Küssnacht, un nume evocând până nu demult „noaptea sărutului“, s-a alăturat denumirii Marche-les-Dames, cu aceeași funebră și definitivă celebritate.[166]

1935: excedați de Republica lor, grecii vor întoarcerea regelui… pe care îl alungaseră!

Doisprezece ani de anarhie! Pentru greci, e prea mult! De altfel, se poate vorbi de republică oare, atunci când avem de-a face, în realitate, cu un șir de lovituri de stat militare, cu rebeliuni ale flotei și atentate politice? În martie 1935, generalul Kondylis pune mâna pe putere. Încă un pronunciament? După toți acești ani de rătăcire, generalului i-a venit ideea să abolească republica și să organizeze un referendum, pentru a le propune grecilor întoarcerea la monarhie. Ca de obicei, populația va manifesta un entuziasm proporțional cu dezamăgirea provocată de regimul precedent, oferind un frumos exemplu de ingratitudine. În 3 noiembrie 1935, cu o majoritate de 98%, poporul elen cere revenirea regelui George al II-lea! Acesta, care din 1924 trăiește un exil liniștit la Brown’s Hotel din Londra și care a

divorțat de Elisabeta a României, este stupefiat! Numaidecât, revine la Atena, oprindu-se totuși la Paris (unde semnează în cartea de aur a Soldatului Necunoscut, la Arcul de Triumf) și la Roma, pentru a se asigura de bunăvoința celor doi aliați ai săi importanți, Franța și Italia, cu privire la restaurație. Primirea pe care i-o organizează atenienii, în 28 noiembrie, este la fel de exagerat de entuziastă ca și aceea pe care i-o rezervaseră tatălui său, Constantin, în 1920 — și, din păcate, George văzuse ce urmase. Acum, la vârsta de 45 de ani, suveranul știe că exercitarea unei puteri prea personale nu poate conduce decât la o catastrofă. Așadar, se va arăta înțelept, promulgând o constituție liberală și amnistiindu-i pe toți deținuții politici, care au legătură cu cei doisprezece ani de tulburări permanente. Totuși, la alegerile din ianuarie 1936, nu se conturează nicio majoritate clară, iar, după moartea lui Kondylis, regele încredințează conducerea guvernului generalului Metaxas, care revine și el în țară! Ce vodevil politic!

Iată, așadar, din nou, în 1936, o dictatură militară în Grecia, dar garantată de monarhie. Pentru diversitate! Regele nu-și face nicio iluzie în privința virtuților regimului de fier pe care l-a validat. Va ține cât va ține. Totul este instabil! Și ciudat: Germania și Italia sunt modele de urmat, dar, în același timp, este menținută și o orientare anglofilă. Acest eclectism diplomatic — care implică adesea un echilibru fragil! — este simbolizat printr-o minunată ceremonie. Regele fără soție a revenit la Atena acompaniat de fratele lui, Paul, care are 34 de ani. Căsătoria acestuia, în primăvara anului 1938, va prilejui o reuniune a reprezentanților familiilor dinastice și princiare, amintind cumva de ultima nuntă regală dinainte de 1914, a fiicei lui Wilhelm al II-lea, în mai 1913, cu ducele de Brunswick-Lüneburg, un nobil din casa de Hanovra deposedat de regatul său de către Wilhelm al II-lea însuși. Asta se întâmpla în urmă cu douăzeci și cinci de ani. Comparația dintre cele două evenimente este cu atât mai evidentă, cu cât prințul Paul, singurul moștenitor al fratelui său regele, se însoară, da, cu fiica ducelui și a ducesei de Brunswick-Lüneburg, Frederica, prin urmare o nepoată a fostului kaizer Wilhelm al II-lea! Mireasa este fermecătoare; mirele — pe care fratele său l-a numit prinț moștenitor al Greciei —, foarte înalt, are multă prestanță în uniforma lui acoperită de decorații. Au venit la nuntă părinții miresei, verii ei așijderea. Ducele de Kent, împreună cu soția, reprezintă coroana britanică, fratele său mai mare fiind, de la sfârșitul anului 1936, regele George al VI-lea. Iar Mihai, moștenitorul tronului României, îl reprezintă pe tatăl său Carol al II-lea, care îl detronase pentru a prelua coroana, când își făcuse spectaculara revenire la București în 1930! Fotografia nunții de la Palatul Tatoi concentrează o sumedenie de hazarduri monarhice din această perioadă interbelică agitată. Ce du-te-vino pentru unii! O frumoasă imagine mondenă… Fericire. Pace? Pentru cât timp?

Mussolini cucerește Etiopia; prințesa Elisabeta a Angliei îl îmbărbătează pe negus

De când a ajuns la putere în 1922, Mussolini a avut în minte expansiunea colonială a Italiei. El, omul care se împotrivise în 1911 cotropirii teritoriilor din Africa de Nord, cuprinse între Tunisia și Egipt, se schimbase mult! Sub conducerea sa, această vastă zonă de deșerturi și oaze a fost supusă, ocupată și valorificată, îndeosebi prin construirea unui drum de-a lungul coastei maritime, fără a neglija însă cercetările arheologice și restaurarea unora dintre cele mai frumoase vestigii ale Imperiului Roman și ale Greciei Antice. Tripolitania și Cirenaica fuseseră unite sub numele de Libia. Din 1889, Italia stăpânește și alte două colonii mai îndepărtate, Eritreea, la Marea Roșie, și o parte din Somalia, anexată și colonizată în 1882. Ducele visa să extindă aceste teritorii, anexând Etiopia, un imperiu misterios și fascinant, protejat natural de podișuri înalte, purtând amprenta tradițiilor creștine, deși mult timp a fost râvnit de Imperiul Otoman. Dar, ca de obicei, Ducele practicase o politică ambiguă susținând, în 1923, intrarea Etiopiei în Liga Națiunilor, apoi semnând, în 1928, un tratat de prietenie și cooperare între Italia și Etiopia. Ideea lui, comparabilă cu ceea ce gândise pentru Albania, era de a deveni unicul partener economic al monarhiei etiopiene, pentru a o domina, prin instituirea unui protectorat.

Dar proiectul lui Mussolini nu ținea seama de personalitatea fiului împărătesei Zauditu, încoronat în 1930 sub numele de Haile Selassie și al cărui titlu de negus („regele regilor“) datează din veacul al XIII-lea. Negusul, circumspect în fața apetiturilor manifestate de puterile coloniale în secolul precedent, dorea să își diversifice parteneriatele. Primit de către Victor Emanuel al III-lea, în uniformă cu un chipiu înalt care îi dădea o statură mai impozantă, negusul, îmbrăcat într-un mantou alb, avea o alură de sfânt. Mussolini a înțeles că nu exista decât o soluție: ocupația armată. Și-a luat măsuri de precauție, apropiindu-se de Marea Britanie și de Franța, pentru a obține, dacă nu o susținere din partea lor, măcar o poziție de neutralitate.

În 14 aprilie 1935, Italia semnează acordurile care încheie Conferința de la Stresa, prin care se consolidează relațiile cu Franța și Regatul Unit, ca urmare a deciziei germanilor de a reintroduce serviciul militar obligatoriu, ceea ce constituie o încălcare a prevederilor Tratatului de la Versailles. În urmă cu trei luni, Mussolini și Pierre Laval, ministru francez al afacerilor externe, conveniseră să garanteze independența Austriei împotriva amenințării hitleriste. Ducele îl intimidase pe Hitler, trimițând trupe spre Pasul Brenner, în lungul graniței din Alpii Orientali între Italia și Austria. Sperând să beneficieze de bunăvoința aliaților lui francezi și britanici, în ciuda unor puternice reticențe din partea șefului de stat-major, mareșalul Badoglio, și a regelui Victor Emanuel al III-lea, Italia atacă Etiopia în 3

octombrie 1935, fără vreo declarație de război. O revanșă pentru victoria Imperiului Etiopian asupra Regatului Italiei în bătălia de la Adwa, din 1896. Înainte de a șterge acest afront, Ducele declarase: „Chiar și dacă Etiopia mi-ar fi adusă pe un platou de argint, eu o vreau cu un război!“

Intervenția armată este violentă și sângeroasă, utilizându-se sistematic bombardamentele aeriene și gazele toxice. În 5 mai 1936, italienii ocupă Addis Abeba, capitala etiopiană, iar negusul se refugiază în Europa. În acel moment, Occidentul descoperă personalitatea acestui suveran creștin, cu obraji uscățivi, purtând barbă, având o alură ascetică, împăratul care afirma că el este al două sute douăzeci și cincilea descendent al regelui Solomon și al reginei din Saba, a cărui țară a fost cotropită din ordinul lui Mussolini, fiindcă refuzase să le acorde italienilor concesiunea unei căi ferate și acceptase un sprijin financiar din partea americanilor. Refugiindu-se în Anglia, la Bath, negusul va primi în timpul acestui exil, peste câțiva ani, o scrisoare de susținere de la o tânără de 15 ani, care îi scrie: „Mă gândesc la dumneavoastră și vă admir“. Misiva este semnată Elisabeta a Angliei. Aceasta este prințesa moștenitoare a coroanei britanice, fiica mai mare a lui George al VI-lea, viitoarea regină Elisabeta a II-a.

Cucerirea Etiopiei accentuează rivalitatea dintre Victor Emanuel al III-lea și Mussolini

Apoi, după o vizită la Londra, Haile Selassie sosește la tribuna Societății Națiunilor, la Geneva, în 30 iunie 1936. Aici, negusul lansează un apel disperat:

— Am venit personal, ca martor al crimei săvârșite împotriva poporului meu, pentru a da Europei un avertisment privind destinul ce o așteaptă, dacă astăzi se înclină în fața unor fapte împlinite.

Speră să fie ascultat. Înalt, firav, monarhul în vârstă de 43 de ani, educat înainte de război de niște misionari francezi, pândește cu o privire insistentă reacția diplomaților. Dar nimeni nu-l ascultă, iar când părăsește sala este fluierat! Nimeni nu îl ia în serios pe acest personaj insolit, venit din Africa răsăriteană, cu veșmintele lui exotice și ridiculizat pentru nelipsita lui umbrelă. Protocolul curții sale interzice să fie privit drept în ochi? Oricum, de-abia dacă s-au uitat la el... În realitate, Mussolini are deja cale liberă. Cu naivitate, Societatea Națiunilor votase, în 18 octombrie 1935, sancțiuni economice contra Italiei și a intervenției ei armate în Etiopia, dar aceste măsuri nu făcuseră decât să sporească prestigiul lui Mussolini! Opinia publică îl urmează fără abatere, Ducele reușind chiar să atragă de partea lui și o serie de antifasciști notorii. Femeile renunță la verighete și la bijuteriile lor din aur pentru a contribui la finanțarea războiului transformat în cruciadă. După victoria finală consfințită prin cucerirea orașului Addis Abeba, Ducele rostise un discurs triumfal din balconul palatului guvernamental, în fața unei mulțimi

electrizate și fascinate. Peste patru zile, Marele Consiliu Fascist plasa Etiopia „sub suveranitatea deplină și totală a regatului Italiei“ și îi conferea lui Victor Emanuel al III-lea titlul de împărat al Etiopiei, pentru el și pentru urmașii lui. Regele, care nu ceruse nimic, a acceptat acești lauri. Nu îi refuza nimic lui Mussolini. În schimb, premierul era invidios. Această glorie imperială pentru rege era, în fond, victoria lui! Un nou discurs din balcon, noi ovații, însă dictatorul era mult mai sumbru când s-a întors în interiorul palatului. „În balcon, unde a fost rechemat de nu mai puțin de patruzeci și două de ori, un Mussolini radios, entuziasmat de euforia poporului; în culise, un Duce morocănos, murmurând că nu suporta să trebuiască să împartă acest triumf cu regele. El era singurul care merita titlul de «fondator al Imperiului», cu care Marele Consiliu îl încoronase acum pe suveran.“[167] Într-adevăr, chipul mustăcios al lui Victor Emanuel al III-lea apărea pe timbrele Poștei coloniale italiene emise în 9 mai 1936 și pe monedele puse în circulație cu efigia sa, pe care scria „Rege și Împărat“.

Această rivalitate era deopotrivă adevărată și falsă: Mussolini guverna și avea toate puterile, regele mocnea de furie și accepta firimiturile pe care Ducele binevoia să i le lase. O glorie de fațadă. Dar Ducelui îi plăceau onorurile vizibile. Era prima falie tangibilă din relațiile lor. Un contemporan, Dino Grandi, membru al Marelui Consiliu Fascist citat de Pierre Milza, rezumă pozițiile celor doi oameni de stat, cu această formulă sugestivă: „Timp de douăzeci de ani, regele și Mussolini s-au privit și s-au studiat unul pe celălalt, ca doi scrimeri în gardă pe planșă“. Dar aveau nevoie unul de celălalt. Italia era o țară profund monarhistă, mai ales armata. Prin urmare, ipoteza de a-l îndepărta pe rege de la putere nu se pusese niciodată până în momentul etiopian. Atunci însă, Ducele a început probabil să se gândească la posibilitatea de a-l da la o parte pe rege. La Berlin, singurul stăpân era Hitler. Iar revirimentul diplomatic total pe care l-a realizat apropiindu-se de Germania avea să îl încurajeze pe Duce în acest demers îndrăzneț. De fapt, în 1936, s-au pus bazele axei Roma-Berlin. Ducele se deplasează la Berlin, asistă la Congresul de la Nürnberg în 1937. Se întoarce de-acolo subjugat de puterea Germaniei și de personalitatea Führerului. Ducele este plin de admirație, dar și de teamă, căci dominația hitleristă la care este martor îl sperie. Știe că riscă să își piardă libertatea de manevră în mâinile unui aliat atât de puternic.

George al V-lea este îngrijorat: fiul și succesorul său la tron are o amantă periculoasă

La începutul lunii mai 1935, popularitatea suveranului britanic este la apogeu, iar lumea o aclamă de asemenea și pe regina Mary, ireproșabilă, cu o conduită exemplară prin simplitate și foarte demnă lângă soțul ei, a cărui boală nu mai este un secret. La 70 de ani, George al V-lea, foarte slăbit din cauza congestiilor

pulmonare și a dificultăților respiratorii, și-a redus numărul aparițiilor în public, dar continuă să lucreze, urmărind cu atenție toate dosarele de stat. Și, fapt excepțional, îi aduce un omagiu soției sale, declarând public:

— Nu greșesc afirmând cât de mult îi datorez…

George al V-lea domnește de douăzeci și cinci de ani, iar monarhia organizează festivități în onoarea lui. Londra, cenușie sub smogul cărbunilor folosiți pretutindeni — încălzire, uzine, locomotive —, se luminează și înflorește în straie de sărbătoare, iar înalta societatea trăiește cu mare emoție evenimentele jubileului. Ceremoniile sunt epuizante. La Palatul Buckingham, banchetul de stat este acompaniat de douăzeci și patru de cimpoieri care, respectând tradiția, fac de două ori înconjurul mesei grandioase. Oboseala lui George al V-lea nu mai poate fi ascunsă. Dacă glasul lui este încă ferm, trupul pare absent. Medicul său, lordul Dawson of Penn, trebuie să stivuiască trei perne pe spătarul jilțului regal, pentru ca regele să poată semna documentele care necesită parafa sa. Dar, din păcate, mâna dreaptă a monarhului nu mai ascultă de voința lui. În prezența premierului Ramsay MacDonald, doctorul Dawson pune, cu dificultate, stiloul în mâna stângă a regelui. Dar poate el, teoretic, să ghideze mâna unui rege care trebuie să semneze un act important pentru viitor? Pacientul își liniștește anturajul: „Voi semna singur“, spune el, rămas același demn suveran, în ciuda vlăguirii. La prima tentativă, prenumele este ilizibil. A doua tentativă este făcută cu ajutorul medicului și cu asentimentul prim-ministrului, învățat să fie concesiv, din moment ce conduce un guvern de coaliție, în care conservatorii dețin majoritatea de patru ani. Când cei doi bărbați părăsesc camera regelui, acesta, după cumplita luptă pe care a dat-o cu el însuși, mai are încă forța să le zâmbească afectuos.

Dar o altă grijă macină spiritul monarhului, dintr-un motiv complet diferit. De multă vreme, fiul său cel mare, Eduard, prinț de Wales, desemnat pentru a-i urma la tron, duce o viață destrăbălată, în aburi de alcool și nopți pierdute. Nu manifestă niciun fel de interes pentru îndatoririle funcției sale viitoare. George al V-lea a luat cunoștință de noi rapoarte primite de la poliție, unul mai îngrijorător decât altul. Faptul că Eduard are o legătură nu reprezintă o problemă deosebită pentru regatul bunicului său, răposatul rege Eduard al VII-lea. Dar faptul că, în cazul lui, este vorba despre o americancă excentrică, divorțată, recăsătorită, primul soț fiind în viață, face ca situația să fie de-a dreptul condamnabilă. Misterioasa Wallis Simpson, despre care se spune că ar fi trăit în China, schimbă des amanții, ceea ce este și mai grav. Iar ideea ca moștenitorul tronului să aibă în vedere chiar o posibilă renunțare la succesiune, pentru a se însura cu această aventurieră care, potrivit spuselor lui, îl face „nespus de fericit“, este absolut inacceptabilă.[168] Regele îl convoacă pe fiul său pentru a-l înștiința că „Wallis [este] indezirabilă la balul Jubileului; statutul ei de femeie divorțată îi interzice accesul în incinta regală de la Ascot și o exclude de la toate privilegiile familiei regale“. Se spune că prințul i-ar fi jurat tatălui său că

persoana respectivă nu era amanta lui, ci doar „o doamnă din elită“, obținând astfel în cele din urmă ca Wallis să fie invitată la ceremonie. Minciuna prințului li se pare oribilă mai multor persoane din anturajul regelui, printre care lordul Wigram, secretarul particular al monarhului. În 14 mai, conform protocolului, Eduard deschide balul cu mama sa, însă de la al doilea dans, spre stupefacția generală, o invită pe Wallis. Un sentiment de dezgust pune stăpânire pe rege și pe regină, indignați de această lipsă de maniere elegante și de bună-cuviință, care reprezintă o sfidare deschisă. Americanca pare să-l fi fermecat pe fiul lor. Cei doi sunt inseparabili.

Acest comportament poate fi considerat cumva o consecință a copilăriei nefericite a lui Eduard, născut la sfârșitul domniei străbunicii lui Victoria? Le trebuiseră patru ani părinților lui pentru a-și da seama că, plină de răutate, guvernanta copilului avea obiceiul să-l ciupească, chiar și când era cuminte, înainte de a-l aduce în fața lor. Copilul ajungea, așadar, plângând, ceea ce îi contraria și îi irita pe George și Mary. Din cauza acestui tratament odios, Eduard pierduse orice încredere în propria-i persoană. Nu putea să se concentreze, nu era deloc studios, nu avea chef să învețe și părea că nu-l interesează nimic în afară de sport, pe care îl practica până la epuizare. Dar era cunoscută generozitatea lui față de clasele defavorizate. Astfel, în timpul grevei generale din 1926, care paralizase traficul feroviar, în ciuda opoziției tatălui său, Eduard poruncise șoferului să umple mașina cu ziare favorabile guvernului și să îl ducă în fieful lui, Țara Galilor — un mod de viață mai mult personal, decât politic. Dar cel mai mult deranjase această manie a prințului de nu le face curte decât unor femei măritate, chiar și pentru o aventură de-o seară. Avusese din ce în ce mai multe legături amoroase, fără prea multă discreție, dar se plictisea foarte repede, iar secretarul său personal, Alan Lascelles, se străduise din răsputeri să înăbușe diversele scandaluri și șantaje. Pe multe dintre aceste doamne căsătorite nu le deranja să fie curtate de viitorul rege și, adeseori, soții lor sperau să capete și ei o compensație. Dar ceea ce fusese măgulitor devenea jignitor, când prințul își îndrepta privirile imediat spre alte femei, ceea ce dăduse naștere la tot mai multe bârfe, majoritatea referindu-se la motivul pentru care Eduard zbura din floare în floare, trecând de la o femeie măritată la alta: departe de a fi un alt Casanova, prințul era, de fapt, un amant jalnic, potrivit confidențelor colportate cu sârg de cele direct vizate. Chiar dacă în 1928 Anglia acordase femeilor dreptul la vot și chiar dacă obiceiurile venite din Statele Unite dăduseră la o parte multe dintre pudorile victoriene, libertinajul nu era acceptabil pentru familia regală.

Dar George al V-lea și membrii guvernului sunt atât de preocupați de comportamentul lui Eduard, din cauză că prințul și-a schimbat complet viața personală. De peste patru ani, doamna Simpson, întâlnită la una dintre cuceririle lui, s-a priceput să îl rețină pe inconstantul prinț de Wales. Informațiile despre această femeie sunt teribile. Arivistă, prost crescută, ignorantă, cu un accent nazal și vulgar,

îl înjosește permanent pe prinț, îi răspunde cu răutate, fiindcă are un tupeu incredibil. A intuit că are de-a face cu un bărbat slab căruia, se poate crede, îi place să fie agresat verbal, criticat, dominat. Faptul că viitorul suveran își petrece serile, chiar și nopțile, la domnul și doamna Simpson (soțul este agent maritim și, în mod vizibil, complezent) dă naștere la alte zvonuri. Prințul a dus-o pe Wallis în vacanță, într-o croazieră. O presă ahtiată să relateze această idilă cam senzuală nu i-a scăpat din ochi. Dintr-un misterios raport chinez, care a îngrozit-o pe regina Mary, reiese că Wallis, măritată la acea vreme cu un ofițer din forțele aeronavale americane, ar fi deprins tehnici erotice rafinate în anumite „case“ din Hong Kong și că s-ar fi ocupat de spionaj. În fine, lucrul cel mai grav este că intriganta are o influență foarte proastă asupra viitorului suveran, preocupat doar de frivolități și plăceri, dansând nopți întregi, refuzând să se intereseze de ceea ce se petrece în Germania și Italia, decât eventual pentru a spune că Tratatul de la Versailles este catastrofal, că ar fi trebuit să se negocieze cu Germania, și nu să i se impună niște condiții inacceptabile, și că niciodată tatăl său nu ar fi trebuit să renunțe la vechiul patronim germanic al familiei.

La două luni după noi dezvăluiri despre comportamentul scandalos și infantilismul fiului său, George al V-lea îi mărturisește ce simte lui lady Gordon-Lennox: „Mă rog la Dumnezeu ca niciodată fiul meu cel mare să nu se însoare și să nu aibă copii, și ca nimic să nu se opună posibilității ca Bertie [viitorul rege George al VI-lea], iar apoi Lilibeth [viitoarea regină Elisabeta a II-a] să urce pe tron“[169]. Și cu puține zile înainte de decesul regelui, noului său premier, Stanley Baldwin, venit să primească ultimele recomandări de la Majestatea Sa, suveranul, slăbit, dar cu un spirit vizionar la fel de perspicace, i-a spus: „După moartea mea, nu-i va trebui un an până să se retragă…“

1936: în mai puțin de un an, trei regi se succed pe tronul britanic!

Este mijlocul lunii ianuarie 1936 și toată țara este înzăpezită. George al V-lea, foarte slăbit, suferă de o nouă bronșită, care îi agravează problemele cardiace. Rămânând în permanență la conacul din Sandrigham, care îi este atât de drag, suveranul, îmbrăcat cu vechiul său halat de casă exotic, dârdâie de frig, deși focul duduie în șemineu. La un pas de moarte, monarhul abia dacă îl mai recunoaște pe fiul său. În 19 ianuarie, mai are putere încă să-l întrebe pe secretarul său, lordul Wigram?

— Cum merge Imperiul?

Un Imperiu care nu mai există de aproape cinci ani, fiind înlocuit prin Commonwealth; dar această întrebare patetică demonstrează că, până la capăt, regele nu se gândește decât la stat și la viitorul acestuia.

— Totul merge bine, Sire, în ceea ce privește Imperiul…

În rest, catastrofa este iminentă. Iar în anturajul premierului circulă un zvon, venit de la sindicate: „Dacă prințul vrea să ia de soție o târfă ca doamna Simpson, e treaba lui. Dar dacă vrea să facă din ea o regină, asta este treaba noastră“. La ora 23:15, primul monarh din dinastia Windsor se stinge din viață. La ora douăsprezece și zece minute noaptea, *Times* pregătește deja o ediție specială. Prințul de Wales izbucnește în hohote de plâns și rostește niște cuvinte care, în alte împrejurări, ar fi fost normale:

— Sper că voi face la fel de bine ca el.

În ziua funeraliilor regelui George al V-lea, nesăbuita Wallis, pe care monarhul defunct o detesta și pe care serviciile secrete o considerau un fel de Mesalină sau Mata Hari, declară cu vocea ei pițigăiată, în timp ce se îmbrăca potrivit ținutei de doliu a curții:

— Ultima oară când am mai purtat ciorapi negri a fost ca să dansez french-cancan!

Doamna Simpson e sigură pe ea! După investitura lui Eduard al VIII-lea, curtea o privește cu mefiență pe această străină, divorțată, recăsătorită cu un bărbat care, ca milioane de alți oameni, înfruntă vremuri dificile, însă îl lasă pe rege să îi ofere bijuterii somptuoase lui Wallis, impunând economii anturajului său! Mai grav chiar! Eduard îi dă bijuterii private ale familiei regale — cum ar fi niște smaralde în valoare de un milion de lire —, moștenite de la regina Alexandra, văduva lui Eduard al VII-lea, pe care aceasta le păstrase pentru viitoarea regină a Angliei. Din favorită diabolică, ar îndrăzni oare Wallis să devină regină?

Noul monarh îi descumpănește pe cei din jurul lui. Nu are niciun fel de metodă de lucru, își deranjează colaboratorii când sunt la masă, îi urmărește până și la baie, pentru vreo întrebare fără importanță. Mulți demisionează. Un incident este semnificativ și foarte grav: la Palatul Buckingham, având o audiență cu succesorul monarhului defunct, pentru diverse treburi urgente, fostul secretar al lui George al V-lea are neplăcuta surpriză de a se trezi față în față cu doamna Simpson instalată în biroul regelui și de a afla că acesta, panicat de întrevedere, fugise din palat, pe fereastră, și dispăruse în grădină! Wallis se consideră deja plasată pe treptele tronului, implicându-se în fiecare decizie a amantului său regal. Cu un scop: să o ia de nevastă. Ea nu vrea să rămână o regină din umbră. Dacă, pe vremea când era prinț de Wales, nebuniile și extravaganțele lui putuseră să fie puse pe seama unei teribile pofte de viață după austeritățile războiului, acum, când ajunsese rege, Eduard al VIII-lea continuă să ducă o existență dezordonată, anulând audiențele, dispărând perioade lungi cu doamna Simpson, înconjurându-se de paraziți și curtezani de cea mai joasă speță. Mai indecent: culcându-se în zori, regele apare abia la prânz, fără să fi citit depeșele, telegramele, rapoartele pe care cabinetul său le aduce zilnic suveranului, pentru ca acesta să fie informat despre dosarele în curs și să își poată da avizul premierului, care va decide. Chiar și mai șocant: documentele

confidențiale ies de la el adesea pătate cu urme de pahare. Au fost citite în timp ce *beau*... Asta presupune că le-a citit și doamna Simpson, care n-are nicio autoritate pentru a fi informată despre treburile de stat al Regatului Unit și n-are nici cea mai mică idee despre cum funcționează o monarhie parlamentară.

În Downing Street 10, există motive de îngrijorare, întrucât simpatia regelui pentru Germania este șocantă, în timp ce regatul se confruntă cu dificultăți economice și sociale, iar conflictele se înmulțesc în Europa, odată cu războiul din Spania, cotropirea Etiopiei și reocuparea Renaniei de către Hitler. Prim-ministrul îl pune în gardă pe rege contra superficialității de care dă dovadă, care este foarte prost privită în comparație cu conduita tatălui său, un om curajos, muncitor, ferit de orice scandal și care dăduse cel mai frumos exemplu de demnitate monarhică în vremuri deosebit de grele. Vara, o croazieră la bordul unui iaht închiriat, *Nahlin*, revopsit în alb, îi poartă pe Wallis și Eduard pe coasta Adriaticii, apoi în Bulgaria și în Austria. Cei doi sunt fotografiați în costume de baie, iar imaginile inundă Europa și Statele Unite, unde lumea urmărește cu interes romanul de dragoste dintre o americancă și succesorul dinastic al reginei Victoria. Dar presa britanică nu este prea bine informată. Se știe doar că regele și favorita lui sunt mereu nedespărțiți, folosind, în corespondență, inițialele „W“ și „E“, care alipite, formează pronumele *we* („noi“). În septembrie, la castelul Balmoral, diverse incidente la nivelul protocolului scandalizează opinia publică scoțiană, precum și pe ducele și ducesa de York (fratele mai mic al lui Eduard și soția lui, Elisabeta): doamna Simpson are pretenția să primească ea invitații, deși doar un membru al familiei regale are acest drept. Exasperată, ducesa de York trece prin fața intrusei, lansându-i un avertisment:

— Eu am venit să cinez cu regele.

La mijlocul lunii octombrie, prim-ministrul îl previne pe Eduard al VIII-lea că monarhia este în pericol. Îi arată un munte de scrisori primite la biroul său și îi spune că poporul detestă faptul că regele nu are o viață de familie la curte. Și că este exclus ca amanta regelui să fie încoronată în același timp cu suveranul. Regele crede că se urzește un complot împotriva lui, răspunde că el intenționează să trăiască împreună cu doamna Simpson, care este într-un nou proces de divorț.

— Domnule Baldwin, eu am luat o decizie. Am de gând să abdic pentru a mă căsători cu doamna Simpson.

Un seism fără precedent se abate asupra coroanei britanice. Presa este plină de insulte la adresa americancei. Lumea azvârle cu pietre în locuința ei. Wallis decide să se refugieze în Franța. Regele, căruia nu-i stă mintea decât la voiajul său de nuntă, îi informează pe frații lui. Joi, 10 decembrie 1936, la ora 10:00 dimineața, în fața lor, semnează actul de renunțare la tron. În Camera Comunelor, atmosfera este încinsă, dar când se dă citire deciziei lui Eduard al VIII-lea se lasă o tăcere mormântală. La Westminster, lumea rămâne înmărmurită. În mai puțin de un an,

monarhia britanică a avut trei regi: George al V-lea, care a domnit un sfert de veac; Eduard al VIII-lea, rege neîncoronat, care a domnit nouă luni; și fratele său, care își ia numele de George al VI-lea. Așa ceva nu s-a mai pomenit! În aceeași seară, la ora 21:30, într-o alocuțiune radiodifuzată de la castelul Windsor, fostul monarh își justifică alegerea, explicând că el nu ar fi putut continua să își îndeplinească obligațiile „fără ajutorul și susținerea femeii pe care o iubește“. Opinia publică reacționează puternic, la fel ca parlamentarii, oscilând între dispreț și stupefacție. Regele Eduard, odinioară prinț șarmant, nu este decât un laș. În sudul Franței, unde s-a refugiat la niște prieteni, cea care este încă doamna Simpson, după ce a ascultat la radio acest discurs lamentabil, exclamă:

— Ce idiot!

Știe deja ce a pierdut. Purtând de acum înainte titlul de duce de Windsor, Eduard se află la bordul unui distrugător al Royal Navy care îl duce în Franța, la Boulogne, apoi în Austria. Începe astfel un exil foarte straniu.

Martie 1938: cea mai detestabilă persoană pentru Hitler este arhiducele Otto de Habsburg

Prin Tratatul de la Saint-Germain, din 10 septembrie 1919, Aliații interziseră oficial unirea Germaniei cu Austria. Hitler a testat deja, în câteva rânduri, slăbiciunea învingătorilor, îndeosebi cu prilejul reocupării Renaniei în martie 1936. În 12 martie 1938, Germania anexează Austria, prin ceea ce s-a numit în istorie *Anschluss*. Ideea plutea în aer de multă vreme. În furia lui antimonarhistă, Beneš, președintele Cehoslovaciei, declarase: „Mai bine Anschluss-ul, decât Habsburgii!“

Dar de ce anexarea Austriei de către Hitler primise numele de cod „Operațiunea Otto“? Referirea era la fiul cel mai mare al împăratului-rege defunct Carol, arhiducele Otto. Acesta, citind cu atenție *Mein Kampf*, cartea de succes pe care Hitler o scrisese în închisoare, înțelesese imediat că autorul ei pregătea un nou război. Și că îl va declanșa, dacă democrațiile occidentale nu vor reacționa. Moștenitorul Habsburgilor cunoștea ura pe care Hitler o nutrea față de dinastie și de „imperiul (său) de meteci“, ceea ce nu-l împiedicase însă pe acesta să îl invite la un dineu, ca să îl cunoască, la sfârșitul anului 1932: cancelarul Reichului nu obținuse decât un refuz plin de dispreț. Arhiducele Otto mi-a reamintit răspunsul său prompt, fără ambiguitate și reiterat: „Hitler este singurul om cu care eu am refuzat mereu să am vreo discuție“.

De furie, Hitler atribuie prenumele Otto anexării Austriei. Se simte foarte jignit de atitudinea urmașului lui Franz Joseph, mai ales că reușise să se apropie de unii membrii ai familiei de Hohenzollern, îndeosebi de Kronprinzul Wilhelm, fiul cel mare al kaizerului Wilhelm al II-lea, „care își declarase public sprijinul pentru nazism“. Fratele acestuia, August Wilhelm, deputat național-socialist, îl primise pe

Otto „în uniformă brună SA [*Sturmabteilung*, batalioanele de asalt], ceea ce (l)-a pus imediat într-o situație jenantă“.

Totuși, împăratul detronat, aflat în exil la Doorn, în Olanda, nu îl susținuse niciodată pe Hitler. Încă din 1934, Wilhelm al II-lea le explicase sătenilor din Doorn ce simboliza crucea gamată, svastica: „Este unul dintre cele mai vechi simboluri ale omenirii. În India, se spune că aduce noroc și bogăție. Emblema hitleristă este rotită în sens invers, cu brațul superior al curcii orientat spre stânga, și nu spre dreapta… Semnifică așadar obscuritate, nenorocire și moarte… Va veni ziua când drapelul cu svastică, pe care naziștii îl vor flutura după ce vor fi pustiit totul, va fi blestemat și ars de germani“[170]. Cât despre *Anchluss*, Wilhelm al II-lea „îl condamnă, considerându-l drept un act de căpcăun, vrednic de Stalin“[171]. În dimineața în care *Anschluss*-ul a devenit o realitate, arhiducele Otto se află pentru scurt timp în Belgia, revenind din Elveția și îndreptându-se apoi spre Paris, pentru a sensibiliza autoritățile franceze. În zadar. „Nimeni nu voia să facă nimic, ceea ce este de înțeles, când se știe ce se întâmplase în 1914“, remarcă moștenitorul, care nu-și face iluzii.

Peste o săptămână, ministrul de justiție austriac lansează un mandat de arestare contra lui Otto de Habsburg, pe motiv de „înaltă trădare“, întrucât ceruse ajutorul puterilor străine. Presa de limbă germană îl prezintă pe „vinovat“ ca pe un „urmaș degenerat al Habsburgilor“ și un „criminal fugar“. Așa începe o implacabilă vânătoare contra unui om. În primăvara anului 1939, un comando al Gestapoului încearcă să îl răpească pe fiul lui Carol I al Austriei. La Paris, cazat într-un hotel de pe bulevardul Raspail, pretendentul urmărit figurează, după armistițiul din 1940, pe o listă de șaptezeci și șase de nume întocmită de germani. Autoritățile franceze primesc ordin să „îi aresteze imediat pe acești indivizi și să îi predea ocupantului“. Rudolf Hess este mai radical: cere ca omul care cutezase să îi spună *nu* lui Hitler să fie împușcat pe loc. Arhiducele izbutește să scape, nu fără a fi organizat deja fuga a numeroși refugiați austrieci și cehoslovaci, evrei și neevrei, comuniști și socialiști, pe care îi va ajuta să treacă în Spania, iar apoi în Portugalia. El, împreună cu mama sa, împărăteasa Zita, va ajunge la Washington. În fața vameșilor și a polițiștilor americani surprinși, își alege naționalitatea care îi este dragă: „european“.

Iugoslavia: moartea lui Alexandru I este urmată de o regență ambiguă

Asasinarea suveranului la Marsilia impresionase profund Europa, cuprinsă de stupefacție și îngrijorare. Era oare Marsilia un nou Sarajevo? Serviciile de ordine franceze dăduseră dovadă de o inconștiență blamabilă, ceea ce antrenase demisia ministrului de interne, pe fondul mâniei publice. Președintele Republicii franceze, Albert Lebrun, fusese prezent la funeraliile regelui, la Belgrad, în 19 octombrie 1934, alături de o sută cincizeci de mii de oameni împietriți de durere. Regele Alexandru

fusese primul unificator al mozaicului infernal din acea zonă a Balcanilor. Era un prieten al Franței, care se declara prietena lui. Unirea din jurul sicriului regal va fi oare durabilă? Desigur, în Croația și în Slovenia, partidele de opoziție condamnaseră regicidul și se desolidarizaseră de organizațiile separatiste criminale. Dar se punea întrebarea cât de sinceră era atitudinea lor. Va fi oare posibil vreodată să fie conciliate rivalitățile etnice din acest regat, pe care, teoretic vorbind, Alexandru I îl consolidase în ultimii cinci ani? Ideea însăși a unei Iugoslavii era oare o himeră?

Prințul moștenitor Petru, care a devenit regele Petru al II-lea, nu avea decât 11 ani: prin urmare, un văr al regelui, prințul Pavle, în vârstă de 41 de ani, este numit regent principal, fiind asistat de încă doi regenți. Toți trei au depus jurământ în fața tânărului suveran, al cărui portret este încadrat de culorile naționale, alături de portretul tatălui său, învelit în doliu, arborate pe toate clădirile oficiale. În timpul acestei ceremonii, cei trei bărbați țineau mâna dreaptă ridicată, dar cu palma prezentată ciudat, degetul mare, arătătorul și degetul mijlociu fiind împreunate. Pavle era singurul în uniformă, uniforma sa de general, pe care nu-i plăcea deloc să o poarte. Estet, prea rafinat, prea elegant, fiind mai în largul lui la Londra decât la Belgrad, parcă ar fi un pasager din Orient-Express, care vrea să cumpere țigări englezești în timpul unei opriri într-o gară, dar nu găsește pe peron decât mirosuri de varză murată, țuică tare și țărani dintr-o altă epocă. Un clișeu balcanic. Dar sub aparențele acestui personaj timid, deși fermecător, ilustrând perfect cosmopolitismul dintr-un roman de Paul Morand, regentul Pavle este un remarcabil colecționar de artă, de la Rembrandt la Corot. Este un angloman care imploră Foreign Office să ajute Iugoslavia să nu cadă în ghearele lui Mussolini sau ale lui Hitler, care dispune de numeroși adepți în Croația.

Contrar așteptărilor, prințul Pavle se impune, ajungând rapid să îi domine pe ceilalți doi regenți. Colegiul regal se dizolvă, Pavle devine unicul regent, lăsând președinția Consiliului de Miniștri să guverneze țara. Dar un lucru este cert: prințul Pavle a prins gustul puterii, cel puțin pe cel al regenței. Îi dă sarcină unui economist sârb, fost bancher detestând dezordinea, Milan Stojadinović, să aplice o politică mai îngăduitoare față de croați. Cu aceștia, fiind catolici, șeful guvernului încercase, în 1935, să poarte tratative prin intermediul diplomației de la Vatican, considerată drept una dintre cele mai subtile diplomații din lume. Când s-a aflat de acest demers, sârbii, fiind ortodocși, au protestat public. Încă o dată, se demonstra că antagonismul etnic are la bază și diferența religioasă. Regentul i-a permis lui Stojadinović să abandoneze Mica Antantă (Franța dezamăgea…) și, regretând slăbiciunea democrațiilor, s-a apropiat de Berlin și de Roma. A fost acuzat că se compromite având relații cu dictaturile. A încercat, mai ales, să asigure supraviețuirea Iugoslaviei, din moment ce Londra și Parisul nu puteau să-i ofere niciun fel de ajutor. În acest sens, atitudinea de cedare, manifestată de Marea Britanie și Franța cu prilejul acordului de la München (septembrie 1938), a fost o

confirmare tristă pentru regentul Pavle. Începând din februarie 1939, el decidea singur politica țării, iar două tratate, unul cu Italia, celălalt cu Germania, nu suscitaseră nici cea mai mică reacție. Neavând de ales, regentul Pavle rezista cum putea în condițiile acestei indiferențe a Occidentului.

Pe plan intern, regența avea să realizeze un fel de miracol, printr-un compromis în favoarea Croației. S-a creat o nouă provincie croată, înglobând o parte din Bosnia-Herțegovina și bucurându-se de o largă autonomie internă. La Zagreb, capitala Croației, regele și regentul erau reprezentanți acum printr-un guvernator. Existau speranțe, așadar, ca tensiunile dintre slavii din Sud să ia sfârșit, acum când fiecare componentă era mulțumită. Dar prințul Pavle și țara lui au devenit ineluctabil ținta unor șocuri puternice: pactul germano-italian din mai 1939 și pactul germano-sovietic din august 1939. Monarhiei născute în 1918, Hitler și Mussolini aveau să-i impună o alegere: supraviețuirea prin intermediul unor concesii obligatorii sau dispariția acestei fantasme a Tratatului de la Versailles…

În România, regele Carol al II-lea nu mai are de ales și instaurează „dictatura regală“

Asasinarea cumnatului său Alexandru I al Iugoslaviei, soțul surorii sale Maria, poreclită Mignon, l-a traumatizat pe Carol al II-lea. Se teme să nu fie el următoarea victimă a unui asasinat politic. Regele României ar fi putut trage o învățătură de pe urma acestui incident, prin adoptarea unei conduite ireproșabile, care ar fi fost foarte utilă în aceste vremuri tulburi. Calitățile lui sunt reale, defectele lui insuportabile. Știind că întotdeauna părerile despre el au fost împărțite, speră ca de data aceasta imaginea lui să aibă de câștigat. Din păcate, în ciuda prestanței și a inteligenței lui, monarhul care domnește la București trage după sine o reputație detestabilă: renunțări la tron pe care nu le-a respectat; înlăturarea de pe tronul României a fiului său Mihai, efectuată fără menajamente; un dispreț total față de soția sa, Elena a Greciei, exilată în Toscana de la revenirea lui în țară, deși aceasta fusese foarte apropiată de fiul lor Mihai, rămas descumpănit după separarea părinților; îndepărtarea șocantă a propriei lui mame, prestigioasa regină Maria, care depusese atâtea eforturi pentru supraviețuirea României și gloria ei; în fine, prezența alături de el a Magdei Lupescu, afaceristă care dezonorase deja domnia regelui prin fapte de corupție. Poreclită de acum înainte „Madam Pompadour din Balcani“, favorita regelui, căutând să-și aroge un fals statut oficial, adună în jurul ei o camarilă formată din bancheri și oameni de afaceri de toate felurile. Intermediari.

Exact această complicitate dintre amanta întreprinzătoare a regelui și diverse personaje dubioase va prejudicia popularitatea regelui și îi va risipi șansele de reușită. Regele nu acceptă să fie criticat pentru legătura lui sentimentală. „Un rege trebuie să aibă o viață dublă, o viață regală și o alta personală“, le răspunde el,

furios, celor care îl admonestează. Dar se înșală: un suveran are în primul rând îndatoririle sale. În practică, nu este simplu. Carol al II-lea nu locuiește cu Magda, care nu are dreptul să asiste la nicio ceremonie solemnă. Regele a instalat-o într-o casă destul de luxoasă, unde are o legătură telefonică directă cu palatul regal. Se văd aproape zilnic: seara vine la el, în mod discret — crede ea! —, iar el pune să fie condusă înapoi acasă fie târziu în noapte, fie foarte devreme a doua zi dimineață. Pentru a compensa inconvenientele acestei vieți clandestine, monarhul îi oferă nenumărate cadouri, în special bijuterii. În 1932, „o factură de la un giuvaergiu din Anvers prezintă lista bijuteriilor sale cumpărate în 25 iunie, apoi încă cinci în 30 septembrie, plus o somptuoasă diademă în 19 octombrie“[172]. În timp ce o răsfață așa pe Magda, pe care el o numește „Duduia“, regele se ocupă și de fiul său Mihai, încercând să stabilească o relație strânsă cu acest băiat, de care a fost despărțit atâta timp. Pentru el, înființează o școală, unde Mihai va urma cursurile în compania unor copii proveniți din toate mediile sociale și din diverse regiuni ale țării. Într-adevăr, Carol al II-lea face multe eforturi, însă se plânge de răceala cu care îl tratează fiul său. Mihai a suferit mult.

Carol al II-lea se apropiase de Franța și de Regatul Unit, proclamând neutralitatea sa. Avea nevoie de ajutor. Dar neprimind susținere, începuse un joc pe cât de disperat, pe atât de periculos, semnând în 9 iunie 1934 un tratat de prietenie cu URSS, apoi un acord comercial cu Reichul. Londra și Paris, obligate să facă față dificultăților interne, rămăseseră apatice. Din 1931, în țară apăruse o organizație paramilitară fascistă, Garda de Fier. Deși dizolvată de rege, Garda de Fier, finanțată de Germania, a continuat să prospere, fasciștii români consolidându-și poziția la alegerile din 1937. Dezamăgit atât de politica sa de alianță cu țările dunărene și balcanice pe care o practica de la revenirea sa în 1930, cât și de democrațiile occidentale, Carol al II-lea, în februarie 1938, desființează partidele politice. Oricum, nu le suportase niciodată. În locul lor, apare un partid unic, condus chiar de el, Frontul Renașterii Naționale. Instaurează o „dictatură regală“, prin promulgarea unei noi constituții, care consolidează autoritatea monarhului și pune capăt regimului parlamentar.

În 1937, mama regelui, regina Maria, se îmbolnăvise grav, suferind de hemoragii repetate. Fiul ei îi permite să revină în România, unde regina se stinge din viață la Sinaia, în 18 iulie 1938. Dispariția ei prefigurează naufragiul României Mari, care fusese creată prin contribuția și eforturile ei înțelepte. Este o perioadă crucială pentru Carol al II-lea: situația s-a agravat pe plan intern și extern. Dacă la Berlin pare să nu existe decât interesul de a menține un regim implacabil la București, în schimb pretențiile sovietice vizând o parte din teritoriul României sunt îngrijorătoare. În aceste momente, Carol al II-lea comite greșeala de a se afișa tot mai mult cu Magda Lupescu, integrându-l și pe fiul său Mihai în acest trio reconstruit. Dar nu este decât o armonie de fațadă. Cumpărând un iaht, regele

organizează în vara anului 1938 o croazieră pe Marea Neagră și Marea Egee. Duduia preferă să nu se arate prea mult, refuzând să coboare la escale, sub pretextul că ar fi bolnavă, deși în realitate vrea să pară interesantă. Ca de obicei, Mihai, îmbarcat în această croazieră împotriva voinței lui, suferă teribil din cauza prezenței acestei aventuriere, vinovată de toate nenorocirile pe care le-a îndurat de atâția ani. Carol nu își dă seama de această realitate sau nu vrea să recunoască adevărul. Viața lui este pe marginea abisului. La fel și viitorul țării sale.

În Bulgaria, Boris al III-lea merită aceeași poreclă ca tatăl lui: este și el tot un vulpoi șiret!

Taciturn și retras, suveranul amator de locomotive se metamorfozează grație soției lui, prințesa Giovanna de Savoia, fiica regelui Victor Emanuel al III-lea al Italiei. Frumoasă și inteligentă, tânăra regină este îndrăgostită de soțul ei. Această uniune matrimonială, eminamente politică, care permisese Italiei fasciste să aibă o influență în Balcani, este o căsnicie foarte fericită; se nasc doi copii, Maria Luiza în 1933, apoi Simeon în 1937.

Ca pentru toți vecinii săi din Balcani, situația politică nu este ușoară pentru Boris al III-lea. Am putea spune chiar că este mai dificilă chiar, ținând seama de faptul că Bulgaria a fost învinsă în 1918 și i s-a impus să plătească grele tributuri teritoriale. După ce s-a bizuit pe guverne succesive, de orientare ba fascistă, ba liberală, pentru a contracara diverse mișcări revoluționare și o cumplită criză economică, situația fiind pe cale să se stabilizeze, Boris al III-lea a decis să intervină direct în treburile statului. Regele se dovedise deja a fi un simpatizant al lui Hitler, asistând la Jocurile Olimpice de la München, în 1936. Mai mult chiar, era atât de bine văzut la Berlin, încât ceruse grațierea unuia dintre presupușii autori ai incendierii Reichstagului, un bulgar pe nume Gheorghi Dimitrov, în cele din urmă achitat.[173] Relațiile sunt atât de cordiale, încât se poate spune că Germania controlează comerțul exterior al Bulgariei. Hitler, care privește situația pe termen lung, se gândește negreșit că bogățiile agricole ale Bulgariei vor fi într-o bună zi foarte utile pentru aprovizionarea cu alimente a trupelor sale.

În alianțele sale, Boris al III-lea este prototipul ambiguității. Chiar dacă pare să încline mai degrabă spre statele totalitare, regele preferă mereu căile ocolite și întortocheate, cum făcea și tatăl său Ferdinand, „vulpoiul șiret“. Boris al III-lea continuă să păstreze bune relații cu prietenii săi britanici și îi va spune vărului său, Eduard al VIII-lea, venit să-i facă o vizită cu prilejul faimoasei sale croaziere din vara anului 1936, această frază extraordinară: „Soția mea, regina Giovanna, este italofilă, miniștrii mei sunt germanofili, poporul meu este rusofil, iar eu, unul, sunt neutru“.[174] Neutralitate? Poate așa credea el. În realitate, se plasase deja, mai mult sau mai puțin, în tabăra celui de-al Treilea Reich.

7 aprilie 1939: Mussolini îl imită pe Hitler, invadând Albania regelui Zogu

În 15 martie 1939, trupele hitleriste au intrat în Praga, fără nicio oprelişte sau sancţiune, instituind Protectoratul Boemiei şi Moraviei. Cehoslovacia a încetat să mai existe. Mussolini vrea să-i demonstreze lui Hitler că şi el este capabil să mărească teritoriul regatului italian. Ginerele său, contele Ciano, ministru al afacerilor externe, nu a trebuit să caute prea departe: în faţa peninsulei, la circa o sută de kilometri de călcâiul cizmei Italiei şi în pasajul cel mai îngust al Mării Adriatice, Albania este o pradă uşoară! Sub paravanul unor bune maniere diplomatice, în 29 martie 1939, Roma, raportându-se la un tratat din 1926, propune regelui Zogu un „tratat de uniune între cele două ţări". Şi însoţeşte propunerea sa de un termen de... zece zile pentru a primi un răspuns! Încă un ultimatum! Discrepanţa dintre Italia, care a înghiţit deja Etiopia, şi mica monarhie, renumită mai ales pentru zborul vulturilor săi dintr-o vale în alta, este atât de mare, încât bietul Zogu I convoacă de urgenţă guvernul şi Adunarea naţională la Tirana:

— Nu vom putea rezista mult timp. Cel mult câteva săptămâni. Disproporţia forţelor este prea mare. Dacă decideţi să vă supuneţi Italiei, eu sunt gata să abdic. Dar ca patriot, nu voi accepta niciodată renunţarea la independenţa noastră.

Suveranul este aclamat. Miniştrii, parlamentarii şi poporul îl urmează în hotărârea sa de a rezista. În 7 aprilie, în Vinerea Mare, flota italiană intră în cele trei porturi albaneze. Echipamentele militare amfibie sunt de calitate şi eficiente.

Patruzeci de mii de ostaşi debarcă pe ţărmul albanez. Armata Albaniei nu reprezintă decât zece la sută din această cifră. Nu opune rezistenţă, cunoscând prea bine capacitatea trupelor italiene. Blindate şi infanterişti ocupă, fără glorie, străzile din Durrës şi din Tirana. Contele Ciano dă buzna la palatul regal. Dar ce găseşte acolo? Scutece de nou-născut în camera reginei Geraldine! În urmă cu zece zile, suverana a adus pe lume un fiu, Leka, prinţul moştenitor, dar apoi reuşise să fugă în timpul nopţii. Fără niciun pic de eleganţă, Ciano, furios şi vexat, strigă:

— Mucosul ne-a scăpat din mână!

Copilaşul, împreună cu mama sa, iar mai târziu şi regele Zogu au reuşit să treacă munţii cu maşina, refugiindu-se în Grecia. Informat despre aceste evenimente, regele George al II-lea al Greciei porunceşte închiderea punctelor de frontieră, deşi nu e prea încântat să ofere ospitalitate familiei regale a Albaniei. În 13 aprilie, este publicat decretul de anexare a Albaniei la regatul Italiei, iar Ciano primeşte misiunea de a forma un guvern, în mod evident aservit Romei. Nimeni nu reacţionează în Europa; se consideră, probabil, că încheierea războiului civil din Spania este mult mai importantă. Ambasadorii, care fuseseră acreditaţi la curtea regelui Zogu, nu fuseseră deloc impresionaţi de invazie. Se presupune că nimeni nu

voia să se pună rău cu Italia triumfătoare, fiindcă regele Zogu era prea „original“ pentru a merita să se declanșeze o criză europeană. Albania, Cehoslovacia, aceeași tăcere…

În 14 aprilie, regele Victor Emanuel al III-lea poate adăuga coroanelor sale și pe cea a Albaniei, întrucât Parlamentul albanez a „propus“ ca tronul să fie preluat de suveranul Casei de Savoia. Acesta nu va veni niciodată să își ia simbolul noii sale suzeranități. În 16 aprilie, contele Ciano, uitând cu dezinvoltură că fusese martor la nunta regelui Zogu, se adresează Camerei Deputaților la Roma și mulțumește Iugoslaviei că nu a intervenit în această chestiune. Apoi, ține să liniștească Grecia care, potrivit lui, nu are de ce să se teamă. În primăvara anului 1939, Societatea Națiunilor nu are într-adevăr niciun motiv să se neliniștească…

---

[125] Luc Schepens și Émile Vandewoude, *op. cit.*

[126] André Baeyens, *La Damnation de Woodrow Wilson*, Xenia, 2014 (am avut plăcerea de a prefața această lucrare).

[127] Jean-Baptiste Duroselle, de l'Institut, *Clemenceau*, Fayard, 1988.

[128] Înainte, se numea Avenue d'Antin. În 1945, a primit denumirea actuală: Avenue du Président-Franklin-Roosevelt.

[129] André Baeyens, *op. cit.*

[130] Lily Marcou, *op. cit.*

[131] *Le Matin*, 6 martie 1919. A se vedea *Colette journaliste, chroniques et reportages 1893–1955,* text întocmit, prezentat și adnotat de Gérard Bonal și Frédéric Maget, Le Seuil, col. „Libretto“, 2010.

[132] Ea este singura personalitate străină de acest rang care a fost decorată cu Grand-Croix, în anul 1919.

[133] Ghislain de Diesbach, *Les Secrets du Gotha*, *op. cit.*

[134] Hannah Pakula, *The Last Romantic: a Biography of Queen Marie of Rumania*, New York, Simon and Schuster, 1984; și Lily Marcou, *op. cit.*

[135] Ghislain de Diesbach, *Les Secrets du Gotha*, *op. cit.*

[136] Winston Churchill, *Mémoires de guerre, 1919–1941*, ediția franceză, prezentată și adnotată de François Kersaudy, Tallandier, 2009.

[137] Christian Baechler, *op. cit.*

[138] Marc Blancpain, *op. cit.*

[139] Jean Sévillia, *op. cit.*

[140] *Lumea de ieri, amintirile unui european* a fost redactată în 1941 și publicată în 1942, anul când Stefan Zweig s-a sinucis în Brazilia.

[141] Peste un an, Raymond Poincaré, din nou președinte al Consiliului de Miniștri, validează căsătoria, în 18 martie 1920, a prințesei Charlotte de Monaco cu contele Pierre de Polignac, care devine, prin decret oficial, prințul Pierre de Monaco. Charlotte se plânsese că această căsătorie este „împotriva dorinței ei“. Din această uniune matrimonială, se nasc prințesa Antoinette și prințul Rainier. Această căsătorie nefericită se soldează printr-un divorț, pronunțat de justiția franceză în 18 februarie 1933; și de această dată, tot Raymond Poincaré, bolnav și aproape pe moarte, dar în continuare serviabil, este cel care apără interesele Charlottei.

[142] „Toate minoritățile sunt reprezentante în Parlament. Cu riscul, destul de mare, de a asista la apariția unor partide cu platforme atât comunitare, cât și ideologice“ (Jean-Christophe Buisson, *op. cit.*). Croații au făcut parte din vechea Ungarie, slovacii — din vechea Austrie.

[143] Sicriul regelui, iar mai târziu și cel al reginei Milena sunt transportate în Italia, în necropola bisericii rusești din San Remo. În 1989, vor fi repatriați în cadrul unei ceremonii solemne, la Cetinje, în Muntenegru, în capela Nașterea Fecioarei Maria.

[144] Înfocat francofil, regele Petru I al Serbiei a fost onorat de Academia Saint-Cyr, care a dat numele său unei promoții de ofițeri, precum și prin diverse distincții. De asemenea, în amintirea sa a fost numit un bulevard la Paris din arondismentul 8 și, respectiv 16, iar în memoria sa și a fiului și succesorului său, regele Alexandru I al Iugoslaviei, asasinat la Marsilia în 1934, a fost ridicat un monument ecvestru la Porte de la Muette, în 1936.

[145] În timpul atentatului de la Sarajevo, o primă grenadă lovise de asemenea întâi mașina arhiducelui. Șef al guvernului sârb în 1914 și presupus susținător al atentatului contra lui Franz Ferdinand, Nikola Pašić și-a reluat funcția de premier în 1921, adept mai degrabă al ideii unei Serbii Mari, decât a unei Iugoslavii, pentru care pledau croații și slavii veniți din fosta Austro-Ungarie.

[146] Jean-Christophe Buisson, *op. cit.*

[147] Pierre Milza, *Mussolini*, Fayard, 2014.

[148] Sir George Buchanan, *My Mission to Russia*, Londra, Cassell, 1923.

[149] Maria Feodorovna, născută prințesa Dagmar a Danemarcei, se va întoarce în țara sa natală, unde va muri în 1928. Printr-un acord între Margareta a II-a a Danemarcei și președintele Vladimir Putin, rămășițele sale pământești au fost repatriate la Sankt-Petersburg, cu onoruri militare și religioase, în 28 septembrie 2006. Fosta țarină se odihnește pe veci lângă soțul ei, țarul Aleksandru al III-lea, în biserica Sfântul Petru și Pavel.

[150] Christophe De Fossa și Henri Van Daele, *op. cit.*

[151] *Ibid.*

[152] Din această căsătorie foarte fericită a viitorului rege George al VI-lea cu regina mamă Elisabeta, se vor naște prințesa Elisabeta în 1926 (regina Elisabeta a II-a), și sora sa, Margaret Rose, care ținea mult la dublul său prenume, însă pe care lumea întreagă o va cunoaște sub prenumele de Margaret, prințesa cu iubiri nefericite.

[153] Guy Gauthier, *op. cit.*

[154] Lily Marcou, *op. cit.*

[155] *Ibid.*

[156] Patrick Weber, *La Grande Histoire de la Belgique*, Perrin, 2013.

[157] Philippe Delorme, *Les Dynasties perdues*, col. „Point de Vue“, Éditions L’Express, 2011.

[158] *Ibid.*

[159] Joséphine Dedet, *Géraldine, reine des Albanais*, Criterion, 1996.

[160] *Histoire des peuples balkaniques*, Fayard, 1950.

[161] Guy Gauthier, *op. cit.*

[162] Isabelle Bricard, *Les dynasties régnantes d’Europe*, 2000.

[163] Philippe Nourry, *Juan Carlos*, Centurion, 1986; ediție nouă, Tallandier, 2006.

[164] Al treilea fiu, care este al cincilea lor copil, Juan, viitor Conte de Barcelona (1913–1993), este tatăl regelui Juan Carlos și bunicul regelui Felipe al VI-lea.

[165] Moartea regelui Albert I a suscitat zvonuri extravagante, mergând de la asasinat politic până la suicid, trecând prin crimă pasională, adică un acces de nebunie al reginei Elisabeta! Unii jurnaliști afirmă că au

depistat nouăzeci și cinci de anomalii în anchetă (a se vedea A. M. Noterman, *Le Roi tué*, Jourdan Éditions, 2004). În 2014, pentru un documentar al RTBF despre viața bunicului ei, prințesa Esmeralda, fiica lui Leopold al III-lea și nepoata regelui Albert I, a redeschis dosarul, cu acordul procurorului general și al poliției judiciare din Bruxelles. Comisarul Jean-Michel Lemoine a declarat: „Ancheta, la vremea respectivă, a fost corect condusă. Ar fi fost condusă diferit astăzi, cu alte mijloace, alte tehnici. Dar am fi ajuns și noi la aceeași concluzie: un accident“. Locul unde a fost găsit trupul regelui este marcat astăzi printr-o mare cruce de beton.

[166] O capelă comemorativă a fost ridicată în locul unde automobilul și-a încheiat cursa.

[167] Pierre Milza, *op. cit.*

[168] Charles Higham, *Wallis Simpson, la scandaleuse duchesse de Windsor*, traducere în franceză de Éric și Françoise Deschodt, Lattès, 1989; reed. 2005.

[169] Martin Allen, *Hidden Agenda,* Londra, Macmillan, 2000; traducere în franceză de Jean Rosenthal sub titlul *Le roi qui a trahi*, Plon, 2000.

[170] Charles Zorgbibe, *op. cit.*

[171] Christian Baechler, *op. cit.*

[172] Prince Paul de Hohenzollern de Roumanie, *Carol II, roi de Roumanie*, Denoël, 1990.

[173] Proastă inspirație a avut Boris al III-lea, căci Dimitrov, o figură importantă a Cominternului, va fi primul conducător comunist al Republicii Populare Bulgaria, din 1946 până la moartea sa, la Moscova, în 1949. Trupul său va fi îmbălsămat, la fel cum fusese și trupul lui Lenin, și expus, în aceleași condiții, într-un sicriu transparent, păzit de o gardă de onoare în mausoleul care a fost construit special pentru el la Sofia.

[174] Guy Gauthier, *op. cit.*

6

Ce monarhii vor supraviețui celui de-al doilea seism? (1939–1947)

Semnarea pactului germano-sovietic, în 23 august 1939, este un șoc înfiorător pentru democrațiile occidentale. Faptul că aceste două regimuri totalitare au ajuns acum să se alieze constituie o surpriză pentru opinia publică internațională, știind că până nu demult se înfruntaseră în războiul civil din Spania, dintre republicani și naționaliști, care, fără milă de o parte și de cealaltă, durase trei ani. Dincolo de conflictul propriu-zis, acest război servise drept banc de probă armatelor fasciste și naziste pentru noile lor materiale de război redutabile, blindate și avioane de luptă — de care Franco dusese lipsă. Italia și Germania fuseseră singurele state care luaseră parte la lupte alături de franchiști, trupele trimise de Hitler nefiind, din punct de vedere numeric, la fel de importante ca sprijinul armat oferit de Mussolini. De cealaltă parte, republicanii beneficiaseră de ajutorul neoficial al Brigăzilor Internaționale, reunind numeroși socialiști și comuniști, precum și de susținerea Uniunii Sovietice. Astfel, pactul semnat la Moscova de miniștrii de externe, Ribbentrop și Molotov, constituie o bulversare mondială incredibilă, care jenează în mod special partidele comuniste din democrațiile occidentale. După două zile de la cotropirea Poloniei de către Wehrmacht și Armata Roșie în 1 septembrie, Franța și Anglia declară război Germaniei. În 3 septembrie, revine coșmarul războiului.

Există trei mari deosebiri față de situația din vara anului 1914: pe de o parte, războiul este mondial (cel puțin european, oricum) încă din prima zi, ținând seama de alianțe, cuceriri, anexări, ocuparea anterioară a unor teritorii de către Reich. Pe de altă parte, nu există un front dublu în Europa de Sud și de Est; în fine, Regatul Unit reprezintă singura monarhie angajată de bună voie în conflictul contra Germaniei. Și ce monarhie! Solidaritatea imperială nu este iluzorie: ținând seama de decalajul de fus orar, Australia anunță cu mândrie că este mobilizată, la numai șaptezeci și cinci de minute după declarația oficială a Londrei. Celelalte dominioane, cum ar fi Canada și Noua Zeelandă, au transmis răspunsul lor pozitiv în cel mai

scurt timp cu putință. Din întregul mediu anglofon, doar Republica Irlanda (Eire), romano-catolică, vecină cu provincia Ulster, protestantă și regalistă, a anunțat că va rămâne neutră.[175]

Londra, 3 septembrie 1939: George al VI-lea și Elisabeta se consideră mobilizați

La șase ore după declarația de război anunțată în Parlament, cu acordul regelui, de către prim-ministrul Neville Chamberlain, duminică, 4 septembrie 1939, George al VI-lea, fără bâlbâiala care fusese umilitorul său handicap, se adresează națiunii britanice, la radio BBC. Anunțul către popor cu privire la starea de război sau de pace este un privilegiu regal. În acea după-amiază, stăpân pe cuvintele sale pline de emoție și grandoare, suveranul spune: „Suntem în război. Din nou". În aceeași seară, îmbracă uniforma de amiral al flotei. Aceasta va fi ținuta sa vestimentară pe toată durata ostilităților armate. A doua zi, fotografia sa ilustrează prima pagină a presei, în toate edițiile speciale. El este întâiul soldat al Coroanei. Auzind glasul fiului său la radio, regina mamă Mary, văduva lui George al V-lea, în vârstă de 72 de ani, izbucnise în plâns: intonația gravă a regelui îi amintise de timbrul vocii soțului ei. Era oare scris ca domnia lui George al V-lea și cea a lui George al VI-lea să fie condamnate să suporte, fiecare, grozăvia unui război mondial?

Soția lui George al VI-lea, regina Elisabeta, joacă perfect noul său rol de sprijin moral. „Astăzi, și noi, la fel ca toți bărbații, avem de îndeplinit o sarcină nobilă", spune ea. Arhiepiscopului de Canterbury, care o felicită pentru această angajare spontană, regina îi scrie: „Există un lucru pe care îl simt limpede: dacă noi nu am iubi această țară și popoarele ei cu o dragoste profundă, munca noastră ar fi aproape imposibilă".[176] Regina Elisabeta dă imediat un exemplu personal, amenajând un atelier caritabil în salonul albastru din Palatul Buckingham, care, înainte de regina Victoria, era destinat balurilor. Aici, unde admirabilul mobilier tapițat cu mătase albastră, datând din timpul domniei lui William al IV-lea, a dat numele acestei imense încăperi, regina amenajează tot ce trebuie pentru a pregăti materialele necesare intervențiilor de prim ajutor, pansamente și îmbrăcăminte pentru Crucea Roșie. Personalul feminin al palatului tricotează, coase și cârpește haine necesare celor răniți. La fel cum făcuse tatăl său în 1914, regele, respectând regimul constituțional, îl sfătuiește și îl previne pe prim-ministru, cei doi oameni de stat având încredere unul în celălalt. George al VI-lea își face datoria cu scrupulozitate, dar își dorește să fie cât mai util cu putință. Se miră când ambasadorul Statelor Unite, Joseph Kennedy[177], se mulțumește să-și exprime simpatia pentru Marea Britanie și Franța, precizând că nu trebuia contat pe faptul că președintele Roosevelt va decide intrarea în război a țării sale. Regele este surprins de această atitudine, mai ales că în recentul voiaj dincolo de Atlantic, pe care l-a

întreprins împreună cu Elisabeta, a avut parte de o primire triumfală, iar la Casa Albă a fost întâmpinat cu multă căldură. Cumva Excelența Sa, ambasadorul Kennedy, a avut indelicatețea de a-și exprima o opinie personală, sau aceasta era într-adevăr poziția oficială a Washingtonului?

Peste cincisprezece zile, „Joe“ Kennedy demisionează. George al VI-lea este atât de bucuros de plecarea acestuia, încât își îngăduie o abatere de la protocol: noul ambasador american, John Winant, sosind de la Londra la Windsor, cu trenul, pentru a-și prezenta scrisorile de acreditare, este așteptat pe peronul gării chiar de către suveranul britanic! Un rege întâmpinând un ambasador? Diplomatul, timid și tăcut, nu-și revine de emoție. George al VI-lea este mereu dornic să-și slujească țara cât mai bine, să aibă o contribuție concretă. „Mi-ar plăcea să am o misiune clar definită, cum ai tu“, îi scrie el vărului său Mountbatten, în 23 octombrie, după ce acesta a fost numit comandant al Flotilei a V-a de distrugătoare. De fapt, monarhul nu-și găsește locul, regretând această stare de inactivitate, cum i se pare lui. Meseria lui de rege este încă prea vagă. La fel ca milioane de militari și civili, speră și el că se va întâmpla ceva. Totuși, acest *phoney war* („fals război“) cum spun britanicii, „drôle de guerre“ („război ciudat“) cum îl numesc francezii, în mod paradoxal îi va permite regelui să se pregătească pentru orice situație, să cunoască perfect diferitele mecanisme ale mașinăriei militare și să stabilească relații foarte deschise cu înalții săi demnitari. În felul acesta, George al VI-lea își desăvârșește formația de monarh și conducător, iar experiența lui în marină îi este foarte prețioasă.

Cuplul regal britanic este ferm hotărât: viața trebuie să meargă înainte

Dacă, din punct de vedere militar, această aparentă inactivitate este regretabilă, regele și regina știu prea bine cât de dificilă poate fi pentru moralul populației. Trebuie luptat contra amintirii dureroase a raidurilor de zepeline deasupra Londrei, din timpul celuilalt război. De aceea, George al VI-lea și Elisabeta își impun un program intens, la care populația este martoră, pas cu pas. În fiecare zi, pot fi văzuți inspectând un centru de găzduire pentru cei rămași fără casă, sau vreun adăpost al apărării pasive, ori vizitând o uzină sau o cazarmă, mergând la docurile de pe malul Tamisei sau în gări, unde sunt pregătite deja trenurile de la Crucea Roșie. Adesea, George al VI-lea și Elisabeta se duc la teatru, la concert, la music-hall, nu pentru a se distra, ci pentru a arăta, cu acea fermă încăpățânare tipică britanicilor, că viața merge înainte, în ciuda spaimei și a frigului. „Este cert că senina determinare a familiei regale în timpul acestor ani de nenorociri a constituit o inepuizabilă sursă de curaj și de forță pentru britanici“, constată Philippe Delorme.[178] În 5 decembrie, profitând de pretextul semnării la Paris a unui acord economic între Marea Britanie și Franța, regele împreună cu fratele său mai mic, Henry, duce de Gloucester, se

îmbarcă la Dover pentru a inspecta cartierul general britanic de lângă Arras.

George al VI-lea este îngrijorat: niște spioni ar putea s-o răpească pe mama lui, regina Mary…

Pe biroul regelui, mai multe rapoarte semnalează că niște agenți germani, aparținând unei „coloane a cincea“, ar pune la cale răpirea unor membrii ai familiei regale, cu titlul de ostatici.[179] George al VI-lea o trimite pe fiica lui cea mare, prințesa moștenitoare Elisabeta, poreclită Lilibeth, în Scoția, împreună cu sora ei Margaret, unde vor rămâne până la Crăciun. Dar regina Mary nu vrea să părăsească Londra, nici castelul Windsor. Nu-i este frică de război: a mai trecut deja printr-o conflagrație mondială. Fiul ei insistă și o trimite cu forța la țară, unde ei nu i-a plăcut niciodată! Regina Mary nu vrea să se creadă că i-ar fi teamă și ar vrea să fugă, fiindcă ei nu-i e teamă de nimeni. La curte, calmul ei a devenit legendar, mai ales de când, aflându-se într-un târg de antichități în Norfolk, a fost atacată de un taur scăpat de pe câmp: anturajul ei s-a speriat, însă mama viitorului George al VI-lea, care nu putea fi bănuită că ar avea aptitudini de matador, ridicase umbrela ca pe o sabie de cavaler și potolise animalul furios. Escorta, rușinată, și-a făcut din nou apariția, în timp ce regina își reluase deja vizita prin fața tarabelor cu porțelanuri… fără nici cea mai mică urmă de emoție sau de frică!

În ciuda protestelor mamei sale, suveranul nu cedează: sub o escortă vigilentă, regina Mary pleacă la Badminton House, lângă Bristol, unde se află locuința soțului uneia dintre nepoatele sale. Singura ei consolare: înainte de plecare, regina Mary află că ducele și ducesa de Windsor, jalnicul ei fiu Eduard, care o face de rușine, și funesta doamnă Simpson, pe care, evident, a luat-o de soție, sunt sub supravegherea discretă, dar permanentă, a Intelligence Service. De când acceptase invitația ostentativă a lui Hitler în Germania, în urmă cu doi ani, cuplul este suspect, fostul rege Eduard al VIII-lea repetând: „Cu mine, nu ar fi fost război!“ Cei doi Windsor sunt bănuiți că ar întreține relații cu agenți ai Reichului, iar pentru George al VI-lea atitudinea fratelui său este un coșmar: fostul monarh poate fi un trădător! Regina Mary se sufocă aproape de indignare, aflând că Hitler, după ce s-a înclinat să sărute mâna ducesei de Windsor, la Berchtesgaden, îi spusese interpretului său: „Ce păcat! Ar fi fost bună de regină…“ În plus, prim-ministrul Chamberlain, bolnav de cancer la stomac și incapabil să reacționeze, constată eșecul usturător al politicii sale prea conciliante.

În fața disensiunilor din statul-major și a unui îngrijorător curent defetist, George al VI-lea decide să reacționeze. În 24 decembrie 1939, regele adună întreaga familie la Sandringham. Îmbrăcat în uniformă, se așază la o masă unde sunt plasate două mari microfoane. Ezită, reia frazele și izbutește să își domnie starea de neliniște. „Un nou an va începe curând. Nu avem de unde ști ce ne va rezerva. Dacă

ne va aduce pace, vom fi recunoscători. Dacă ne va aduce o luptă continuă, vom rămâne neînfrânți“. Astfel, suveranul reaprinde flacăra spiritului războinic.

1939: campion de tenis, Gustav al V-lea practică și susținerea pașnică

În 1814, mareșalul napoleonian Bernadotte, ajuns rege al Suediei, instituise principiul neutralității statului suedez. Cu un mare simț politic, regele Gustav al V-lea Adolf, căruia, totuși, Constituția nu îi conferă decât o putere simbolică, își ținuse regatul departe de conflictul din 1914–1918, cu toate dificultățile economice aferente și tentația de a păstra relații comerciale cu Germania. Monarhul, care are deja 81 de ani în 1939, este un tenisman celebru și un frumos exemplu de longevitate pe tron, domnind din 1907. De data aceasta, situația este mai delicată decât în 1914.

În 30 noiembrie 1939, după ce Finlanda se împotrivise modificărilor de granițe impuse arbitrar de Stalin, URSS atacă țara, fără vreo declarație de război, bombardând orașele Helsinki și Wiborg. Brutalitatea agresiunii sovietice șochează opinia publică suedeză. La Stockholm, mulți suedezi vor să pornească în ajutorul vecinilor lor finlandezi. Premierul Per Albin Hansson refuză o operațiune armată; în schimb, acceptă să fie trimiși opt mii de voluntari civili, cu medicamente și hrană, organizând totodată primirea copiilor refugiați. Între neutralitate și umanism, situația nu este ușoară, întrucât Reichul este un important cumpărător al minereului de fier de la mina de suprafață aflată la Kurina, în nordul Suediei.

Război ciudat și la Monaco: prințul de Monaco, general francez, este pregătit…

Avertismentul data din 24 septembrie 1938, imediat după Acordul de la München: cu glasul lui de tribun, puternic și teatral, Mussolini declarase: „Adversarii noștri transalpini, tributari încă unor ideologii depășite, nu ne cunosc. Sunt prea timizi pentru a fi periculoși“. Era limpede că pentru Principatul de Monaco, vecinătatea Italiei devenise foarte incomodă. Și, văzută din Italia, Stânca este din nou pe direcția Franței. Încă din 31 august 1939, localurile patronate de Société des Bains de Mer sunt închise. O solitudine mohorâtă se abate peste micul stat, rămas aproape pustiu și încremenit. Viața monegască este suspendată. Aproape septuagenar, prințul Louis al II-lea, ca un adevărat ostaș, este în slujba Franței, atât pe timp de pace, cât și de război. Îmbracă din nou uniforma de general francez cu gradul pe care l-a primit de curând, care îl îndrituiește să fie comandant de divizie. Și, cum nu sunt prevăzute blindate pentru apărarea Stâncii, suveranul se întoarce la palatul princiar în legendarul său automobil Hispano verde închis. Cel dintâi dintre monegasci este la

datorie, așa cum se cuvine. Fostul ofițer al Legiunii Străine este gata să își apere „a doua patrie“. Se pregătește spitalul pentru eventualitatea în care se dă alarma, se sapă tranșee, care arată ciudat în frumoasele grădini ale cazinoului, acum închis, dar apoi, întrucât Italia nu atacă, viața își reia cursul. În 16 noiembrie, se redeschid sălile de jocuri, la fel și cinematografele. Peste o lună, teatrele își reiau repertoriul, însă, spectacolele de operă fiind prea scumpe, cele dramatice și concertele sunt cele care fac sală plină. Prințesa Charlotte, mama prințului Rainier, moștenitoare legitimă agreată de Franța, și fiica ei, prințesa Antoinette, organizează serate de caritate. Noul film de Sacha Guitry, *Ils étaient neuf célibataires,* lansat în 27 octombrie, este foarte amuzant. Monaco redevine Monaco. În fine, aproape…

Monarhii scandinavi sunt pioni esențiali pentru Hitler

Spre deosebire de ceea ce întâmplase în Primul Război Mondial, când toate regatele din nordul Europei păstraseră neutralitatea și rămăseseră în afara zonelor de conflict, în al Doilea Război Mondial aceste țări devin esențiale pentru strategia globală a Führerului. Hitler știe că are nevoie de fierul din Suedia și de porturile Norvegiei. Pentru a-și asigura aprovizionarea, Germania trebuie să domine întreaga peninsulă scandinavă. Din acest motiv, Hitler începe prin a ataca țara plasată cel mai aproape, Danemarca. Deși, în 31 mai 1939, fusese semnat un pact de neagresiune, care îl liniștise probabil pe regele Christian al X-lea al Danemarcei în privința neutralității solide a regatului său, armata germană, fără o declarație de război prealabilă, invadează Danemarca în dimineața de 9 aprilie 1940. Nu se pune problema de a opune o rezistență armată. Suveranul, în vârstă de 70 de ani, este obligat să capituleze.

Nemții ocupă țara *de facto.* Într-o primă etapă, lasă monarhiei o aparentă autonomie, permițând guvernului să administreze treburile curente. Danezilor le vine greu să accepte această stare de lucruri, chiar dacă, cel puțin la început, restricțiile sunt suportabile. Nu a intervenit încă teroarea, iar foametea nu s-a instalat. Pentru populație, acest rege foarte iubit, care continuă să se plimbe călare pe străzile din Copenhaga, cu surâsul pe buze și plin de prestanță, este în mod evident (așa cum demonstrează și fotografiile vremii) foarte venerat și respectat. Având o înălțime de 1,99 metri, îmbrăcat în uniformă militară și fără să fie însoțit de vreo escortă în deplasările lui, dar înconjurat de mulțime și de nenumărați oameni pe bicicletă, Christian al X-lea devine întruchiparea unei Danemarce ocupate, dar care rămâne verticală. Regele optează să rămână printre supușii săi, ca un binevoitor părinte al națiunii, vigilent și curajos.

În schimb, Norvegia este într-o situație mai delicată. Posibilitatea, pentru Reich, de a utiliza fiordurile ca baze pentru submarine și portul Narvik pentru tranzitarea minereului de fier adus din Suedia pe calea ferată, apoi pe mare până în Germania,

face din această țară un obiectiv capital. În plus, baze aeriene, disimulate în aceste fiorduri, ar putea servi lansării unor atacuri contra Regatului Unit. Franța și Anglia, înțelegând cât de esențială este Norvegia pentru aprovizionarea Germaniei cu materii prime venite din Suedia, încearcă să își exercite și ele influența aici. În aceste condiții, șansele de a putea menține neutralitatea sunt mici pentru Norvegia, mai ales că politica militară fusese neglijată de guvernul laburist, aflat la putere din 1935. Armata norvegiană este prost pregătită, slab echipată, dotată cu armament perimat și cu o aviație derizorie, formată din doar o sută de aparate de zbor, dintre care opt avioane de vânătoare. Situația este agravată și de faptul că Germania poate conta pe un fel de „coloană a cincea“ formată din militanți ai *Nasjonal Samling*, partidul fascist norvegian înființat în 1933 de către fostul diplomat și ministru colaboraționist Quisling, care vrea, printre altele, „să stârpească marxismul și să redea țării măreția pierdută de o mie de ani“. Mișcarea condusă de el, fundamental rasistă, legată de armată și de administrație, este finanțată de Berlin.

În noaptea de 8 spre 9 aprilie 1940, trupele germane debarcă simultan în șase porturi norvegiene, printre care Oslo și Narvik, în nord-vestul țării. Regele Haakon al VII-lea declarase în repetate rânduri că neutralitatea Norvegiei era doar o iluzie și că situația, pe care putuse să o controleze în primul conflict mondial, nu avea nimic de-a face cu starea de lucruri din primăvara anului 1940. Suveranul, în vârstă de 68 de ani, născut prinț al Danemarcei, fusese ales rege al Norvegiei în 1905, după dizolvarea uniunii dintre Norvegia și Suedia. Soția lui, Maud, fiică a regelui Eduard al VII-lea al Marii Britanii, despre care se spunea că era una dintre cele mai elegante femei din vremea ei, a decedat brusc în 1938. Întrucât Oslo era pe punctul de a fi cucerit, regele părăsește orașul, cu un tren, care îl duce spre nord. Este însoțit de fiul său, prințul moștenitor Olav, de nora lui prințesa Märtha, de guvern și de Parlament. În orașul unde s-au refugiat, ambasadorul Germaniei îi cere regelui să înceteze luptele și să îl recunoască pe Quisling, nelegiuitul care se autoproclamase șef al unui guvern pronazist. Regele refuză și le spune miniștrilor săi:

— Dacă ar fi ca acest guvern să aleagă să se încline în fața pretențiilor Germaniei, nu mi-ar mai rămâne altă soluție decât să renunț la tronul Norvegiei pentru mine și casa mea dinastică.

Din acel moment, familia regală și guvernul vor fi ținta unei hăituiri permanente, diverse comandouri germane căutând, în mod vizibil, să îl captureze pe rege. Acesta poruncește deplasarea un pic mai la nord. Dar amenințările continuă. Haakon al VII-lea, fiul său, prințul moștenitor Olav, și miniștrii traversează pădurea, mergând tot spre nord, și ajung la un han. De peste treizeci de ore încearcă să fugă din calea urmăritorilor. Nu au mâncat nimic, nu s-au odihnit nicio clipă. Regele ațipește, îmbrăcat în uniforma lui. Dacă va fi capturat, vrea să rămână rege până la capăt. În acest răstimp, francezii și britanicii încearcă iarăși să debarce în Norvegia, dar sunt din nou împinși înapoi. Întrucât sudul Norvegiei este

ocupat în totalitate de nemți, Aliații își mută eforturile spre Narvik. Luptele vor dura șase săptămâni, iar în 28 mai, portul și orașul Narvik sunt cucerite de trupele generalului francez Béthouart, ceea ce îl face pe președintele Consiliului de Miniștri, Paul Reynaud, să rostească celebrele cuvinte:

— Drumul fierului a fost retezat!

Dar, din păcate, bucuria victoriei este prematură, căci Aliații vor fi nevoiți să se retragă pe mare, luând cu ei trupele norvegiene apte de război, împreună cu regele, familia lui și guvernul. Regelui Haakon al VII-lea i se frânge inima de durere, fiindcă ar fi preferat să rămână pe pământul Norvegiei, cu fiul său Olav, pentru a continua rezistența națională, însă această opțiune era imposibilă. Crucișătorul britanic *HMS Glasgow* îi duce pe Haakon al VII-lea și pe prințul Olav spre coastele Angliei. Au fost salvați. La fel, și onoarea Norvegiei. Hitler turbează de furie: încăpățânatul rege i-a scăpat printre degete! Haakon al VII-lea va deveni simbolul Rezistenței în exil. Și al legitimității intacte.

Dintre cele trei monarhii scandinave, Suedia este singura care reușește să își păstreze neutralitatea, deși nu fără concesii… Într-adevăr, țara lui Gustav al V-lea Adolf nu va fi ocupată. Pentru asta, țara va trebui să continue să furnizeze celui de-al Treilea Reich minereul de fier de care avea nevoie. Un frumos meci de tenis diplomatic pentru suveranul care se înscrie în turnee sub numele transparent de „Dl G."…

Mai 1940: George al VI-lea apelează la un începător de… 66 de ani, Winston Churchill

Regele George al VI-lea îi recomandase insistent prim-ministrului Chamberlain să își primenească guvernul. Un trist adevăr se impune: odată cu victoriile nemților în Scandinavia, naivitatea „politicienilor de la München" — politicienii care au semnat Acordul de la München — devine flagrantă. În Parlamentul de la Westminster, majoritatea s-a prăbușit, trecând de la 240 la 80 de voturi. În 10 mai 1940, la ora trei noaptea, printr-un atac concertat, Hitler invadează Belgia, Țările de Jos și Luxemburgul, ocupând astfel o zonă imensă, de la Marea Nordului până la Moselle. Chamberlain, sub conducerea căruia s-au acumulat dezastrele, nu mai poate rămâne în funcție. Se duce la Palatul Buckingham, să își prezinte demisia suveranului. George al VI-lea este foarte afectat de această decizie, fiindcă îl stimează pe acest om și consideră că a fost prost tratat. Vizitatorul său și regele convin fără bucurie: doar Winston Churchill este capabil să își asume ingrata funcție de prim-ministru. Popularitatea lui este în creștere: este omul care a văzut just. Fixată pentru ora 18:00, audiența se desfășoară într-o atmosferă de bună dispoziție, aproape pe un ton de glumă, adesea practicat de Churchill.

Regele, foarte amabil, îl roagă să ia loc.

„Timp de câteva minute, regele m-a scrutat cu un aer zeflemitor, după care mi-a zis:

— Presupun că nu știți de ce v-am chemat?

Făcându-i jocul, i-am răspuns:

— Sire, n-am nici cea mai mică idee.

Începând să râdă, George al VI-lea mi-a zis:

— Vă cer să formați un guvern.

— Sire, o voi face negreșit.“[180]

Plecând de la palat, noul premier îi spune gărzii sale de corp: „Sper să nu fie prea târziu. Deși mă tem că da. Nu ne rămâne decât să facem cum se poate mai bine“.

În realitate, inițial, regele avea în vedere un alt candidat. Cercurile politice și administrative nu sunt deloc entuziasmate de venirea lui Churchill la Downing Street. Pentru mulți, acest orator sclipitor — doar când nu a abuzat de coniac — este un aventurier. Talentat, desigur, dar un aventurier. Familia regală nu este mulțumită; regina Mary este supărată în continuare pe Churchill care l-a susținut pe Eduard al VIII-lea în momentul abdicării lui patetice. Pentru văduva lui George al V-lea, gestul este impardonabil. Iar cele două prințese, Elisabeta și Margaret, plâng când află că domnul Chamberlain, care era „atât de drăguț“, nu mai este premier. Peste trei zile, în 13 mai 1940, într-un discurs rămas pentru posteritate, nepromițând decât „sânge, trudă, lacrimi și sudoare“, Churchill redeșteaptă conștiințele adormite, vestește renașterea curajului național și mobilizează moralul ostașilor. George al VI-lea răsuflă ușurat: noul său prim-ministru este omul de care țara are nevoie.

În Belgia, decizia lui Leopold al III-lea împinge regatul în haos

La capătul unei campanii de optsprezece zile, deosebit de sângeroase, armata belgiană, care a continuat să bată în retragere, este împinsă pe țărmul mării. În 25 mai 1940, premierul belgian, Hubert Pierlot, încearcă să îl convingă pe rege să nu capituleze și îi propune exilul. Obsedat de amintirea puternică a tatălui său Albert I, care reușise să păstreze liberă o porțiune din teritoriul țării pe coasta belgiană, Leopold al III-lea răspunde:

— Cu toate sfaturile contrare, eu prefer să urmez soarta armatei mele și să rămân cu poporul meu.

În 28 mai, între suveran și guvern dezacordul este total. Potrivit constituției, regele este nu numai șeful statului, ci și conducătorul armatei. Pentru a împărtăși soarta trupelor sale, Leopold al III-lea refuză să plece cu guvernul în Franța și capitulează, pe câmp deschis. Această cedare, fără condiții, dezlănțuie furia președintelui Consiliului de Miniștri francez, Paul Reynaud, care îl tratează drept „rege trădător“, reamintindu-i că după „optsprezece zile de când i-a chemat în ajutor

pe Aliați, îi abandonează fără să-i fi prevenit“. Premierul belgian răspunde: „Greșeala unui om nu poate fi imputată unei națiuni întregi. Armata noastră nu a meritat soarta care îi este rezervată. Actul pe care îl regretăm este fără valoare legală. Nu angajează țara“. Leopold al III-lea rămâne în Belgia, considerându-se „prizonier de război“. Guvernul belgian trebuie să ajungă la Londra, pentru a continua lupta alături de Aliați. Parlamentarii votează în unanimitate o rezoluție condamnând atitudinea lui Leopold al III-lea care, împotriva opiniei miniștrilor, s-a predat inamicului. Albert I, în ciuda invaziei, rezistase. Fiul său mai era oare vrednic să domnească? Regele alesese ceea ce el considera că era datoria lui. Își justificase decizia într-o scurtă scrisoare personală adresată regelui George al VI-lea, datată 25 mai și redactată în franceză: „Dragul meu Bertie, sunt convins că am acționat întru cele mai bune interese ale țării mele. Am fost foarte emoționat de impresionantul tău discurs, ieri seară, la radio. Și eu am deplină încredere în viitor. Dumnezeu să vă binecuvânteze. Cu drag, al tău și al scumpei Elisabeta, Leopold“.

În această clipă, pare dificil să pui la îndoială sinceritatea regelui Belgiei, într-o situație atât de catastrofală. Dacă regele George al VI-lea poate înțelege motivele lui Leopold, fără să fie de acord cu decizia lui, Churchill, în schimb, este furios! Această poziție vine în contradicție cu politica sa, „care constă în a avea alături de el șefii de stat sau guvernele țărilor ocupate de Germania, cu statutul de «guverne aliate libere de la Londra»“. Scopul prim-ministrului britanic este atât la nivel de propagandă, cât și de concentrare a unor forțe combatante libere, dar totodată — ceea ce nu este nicidecum pe ultimul plan — vizează și recuperarea unor fonduri plasate altundeva decât în țările ocupate“.[181] În mod public, George al VI-lea susține deciziile lui Churchill și consideră că Leopold al III-lea a comis o greșeală politică, însă refuză să meargă mai departe și să îl acopere de dezonoare ștergându-l din registrul cavalerilor Ordinului Jartierei, deși Franța îi va retrage ordinul Legiunii de Onoare. Retragerea armatei belgiene pusese în pericol forțele franceze și britanice, prinse într-o manevră-cleşte la Dunkerque. Era o altă eroare, a lui Hitler de data asta, care supraestimase apărarea Parisului și degajase trupe din jurul orașului Dunkerque, permițând astfel britanicilor, în ciuda unor grele pierderi, să își îmbarce o mare parte din efective.

În Luxemburg și în Țările de Jos, Charlotte și Wilhelmina dau dovadă de o energie suverană

În 10 mai 1940, la ora 3:15 noaptea, la castelul din Colmar-Berg (cu două sute de încăperi!) unde s-a născut și unde va trăi douăzeci de ani, marea ducesă Charlotte, soțul ei, prințul Félix de Bourbon-Parma (un frate al împărătesei Zita) și fiul lor, marele duce moștenitor Jean, sunt treziți din somn. Câțiva voluntari luxemburghezi semnalează mișcări de trupe la est, spre râul Moselle. Suverana, în vârstă de 44 de

ani și care domnește din 1919, dă ordin să fie închise o serie de baricade la posturile de frontieră ale Marelui Ducat. Evident, este o măsură simbolică, dar de o enormă anvergură politică. La fel ca Belgia, Luxemburgul este un stat neutru. Și, la fel ca în cazul Belgiei, neutralitatea Luxemburgului este încălcată de tancurile Wehrmachtului, la ora 4:35 dimineața. În pripă, familia domnitoare ajunge în capitala aflată la aproximativ treizeci de kilometri. În zori, la palat se întrunește Consiliul guvernamental, împreună cu suverana. Nu trebuie pregetat: familia și miniștrii trec linia Maginot și se plasează sub protecția armatei franceze.

— O decizie dificilă, dar necesară! oftează marea ducesă.

În aceeași seară, Marele Ducat de Luxemburg este ocupat de trupele germane. Alegând exilul, Charlotte procedează mai înțelept decât sora ei, marea ducesă Marie Adélaïde, care în 1914 îl primise pe Wilhelm al II-lea cu statul-major imperial, simpatizând apoi cu cotropitorul, ceea ce făcuse să fie privită cu asprime până în 1918, criticile ducând în cele din urmă la abdicarea ei. Sora sa, Charlotte, se mândrește cu faptul că a ajuns să domnească, nu prin succesiune dinastică, ci în urma unui referendum, organizat în 1919. Nu s-a impus forțat la conducerea statului, ci a fost aleasă, pentru meritele ei personale. Este, într-adevăr, o femeie principială, curajoasă și elegantă, pe care urmașii ei o numesc „Tante Lotte“, cu un respect plin de afecțiune.

În aceeași zi de 10 mai 1940, ofensiva germană terestră împotriva Țărilor de Jos este precedată de parașutări de trupe și materiale de luptă. Apoi, urmează bombardamente puternice asupra Rotterdamului. Armata olandeză rezistă cinci zile, dar dezechilibrul de forțe este prea împovărător așa că, după o săptămână de rezistență eroică, în timp ce Rotterdamul este în flăcări, luptele se opresc. Giuvaergiii de diamante din Amsterdam au avut timp să plece la Londra. Regina Wilhelmina, în vârstă de 60 de ani, aceeași care, în 1918, acordase azil politic lui Wilhelm al II-lea și nu își renegase niciodată cuvântul, ar vrea să nu își abandoneze țara; însă este nevoită să fugă, fiindcă presimte că inamicul vrea să o răpească. Într-adevăr, un comando, parașutat la Haga, are misiunea să captureze familia regală. Același pericol ca în Norvegia…

Încă din 13 mai, regina i-a trimis în Anglia pe fiica ei, prințesa moștenitoare Iuliana, pe ginerele ei prințul Bernhard (de origine germană, a cărui familie este favorabilă lui Hitler) și pe nepoatele ei, Beatrix și Irene. Familia regală este în siguranță la bordul unui distrugător al Royal Navy, împreună cu bijuteriile coroanei. Wilhelmina încearcă încă să rămână pe solul național, cerând să fie condusă spre provincia Zeelanda, dar, din cauza puternicei înaintări a trupelor germane, echipajul refuză să o lase pe suverană să debarce: ar risca să încapă pe mâinile unui comando și să fie făcută prizonieră. Hitler este furios că monarhii din țările cotropite de el îi scapă printre degete. Resemnată, Majestatea Sa Wilhelmina pornește și ea spre coasta Angliei. Londra devine centrul european al rezistenței

statelor cotropite.

Două suverane exilate lansează și ele „apelul de la Londra“

Marea ducesă Charlotte de Luxemburg, refugiată în Périgord, asistă îndurerată la debandada armatei franceze, la exod, la armistițiu. În 18 iunie 1940, guvernul francez, refugiat la Tours, înainte de a ajunge la Bordeaux — ca de obicei —, o anunță că securitatea ei și a familiei sale nu mai pot fi garantate. Obține autorizația de a traversa Spania, țară neutră, dar doar pentru a ajunge în Portugalia, neutră și ea. Emisari ai lui Hitler îi propun să se întoarcă la Luxemburg. Ea refuză:

— Inima mea spune da, dar rațiunea mea spune nu!

„Naziștii ocupă țara, dar sufletul națiunii nu a putut fi subjugat.“ Luxemburgul și Alsacia-Lorena sunt plasate sub o administrație civilă germană. În cele din urmă, marea ducesă Charlotte ajunge la Londra, unde se află deja și regina Wilhelmina. În 29 august 1940, la radio BBC, cele două suverane transmit mesaje de speranță către supușii și țările lor. Cheamă amândouă la o rezistență „fermă, dar rațională“. Peste câteva zile, suverana Olandei se înfurie cumplit: află că premierul său, Dirk Jan de Geer, urmând exemplul francezilor, încearcă să negocieze o pace separată cu Germania.

— Nu se pactizează cu diavolul, care este dușmanul omenirii!

Wilhelmina îl destituie pe renegat. Ea reprezintă acum singura putere reală și, din precauție, o trimite pe fiica ei, prințesa moștenitoare Iuliana, împreună cu nepoatele ei, Beatrix și Irene, la Ottawa, în Canada. Cu temeritate, îl va numi pe ginerele ei (s-a însurat cu Iuliana în urmă cu trei ani), prințul Bernhard, comandant suprem al forțelor Rezistenței olandeze, deși trecutul lui progermanic și fratele său, ofițer nazist, îl fac suspect în ochii lui Churchill. Dar soacra lui și George al VI-lea au încredere în el.

Și marea ducesă Charlotte a ales Canada pentru a-și trimite copiii, care își vor relua studiile în limba franceză. Ea va merge în Statele Unite, la fel ca fosta împărăteasa Zita și arhiducele Otto, pentru a sensibiliza opinia publică americană față de tragedia Europei. Cu șarmul și autoritatea ei, această femeie de 44 de ani este ascultată de președintele Roosevelt. Sentimente de stimă și prietenie pecetluiesc relațiile lor.

Italia intră în război, contrar opiniei regelui Victor Emanuel al III-lea

În plină derută a armatei franceze, în 10 iunie 1940, regatul Italiei declară război

democrațiilor „plutocratice și reacționare din Occident“. Discurs tipic pentru Mussolini! Nu era însă o decizie pornită din inimă. Doar „războiul fulger“ (*Blitzkrieg*) declanșat de Hitler, cu mare rapiditate și violență, îl convinsese pe Duce. Calea fusese lungă. Pactul de Oțel din 22 mai 1939, obliga Italia, însă Mussolini îl prevenise pe Führer că el nu va fi în măsură să intre în conflictul armat, înainte de 1942. O întâlnire cu Hitler, lângă Pasul Brenner, în 18 martie 1940, a confirmat dorința Führerului de a lansa în scurt timp o ofensivă pe frontul de vest. Mussolini promitea să intre în război, imediat ce Italia va fi pregătită, adică imediat ce armata germană va fi creat o situație favorabilă acestei intervenții. De fapt, Mussolini, ofensat de ideea că trebuie să suporte dominația hitleristă, este morocănos și nu se va gândi de acum înainte decât la un lucru: cum să intre în război de partea aliatului său. Dar vrea Italia acest lucru? În niciun caz. Chiar și o serie de conducători fasciști manifestă o rezervă extremă. Mai rău chiar, în cel mai mare secret, regele Victor Emanuel al III-lea încercase un demers straniu pe lângă contele Ciano, ministru al afacerilor externe și ginere al Ducelui, în care avea încredere: printr-un intermediar, pe un teren de golf, îi făcuse cunoscută toată îngrijorarea lui. În plus, „s-ar putea ca Majestatea Sa să fie nevoită să intervină pentru a da o altă turnură evenimentelor“.[182] Pe scurt, ar fi dispus ginerele să dea o mână de ajutor pentru a scăpa de socrul lui? Ciano s-a prefăcut că nu înțelege. Era încă în termeni foarte buni cu Mussolini și se considera succesorul său firesc. Dar lucrurile nu s-au oprit aici.

Așa cum Ducele i-a spus lui Hitler, armata italiană nu era nicidecum pregătită de luptă. Trupe mai reduse numeric decât în 1915, o artilerie insuficientă și învechită, o aviație supraestimată din cauza unor raiduri spectaculare în Etiopia. Așadar, intrarea în război are rezultate modeste: o ofensivă contra Franței prin Alpi (armistițiul nu a fost încă semnat), care durează patru zile. Apărarea franceză ripostează. Atacul armat nu permite decât ocuparea orașului Menton și a unei foarte înguste fâșii de teritoriu în lungul frontierei. Luptele se încheie în 24 iunie. Armistițiul este semnat la Villa Incisa. Mussolini nu se deranjează, iar Ciano se arată deosebit de curtenitor, chiar emoționat în fața plenipotențiarilor francezi. Italienii păstrează ceea ce au cucerit și obțin demilitarizarea unei benzi de teritoriu de 50 de kilometri la vest de frontieră. Ce discrepanță față de discursurile grandilocvente ale lui Mussolini, care avea pretenții la teritoriul dintre Rhône și granița cu Italia, precum și la Corsica, Tunisia, Djibouti. Apetitul lui de căpcăun trebuie să se resemneze la niște firimituri.

1940: Palatul Buckingham este bombardat, cuplul regal întruchipează rezistența națională

În 1 august 1940, șase sute de avioane ale Luftwaffe aruncă un potop de bombe pe coastele Angliei și asupra Londrei. Furios că britanicii au refuzat un armistițiu în 22

iulie, Hitler decide să își lovească inamicul în centrul vital, distrugând Londra și moralul populației. La acest *Blitz* participă și câțiva aviatori italieni. Datorită radarelor instalate pe coastă, piloții din Royal Air Force lansează imediat contraofensive. În seara de duminică 8 septembrie, este anunțat un nou raid al Luftwaffe. Regele și regina sunt într-un salonaș din Palatul Buckingham, vremea este mohorâtă și plouă torențial. Brusc, se aude un zgomot de avion, undeva foarte aproape; într-adevăr, aparatul de zbor survolează The Mall[183] la o altitudine foarte joasă, sub plafonul de nori, și va lansa șase bombe pe aripa de nord a palatului. După explozii, monarhii descoperă două cratere enorme în curte; celelalte proiectile au incendiat un colț al palatului și capela. Foarte șocați, regele și regina nu își imaginează că situația avea să se agraveze și pleacă să doarmă la Windsor. Când revin a doua zi, află că una dintre bombe explodase abia după câteva ore, distrugând biroul regelui, aflat exact alături de salonul unde stătuseră ei. Au scăpat cu viață ca printr-o minune. George al VI-lea are convingerea că atacul a fost condus de o persoană care cunoștea perfect planul palatului. Bănuiește că ar fi vorba despre un nepot îndepărtat, urmaș al ultimei fiice a reginei Victoria, pilot în aviația italiană, dar nu va avea niciodată dovezi concrete în acest sens. Palatul Buckingham a devenit o țintă simbolică. „Este un atac direct“, notează regele în jurnalul său. Cuvinte sobre, dar în sinea lui monarhul este zdruncinat nervos. „Nu mai îndrăznesc să mă așez liniștit nicăieri, nu pot să citesc, nici să mă concentrez, mereu pe picior de plecare, pândind cerul de la fiecare fereastră…“ Această ofensivă îndrăzneață chiar în inima monarhiei face din palat un simbol. Familia regală este în aceeași situație ca populația bombardată zi și noapte, în acest infernal *Blitzkrieg*. Mai târziu, amiralul Mountbatten va zice: „Dacă Göring și-ar fi putut imagina sentimentele profunde, pe care bombardamentul lansat asupra Palatului Buckingham le va trezi pe tot cuprinsul Imperiului și în America, negreșit le-ar fi recomandat asasinilor lui să păstreze distanța“.

Printre ruinele capelei palatului, complet năruită, regina dă dovadă de un optimism care va deveni legendar: „Acum, oamenii vor ști că suntem cu toții în aceeași situație cumplită. Ceea ce mă consolează un pic e faptul că pot privi direct spre East End“[184]. Această compasiune la adresa cartierelor devastate de bombe în noaptea precedentă nu se reduce la o simplă remarcă. În capitală, se înregistrează deja două mii de victime în rândul populației civile și opt mii de răniți. Suveranii se deplasează la fața locului, petrecându-și o bună parte din timp pentru îmbărbătarea și consolarea populației greu încercate. George al VI-lea, dârz în uniforma lui impecabilă, și Elisabeta, desigur cu pălărie și mănuși, sunt de o eleganță discretă, dar liniștitoare. Rămân neclintiți în datoria lor de a menține aprinsă flacăra rezistenței. În nouă rânduri, Luftwaffe va bombarda palatul. La fiecare alarmă, familia regală, demnă și organizată, coboară în subsol, împreună cu servitorii. Democrația calmă în fața terorii. Regina nu pare deloc înspăimântată de acest bombardament

necontenit. Într-o zi, în grabă, urcă înapoi în apartamentul ei, căutându-și unul dintre câini!

De ce nu vrea Elisabeta să îmbrace o uniformă, deși este în postul de comandă a trei mișcări de apărare, formate din femei? Se justifică, zâmbind ca de obicei: „Dacă oamenii ar veni la mine, și-ar pune hainele lor cele mai bune“. Totuși, regina are grijă să aleagă nuanțe discrete, care se potrivesc cu praful dărâmăturilor, cum ar fi bleu pal, roz și lila. Verde? Exclus: culoarea aceasta poartă ghinion! Iar negrul „este opusul speranței din inimile noastre!“ Chiar și în Parlament, se ajunge la concluzia că bombardarea palatului strânge și mai mult legătura dintre monarhie și popor, contribuind la consolidarea coeziunii naționale. La fiecare crater săpat de o bombă, în mijlocul imobilelor năruite, cuplul regal este nelipsit. Dacă survine vreo alarmă în timp ce ei se deplasează de la niște ruine la altele, George al VI-lea și Elisabeta coboară în cel mai apropiat adăpost sau în vreo pivniță amenajată în acest scop, chiar și stații de metrou, unde beau o cană de ceai, turnat dintr-un termos, împreună cu tovarășii lor de suferință. Atmosfera este veselă, în ciuda prăpădului de afară. Glasuri cu accent tipic londonez, din cartierele mărginașe, îi întâmpină afectuos. Și aici Elisabeta se bucură de o mare popularitate. Lumea o aplaudă pe „această femeie de treabă, care este nemaipomenită, să fiu al naibii!“ Emoționată, regina își stăpânește lacrimile.

Dar chiar și sub ploaia de bombe, cu excepția stării de alarmă generală și urgență absolută, weekendul familiei regale la Windsor este respectat cu sfințenie, deși părinții încearcă să meargă acolo zilnic, pentru a-și vedea fiicele. Vechea fortăreață nu este mai puțin expusă decât Palatul Buckingham. Cel puțin trei sute de bombe vor cădea pe domeniul Windsor. Tinerele prințese vor săpa tranșee pe peluzele parcului. Condițiile de trai au devenit sumare. Familia doarme departe de apartamentele uzuale, pe jos, în Victoria Tower (astăzi Queen's Tower), într-o excavație protejată cu plăci de oțel și saci cu nisip. Regina, ca asistentele medicale, poartă o bonetă de noapte, „pentru a fi decentă chiar și la război“. Norman Hartnell, croitorul Elisabetei, i-a confecționat o ținută nocturnă adaptată situației, „ba chiar și o cutie căptușită cu catifea neagră pentru a-și ține masca de gaz“. Restricțiile se referă și la vestimentație, care trebuie în primul rând să fie practică. O serie din toaletele folosite în vizita oficială în Canada sunt reutilizate, dar broderiile dispar. Tot pentru economie, George al VI-lea cere să fie vopsită o dungă în interiorul căzilor, pentru a indica nivelul maxim de apă, permis pentru o baie.

Conștient de importanța unei relații permanente cu premierul său (care este și ministru al apărării), George al VI-lea înlocuiește audiența săptămânală de la ora 17:00, printr-un dejun de lucru, în fiecare marți, adesea cu regina. „De mai multe ori, a trebuit să ne luăm farfuriile și paharele, coborând în adăpost ca să ne terminăm masa“. În curând, din motive de securitate, suveranul renunță la servitori în aceste ocazii; invitatul, regele și regina se servesc singuri. Churchill se

miră că monarhul, un om foarte muncitor, a studiat dosarele, uneori înaintea lui, cunoscând bine detaliile și formulând puncte de vedere, în limitele prerogativelor sale. Depeșe, telegrame și note, toate sunt analizate meticulos de către George al VI-lea. Standul de tir amenajat în grădinile Palatului Buckingham este utilizat acum de întreaga familie, în prezența unor aghiotanți. Churchill, care îi oferise un pistol prințesei moștenitoare, îi aduce regelui o carabină americană, cu bătaie scurtă. Niciodată, în istoria britanică nu s-a mai întâmplat ca suveranul și prim-ministrul său să formeze o echipă atât de sudată printr-o încredere reciprocă; niciodată expresia uzuală „guvernul Majestății Sale“ nu s-a dovedit mai conformă cu realitatea. Fără să bănuiască, prin înverșunarea atacurilor lansate, Hitler prilejuise și o complicitate inedită între cei doi oameni de stat.

În România, din cauza „dictaturii regale“, Carol al II-lea pierde tronul

Personaj echivoc, regele Carol al II-lea crede că va putea continua să joace un rol de arbitru, grație neutralității. Încearcă să-și mențină poziția printr-o „diplomație balcanică“ bazată pe relațiile de familie cu regele George al II-lea al Greciei, cumnatul său, cu regentul Pavle și tânărul rege Petru al II-lea al Iugoslaviei. Chiar și înaintea verii anului 1940, Carol al II-lea consideră că susținerea politică pe care o acordase Germaniei, prin acordul economic semnat cu Hitler în 23 martie 1939, poate garanta granițele țării. Numai că semnarea pactului germano-sovietic a schimbat echilibrul de forțe: tactica regelui, destul de tulbure, constând în a-l susține pe Hitler împotriva lui Stalin, se năruie ca un castel din cărți de joc. Cei doi dictatori sunt uniți, de acum înainte, contra lui, fiecare pregătindu-se să smulgă bucăți din teritoriul României Mari. În 26 iunie 1940, printr-un ultimatum adresat de URSS, Stalin cere cedarea nordului Bucovinei și a Basarabiei. După două zile, Armata Roșie ocupă cele două provincii românești, anexându-le la Uniunea Sovietică. Apoi, Hitler îl obligă pe Carol al II-lea să accepte „pactul petrolului“, prin care Germania va avea acces la importante rezerve din țițeiul României. Dar asta nu e tot: în 10 iulie, Hitler cere, de asemenea, ca „regentul Ungariei“, amiralul Horthy care îi trădase pe Carol și Zita de Habsburg, acum aflat în grațiile Führerului, să poată revizui frontiera româno-ungară. În 30 august 1940, aproape jumătate din teritoriul Transilvaniei revine Ungariei, conform unui „arbitraj“ impus de Hitler și Mussolini. Tratatele care trebuiau să organizeze noua Europă în spiritul păcii de la Versailles sunt din ce în ce mai iluzorii… În fine, în 7 septembrie 1940, Bulgaria, care nu voia să fie privată de posibilitatea de a obține și ea o parte din România Mare, primește partea sudică a Dobrogei (Cadrilaterul), revenind astfel la granița din 1912! După cedarea Cadrilaterului, inima reginei Maria, păstrată în capela castelului său de la Balcic, a trebuit să fie repatriată de la bulgari. Lovitura de grație care urmează după

prăbușirea începută odată cu dictatura regală.

Românii sunt furioși, armata este umilită. „Toată ura unui popor jignit se concentra asupra lui Carol, victimă ispășitoare a unei istorii tragice“, scrie Lily Marcou.[185] Sfârtecată, România, până ieri atât de mare, atât de semeață, atât de exemplară, și care crezuse atât de mult în acest monarh pe care îl chemase înapoi, în urmă cu zece ani, se consideră trădată. Regele s-a discreditat, poporul îi cere să abdice. Garda de Fier însuflețește sentimentele naționaliste batjocorite, izbucnesc revolte, fascismul din România vrea să impună ordinea, după principiile lui. Cu o expresie sugestivă, prințesa Bibescu remarcă, subliniind simbolic gravitatea momentului: „Popii și prostituatele defilau împreună!“

În 3 septembrie 1940, Garda de Fier încearcă o lovitură de stat, conform planului de acțiune coordonat de Horia Sima. În fața primejdiei unui haos generalizat, Carol al II-lea apelează, în 4 septembrie 1940, la generalul Ion Antonescu, pe care îl numește în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri, iar imediat după aceea îl învestește cu puteri depline. Totodată, în 5 septembrie 1940, este abrogată Constituția din 27 februarie 1938 și sunt dizolvate Corpurile legiuitoare. Pe fondul agravării manifestațiilor publice, la cererea generalului Antonescu, care îl avertizase că nu mai putea răspunde de securitatea persoanei regelui și a anturajului său, Carol al II-lea abdică. Este limpede că ambiguitățile lui Carol al II-lea, care nu se pricepuse să își aleagă alianțele, au ajuns în final să îl discrediteze ca persoană și să compromită tot ce vrusese el să facă. Prea puternic în opinia unora, prea slab în opinia altora, regele s-a înconjurat de profitori, trădători și oportuniști, dintre care unii sunt protejați ai favoritei lui, Magda Lupescu. Prezența acestei femei ambițioase lângă rege a accentuat și mai mult sentimentul de aversiune, manifestat de popor față de rege.

În noaptea de 5 spre 6 septembrie 1940, Carol al II-lea redactează o proclamație către țară, prin care arată că, în opinia lui, nu este vorba despre o abdicare, ci de o delegare a puterii în favoarea fiului său Mihai: „Români! Vremuri de adâncă tulburare și îngrijorare trec peste scumpa mea țară… Azi, zile de vitregie nespusă îndurerează Țara, care se găsește în fața unor mari primejdii. Aceste primejdii vreau, din marea mea dragoste pentru acest pământ în care am fost născut și crescut, să le înlătur trecând astăzi fiului meu, pe care știu cât de mult îl iubiți, grelele sarcini ale domniei“.

Indiferent de cuvinte, Carol al II-lea abdică și trebuie să plece din țară. Noul rege, Mihai, care nu a împlinit încă 19 ani, încoronat rege a doua oară[186], îl conduce la gară pe tatăl său. Nu se vor mai revedea niciodată. Un tren special, în care se spune că ar fi fost încărcate obiecte de valoare, chiar și automobilele preferate ale fostului rege, îl așteaptă, împreună cu amanta sa; s-a comentat mult despre ceea ce ar fi luat cu el Carol al II-lea la plecarea din țară, tablouri, bijuterii, argintărie… Garnitura de tren trece fără să oprească prin gara Timișoara, unde legionarii au deschis focul

asupra vagoanelor. Ciuruit de gloanțe, trenul traversează Iugoslavia, Italia și ajunge în Elveția. Apoi, exilul continuă în Spania, Portugalia, Mexic până în 1944. Peregrinările regelui, care ratase tot, continuă în Brazilia, unde se căsătorește civil cu Magda Lupescu. Ulterior, vor ajunge din nou în Portugalia, țara de primire a multora dintre monarhii detronați.

Leopold al III-lea se întâlnește cu Hitler la Berchtesgaden: o stângăcie de neiertat!

Regele Belgiei a refuzat exilul și a refuzat colaborarea, așa cum este ea practicată în Franța. Atitudinea regelui nu avea cum să nu dezamăgească pe toată lumea. „Prizonier de război“, potrivit cuvintelor lui, Leopold al III-lea ar vrea să ușureze condițiile de viață ale armatei belgiene și ale poporului. În acest scop, se deplasează la Berchtesgaden, unde Führerul își are „Cuibul Vulturului“, în Bavaria Superioară. Sora regelui, prințesa Marie José, soția prințului moștenitor Umberto al Italiei, a intervenit personal pentru ca această întâlnire să aibă loc în 19 noiembrie 1940. Nu se cunoaște aproape nimic despre conținutul discuțiilor, dar se crede că este vorba despre ameliorarea aprovizionării cu alimente a populației și eliberarea prizonierilor belgieni. Regele, însoțit de trei înalți demnitari ai regatului, va propune înființarea unui Consiliu economic, format din specialiști belgieni în agricultură, comerț și sistemul bancar. Ca de obicei, Führerul îl primește pe rege, în prezența interpretului său, Schmidt. Știrea acestei vizite pe care Leopold al III-lea i-a făcut-o lui Hitler este foarte prost primită de opinia publică, fiind comparată cu recenta întrevedere în Franța, în 24 octombrie, la Montoire, dintre Hitler și mareșalul Pétain. Momentul când regele și Hitler își strâng mâna, surprins într-o imagine difuzată imediat de propaganda germană, tulbură și revoltă opinia publică. A obținut regele vreun rezultat? Se pare că persoanele care l-au însoțit în această vizită nu ar fi asistat la discuția finală…

Mihai al României, rege fără putere la 19 ani, ostatic al dictaturii

Chiar dacă „lupoaica din Carpați“, Magda Lupescu, a plecat din țară cu fostul rege Carol, căruia i-a dăunat atât de mult, noi primejdii îl înconjoară pe regele Mihai în palatul regal din București. Statul național-legionar este condus de Ion Antonescu, proclamat drept *Conducător*, care va călăuzi țara spre un destin ce se va dovedi tragic. Înduioșează soarta acestui prinț proclamat de două ori suveran al României prin „slăbiciunile“, greșelile și erorile tatălui său, și care, în niciuna dintre cele două situații, nu are libertatea de acțiune. Prima oară, era doar un băiețel. De data asta,

este adult, dar, în afară de faptul că apare pe timbrele poștale și prezidează la ceremonii și defilări, unde uniformele se aseamănă din ce în ce mai mult cu ceea ce se vede în țările dictaturilor consacrate, regele Mihai este redus la un rol de marionetă. Și nu se simte în largul lui. Își dă seama prea bine că, din vina tatălui său, monarhia în România nu mai este decât un satelit al Germaniei naziste, care profită de țițeiul și grâul țării. Totuși, de la generalul Antonescu, care apare inițial drept salvatorul unei Românii în derivă, deși ulterior acțiunile lui vor fi criticate, Mihai obține ca mama lui, regina Elena, născută prințesă a Greciei, să vină de la Florența, unde își avea reședința, pentru a fi alături de fiul ei, devenind astfel regina mamă. Compasiunea ei față de copii — organizase mai multe creșe —, devotamentul arătat fiului ei, după exilul nedrept pe care i-l impusese Carol, fac din mama regelui o persoană iubită și respectată de popor. Aflând de deportarea unor copii evrei, ea și fiul ei fac tot posibilul pentru a-i salva de la moarte. Dar sunt sub supraveghere permanentă. Rolul lor este să servească drept alibi unui regim, care ar trebui să întruchipeze forța, dar care, în realitate, este complet aservit.

Trei campanii ale lui Mussolini, trei eșecuri: Libia, Etiopia și Grecia

Hitler îi recomandase Ducelui să se ocupe de operațiunile militare din Mediterană și nord-estul Africii. În mod logic, Mussolini ar fi trebuit să aibă în vedere Malta, „zăvorul Mediteranei“, apărată cu fermitate de britanici, iar abia apoi să se lanseze într-o campanie ambițioasă pornind din Libia, colonie a Italiei. A fost neîndoielnic o gravă eroare. Neglijând Malta, Mussolini nu se gândește decât să ocupe Egiptul și canalul Suez. Îi ordonă mareșalului Graziani să lanseze o ofensivă contra englezilor. Graziani se eschivează, considerând că dispune de prea puține blindate. Trebuie ca Ducele să se deplaseze la Tripoli și să-l amenințe cu destituirea, pentru ca Graziani să lanseze atacul armat, în 13 septembrie 1940. Începuturile sunt satisfăcătoare, britanicii se retrag, dar nu pentru multă vreme. În ianuarie și februarie 1941, contraofensiva Regatului Unit îi alungă pe italieni din Cirenaica (estul Libiei), ocupând Tobruk și Benghazi. O sută trei zeci de mii de italieni cad prizonieri. Victor Emanuel al III-lea, care dezaprobă prevederile Pactului de Oțel, se întristează de această înfrângere a trupelor italiene, dar se bucură de eșecul Ducelui. Situația este atât de gravă, încât Hitler este nevoit să intervină personal.

În Africa de Est, Etiopia este condusă de strălucitul vicerege și șef al armatei, ducele de Aosta, un bărbat foarte chipeș și foarte înalt, nepot al regelui. Acesta lansează atacuri victorioase în Somalia britanică și o parte din Sudan, amenințând să cucerească Nairobi, capitala Kenyei, colonie a coroanei britanice. O inițiativă supărătoare! Din noiembrie 1940, generalul Cunningham și armata sa, plecați din Kenya, atacă Somalia, apoi Etiopia, și cuceresc Addis Abbeba, constrângându-l pe

ducele de Aosta să capituleze în 21 mai 1941. Este un dezastru total pentru Italia. Ducele de Aosta vrea să împărtășească soarta soldaților săi învinși. Va muri de malarie într-un lagăr de prizonieri, un an mai târziu. Între timp, Haile Selassie, adevăratul împărat al Etiopiei, și-a făcut o revenire triumfală în capitală. Iată, în sfârșit, un rege alungat de pe tron, care se întoarce absolut victorios! Al treilea front pe care Mussolini își angajează armatele este, de data asta, balcanic. Italia atacă Grecia. Ca de obicei, imitându-l pe Hitler, Ducele recurge la un ultimatum. Regele George al II-lea (în continuare la post!) are un guvern condus cu mână de fier de către generalul Metaxas, care are o oarecare admirație pentru dictatura fascistă. În 28 octombrie 1940, Metaxas refuză să cucerească bazele britanice din Grecia pentru a le preda Italiei. Ofensiva Ducelui este lansată pornind din Albania. Mussolini speră într-un sprijin din partea regelui Boris al III-lea al Bulgariei, dar nu-l obține. Cele cinci divizii italiene sunt insuficiente și, încă de la început, se ciocnesc de o crâncenă rezistență greacă.

Întregul popor grec este cu trup și suflet alături de rege și Metaxas. Venirea iernii în regiunile muntoase din Epir se dovedește catastrofală pentru armata italiană. Aducerea unor trupe suplimentare nu schimbă cu nimic situația. Se poate spune că, în Italia fascistă, aceste trei dezastre marchează începutul sfârșitului pentru Mussolini. Din rival înciudat al Führerului, a ajuns un vasal ineficient și învins. Începând din ianuarie 1941, Afrika Korps, forța expediționară germană sub comanda lui Rommel, a debarcat în Libia, iar apoi a recucerit Cirenaica.

Iugoslavia fiind cucerită de Hitler, regele Petru al II-lea pleacă la Londra

Vrând să-l scutească pe aliatul său italian, aflat în dificultate, de rușinea unei capitulări în fața armatei grecești, Hitler decide să trimită armata în ajutorul său, dar pentru ca trupele Wehrmachtului să poată traversa teritoriul iugoslav, trebuie să obțină în prealabil acordul regentului din Iugoslavia, prințul Pavle, regatul acestuia fiind neutru. Întrucât prințul Pavle pregetă să-i răspundă, Hitler îl convoacă la Berchtesgaden, în 5 martie 1941. Traumatizat de violența și amenințările Führerului, regentul capitulează și acceptă ca guvernul său să semneze în 25 martie 1941 Pactul Tripartit de la Viena prin care Iugoslavia cedează în fața lui Hitler, ale cărui trupe vor putea trece pe teritoriul ei. La Belgrad, populația se răzvrătește contra acestui act de trădare. Regentul este dezavuat și alungat de la putere de către generalul Simović. Acesta îl recunoaște pe Petru al II-lea drept suveran legitim al Iugoslaviei, devansând, din cauza circumstanțelor, vârsta majoratului acestuia, întrucât fiul regelui Alexandru I (asasinat la Marsilia) și al lui Mignon are doar 17 ani.

Furios din cauza acestei lovituri de stat în Iugoslavia, care îi strică planurile,

Hitler vrea să zdrobească Iugoslavia. Aceste complicații neprevăzute apărute în Iugoslavia și în Grecia îl indispun, mai ales că a decis să rupă pactul germano-sovietic și să atace Uniunea Sovietică, imediat ce va fi posibil. Această întârziere va avea consecințe nefaste… Trupele germane pătrund în Iugoslavia în 6 aprilie 1941, iar în 18 aprilie, țara este complet ocupată. Între timp, regele Petru al II-lea a reușit să fugă sub protecție britanică, ajungând întâi la Ierusalim, apoi la Cairo și, în final, la Londra, unde este întâmpinat de Winston Churchill, care are astfel alături încă un guvern legitim în exil, și de regele George al VI-lea, care îl primește cu căldură pe acest nepot și fin, știut fiind că el îl ținuse în brațe la botez, la Belgrad, în 21 octombrie 1923.

În furia lui, Hitler va sfârteca Iugoslavia, unul dintre acele state artificiale, pe care el le contestase mereu, create prin „dictatul de la Versailles“. Printre ciudățeniile acestei fărâmițări statale, trebuie să semnalăm crearea, în 10 aprilie 1941, a unei noi monarhii, regatul Croației, proclamat la Zagreb, care, în afară de Croația, cuprinde Slavonia și o parte din Dalmația. Acest stat fantoșă este un satelit al Germaniei și al Italiei, un fel de farsă balcanică pregătită cu acordul lui Mussolini, pentru a-i face pe plac regelui Victor Emanuel al III-lea, întrucât „coroana lui Zvonimir“ este oferită unui văr de-al regelui, prințul Aimone di Savoia-Aosta, duce de Spoleto. Când acesta află de această stranie și neașteptată nominalizare, crede că este o glumă de prost gust, și nu greșește! Sub pretextul de a-i face o plăcere regelui Italiei, anexând o parte din teritoriul iugoslav, puterea este încredințată în realitate lui Ante Pavelić, fostul șef al ustașilor, responsabil de asasinarea regelui Alexandru I al Iugoslaviei, la Marsilia în 1934. Ustașii, adepți ai unui regim autoritar, colaborează strâns cu nemții și se pretează la nenumărate atrocități în Iugoslavia, sub pretextul luptei de rezistență, pentru a se răzbuna pe sârbi și bosniaci, în mod special.

Prudent, prințul de Savoia nu se arată prea entuziasmat de ideea de a fi încoronat în Croația, o capcană suplimentară care ar putea aprinde un nou focar în Balcani. Fiu al unei prințese din Franța, soț al Irenei de Grecia, soră a regelui George al II-lea, al cărui tron s-a clătinat, pretendentul fără voie ar considera drept o uzurpare și o trădare familială dacă ar ocupa acum acest tron fantezist, în timp ce regele Petru al II-lea al Iugoslaviei a trebuit să se refugieze la Londra. Rebotezat Tomislav al II-lea, efemerul monarh nu va pune niciodată piciorul în regatul său la fel de efemer. La vârsta de 41 de ani, anunță că nu e vrednic să domnească:

— Sunt extrem de mândru de onoarea care mi se face, dar nu am decât o idee foarte vagă despre îndatoririle care incumbă acestei grele sarcini.

Și va abdica imediat ce va fi posibil… Acest regat de strânsură este pe măsura înscenărilor și butaforiilor, mergând adesea până la caricatural, care îi plac lui Mussolini.

Germania ocupă Grecia, regele George al II-lea pleacă la Londra… și el!

Generalul Metaxas, care, deși îi admiră pe Hitler și Mussolini, știuse să li se împotrivească, este cruțat de suferința de a asista la capitularea Greciei, murind de inimă în 29 ianuarie 1941. În 18 aprilie, succesorul său la conducerea guvernului se sinucide, când află că armata greacă nu a rezistat mult timp atacurilor lansate de Wehrmacht. Regele George al II-lea refuză să capituleze și pleacă în Creta, care a fost recucerită de britanici. Era și timpul: în 27 aprilie, steagul cu svastică flutură pe Acropole. În urmă cu cinci zile, prințesa Frederica, soția prințului moștenitor Paul, fratele mai mic al regelui George al II-lea, își trimisese copiii, Constantin și Sofia[187], în Creta, unde pleacă și restul familiei regale: prințul moștenitor Paul, Aspasia Mános (văduva regelui Alexandru), fiica sa prințesa Alexandra, prințul George, unchiul regelui, și soția sa, născută prințesă Maria Bonaparte[188]. Când li se alătură și George al II-lea, situația se degradează rapid, nemții intenționând să atace Creta.

În 30 aprilie, familia regală a Greciei ia avionul spre Cairo. Dar nu va rămâne aici pentru mult timp! Monarhul își instalează guvernul provizoriu, dar este „sfătuit“ să plece mai departe. De data asta, va fi Cape Town, în Africa de Sud. Lăsând o parte din familie, îndeosebi copiii, pe aceste meleaguri cruțate de război, regele George al II-lea pleacă imediat la Londra. În calitate de șef de stat al unei țări ocupate — guvernul său exilat rămânând la Cairo —, regele va fi alături de Churchill și de ceilalți suverani aflați în aceeași situație ca el, fiind primit cu căldură de regele George al VI-lea. Trebuie remarcat că monarhul iugoslav în exil, Petru al II-lea, și regele Greciei, George al II-lea, se vor instala în același hotel elegant, Claridge’s. Aspasia Mános și fiica ei sosesc și ele la Londra, iar o idilă se naște între Petru al II-lea al Iugoslaviei și prințesa Alexandra. Un moment de fericire în acest ocean de întristări…

Se poate observa o anumită similitudine între cele două țări, pe care suveranul grec și cel iugoslav au trebuit să le părăsească: apar foarte repede mișcări de rezistență națională. În Grecia, două grupări îi înfruntă pe naziști, dar se și sfâșie între ele: armata democratică greacă este monarhistă, frontul național de eliberare este comunist. În Iugoslavia, se remarcă aceeași împărțire a forțelor. Există o mișcare de rezistență antigermană, fidelă regelui Petru al II-lea, condusă de colonelul Mihailović, un sârb, care a trecut în ilegalitate; o altă rețea, cea a „scheleticului partid comunist“, este comandată de Iosip Broz, un croat, mai bine cunoscut sub numele de Tito. „Asemenea majorității comuniștilor europeni, acesta așteaptă ineluctabilul conflict germano-rus pentru a se lansa în rezistență.“[189]

Doi suverani exilați, un pic dați uitării, mor în 1941:

Alfonso al XIII-lea și Wilhelm al II-lea

Nu toți monarhii lipsiți de regatele lor se instalaseră la Londra. Existau exiluri mult mai vechi, datând dinainte de al Doilea Război Mondial. Alfonso al XIII-lea, după ce părăsise Spania în 1931, se instalase într-un final la Roma. Călătorise mult înainte de 1939, din Egipt până în India, trecând prin Scoția. Nu se întâlnea cu soția lui, Victoria Eugenia, decât la reuniunile de familie, ca de pildă nunta, la Roma, a fiului lor Juan, în 12 octombrie 1935, în biserica Santa Maria degli Angeli, cu prințesa Maria Mercedes de Bourbon, sau botezul fiului acestui cuplu, Juan Carlos, născut în 5 ianuarie 1938 și botezat de cardinalul Pacelli, viitor papă Pius al XII-lea, în capela Ordinului de Malta. În exilul său la Roma, Alfonso al XIII-lea era la curent cu tot ce se întâmpla în lume. A știut de grozăviile războiului civil din Spania, iar despre conflictul mondial avea o viziune clară în privința deznodământului. În februarie 1940, îl surprinsese pe un prieten, spunându-i: „Îmi imaginez că nu ești atât de naiv, încât să crezi în victoria lui Hitler... Germania, în ciuda succeselor ei fulgerătoare, va pierde în final ultima bătălie. De lucrul acesta, eu unul sunt absolut convins, oricât de perfectă ar fi mașinăria de război germană... Germania nu va câștiga, căci în mod inevitabil Statele Unite vor intra în război... Îți spun și mai mult: dacă astăzi, aș fi pe tronul Spaniei, aș alege fără să ezit cartea Aliaților“.[190]

Regele se îmbolnăvește foarte rău și, în 15 ianuarie 1941, decide să abdice în favoarea fiului său Juan, prinț de Asturia. Transmite poporului decizia sa, printr-un mesaj înregistrat la ambasada Spaniei. Când se retrăsese în 1931, din cauză că spaniolii optaseră pentru republică, regele lăsase monarhia în suspensie, neabdicând de la tron. Republica se prăbușise sub conducerea lui Franco, regalitatea putea să-și reintre în drepturi. Punându-și astfel ordine în treburile succesorale, acest rege detronat, sclipitor de inteligent și vizionar, se stinge din viață în apartamentul său de la Grand Hôtel, în 28 februarie 1941. Se află alături de el fiul său, Juan, și regina Victoria Eugenia, soția lui, sosită la timp. Va fi înmormântat în biserica romano-catolică Santa Maria de Monserrato din Roma. Abia după treizeci și șase de ani, nepotul său, regele Juan Carlos I, îi aduce rămășițele pământești în impozantul loc de înmormântare al regilor Spaniei, în cripta de la Escorial.

Apoi, în 4 iunie, moare un alt suveran exilat, care jucase un rol esențial în Primul Război Mondial. Wilhelm al II-lea, în lungul său exil, trăise la un moment dat niște clipe deosebit de dureroase. În 30 ianuarie 1934, Hitler rostea un discurs contra coroanei și, în 2 februarie, interzicea toate simbolurile monarhice. Portretele fostului kaizer și ale familiei sale nu mai puteau fi expuse. Era o adevărată declarație de război împotriva Casei de Hohenzollern. Wilhelm al II-lea nu-l agrea pe Hitler; s-a constatat acum că aversiunea era reciprocă. În 1940, când armata germană a invadat Țările de Jos, Wilhelm al II-lea a refuzat oferta cabinetului britanic de a veni în Regatul Unit, iar în 17 iunie 1940, pentru prima oară, îi trimisese

o telegramă lui Hitler ca să îl felicite pentru intrarea nemților în Paris. Wilhelm al II-lea savura această revanșă pentru umilința de la Versailles. În mai 1941, suferă tulburări cardiace și se stinge din viață în 4 iunie 1941, la vârsta de 82 de ani. Hitler intenționa să organizeze funeralii naționale pentru ultimul împărat german, dar familia vrea să respecte dorința bătrânului kaizer detronat, care ceruse ca nicio svastică să nu fie văzută în jurul sicriului său. Înmormântarea kaizerului are loc la Doorn, în 9 iunie, într-o ambianță de mare simplitate. Va fi înhumat în capela castelului din Doorn, în prezența unei mare număr de membri ai familiei, veniți cu trenul. Peste treisprezece zile, Hitler declanșează Operațiunea Barbarossa, atacând Uniunea Sovietică. Dictatură contra dictatură, începe acum bătălia dintre doi coloși. Războiul capătă o altă amploare.

Recăsătorindu-se, Leopold al III-lea, regele Belgiei, șochează profund opinia publică

Încă de la începutul războiului, atitudinea suveranului îi divizase pe belgieni. Unii apreciau faptul că regele a rămas în mijlocul poporului său; alții îl criticau pentru capitularea lui, inacceptabilă în comparație cu amintirea eroică a lui Albert I. Desigur, Leopold al III-lea nu părăsise țara și se considera „prizonier de război“, însă cu timpul și-a dat seama că era prizonier în palatul său. Se știa că ceruse să se vadă cu Hitler și că se deplasase la Berchtesgaden. O vizită foarte contestată… Ce obținuse, de fapt, știut fiind că forțele de ocupație luau ostatici și existau peste optzeci de mii de militari belgieni ținuți captivi în Germania? În realitate, regele are o situație foarte dificilă. Drapelul cu svastica nazistă fluturând pe palatul din Laeken, războiul care se prelungește și se amplifică (la fel ca precedenta conflagrație mondială) și ocuparea totală a teritoriului belgian îl demoralizează pe suveran. Singura bucurie este prezența copiilor săi, Baudouin, Albert și Joséphine-Charlotte, și a mamei sale, regina Elisabeta.

Dar firava încredere de care monarhul se mai bucura în rândurile poporului este puternic zdruncinată când, în 7 decembrie 1941, după liturghie, cardinalul Van Roey, primatul catolic al Belgiei, ordonă să se dea citire în toate parohiile unei scrisori pastorale, anunțând căsătoria secretă a regelui cu Lilian Baels, care poartă titlul de prințesă de Réthy. Textul oficial precizează că această cununie a fost oficiată în 11 septembrie 1941, de către cardinal, în prezența reginei Elisabeta și a tatălui miresei, care este guvernatorul Flandrei de Vest. O altă precizare: prințesa de Réthy nu va fi niciodată regină a Belgiei, iar copiii ce se vor naște din acest mariaj nu vor avea drepturi dinastice. Acest anunț provoacă un șoc în întregul regat. Scandalizate, femeile invocă amintirea nepieritoare a reginei Astrid, care fusese atât de iubită, devenind un mit după moartea ei prematură, de care regele se făcea în mare parte vinovat. Frumusețea lui Lilian de Réthy, care seamănă cu un star de cinema, nu face

decât să agraveze faptele reprobabile ale regelui. Multe voci afirmă că soțul lui Astrid ar fi trebuit să rămână fidel amintirii ei. Foștii combatanți evocă statura „Regelui Cavaler“, înfierând comportamentul mediocru al fiului său. În fine, presa clandestină se folosește de acest mariaj „indecent“ pentru a incita o reacție antileopoldistă. Din cauza acestei cununii în plin război, legenda suveranului care împărtășea soarta soldaților și a supușilor săi este grav compromisă.

A doua zi, se află despre atacul fulgerător al japonezilor la Pearl Harbor, în Hawaii. Odată cu intrarea în război a Statelor Unite, războiul devine cu adevărat mondial.

Ducele de Kent, fratele lui George al VI-lea, este victima unui ciudat accident de hidroavion

„Trecem printr-o perioadă foarte proastă în acest moment și va trebui să ne mobilizăm toate eforturile pentru a înăbuși comentariile dușmănoase, venite din partea presei și a altora“, spune suveranul britanic la începutul anului 1942. Tonul lui amintește de discursurile lui Churchill, atunci când se referă la ultimele știri catastrofale. După capitularea Hong Kongului în ziua de Crăciun 1941, depunerea armelor de către Singapore, în 15 februarie 1942, este resimțită drept o rușine. „Cel mai mare dezastru militar din istoria recentă“, anunță prim-ministrul, livid la față. Un dezastru umilitor, întrucât optzeci și cinci de mii de soldați britanici s-au predat japonezilor, deși numărul acestora era mai mic.

George al VI-lea este totodată consternat de disputele interne de la Westminster, preluate de presă, care comentează remanierea cabinetului. „Ce păcat că ziarele nu sunt oneste și nu-i lasă lui Churchill șansa de a obține rezultate!“, oftează regele care știe, de la Churchill, că Ceylon, Birmania, Madras, Calcutta și o parte din Australia ar putea încăpea pe mâna japonezilor. Regina Elisabeta, la fel de dârză, este alături de soțul ei, cu excepția momentului când trebuie să fie singur pentru a putea citi mesajele strict secrete, clasificate *For your eyes only* („Doar pentru ochii dumneavoastră“). Soția lui George al VI-lea îi alină insomniile, îi calmează angoasele care ar putea să-l facă din nou să vorbească bâlbâit, îl însoțește în toate deplasările, neuitând nicio clipă că există oameni mai nefericiți decât familia regală, că nu trebuie să-ți arăți niciodată rănile personale.

Regele începe să o inițieze pe moștenitoarea sa la tron, prințesa Elisabeta, în tainele viitoarelor ei îndatoriri. În 11 aprilie 1942, Lilibeth (porecla ei în familie), care are 16 ani, este în biroul tatălui său, la Palatul Buckingham. Regele stă jos. Prințesa este în picioare, în stânga lui, și citește, peste umărul tatălui ei, documente secrete, pe care suveranul le consideră suficient de importante pentru a i le prezenta. Viitoarea suverană își face astfel ucenicia și, deși nu citește, evident, toate actele, este negreșit în acea vreme cea mai bine informată prințesă moștenitoare

din lume. Este perioada când există temeri în privința unor represalii germane, după bombardarea orașelor din nordul Germaniei.

Regele vine adesea să ia parte la dejunul sau cina de lucru frugală a cabinetului, pe Downing Street. Asemenea inversări de protocol sunt extrem de rare și demonstrează apropierea dintre rege și șeful guvernului său.[191] Dar din momentul în care Stalin le cere americanilor deschiderea unui al doilea front în Europa, pentru a ușura efortul trupelor sovietice care luptă contra Wehrmachtului, de la declanșarea Operațiunii Barbarosssa, iar președintele Roosevelt trimite emisari la Londra pentru a studia această cerere, nu mai există orar, zi sau noapte, ci totul se petrece în regim de urgență.

În 25 august 1942, pentru a se destinde după cumplitul eșec al unui raid aliat asupra localității Dieppe, George al VI-lea organizează un modest picnic familial și o vânătoare în Scoția, în împrejurimile castelului Balmoral. Vremea este execrabilă, umedă, ploioasă, iar vântul care suflă dinspre nord-est nu reușește să împrăștie ceața. În același moment, din întâmplare, ducele de Kent nu este departe. Acest frate al regelui, care fusese cel mai apropiat de Eduard al VIII-lea în timpul scurtei lui domnii, se află la bordul hidroavionului W4026, cu destinația Islanda, unde trebuie să inspecteze baze de aviație ale Royal Air Force. Din cauza lipsei de vizibilitate, aparatul zboară la joasă altitudine, prea joasă chiar, la circa 300 de metri de sol. La ora 13:30, se lovește de vârful unei coline lângă Dunbeath, alunecă în lungul pantei, cu elicele ambalate; deriva hidroavionului „Short Sunderland“ sapă o brazdă pe o distanță de peste 100 de metri; în cele din urmă, fiind cu rezervoarele pline, aparatul explodează și ia foc. Pasagerii, toți aflați în misiune militară, au decedat. Moartea ducelui de Kent, aflat și el în misiune, a suscitat multă vreme diverse comentarii, din cauza trecutului său ambiguu. Cel de-al patrulea fiu al lui George al V-lea, purtând tot prenumele de George[192], făcuse multă vâlvă în presa vremii. Legăturile lui amoroase bisexuale și dependența de droguri îl amuzau pe petrecărețul de Eduard, încântat să aibă un frate destrăbălat în această familie regală prea severă.[193] Cei doi frați erau complici, iar Eduard a fost supărat că ducele de Kent nu a fost prezent la căsătoria lui cu Wallis, în 3 iunie 1937, la castelul Candé, în Touraine. Și lui George, căruia îi plăcea să bea și să vorbească mult, i s-au atribuit relații cu cercurile naziste și fasciste britanice, identificabile prin cămășile lor negre. Circulă enorm de multe zvonuri pe seama lui, care au sau nu legătură cu războiul, fiindcă defăimarea este o armă în sine. În 1934, George al V-lea îi acordase fiului său titlul de duce de Kent, în ziua căsătoriei acestuia cu fermecătoarea prințesă Marina, fiica prințului Nicolae al Greciei, frate al regelui Constantin al Greciei. Mireasa moștenise frumusețea mamei ei, marea ducesă Elena a Rusiei. Căsnicia a fost foarte fericită. Au avut trei copii, dintre care ultimul, Michael, fusese botezat la Windsor, cu numai trei săptămâni înainte de dispariția tatălui său. Pentru mulți experți, teza unui regretabil accident nu era plauzibilă. De ce regele nu fusese informat despre

această misiune, mai ales că George urma să survoleze locul picnicului? De ce regele nu a fost anunțat despre decesul fratelui său decât seara, la ora cinei, când ministrul aviației a telefonat la Balmoral, cerând să vorbească urgent cu suveranul? Familia este la masă. Regina presimte imediat o veste proastă, gândindu-se probabil la decesul reginei Mary, soacra ei. George al VI-lea revine, cu un aer sumbru. În tăcere, se așază pe scaun. Abia în salon, dezvăluie adevărul: a murit fratele lui. Membrii familiei rămân înlemniți. Funeraliile ducelui de Kent sunt oficiate la Windsor, în capela St. George. În jurnalul său, regele, distrus sufletește, scrie: „Am asistat la numeroase ceremonii funerare familiale în această capelă, dar niciuna nu m-a bulversat așa de mult".

Peste două zile, se deplasează la locul catastrofei aviatice. Din capul locului, accidentul rămâne inexplicabil. Comandantul hidroavionului, un australian, era un pilot experimentat, totalizând peste o mie de ore de zbor în timpul misiunilor de recunoaștere maritime. Toți camarazii lui, copiloți, tehnicieni și soldați, cunoșteau perfect regiunea și erau bine pregătiți. Din cauza relațiilor dubioase ale ducelui, s-a luat în calcul teza unei acțiuni de sabotaj a aparatului de zbor. Întrucât cumnata lui, Olga a Greciei, se măritase cu un aristocrat favorabil lui Hitler, s-a bănuit inițial că ar fi fost vorba de o intervenție pusă la cale de Intelligence Service.[194] În cele din urmă, singura cauză oficială avută în vedere va fi o eroare de pilotaj datorată proastei vizibilități. Un accident[195]… Pentru coroană, este o mare pierdere. Regele va spune: „Îmi va lipsi teribil, el și ajutorul lui".

George al VI-lea, un rege foarte politic, trece de la îndoială la euforia primelor victorii

La sfârșitul anului 1942, suveranul britanic este foarte ocupat de pregătirea Operațiunii Torch, numele de cod dat debarcării anglo-americane în Africa de Nord. Soția președintelui american, Eleanor Roosevelt, face parte din delegația venită să pregătească operațiunea. Statutul său permite să fie cazată la Palatul Buckingham și să participe la viața cotidiană a familiei regale, care i se pare deosebit de spartană. Deși regina i-a cedat propria-i cameră, doamnei Roosevelt îi e frig. Geamurile au fost înlocuite cu panouri de mică, nu există decât un singur radiator electric (prea puțin eficient!), un bec slab pentru iluminat, iar apa de baie este cel mult călduță. Meniul la masă este standard: piftie, pastă de jambon, pui (foarte!) rece, înghețată de căpșuni cu smântână. Nimic cald! Dar totul prezentat într-o veselă de aur și argint de pe vremea reginei Victoria… Prințesa Elisabeta servește ceaiul, părinții ei se luptă cu un guturai tenace. Nimeni nu se plânge, în afară de Churchill, în tăcere, așteptând vești din Africa de Nord și ridicându-se mereu de la masă, ca să telefoneze la „War Room", buncărul său, întorcându-se de fiecare dată nemulțumit. Un leu în cușcă!

Eleanor Roosevelt nu îl simpatizează deloc pe Winston Churchill. În schimb, este

fascinată de personalitatea regelui. Acesta este îngrijorat de situația armatei lui Montgomery în Libia și va avea o explozie de bucurie când, în 6 noiembrie, „Monty“, în fruntea Armatei a 8-a, repurtează o strălucită victorie la El Alamein, în Egipt: treizeci de mii de prizonieri italieni și germani, trei sute cincizeci de blindate distruse. Generalul Alexander îi trimite o telegramă prim-ministrului, cu aceste cuvinte: „Puneți să bată clopotele!“ Ceea ce Churchill, vociferând, traduce în termeni mai puțin religioși: „Să curgă vinul în pahare!“ Victoria îi face sete! Pentru rege, după trei ani de angoase și eșecuri militare, El Alamein este prima mare victorie. Ce sentiment de ușurare! Afrika Korps a lui Rommel — sau ce-a mai rămas din trupe — bate în retragere, cu unitățile italiene, spre Tunisia.

În ciuda acestui extraordinar succes, dublat de profunda admirație pe care o are, negreșit, pentru Churchill, precum și satisfacția reușitei debarcării anglo-americane, în noiembrie 1942, George al VI-lea este din nou îngrijorat și contrariat. Nu îi convine că americanii, la conferința de la Casablanca, în ianuarie, au negociat cu amiralul Darlan ca forțele franceze din Africa de Nord, dependente de regimul de la Vichy, să se alăture trupelor anglo-americane. Regele nu-l agreează pe Darlan, despre care știe că este vehement antibritanic, și consideră că Churchill se poartă foarte urât cu generalul de Gaulle. George al VI-lea și o bună parte din opinia publică britanică nu pot accepta ca generalul de Gaulle, care rămăsese vertical în 1940 și refuzase compromisul de la Vichy cu Germania, să fie tratat de aceeași manieră, ba chiar mai nefavorabil decât cei care, „indiferent de incontestabila lor lealitate față de Franța, preferaseră să pactizeze cu inamicul“.[196] Asasinarea amiralului Darlan, în 16 decembrie 1942, este o ușurare pentru rege, dar în continuare îi va repeta premierului său că nu îi place situația politică din Africa de Nord.

Pentru a demonstra limpede că Marea Britanie are un cuvânt de spus în regiune și în pregătirea unei viitoare debarcări în Sicilia, în 12 iunie 1943 regele efectuează primul său voiaj în afara teritoriului britanic de la declarația de război. Marinar care nu iubește zborul cu avionul, regele este constrâns la o aterizare forțată în Franța. Elisabeta, înlemnită de îngrijorare, nu se desprinde de lângă telefon, temându-se de o veste cumplită. Răsuflă ușurată, când află că soțul ei a fost condus la un negustor de vinuri, a cărui casă, spune regina, „este ca toate locuințele francezilor, dotată cu o instalație sanitară defectă și greu de manevrat“! De ce la ei robinetele sunt întotdeauna plasate invers decât în băile britanice?

În cele din urmă, regele debarcă la Alger, fiind întâmpinat de generalul Eisenhower, comandantul suprem al forțelor aliate, pe care îl cunoscuse deja la Londra. Discută cu el despre succesele armate din Tunisia, ultimele trupe inamice capitulând deja la Capul Bon, în 12 mai. Regele inspectează trupele și obține să ia dejunul cu cei doi generali francezi rivali, Giraud și de Gaulle. Într-o franceză foarte bună, George al VI-lea li se adresează celor doi comeseni ai săi. În opinia lui, a fost „un mare succes“. Așa se poate crede: cei doi militari francezi, în ciuda ostilității lor

reciproce, vor accepta să coabiteze, cu binecuvântarea regelui, conducând împreună Comitetul francez de eliberare națională! O adevărată realizare!

În 19 iunie, monarhul pleacă la Tripoli cu avionul, pentru a aduce un omagiu Armatei a 8-a a lui Montgomery, care este ridicat la rangul de cavaler al Imperiului Britanic. În noaptea de 19 spre 20 iunie, George al VI-lea urcă la bordul crucișătorului *Aurora*, cu destinația Malta. Arhipelagul îndurase un asediu eroic de paisprezece luni. Regele decorează Malta cu *George Cross*. Acest voiaj este foarte periculos. Totuși, așa cum îi scrie mamei lui, regina Mary, cunoștea foarte bine ce primejdii înfrunta, dar era de datoria lui să îi onoreze pe maltezi, după grelele lor încercări, mergând să îi viziteze în plin război. După un brusc ocol prin Alger, în 25 iunie, George al VI-lea se întoarce la Londra. Este foarte bronzat, dar epuizat și slăbit, suferind de enterită și de dureri la genunchi. Dar, mai ales, are satisfacția de a fi putut naviga în Mediterana, care încetase să mai fie domeniul rezervat al Germaniei și al Italiei.

În 10 iulie 1943, anglo-americanii încep să debarce în Sicilia, cu ajutorul mafiei, câțiva „nași“ fiind eliberați din închisoare în Statele Unite pentru a-i ajuta pe eliberatori, întrucât cunoșteau perfect terenul!

În Italia, regele Victor Emanuel al III-lea îl arestează pe Mussolini!

1943 nu este un an propice pentru Duce. Își dădea el oare seama că politica sa hazardată de înfeudare față de Hitler îl îndepărtase enorm de poporul italian? Între cumplita capitulare a Armatei a 6-a germane la Stalingrad, la sfârșitul lunii ianuarie — bătălie la care participaseră numeroși soldați italieni — și deruta trupelor lui Rommel în Libia, deciziile lui Mussolini deveniseră de neînțeles. Omul care fusese unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui și, totodată, ginerele lui, contele Galeazzo Ciano, care îi datora Ducelui întreaga sa carieră diplomatică și politică (era ministru al afacerilor externe din 1936), își face cunoscută divergența de opinie și se arată din ce în ce mai sceptic în privința socrului său. Vexat și conștient totuși de acest climat defavorabil, în 5 februarie 1943, Mussolini demite guvernul; Ciano obține funcția de ambasador al Italiei pe lângă Sfântul Scaun și rămâne membru al Marelui Consiliu Fascist. De câtva timp deja, se întreprinseseră demersuri în vederea unei apropieri de Aliați, pentru o posibilă pace separată. Astfel, soția moștenitorului tronului, prințesa de Piemonte, născută Marie José a Belgiei, în calitate de inspectoare generală a Crucii Roșii — un rol pe care îl lua în serios și care îi permitea, prin vizitele sale la spitale, să prindă pulsul opiniei publice —, a încercat, la începutul anului 1943, să intre în contact cu ambasadorul britanic pe lângă Sfântul Scaun. Inițiativa ei nu a dus la niciun rezultat. Debarcarea în Sicilia a armatelor conduse de Patton și Montgomery le dă curaj adepților unei apropieri de

Aliați. Dino Grandi, un om politic care avea relații strânse și cu Ducele (căruia îi datorează, și el cariera de ministru și de ambasador), membru al Marelui Consiliu, îl hărțuiește pe regele Victor Emanuel al III-lea cerându-i fie să abdice, fie să înceteze să mai tolereze un regim falimentar. Suveranul tergiversează, pretextând că el este un monarh constituțional și că va avea nevoie de mai multe susțineri active pentru a putea acționa. Exact acest lucru se va întâmpla atunci când, la ședința Marelui Consiliu din 24 iulie 1943, politica lui Mussolini este desființată printr-un rechizitoriu nemilos al lui Grandi și Ciano, printre alții. Ginerele Ducelui dă în vileag toate actele de trădare ale autorităților naziste, la care el a fost martor și care justifică, în opinia lui, o pace separată; Mussolini știa că ședința avea să fie dificilă. Sosind în sala Papagallo, din Palazzo Venezia, unde se ține Consiliul, îi mărturisise secretarului său particular: „Iată-ne în capcană, să intrăm!“ Această ședință durează până la ora 2 noaptea. În încheiere, Mussolini declară: „Domnilor, ați provocat o criză a regimului“.

În mod ciudat, nu și-a dat seama de îndârjirea dușmanilor săi. A doua zi, destul de încrezător, se duce la Villa Savoia, unde îl așteaptă regele. Acesta, care îl întâmpină pe peron în uniformă de ceremonie, îl atacă violent: „Nu mai merge așa. Moralul armatei este la pământ. Dumneata ești în acest moment cel mai detestat om din Italia, nu mai poți conta pe prietenii dumitale. Nu-ți mai rămâne decât unul: eu. […] Nu trebuie să-ți faci griji pentru siguranța persoanei dumitale. Voi avea eu grijă de asta“.[197] Regele îl anunță că a decis să schimbe șeful guvernului, locul lui fiind luat de mareșalul Badoglio. Acesta, fost vicerege al Etiopiei, a demisionat din funcțiile sale la statul-major și se bucură de un oarecare credit în străinătate.

În momentul în care Mussolini iese din Villa Savoia, este înconjurat de câțiva carabinieri care îl forțează să intre într-o ambulanță, ce demarează în trombă. Mussolini este de acum înainte prizonier. Victor Emanuel al III-lea, dintr-o singură lovitură, s-a răzbunat pentru toate umilințele pe care trebuise să le îndure din partea Ducelui. Regele știa perfect că Mussolini, pe care îl lăsase să preia puterea în urmă cu douăzeci și unu de ani, căuta să se descotorosească de monarhie, după ce se folosise de ea și o înjosise. Jocul de scrimă între cei doi bărbați, descris odinioară de Dino Grandi, nu se mai desfășoară cu florete cu vârf bont, iar de data asta monarhul dă lovitura de grație.

Dar oare acest gest neprevăzut al regelui nu intervine prea târziu? Evenimentele explică de ce s-a ajuns aici. În realitate, Italia, epuizată de anii de război, eșecuri și restricții, simte, pe ansamblu, un sentiment de ușurare. În schimb, Hitler turbează de furie. Ordonă unei părți a armatei să se năpustească asupra Italiei, cu intenția de a o pedepsi. Mânia lui crește și mai mult, când, în 3 septembrie, lângă Siracuza, la Cassibile, Badoglio semnează armistițiul cu anglo-americanii și trece de partea lor. Optsprezece divizii Wehrmacht ocupă atunci nordul și centrul peninsulei, îndreptându-se spre Roma. Familia regală și guvernul abia reușesc să

fugă în zorii zilei de 9 septembrie, spre sud, instalându-se la Brindisi, unde vor reprezenta singura autoritate legitimă a regatului Italiei, în fața represiunilor puse la cale de Hitler.

Führerul va fi la fel de nemilos și cu dinastia, intenționând să pedepsească nu numai Italia, ci și familia regală. O arestează pe a doua fiică a regelui, Mafalda, și pe soțul ei, Philipp de Hessen, bănuiți de trădare. Prințesa va fi brutalizată în timpul interogatoriilor, iar apoi va fi trimisă în lagărul de la Buchenwald, unde va muri în timpul unui bombardament, în 27 august 1944. Alte două prințese din Casa de Savoia sunt și ele arestate: ducesa de Aosta, născută Anne d'Orléans, văduvă a ducelui de Aosta, nepot al regelui, luat prizonier de britanici după capitularea armatei din Etiopia, la comanda căreia se afla, este internată într-un lagăr de concentrare din Austria, cu cele două fiice ale ei, Margherita și Maria Cristina; și cumnata ei, Irene a Greciei, soția ducelui de Spoleto (Aimone di Savoia, efemerul Tomislav al II-lea, rege al Croației). Din fericire, aceste două prințese vor fi eliberate de Aliați în 1945. Regele Victor Emanuel al III-lea și regina vor fi foarte îndurerați de această tragedie familială.

Dar războiul nu s-a terminat încă. În 12 septembrie 1943, Mussolini, pe atunci prizonier la Gran Sasso, în regiunea Abruzzo, este eliberat de un comando german. Scos din țară și transportat la Viena, apoi la München, se reîntâlnește aici cu familia, care a fost și ea eliberată de nemți. Fostul Duce nu are niciun chef să revină la putere, însă Hitler are alte planuri pentru el. Îi cere să preia conducerea unui nou stat fascist, numit „Republica Socială Italiană“, de la Salo, un oraș lângă Lago di Garda. Italia are, așadar, două guverne: unul fascist, la nord, aflat la ordinele Germaniei; un altul regal, la sud, cu un monarh protejat de Aliați. Țara va fi teatrul unor înfiorătoare reglări de conturi și operațiuni armate lungi și nemiloase. Reacția trupelor germane îngreunează enorm luptele Aliaților pentru recucerirea teritoriului Italiei. În acest răstimp, Victor Emanuel al III-lea se liniștește, nicidecum uimit că este încă rege, în ciuda acestui haos național. Lunga durată a domniei sale este deja remarcabilă: patruzeci și trei de ani. Face parte din puținii suverani care ocupau deja tronul înainte de 1914. Dar, în ciuda arestării Ducelui, ordonată de el, monarhia lui s-a discreditat. Va rezista el oare mai departe?

Hitler face o nouă victimă: regele Boris al III-lea al Bulgariei

Acest suveran care, din punct de vedere teritorial, beneficiase de generozitatea lui Hitler devenise și acolitul lui. Însă Operațiunea Barbarossa, în iunie 1941, îi pusese o problemă de conștiință: Bulgaria datorează existența ei Rusiei, între aceste două țări ortodoxe existând întotdeauna legături speciale. Regele refuză, așadar, să declare război Uniunii Sovietice, dar Hitler nu slăbește presiunile și, în decembrie 1941, îi

cere lui Boris al III-lea să intre în război contra Franței și Regatului Unit. Führerul pretinde, de asemenea, ca monarhul să pună în aplicare legile antievreiești în Bulgaria. Boris al III-lea încearcă să câștige timp, declarând că „palatul dezaprobă aceste măsuri“. Grație nunțiului apostolic de la Istanbul, va reuși să obțină vize pentru Palestina în favoarea evreilor bulgari.

Dar contactele regelui cu nunțiul de la Istanbul au și alte motive, urmărind stabilirea unui contact cu Aliații. De fapt, de la debarcarea Aliaților în Africa de Nord și înfrângerea nemților la Stalingrad, vântul a început să bată din altă direcție. Opinia publică bulgară se bucură de eșecul lui Hitler la Stalingrad. În plus, au loc sabotaje și atentate repetate împotriva ofițerilor bulgari pronaziști. Pentru Hitler, e prea de tot! În 14 august 1943, îl convoacă pe Boris al III-lea la cartierul său general din Prusia Orientală, „bârlogul lupului“. Nu este prima lor întâlnire. De mai multe ori, suveranul venise în vizită la Berchtesgaden. Dar de data asta, Hitler este violent. Pretinde dovezi de susținere tangibile, mai precis o participare activă a armatei bulgare la operațiunile militare ale Reichului. Boris al III-lea refuză și pleacă înapoi cu avionul la Sofia.

Dar, peste două săptămâni, acest rege energic, viclean, perfect sănătos, în vârstă de numai 49 de ani, suferă de grave crize de inimă. Moartea lui survine în 28 august 1943, în palatul său din Sofia, la două zile după un comunicat al palatului, anunțând că regele era bolnav. Această moarte brutală nu a fost niciodată elucidată. A fost oare otrăvit cu oxigenul din masca pe care fusese nevoit să și-o pună pe față în călătoria de întoarcere, când avionul urcase la o altitudine prea mare? Sau a fost otrăvit după aceea? Este imposibil să nu faci o legătură între acest deces neașteptat și ultima lui întrevedere furtunoasă cu Hitler. Funeraliile au loc în 5 septembrie la Sofia, în catedrala Sf. Alexandr Nevski, în prezența familiei regale, a membrilor corpului diplomatic și a unor personalități militare și civile. După ceremonie, un cortegiu funerar traversează orașul îndoliat, pentru a însoți rămășițele pământești ale lui Boris al III-lea până la gara din Sofia. De aici, sicriul va fi transportat cu un tren special la mănăstirea Rila, cel mai renumit și cel mai frumos lăcaș monahal din țară, unde are loc înhumarea. Tatăl său, fostul și primul rege al Bulgariei, care se autoproclamase „țar al bulgarilor“ în 1908, apoi abdicase în favoarea lui Boris, în 1918, trăiește în continuare, retras la Coburg, leagănul dinastiei sale. Nu va asista la funeraliile fiului său.[198] Regina Giovanna, fiică a regelui Italiei, își plânge soțul iubit. A rămas văduvă cu doi copii mici, fiica ei Maria Luiza, în vârstă de 10 ani, și prințul moștenitor, Simeon, care are 6 ani. Pentru micuțul rege Simeon al II-lea, este necesară, desigur, o regență. Va fi tot un triumvirat: unchiul său, prințul Kiril al Bulgariei, președintele Consiliului de Miniștri, Bogdan Filov, și ministrul de război, generalul Nikolai Mihov. Regența se anunță dificilă. Între un al Treilea Reich care suferă eșecuri grele, dar rămâne încă teribil de eficient, și o Armată Roșie revigorată prin victoria de la Stalingrad, cu un Stalin avid de noi cuceriri teritoriale, viitorul

Bulgariei pare complicat.

George al VI-lea îi interzice lui Churchill să participe la debarcarea din Normandia, în 6 iunie 1944

Cu prilejul unei reuniuni în Downing Street, unde se servesc sandviciuri cu pate de ficat care „are gust de rumeguș“, regele se concentrează asupra pregătirii Operațiunii Overlord, debarcarea trupelor atât de mult așteptată. Majestatea Sa are ideea de a se afla, împreună cu Churchill, la bordul unuia dintre vasele viitoarei armade. Dar, în fața riscurilor pe care le comportă o asemenea acțiune, regele renunță la plan. Premierul, atras de perspectiva victoriei finale, ține neapărat să se îmbarce pe un crucișător. O după-amiază întreagă, planul este revizuit, discutat, analizat, cântărit. Secretarul regelui, de obicei cu o morgă tipic britanică, își manifestă subit iritarea, ceea ce nimeni nu mai văzuse vreodată la acest om, care își păstra calmul impasibil în fața celor mai oribile dezastre.

Regele:

— Se vede pe fața dumitale că nu îți convine ceva…

Secretarul:

— Sire, mă gândeam că această idee nu v-ar ușura deloc sarcina, dacă ar trebui să găsiți un nou prim-ministru în plină operațiune de debarcare a trupelor.

Churchill:

— Oh! Totul e aranjat!

Și Winston, dezlănțuit, povestește nenumăratele lui deplasări în Statele Unite, în Orientul Mijlociu, la Moscova, la Teheran. George al VI-lea ripostează că, dacă toate aceste călătorii fuseseră necesare din rațiuni strategice, de data asta pericolele sunt imense și este absolut inutil să înfrunte asemenea riscuri. Prim-ministrul, care vrea neapărat să participe la ceea ce va fi în mare parte victoria *lui*, refuză ce cedeze. Regele se întoarce la palat, „foarte contrariat de maniera egoistă în care prim-ministrul vede problema“.

Amiralul Ramsay, comandantul suprem al forțelor navale ale operațiunii, îl imploră pe rege să îi scrie lui Churchill, pentru a-l ruga să renunțe la această nebunie. Imediat, George al VI-lea îi adresează o scrisoarea leului încăpățânat, arătând că înțelege motivațiile lui personale, însă amintindu-i misiunea ce îi revine ca șef al guvernului: „Te rog, gândește-te la situația mea. Sunt mai tânăr decât dumneata, sunt marinar și, în calitate de rege, sunt în fruntea celor trei armate. Nimic nu mi-aș dori mai mult decât să merg pe mare, dar am decis să rămân aici. Este corect, atunci, ca dumneata să vrei să faci în continuare ceea ce mi-ar fi plăcut și mie să fac?“[199] Churchill nu răspunde. Este deja într-un tren care trebuie să îl conducă la cartierul general al lui Eisenhower, la Portsmouth. Când află acest lucru, George al VI-lea îi telefonează secretarului său, informându-l că are intenția să-l

prindă din urmă pe premier, mergând cu mașina, pentru a-l împiedica să-și continue proiectul riscant. Secretarul obține legătura la telefon cu Churchill, în tren: ce ușurare, când acesta îi răspunde că se simte „obligat să se încline în fața dorințelor și a ordinelor Majestății Sale“! De fapt, Churchill este furios, chiar dacă se preface că e calm. După atâția ani de curaj și obstinație, nu e greu să ne imaginăm frustrarea lui. Se va răzbuna, ajungând primul pe plajele din Normandia, în 12 iunie 1944, la șase zile după debarcare, pentru a-l felicita pe Montgomery. Și, în ziua următoare, la dejunul de marți cu regele, la Palatul Buckingham, Churchill este cel care, de data asta, îi va da regelui… permisiunea de a merge în Normandia, ceea ce monarhul va face în 16 iunie!

La Napoli, George al VI-lea ține neapărat să evite o întâlnire cu regele Italiei!

Generalul Alexander este comandantul trupelor din Italia. L-a înlocuit pe gloriosul „Monty“ (Montgomery), trimis la operațiunea de debarcare. Alexander se teme ca spectaculara intervenție din Normandia să nu pună în umbră campania din Italia, poate nu la fel de grandioasă, dar în orice caz la fel de sângeroasă. Bătălia de la Monte Cassino durase șase luni, iar în 5 iunie, în ajunul debarcării din Normandia, Roma fusese eliberată. Această campanie reprezintă un real succes, iar George al VI-lea ține să meargă la fața locului pentru a-l felicita pe Alexander și a-i arăta toată recunoștința lui. Regele locuiește în împrejurimile orașului Napoli, din 23 iulie până în 3 august 1944. Se instalează la Villa Emma, unde amiralul Nelson o cunoscuse pe lady Hamilton, în 1798. Imediat, aghiotantul său, cumva jenat, îi spune că dacă regele Italiei îi transmite vreun mesaj cerându-i o întâlnire, Majestatea Sa nu trebuie în niciun caz să răspundă, înainte de a se fi consultat cu miniștrii săi. De fapt, americanii încep să fie exasperați de Victor Emanuel al III-lea, care a venit să se instaleze la Napoli, fără nici măcar să-i fi prevenit. Nu au niciun pic de încredere în el, ar vrea să abdice și să îl pună rege pe fiul său, Umberto, prinț de Piemonte. Englezii nu sunt așa de radicali, minunându-se de abilitatea regelui Italiei, „alunecos ca o anghilă“. Înaintarea în vârstă nu i-a atenuat nicidecum capacitatea de bun negociator și perspicacitatea. Pe scurt, anturajul lui George al VI-lea nu se teme decât de un lucru: ca regele Italiei să nu reușească să îl manipuleze pe suveranul britanic, în folosul lui. Fiindcă ar fi capabil de așa ceva!

Sejurul lui George al VI-lea se desfășoară bine, cu ceremonii de trecere în revistă a trupelor. În 31 iulie, revine la Villa Emma, din Napoli, unde, fiind ultima seară înainte de plecarea de a doua zi, regele, destins și dorind să onoreze bătălia de la Trafalgar, dar și șederea lui Nelson în acest oraș, își invită statul-major să vizioneze pelicula *Lady Hamilton* (1941), cu Laurence Olivier și Vivian Leigh, filmul preferat al lui Winston Churchill. La ora 5:30 dimineața, patrula care păzește Villa Emma

remarcă doi oameni pe un mic vas de pescuit, în apropiere de țărm. Cei doi pescari matinali sunt luați la întrebări. Și explică cine sunt… regele și regina Italiei! Regina, cu un aer regesc, îi dă ofițerului care o interoghează o carte de vizită, pe care scrie „Majestatea Sa Regina Italiei“. Când George al VI-lea se trezește din somn, i se înmânează cartea de vizită, dar regele în scurt timp se suie în avion. În felul acesta, scapă de o întâlnire cu monarhii italieni. Uf!

Regele Italiei își va păstra oare tronul?

La Roma, o revenire a lui Victor Emanuel al III-lea nu este de actualitate. Este criticat pentru faptul că l-a susținut atâta timp pe Mussolini și, în plus, a fugit în pripă din capitală spre sud. Americanii îi cer să cedeze fragila coroană fiului său, Umberto. Deși acesta și soția lui, Marie José, formează un cuplu foarte frumos, căsnicia lor este un eșec. Imediat în vara care a urmat nunții lor în 1930, prințul de Piemonte își înșela nevasta cu actrița americană Jeanette MacDonald, aceasta fiind prima dintr-o lungă serie de aventuri extraconjugale. Soții se stimează reciproc, dar de fapt au prea puține lucruri în comun. Totuși, Marie José ține la rolul ei de prințesă moștenitoare. A dat Coroanei patru copii, un prinț și trei prințese: Maria Pia în 1934, Vittorio Emanuele în 1937, Maria Gabriella în 1940 și Maria Beatrice în 1943. La sfârșitul anului 1943, Marie José, sătulă de eșecurile ei în domeniul politic, pleacă în Elveția cu copiii. Se va întoarce în Italia în 1945, pentru a-și relua locul alături de soțul ei.

Regele cedează în cele din urmă solicitărilor presante ale Aliaților și ale guvernului său, dar nu în totalitate, ca de obicei: în iunie 1944, îl numește pe fiul său Umberto în funcția de general-locotenent al regatului. Un prim pas spre abdicare, făcut de suveranul care domnește din 1900, singurul șef de stat care a prins cele două Războaie Mondiale. Un adevărat record! Cercul se strânge în jurul Germaniei, ceea ce nu o împiedică să lanseze o ofensivă în Ardeni: armatele aliate înaintează pe frontul de vest și în Italia, în timp ce trupele sovietice invadează estul Europei; 1945 va fi anul înfrângerii Reichului.

8 mai 1945: la Londra, triumful lui George al VI-lea, al familiei sale și al lui Churchill

Când pacea revine după victorie, în Londra pustiită de înspăimântătoarele rachete V1 și V2, lansate de Hitler contra blestematului Albion, pe care nu putuse să îl îngenuncheze, poporul așteaptă ca familia regală să iasă în balconul Palatului Buckingham. O mulțime uriașă s-a adunat pe întregul Mall până în fața reședinței suveranilor. Londonezii scandează la unison: „Regele! Regele!“ Apar, de la stânga la dreapta: prințesa moștenitoare Elisabeta, în uniformă militară, întrucât fusese șofer

și mecanic de ambulanță, devenind expertă în diverse reparații; regina, cu brațul drept ridicat, purtând mănuși și panaș la pălărie; Churchill (sosit cu întârziere, ca adeseori, dar de data asta poate și din curtoazie), surâzător, cu lanțul de la ceas barându-i de-a curmezișul vesta de la costum; regele, desigur în uniformă, care salută cu mâna sus; în fine, prințesa Margaret, într-o rochie de culoare deschisă.

Regina este deosebit de aclamată. Se știe că, în absența regelui, cu prilejul nenumăratelor lui călătorii, regina, în calitate de consilier de stat, primea adresele de la Parlament și semna anumite acte oficiale. Lumea îi cunoaște, de asemenea, curajul. Într-o seară, un dezertor reușise să pătrundă în castelul Windsor în momentul în care regina se pregătea să ia o gustare. Omul încercase să-i câștige simpatia, mai ales că nu părea periculos. Fără să se înduioșeze, regina poruncise să fie arestat, încheind pe un ton sec această întrevedere neprevăzută: „Te sfătuiesc să îți înduri pedeapsa bărbătește și să îți servești patria la fel“. De la acel incident, Churchill, cu vocea lui nazală, o poreclise pe suverană *that valiant lady* („această vitează doamnă“). „Întotdeauna, își spunea opinia, mereu plină de simț practic“, zice el. Respectul era reciproc: Churchill o fascina, iar mefiența inițială a Elisabetei se preschimbase repede într-o admirație statornică. Era perfect de acord cu opinia pertinentă, formulată în urmă cu patruzeci de ani de lady Lytton: „Când îl întâlnești pe Winston prima oară, îi vezi imediat toate defectele…, dar îți petreci restul vieții admirându-i calitățile“.[200]

Mulțimea intonează, din spatele grilajului palatului, *God Save the King.* Apoi, se aud alte strigăte de bucurie: „Slavă lui Dumnezeu pentru acest rege bun!“ La acest omagiu, George al VI-lea răspunde: „Slavă lui Dumnezeu pentru acest popor bun!“ Înflăcărarea mulțimii amintește de fervoarea unei încoronări într-un oraș parțial devastat, capitala mereu semeață a unui regat vlăguit, dar eroic. George al VI-lea și Elisabeta au intrat în istorie, întruchipând spiritul libertății și al rezistenței naționale. Monarhul, atât de timid odinioară, declară: „Regina și eu însumi am fost foarte emoționați de amabilitatea tuturor oamenilor. Noi am încercat doar să ne facem datoria în acești cinci ani și jumătate“. Un fapt excepțional, după ce au plecat din balconul regal, prințesele Elisabeta și Margaret s-au strecurat în mulțime, fără permisiune sau escortă, pentru a striga și ele: „Trăiască regele! Trăiască regina!“ Și de cinci ori George al VI-lea l-a rechemat pe premier în balcon, o onoare fără precedent, întrucât acel loc este rezervat în exclusivitate aparițiilor familiei domnitoare.

Glorioasa întoarcere a monarhilor care s-au împotrivit nazismului

Neînfricata Wilhelmina, regina Țărilor de Jos, pe care Churchill o caracterizase drept „singurul bărbat printre toți șefii de stat în exil“, era admirată și de președintele

Roosevelt. După cumplitele bombardamente care loviseră reședința ei din împrejurimile Londrei, regina declarase: „Voi rezista încă zece ani dacă trebuie!“ Înainte chiar de armistițiul din 8 mai 1945 și în ciuda sfaturilor de a fi prudentă, regina debarcă în martie 1945 la Eindhoven, primul oraș din Țările de Jos care a fost eliberat. Mulțimea o așteaptă pentru a o aclama, dar este încă prea devreme pentru a merge la Amsterdam și la Haga, orașe ocupate încă de nemți. Asta se va întâmpla în 2 mai… Populația îi face o primire triumfală. Alături de ea sunt fiica ei, prințesa Iuliana, soțul acesteia, prințul Bernhard de Lippe, pe care regina l-a promovat comandant suprem al Forțelor de Rezistență, precum și cele trei fiice ale lor. Prințul Bernhard, leal față de țara soției, nu i-a fost însă atât de fidel acesteia, înșelând-o cu dezinvoltură, inclusiv la Londra.

Nici marea ducesă de Luxemburg, Charlotte, nu-și dezamăgise poporul. Și ea l-a fermecat pe Roosevelt, desigur prin energia ei, la fel ca Wilhelmina, dar și prin grația și eleganța ei, trăsături mai puțin evidente în cazul suveranei olandeze. Viteaza Charlotte s-a întors la Luxemburg în 15 aprilie, întâlnindu-se aici cu soțul și cu fiul ei, marele duce Jean, care participase la operațiunea de debarcare, sub comanda lui Eisenhower. Marele ducat avusese de suferit din cauza ultimei mari bătălii din război, care avusese loc în Ardeni. Primirea entuziastă nu a fost doar pentru suverană, ci și pentru moștenitorul tronului, care se acoperise de glorie și în care luxemburghezii își puneau toate speranțele pentru viitor.

La Londra, în 1944, regele Haakon al VII-lea al Norvegiei îl numise pe fiul său, prințul moștenitor Olav, comandant suprem al Forțelor norvegiene libere. Acesta se întoarce ca un învingător la Oslo, în 13 mai 1945. Bucuria norvegienilor nu poate fi descrisă în cuvinte. În 7 iunie, Olav îl întâmpină pe tatăl său, întors de la Londra, în balconul palatului regal. Acest monarh exilat de cinci ani, în vârstă de 73 de ani, fusese destituit de un parlament-marionetă, la ordinele naziștilor. Insulta s-a șters. Regele nu abdicase niciodată, rămăsese întotdeauna drag poporului norvegian.

În Danemarca, regele Christian al X-lea nu are cum să se bucure de o întoarcere triumfală, din moment ce nu plecase nicăieri! A sărbătorit doar, în mijlocul supușilor, eliberarea țării sale, el care crezuse dintotdeauna că fermitatea și curajul erau cea mai bună modalitate de a rezista în fața ocupației străine, el care nu acceptase niciodată o escortă când traversa călare pe cal Copenhaga cotropită de naziști, spunând:

— Danezii sunt gărzile mele de corp.

Cât despre Suedia, ea nu trebuie să fie eliberată, din moment ce nu a fost niciodată ocupată. Gustav al V-lea și familia sa făcuseră față acestei perioade, fără glorie și fără compromisuri excesive, în numele neutralității și al pragmatismului, chiar dacă unele bănuieli pătează poate onoarea prințului moștenitor Gustav al VI-lea Adolf (tatăl actualului rege Carol al XVI-lea Gustav), poreclit „prințul german“. Economia țării nu resimțise prea mult efectele războiului. Un singur membru al

familiei se distinsese cu dârzenie în această sumbră perioadă: contele Folke Bernadotte, nepot al regelui. În 1939, preluase conducerea cercetașilor suedezi. Vicepreședinte al Crucii Roșii din 1943, a obținut de la Himmler, în primăvara anului 1945, eliberarea câtorva mii de deportați scandinavi și evrei. Fără știrea lui Hitler, Himmler a încercat apoi, prin intermediul contelui Bernadotte, să obțină acordul lui Churchill pentru o capitulare separată a Germaniei.[201]

Leopold al III-lea, regele care se înșelase, este deportat în Germania

În 7 iunie 1944, a doua zi după debarcarea Aliaților în Normandia, regele belgienilor și familia sa devin ținta unor măsuri drastice din partea Germaniei. De mai multe luni, prinții locuiau în reședința regală de la Ciergnon. Tatăl lor nu a mai putut să-i îmbrățișeze înainte de a fi constrâns să plece, din ordinul colonelului german Werner Kiewitz, care răspundea de supravegherea regelui, în castelul de la Laeken, din 1940. După ce a „protestat energic“ contra transferării sale spre o destinație necunoscută, suveranul a pornit la drum într-un convoi de camioane militare escortat de motocicliști. Maiorul SS Bünting a anunțat-o apoi pe prințesa Lilian de Réthy că avea ordin să o ia și pe ea, împreună cu copiii. Prințesa a reacționat violent, furioasă de faptul că germanii îi tratau pe copii ca prizonieri de război și obiectând că prinții nu erau în măsură să călătorească: Baudouin făcuse scarlatină și Albert avea oreion. Regrupată, familia este prizonieră în castelul Hirschstein până în 7 martie 1945, fiind apoi eliberată de americani, care nu prea știu ce să facă acum cu regele Leopold. Îl conduc împreună cu ai săi în Austria.

Între timp, în 21 septembrie 1944, fratele său mai mic, veșnicul al doilea, prințul Carol, a fost numit regent al regatului în fața Camerelor reunite. A depus jurământ în fața cardinalului Van Roey, primatul catolic al Belgiei. În discursul său, regentul Carol s-a plasat sub semnul continuității monarhiei, declarând: „Năzuiesc la clipa când îl vom vedea și pe el eliberat, împreună cu prizonierii noștri, cu deportații noștri, clipa când îl vom vedea preluând puterile constituționale care îi aparțin“. Dar regentul se impune la nivel internațional și tot el, nonconformistul, este cel care salvează coroana Belgiei, întrucât opinia publică este foarte divizată în privința unei eventuale întoarceri a lui Leopold al III-lea. În ochii socialiștilor, dacă Leopold al III-lea ar reveni în Belgia, ar trebui să abdice, ceea ce, din partea sa, „ar fi dovada incontestabilă a unei abnegații totale“. Din dezvăluiri în acuzații, din explicații politice în judecăți asupra vieții private a regelui și a faptului că se recăsătorise, abisul se cască în jurul „chestiunii regale“, cum va fi numită de atunci înainte această dilemă, care agită regatul timp de cinci ani.

Primind permisiunea din partea Parlamentului, în 22 iulie 1950 Leopold al III-lea revine la Bruxelles. Fratele său, regentul Carol, plin de amărăciune, trebuie să se

dea la o parte, deși el a fost cel care a salvat dinastia. Coborând dintr-un avion special, venind din Elveția, regele Leopold și cei doi fii ai săi sunt așteptați de întregul guvern. Țeapăn și crispat, suveranul și prinții poartă o banderolă de doliu, deoarece tatăl prințesei de Réthy, fostul guvernator Baels, a decedat. A fost un personaj foarte contestat. Cinci mii de soldați și jandarmi sunt postați pe traseul care duce la Laeken, dar mulțimea lipsește. O sută de catolici flamanzi vor să-l aclame pe regele, care se declară dispus „să uite injuriile“.

După manifestații violente, Leopold al III-lea este constrâns să aleagă abdicarea

Chiar dacă regele își regăsește țara, coroana a pierdut-o. Înfruntări sângeroase au loc timp de o lună. Jumătate de milion de belgieni au manifestat contra întoarcerii regelui pe tron, reproșându-i atitudinea prea conciliantă față de inamic, dar și faptul că îndrăznise să se recăsătorească în plin război și să tulbure amintirea atât de pură a reginei Astrid — reproș exprimat, ce-i drept, mai în surdină. Izbucnesc greve în zona industrială a provinciei Liège, au loc lupte de stradă în apropiere de palatul din Laeken, înregistrându-se aproximativ șaizeci de răniți, iar jandarmii omoară trei manifestanți. În mod ciudat, revenirea regelui, care fusese votată în procent de 57,65% printr-un referendum considerat astăzi drept o greșeală, este resimțită drept un afront. Guvernul, care adusese înapoi monarhia, speriat de rebeliunea care degenerează într-un conflict între valoni și flamanzi, a renunțat să-i mai ia apărarea. Suveranul a avut nevoie de cinci ore pentru a se convinge de acest adevăr, după ce spusese:

— Nu voi abandona partida, decât dacă guvernul cedează primul.

În 11 august, regele anunță la radio că deleagă puterile sale către fiul său, Baudouin. În 12 august, acesta, până ieri general-locotenent al regatului, devine prinț regal. Nu a împlinit încă 20 de ani. Subțire, plăpând la înfățișare, cu o privire serioasă în spatele ochelarilor, tânărul prinț este marcat de drama dinastică familială. Va fi al cincilea rege al belgienilor.[202]

La Monaco, prințul moștenitor Rainier salvează onoarea principatului aflat sub ocupație străină

În 11 noiembrie 1942, după debarcarea trupelor anglo-americane în Africa de Nord, principatul este cotropit de armata italiană. Autoritățile de la Roma cer arestarea imediată a consulului Statelor Unite, însă prințul Louis al II-lea se împotrivește energic, amintind de fermitatea tatălui său, Albert I. Un șir de evenimente asemănătoare cu tragediile trăite de Franța se desfășoară și în Principatul Monaco,

într-o atmosferă vag suprarealistă. Dar țara fiind mică, înfruntările sunt aici mai vizibile decât în alte părți: delațiuni, denunțuri, discordie, deportări.

Intrarea în scenă a Italiei este urmată de o slujbă religioasă în memoria prinților de Monaco defuncți. Populația strânge rândurile în jurul suveranului, Louis al II-lea, singurul și adevăratul liant al unei identități monegasce, în aceste vremuri când trădările și renegările se înmulțesc. Dar asta nu este încă nimic, întrucât după armistițiul italian și prăbușirea oficială a regimului fascist, în 8 septembrie 1943 nemții preiau ștafeta. Prințul, care ceruse Germaniei să garanteze independența principatului, se află în fața unei situații mult mai dificile. Jocurile continuă la cazinou, spectacolele mențin tradiția unui sezon teatral strălucit, în care este aplaudat, printre alții, Maurice Chevalier. Prințul Louis al II-lea refuză să apară la aceste distracții, furios că Hôtel de Paris a devenit sediul Gestapoului. Îi ascunde pe evrei. Dar cum să reziști doar cu câțiva carabinieri? E vina lui dacă Franța este ocupată de nemți? Nu poate împiedica înființarea postului Radio Monte Carlo, cu fonduri germane, care va emite de pe teritoriul francez. Monaco supraviețuiește, cu o fațadă încă mondenă și culise mai terne… „Ministrul de stat, Émile Roblot, sprijină în secret crearea la Monaco a unei oficine germane, filială ocultă a Reichsbank, unde anumiți naziști vor putea să-și pună la adăpost fondurile bănești clandestine, în perspectiva unei înfrângeri previzibile.“[203] Prințul Louis al II-lea nu poate decât să participe financiar la această afacere.

„Stânca“ este eliberată de americani în 3 septembrie 1944. Peste trei zile, prințul Louis al II-lea, în uniformă franceză de general de divizie, trece în revistă trupele FFI („Forțele Franceze din Interior“) în piața din fața palatului. Retrăgându-se, nemții aruncă în aer depozitul de muniții de la Fort-Antoine. Primele rații de ciocolată, chewing-gum și conserve sunt distribuite în Cap-d’Ail. Ultimele luni din 1944 sunt cumplite, printre bombardamente, explozii și torpilarea unor submarine de buzunar. Un Comitet de eliberare, saturat de comuniști, îi propune lui Raymond Aubrac, comisar al Republicii la Marsilia, să anexeze principatul. Acesta îi mărturisește situația generalului de Gaulle, care îi răspunde: „Dacă ai fi făcut-o fără să-mi spui, te-aș fi blamat oficial, dar aș fi aprobat în sinea mea. Îmi ceri autorizația, trebuie să te refuz.“[204]

Prinț moștenitor din 1 iunie 1944, Rainier s-a înrolat. Luptă sub comanda generalului de Monsabert, ca locotenent în regimentul VII de infanteriști algerieni. Pentru conduita sa strălucită în timpul campaniei din Alsacia, primește crucea de război și Legiunea de Onoare pentru merite militare. Viitorul prinț Rainier al III-lea va fi salvat astfel mândria monegască.

Iugoslavia, Bulgaria, România: pedepsirea monarhiilor balcanice

Contrar unei idei deja consacrate, împărțirea Europei nu a fost pecetluită doar la Conferința de la Yalta (4–11 februarie 1945), la care au participat Roosevelt, capricios și deja foarte bolnav, Churchill, fără prea multe puteri, și Stalin sigur de el, capabil să impună ceea ce voia, primindu-și oaspeții în fostul palat al țarului Nicolae al II-lea de la Livadia. În urmă cu câteva luni, între 9 și 19 octombrie 1944, Churchill și Stalin negociaseră la Moscova. Rezultatul a fost transcris, cu creionul, pe o bucată de hârtie de către Churchill. Era vorba despre împărțirea zonelor de influență din Balcani între URSS și Regatul Unit. Stalin lua cea mai mare parte din pradă: 90% din România, jumătate din Iugoslavia, jumătate din Ungaria, trei sferturi din Bulgaria și 10% din Grecia. Acest mic procent de 10% este singura concesie pe care Churchill, cedând mult din celelalte țări, consimțea să i-l lase lui Stalin. Premierul britanic era foarte ferm în privința menținerii Greciei în zona de influență engleză, întrucât avusese dintotdeauna convingerea că această țară era o bază esențială pentru securitatea Mediteranei răsăritene și protecția canalului Suez, pus sub control franco-britanic. Această „afacere“ fusese discutată în secret, iar rezultatul avea să fie, în mod evident, dezastruos pentru regatele balcanice, cu excepția Greciei.

Tânărul rege Petru al II-lea al Iugoslaviei, după lovitura fulgerătoare contra lui Hitler, plecase la Londra, în 1941. Se îndrăgostise de fiica defunctului rege Alexandru I al Greciei (mușcat de o maimuță!) și a Aspasiei Mános, prințesa Alexandra a Greciei. Regele George al VI-lea îl îndrăgea mult pe finul său și nu vedea niciun inconvenient la această căsătorie, spre deosebire de „Mignon“, mama tânărului Petru al II-lea, văduva lui Alexandru I al Iugoslaviei. Petru al II-lea a fost trimis pentru un timp la Cairo, pentru a sonda profunzimea sentimentelor lui. Când suveranul și Foreign Office s-au convins de dragostea lui pentru Alexandra, cununia lor a fost celebrată la Londra, în 20 martie 1944, George al VI-lea fiind martorul tânărului monarh iugoslav.

Regele Petru al II-lea continua să spere că britanicii îl vor ajuta să își recupereze tronul. În 17 iulie 1945, regina Alexandra aduce pe lume un fiu, Alexandru, într-o cameră din hotelul Claridge’s, pe care regele George al VI-lea și Churchill o declaraseră „teritoriu iugoslav“ — un gest frumos. Această bucurie personală avea să fie urmată de o mare decepție politică. În 7 martie 1945, la Belgrad se formase un guvern provizoriu, condus de Tito, puternic susținut de Stalin. Pentru a nu-i supăra pe britanici, câteva posturi fuseseră încredințate unor regaliști; Petru al II-lea spera în continuare. Foarte repede, Tito a instituit un regim autoritar, vânându-i pe oponenții partidului comunist. După eliminarea opoziției, a organizat în 11 noiembrie 1945 alegeri generale, la care comuniștii au obținut 90% din voturi. În 29 noiembrie, Adunarea constituantă a proclamat Republica. Petru al II-lea nu va mai putea reveni din exil. George al VI-lea a fost extrem de jenat de această situație. Petru al II-lea nu a abdicat niciodată și a plecat să se stabilească, împreună cu familia, în Statele Unite.

În Bulgaria, regența exercitată printr-un triumvirat — din care făcea parte prințul Kiril, unchiul tânărului suveran Simeon al II-lea, în vârstă de 7 ani —, vede îngrozită cum sovieticii iau locul nemților: Armata Roșie invadează țara în 9 septembrie 1944. „Frontul Patriei“ manipulat de comuniști pune mâna pe putere. Încep procesele politice și execuțiile, inaugurând o lungă și tristă serie de represalii contra fostului regim. Primele victime vor fi regenții, miniștrii și generalii de armată. Această confiscare violentă a puterii îi îngrijorează pe americani, care cer organizarea de alegeri libere. Alegerile vor avea loc, dar nu vor fi libere. În noiembrie 1945, Frontul Patriei obține 85% din voturi. În 8 septembrie 1946, o consultare populară, în totalitate falsificată, duce la proclamarea republicii, cu 92,7% din voturi. Tânărul rege Simeon al II-lea are 9 ani; pleacă în exil cu mama sa, regina Giovanna; amândoi se stabilesc în Egipt.

De la a doua sa urcare pe tron, în 1940, tânărul rege Mihai I al României lăsase puterea în mâinile premierului său, Antonescu. Acesta va lua decizia supărătoare de a se plasa alături de Germania în Operațiunea Barbarossa: armata română participă la invadarea Uniunii Sovietice. Țara va plăti un tribut greu: 147 000 de soldați uciși și 180 000 de prizonieri. În primăvara anului 1944, această alegere se întoarce împotriva României, atunci când Armata Roșie ajunge la granițele țării. În acest moment, Mihai I decide să-l înlăture pe Antonescu, care refuză să semneze armistițiul. La radio, regele citește o declarație solemnă: În acest moment dificil din istoria noastră, am decis, în acord absolut cu poporul meu, că nu exista decât o singură modalitate de a salva țara noastră de la catastrofă: să renunțăm la alianța noastră cu puterile Axei și să încetăm imediat războiul contra Aliaților.

În 31 august 1944, sovieticii invadează România și, în 12 septembrie, se semnează oficial armistițiul între regatul României și URSS. Încetul cu încetul, comuniștii vor pune mâna pe putere. În martie 1945, Mihai întârzie să recunoască noul guvern prezidat de un premier fidel lui Stalin. Această perioadă a fost numită „greva regală“. Dar va fi obligat să cedeze. Situația lui este insuportabilă. Totuși, în noiembrie 1947, se duce la Londra pentru a asista la cununia verișoarei lui, prințesa moștenitoare britanică Elisabeta, cu prințul Filip al Greciei, celebrată în 20 noiembrie, în fața unei asistențe regale, epurată cu grijă de toți verii, îndeosebi germani, care nu se comportaseră corespunzător pe parcursul anilor precedenți; nunta va fi fastuoasă, marcând prima sărbătoare regală și populară de după război. La aceste festivități, Mihai o întâlnește pe cea care îi va deveni soție, principesa Ana de Bourbon-Parma.

Întoarcerea la București este ca un duș rece după acest interludiu fericit. Guvernul român îi cere lui Mihai să abdice, propunându-i o rentă confortabilă. Conform regelui, i s-a impus atunci un șantaj oribil, fiind amenințat că, dacă nu se supune, vor fi executați o mie de studenți. Regele pleacă în exil, întâi la Londra, apoi în Elveția. Trei monarhii balcanice dispar astfel. Cortina de Fier a căzut peste Europa

Centrală.

Umberto al II-lea și Marie José, sau sfârșitul regatului Italiei

În fruntea Republicii Sociale de la Salo, susținută de Berlin, Mussolini începuse, în procesul de la Verona, din ianuarie 1944, să îi judece și să îi execute pe principalii membri ai Marelui Consiliu Fascist care votaseră contra lui, inclusiv pe ginerele său, Ciano. O redutabilă răzbunare, care nu-i va purta noroc. În primăvara anului 1945, când frontul german se prăbușește, fostul Duce va încerca să treacă în Elveția, însoțit de amanta lui, Clara Petacci. Arestați pe malul lacului Como, în 28 aprilie 1945, sunt executați rapid a doua zi și, culmea ororii, trupurile lor, aduse la Milano, sunt expuse în Piazza Loreto, spânzurate de picioare, atârnând în niște cârlige de măcelărie, cu capul în jos. Nu mai există decât un singur guvern în Italia, cel care a încheiat armistițiul cu Aliații. Sub presiunea lor, regele Victor Emanuel al III-lea, acest mic mustăcios mare colecționar numismat, semnează în cele din urmă actul de abdicare, în 9 mai 1946. Se va exila cu regina în Egipt, la Alexandria, unde va muri în 1947. Fiul său, prinț de Piemonte, devine rege al Italiei, sub numele de Umberto al II-lea. Acesta se instalează la Quirinale, cu regina Marie José, care a revenit din Elveția împreună cu copiii. Situația lor nu este comodă. Monarhia s-a abătut de la calea cea dreaptă. Este prea târziu pentru a o salva. Se organizează un referendum în 2 iunie 1946.

Conform rezultatului, anunțat în 5 iunie la miezul nopții, electoratul a preferat republica (12 milioane de voturi), în detrimentul monarhiei (10 milioane de voturi). Regele Umberto îi cere aghiotantului său să pregătească familia pentru exil. Marie José și cei patru copii ai lor pleacă primii pe un vas al marinei de război italiene, *Duca degli Abruzzi*. Fostul rege îi va urma cu avionul la Lisabona, în 13 iunie. Pentru istorie și pentru Italia, Marie José va rămâne „regina din mai“. Vor schimba mai multe reședințe la Cascais, în apropiere de Lisabona. În cele din urmă, vor alege Villa Italia, pe malul mării, dispunând de o grădină mare, unde copiii se vor simți minunat.

Regele detronat se întâlnește cu alți tovarăși de suferință, aflați și ei în exil în Portugalia: Carol al II-lea al României și soția lui, Magda, cu care s-a căsătorit religios; contele și contesa de Paris, cu copiii lor; și, bineînțeles, don Juan de Spania, cu familia. Sfârșitul regatului Italiei nu era, desigur, ineluctabil. Referendumul fusese organizat în grabă, într-o țară în plin haos, unde mulți alegători n-au putut să vină la vot. Dar monarhul de Savoia a acceptat alegerea poporului italian. Cu o certitudine: perioada postbelică nu avea să fie ușoară pentru nicio țară din Europa.

Grecia, ca de obicei, aclamă întoarcerea regelui ei!

Prăbușirea Reichului a dus la plecarea trupelor germane din Grecia, iar în octombrie 1944, guvernul grec aflat în exil la Londra poate reveni la Atena. Dar situația este încordată. Comuniștii sunt foarte puternici, revendicând puterea, iar Stalin nu se consideră neapărat obligat de acel petic de hârtie pe care Churchill notase că Moscova nu va avea decât 10% din Grecia. În schimb, același Churchill are deja remușcări că a abandonat Iugoslavia în mâinile lui Tito și va face o chestiune de onoare din salvarea monarhiei elene. Debarcă la Atena în 25 decembrie 1944, când războiul civil face ravagii. Premierul lui George al VI-lea adună toate partidele ostile, le cere să depună armele și îl numește regent pe mitropolitul Atenei, ÎPS Damaskinos. Acesta are misiunea de a organiza un referendum pentru a afla dacă grecii vor în continuare monarhie. Această consultare populară are loc în 1 septembrie 1946. Rezultatul nu răstoarnă echilibrul de forțe, regalitatea obținând totuși peste 65% din voturi.

La sfârșitul lunii septembrie, patru distrugătoare aduc înapoi la Atena familia regală greacă. Populația îl ovaționează pe regele George al II-lea (care a mai auzit și a mai văzut asemenea lucruri la viața lui!), dar situația internă nu s-a ameliorat deloc. În condițiile surprinzătoarei înfrângeri electorale a lui Churchill, înlocuit cu laburistul Clement Attlee, Marea Britanie, în plină reconstrucție și ea, nu va mai fi atât de preocupată de susținerea financiară a Greciei. Președintele american Truman decide să se substituie Regatului Unit și să finanțeze redresarea Greciei.

George al II-lea se stinge din viață în 1 aprilie 1947, la 57 de ani. Moștenitorul tronului este fratele său, prințul Paul, care devine rege al Greciei. Soția lui, Frederica, de la care are trei copii (Sofia, prințul moștenitor Constantin și Irene), este o nepoată a lui Wilhelm al II-lea și o descendentă a reginei Victoria. În 1949, poate parțial grație ajutorului american, forțele guvernamentale îi zdrobesc definitiv pe comuniști în munții Gramos. Cerul politic se înseninează. Dreapta politică câștigă alegerile în 1952, iar regele Paul I îl însărcinează pe mareșalul Papagos, un prim-ministru foarte iubit, să redreseze țara, ceea ce și reușește, tot grație, în parte, ajutorului american.

Atmosfera este mai destinsă și regina Frederica are o idee absolută demnă de strămoașa ei, regina Victoria. A povestit chiar ea cum, rugată fiind în 1954 de către un armator grec să fie nașa unui pachebot care să-i poarte numele, regina răspunsese că va accepta bucuroasă, cu condiția să nu fie răsplătită, cum se obișnuia, printr-o bijuterie, ci mai degrabă prin posibilitatea de a organiza o croazieră la care să fie invitate toate familiile regale din Europa. Regina Frederica a explicat și motivele acestei dorințe. Primul motiv era ca lumea întreagă să cunoască Grecia, grație publicității acordate unei asemenea reuniuni a capetelor încoronate pe un vapor. Presimțea că turismul în Grecia avea un viitor frumos. Al doilea motiv

era poate o nostalgie a croazierelor făcute de suverani înainte de 1914, când fiecare monarh avea iahtul lui și lansa invitații verilor săi. Nicio reuniune familială la un asemenea nivel nu mai avusese loc din 1913.

Generosul armator pune la dispoziție un pachebot botezat *Agamemnon*. Croaziera a avut loc în Marea Egee, din 23 august până în 3 septembrie 1954; au participat o sută de personalități din lumea dinastică europeană, provenind din familii de suverani sau foști suverani. A fost supranumită „croaziera regilor“ și a avut un succes imens. Ziarele au publicat fotografii ale prinților în costume de baie, sau plimbându-se în șort pe șantierele arheologice. Pesemne că regina Frederica se gândise că întâlnirea avea să fie un bun prilej pentru înfiriparea unor idile, în vedere unor căsătorii viitoare. Într-adevăr, pe acest iaht Juan Carlos al Spaniei a cunoscut-o pe prințesa Sofia a Greciei. Aveau amândoi 16 ani. Mult mai târziu, vor deveni regele și regina Spaniei.

Europa regilor mergea înainte.

---

[175] O neutralitate relativă, care va fi foarte exploatată de agenții secreți germani, întrucât Eire, în acea vreme, face parte în continuare din Commonwealth.

[176] William Shawcross, *Queen Elizabeth, the Queen Mother*, Macmillan, 2009, reed. Pan Books, 2010.

[177] Tatăl viitorului președinte John Fitzgerald Kennedy.

[178] Philippe Delorme, *Point de Vue*, supliment *Histoire*, octombrie 2010.

[179] Ipoteza unei răpiri a reginei mamă nu era absurdă: de fapt, peste câteva luni, regina Wilhelmina a Țărilor de Jos, care se refugiase la Londra, întrucât țara ei fusese cotropită — la fel ca marea ducesă Charlotte de Luxemburg —, a fost la un pas de a fi răpită de nemți.

[180] Winston Churchill, *op. cit.*

[181] Sarah Bradford, *George VI*, Londra, Penguin Books, 1989.

[182] Pierre Milza, *op. cit.*

[183] The Mall este artera regală prin excelență, un lung bulevard străjuit de platani, în centrul Londrei, făcând legătura între Arcul Amiralității, ridicat în 1910 în memoria reginei Victoria, și Palatul Buckingham. Toate evenimentele oficiale folosesc acest bulevard grandios.

[184] Cartierele populare, spre deosebire de cartierele elegante din West End.

[185] Lily Marcou, *op. cit.*

[186] Reamintim că Mihai, pe atunci în vârstă de 7 ani, urmase la tron bunicului său, Ferdinand I, în 20 iulie 1927. Regența fusese asigurată de către unchiul său Nicolae. Mihai domnise până la revenirea tatălui său, în 6 iunie 1930.

[187] Prințesa Sofia a Greciei se va mărita cu prințul Juan Carlos de Bourbon și va fi regina Spaniei din 1975 până în 2014.

[188] Descendentă a lui Lucien Bonaparte, unul dintre frații lui Napoleon I, a introdus psihanaliza în Franța, traducând operele lui Freud și publicând lucrări proprii. La *Anschluss*, îl ajutase pe Freud să plece din Austria în Anglia.

[189] Jean-Christophe Buisson, *op. cit.*

[190] Philippe Nourry, *op. cit.*

[191] Într-adevăr, se întâmplă foarte rar ca suveranul (reprezentând statul) să fie invitat pe Downing Street (sediul guvernului și reședința premierului). Monarhul obișnuiește, mai degrabă, să primească decât să meargă în vizită. Printre excepțiile importante: dineul de gală oferit reginei Elisabeta a II-a și ducelui de Edinburgh de către Churchill, în 4 aprilie 1955, în ajunul demisiei sale. Excepțional, de asemenea, a fost și toastul închinat, în acea seară, de suverană în sănătatea celui care era încă prim-ministrul său pentru mai puțin de douăzeci și patru de ore. Despre el, Elisabeta a II-a va spune, frumos și concis: „Era distractiv“.

[192] Prenumele inițial al lui George al VI-lea era Albert, iar porecla lui, Bertie. Când a devenit rege, și-a ales un nou prenume la încoronare, în semn de omagiu pentru tatăl său.

[193] Totuși, Eduard se ocupase mult de el, îl chemase lângă el și reușise să îl vindece de dependența de droguri.

[194] Charles Higham (în *op. cit.*) prezintă o notă a serviciilor de spionaj germane: „Așa-zisul accident este, în realitate, rezultatul activităților criminale ale Serviciului Secret britanic dornic să se descotorosească de (Kent), până nu s-ar fi ajuns ca simpatiile lui declarate față de cauza germană să deranjeze familia regală“. Conform unei conversații din anii 1970, dezvăluită în 2003, cu un contemporan al dramei, Martin Allen (în *op. cit.*) consideră că „s-au descotorosit de duce“, care începuse să deranjeze.

[195] Unii specialiști au explicat modul în care se putea sabota un hidroavion. Cazul a fost comparat, uneori, cu accidentul de avion în care și-a pierdut viața, în iunie 1943, în Gibraltar, generalul polonez Sikorski, inițial antinazist, apoi antisovietic, după descoperirea masacrului de la Katyn, atribuit multă vreme lui Hitler, dar de care se făceau vinovați de fapt oamenii lui Stalin. Această faptă criminală nu a fost recunoscută de Rusia decât abia în 1990.

[196] Sarah Bradford, *op. cit.*

[197] Pierre Milza, *op. cit.*

[198] Nu va muri decât în 1948.

[199] Extras din Christopher Hibbert, *The Court of St. James's*, Londra, Weindenfel and Nicolson, 1979.

[200] François Kersaudy, *Histoire de la dernière guerre*, no. 10, martie-aprilie 2011.

[201] În mai 1947, contele Bernadotte este primul mediator însărcinat de ONU să pună în aplicare împărțirea Palestinei între evrei și arabi, în perspectiva creării statului Israel. După o serie de amenințări, niște teroriști din gruparea sionistă Lehi îl asasinează la Ierusalim, în 17 septembrie 1948, provocând o reacție de indignare unanimă.

[202] Regele Leopold al III-lea va muri în 1983, la patru luni după fratele său, prințul Carol de Flandra. Cei doi nu s-au reconciliat niciodată.

[203] Philippe Delorme, *Point de Vue*, supliment *Histoire*, octombrie 2010.

[204] *Ibid.*

CONCLUZIE

Monarhiile din secolul al XXI-lea: o realitate și o nostalgie

Întrebarea este simplă și răspunsul evident: care este punctul comun între Belgia, Danemarca, Suedia, Norvegia, Țările de Jos, Luxemburg, Liechtenstein, Monaco, Spania și Marea Britanie? Toate aceste țări sunt conduse de o regalitate ereditară, adesea de secole întregi. Zece state, dintre care șapte membre ale Uniunii Europene, sunt monarhii constituționale sau parlamentare, care au ieșit biruitoare din uriașele bulversări ale secolului al XX-lea. Laolaltă, Primul și al Doilea Război Mondial au dus la prăbușirea a patru state imperiale (Imperiul German, Imperiul Țarist, Imperiul Austro-Ungar și Imperiul Otoman) și a patru regate (Italia, Iugoslavia, România, Bulgaria). Cazul Spaniei este aparte, întrucât a fost neutră în ambele conflicte, iar restaurația este în vigoare din 1975. Și cazul Greciei este unic: singura monarhie din Balcani, care a supraviețuit celui de-al Doilea Război Mondial, cu sprijinul solid al britanicilor, apoi al americanilor, nu a rezistat hazardurilor deosebit de distrugătoare ale politicii grecești.

După moartea regelui Paul I, în 1964, Constantin al II-lea părea să-și înceapă domnia sub cele mai bune auspicii. Căsătoria lui, la șase luni după moartea tatălui său, cu prințesa Anne-Marie a Danemarcei, fusese celebrată într-o atmosferă de entuziasm popular. Nașterea unui fiu, în 1967, diadohul Pavlos, părea să consolideze dinastia. În aprilie 1967, lovitura de stat militară, pentru a zădărnici un eventual puci al extremei stângi, crea o situație delicată. Regele credea că poporul se va răscula contra Dictaturii Coloneilor, ceea ce nu s-a întâmplat însă, regimul militar primind chiar și susținerea Statelor Unite. Constantin a încercat o altă lovitură de stat în 13 decembrie 1967. Eșecul acestei tentative l-a constrâns, a doua zi, să părăsească Grecia, împreună cu familia. Inițial, a rămas în exil la Roma, monarhul înlăturat sperând încă să se poată întoarce la Atena, căci istoria Greciei contemporane este jalonată de suverani destituiți care, peste câțiva ani, își făceau o întoarcere triumfală! Dar republica se instalase solid în Grecia.

Faptul că, în ziua de astăzi, principiul monarhic rămâne încă un model eficace

se datorează, probabil, modului în care o dinastie își îndeplinește funcția. Un regat, un mare ducat sau un principat nu sunt supuse hazardurilor legate de alegerea unui șef de stat, de durata unui mandat sau reînnoirea acestuia. Viața politică este mai simplă decât într-o republică, deoarece guvernul se schimbă în funcție de dispoziția alegătorilor, dar conducătorul statului nu este pus în discuție. Cu excepția unei revoluții… Suveranul, oricare ar fi puterile sale, decedează încoronat sau abdică, din cauza vârstei și (sau) a sănătății, pregătindu-și, cel mai adesea, din timp succesorul.

Ultimii ani au fost foarte plini pentru Europa încoronată. Monarhia britanică a putut, în cele din urmă, să depășească perioada anilor marcați de „coșmarul Diana“, prin imensa fervoare care a înconjurat, în 29 aprilie 2011, căsătoria lui William cu Kate, urmărită de două miliarde de telespectatori (un record!) din o sută optzeci de țări. Nașterea mult așteptatului *royal baby*, în 22 iulie 2013, primul copil al ducelui și al ducesei de Cambridge, l-a făcut pe premierul David Cameron să remarce: „Este un moment important pentru națiune“, aceasta fiind o dovadă a osmozei dintre familia domnitoare și viața politică a țării. O relație strânsă, dar care adesea a fost turbulentă și rămâne sub supraveghere mediatică, la bine și la rău. Și, peste trei luni, botezul lui George a prilejuit imortalizarea unei imagini istorice: pentru prima oară din 1894, patru generații ale familiei regale au pozat împreună pentru fotografii. O asemenea reuniune dinastică nu mai avusese loc din timpul domniei reginei Victoria.

În alte țări, o nouă generație de suverani a urcat pe tron: în Țările de Jos, în 30 aprilie 2013, la capătul a treizeci și trei de ani de domnie, regina Beatrix a transmis coroana fiului ei Willem-Alexander, primul prinț încoronat rege al dinastiei de Orania-Nassau, după trei domnii feminine. Regele și soția sa de origine argentiniană, Máxima, au întinerit frumos Casa de Orania-Nassau. Iar după catastrofa aeriană din iulie 2014 în Ucraina, în care au pierit peste cincizeci de cetățeni olandezi, cuplul regal a dat dovadă de demnitate și sobrietate la ceremonia organizată în memoria victimelor.

În Belgia, regele Philippe a urmat la tron tatălui său, Albert al II-lea, în 21 iulie 2013, devenind cel de-al șaptelea rege al belgienilor și confirmând că instituția coroanei regale este adevăratul și singurul sprijin care îi unește pe belgieni, în ciuda divergențelor și a antagonismelor lor. În fața amenințărilor separatiștilor flamanzi, regele a confirmat ceea ce exprimase deja, pe vremea când era prinț moștenitor, în 2004: „Cei care vor să distrugă națiunea noastră vor avea de-a face cu mine. Eu știu să fiu dur. Nu mă voi lăsa călcat în picioare.“ La fel ca tatăl său, atât de răbdător, întruchipând stabilitatea statului în absența unui guvern timp de un an și jumătate, tânărul suveran este un monarh federal, simbol viu al devizei naționale „În unire stă puterea.“ Peste un an, în uralele mulțimii și focuri de artificii, cuplul regal și-a serbat primul an de domnie, cu o popularitate în creștere: doi belgieni din trei sunt favorabili monarhiei și apreciază munca noului suveran, precum și calitățile reginei

Mathilde. Tranziția între Albert al II-lea și Philippe I a fost foarte reușită, fără nicio imperfecțiune.

S-a întâmplat la fel și în Spania, deși inițial premisele au fost diferite. În 19 iunie 2014, fiul regelui Juan Carlos I al Spaniei, prințul de Asturia, a urmat la tron tatălui său, sub numele de Felipe al VI-lea. Abdicarea lui Juan Carlos a intervenit după trei ani în care monarhia spaniolă s-a discreditat, din cauza comportamentului inadecvat al regelui (dezvăluirea unei legături extraconjugale, bănuieli privind existența unor copii nelegitimi, un safari oneros în Africa). Opinia publică era șocată, iar popularitatea regală scăzuse dramatic. Dar, dacă abdicarea lui Juan Carlos ar fi avut loc mai devreme, la apogeul crizei, transmiterea puterii ar fi fost mult mai problematică, într-un climat emoțional acut. Așteptând ca spiritele să se calmeze, Juan Carlos a făcut un serviciu Spaniei și succesorului său: rațiunea a avut câștig de cauză și a venit momentul ca Felipe și fermecătoarea Letizia, un cuplu foarte armonios, să devină noii suverani.

Nu trebuie uitat că, spre surprinderea generală, restaurația neașteptată a monarhiei în Spania fusese un succes; prințul Juan de Bourbon fusese pregătit în mod remarcabil de Franco. Depunând jurământul în fața Cortesurilor, în 20 noiembrie 1975, Juan Carlos I a făcut ca Spania să nu se mai cufunde în dezastrul unui nou război civil. Toată noaptea, apărând la televizor în uniformă, regele Bourbon se împotrivise curajos unei tentative de puci militar, în 23 aprilie 1981. Vorbise la telefon cu fiecare comandant de garnizoană, care ar fi putut susține insurecția. Îi cunoștea pe toți și le spunea pe nume. Curajul și prezența de spirit a descendentului lui Ludovic al XIV-lea vor rămâne în memoria Spaniei. Se cuvine să subliniem, de asemenea, că în acea teribilă noapte, când țara a fost la un pas de o nouă revoluție, fiul regelui, prințul de Asturia, era alături de tatăl său, făcându-și ucenicia nemijlocită a autorității. Astăzi, după peste treizeci de ani de la acea noapte de coșmar, provocarea care stă în fața lui Felipe al VI-lea este să arate țării lui că spaniolii nu au fost doar tradiționaliști, iar dacă tatăl său a reușit să facă o tranziție democratică, noului suveran îi revine datoria de a garanta unitatea națională, în contextul unor revendicări separatiste. Se poate spune astfel că un număr de zece monarhii europene, cruțate de incertitudinile și surprizele unor alegeri republicane, rămân un exemplu de stabilitate în aceste timpuri de întrebări adesea fără răspuns.

Căderea Cortinei de Fier și a comunismului la începutul anilor 1990 a permis Europei Centrale și Răsăritene să își regăsească memoria istorică. La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, moștenitorii dinastici din majoritatea țărilor din Est fuseseră alungați de la putere. Au îndurat un exil de aproape o jumătate de secol, când trecutul regatelor balcanice a fost anulat de dictaturi de obediență stalinistă. Dar deja, înainte de sfârșitul secolului, o serie de evenimente, care ar fi fost de neconceput în timpul Războiului Rece, au redeșteptat nenumărate amintiri și au pus în lumină personaje de prim rang, ale căror familii întruchipaseră, cu titluri diverse,

identitatea europeană.

În 12 noiembrie 1982, împărăteasa și regina Zita, ultima suverană a Austro-Ungariei și văduvă a lui Carol I de Habsburg, se întorcea la Viena, după șaizeci și trei de ani de exil… în momentul în care era anunțat decesul lui Leonid Brejnev. Fosta suverană primește autorizația de a reveni în țară, grație cancelarului austriac, socialistul Bruno Kreisky (al cărui bunic fusese un funcționar de-al lui Franz Joseph). Zita de Habsburg are un pașaport diplomatic, eliberat din ordinul regelui Spaniei Juan Carlos I. La trecerea prin postul de frontieră dintre Elveția (de ani de zile, se retrăsese într-o mănăstire) și Austria, vameșii și polițiștii au luat poziția de drept. În capitala unde fusese împărăteasă, Zita este aclamată de o mulțime atât de mare, încât poliția a fost nevoită să ia măsuri pentru a o proteja de entuziasmul populației. „Micuța doamnă în negru“, în vârstă de 90 de ani, asaltată de vienezi, a fost aplaudată în catedrala Sfântul Ștefan, fanfara a cântat imnul imperial, iar Majestatea Sa imperială și regală a apărut pe prima pagină a presei austriece și europene, precum și în deschiderea tuturor jurnalelor radiotelevizate, spre marea uimire a Austriei, în mod oficial, republicană. Nenumărați tineri purtau tricouri, cămăși și bluzoane cu blazonul Habsburgilor! Până la decesul și funeraliile ei, în 1 aprilie 1989, conform vechiului protocol al Habsburgilor, Zita nu a fost o umbră a trecutului, ci ultimul martor de un asemenea rang și ultima suverană în viață a vechii Europe, cea dinainte de 1914.

Se poate semnala faptul că arhiducele Otto de Habsburg, fiul cel mare al Zitei, prestigios apărător al identității europene, a primit o solicitare din partea Partidului Țărănesc Ungar de a candida la președinția Republicii Ungaria. Zâmbind, a refuzat propunerea, pe motiv de vârstă. Să mai precizăm că dacă austriecii din perioada postbelică i-au impus arhiducelui, care nu încetase să pledeze pentru ei, să aștepte anul 1966 înainte de a putea reveni pe solul austriac, comuniștii care aveau puterea la Budapesta nu i-au retras niciodată lui Otto cetățenia ungară; se născuse în 1912, cu titlul de prinț regal al Ungariei, printre altele. Fiul lui, arhiducele Georges (sau György), a fost ambasador itinerant al guvernului ungar după căderea Zidului.

În 17 iulie 1998, la Sankt-Petersburg, Boris Elțin, primul președinte al Rusiei postsovietice, se înclina în fața rămășițelor pământești, care fuseseră identificate de curând, ale ultimului țar Nicolae al II-lea și ale membrilor familiei lui, asasinați de bolșevici în urmă cu optzeci de ani. În fața unei adunări formate din înalte personalități și ambasadori, ceremonia fiind televizată, Boris Elțin cerea „iertare pentru crimele săvârșite de bolșevici, comuniști și urmașii lor“. A doua zi, o mulțime numeroasă, emoționată și tăcută, începea să depună flori în fața sicrielor aliniate în capela Sfânta Ecaterina a catedralei Sfântul Petru și Pavel, pe malul Nevei. Mai târziu, noi omagii au fost aduse de președintele Vladimir Putin, cu prilejul aducerii în țară, în 3 octombrie 2005, a rămășițelor pământești ale generalului Anton Denikin, conducător al contrarevoluționarilor albi, decedat în Statele Unite în

1947.

Tot la fel, în 28 septembrie 2006, sicriul împărătesei Maria Feodorovna, văduva lui Aleksandru al III-lea și mama lui Nicolae al II-lea, este adus la catedrala Sfântul Isaac din Sankt-Petersburg. Numită la naștere prințesa Dagmar a Danemarcei, rămășițele pământești ale fostei țarine s-au întors în Rusia, printr-un acord între regina Margareta a II-a a Danemarcei și președintele rus, fiind primite cu onoruri militare.

Dar nu au existat omagii aduse doar celor dispăruți. Astfel, în 16 iunie 1996, în ziua când împlinea cincizeci și nouă de ani, regele Simeon al II-lea al Bulgariei, suveran detronat în 1946, se întorcea la Sofia. În 13 iulie 2001, era numit premier al Republicii Bulgaria. Cota lui de popularitate era atunci de 63%, iar mișcarea sa politică obținuse 43% în alegerile legislative. Nu se punea problema, cel puțin oficial, a unei restaurații a monarhiei, ci era vorba de a accepta sarcina „extrem de dificilă și complicată“ de a scoate țara din marasm. Un adevărat fenomen care se explica, parțial, prin „imaturitatea poporului și un nou interes față de capetele încoronate ale bătrânului continent“. Marele cotidian american *The Washington Post* vorbea despre „un semnal premergător al unei redeșteptări monarhice în Balcani“. „Regele prim-ministru“ (o ciudățenie!) își fixase un interval de opt sute de zile pentru a reuși. Dacă experiența nu a fost concludentă — mandatul său s-a încheiat în 2005 —, a demonstrat totuși că bulgarii erau preocupați de trecutul lor zbuciumat.

Între 1990 și 1996, în mai multe rânduri, regele Mihai al României, care locuia în Elveția, fusese împiedicat de președintele comunist Ion Iliescu să revină în țara lui natală. Apoi, printr-un reviriment spectaculos, cei doi oameni de stat au apărut alături, la București, pentru comemorarea morții, în urmă cu patru veacuri, a voievodului Mihai Viteazul. Președintele român a justificat această schimbare de atitudine, declarând că „regretă înverșunarea împotriva celui care a permis României să se plaseze alături de Aliați în august 1944: este momentul să ne debarasăm de prejudecăți“. În 18 mai 2001, guvernul român i-a oferit regelui Mihai o reședință oficială (Palatul Elisabeta) și a anunțat că îi acordă drepturile rezervate în România foștilor șefi de stat. Recunoașterea existenței familiei regale a devenit și mai oficială, când fiicei celei mari și moștenitoarei regelui Mihai, principesa Margareta, i s-au acordat funcții de reprezentare internațională în condiții precise.

În iulie 1997, regele Leka al Albaniei a putut să revină la Tirana, cu soția sa Susan, de origine australiană, și fiul lor, prințul moștenitor Leka al II-lea. La fel, prințul Alexandru al Iugoslaviei, fiu al regelui Petru al II-lea și al reginei Alexandra — născut în 1945, într-un apartament al hotelului Claridge’s din Londra, care a devenit provizoriu teritoriu iugoslav —, și a doua lui soție, prințesa Katarina, au putut reveni în Serbia pentru prima oară, în 1991. Erau invitați de opoziția sârbă, care apreciase conferințele pe care prințul le ținuse despre democrație, în toată Europa. Primirea a fost triumfală, dar prințul nu a rămas la Belgrad. În schimb, după

revoluția din 5 octombrie 2000 și plecarea lui Miloșevici, prințul Alexandru al III-lea al Serbiei și soția sa Katarina au decis să se stabilească la Belgrad. Guvernul sârb le-a pus la dispoziție Palatul Regal și Palatul Alb, aflat în apropiere, construit de bunicul prințului, regele Alexandru al II-lea al Serbiei. Cuplul s-a instalat în acesta din urmă, după ample lucrări de restaurare. Rolul său nu este oficial, însă este un om apreciat și respectat. Simplitatea prinților și simpatia lor, la fel și atenția manifestată față de semeni i-au făcut foarte populari. Acționează prin intermediul unor fundații; fundația patronată de prinț este dedicată studenților, iar fundația prințesei se ocupă de dotarea spitalelor. Prințul are trei fii, născuți din prima sa căsătorie cu prințesa Maria da Glória de Orléans-Bragança. Aceștia trăiesc în străinătate, însă vin adesea în țara familiei lor. Guvernul i-a înmânat prințului cheile celor două castele, confiscate odinioară de la familia regală.

În Muntenegru, prințul moștenitor Nikola, născut în 1944, arhitect, va putea pe viitor să reprezinte oficial Republica Muntenegru în anumite situații și conform unui protocol special. Această recunoaștere, în numele continuității istorice, se extinde și asupra urmașilor săi.

Aceste vechi monarhii, care rezistaseră în Primul Război Mondial, fiind înlăturate în urma celui de-al Doilea Război Mondial, trecând apoi prin perioada sumbră a comunismului, și-au regăsit, după restabilirea democrației în țările lor, trecutul lor regal și un nou suflu. Și, o mare parte a memoriei europene, multă vreme trecută sub tăcere.

Indice*[205]

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

Ș

T

U

V

W

X

Y

Z

---

[205] Numărul paginilor se referă la ediția tipărită a cărții și la ediția digitală în format PDF.

Cuvinte de mulțumire

Țin să îmi exprim, cu precădere, toată recunoștința față de Xavier și Myrian Boy de la Tour. Unchiul lui Xavier Boy de la Tour, Maurice Boy de la Tour, a fost, la domiciliul său din Neuchâtel (Elveția), în 1917, intermediarul devotat și curajos al tentativelor de pace separată ale împăratului Carol I al Austriei și regelui Carol al IV-lea al Ungariei, nepotul succesor la tron al lui Franz Joseph. Xavier și Myrian Boy de la Tour mi-au pus la dispoziție documente inedite privind acest contacte secrete pe teritoriu neutru, în 1917. Din păcate, aceste negocieri au eșuat. Astfel, Primul Război Mondial, îndeosebi între Franța și Austro-Ungaria, s-a prelungit…

Mulțumirile mele se adresează, de asemenea, întregii echipe de la Éditions Perrin, în mod special: Benoît Yvert, director, Laurent Theis și Grégory Berthier-Gabrièle, directori editoriali, Marie de Lattre, de la serviciul artistic, Marguerite de Marcillac, de la serviciul iconografic, Céline Delautre, șef corectură al serviciului editorial, și Sylvie Montgermont, de la serviciul de producție.

În fine, Monique, soția mea, prin sfaturile și remarcile ei judicioase, m-a ajutat considerabil. Îi sunt recunoscător din tot sufletul.

Wilhelm al II-lea, împărat al Germaniei și rege al Prusiei, prin 1910. Complexat de atrofia brațului său stâng, este înnebunit după uniformele extravagante, aici cu un cap de mort pe căciula militară!

Familia imperială a Germaniei în jurul lui **Wilhelm al II-lea**, la Kiel, în 1912. În stânga, prințesa Victoria Luise, singura fiică a kaizerului și a soției lui, **Augusta**, lângă ea, supranumită „Dona“.

Împăratul **Wilhelm al II-lea** al Germaniei (1859–1941) și, în dreapta, împăratul **Carol I** al Austriei și totodată regele Carol al IV-lea al Ungariei (1887–1922), succesorul lui Franz Joseph, într-o vizită pe front în 1917.

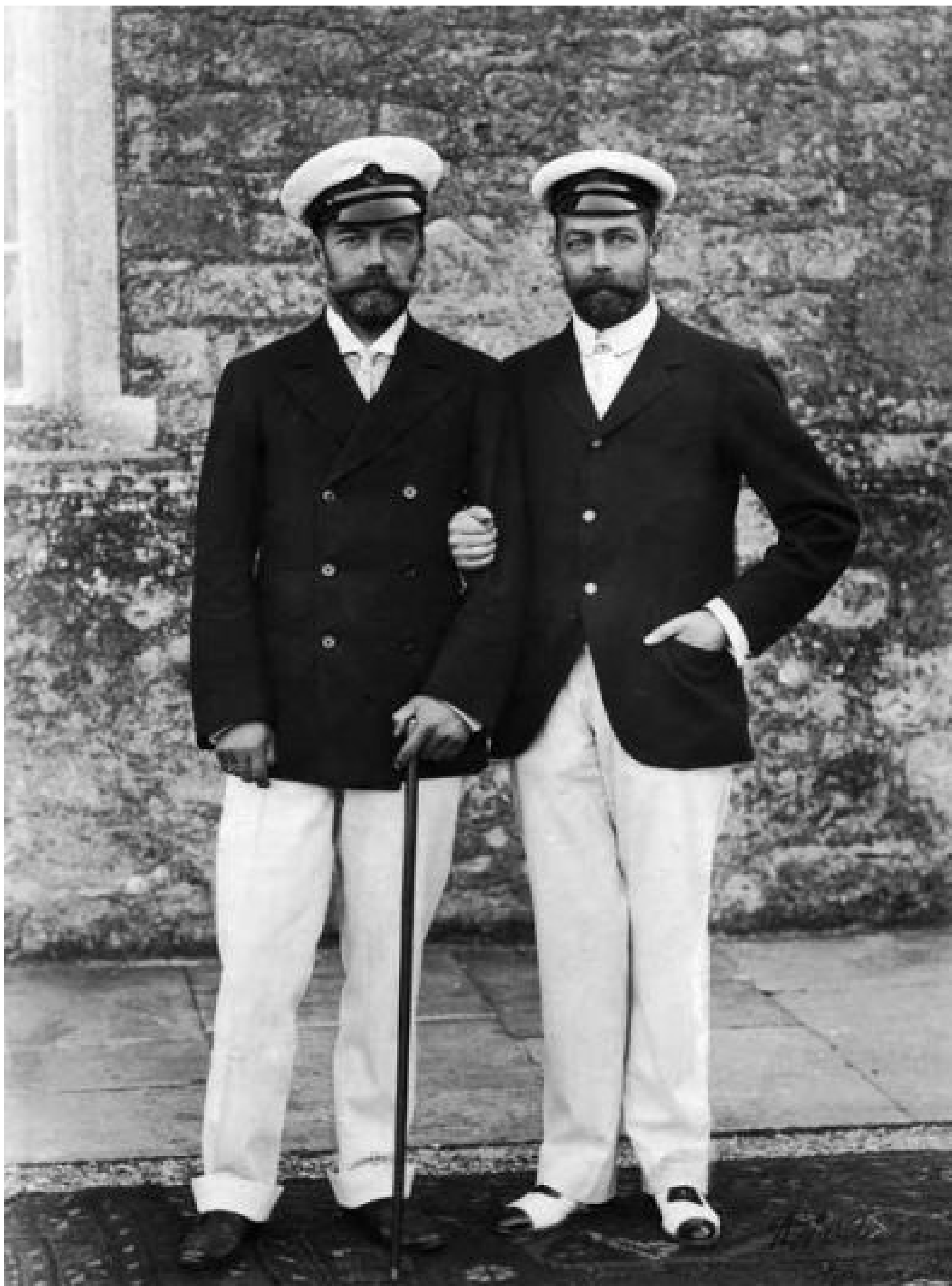
Împăratul **Franz Joseph** de Habsburg (1848–1916), în plan apropiat, cu nepotul și succesorul său **Franz Ferdinand**, prin 1908, în timpul unei manevre la Veszprém, Ungaria. Împăratul, văduv de la moartea lui Sisi în 1898, îl consideră pe Franz Ferdinand prea reformator și îl ține izolat de deciziile politice, încredințându-i doar misiuni militare. Cei doi bărbați au avut adesea opinii divergente.

Arhiducele moștenitor **Franz Ferdinand** al Austro-Ungariei, soția sa Sofia și cei trei copii ai lor. Asasinarea cuplului la Sarajevo în 28 iunie 1914 este la originea Primului Război Mondial. Franz Joseph, nemulțumit de această căsătorie, a cerut să fie morganatică, Sofia și copiii ei neputând moșteni coroana imperială.

Familia imperială a Rusiei la începutul anului 1914. Țarul **Nicolae al II-lea** este înconjurat (de la stânga la dreapta) de marile ducese Olga, Maria, de împărăteasa Aleksandra, de marea ducesă Anastasia, de țareviciul Aleksei și de marea ducesă Tatiana. Retrasă și unită, familia trăiește în angoasa maladiei marelui duce moștenitor, bolnav de hemofilie.

Țarul Rusiei **Nicolae al II-lea** (1868–1918), în stânga, prin 1912, cu vărul său regele **George al V-lea** al Marii Britanii (1865–1936), fiu și succesor al lui Eduard al VII-lea. Asemănarea dintre ei este izbitoare și, adesea, vor fi confundați unul cu celălalt. Mamele lor erau surori.

Țarul **Nicolae al II-lea** și copiii săi, înconjurați de cazaci în 1916, la cartierul general de la Moghilev, pe Nipru. Țarul a făcut greșeala de a prelua personal conducerea operațiunilor militare, până atunci încredințată unchiului său, foarte popularul mare duce Nicolae. Situația armatelor rusești devine catastrofală.

După revoluția de la Petrograd, țarul **Nicolae al II-lea** abdică în 4 martie 1917. Familia imperială începe o lungă odisee, cu trenul și cu vaporul, prin Urali, apoi în Siberia. Aceste deplasări se fac sub o pază strictă, în contextul luptelor care marchează războiul civil. În această imagine, Nicolae Romanov și copiii săi se află la Tobolsk. Prizonierii și servitorii lor vor fi împușcați la Ekaterinburg, în noaptea de 16 spre 17 iulie 1918.

Înainte de 1910, o vizită a familiei imperiale ruse la familia regală britanică. Cei doi suverani așezați pe scaune sunt **Nicolae al II-lea** (în stânga) și **Eduard al VII-lea**, iar penultimul din dreapta este prințul de Wales, viitorul George al V-lea. Fiul și succesorul reginei Victoria are cunoștințe excepționale despre geopolitica europeană. Depășindu-și prerogativele constituționale, presimte cauzele unei posibile explozii în Balcani și călătorește permanent, pentru a se informa. Moartea sa privează Europa de un prețios intermediar, care ar fi putut și ar fi știut, poate, să evite războiul.

Regele **George al V-lea** și fiul său **Eduard**, prinț de Wales, viitorul rege Eduard al VIII-lea în 1936, apoi duce de Windsor, pe frontul francez, între 1914 și 1918. Suveranul britanic va efectua cinci vizite în Franța, unde va cădea de pe cal, fără să pomenească niciodată de rănile sale, din decență față de suferințele mult mai grave ale ostașilor britanici.

În timpul războiului din 1914–1918, regina **Mary**, soția regelui George al V-lea, vizitează spitalul regal naval de la Hull, întâmpinată de infirmiere. Umbreluța ei de soare este la fel de legendară ca și curajul său.

În octombrie 1937, la invitația lui Hitler, **ducele de Windsor**, fost rege Eduard al VIII-lea, și soția sa Wallis, o americancă divorțată de două ori, cu care s-a însurat – motiv pentru care a abdicat – în Franța, sunt primiți de Führer în „Cuibul Vulturului“, la Berchtesgaden. Fratele regelui George al VI-lea este foarte favorabil Germaniei, iar această vizită creează o nouă polemică, deranjând atât guvernul, cât și familia regală britanică.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, regele **George al VI-lea** și regina **Elisabeta**, foarte apropiați de populația greu încercată de bombardamentele asupra Londrei, îi felicită pe agenții apărării pasive.

Londra, 8 mai 1945. Când s-a anunțat capitularea Germaniei și victoria Aliaților, regele **George al VI-lea** și familia sa apar în balconul Palatului Buckingham, în fața unei mari mulțimi. În marginea stângă a fotografiei, prințesa moștenitoare **Elisabeta**, în uniforma personalului auxiliar al Serviciului de ambulanțe unde se angajase. În marginea dreaptă, sora ei, prințesa Margaret Rose. În centru, între rege și regină, Winston Churchill. Onoare supremă: prim-ministrul este admis de cinci ori în balconul rezervat aparițiilor familiei regale.

În Belgia, în ajunul Primului Război Mondial, regina belgienilor, născută **Elisabeta** de Wittelsbach (1876–1965), apreciind literatura și egiptologia, este totodată și o mare muziciană. Aici, dă o lecție de vioară fiului ei, tânărul duce de Brabant, viitorul rege Leopold al III-lea. Un concurs internațional de pian poartă numele „Reine Elisabeth“.

Regele Belgiei, **Albert I** (1875–1934), aici prin 1915, comandant al armatelor, a reușit, în ciuda încălcării neutralității țării sale de către Germania și a ocupării aproape totale a teritoriului, să păstreze, luptându-se alături de soldații săi, o bucată de regat liber. Grație curajului și simțului său strategic, a fost supranumit sugestiv „Regele Cavaler“.

În 1926, nunta prințului moștenitor al Belgiei, ducele de Brabant, cu fermecătoarea prințesă Astrid a Suediei. În 1934, la moartea tragică a lui Albert I, prințesa devine regina Astrid. Această căsătorie din dragoste este curmată peste un an de moartea tinerei suverane, într-un accident de mașină, în Elveția. La volan, era regele **Leopold al III-lea**. Mitul reginei Astrid, dispărută prematur, se amplifică.

© Guliver/ Getty Images

Regele belgienilor, **Leopold al III-lea**, care a capitulat în 1940 și s-a considerat „prizonier de război“, iar apoi i-a făcut o vizită lui Hitler, a ajuns să fie și mai nepopular când s-a recăsătorit, în 11 septembrie 1941, cu Lilian Baels, purtând titlul de prințesă de Réthy. Opinia publică nu l-a iertat pe monarh pentru atitudinea sa politică ambiguă și pentru faptul că nu i-a rămas credincios amintirii atât de îndrăgitei regine Astrid. Deși rezultatul referendumului a fost clar în favoarea revenirii suveranului, „chestiunea regală“ declanșând tulburări violente în țară, Leopold al III-lea abdică în favoarea fiului său Baudouin, în vârstă de 20 de ani, care devine rege în 16 iulie 1951.

© Guliver/ Getty Images

Mai 1938: în gara din Roma, regele **Victor Emanuel al III-lea** al Italiei și premierul său, Benito Mussolini, îl întâmpină pe Adolf Hitler. Domnind din 1900, regele va fi unul dintre puținii suverani europeni aflați pe tron în timpul celor două Războaie Mondiale. Compromis și discreditat din cauza lungii asocieri cu Mussolini (pe care îl va aresta, totuși) și cu fascismul, a cedat prerogativele regale fiului său Umberto, în 1946. În cei patruzeci și șase de ani de domnie, regele a antrenat țara în cinci războaie: cuceririle coloniale din 1911–1912 în Tripolitania, în 1935–1936 în Etiopia, unde va purta, un timp, titlul de împărat, în Spania din 1936 până în 1939, de partea lui Franco, și în cele două Războaie Mondiale. Moare în exil, în 1947.

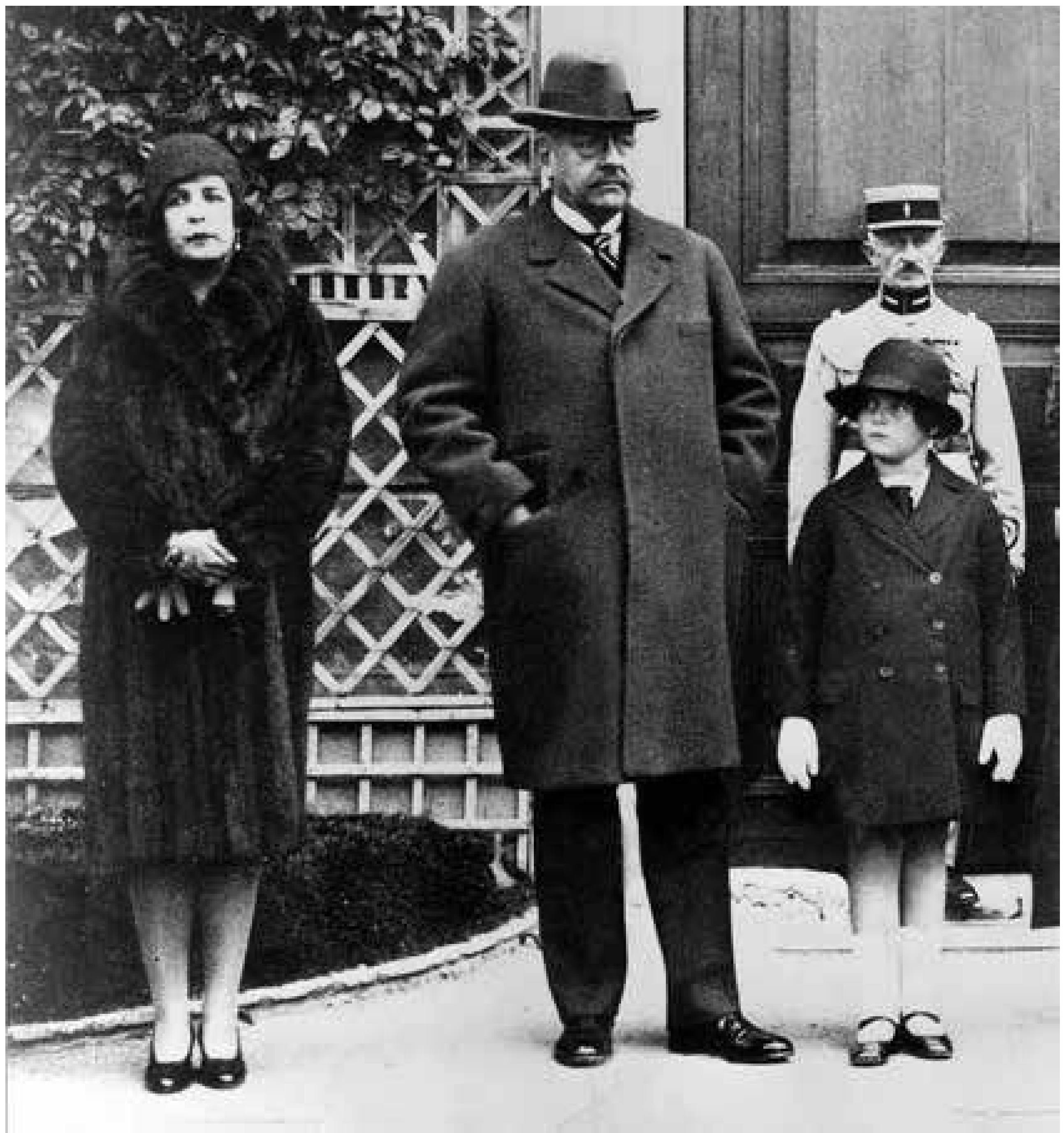
Regele **Umberto al II-lea** al Italiei, soția sa, născută prințesa Marie José a Belgiei, și cei patru copii ai lor, în grădina palatului Quirinale, din Roma, în 10 mai 1946, a doua zi după venirea la tron, în urma abdicării tatălui său. Un referendum, în 2 iunie 1946, alege republica, în locul monarhiei. Organizarea consultării populare a fost contestată, iar regele a avut obiecții. Domnind doar 34 de zile, cei doi au fost supranumiți „regii din mai". Fostul suveran a murit în exil, la Geneva în 1983, iar regina Marie José a decedat în 2001, tot la Geneva. Sunt înhumați la abația Hautecombe, în Savoia. În 2002, Parlamentul italian a abrogat legea exilului, prin care descendenților lor le era interzis să revină în Italia.

Prin 1930, fosta împărăteasă și regină **Zita**, ultima suverană a Austro-Ungariei (în stânga), și cumnata ei, marea ducesă **Charlotte** de Luxemburg (1896–1985). Charlotte domnește din 1919, nu prin transmiterea dinastică a titlului, ci în urma unui referendum, deoarece sora ei, Marie-Adélaïde, fusese foarte apropiată de Wilhelm al II-lea. Femeie de caracter, este foarte iubită. În spatele celor două doamne, în fotografie, fiul cel mare al Zitei, arhiducele Otto de Habsburg, pe care Hitler va încerca să îl asasineze. Arhiducele, european înflăcărat, va reuși să salveze numeroși evrei și comuniști.

În al Doilea Război Mondial, când Marele Ducat de Luxemburg, neutru, a fost cotropit de Germania, **Charlotte** se refugiază la Londra și lansează de acolo un apel la radioul britanic. Refuză să se întoarcă în țara ocupată de inamic, declarând: „Inima mea spune da, dar rațiunea mea spune nu.“ În SUA, prin autoritatea ei, îl impresionează pe președintele Roosevelt, cu care se împrietenește. Aici, în stânga, este cu soțul ei, prințul Felix de Bourbon-Parma, iar între ei, marele duce moștenitor **Jean**, care va participa la debarcarea Aliaților în 1944.

Prințul **Louis al II-lea** de Monaco, al cărui principat a fost sub ocupație străină, italiană, apoi germană, din 1939 până în 1945. În stânga, fiica sa naturală, Charlotte, pe care o recunoaște și o adoptă, fiind astfel acceptată, de Franța, drept moștenitoare legitimă a Principatului de Monaco. Prințesa Charlotte se mărită cu Pierre de Polignac, cu care va avea doi copii: Antoinette (aici, în fotografie, născută în 1920) și fratele ei, Rainier, născut în 1923.

© Guliver/ Getty Images

Viitorul prinț **Rainier al III-lea** (aici în uniformă de gală) va participa la campania militară din Alsacia. Pentru faptele sale de curaj, va primi Crucea de Război, la ordinul Brigadei, și Legiunea de Onoare, pentru merite militare.

În 1938, la Stockholm, regele **Gustav al V-lea** al Suediei, cu prințul moștenitor Gustav al VI-lea Adolf și prințesa Margareta. Suveranul, care serbează împlinirea vârstei de 80 de ani, domnește din 1907. A reușit să păstreze neutralitatea între 1914 și 1918, în ciuda dificultăților economice. Va păstra neutralitatea și între 1939 și 1945, însă va trebui să facă importante concesii în favoarea Germaniei, pentru ca țara sa să nu fie ocupată de trupe străine. Mult timp campion de tenis, joacă sub numele transparent de „Dl G.“. Moare în 1950, la 92 de ani. Este unul dintre puținii monarhi care au domnit în timpul celor două Războaie Mondiale.

Regele **Haakon al VII-lea** al Norvegiei, în 27 martie 1941. Regatul este într-o situație delicată, întrucât Reich-ul îl consideră un obiectiv principal. Monarhul domnește din 1905. A plecat din Oslo, capitala țării, care era pe punctul de a fi cucerită, a fugit în păduri, urmărit de naziștii care au numit un prim-ministru pronazist. Suveranul ajunge în Anglia. Hitler este furios: acest rege încăpățânat i-a scăpat printre degete! Haakon revine în țară în 1945, unde este primit cu entuziasm.

© Guliver/ Getty Images

Regina **Wilhelmina** a Țărilor de Jos, aflată pe tron din 1898. Grație abilității sale politice, poate păstra neutralitatea din 1914 până în 1918. Îi acordă dreptul de exil fostului împărat Wilhelm al II-lea și, în ciuda presiunii Aliaților, își respectă cuvântul. Când nemții intră în țară, în 1940, regina se exilează la Londra cu guvernul său și rostește și ea, la radio BBC, un discurs îndemnând la rezistență. Foarte populară, aclamată la întoarcerea în țară, domnește cincizeci de ani și abdică în 1948, în favoarea fiicei ei Iuliana.

Regele **Christian al X-lea** al Danemarcei, în dimineața de 9 aprilie 1940, ziua când țara a fost cotropită de armata germană, deși regatul era neutru. În vârstă de 70 de ani, înalt de 1,99 metri, monarhul în uniformă rezistă demn, plimbându-se singur, călare pe cal, prin Copenhaga. Doar supușii săi îl însoțesc benevol pe biciclete. Regele spune: „Danezii sunt gărzile mele de corp.“ Foarte iubit, suveranul întruchipează o Danemarcă sub ocupație, dar rămasă verticală.

Ferdinand I al Bulgariei. Din Casa Saxa-Coburg, este ales prinț al Bulgariei în iulie 1887. În 1908, când împăratul Austro-Ungariei Franz Joseph anexează subit Bosnia-Herțegovina, prințul îl susține și obține, în schimb, să fie proclamat țar al bulgarilor. În mare parte răspunzător de victoria contra turcilor în Primul Război Balcanic din 1912, își trădează aliații în cel de-al Doilea Război Balcanic și pierde teritorii imense. Din acest motiv, ca răzbunare, participă alături de Puterile Centrale la războiul din 1914–1918, dar armatele lui sunt înfrânte. Abdică în favoarea fiului său, prințul moștenitor Boris.

În 25 octombrie 1930, la Assisi, regele **Boris al III-lea** al Bulgariei se însoară cu prințesa Giovanna de Savoia, frumoasă, rafinată, a treia fiică a suveranilor italieni. Ea are 22 de ani, el are 36 și domnește de la abdicarea tatălui său, în 1918. Monarhul este o enciclopedie vie și lucrările sale primesc distincții meritorii la o serie de universități europene. De la tatăl său, a moștenit pasiunea de a conduce locomotivele.

La Berchtesgaden, Hitler îl primește de mai multe ori pe regele **Boris al III-lea** al Bulgariei. În 1941, s-a plasat de partea Germaniei pentru a recupera Dobrogea, o parte a teritoriului român. Dar, refuzând să declare război Uniunii Sovietice, ultima sa vizită la Hitler, în „Bârlogul Lupului“ din Prusia Orientală, se desfășoară într-un climat încordat. Führerul este furios. La scurt timp după întoarcerea sa la Sofia, regele Boris al III-lea moare subit, în 28 august 1943. Ipoteza unui asasinat pus la cale de naziști (prin otrăvire ?), foarte susținută, nu a fost dovedită niciodată.

Nikola, prinț, apoi regele **Nikola I** al Muntenegrului, suveranul celui mai mic stat din Balcani. Născut în 1841, domnind din 1860, acest om original intră în istorie în 8 octombrie 1912 când declară război Imperiului Otoman, declanșând Primul Război Balcanic, care pune în pericol pacea mondială. Personaj pitoresc, își mărită fetele cu prinți dinastici, devenind „socrul Europei“. Una dintre ele, Elena, este regina Italiei. În 1914, luptă în război alături de Serbia. În decembrie 1915, capitulează și va refuza mereu să recunoască anexarea Muntenegrului în noul regat al Iugoslaviei în 1918. Moare în exil, la Cap d’Antibes, în 1921.

Prin 1920, regele **Constantin I** al Greciei, cu cei doi fii, prinții George și Paul. Născut în 1868, fiu al unei prințese ruse, urmează la tron tatălui său, asasinat, în 5 martie 1913. Cel mai mare dușman al lui este premierul țării, abilul Venizelos, care va urmări să înlăture monarhia. Oscilând între neutralitatea oficială și susținerea neoficială în favoarea Aliaților, regele abdică în 1917, fiind urmat la tron de al doilea fiu al său, Alexandru, care moare subit după ce a fost mușcat de o maimuță. Constantin revine în Grecia în urma unui plebiscit impresionant. Din nou, domnește din 1920 până în 1922, dar din cauza unei campanii armate dezastruoase contra Turciei este silit să abdice definitiv, în favoarea fiului său George al II-lea.

În 27 aprilie 1938, la Tirana, regele **Zogu I** al Albaniei se însoară cu contesa Geraldine Apponyi. Regele s-a născut în Albania, încă otomană, cu numele de Ahmed Muhtar Bey Zogolli, într-o mare familie. În această țară misterioasă și puțin cunoscută, a instaurat republica în 21 ianuarie 1925, apoi și-a luat titlul de rege în 1928. Foarte apropiat economic de Italia fascistă, fuge cu soția și fiul lor Leka, când Albania este ocupată de armata italiană în aprilie 1939. Moare în exil în Franța, la Suresnes, în 9 aprilie 1961.

Familia regală a României, la Castelul Peleș situat pe versanții Munților Carpați, la începutul secolului al XX-lea. Regele **Carol I** este un Hohenzollern-Sigmaringen, ales printr-un plebiscit în aprilie 1866, apoi proclamat rege în 26 martie 1881. Îi vedem aici pe Ferdinand, prinț moștenitor și nepot al regelui; Elisabeta de Wied, cunoscută sub pseudonimul literar de Carmen Sylva, regina poetă, prietenă cu Pierre Loti; prințesa moștenitoare Maria, înconjurată de patru dintre copiii ei; și pe regele Carol I. Pe cât de sever și de strict este regele, pe atât de fantezistă și originală este regina. În 1914, în ciuda legăturilor de rudenie germane, Carol I alege neutralitatea regatului, deși guvernul și opinia publică erau favorabile Aliaților.

Regele României **Carol al II-lea**, născut în 1893. În 1921, deși căsătorit cu prințesa Elena a Greciei, fiica regelui Constantin (în fotografie), întreține o relație extraconjugală cu o intrigantă, Magda Lupescu și trebuie să renunțe la tron și la dreptul de a trăi în România. Amanta îi aduce multe inconveniente. Dar, situația fiind catastrofală, Carol, în continuare popular, se întoarce cu avionul la București, în 6 iunie 1930. Este poreclit „regele picat din cer“. În 1938, instituie „dictatura regală“, dar nu poate rezista în fața presiunilor germane și sovietice. Este constrâns să abdice, de către Antonescu, în favoarea fiului său Mihai (aici, în dreapta), în 6 septembrie 1940. Ulterior, se va recăsători cu doamna Lupescu. Va muri în Portugalia, în 1953.

Regele **Carol al II-lea** este primit, în 1938, de Hitler și ministrul de externe german, Joachim von Ribbentrop (în centru), la reședința Führerului de la Obersalzberg, lângă Berchtesgaden. În această perioadă, regele a dispus dizolvarea partidelor politice și se bizuie de acum înainte pe o constituție autoritară. Garda de Fier, de inspirație fascistă, este foarte prezentă. Prin semnarea unui acord economic germano-român în 23 august 1939, regatul stabilește legături strânse cu Reichul.

După abdicarea tatălui său, regele **Mihai** (în centru), generalul Antonescu (în stânga), în timpul unei inspecții la Odessa în septembrie 1941. Ca urmare a străpungerii trupelor lui Stalin în estul țării, în 23 august 1944 regele Mihai îl destituie pe Antonescu și dispune arestarea lui, în Palatul Regal. Prin această lovitură de stat, monarhia este menținută, dar suveranul nu poate împiedica instalarea unui regim comunist. Victimă a unui odios șantaj al comuniștilor, regele abdică în 30 decembrie 1947. În 1948, pleacă din țară și se însoară cu prințesa Ana de Bourbon-Parma.

Alexandru I Karagheorghević (1888–1934), rege al Iugoslaviei, soția sa născută prințesa Maria a României și fiul lor, Petru (1923–1970). Urcat pe tron la moartea tatălui său în 1921, încearcă, în noul regat al Iugoslaviei, să aplaneze divergențele naționaliste dintre sârbi și croați. În 1931, instituie o constituție autoritară, dar nu reușește să stingă patimile și rivalitățile dintre popoarele care alcătuiesc regatul său.

În vizită oficială în Franța, regele **Alexandru I** al Iugoslaviei, ajuns la Marsilia, este victima unui atentat în 9 octombrie 1934, alături de ministrul francez al afacerilor externe, Louis Barthou. Amândoi mor, asasinatul fiind pus la cale, negreșit, de agenții emigrației croate a lui Ante Pavelić. Incredibila neglijență a poliției franceze și a serviciilor de informații, precum și incompetența măsurilor de prim ajutor îi sunt fatale regelui, considerat un prieten al Franței. Atentatul de la Sarajevo nu fusese o lecție suficientă pentru omenire?

În mai 1943, regele **Petru al II-lea** al Iugoslaviei (1923–1970), fiul cel mare al regelui asasinat Alexandru I, conduce o ședință de guvern în exil, la Londra, după ce țara sa a fost cotropită de nemți. Nu va mai revedea Iugoslavia și va muri în 1970. În 26 mai 2013, a avut dreptul la funeralii de stat, când sicriul său și cel al reginei Alexandra au fost repatriate. Ceremonia religioasă s-a desfășurat în catedrala Sfântul Mihail din Belgrad. Fiul lor, prințul moștenitor Alexandru, s-a născut la Londra, în 17 iulie 1945, într-o cameră din hotelul Claridge's, pe care regele George al VI-lea al Regatului Unit a declarat-o „teritoriu iugoslav".

© Guliver/ Getty Images

Între 23 august și 3 septembrie 1954, din inițiativa reginei **Frederica** a Greciei și a soțului ei, regele **Paul**, este organizată „croaziera regilor“ la bordul pachebotului Agamemnon. Suveranii voiau să demonstreze că, în ciuda celor două Războaie Mondiale și a consecințelor lor, Europa regală nu dispăruse. Aproximativ o sută de invitați din familiile dinastice și princiare ale Europei au participat la croazieră. Ideea era de a face cunoscută Grecia ca obiectiv turistic. Dar era, de asemenea, și o referire la strămoașa Fredericăi, regina Victoria. Croaziera a avut un succes imens, iar știrea despre picnicul uriaș (100 de homari, miei și porci) din Corfu a apărut pe prima pagină a presei mondiale. Pe acest vapor, s-au cunoscut prințul Juan Carlos de Bourbon și prințesa Sofia a Greciei. Aveau amândoi 16 ani. Mult mai târziu, căsătoriți, vor deveni regele și regina Spaniei. Europa regilor mergea înainte.